

JYU DISSERTATIONS 375

Hannu Heikkilä

Mureen kirjeet

**Evakkous ja elämäntavan muutos
rajakarjalais-ortodoksisten sisarusten
kirjeenvaihdoissa 1930-luvulta 1970-luvulle**

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ
FACULTY OF HUMANITIES AND
SOCIAL SCIENCES

JYU DISSERTATIONS 375

Hannu Heikkilä

Mureen kirjeet

**Evakkous ja elämäntavan muutos
rajakarjalais-ortodoksisten sisarusten
kirjeenvaihdossa 1930-luvulta 1970-luvulle**

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistis-yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Historica-rakennuksen salissa H320
toukokuun 7. päivänä 2021 kello 12.

Academic dissertation to be publicly discussed, by permission of
the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Jyväskylä,
in building Historica, hall H320 on May 7, 2021 at 12 o'clock noon.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2021

Editors

Heli Valtonen

Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Timo Hautala

Open Science Centre, University of Jyväskylä

Kansikuva: Mureen perhe 1930-luvulla: edessä Ondrei ja Tatjana Mure, takana Klaudia (vas.), Anni, Nasti, Johannes ja Yrjö Mure. Kuva: Suomen Asutuseon arkisto.

Copyright © 2021, by University of Jyväskylä

Permanent link to this publication: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8628-5>

ISBN 978-951-39-8628-5 (PDF)

URN:ISBN:978-951-39-8628-5

ISSN 2489-9003

ABSTRACT

Heikkilä, Hannu

The Mure family letters: Written experiences of being displaced and changes in a Border Karelian and Orthodox way of life from the 1930s to the 1970s

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2021, 282 p.

(JYU Dissertations

ISSN 2489-9003; 375)

ISBN 978-951-39-8628-5

This doctoral dissertation examines the written experiences of displaced persons and changes in way of life in their private correspondence. This study concerns the fields of exploration of displaced people, social and cultural research on wars, postwar and peace transition crisis research and historical letter studies. The primary source for the research is an extensive collection of letters preserved by the Border Karelian and Orthodox Mure family. The research method applied is a context-oriented approach to the letters.

The Mure family comprised five siblings and their widowed mother during World War II: farmer's widow Tatjana Mure (1876–1947), midwife Klaudia Mure (1900–1947), the mistress of the house Anni Mure (1902–1982), midwife Nasti (Asta Anastasia) Mure (1904–1981), cantor Johannes Mure (1907–1987) and farmer Yrjö Mure (1912–1982). Nowadays the resettlement plot of the Mure family is a museum, the Finnish Settlement Museum, exhibiting the history of the displaced Karelian population and settled veterans. The letters of the family are archived in the museum, which is located in Lapinlahti, northern Savo.

The siblings' status in the local community was tied to their professions and social awareness. The way of life of the siblings originated primarily in the traditions of Border Karelia and rusticity, combined with the ideals of Finnish identity and culture. This dissertation contends that the Mure siblings, on the one hand, had an epistolary way of life. Letters played a considerable part in family relations. Letter writing was a family strategy and the siblings cherished family traditions by means of letters. They had what is known as a 'documentative life' (*tallettava elämä*) that describes the siblings' activity as letter collectors.

For displaced people in general, World War II had an effect on the experience of home, and some of the displaced Karelians had nostalgic memories. Work and lived Orthodox religion were experienced as continuities. Both the resettlement of Karelians and the peace transition crisis of the Orthodox Church in Finland were tense.

Significant structural changes in society and experiences of them gave rise to a political movement in which small farmers and resettled farmers participated from the end of 1950s to the 1970s.

Keywords: way of life, life writing, letters, displaced Karelians, the Orthodox Church in Finland, the Second World War, postwar, peace transition crisis, structural changes in society, siblings, documentative life

TIIVISTELMÄ

Heikkilä, Hannu

Mureen kirjeet: Evakkous ja elämäntavan muutos rajakarjalais-ortodoksisten sisarusten kirjeenvaihdossa 1930-luvulta 1970-luvulle

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2021, 282 p.

(JYU Dissertations

ISSN 2489-9003; 375)

ISBN 978-951-39-8628-5

Tässä väitöskirjassa tutkitaan vastavuoroisiin yksityiskirjeenvaihtoihin kirjoitettuja evakkouden kokemuksia ja kirjeiden kuvaamaa elämäntavan muuttumista. Tutkimus sijoittuu siirtoväkitutkimuksen, sodan sosiaali- ja kulttuurihistoriantutkimusten, postwar- ja rauhankriisien tutkimusten sekä historiallisen kirjetutkimuksen kentille. Päälähteenä käytetään yhden rajakarjalais-ortodoksisen Mureen sisarusperheen laajaa kirjekokoelmaa, jota analysoidaan kontekstoivalla lukutavalla.

Toisen maailmansodan vuosina viisi 1900-luvun alussa syntynyttä sisarusta ja heidän leskiäitinsä muodostivat perheen, johon kuuluivat emäntä Tatjana Mure (1876–1947), kätilö Klaudia Mure (1900–1947), emäntä Anni Mure (1902–1982), kätilö Nasti (Asta Anastasia) Mure (1904–1981), kanttori Johannes Mure (1907–1987) ja maanviljelijä Yrjö Mure (1912–1982). Mureen sisarusten sodan jälkeen rakentama asutustila Pohjois-Savossa on nykyisin siirtoväen ja rintamiesten asuttamisen historiaa esittelevänä erikoismuseona, Suomen Asutusmuseona. Kirjekokoelmaa säilytetään Asutusmuseon arkistossa.

Mureen sisarusten yhteisöllinen asema oli sidoksissa heidän ammatteihinsa ja yhteiskunnalliseen valveutuneisuuteensa. Sisarusten elämäntapa kiinnittyi rajakarjalaiseen ja talonpoikaisen traditioon, johon yhdistyivät suomalaisuuden ja sivistyksen ihanteet. Tutkimuksessa osoitetaan myös, että Mureen sisaruksilla oli niin sanottu kirjoittava elämäntapa. He säilyttivät perhesuhteensa ja vaalivat rajakarjalaisuuttaan kirjeitse, mitä kuvataan perhestrategian ja tallettavan elämän käsitteillä.

Sota, evakkous ja siirtokarjalaisuus vaikuttivat kodin kokemiseen, ja siirtokarjalaisten kokemuksellinen suhde entiseen Karjalan aikaan saattoi olla nostalginen. Työ ja eletty ortodoksinen uskonto koettiin jatkuvuuksina, vaikka niin asutustilaan kuin ortodoksisen kirkkokunnan rauhankriisiin liittyi jännitteitä ja ristiriitoja. Toisen maailmansodan jälkeen elämäntapaan vaikuttivat asutustoiminta, ortodoksisuuden jälleenrakentaminen ja maataloustuotannon muutokset. Yhteiskunnan rakennemuutos herätti poliittisen liikkeen, johon pienviljelijä-asutustilalliset osallistuivat.

Avainsanat: elämäntapa, kokemukset, kirjeet, siirtoväki, ortodoksisuus, toinen maailmansota, rauhankriisi, rakennemuutos, sisarukset, tallettava elämä

Author's address Hannu Heikkilä
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä
Email hannu.tapani.heikkila@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0524-7320>

Supervisors Docent Heli Valtonen
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Docent Anu Koskivirta
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Professor Outi Fingerroos
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Reviewers Professor Tiina Kinnunen
University of Oulu

Docent Kati Parpei
University of Eastern Finland

Opponent Professor Tiina Kinnunen
University of Oulu

ESIPUHE

Tämän väitöskirjan tekemiseen innoittivat Mureen perheen kirjeet, jotka kuuluvat Suomen Asutusmuseon kokoelmaan. Tutustuminen kirjeisiin kesällä 2012 herätti tutkimuksellisen mielenkiinnon, joka kantoi läpi pro gradu -tutkielman ja väitöskirjatyön. Tutkimuksen tekeminen on ollut uuden oppimista ja uusiin ihmisiin tutustumista. Suuret kiitokset Asutusmuseosäätiön hallituksen jäsenille, erityisesti Pekka Mikkoselle ja Kirsti Tiirikaiselle, sekä muille Asutusmuseon toiminnassa mukana olleille ja museokävijöille. Teidän kiinnostuksenne tutkimustyötä kohtaan on ollut innostavaa.

Tutkimusta ovat rahoittaneet OLVI-säätiö, Jalmari Finnen Säätiö, Suomen Kulttuurirahaston Pohjois-Savon rahaston Aili ja Helvi Rissasen nimikkorahasto ja Jyväskylän yliopiston humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Tutkimukseen liittyviä arkisto- ja konferenssimatkoja ovat tukeneet Karjalan Säätiö ja Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitos. Myöntämänne rahoitus mahdollisti päätoimisen tutkimustyön, mistä lausun lämpimät kiitokset.

Väitöskirjaohjaajani laitosjohtaja Heli Valtonen, dosentti Anu Koskivirta ja professori Outi Fingerroos ovat ohjanneet ja tukeneet tutkimuksen tekemistä ja tutkijuuteen kasvamista monella tapaa. Kiitos. Tutkimuksen esitarkastajina olivat professori Tiina Kinnunen ja dosentti Kati Parpei, joiden lausunnot ja yksityiskohtaiset huomiot edistivät käsikirjoituksen viimeistelemistä. Lisäksi Tiina Kinnunen lupautui vastaväittäjäkseni. Kiitos teillekin.

Historian ja etnologian laitos työpaikkana sekä koko työyhteisö ovat edistäneet tutkimuksen tekemistä. Läheisimpinä ovat näinä vuosina olleet työhuoneen H135 kollegat Katja Pyötsiä, Karoliina Puranen, Iida Luukkonen, Elina Kauppinen, Anna Niiranen, Veikka Kilpeläinen, Petteri Impola, Lauri Julkunen ja Ville Häkkinen. Yhteiset lounashetket ovat olleet virkistäviä. Laitoksen tutkijaseminaarit ja talviseminaarit ovat tarjonneet monipuolisen palautteen ja keskustelun. Talviseminaarien oppiainerajat ylittävistä keskusteluista mieleeni ovat jääneet erityisesti Eerika Koskinen-Koiviston ja Konsta Kajanderin puheenvuorot. Tutkimuksen alkuvaiheessa professori Pertti Ahosen johtaman Postwar-tutkimuskeskittymän kokoontumiset mahdollistivat innostavan ympäristön tutkimustehtävän pohtimiseen. Viimeistelyvaiheessa professori Petri Karosen kommentit auttoivat tutkimuksen loppuun saattamisessa. Laitoksen sihteerit Riitta Liimatainen ja Sini Timonen ovat huolehtineet apurahatutkijan sopimuksista ja käyttöoikeuksista apurahakausien vaihtuessa.

Tutkimustyön aikana arkistojen ja kirjastojen rooli oli keskeinen. Sain käyttää Asutusmuseon arkistoa vapaasti, minkä koen suurena luottamuksen osoituksena. Kiitokset asiantuntevasta palvelusta Suomen ortodoksisen kirkon, Kansallisarkiston Joensuun toimipisteen ja Lapinlahden kunnan arkistohenkilöstöille. Jyväskylän yliopiston kirjaston palvelut ja kokoelmat olivat käytettävissä ja toiminta oli nopeaa, vaikka pääkirjasto onkin yhä remontoitavana. Etätyön aikana Kortepohjan lähikirjaston noutopiste oli tärkeä palvelu.

Suurimmat kiitokset rohkaisusta, että ryhdyin väitöskirjatutkijaksi, kuuluvat läheisilleni, äidille ja isälle, veljelle, mummoille ja ukeille. Vanhempani, Kirsi

ja Juha, olette aina kannustaneet opiskelemaan. Isovanhempani, Maija ja Eino, Elli ja Taavi, herätitte jo lapsuudessani kiinnostuksen historiaa kohtaan.

Lapinlahdella 1.3.2021
Hannu Heikkilä

KUVIOT

KARTTA 1 Mureen sisarusten asuin-, opiskelu- ja evakkopaikkakunnat vuosina 1920–1974.	57
--	----

TAULUKOT

TAULUKKO 1 Mureen perheenjäsenten toisilleen lähettämät säilyneet ja ajoitetut kirjeet ja kirjepostikortit (taulukossa lyhenteellä pk) sekä muiden lähettämät säilyneet ja ajoitetut kirjeet ja kirjepostikortit (taulukossa lyhenteellä mk) vastaanottajan mukaan vuodesta 1939 vuoden 1947 loppuun.	281
TAULUKKO 2 Mureen perheenjäsenten toisilleen lähettämät säilyneet ja ajoitetut kirjeet ja kirjepostikortit (perhekirjeet) sekä muiden lähettämät säilyneet ja ajoitetut kirjeet ja kirjepostikortit (muut kirjeet) vastaanottajan mukaan vuoden 1948 alusta vuoden 1982 loppuun.	282

KUVAT

KUVA 1 Kuvassa ensimmäinen sivu kirjeestä, jonka Johannes kirjoitti omalle kotiväelleen eli äidilleen ja sisarilleen 6.12.1939.....	29
KUVA 2 Esimerkki kenttäpostissa käytetystä korttipohjasta, jossa oli kirjoittamistilaa molemmin puolin (SAA KPK Yrjö Tatjanammalle 30.11.1939).	31
KUVA 3 Toisinaan sisarukset kirjoittivat kirjepaperin täyteen, eli he saattoivat käyttää marginaaleja ja yläreunaa kirjoittamistilana (SAA KK Nasti Johannekselle 12.3.1940).	34
KUVA 4 Anni saattoi kirjoittaa tervehdyksensä paperin palalle, jonka laittoi samaan kuoreen veljensä kirjoittaman kirjeen kanssa (SAA KK Yrjö ja Anni Johannekselle 25.4.1956).....	35
KUVA 5 Esimerkki kirjeestä, jonka Anni aloitti ja jota Yrjö jatkoi (SAA KK Anni ja Yrjö Johannekselle 6.5.1957).	79
KUVA 6 Sisarukset Aunuksessa: Nasti (vas.), Johannes ja Klaudia Mure. Kuva: Suomen Asutuseuron arkisto.	123
KUVA 7 ”Aunuksenlinnan ensimmäisen heimosoturin Vasili Abramoffin sankarihautaus Aunuksenlinnassa” 5.9.1943 (SA-kuva 136699). Siunauspalvelusta toimittavat Savva (vas.), Johannes Suhola ja Aleksanteri Ryttyläinen. Kuoroa johtavat Johannes Mure ja pappismunkki Paavali.	127

- KUVA 8 Mureen sisarusten asutustila Lapinlahden Alapitkällä 1950-luvulla. Nykyisin tila tunnetaan Suomen Asutusmuseona. Kuva: Suomen Asutusmuseon arkisto. 150
- KUVA 9 Alku Klaudian kirjoittamasta kirjeuonnoksesta. Valmis kirje oli määrä lähettää ystävälle, Aunelle. (SAA KKK Klaudian kirjoittamat epäselvät ja lähettämättömät kirjeet, Klaudia Aune Pe:lle 31.12.1944.) 157
- KUVA 10 Sisärukket Alapitkän kotinsa keittiössä 1970-luvulla: Nasti (vas.), Anni, Yrjö ja Johannes Mure. Kuva: Suomen Asutusmuseon arkisto. 222

SISÄLLYS

ABSTRACT

TIIVISTELMÄ

ESIPUHE

KUVIOT, TAULUKOT JA KUVAT

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	13
1.1	Aiempi tutkimus.....	14
1.2	Tutkimuskysymykset ja rajaukset.....	25
1.3	Tutkimuksen lähteet.....	28
1.4	Kirjeiden kontekstoiva lukutapa, kokemus ja elämäntapa	36
1.5	Tutkimusetiikka	42
2	KIRJOITTAVA ELÄMÄNTAPA: MUREEN SISÄRUKSET KIRJEIDEN KIRJOITTAJINA JA VASTAANOTTAJINA	47
2.1	Poikkeuksellinen Mureen perhe kotona Karjalassa ja evakossa - kirjeet perhestrategiana.....	47
2.2	Klaudia ja Nasti - kättilösisaret	62
2.3	Johannes - kanttoriveli.....	71
2.4	Anni ja Yrjö - maanviljelijäsisarukset.....	77
3	ELÄMÄNTAPA TOISEN MAAILMANSODAN POIKKEUSAJASSA.....	83
3.1	Sota-ajan kirjeet, sensuuri ja kodittomuuden kokemus.....	83
3.2	Sota, avoimet horisontit ja rauhaan palaaminen.....	96
3.3	Ongelmalliseksi koettu ortodoksisuus	111
3.4	Suomalaistajana Aunuksessa.....	119
3.5	Häme evakkouden kokemuksissa.....	130
4	ELÄMÄNTAPA JÄLLEENRAKENNUSKAUDELTA 1970-LUVULLE..	142
4.1	Oma maa ja koti	142
4.2	Kättilöt yhteisöissään.....	154
4.3	Pienviljelijä vasten tahtaan.....	164
4.4	Pienviljelijä ja vennamolaisuus.....	170
4.5	Kanttori kirkkopoliitiikan paineessa.....	184
5	RAJAKARJALAIS-ORTODOKSINEN ELÄMÄNTAPA JA YHTEISKUNNALLINEN MUUTOS.....	197
5.1	Eletty uskonto.....	197
5.2	Modernisaatio ja nostalgia	205
5.3	Tallettava elämä	215
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	223

SUMMARY	236
LÄHTEET	241
LIITTEET.....	281

1 JOHDANTO

”[S]yntyyhän tätä mustaa paperille vaikka joka päivä”¹, totesi rintamalla ollut evakko Yrjö Mure äidilleen ja sisarelleen kesällä 1941. Mureen sisarusten kirjeenvaihtojen tuloksena muodostui kirjekokoelma, joka on tämän väitöstutkimuksen lähteenä. Sisarukset kävivät neljä vuosikymmentä kestäneen kirjeenvaihdon, minkä lisäksi he tallettivat sukulaistensa, ystäviensä ja muiden henkilöiden lähettämiä kirjeitä ja kortteja. Toisen maailmansodan vuosina viisi 1900-luvun alussa syntynyttä sisarusta ja heidän leskiäitinsä muodostivat perheen, joka oli lähtökohdiltaan maanviljelijäväestöä, mutta osa sisaruksista työskenteli palkkatyössä itsenäisissä ammateissa.

Perheeseen kuuluivat emäntä Tatjana Mure (1876–1947), kätilö Klaudia Mure (1900–1947), emäntä Anni Mure (1902–1982), kätilö Nasti (Asta Anastasia) Mure (1904–1981), kanttori Johannes Mure (1907–1987) ja maanviljelijä Yrjö Mure (1912–1982). Perheen kotitila sijaitsi Salmassa, joten toisen maailmansodan vuoksi Mureet joutuivat muun luovutetun Karjalan väestön tavoin jättämään kotiseutunsa. Mureet lukeutuivat siirtoväen rajakarjalais-ortodoksiseen osaan.²

Tässä väitöskirjassa tutkitaan Mureen sisarusten kirjeitä, toisen maailmansodan ja evakkouden vaikutuksia kirjoitettuihin kokemuksiin sekä elämäntavan muuttumista toisen maailmansodan, rauhankriisin, jälleenrakennuskauden ja yhteiskunnan rakennemuutoksen aikana 1930-luvun lopusta 1970-luvun loppuun. Kirjeaineistoa analysoidaan kontekstoivalla lukutavalla, joka mahdollistaa ruohonjuuritason aikalaiskokemusten tutkimisen. Tutkimus paikantuu siirtoväekäytännön, sodan sosiaali- ja kulttuurihistoriantutkimusten, postwar- ja rauhankriisien tutkimusten sekä historiallisen kirjettutkimuksen kentille.

Tänä päivänä Mureen perheen kirjekokoelma kuuluu Suomen Asutusmuuseon kokoelmaan. Asutusmuuseo on perustettu Mureen sisarusten entiselle asutustilalle Lapinlahdelle, joten tutkimuksella on myös sovellusarvoa museon toiminnassa. Aiemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että Mureen perheen kirjekokoelma on lähdearvoltaan poikkeuksellisen rikas. Sisarusten keskinäisen

---

¹ SAA KK Yrjö kotiväelle eli Tatjana-mammalle ja Nastille 31.7.1941.

² Partanen 1999; Heikkilä 2015; Kananen 2015, 103–125.

kirjeenvaihdon ohella muut kirjeet tekevät aineistosta moniäänisen. Suurin osa kirjoittajista oli tottunut kirjalliseen viestintään, jakamaan kokemuksia ja kertomaan omasta elämästään. Tämän lisäksi Mureen sisarukset tallettivat saamansa kirjeet kokoelmaksi, mutta aiemmassa tutkimuksessa ei ole tutkittu tallettamisen motiiveja.³

1.1 Aiempi tutkimus

Tutkimustehtävän taustaksi käsitellään aiempaa tutkimusta, jonka traditiot koskevat luovutettua Karjalaa, karjalaista ja rajakarjalaista siirtoväkeä sekä ortodoksisista uskontoa. Raja-Karjalalla tarkoitetaan aluetta, joka sijaitti luovutetussa Karjalassa Laatokan pohjoispuolella. Raja-Karjalassa ortodoksisen kirkon asema oli vahva. Tutkimustehtävän taustana ovat myös historialliset kirjetutkimukset, jotka kontekstoivat rajakarjalaisten evakkosisarusten kirjekokoelmaa, ja aiemmat Mureen perheen kirjekokoelmasta tehdyt tutkimukset. Kansainvälisesti tarkasteltuna tutkimuskenttää yhdistävät sodan sosiaali- ja kulttuurihistoriantutkimusten lähestymistavat sekä rauhaan palaamisen ja rauhankriisien tutkimukset. Näissä tutkimuksissa lähtökohtana on ajatus siitä, että sodan päättymisestä seurasi uudenlaisia ongelmia ja että sotien vaikutukset saattoivat olla pitkäkestoisia⁴.

Suomalainen Karjala-tutkimus on ollut sidoksissa aikaansa ja poliittisiin päämääriin, mikä ilmenee tutkimusnäkökulmien vaihteluna. 1900-luvun alussa Karjalaa ja karjalaisia katsottiin kansallisromanttisessa eli karelianistisessa valossa.⁵ Maailmansotien välisenä aikana tutkimus kohdistui itärajaan ja Itä-Karjalaan, jonka painoarvo kasvoi jatkosodan aikana. Tutkimukset ovat olleet myös osa karjalaisten ja karjalaistaustaisten identiteettityötä, mikä korostui toisen maailmansodan jälkeen. Tavoitteena oli ylläpitää menetetyn Karjalan muistoja. Toisaalta Karjalaa alettiin tulkita välittäjänä idän ja lännen välillä.⁶ Karjala-tutkimuksen kenttää eritellään Pekka Suutarin toimittamassa artikkelikokoelmassa *Karjala-kuvaa rakentamassa* (2013). Sen lähtökohtana on näkemys siitä, että tutkimukset ja muut julkaisut ovat konstruoineet ja konstruoivat edelleen Karjalaa eikä yhtä tai yksiselitteistä Karjalaa ole olemassa.⁷

Toinen maailmansota on vaikuttanut voimakkaasti Karjalaan ja karjalaisiin kohdistuviin tutkimuksiin. Toisen maailmansodan vuoksi luovutetun Karjalan

---

³ Partanen 1999; Heikkilä 2015; Heikkilä 2020.

⁴ Karonen 2006, 19–22; Bourke 2006, 21–42; Karonen 2012, 163–172; Karonen 2013, 184–197; Kivimäki, Hytönen & Karonen 2015, 27–36; Taskinen 2018, 384–393.

⁵ Sihvo 1973, 177, 296. Ns. ohjelmallinen karelianismi alkoi 1800-luvun loppupuolella.

⁶ Katajala 2013, 29–82.

⁷ Ks. myös Koskivirta et al. 2016, 7–17. Kirjoittajat suhteuttavat Viipuri-historiografiaa Karjalan historiantutkimukseen.

väestö – yli 406 000 henkilöä, joista rajakarjalaisia oli noin 55 000 – joutui siirtymään muiden evakkojen tavoin pois kotiseuduiltaan. Evakko-käsite viittaa evakuoituihin, eli ihmisiin, jotka oli siirretty tai jotka olivat siirtyneet sotatoimialueilta, niiden läheisyydestä tai kaupungeista pommitusuhan vuoksi muualle Suomeen maan rajojen sisällä. Vastaavassa asemassa oli Euroopassa miljoonia ihmisiä, jotka olivat maansisäisiä pakolaisia eli evakkoja. He olivat paenneet sotaa, vainoa ja väkivaltaa.⁸ Siirtoväki-käsitteellä tarkoitetaan puolestaan sotatoimien tai alueluovutusten vuoksi kotiseutunsa pysyvästi jättäneitä henkilöitä. Siirtoväki koostui Karjalan, Petsamon, Sallan, Kuusamon itäisten kylien sekä Hangon ja Porkkalan vuokra-alueiden väestöstä. Toisen maailmansodan seurauksena Suomessa oli yli 420 000 siirtoväkeen kuulunutta, mikä vastasi yli yhtätoista prosenttia suomalaisista. Siirtoväen enemmistö oli karjalaisia, joita nimitetään siirtokarjalaisiksi, eli luovutetusta Karjalasta muualle Suomeen siirtyneiksi henkilöiksi. Siirtokarjalaisuus merkitsi karjalaisille ja ortodoksiselle kirkkokunnalle hajaan-tumista eri puolille Suomea, koska noin 70 prosenttia ortodokseista menetti kotinsa.⁹

Karjala-aiheet säilyivät historiakulttuurissa, kun menetetyt Karjalan muistoja vaalittiin erilaisin muisteluin sekä kylä- ja pitäjäkirjoin akateemisen tutkimuksen rinnalla. Lisäksi suuret kirjahankkeet vaikuttivat siirtoväen itseymmärrykseen. Tällaisia kirjasarjoja olivat etenkin *Siirtokarjalaisten tie*, osat 1–4, (1970–1971) ja *Karjala*, osat 1–5 (1981–1983)¹⁰. *Siirtokarjalaisten tie* -kirjasarja sisälsi siirtoväen henkilötietoja, ja *Karjala*-sarjasta saattoi lukea kokonaisesityksen luovutetun Karjalan historiasta. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen Karjala-innostus voimistui ja monipuolistui.¹¹ Vastaavasti luovutetun Karjalan historiasta kirjoitettiin uusia suurelle yleisölle suunnattuja teoksia, joita olivat esimerkiksi Heikki Kirkisen, Hannes Sihvon ja Pekka Nevalaisen kirjoittama *Karjalan kansan historia* (1994) ja Pekka Nevalaisen ja Hannes Sihvon toimittama *Karjala. Historia, kansa, kulttuuri* (1998). Ne kuvaavat kokonaisvaltaisesti alueen historiaa, elinoloja ja kulttuuria.

2000-luvun Karjala-tutkimusta luonnehtii Outi Fingerroosin käyttämä uus-karelianismin käsite. Se kuvaa laajentunutta Karjala-tutkimuksen kenttää ja siltä ilmestyneitä lukuisia tutkimuksia ja julkaisuja. Fingerroos on tarkastellut Karjalaa¹² ja karjalaisuutta muistamisen ja muistitietoaineistojen näkökulmasta, jolla

---

⁸ Waris et al. 1952, 14–18, 41–43; Nevalainen 1990, 110; Sallinen-Gimpl 1994, 12; Raninen-Siiskonen 1999, 23–25; Nevalainen 2010, 228–248. Vrt. myös saamelaisevakkujen tutkimuksiin esim. Lehtola 2004; Seitsonen & Koskinen-Koivisto 2018, 421–441 sekä ns. allasevakoihin esim. Väyrynen 2014.

⁹ Riikonen 2011, 14; Kananen 2010; Raninen-Siiskonen 1999, 23–25; Sallinen-Gimpl 1994, 12; Kirkinen et al. 1994; Waris et al. 1952, 12.

¹⁰ Ambrosius et al. (toim.) 1981; Ahlström et al. (toim.) 1982; Heikkilä et al. (toim.) 1982; Haapio, Mäkinen, & Hietanen (toim.) 1983; Sihvo (toim.) 1983.

¹¹ Katajala 2013, 53; Raninen-Siiskonen 2013, 123, 134.

¹² Karjalan ja Karjaloiden määrittelyissä merkittäviä ovat olleet mielikuvat. (Heikkinen 1989, 15–16, 24–26; Fingerroos 2004a, 145–150; Riikonen 2011, 8.)

on ollut keskeinen sija 2000-luvulla karjalaisaiheiden tutkimuksessa.¹³ Uusimmat Karjala-tutkimuksen näkökulmat kytkeytyvät pyrkimykseen tarkastella ilmiöitä ylijärjaisina, eli riippumattomina myöhemmästä kansallisvaltiokehityksestä, sekä tietokantojen avulla. Ylijärjaisuuden korostaminen liittyi sekä Neuvostoliiton hajoamiseen että transnationaaliseen käännteeseen, mikä on konkretisoitunut esimerkiksi suomalaisten ja venäläisten yhteisinä Karjala-tutkimuksina. Siirtokarjalaisuutta on myös alettu katsoa pakotettuna väestönsiirtona.¹⁴ Näistä näkökulmista käsin kirjasarja *Viipurin läänin historia*, osat 1–6 (2003–2014),¹⁵ nivoo yhteen alueen historiaa esihistoriasta 2000-luvulle asti.

Karjalaista siirtoväkeä on tutkittu 1940-luvun lopusta lähtien. Tutkimuskenttää eritellen Tarja Raninen-Siiskosen (2013) mukaan yliopistollisia tutkimuksia aiheesta oli valmistunut 2010-luvun alkupuolelle mennessä yli 200. Tutkimuksia ovat motivoineet kirjoittajien omat kokemukset sodasta ja evakkoudesta sekä suvun kokemukset ja tarinat evakkomatkoista, kodin menettämisestä ja elämästä uusilla asuinsijoilla. Keskeisenä näkökulmana on ollut kysymys siirtoväen sopeutumisesta¹⁶ sotienjälkeiseen yhteiskuntaan, mikä loi sosiologisen näkökulman ja lähestymistavan. Tämä tutkimusperinne alkoi Heikki Wariksen johtamasta tutkimushankkeesta, jonka tuloksena julkaistiin klassikon aseman saavuttanut *Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus Suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta* (1952).¹⁷ Tutkimusta varten tehtiin kenttätöitä vuosina 1949–1951, jolloin Lapinlahti oli Perttelin kunnan ohella tärkein tutkimusalue. Keskeisenä tutkimusmenetelmänä oli survey-tyyppinen haastattelumenetelmä ja peruskäsitteenä akkulturaatiosta juontuva sopeutuminen. Sen mukaan yksilöt ja ryhmät luopuvat omista ja alkavat sietää toisten tapoja. Erojen tasoittuminen on siten molemminsuuntaista.¹⁸ Wariksen viitoittamaa sosiologista sopeutumistutkimusta jatkoi 1970-luvulla Faina Jyrkilä, jonka kiinnostuksen kohteina olivat muutokset asutustilallisten maatalousammateissa.¹⁹ Tutkimuksellinen mielenkiinto kohdistui maata viljelevään siirtoväkeen, jonka sijoituspaikat oli määritetty vuonna 1945 säädetyssä maanhankintalaissa.

¹³ Fingerroos 2007; Fingerroos 2010; Fingerroos 2012, 23–45; Fingerroos (toim.) 2015; Fingerroos & Haanpää 2009, 133–146; Fingerroos & Savolainen 2018, 149–166. Ks. myös esim. Savolainen 2015; Korjonen-Kuusipuro 2012; Armstrong 2004.

¹⁴ Jäntti, Sarvimäki & Uusitalo 2009; Koskivirta et al. 2016, 12–13; Loehr, J. et al. 2017, 59–70.

¹⁵ Saarnisto (toim.) 2003; Kaukiainen & Nurmiainen (toim.) 2004; Katajala, Mäkinen, Kujala (toim.) 2010; Kaukiainen, Marjomaa, & Nurmiainen (toim.) 2013; Kaukiainen, Marjomaa, & Nurmiainen (toim.) 2014; Kaukiainen & Nurmiainen (toim.) 2010.

¹⁶ Sopeutuminen on kehitysprosessi, jossa yksilöt ja ryhmät pyrkivät tietoisesti tasoittamaan tapojen ja käsitysten eroavaisuuksia alkaen sietää toisia eli vastaryhmän jäseniä. (Paukkunen 1997, 14.)

¹⁷ Raninen-Siiskonen 2013, 122–155.

¹⁸ Waris et al. 1952, 134–149; Raninen-Siiskonen 2013, 126–127. Ks. myös Kohvakka 1989.

¹⁹ Jyrkilä 1973; Jyrkilä 1975; Jyrkilä 1976; Jyrkilä 1977; Jyrkilä 1979; Jyrkilä 1980. Jyrkilä oli osallistunut jo 1940- ja 1950-luvun taitteessa siirtoväen sosiaalisen sopeutumisen

Maanhankintalain nojalla maata viljelleille siirtokarjalaisille, rintamamiehille ja muille maansaajille perustettiin asutustiloja ja -tontteja. Yhteensä niitä muodostettiin yli 100 000. Yleiskuvan toisen maailmansodan jälkeisestä asutustoiminnasta ja maanhankintalaista antaa Erkki Laitisen toimittama kokoomateos *Rintamalta raivoille. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta* (1995).²⁰ Maataloussiirtoväki asutettiin Oulu–Kajaani-linjan eteläpuolelle suomenkielisille alueille, kun kaupunkisiirtoväki asettui asumaan omatoimisesti kaupunkeihin ja taajamiin.²¹ Asutustoiminnan tavoitteena oli, että uusi asuinsija vastaisi aiempia ympäristöllisiä, taloudellisia, yhteisöllisiä ja uskonnollisia olosuhteita.²² Maanhankintalaki koski Tapio Hämyksen (2013) arvion mukaan noin 35 000 karjalan kieltä puhuvaa ortodoksia, joiden uudet asuinsijat olivat enimmäkseen Savossa, Kainuussa ja Pohjois-Pohjanmaalla.²³

Asutustoiminnassa oli kyse maataloustuotannon turvaamisen lisäksi integraatiosta ja yhteiskuntarauhan ylläpitämisestä, kun siirtoväki ja rintamamiehet sijoitettiin maatalousammatteihin omille maatiloilleen. Keijo K. Kulha on käsitellyt siirtokarjalaisista ja asutustoiminnasta käytyä keskustelua väitöskirjassaan *Karjalaisen siirtoväen asuttamisesta käyty julkinen keskustelu vuosina 1944–1948* (1969).²⁴ Samalla asuttaminen oli väestöpoliittinen ratkaisu, jonka ihanteena oli itsenäinen perheviljelmä, joka tuli toimeen omalla työvoimallaan. Maanhankintalain mukainen asutustoiminta oli jatkumoa maareformien perinteelle, sillä itsenäistyneessä Suomessa ratkaistiin torpparien ja mäkitupalaisten sekä tilatottoman väestön maakysymyksiä niin sanotulla torpparivapautuksella ja valtion maita ja virkataloja sekä yksityismaiden asuttamista koskevalla lainsäädännöllä. Vuoden 1936 asutuslain merkitys jäi toisen maailmansodan vuoksi vähäiseksi, sillä talvisodan jälkeen säädettiin maataloussiirtoväen asuttamiseksi pika-asutuskilpailulaki, jonka toimeenpano keskeytyi karjalaisten paluumuuton seurauksena.²⁵ Silvo Hietasen väitöskirja *Siirtoväen pika-asutuskilpailulaki 1940. Asutuspoliittinen tausta ja*

---

tutkimukseen. Hänen tutkimustensa keskeisiä tutkimuspaikkakuntia olivat Lapinlahti ja Maaninka ja menetelmiä kyselyt, haastattelut ja havainnointi. Ks. myös Nahkuri 1977.

²⁰ Ks. myös Naskila (toim.) 1984.

²¹ Nevalainen 2010, 233–239. Siirtoväen asemaa Suomen ruotsinkielisillä alueilla sekä maanhankintalain vaikutusta ruotsinkielisissä kunnissa uudelleenarvioivat Roselius & Tepora 2020 sekä Kauhanen & Kleemola 2020. Maanhankintalain vaikutuksesta etenkin Lahden kaupunkiympäristöön ks. Palomäki 2011. Yleisesityksistä ks. myös Kulha 2019, 16–281; Kanervo, Kivistö & Kleemola (toim.) (2018).

²² Waris et al. 1952, 65–74; Kulha 1969; Laitinen 1995b, 86, 136; Raninen-Siiskonen 1999, 15–17; Kananen 2010, 13.

²³ Hämynen 2016, 228–229; Hämynen 2013, 190–197; Kirkinen et al. 1994. Tapio Hämyksen tutkimuksista ks. myös Hämynen 1993; Hämynen 1995; Hämynen 2008; Hämynen 2010a; Hämynen 2010b.

²⁴ Vrt. Byström 2006, joka on tutkinut käsityksiä ulkomaalaisista, pakolaisista ja pakolaispolitiikasta ruotsalaisessa julkisessa keskustelussa 1942–1947. Ks. myös Leitzinger 2008; Nevalainen 1999.

²⁵ Hietanen 1982, 26–29; Heinonen 1990, 124–125; Tykkyläinen & Kavilo 1991, 7–21, 94–107; Laitinen (toim.) 1995a; Roiko-Jokela 2004, 27–90; Mylly 2005, 150–170; Raninen-Siiskonen 2013, 136–137.

sisältö sekä toimeenpano (1982) oli osa Suomi toisessa maailmansodassa eli SUOMA-projektia.²⁶

Enemmistö maanhankintalain perusteella muodostettujen asutustilojen ja -tonttien saajista oli muita maansaajia, kuten perheellisiä rintamamiehiä. Heitä koskettivat osittain samat ongelmat kuin siirtoväkeä, mutta muiden maansaajien rakennustyöt käynnistyivät pääosin vasta silloin, kun siirtoväki asui jo omista rakennuksissaan. Oman lukunsa asutustilojen joukossa muodostivat niin sanotut kylmät tilat, joita perustettiin erityisesti Itä-Suomeen. Kylmällä asutustilalla ei ollut rakennuksia, ja tilan tulevasta maatalousmaasta oli raivattu korkeintaan kymmenen prosenttia. Asutustoiminnasta aiheutui ongelmia suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutoksen vuoksi 1960-luvulla, kun pientilat – asutustiloista etenkin sivutoimiseen viljelyyn tarkoitettut asuntoviljelystilat ja asuntotilat – eivät tarjonneet toimeentuloa.²⁷

Sopeutumiskysymykset ja maataloussiirtoväkeä käsittelevät tutkimuskökökulmat saivat rinnalleen uusia tarkastelukulmia, kun katse alkoi tarkentua siirtokarjalaisten kokemuksiin. Kaija Heikkinen ja Pirkko Sallinen-Gimpl kohdistivat väitöskirjoissaan tutkimuksellisen painopisteen siirtokarjalaisten identiteettiin ja etnisyyteen. Kaija Heikkinen keskittyi salmilaisiin, jotka olivat sijoittuneet Pohjois-Savoon. *Karjalaisuus ja etninen itsetajunta. Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus* (1989) valottaa kulttuurien kohtaamista, jonka seurauksena rajakarjalaisten tietoisuus itsestään rajakarjalaisina alkoi kehittyä. Osa Heikkisen aineistoista koskee tämän tutkimuksen tavoin Lapinlahtea. Pirkko Sallinen-Gimpl tutki kansatieteen väitöskirjassaan *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen* (1994) keruuaineistojen ja haastattelujen avulla siirtoväen ja siirtoväen sijoittumispaikkakunnilla entuudestaan asuneiden kohtaamistilanteita. Keruuaineistoja oli kaikista luovutetun Karjalan kunnista, mutta vähiten keruuaineistoa oli Laatokan Karjalasta lähteneiltä. Haastattelut olivat Kirvun evakkoja. Sallinen-Gimpl osoitti, että kohtaamistilanteet toivat esiin siirtokarjalaisten kulttuuri-identiteettiä ja perinteitä. Tarja Raninen-Siiskonen tutki Keski-Suomeen sijoittuneiden siirtokarjalaisten muistelukerrontaa väitöstutkimuksessaan *Vieraana omalla maalla* (1999). Raninen-Siiskonen havaitsi, että 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa tehdyt haastattelut havainnollistivat karjalaisuuden läsnäoloa ja voimistumista. Haastattelujen välisenä aikana esimerkiksi kotiseutumatkat tulivat mahdollisiksi.²⁸

---

²⁶ Ks. myös Jokinen 1982; Nummela 1993. Vrt. myös Joensuun korkeakoulun ja Jyväskylän yliopiston asutusprojektiin (Jokipii 1988, 5–8).

²⁷ Waris et al. 1952, 183–197; Laitinen (toim.) 1995a; Laitinen 1996, 242; Mylly 2005, 150–170; Raninen-Siiskonen 2013, 136–137.

²⁸ Ks. myös Sallinen-Gimpl 1987; Tepora 2018, 52–72; Hynninen 2017; Ahokas 2009; Lassi 2005, 296–341. Muistitietotutkimuksista ks. esim. Savolainen 2015. Ks. myös Kuusisto-Arponen & Savolainen 2016, 59–68; Riutamaa 2016. Vrt. myös Kietäväinen 2009, 70–83. Asta Kietäväinen on tutkinut asutustilallisten elämäkertomuksia haastatteluin ja keruuaineistoin väitöskirjassaan (2009). Tutkimuksessa sivutaan myös Lapinlahden siirtokarjalaisia, joita on haastateltu. Haastattelujen lisäksi lähteenä on

2000-luvulla siirtoväen sopeutumistutkimuksen näkökulmaa – niin sanottua hyvän sopeutumisen tulkintaa – alettiin kyseenalaistaa. Aiempia tutkimuksia varten haastatellut siirtokarjalaiset eivät olleet välttämättä kertoneet kokemaansa syrjinnästä, mitä on selitetty itsen suojelemisella. Ikäviä ei haluttu muistella, kun päähuomio oli omassa selviytymisessä. Vasta vuosikymmenten kuluttua 1990- ja 2000-luvulla on tuotu julki ongelmia kielteisestä vastaanotosta, nimitte-lystä ja koulunkäyntivaikeuksista.²⁹ Heli Kananen mukaan varsinkin ortodoksi- evakot, joista valtaosa oli lähtöisin Raja-Karjalasta, pyrittiin sopeuttamaan osaksi uusien asuinpaikkojen yhteisöjä. Intiimillä yksilötasolla evakkojen kokemuksiin sisältyi toiseuden tunteita, epävarmuutta, pettymyksiä ja turhautuneisuutta, kuten Heli Kananen osoitti väitöskirjassaan *Kontrolloitu sopeutuminen. Ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946–1959)* (2010). Kananen toi aiempaa selvemmin esiin rajakarjalaisen siirtoväen kokeman kielteisen vastaanoton ja on- gelmat. Hän havainnollisti, että aiemman tutkimuksen luoma kuva oli jäänyt yksipuoleiseksi.³⁰

Kielteisimpää kohtelua saivat karjalan kieltä puhuneet ortodoksit, joilla oli muista poikkeavat puhekieli, tavat ja uskonto.³¹ Ortodoksikarjalaiset saattoivat joutua vastaamaan uuden asuinympäristön suomalaiskansallisiin vaatimuksiin suomalaistamalla nimensä, opettelemalla suomen kirja- ja puhekielen sekä mukauttamaan uskonnon harjoittamistaan. Lisäksi moni solmi avioliiton luterilaisen kanssa. Noin 4 000 siirtokarjalaista jätti ortodoksisen kirkon sekä muutti nimensä ja kielensä vuoteen 1951 mennessä.³² Rajakarjalaisten kieleen ja identiteettiin osana tätä murrosta ovat kiinnittäneet huomiota esimerkiksi Raija Pyöli ja Anneli Sarhima. Pyölin artikkeli ”Rajakarjalaiset ja muuttuva identiteetti” (2013) heijastelee rajakarjalaisten tunteita Pyölin omien kokemusten valossa. Pyöli on salmilaisen evakkoperheen lapsi, joka muutti perheensä mukana yhteiskunnallisen rakennemuutoksen vuoksi Pohjois-Savosta Etelä-Suomeen 1960-luvulla. Anneli Sarhimaan tutkimus *Vaietut ja vaiennetut. Karjalankieliset karjalaiset Suomessa*

---

käytetty Maaseudun Sivistysliiton ”Muistellaan asutustoimintaa” -kirjoituskilpailun (1982) aineistoja. Ks. esim. Kannaksen evakkojen identiteettityöstä Ilonen 2013. Evakkojen lasten suhteesta siirtokarjalaisuuteen ks. Neuvonen-Seppänen 2020.

²⁹ Ks. esim. Raninen-Siiskonen 1999, 284. Vrt. Tepora 2018 54–58, 70. Vaikka hyvän sopeutumisen narratiivi on ollut vallitseva, Tuomas Tepora tulkitsee, että 1950–1960-luvulla kerätyissä evakkotaustaisten muistitietoaineistoissa – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmissa ”Evakkomatka” (1951–1952) ja ”Evakkomuistelmia” (1964) – ikävät kokemukset kuvattiin tarkemmin kuin positiiviset kokemukset. Sen lisäksi muistelukerronta tuo ilmi vaikeuksista selviämistä ja siten evakkoidentiteetin rakentumista selviytymiskertomuksena.

³⁰ Kananen on eritellyt Wariksen aineiston muodostumista artikkelissaan: ”Wariksen aineiston kertomaa. Pohdintaa muistitiedon sisältöä ohjaavista tekijöistä” (2018).

³¹ Kananen 2015, 103–125; Raninen-Siiskonen 2013, 122–155; Nevalainen 2010, 228–248.

³² Raivo 1996, 68–188; Loima 1999, 198–215; Loima 2004, 181–182; Loima 2005, 97; Kalainen 2009, 224–247; Husso 2011; Parpei 2013, 235–240. Ks. myös Hämmerli & Mayer (toim.) 2014. Vrt. myös Ekholm 2013, 35–36; Ekholm 2014, 163–184; Muir 2016.

(2017) piirtää kokonaiskuvan karjalankielisten asemasta menneisyydessä ja nykyhetkessä. Samalla se on puheenvuoro karjalan kielen puolesta, jotta kielellä olisi sijansa myös tulevaisuudessa.³³

Suomalaisen kansallisuusaatteen lähtökohtana oli muun muassa erottautua venäläisistä, minkä vuoksi Raja-Karjalan ortodoksit joutuivat hankalaan asemaan venäläisyyden ja suomalaisuuden välissä.³⁴ Ortodoksisen kirkon poliittisuus sekä suomalaisuudesta käydyt keskustelut ovat tutkimusteemoina historian-, kirkkohistorian- ja teologian tutkimuksissa. Mika Nokelainen käsittelee väitöskirjassaan *Vähemmistövaltiokirkon synty* (2010) Suomen itsenäistymistä seurannutta ortodoksisen kirkkokunnan ja valtion välisten suhteiden muodostumista. Jyrki Loima tarttuu väitöskirjassaan *Muukalaisena Suomessa* (2001) ja artikkelissaan ”Nationalism and the Orthodox Church in Finland” (2004) kysymyksiin kirkon venäläisyydestä ja suomalaisuudesta.³⁵ Vastaavasti Valamon luostarin merkitys ja asema on ollut useamman väitöstutkimuksen kohteena.³⁶

Ortodoksisen kirkon jälleenrakennuskauden kanoninen erimielisyys Suomen ortodoksisen arkkipiispakunnan ja Moskovan patriarkaatin välillä on aiheena Juha Riikosen väitöskirjassa *Kirkko politiikan syleilyssä* (2007). Nämä tutkimukset kuvaavat suomalaisten ortodoksien pyrkimystä erottautua venäläisyydestä.³⁷ Jännitteet heijastuivat myös ortodoksisen kirkon sisälle, mikä ilmeni jakolinjoina jumalanpalvelusten suhteen. Timo Hirvonen osoittaa käytännöllisen teologian väitöskirjassaan *Suomenkielinen ennenpyhitettyjen lahjain liturgia. Kirkkopolitiikan pyörteistä liturgiseksi liikehdinnäksi* (2017), että muun muassa sota- ja evakkoajat, kielikysymys suomen ja kirkkoslaavin välillä sekä kanoninen kriisi vaikuttivat hajottavasti ortodoksiyhteisössä. Konkreettisesti tällä oli vaikutusta tutkimuksessa analysoituun ennenpyhitettyjen lahjain liturgiaan, josta tehtiin yksinomaan suomenkielinen. Ennenpyhitettyjen lahjain liturgiaa toimitetaan pääsiäistä edeltävän suuren paaston aikana arkipäivinä, ja siinä jaetaan ehtoollinen.

Ortodoksista uskontoa ja sen muuttumista ovat tutkineet taidehistorian näkökulmista Hanna Kemppi väitöskirjassaan *Kielletty kupoli, avattu alttari. Venäläisyyden häivyttäminen Suomen ortodoksisesta kirkkoarkkitehtuurista 1918–1939* (2016) sekä Katariina Husso väitöskirjassaan *Ikkunoita ikonien ja kirkkoesineiden historiaan*.

---

³³ Sukunimien muutoksista ks. Patronen 2009; Patronen 2017. Raja-Karjalalle läheisestä Itä-Karjalasta ja itäkarjalaisista ks. myös esim. Tarma (toim.) 2001.

³⁴ Ks. esim. Tili 2014, 92; Parpei 2013, 214–240; Loima 2004; Hämynen 1995; Heikkonen 1989.

³⁵ Ks. myös Loima 2005, 89–105; Laitila 2005, 107–130; Sorvali 2006, 102–132; Laitila 2007, 120–141; Laitila 2009, 331–340; Ylä-Jussila 2020.

³⁶ Kilpeläinen 2000; Parpei 2010; Hirvonen 2015. Evakkomunkeista Heinävedellä ks. Takala 2011 ja Konevitsan luostarista Keiteleellä ks. Raivo 1990.

³⁷ Ortodoksien asemasta Kainuussa ks. Rytkölä 1988. Ortodoksisen kirkkokunnan idän-suhteista ks. myös Setälä 1970 ja kirkosta ylipäänsä Koukkunen 1982.

Suomen autonomisen ortodoksisen kirkon esineellinen kulttuuriperintö 1920–1980-luvuilla (2011).³⁸ He osoittavat, että kirkon suomalaistaminen näkyi niin kirkkojen ulkoasussa kuin sisustuksessakin. Petri J. Raivo lukee esiin ortodoksisen kirkon asemaa suomalaisessa kulttuurimaisemassa maantieteen väitöskirjassaan *Maiseman kulttuurinen transformaatio* (1996). Hänen lukutapansa perustuu tutkimuskohteen tekstuaalisuuteen, eli luennan kohteina ovat maisemien sisältämät kulttuuriset viestit ja merkitykset.³⁹

Marja Tuomisen artikkelit ”Esi-isien perinteitä ja modernia tyyliä. Ortodoksisuuden jälleenrakentaminen Suomen Lapissa toisen maailmansodan jälkeen” (2013) ja ”Vähemmän pyhää? Pohjoinen ortodoksia jälleenrakennuksen murroksessa” (2018) kuvaavat Lapin sodan vaikutuksia ortodokseihin ja ortodoksisen kirkkokuntaan. Ortodoksisuuden materiaallinen ja henkinen rakentaminen jatkui 1960-luvulle asti, mihin vaikuttivat Lapin olosuhteet harvaan asuttuna ja laajana seurakuntana. Sodan jälkeen valmistuneita pyhäkköjä ja maalattuja ikoneja arvostelivat jo aikalaiset, minkä lisäksi jälleenrakennuskirkon käsite on saanut negatiivista sävyä. Sodanjälkeisten toteutustapojen vertailukohtina olivat entiset kirkot ja pyhäinkuvat, ja sama koski papiston ja kanttorien suhtautumista uusiin olosuhteisiin. Konkreettisesti luopuminen menneestä ja sopeutumisongelmat saattoivat kärjistyä ristiriidoiksi papiston, seurakuntalaisten sekä kanttorien välillä.⁴⁰

Siirtokarjalaisten yksilöllisiä ja mikrotason kokemuksia on tutkittu haastattelujen ja muistitietoaineistojen lisäksi etenkin kirjeaineistoista sekä yhdistämällä muistitietoa ja aikalaislähteitä. Perhepiirin kirjeisiin perustuu esimerkiksi Marjatta Hietalan artikkeli ”Evakkopolulla. Mikrohistoriallinen katsaus Viipurin läänin Johanneksen pitäjän Kaijalan kylän naisten selviytymistarinaan” (2001), jossa hän käyttää päälähteenä sukunsa toisen maailmansodan aikaista kirjeenvaihtoa. Hietalan mukaan johannekselaisten kirjeissä korostui kyky ja tarve kertoa tunteista, tunnelmista sekä ongelmista, koska kirjeet korvasivat arkipäiväiset henkilökohtaiset kontaktit. Karjalaiset olivat tottuneita keskinäiseen huolenpitoon ja tuntemustensa jakamiseen, mikä voimistui entisestään sota-aikana.⁴¹ Kun Lapinlahdelle Mureen perheen aiemmin omistamalle asutustilalle perustettiin museo 1990-luvun lopussa, Päivi Partanen laati perustutkimuksen Mureen perheestä Asutusmuseon tietolähteeksi: ”*Jokohan ensi kesäksi pääsemme kotiloih, vai viegö viskattannoh etehpäi?*” – *Pientalonpoika Yrjö Mure ja asutustoiminta sodanjälkei-*

---

³⁸ Yleisesitys ja muistojulkaisu Neuvostoliitolle luovutettujen alueiden seurakunnista: Pohjola (toim.) 1953. Ks. myös Husso 2017, 96–120. Paikallistason esimerkkinä ks. esim. Luttinen 2015.

³⁹ Anu Koskivirta käsittelee artikkelissaan ”Luovutetun Karjalan julkisoikeudelliset yhteisöt” (2010) kuntia, seurakuntia ja seurakuntien jälleenrakennuskautta. Luovutetun Karjalan luterilaisista seurakunnista ks. Ripatti 2014.

⁴⁰ Tuominen 2013, 258–259.

⁴¹ Hietala 2001, 245–256. Ks. myös Hietala 2018, 186–205. Vrt. Armstrong 2004. Sotaleskien selviytymisestä ks. myös Loipponen 2004, 146–148; Loipponen 2008; Tuomaala 2008; Peltokorpi 2011.

sessä Suomessa. *Tutkimus elämästä asutustilalla* (1999). Tutkimuksessa kirjekatkelmien roolina oli kuvailla Mureen sisarusten elämää yhdessä haastatteluaineistojen kanssa.

Suomen historian pro gradu -tutkielmassani ”*Hänen ammattiloil ei juuri helppoa elää*”. *Evakkouden, siirtokarjalaisuuden ja asutustilallisuuden määrittämä Mureen sisarusperheen elämäntapa Lapinlahden Alapitkällä 1944–1974* (2015) analysoin sisarusten toisilleen lähettämiä kirjeitä, joita on yhteensä yli 800. Määrä on kuitenkin alle puolet koko kirjekokoelmasta, koska tutkimuksen ulkopuolelle jäivät pääosin toisen maailmansodan vuosien kirjeet, ystävien kirjoittamat kirjeet, 1970-luvun lopun kirjeet ja kokonainen postikorttien kokoelma. Tutkielman pohjalta julkaistiin tietokirja *Evakosta pienviljelijäksi* (2016), ja kirjoitin Salmin pitäjän historian⁴² toiseen osaan artikkelin ”Raivaamisesta ja rakentamisesta pakettipeltoihin ja lehmäntapporahoihin. Asutustilallisten arkea Pohjois-Savossa 1950-luvulta 1970-luvun alkuun” (2018). Julkaisut kuvaavat etenkin siirtokarjalaisen maalaisväestön rauhaan palaamista jatkosodan jälkeen, maalaisarkea asutustilalla sekä rakennemuutoksen aikaa pienviljelijöiden silmin. Mureen sisarusten sota-ajan kirjeitä on mukana kokoamassani kotiseutuhistoriassa *Kirkkojoki* (2017), joka perustuu Salmin pitäjän Kirkkojoen kylässä asuneiden haastatteluihin ja kattaa ajanjakson 1800-luvun lopusta toisen maailmansodan päättymiseen.

Tämän väitöskirjatyön aikana kirjoitin artikkelin, jonka lähteenä ovat kätilö Klaudia Mureen ja tämän ystävien kirjeet ja kortit. Artikkelini ”’Rakas ystäväni Klaudia!’ Evakkoon joutuneiden ystäväysten kirjeet talvi- ja jatkosodan vuosina kätilö Klaudia Mureen kirjeenvaihdossa” (2020) ilmestyi *Genos*-aikakausjulkaisussa. Artikkelissa keskityn ammateissa toimineiden ja kaupungeissa tai taajamissa asuneiden Karjalan evakkojen kokemuksiin. Osa näistä Klaudia Mureen ystäväistä ei palannut jatkosodan aikana takaisin vallattuun Karjalaan. Samalla artikkelissa luodaan katsaus Klaudia Mureen kirjeverkostoon.

Yleisempänä vertailukohtana sisaruskirjeiden tutkimuksesta on esimerkiksi Hanna Kuusen artikkeli ”Sisarukset sodassa. Perheen selviytymisstrategioita sotavuosina” (2000), joka perustuu Kasurisen perheen kirjeenvaihtoon. Kuusen mukaan sisarusten toisilleen lähettämät kirjeet valottavat muissa ihmissuhteissa vaiettuja tunnelmia ja kokemuksia, koska pelosta, ahdistuksesta ja toisinaan sota-ajan huumoristakin kirjoitettiin mieluummin sisaruksille kuin ystäville – tai puhumattakaan vanhemmille, joita pyrittiin rauhoittamaan.⁴³ Kirjeet ovat yhtenä alkuperäislähteenä sisarusten perhehistoriaa valottavassa Laika Nevalaisen artikkelissa ”Kotoisuutta, valmiita aterioita ja huolenpitoa. Perhetalouden käytännölliset, taloudelliset ja emotionaaliset edut ja merkitykset keskiluokkaisille poikamiehille 1900-luvun alun Helsingissä” (2021). Nevalainen selvittää, millainen vuorovaikutussuhde naimattomilla miehillä oli perheenjäseniinsä. Lopputulemana ovat päätelmät perheen tärkeydestä poikamiehille ja erimuotoisten perhetalouksien jonkinasteisesta rinnastumisesta ydinperheeseen.

---

⁴² Kokkonen (toim.) 2018.

⁴³ Sisarusten kirjeistä ylipäänsä ks. myös erit. Granö 2004; Leskelä-Kärki 2006; Helsti 2006a; Helsti 2008; Bland 2011; Torninoja-Latola 2011.

Kansainvälisessä ja kotimaisessa historiantutkimuksessa sota-aikojen kirjeet ovat tulleet lähteiksi etenkin 2000-luvulla, vaikka esimerkiksi Tampereen yliopistossa rintaman ja kotirintaman välisiä kirjeenvaihtoja alettiin tutkia jo 1980-luvulla.⁴⁴ Huomiota on kiinnitetty avioparien tai seurustelevien parien sekä perheensisäiseen kirjeenvaihtoon, kuten äidin ja tyttären sekä isän ja pojan välisiin kirjeenvaihtoihin.⁴⁵ Myös sisarussuhteita on tutkittu, mutta vähemmän kuin edellisiä.⁴⁶ Yleiskuvaa kirjeiden tutkimuksesta valottavat esimerkiksi artikkelikokoelmat *Kirjeet ja historiantutkimus* (2011) sekä *Kirjeitä sodasta* (2015). Ensimmäisen ovat toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen, ja kokoelman artikkeleissa kirjeitä lähestytään kirjekulttuurin sekä kirjoittamisen kulttuurihistorian näkökulmasta. Toinen – Marko Tikan, Ilari Taskisen ja Seija-Leena Nevala-Nurmen toimittama – artikkelikokoelma keskittyy sota-aikojen kirjeisiin. Poikkeusolosuhteissa kirjeet ylläpitivät ja loivat ihmissuhteita, joten kirjoittajina oli sellaisiakin, jotka eivät muuten kirjoittaneet. Ylipäänsä kirjeiden analyysi on tullut monipuolisemmaksi niin sanottujen uusien historioiden ja kokemuksellisen käänteiden myötä. Aiemmin kirjeiden katsottiin olevan liian subjektiivisia eikä niille annettu arvoa tapahtumahistoriallisina dokumentteina. Nykytulkinnan mukaan kirjeitä voi sen sijaan lukea ihmisten kokemusten ja käsitysten jälkinä sekä elämänkerronnan (*life writing*) teksteinä.⁴⁷

Sotakokemusten sosiaali- ja kulttuurihistoriallinen tutkimus, niin sanottu uusi sotahistoria, levisi Suomeen Saksasta, Yhdysvalloista ja Iso-Britanniasta.⁴⁸ Esimerkiksi Joanna Bourke osoittaa, että sosiaali- ja kulttuurihistorian lähestymistavat ja metodologiat ovat tehneet uudesta sotahistoriasta (*new military history*) laajan tutkimuskentän, jossa sotaa ja rauhaa voi tarkastella muun muassa tunteiden, kokemusten ja sukupuolten näkökulmista.⁴⁹ Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta lähestytään kokemushistoriallisesti esimerkiksi Ville Kivimäen ja Tiina Kinnusen toimittamassa *Ihminen sodassa* -artikkelikokoelmassa (2006a), jonka keskiössä ovat sota ilmiönä ja inhimillinen suhde sotaan. Kokemushistoria sekä sodan sosiaali- ja kulttuurihistoriallinen lähestymistapa laajasti

⁴⁴ Huuhtanen (toim.) 1984; Huuhtanen (toim.) 1986; Suojanen (toim.) 1984b.

⁴⁵ Ks. esim. Pehkonen 2013; Hagelstam 2006a; Hagelstam 2006b; Hagelstam 2011; Hagelstam 2014; Hagelstam 2018; Töyrylä 2020; Yli-Luukko 2015; Lamminpää 2014; Metsberg 2012; Taskinen 2012; Aalto 2008; Pekkarinen 1999. Kirjeiden kielestä ks. myös Mustanoja (toim.) 2017; Ek 2018; Rintala 2018; Rosi 2018; Riihonen 2019. Ks. myös Tuomi-Toljola 2008. Ks. myös Potter (toim.) 2006; Miller 2008; Lavin 2016. Toinen Potter (toim.) 2006 ja Lavin 2016 sisältävät pääosin puhtaaksikirjoitettuja kirjeitä.

⁴⁶ Ks. esim. Kuusi 2000, 347–365; Bland 2011.

⁴⁷ Tikka, Taskinen & Nevala-Nurmi 2015, 6–9; Taskinen 2015, 12–29; Hagelstam & Taskinen 2015, 44–59; Pehkonen 2015; 60–73; Kaarninen 2015, 180–199; Elomaa 2006, 52–56; Sjö & Leskelä-Kärki 2020.

⁴⁸ Kivimäki 2006, 69–86. Ks. myös Kinnunen & Kivimäki 2018, 373–383; Taskinen 2018, 384–393.

⁴⁹ Bourke 2006, 21–42; Bourke 2003, 149–160; Bourke 2001, 1–24.

ymmärrettyinä ovat olleet lähtökohtina useissa muissakin kokoomateoksissa, artikkeleissa ja väitöskirjatutkimuksissa, joiden ajallinen raja on kohdistunut toisen maailmansodan aika ja sodan vaikutuksiin.⁵⁰

Sota-aikojen lisäksi tutkijat ovat analysoineet siirtymiä sodasta rauhaan ja rauhasta seuranneita yhteiskunnallisia ja sosiaalisia ongelmia. Lähtökohtana sotien jälkeisen ajan (*postwar*) tutkimuksissa on se, että rauhanaika toi mukanaan uudet ongelmat, kuten esimerkiksi Petri Karosen ja Kerttu Tarjamon toimittama teos *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla* (2006) tuo ilmi. Karosen osoittaa, että käsitteet rauhaan palaaminen ja jälleenkäynnitys sisältävät ajatuksen yhteiskunnan palauttamisesta aiempaan tilaan. Molemmat käsitteet kumpuavat aikalaiskokemuksista eli tapahtumissa mukana olleiden kokemuksista. Rauhankriisin käsite kuvaa puolestaan sotien jälkeisiä rauhaan siirtyvien yhteiskuntien ongelmia, jotka liittyvät yleiseen demobilisointiin, poliittisten ja taloudellisten ongelmien ratkaisemiseen, yhteiskunnan rauhoittamiseen, veteraanien integroimiseen osaksi siviiliyhteiskuntaa, sotainvalideista, sotaorvoista ja leskistä sekä omaisuutensa menettäneistä huolehtimiseen ja henkisten vaurioiden minimointiin.⁵¹

Vastaavasti Ville Kivimäen ja Kirsi-Maria Hytösen toimittama artikkelikokoelma *Rauhaton rauha* (2015) kokoaa yhteen suomalaisen yhteiskunnan rauhankriisin ja rauhaan palaamisen ajan murroskohtia vuosina 1944–1950. Toisen maailmansodan aikana suomalaiset kokivat rauhaan palaamisen jo talvisodan jälkeen sekä toistamiseen vuosina 1944–1945. Kun suomalaista vuosien 1944–1945 rauhaan paluuta ja rauhankriisiä verrataan Itä- ja Keski-Euroopan tilanteeseen, havaitaan yhdistäviä ja poikkeavia piirteitä. Yhteiskunnallisissa toimenpiteissä ja ihmisten kokemuksissa oli rinnasteisuutta, mutta Suomessa vaikutukset jäivät vaimeammiksi tai mahdollisiksi uhkiksi. Esimerkiksi ilmapommitukset eivät olleet tuhonneet laajamittaisesti suomalaisia kaupunkeja, vaikka Pohjois-Suomen infrastruktuuri tuhottiin Lapin sodassa. Siirtoväen kokemukset vertautuvat pakotettujen väestönsiirtojen aiheuttamiin kokemuksiin, joskin suomalainen siirtoväki pääsi palaamaan kotipaikkakunnilleen, asutettiin tai asettui asumaan uusille paikkakunnille nopeammin kuin muualla Euroopassa olleet pakolaiset ja kotiseudultaan pois joutuneet ihmiset (*displaced persons*).⁵²

⁵⁰ Ks. esim. Lähteenmäki 1999; Junila 2000; Olsson 2005; Kinnunen, T. 2006; Kinnunen & Kivimäki 2006b; Kemppainen 2006a; Kemppainen 2006b; Hagelstam 2006a; Ahlbäck 2006; Mustola 2006; Loipponen 2006; Laakkonen & Vuorisalo (toim.) 2007; Näre & Kirves (toim.) 2007; Näre & Kirves (toim.) 2008a; Näre & Kirves (toim.) 2008b; Turtola & Hagelstam (toim.) 2008; Turtola & Heikkilä (toim.) 2009; Strandén 2010; Tepora 2011; Kinnunen & Kivimäki (toim.) 2012; Nevala-Nurmi 2012; Kivimäki 2013a; Kivimäki 2013b; Pehkonen 2013; Hagelstam 2014; Hytönen 2014; Näre & Kirves (toim.) 2014; Tepora 2015; Kivimäki & Hytönen (toim.) 2015; Kivimäki & Männistö 2016; Tuominen & Löfgren (toim.) 2018; Heiskanen 2018; Pajari 2018; Annola, Kivimäki & Malinen (toim.) 2019.

⁵¹ Karonen 2006, 9–22; Haikari 2006, 266–309; Tarjamo & Karonen 2006, 377–398. Ks. myös Holmila & Mikkonen 2015, 11–25, 237–243.

⁵² Kivimäki, Hytönen & Karonen 2015, 13–27.

1.2 Tutkimuskysymykset ja rajaukset

Tämän tutkimuksen tutkimuskysymykset ja rajaukset juontuvat evakkotutkimusten traditiosta ja Mureen perheen kirjekokoelmasta. Aiemman tutkimuksen perusteella rajakarjalaistaustaisten evakkosisarusten kirjeenvaihdot mahdollistavat hedelmällisen tutkimusasetelman, koska siirtokarjalaisten perhekeskeisyyden on katsottu ylipäänsä lisänneen kirjeenvaihtojen merkitystä⁵³ ja koska sisarusten on tulkittu kirjoittaneen keskenään avoimemmin kuin muissa läheisissä kirjesuhteissa.⁵⁴ Lisäksi rajakarjalaiset ovat jossain määrin erottuneet muista siirtokarjalaisista erityisen perhekeskeisinä.⁵⁵

Tutkimustehtävässä yhdistyvät kokemushistoriallinen aikalaismuistien luenta ja historiallinen kirjetutkimus, joiden konteksteina ovat sodan sosiaali- ja kulttuurihistoriantutkimukset sekä postwar- ja rauhankriisien tutkimukset. Tässä tutkimuksessa kirjeet ovat sekä lähteenä että kohteena sinänsä, eli tutkimuksellinen katse kohdistuu kirjeiden välittämiin sisältöihin menneisyyden jälkeen sekä kirjeenvaihtoihin ja kirjekokoelmaan sinänsä.⁵⁶ Tavoitteena on tutkia yksilöllistä kokemushistoriaa sekä kokemusten ja rakenteiden yhteyttä rajakarjalaisten näkökulmasta. Tämän vuoksi kysyn:

- Miksi Mureen sisarukset kirjoittivat ja säilyttivät kirjeitä? Millainen rooli kirjeillä oli sisarussuhteiden ylläpitämisessä ja rajakarjalaisuuden säilyttämisessä?
- Miten sota-aika, evakkous ja siirtokarjalaisuus vaikuttivat kirjoitettuihin kokemuksiin kodista, työstä, uskonnosta ja yhteisöllisistä asemista?
- Mitä kirjeenvaihdot kertovat elämäntavan muutoksista suomalaisen yhteiskunnan muuttuessa toisen maailmansodan, rauhankriisin, jälleenrakennuskauden ja yhteiskunnan rakennemuutoksen aikana 1930-luvun lopusta 1970-luvun loppuun?

Tutkimuksen keskiössä ovat kirjeille annetut merkitykset sekä aikalaismuistien luennat, jotka on välitetty kirjoittamalla. Kirjeisiin kirjoitetut kokemukset ovat henkilökohtaisia mutta samaan aikaan sosiaalis-kulttuurisesti ja diskursiivis-ideologisesti rakenteistuneita, eli ne kiinnittyvät niin kirjoittajan taustaan ja henkilökohtaisiin ominaisuuksiin kuin vallitsevaan historialliseen hetkeen.⁵⁷

Tämä tutkimusasetelma tuo uutta tietoa evakkouden kokemusten ja elämäntavan muutosten lisäksi läheisistä kirjesuhteista kokemusten muodostamisen ja jakamisen paikkoina sekä auttaa ymmärtämään menneisyyden ihmisten

---

⁵³ Hietala 2001, 245–256; Hietala 2018, 186–205.

⁵⁴ Kuusi 2000, 347–365.

⁵⁵ Sallinen-Gimpl 1994, 88–90, 95–98.

⁵⁶ Vrt. Fingerroos & Haanpää 2006, 28–29; Hytönen 2014, 28; Elomaa 2006, 50–51.

⁵⁷ Leskelä-Kärki 2006, 78–85; Halldórsdóttir 2007, 35–49; Lahtinen et al. 2011, 9–27; Eiranen 2015, 77–99; Kivimäki 2019, 9–38; Frigren 2019, 188; Perämäki 2020, 34.

mahdollisuuksien rajoja kokemusten jakamiseen. Kirjeisiin on tallentunut tietoa, jota ei välttämättä tavoiteta muista lähteistä. Esimerkiksi Mureen perheen kirjeenvaihtoista kuvastuu muun muassa niin ikääntyneen evakkonaisen sotakokemuksia kuin jatkosodan loppuvaiheen kotirintamamiehen kokemuksia, joiden tutkimiseen ei aiemmin ole ollut lähteitä.⁵⁸ Tutkimussuuntaus on osa ruohonjuuritason historiantutkimusta, jossa tutkimuksen kohteena ovat niin sanotut tavalliset ihmiset yksilöinä omine henkilökohtaisine kokemuksineen (*new history from below*).⁵⁹

Kirjeisiin ja henkilölähtöiseen historiantutkimukseen kohdistuvaa metodologista mielenkiintoa ovat lisänneet niin sanotut kerronnallinen käänne ja biografinen käänne. Kerronnallisella käännteellä viitataan siihen, että esimerkiksi kirjeistä on alettu tutkia kerronnallisuutta eli narratiivien tuottamista. Biografinen käänne liittyy henkilöhistorialliseen painotukseen, kun kansainvälisesti akateemisen tutkimuksen marginaaliin jäänyt henkilöhistoria on tullut osaksi vilkasta metodologista keskustelua. Näiden tutkimusnäkökulmien myötä henkilöhistoriallinen lähestymistapa on yleistynyt historiantutkimuksen kentällä. Samalla laadullinen tutkimus on alkanut kohdistua lähteisiin, joissa ainutkertaiset yksilöt ja erilaiset ryhmät kertovat omasta elämästään, ja kirjeistä on alettu etsiä vastauksia kysymyksiin, jotka liittyvät yksittäisten ihmisten kokemuksiin.⁶⁰ Tämä tutkimusasetelmallinen rajaus liittyy tutkimukseni elämänkerronnalliseen (*life writing*) lähestymistapaan. Elämäkerrallisuus viittaa tässä yhteydessä etenkin kirjoittamiseen kokemusten välittämisenä.⁶¹

Historiantutkijoiden kasvava kiinnostus menneisyyden ihmisten arkielämään ja elämäntapaan kiinnittyy kuitenkin jo 1960-luvulla alkaneeseen sosiaali- ja kulttuurihistoriantutkimuksen käännteeseen. Niin sanotut uudet tarinat, kuten mikrohistoria ja arjen historia, toivat historiankirjoituksen keskiöön aiemman tutkimuksen sivuuttamat kysymykset esimerkiksi vähemmistöistä ja sukupuolista. Samalla historiankirjoituksen esitystapa monipuolistui kattamaan analyysit makrotasolta mikrotasolle ja menneisyyden ihmisestä tuli passiivisen kohteen sijaan aktiivinen tekijä. Tutkimuskohteina ovat olleet muun muassa arki, kokemukset, toimijuus ja tavat.⁶² Näihin uusien historioiden nousuun liittyy myös

---

⁵⁸ Kinnunen & Kivimäki 2018, 382; Kivimäki, Hytönen & Karonen 2015, 32. Mureen perheestä ks. Partanen 1999; Heikkilä 2015. Vrt. esim. Sjö & Leskelä-Kärki 2020, Päiväkirja historiantutkimuksessa [sivunumeroton e-kirja, johon viitataan artikkelien väliotsikoilla]; Annola 2019, 189–190; Hagelstam 2011, 320; Koivisto 2011, 359.

⁵⁹ Lyons 2013a; Lyons 2013b; Kauranen 2013, 22–23. Itseoppineiden kirjoittajien teksteistä lähteinä ks. esim. Keravuori 2015; Laitinen & Mikkola (toim.) 2013; Persson 2005; Liljewall 2007; Liljewall 1995.

⁶⁰ Kinnunen 2019, 84–88; Leskelä-Kärki 2017, 17–18; Halldórsdóttir, Kinnunen & Leskelä-Kärki 2016, 7–34; Keravuori 2015, 13–18; Renders et al. (toim.) 2017; Sjö & Leskelä-Kärki 2020, Päiväkirja historiantutkimuksessa; Hakosalo et al. 2014, 9; Kotioja 2018, 29.

⁶¹ Sjö & Leskelä-Kärki 2020, Päiväkirja historiantutkimuksessa; Saramo 2018, 55–56; Dodd & Michallat 2017, 7.

⁶² Brewer 2010, 87–109; Lüdtke 1995, 3–40; Lyons 2013, 11–18.

uuden sotahistorian käsite. Esimerkiksi Joanna Bourke esittää, että uusi sotahistoria on toiminut yleisnimenä kirjavalle joukolle tutkimuksia, jotka ovat käsitelleet aseellisia konflikteja. Vastaavasti uuden sotahistorian määrittely on ollut politisoitunutta, ja jako vanhaan ja uuteen sotahistoriaan on ollut jännitteinen.⁶³ Tänä päivänä uuden sotahistorian voi lukea osaksi sodan sosiaali- ja kulttuurihistoriantutkimusten kenttää.⁶⁴

Aiemman tutkimuksen, historiallisen kontekstoinnin ja Mureen perheen kirjekokoelman perusteella rajaan tutkimuksen aikajänteen noin vuosien 1939–1979 väliseen aikaan. Säilynyt kirjeenvaihto alkaa syksyn 1939 ylimääräisten kertausharjoitusten ajalta ja jatkuu 1980-luvulle saakka. Vastavuoroinen ja säännöllinen kirjeenvaihto kuitenkin päättyy pääosin 1970-luvulle, minkä vuoksi rajaan yksittäiset 1980-luvulla kirjoitetut kirjeet tutkimuksen lähteen ulkopuolelle⁶⁵. Pitäytyminen yhden perheen kirjekokoelmassa pitää työn rajauksen perusteltuna, koska siten voin syventyä kirjeisiin ja niiden kirjoittajiin. Elämänkerronnallisen lähestymistavan ja kokemushistorian kontekstissa kaikki menneisyyden äänet ovat tutkimuksellisesti merkityksellisiä, ja tämä rajausta tuottaa uutta tietoa rajakarjalaisten kokemushistoriasta.

Kontekstoinnin yleisempänä perusteena ovat yhteiskunnalliset ja yhteisölliset murrokset ja siirtymät toisen maailmansodan, rauhankriisin ja jälleenrakennuksen vuosilta rakennemuutokseen. Noina vuosikymmeninä kirjeet olivat vielä merkityksellinen viestintämuoto ennen puhelimien yleistymistä. Useamman vuosikymmenen ajanjakso mahdollistaa myös 1900-luvun alussa syntyneen sukupolven ja sotien jälkeen rakennettujen asutustilojen elinkaaren seuraamisen eläköitymiseen ja maanviljelystä luopumiseen asti. Alueellisesti kirjeiden kirjoittajat olivat sijoittuneet laajalle alueelle Raja-Karjalaan ja Kannakselle, Etelä-Suomeen, Hämeeseen sekä Pohjois-Savoon. Keskeisimpiä paikkakuntia olivat Salmi, Urjala, Lahti ja Lapinlahti.

Tutkimuskysymykset ja rajaukset näkyvät tutkimuksen rakenteessa niin, että johdannon jälkeen pääluvussa 2 kontekstoin Mureen sisaruksia kirjeiden kirjoittajina ja vastaanottajina. Ensin käsittelen perhettä kokonaisuutena, minkä jälkeen keskityn tarkemmin sisaruksiin ja heidän kirjoittavaan elämäntapaansa. Kaksi seuraavaa päälukua jäsenyivät kronologis-temaattisesti toisen maailmansodan (pää-luku 3) ja sen jälkeisen ajan (pää-luku 4) mukaan. Temaattiset rajaukset perustuvat toiseen ja kolmanteen pääkysymykseen, joten yksilöllinen kokemushistoria sekä kokemusten ja rakenteiden vuorovaikutus yhdistyvät käsittelyluvuissa. Temaattisina kokonaisuuksina tutkitaan sota-ajan kirjeitä, sensuuria ja kodittomuutta, sodasta seuranneita avoimia horisontteja ja rauhankriisiä, ortodoksisuuden asemaa sekä miehitetyn Itä-Karjalan ja Hämeen vaikutuksia sotavuosien kokemuksiin. Jälleenrakennuskaudelta rakennemuutoksen aikaan sijoittuvina temaattisina näkökulmina tarkastellaan omaan maahan ja kotiin, kättilön ammattiin, asutustilallis-

---

⁶³ Bourke 2006, 21–25.

⁶⁴ Ks. myös Kinnunen & Kivimäki 2018, 373–383.

⁶⁵ Vuosien 1980–1982 kirjeissä sisarukset käsittelivät pääosin terveyteen ja sairauksiin liittyviä asioita (ks. esim. SAA KK Johannes Annille 16.12.1980; SAA KK Yrjö Johanneselle 5.10.1980).

pienviljelijän asemaan, siirtoväen ja pienviljelijöiden poliittiseen toimintaan ja kanttorin kokemuksiin. Tämän jälkeen pääluvussa 5 keskityn rajakarjalais-ortodoksisen elämäntavan merkityksiin suhteessa yhteiskunnallisiin muutoksiin. Mureen sisarusten ortodoksisuutta jäsennetään elettyinä uskontona ja elämäntapana modernisaation ja nostalgian ristivedossa. Pääluvun lopuksi palaan kirjeiden rooliin sisarussuhteiden ja rajakarjalaisuuden säilyttämisessä.

1.3 Tutkimuksen lähteet

Tutkimuksen päälähteenä on Mureen perheen kirjekokoelma. Kokoelma koostuu vastaanottajittain järjestetyistä kirjeistä, kirjepostikorteista ja korteista, joita voi määritellä egodokumenteiksi. Egodokumentin käsitteellä tarkoitetaan tekstejä – kuten kirjeitä –, joissa kirjoittaja kertoo itse omasta elämästään (*life writing*) ja jotka avaavat näkymiä kirjoittajien käsityksiin, kokemuksiin ja elämään⁶⁶. Mureen perheen kirjekokoelman säilytyspaikkana on Lapinlahdella sijaitseva Suomen Asutusmuseo. Museon kokoelmat ja arkisto sisältävät Mureen perheelle kuuluneita esineitä ja asiakirjoja. Museonäyttelyt ja arkisto sijaitsevat perheen entisellä asutustilalla. Asiakirja-aineistot siirtyivät kanttori Johannes Mureen testamentin myötä ortodoksiselle kirkolle, joka lahjoitti ne edelleen Asutusmuseon kokoelmaan. Asutusmuseon arkistoa on järjestetty museon perustamisen jälkeen 2000-luvun alussa sekä 2010-luvulla, jolloin osallistuin tähän työhön. Lähtökohteisesti Asutusmuseon arkisto on perheararkisto, joka sisältää kaikki säilyneet Mureen sisarusten asiakirjat. Museota hallinnoi Asutusmuseosäätiö, joka on myöntänyt tutkimusluvan Mureen aineistojen käyttämiseen tässä tutkimuksessa.⁶⁷

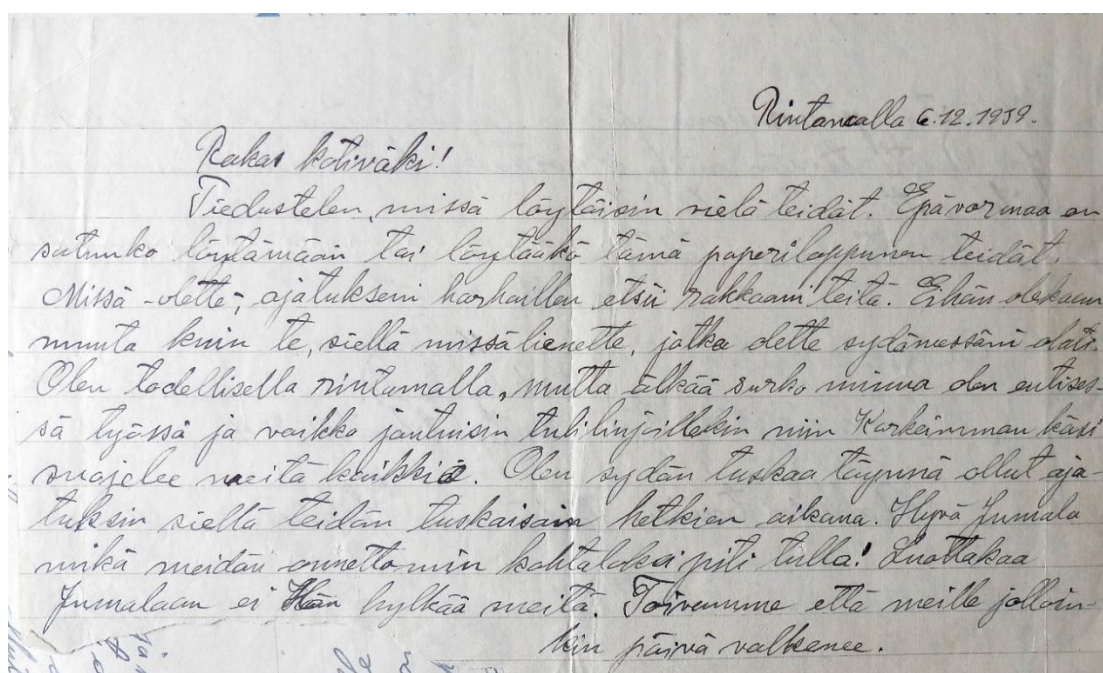
Mureen perheen kokoelmassa kirjeitä ja kirjepostikortteja on yhteensä yli 2 000 kappaletta ja kortteja on noin 1 900 kappaletta. Kirjeistä ja kirjepostikorteista noin 1 600 kappaletta on lähetetty sisarukselta toiselle, ja nämä ovat osa säilynyttä vastavuoroista kirjeenvaihtoa. Korteista suurin osa on juhlapyyhiin ja syntymä- tai nimipäiviin liittyviä kortteja, joten pelkistetyimmillään ne sisältävät vain lähettäjän nimen. Tämän vuoksi keskiössä ovat kirjeet ja kirjepostikortit, joiden rinnalla on noin 300 tutkimustehtävän kannalta hedelmällistä korttia. Kirjekoelmaa tukevana alkuperäislähteenä käytetään muuta Mureen perheen henkilöarkiston aineistoa, johon lukeutuvat esimerkiksi henkilökohtaiset asiakirjat ja asutustilaan liittyvät dokumentit. Muut kontekstoivat alkuperäislähteet ovat sanomalehtiä ja viranomaisasiakirjoja Suomen ortodoksisen kirkollishallituksen arkistosta, Lapinlahden kunnan keskusarkistosta ja Kansallisarkistosta. Erittelen kontekstoivaa lähdeaineistoa tämän alaluvun jälkipuoliskolla

Kirjeet voidaan ylipäänsä nimetä omaksi lajityypikseen, genreksi. Kirjeiden rakenne ja muoto toistuvat pääpiirteissään kirjoittajista tai aiheista riippumatta.

⁶⁶ Kivimäki 2006, 82–86; Keravuori 2012; Keravuori 2015, 13–18; Magnússon 2016, 102–119; Dodd & Michallat 2017, 7; Keravuori 2017.

⁶⁷ Partanen 1999, 3; Heikkilä 2015, 10.

Kirjeiden ominaispiirteitä ovat muun muassa alkutervehdykset, puhuttelut ja al-lekirjoitukset. Useimmiten kirjeen alussa ovat myös kirjoittamispaikka ja -aika, joi-den lisäksi otetaan huomioon kirjeen vastaanottaja kommentoimalla saapunutta kirjettä tai esittämällä pahoittelut viivästyneestä vastauksesta. Nämä kulttuuriset ja sosiaaliset konventiot ja kirjoittamisen normit liittyvät kirjeet eurooppalaiseen traditioon.⁶⁸ Aiemmassa tutkimuksessa kirjeiden lähdekritiikki kohdistetaan kirjeisiin genrenä ja kirjeisiin tiettyinä historiallisina ajankohtina – kuten sota-aikojen kirjeisiin suhteessa postisensuuriin. Kirjeet voidaan karkeasti jakaa yksityisiin ja julkisiin, vaikka raja onkin häilyvä. Kirjeiden lajityyppinä ovat esimerkiksi virka-kirjeet, perhekirjeet, kasvatukselliset kirjeet, rakkauskirjeet ja rintamakirjeet. Kirjeenvaihto muodostuu lähetetyistä ja vastaanotetuista kirjeistä.⁶⁹

KUVA 1 Kuvassa ensimmäinen sivu kirjeestä, jonka Johannes kirjoitti omalle kotiväel-leen eli äidilleen ja sisarilleen 6.12.1939.

Mureen perheen kirjekoelma havainnollistaa monipuolisesti ja moni-äänisesti näitä kirjetutkimuksen lähtökohtia. Päälähteen keskiössä ovat perheen-jäsenten toisilleen kirjoittamat kirjeet, joiden lisäksi kokoelmaan kuuluu ystävien ja sukulaisten lähettämiä kirjeitä ja kortteja. Sisarusten kirjeitä voi lukea vasta-vuoroisena dialogina, mutta sukulaisten, ystävien ja työtovereiden kirjeistä on

⁶⁸ Dahlbäck 1994, 25–48, 82–104; Lahtinen et al. 2011, 9–27; Hagelstam 2014, 25–27; Ke-ravuori 2015, 118. Kirjeet ovat myös fyysisiä dokumentteja, materiaalisia esineitä (Lahtinen et al. 2011, 22).

⁶⁹ Dahlbäck 1994, 25–48; Stanley 2004, 201–235; Lahtinen et al. 2011, 9–27. Rintamakir-jeistä ks. esim. Pehkonen 2013; Hagelstam 2006a; Hagelstam 2006b; Hagelstam 2011; Hagelstam 2014; Hagelstam 2018.

tallella vain vastaanotetut kirjeet⁷⁰. Sen sijaan virkakirjeiden ja viranhoitoon liittyvien yksittäisten pyyntöjen tai lyhyiden viestien aikalaismerkitys ja lähdekriittikki ovat erilaisia. Niissä ei ole kyse vastavuoroisesta kirjeenvaihdosta, joten kirjoittamisen motiivit ja käytänteet ovat olleet toisenlaiset. Sisarusten keskinäiset kirjeet oli esimerkiksi tarkoitettu yhteisiksi, kun muiden kirjeiden yksityisyyttä Mureen sisarukset varjelivat itsekin tarkemmin.⁷¹ Kokoelma kaikessa moniäänisyydessään kertoo verkostoista ja kirjoittamisen merkityksistä arjessa.

Toisen maailmansodan vuosina Mureen perheenjäsenten kirjoittamat ja vastaanottamat kirjeet, kirjepostikortit ja kortit ovat kulkeneet siviili- tai kenttäpostissa tai jonkun koti- ja sotarintaman välillä kulkeneen miehen mukana. Henkilökohtaisesti toimitettavia kirjeitä on nimitetty myös salakirjeiksi, koska niissä saatettiin kiertää kirjoittamista ohjanneita normeja ja koska ne kulkivat epävirallista reittiä⁷². Kirjeet on lähetetty kirjekuoriin suljettuina, kun kirjepostikortit ja kortit ovat kulkeneet ilman kirjekuorta. Kirjepostikortit ovat ilmaisun ja sisällön puolesta kuin lyhyitä tiedotuksenomaisia kirjeitä, jotka on kirjoitettu molemmin puolin postikorttipohjaa.⁷³ Varsinkin sotavuosina viestit ja tervehdykset kirjoitettiin kenttäpostia varten painetuille kirjepostikortteille.⁷⁴

⁷⁰ Tähän on muutama poikkeus. Esimerkiksi Klaudia Mure on jäljentänyt, jättänyt lähettämättä tai saanut takaisin ystävilleen tarkoitettuja kirjeitä, joita on joitakin kymmeniä. Nämä kirjeet muodostavat Suomen Asutusmuseon arkistossa oman osionsa (SAA KKK Klaudia Mure – kirjeitä, lähettämättömiä tai vastaanottaja epäselvä, ym. kirjoituksia). Toisekseen yksittäisiä kirjeitä on saatettu palauttaa vastauskirjeen mukana tai lähettää edelleen (ks. esim. SAA KK Aari Surakka Klaudialle 12.1.1942; SAA KK Yrjö Johanneselle 7.12.1947; SAA KK Nasti Johanneselle 7.7.1941, jonka mukana on Yrjön kirje Nastille 1.7.1941; SAA KK Johannes Nastille 29.3.1962, jonka mukana oli lähetetty Annin ja Yrjön kirje Johanneselle 25.3.1962).

⁷¹ Ks. esim. SAA KK Klaudia Annille 6.1.1940; SAA KK Johannes Nastille ja Tatjana-mammalle 12.4.1945; SAA KK Klaudia Johanneselle Alapitkälle 29.5.1945 (postileima). Ks. myös esim. Helsti 2006a, 112–113; Leskelä-Kärki 2006, 66; Hinkkanen 1995, 191–192; Yli-Luukko 2015, 24–38; Pehkonen 2015, 60–73. Mureen sisarusten ystävistä käytän etunimeä tai etu- tai sukunimen ensimmäistä kirjainta nimen asiayhteydestä riippuen. Pelkkä etu- tai sukunimen alkukirjaimen käyttö vastaa kirjeiden alkuperäisiä merkintöjä.

⁷² Torninoja-Latola 2011, 331, 339, 341, 343–347, 352. Ks. myös Hagelstam 2011, 316.

⁷³ Kirjepostikortit on järjestetty kirjeiden tavoin vastaanottajien mukaan (SAA KPK). Yksittäistapauksissa kirjepostikortteihin on luettu kuuluviksi myös viestisisältönsä puolesta kirjepostikortteihin rinnastuvia kuvallisia kortteja, joissa teksti saattaa jatkaa kuvan päälle. Sota-ajan kirjepostikorteissa on painettuja piirroksuvia. Kirjepostikortteja on noin 220 kappaletta. Kortteja on säilynyt kirjeiden tavoin talvisodan ajalta 1980-luvulle saakka yhteensä noin 1 900 kappaletta. Eniten on Johannesen vastaanottamia kortteja (noin 800), kun muilta sisaruksilta niitä on jäänyt vähemmän (noin 150–300). Tatjana-mammalle osoitettuja kortteja on alle sata. Postikortit on järjestetty vastaanottajien ja aihepiirien mukaisesti: posti-, onnittelu-, kiitos-, kutsu-, pääsiäis-, äitienpäivä-, joulukuukortteja sekä kortteja rintamalta ja maailmalta (SAA K laatikko 1). Postikorteissa on myös Annin ja Yrjön yhteisiä sekä sekalaisia kortteja (SAA K laatikko 2).

⁷⁴ Ks. esim. SAA KPK Johannes Klaudialle 18.9.1946; SAA KPK Johannes Yrjölle 29.1.1952. Vrt. Granö 2004, 107, jossa luonnehdinta korteista on vastaavanlainen. Rintamalta lähetettyjen kirjeiden ja kirjepostikorttien erona on se, että kirjeisiin merkittiin jonkinlainen kirjoituspaikka, kuten rintamalla, täällä jossakin tai vartiopaikalla, mutta kirjepostikortit jätettiin ilman paikkatietoa. (Ks. esim. SAA KK kirjeitä Tatjana-mammalle 1939–1943.)

KUVA 2 Esimerkki kenttäpostissa käytetystä korttipohjasta, jossa oli kirjoittamistilaa molemmin puolin (SAA KPK Yrjö Tatjana-mammalle 30.11.1939).

Pistokokeisiin perustunut postisensuuri koski kenttäpostia ja tiettyä osaa siviilipostista. Siviilipostin sensuuri kohdistui talvisodan sotatoimialueen sekä jatkosodan aikana takaisin vallatun Karjalan ja miehitetyn Itä-Karjalan postiliikenteeseen.⁷⁵ Postisensuurin ohella kirjoittajat harjoittivat itsesensuuria, eli kaikkea ei kirjoitettu kirjeisiin. Vastaavasti sensuuria saatettiin kiertää erilaisin kiertoilmauksin ja vihjauksin.⁷⁶ Suurin osa sotavuosina ja niiden jälkeen siviilipostitse postitetuista korteista on lähetetty alemmalla postimaksulla, minkä vuoksi niiden sisältämä sanamäärä on ollut rajattu.⁷⁷

Kirjeisiin, kirjepostikortteihin ja kortteihin ei sovellu yhtenäinen lähdekriittikki, koska niiden lähettämisen muodotkaan eivät olleet yhtenäisiä. Sen vuoksi

⁷⁵ Pietiäinen 1988, 170–187. Mureen perheen kirjekoelmassa on yksittäisiä sensuurin avaamia kirjeitä sekä sensuurileimalla merkittyjä kirjepostikortteja. Ainakin yhdessä Yrjön kirjoittamassa kenttäpostissa kulkeneessa postikortissa on mustalla tussilla yliviivattu sijaintitieto (SAA KK Yrjö Tatjana-mammalle 30.11.1939). Yksittäisiä kirjeitä on sensuroitu. Ks. esim. Aune Pe. Klaudialle 19.3.1942. Sanankäytöstä ja sensuurista sota-aikana ks. myös Metsberg 2015, 30–43; Pilke 2011; Vilkuna 1962. Virallisen sääntelyn kiertämisestä salakirjein ks. Tornioja-Latola 2011, 331, 339, 341, 343–347, 352.

⁷⁶ Ks. luku 3.1.

⁷⁷ Korteista painotuotteina ks. Pietiäinen 1988, 179–187, 562; Heikkilä 2020, 81.

kirjoittamisen käytänteitä ja ilmaisun rajoja tarkastellaan tapauskohtaisesti analyysiluvuissa. Lähtökohtaisesti Mureen sisarusten toisilleen kirjoittamat kirjeet ja kortit ovat perhekirjeitä, jotka sijoittuvat intiimin ja kollektiivisen välimaastoon. Kirjeissä on sisältöjä, jotka oli tarkoitettu vain henkilökohtaisiksi tai jotka luettiin ääneen perheenjäsenten ja ystävien kesken. Siten kirjeitä voi luonnehtia myös yhteisöllisen julkisuuden käsitteellä, eli yksityiskirjeet välittivät kirjoittajan ja vastaanottajan lisäksi informaatiota sukulaisille ja ystäville, koska kirjeen mahdollisten terveisten lisäksi vastaanottaja saattoi kertoa muutakin kirjeestä ja sen lähettäjistä.⁷⁸

Vaikka Mureen perheen kirjekokoelman kirjeiden kokonaisuutena voi luonnehtia melko suureksi⁷⁹, kirjeitä ei ole tasaisesti henkilöittäin eikä vuosittain (ks. taulukot 1 ja 2 liitteessä). Kirjeaineisto ei ole laadultaan eikä määrältään tasaista, vaan kiivaimmillaan kirjoittamistahti oli lähes päivittäistä, kun taas toisinaan kirjoittajat pitivät kuukausien ja jopa noin vuoden mittaisia taukoja.⁸⁰ Säilyneissä kirjeissä on yksittäisiä aukkoja, jotka viittaavat puuttuviin kirjeisiin.⁸¹ Kirjoittamisen motiivit vaihtelivat esimerkiksi käytännöllisten asioiden ratkaisemisesta muodon vuoksi kirjoittamiseen. Vuodelta 1939 kirjeitä on vain kolmelta kuukaudelta, mutta muina vuosina kirjeitä on kirjoitettu ja talletettu lähtökohtaisesti koko vuoden ajalta. Yleisesti tarkasteltuna vuodelta 1944 on säilynyt vähiten kirjeitä, ja todennäköisesti osa sotavuosien kirjeistä on kadonnut tai hävitetty vuosikymmenten aikana. Katoamiseen tai kirjeiden tuhoamiseen viittaa esimerkiksi se, että Johanneksen vastaanottamia kirjeitä ei ole säilynyt juuri lainkaan vuosilta 1942–1944. Mikään ei viittaa siihen, etteikö kirjeitä olisi tuona aikana kirjoitettu. Sisarusten läheisten suhteiden ja perherakenteen vuoksi kirjeiden merkitystä viestintämuotona arvioitaessa on otettava huomioon, että perheenjäsenet kirjoittivat toisilleen myös yhteisiä kirjeitä ja että vastaanottajaksi oli tarkoitettu useampi sisarus yhdessä.⁸²

⁷⁸ Heikkilä 2020; Heikkilä 2015, 59–60; Lahtinen et al. 2011, 17–18; Torninoja-Latola 2011, 333; Helsti 2006a, 122. Ääneen lukemisesta ihmissuhteiden lähentämisen keinona ks. Elomaa 2006, 233, 243.

⁷⁹ Vrt. kirjekokoelman määrää esim. Dahlbäck 1994, jossa kirjeitä on noin 10 000 kappaletta. Ks. myös Häggman 1994; Elomaa 2006.

⁸⁰ Esimerkkinä kuukausien tauosta käy ote lappusesta, jossa Anni kiitti joululahjoista neljä kuukautta joulun jälkeen: ”Sydämelliset kiitokseni lahjoista, jouluksi lähetetty, on ihan parahikse, oikein kaunis leninki. En yhtään puolustele olen ollut vain laiska kiittämään.” (SAA KK Annin lappunen Yrjön kirjeen jatkona Nastille 24.4.1956.)

⁸¹ Esimerkiksi Nastin kirjoittamia kirjeitä ei ole lainkaan vuosilta 1948–1950, 1953 ja 1958.

⁸² Talvisodan aikana Tatjana-mamma ja Anni saivat ja lähettivät yhteisiä kirjeitä (ks. esim. SAA KK Klaudia Annille 6.1.1940). Käytännössä kirjeen vastaanottajaksi saatettiin merkitä Anni tai Tatjana, mutta sisältö oli tarkoitettu yhteiseksi. Jatkosodan loppuvaiheessa ja jälkeen yhteisiä kirjeitä lähetettiin mammalle ja Nastille (ks. esim. SAA KK Klaudia Tatjana-mammalle 8.8.1944). Vaikka kirjeen pääsisältö oli osoitettu Nastille, kirjekuoreen kirjoitettiin äidin nimi. Vastaavasti Johannes kirjoitti etenkin 1970-luvun alussa Alapitkälle kirjeitä, jotka osoitti välillä Annin, Yrjön tai Nastin nimiin, vaikka kirje oli tarkoitettu kolmikun yhteiseksi. Tämän tavan tarkoituksena oli

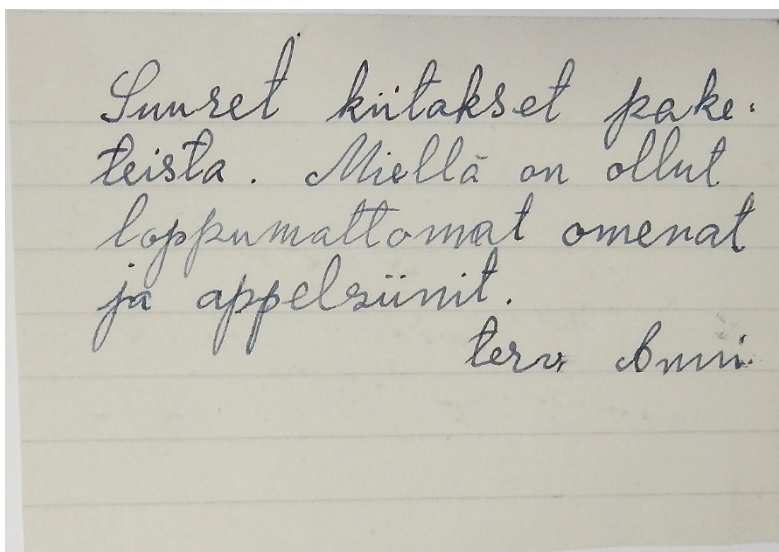
Taulukoissa ja kirjekokoelmaa järjestettäessä yhteiset kirjeet on laitettu kirjekuoreen merkityn vastaanottajan mukaan. Jos kirjekuorta ei ole, vastaanottaja on päätelty kirjeen tervehdyksestä ja sisällöstä. Järjestely- ja tutkimusvaiheessa kokoelman kirjeet on pystytty ajoittamaan useimmiten vuoden, kuukauden ja päivän tarkkuudella, koska tiedot sisältyvät kirjeiden päivämääriin tai niiden säilyneiden kirjekuorten postileimoihin. Osa kirjeistä on sellaisia, joista tiedot puuttuvat. Niiden ajoitus perustuu esimerkiksi kirjoitettujen aiheiden vertailuun, ja erilaisista vihjeistä päätellen olen ajoittanut kirjeitä vuoden ja kuukauden tarkkuudella. Museon perustamisen aikaan nämä epäselvät kirjeet oli jätetty omaksi kokonaisuudekseen, josta ajoitetut on nyt sijoitettu järjestettyjen kirjeiden joukkoon. Museon perustamisen jälkeen järjestettyjen ja 2010-luvulla järjestelemieni kirjeiden on tulkittu koostuvan kaikista niistä paperiarkeista, jotka ovat olleet samassa kirjekuoressa. Esimerkiksi osa Yrjön ja Annin laatimista kirjeistä on kaksiosaisia: Yrjö kirjoitti kokonaisen kirjearkin kummankin sivun täyteen, ja arkin jatkoksi Anni kirjoitti pienelle paperille oman tervehdyksensä.⁸³ Yksittäistapauksissa joistakin kirjeistä on säilynyt vain osia, kun esimerkiksi toinen kirjearkki on kadonnut.⁸⁴ Näissä tapauksessa yksittäinen kirjearkki on lähtökohtaisesti laskettu omaksi kirjeekseen, koska se on kuitenkin osa lähetettyä ja vastaanotettua kirjettä. Sen sijaan tyhjiä kirjekuoria ei ole sisällytetty kirjeiden lukumäärään. Kokonaisuudessaan tyhjiä kirjekuoria on noin 50 kappaletta. Niistä ei voi päätellä, että tiettyjä kirjeitä olisi hävitetty tarkoituksellisesti. Kuoria on säilynyt tasaisesti eri vuosikymmeniltä, ja useimmat ovat sisaruskirjeistä. Toisin sanoen kirjeiden hävittäminen ei ole ollut systemaattista, vaan ennemminkin yksittäisiä kirjeitä on kadonnut tai hävitetty. Jos kirjeitä on tarkoituksellisesti tuhottu, niiden kuoretkin on hävitetty samalla.⁸⁵

---

ehkä vahvistaa sisarusten keskinäisiä suhteita, kun kukin tuli vuorollaan huomioduksi nimikoidulla kirjeellä. (Ks. esim. SAA KK Johannes Nastille 16.1.1973; SAA KK Johannes Annille 28.1.1973; SAA KK Johannes Annille 5.2.1973; SAA KK Johannes Annille 6.3.1973; SAA KK Johannes Yrjölle 13.3.1973; SAA KK Johannes Nastille 31.3.1973.)

- ⁸³ Poikkeuksena ovat Annin ja Yrjön 1960–1970-luvun taitteessa kirjoittamat kirjeet (yhteensä kuusi kirjettä Annilta Johannekselle ja kuusi kirjettä Yrjöltä Johannekselle), jotka ovat toisistaan riippumattomia mutta samassa kuoressa lähetettyjä. (Ks. esim. SAA KK Yrjö Johannekselle 13.2.1970; SAA KK Anni Johannekselle 13.2.1970; SAA KK Anni Johannekselle 7.6.1970; SAA KK Yrjö Johannekselle 8.6.1970.) Kirjeet on päivätty samalle päivälle tai lähipäiville, mutta ne on lähetetty samassa kuoressa. Aiemmin Annilla oli tapana kirjoittaa vain lyhyt viesti Yrjön kirjeen mukaan erilliselle paperilapulle tai toisaalta Yrjö saattoi jatkaa Annin aloittamaa kokonaista kirjearkkia.
- ⁸⁴ Ks. esim. SAA KK Yrjö Johannekselle jatkona Nastin kirjeeseen maaliskuussa 1951. Kyseistä Nastin kirjettä Johannekselle ei ole säilynyt, vaan vain Yrjön kirjoittama osuus on tallella. Toisaalta Annin kirjoittamat lappuset, jotka ovat olleet Yrjön kirjeen mukana, ovat yksittäisissä tapauksissa joutuneet erilleen kirjeestä epäselvien kirjeiden joukkoon. Nämä olen pystynyt pääosin ajoittamaan ja yhdistämään vertailun avulla.
- ⁸⁵ Tyhjät kirjekuoret on järjestetty vastaanottajien mukaan kunkin viimeisen ajoitetun kirjeen jälkeen, mutta ainakin osa kuorista on joutunut vain erilleen säilyneestä kirjeestä. Samassa yhteydessä sijaitsee myös ajoittamattomia kirjeitä, joista on selvillä

KUVA 4 Anni saattoi kirjoittaa tervehdyksensä paperin palalle, jonka laittoi samaan kuoreen veljensä kirjoittaman kirjeen kanssa (SAA KK Yrjö ja Anni Johanneselle 25.4.1956).

Kirjeitä kontekstoivat alkuperäislähteet asemoivat kirjeissä käytyjä keskusteluja niiden historiallisiin asiayhteyksiinsä. Kirjeenvaihto on toiminut ikään kuin rajaamisperusteena myös kontekstoivalle aineistolle, koska ilman kontekstioivia lähteitä ulkopuolinen lukija ei voi tulkita kirjeiden keskusteluja ja sisältöjä. Kirjeiden lisäksi egodokumentteja ovat erilaiset henkilökohtaiset muistiinpanot, joita on säilynyt kirjeluonnosten ja päiväkirjanomaisten tekstien muodossa Asutuseumun arkistossa. Julkisempaa puolta valottavat viranomaisarkistojen lähteet, joista etenkin Suomen ortodoksisen kirkollishallituksen arkiston kirkollishallituksen pöytäkirjat sekä kirjeistön valitukset ja kantelut suhteuttavat kanttori Johannes Mureen kokemuksia 1950-luvulla. Luettavat jaksot valitsin kirjeissä käytyjen keskustelujen perusteella, koska kirjeissä viitataan erimielisyyksiin ja niiden selvittelyyn.⁸⁶ Kävin Kansallisarkistossa läpi asutustoimintaa kuvaavat lähdesarjat, joista etsin Mureen asutustilaa koskevat asiakirjat. Asiakirjat kuuluvat Kuopion asutuspiirin, Kuopion läänin asukkaanoito- ja maanlunastuslautakuntien sekä maankäyttötoimikuntien kokoelmaan, Kuopion maanviljelysseuran asutustoiminnan johtajan arkistoon, Kuopion maatalouspiirin ja Kuopion tarkastusoikeuden arkistoon. Samalla tutkin Liperin tuomiokunnan arkistosta kätilö Klaudia Mureen tapaturmaiseen kuolemaan liittyvät oikeudenkäyntiasiakirjat. Klaudia Mure kuoli liikenneonnettomuudessa Kontiolahdella vuonna 1947.⁸⁷

⁸⁶ SOKHA Kirkollishallituksen pöytäkirjat 1952 Ca 40, 1953 Ca 41, 1954 Ca 42, 1957 Ca 45, 1958 Ca 46; SOKHA kirjeistö, Fe 3.I, 1953 F691, 1954 F 703 ja 1958 F 744; SOKHA kirjeistö, Ff 1, 1952 F681; SOKHA kirjeistö, Fh 3.I, 1952 F683; SOKHA kirjeistö, Fb 3, 1953 F688; SOAKA kirjeistö 1947 Fb 1 b, F 46 pöytäkirja 16.12.1947.

⁸⁷ JoMA KAP; JoMA KLAMMK; JoMA KMAJ; JoMA KM; JoMA KT; JoMA LT.

Lapinlahden kunnan keskusarkistosta löytyy tietoa Yrjö Mureen poliittisesta toiminnasta etenkin Suomen Pientalonpoikien Puolueen perustamisen aikaan 1950–1960-luvun vaihteessa ja ylipäänsä siirtoväen osallistumisesta kunnallispolitiikkaan. Keskeisimpänä lähteenäni oli keskusvaalilautakunnan arkisto.⁸⁸

Koska kirjeaineisto ei kata juurikaan aikaa ennen talvisotaa, sanomalehtitietojen avulla voidaan tutkia perheenjäsenten toimintaa 1900-luvun alkuvuosikymmenillä ja kontekstoida Mureen sisarusten sosiaalis-kulttuurista asemaa rajakarjalaisessa paikallisyhteisössä. Sanomalehdet ovat taustoittavana alkuperäislähteenä, johon tein sanahakuja Kansalliskirjaston Historiallisessa sanomalehtiarkistossa. Käyttämäni hakufraasit olivat esimerkiksi ”kättilö Mure”~3, ”lukkari Mure”~3, ”kanttori Mure”~3, ”Johannes Mure”, ”Mure Salmi”~6 ja niin edelleen.⁸⁹

Jo pro gradu -tutkielman (2015) tekemisen aikaan kävin läpi Lapinlahden siirtoväenhuollon arkistoa ja Kansallisarkistossa tutustuin Iisalmen tuomiokunnan ja Itä-Suomen hovioikeuden arkistoihin, jotka sisältävät Mureen perheeseen liittyvät evakkoasumisen kiistojen oikeustapaukset 1940-luvulta. Nämä olen käsitellyt perusteellisesti pro gradu -tutkielmassani, joten tässä yhteydessä viittaan ensisijaisesti aiempaan tutkimukseeni.

1.4 Kirjeiden kontekstoiva lukutapa, kokemus ja elämäntapa

Tutkin kirjekokoelmaa kontekstoivalla lukutavalla, jolle rinnakkaisia aineistojen analyysimenetelmiä on aiemmissa tutkimuksissa nimitetty muun muassa lähiluvuksi, tulkitseväksi lukemiseksi, kokemusluennaksi ja empaattiseksi lukutavaksi.⁹⁰ Tässä työssä nimitän metodiani *kontekstoivaksi lukutavaksi*, koska käytännössä kirjeiden ja muidenkin alkuperäislähteiden tulkinta kytkeytyy niiden kontekstualisointiin ja lähdekritiikkiin. Tämä merkitsee etenkin sitä, että tutkijana luen kirjeitä kontekstisidonnaisina menneisyyden jälkinä. Näiden jälkien tulkitseminen edellyttää sen huomioon ottamista, että kirjeiden kirjoittamiseen vaikuttivat omana aikanaan muun muassa konventiot, sota-ajan kirjesensuuri, sosiaalis-yhteisölliset käytänteet ja kirjoittajan persoonallisuus.⁹¹

⁸⁸ LKA KUVL 1945–1974; LKA KEVL 1945–1974; LKA KUKU 1946–1974. Kunnallisista arkistolähteistä ks. myös Heikkilä 2015, 12.

⁸⁹ Kansalliskirjaston Historiallinen sanomalehtiarkisto.

⁹⁰ Ks. esim. Pöysä 2015, 29–37; Hytönen 2014, 68–73; Frigren 2019, 188; Eiranen 2019, 33–48; Leskelä-Kärki 2006, 78–85; Hagelstam 2014, 41; Vainio-Korhonen 2017, 43; Lakomäki et al. 2011, 7–27; Salmi-Niklander 2004, 82.

⁹¹ Ollila 1998, 9–15; Ollila 2000, 15–16, 84–85; Lehtonen 2004, 114–115, 174–222; Leskelä-Kärki 2006; Elomaa 2006, 52–57; Hynninen 2011, 261–262; Lahtinen et al. 2011, 17–24; Torninoja-Latola 2011, 342; Saarelainen 2012, 244–266; Keravuori 2015; Taskinen 2015; Pehkonen 2015; Metsberg 2015.

Kokemus on tässä tutkimuksessa metodologis-teoreettinen käsite. Saksalaisessa kokemushistorian viitekehyksessä kokemus (*Erfahrung*) määritellään kielellisesti käsitellyksi subjektiiviseksi käsitykseksi jostakin elämyksestä (*Erlebnis*). Esimerkiksi Ville Kivimäki on soveltanut tutkimuksissaan tätä kokemushistorian lähestymistapaa suomalaisen toisen maailmansodan historiantutkimukseen analysoidessaan rintamamiehiä ja rauhaan palaamista.⁹² Siirtoväki- ja rauhankriisien tutkimuksien traditioihin pohjaten tarkoitan evakkouden kokemuksilla sitä, miten kirjeiden kirjoittajat kuvailivat ja pukivat sanoiksi elämyksiään, jotka johtuivat kodin menettämisestä talvi- ja jatkosodan vuoksi sekä evakuoineista kotipaikkakuntansa ulkopuolelle Suomen rajojen sisällä. Evakkouden kokemukset eivät rajoittuneet pelkästään sotia seuranneisiin vuosiin, vaan evakkouden vaikutukset olivat pitkäkestoisia.⁹³

Menneisyyden ihmisten kokemukset olivat subjektiivisia, mutta ne eivät olleet irrallisia ympäristöstään. Yksilöllisen kokemuksen sitoi aikalaiskonteksteihin sosiaalisesti jaettu kieli, joka rajasi ja määrittäi aikalaisten kokemuksia ja teki ne ymmärrettäviksi. Kokemukset muodostuivat siten sosiaalis-kulttuurisesti ja diskursiivis-ideologisesti yksilöiden ja yhteisöjen välillä. Sen vuoksi lähteistä tulkittavat kokemukset ovat yhteydessä aikalaisten olosuhteisiin ja kokemukset selittävät historiallisia konteksteja. Esimerkiksi kirjeen kirjoittaja käsitteellisesti havaintojaan niissä elämänhistoriansa ja oman aikansa mahdollisuuksien rajoissa, jotka olivat seurausta hänen henkilökohtaisista ominaisuuksistaan, kirjoittamisen käytänteistä ja tavoista, kirjeenvaihdon motiiveista ja vallitsevasta historiallisesta hetkestä. Vastaavasti kokemuksen käsite yhdistää rakenteet ja toimijat, ja menneisyyden toimijalla oli mahdollisuus vaikuttaa omaan elämään kokemustensa perusteella. Niinpä menneisyyden ihminen ei ollut vain havainnoija, vaan hän pystyi tekemään valintoja oman elämänsä suhteen. Kirjoittaminen oli myös yksi väylä, jota pitkin itseymmärrystä rakennettiin.⁹⁴

Koska kirjeiden sisältö on monella tapaa välittyntä, kontekstoivan luku-tavan merkitys korostuu. Etenkin kansainvälistä siirtolaisuutta tutkineet Sonia Cancian ja David A. Gerber ovat korostaneet, että kirjeet eivät voi puhua puoles-

⁹² Kivimäki 2019, 9–38; Kivimäki 2018, 34–57; Kivimäki 2013b; Kivimäki 2006, 69–86.

⁹³ Ahokas 2009, 11, 18–19; Sallinen-Gimpl 1994, 224–228; Waris et al. 1952, 16–31. Ks. myös Kulha 2019, 16–281; Neuvonen-Seppänen 2020.

⁹⁴ Kivimäki 2019, 9–38; Kivimäki 2018, 34–57; Kivimäki 2013a; Kivimäki 2013b; Kivimäki 2006, 69–86. Kirjeisiin kirjoitettujen kokemusten mahdollisuuksien rajoista ylipäänsä ks. esim. Pietiäinen 1988, 170–187; Hagelstam 2011, 299–328; Hagelstam 2014; Metsberg 2015, 30–43; Tikka, Taskinen & Nevala-Nurmi 2015, 6–9; Hagelstam & Taskinen 2015, 44–59; Kaarninen 2015, 180–199; Pehkonen 2015, 60–73; Pehkonen 2013; Keravuori 2015; Keravuori 2012; Keravuori 2011, 163–191; Lahtinen et al. 2011, 9–27; Eiranen 2019; Frigren 2019, 179–215; Granö 2004, 103–150; Helsti 2008; Helsti 2006a, 110–168; Leskelä-Kärki 2006; Torninoja-Latola 2011, 329–356; Tuohela 2008, 29–32; Kukkonen 2019; Sjö 2016; Taskinen 2012; Ahokas 2009, 11, 18–19; Aalto 2008; Vehkalahti 2003.

taan, vaan tutkijan on asetettava kirjeiden sisältämät merkitykset konteksteihinsa.⁹⁵ Kirjeen kirjoittaja on omana aikanaan representoinut elämäänsä, ja tätä kirjoittajan suhdetta kirjeen minään kuvataan lähdekriittisellä käsitteellä kirje-minä (*epistolary self*). Kirje-minä muodostuu kirjeenvaihtosuhteessa, jossa kirjoittaja käy vuoropuhelua kirjeen vastaanottajan kanssa.⁹⁶ Kirjeiden vastaanottajaa luonnehditaan vastaavasti käsitteellä merkitsevä toinen (*the significant other*). Käsite viittaa erityisesti siirtolaiskirjeiden historiantutkimuksessa tehtyyn havaintoon, että maastamuuttaja lähetti kirjeitä vanhaan kotimaahansa ylläpitääkseen jatkuvuutta ja vahvistaakseen identiteettiään. Tässä kirjeenvaihdon toisella osapuolella oli merkityksellinen rooli.⁹⁷ Osa aikalaiskokemuksista on kuitenkin jäänyt syystä tai toisesta kirjoittamatta, koska kaikkea havaittua ei välttämättä osattu tai voitu kielellistää. Elämys tai tapahtuma saattoi olla täysin sopimaton tai ristiriitainen suhteessa kokijan merkitysjärjestelmiin, mikä voi viitata traumaan, tunteisiin tai vaikenemiseen.⁹⁸

Kokemuksen lisäksi *elämäntapa* on keskeinen käsite tässä tutkimuksessa. Käytän elämäntavan käsitettä kokoavana empiirisenä käsitteenä, joka viittaa ihmisten tapaan elää elämäänsä. Elämäntavan käsite jäsentää tätä työtä ja kokoaa alleen kirjeiden moniäänisyyttä, joka liittyy eletyn elämän kuvaukseen. Elämäntavalla tarkoitetaan jäsentynyttä elämän toimintojen kokonaisuutta (elämänvaiheet, elinolosuhteet, elämäntoiminta, interaktio eli ihmissuhteet, arkielämä ja subjektiviteetti eli elämäkokemukset sekä asioille annetut merkitykset), johon vaikuttavat ihmisten arvot sekä ajankohdan normit. Elämäntapa on jonkin ryhmän sisällä hyväksytty ja jaettu elämisen tapa, kuten esimerkiksi sivistyneistön elämäntapa tai vielä rajatummin virkanaisten elämäntapa. Elämäntapoja on erilaisia, ja niiden kirjo on laajentunut, eli tapoja jäsentää elämää on monia.⁹⁹

Tässä tutkimuksessa Mureen perheen elämäntavan perusta oli maataloudessa, mutta sisaruksista kaksi oli kouluttautunut kättilöiksi ja yksi kanttoriksi. Heidän elämäntavassaan yhdistyivät rajakarjalaisuus, naimattomuus, talonpoikaiset juuret ja palkkatyö sekä sen tuoma sosiaalis-kulttuurinen asema valveutuneina yksilöinä.¹⁰⁰ Esimerkiksi Pirkko Sallinen-Gimpl käyttää siirtoväkitutkimuksessaan (1994) käsitettä karjalainen elämäntapa. Se viittaa luovutetun Karjalan väestön tapoihin, käsityksiin ja elämäntoimintoihin, jotka valottuvat keruun ja havainnointiaineistoista suhteessa länsisuomalaisiin.¹⁰¹

⁹⁵ Cancian 2010, 6–8; Gerber 2006. Ks. myös Enlund 2014, 2–7.

⁹⁶ Halldórsdóttir 2014, 173, 179–180; Stanley 2004, 202; Gerber 2006, 145; Enlund 2014, 2–7.

⁹⁷ Halldórsdóttir 2014, 173, 179–180; Pehkonen 2013, 90–91; Gerber 2006, 145.

⁹⁸ Kivimäki 2006, 69–86; Hagelstam 2011, 318–320. Ks. myös Halldórsdóttir 2010, 37–50.

⁹⁹ Sappinen 2000, 26–27; Roos 1987, 35–38, 45–46; Häggman 1994, 33; Ollila 1998, 12–13; Elomaa 2006, 67–69, 123, 155, 164; Ilmakunnas 2009; Kurkinen 2020, 34–35, 219–221; Kojo 2019, 6, 51; Apo 1985, 238–241. Ks. myös esim. Autti 2018, 308–333; Rytty 2018, 95–109.

¹⁰⁰ Partanen 1999; Heikkilä 2015; Heikkilä 2016; Heikkilä 2017; Heikkilä 2018; Heikkilä 2020. Talonpoikaisarvoista ks. myös Jalovaara 2019, 59.

¹⁰¹ Sallinen-Gimpl 1994, 88, 92, 123, 189, 289, 304, 311.

Elämäntapojen tutkimuksien juuret ovat yhteiskuntatieteissä, mutta elämäntapojen tutkimukset linkittyvät myös kansatieteen, etnologian ja historian tutkimuksiin. Elämäntavalla (*way of life*) kuvataan tutkimuksissa esimerkiksi amerikkalaista tai länsimaista elämäntapaa kokonaisuutena, työn määrittämää elämäntapaa, agraaria tai urbaania elämäntapaa, aatetta tai uskontoa elämäntapana.¹⁰² Elämäntavan käsitteen käyttöä kotimaisessa tutkimuksessa erittelee Eero Sappinen väitöskirjassaan *Arkielämän murros 1960- ja 1970-luvuilla* (2000). Sappisen mukaan käsite otettiin 1970-luvulla käyttöön yhteiskuntatieteissä, etenkin sosiologiassa. Käsitteen avulla tutkittiin ihmisten arkista elämää. Tutkimukselliset vaikutteet tulivat Itä-Saksasta, Jugoslaviasta ja Tšekkoslovakiasta, joissa se pohjautui marxilaiseen perinteeseen. Suomessa elämäntavan käsitettä sovellettiin lähinnä empiirisenä käsitteenä, eli elämäntapaa analysoitiin ihmisten tapoina elää elämää ja elämän toimintoina. Sen rinnalla ovat myös strukturaalinen elämäntapakäsite, joka viittaa marxilaiseen traditioon, fenomenologinen elämäntapakäsite, jolla pyritään ymmärtämään ihmisen elämälleen itse antamiaan merkityksiä tämän omin käsittein, ja symbolikommunikatiivinen elämäntapakäsite. Viimeisimmällä viitataan tutkijan toteamiin kulttuurisiin merkityksiin, jotka määrittävät tutkittavan elämäntyyliä. Elämäntyylin käsite kuvaa sitä, miten ihmiset osoittavat sosiaalista ja kulttuurista asemaansa.¹⁰³

Kotimaiset historiantutkijat lähestyvät elämäntavan käsitettä eri suunnilta kuten kirjeistä ja muusta henkilökohtaisesta lähdeaineistosta välittyvänä tapana elää elämää arvojen ja yhteiskunnallisen aseman mukaan, perhe- tai sukupiirin elämäntapana, elämäntyylinä tai kirjoittavana elämäntapana. Jo 1800- ja 1900-luvun vaihteessa aatelin ja pappiloiden elämäntapaa tarkasteltiin kulttuurihistorian tutkimuksissa¹⁰⁴, mutta aihepiiriin palattiin ikään kuin uudelleen 1990-luvulta lähtien, kun sivistyneistön elämäntavasta alettiin tehdä tutkimuksia.¹⁰⁵ Esimerkiksi Kai Häggmanin *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa* (1994) liittyy elämäntavan käsitteen sivistyneistöön ja perhehistorian kontekstiin. Häggman katsoo elämäntavan koostuvan ihmisten tavasta ajatella, tuntea ja toimia sekä toiminnan objektiivisista edellytyksistä. Häggmanin mukaan käsite monipuolisuudessaan toimii, kun tutkitaan pientä ja rajattua yhteisöä kuten perhettä.¹⁰⁶ Vastaavasti Hanna Elomaa soveltaa elämän-

---

¹⁰² Atwood 2010; Crawford 2008; Siegelbaum & Sokolov 2000; Ollila 1998; Rhinehart 1992; Cassity 1989.

¹⁰³ Sappinen 2000, 380–381.

¹⁰⁴ Ks. esim. Suolahti 1912.

¹⁰⁵ Ilmakunnas 2009, 18–19. Ks. myös esim. Häggman 1994; Ollila 1998; Vainio-Korhonen 2008; Vainio-Korhonen 2012; Ijäs 2015.

¹⁰⁶ Häggman 1994, 33. Häggman perustaa elämäntavan määrittelyn J. P. Roosin tutkimuksiin (1987). Roosin mukaan elämäntapa koskee ihmisten elämänvaiheita, elinolosuhteita, elämäntoimintaa, interaktiota eli perhe-, ystävyys- ja muita ihmissuhteita, arkielämää päivärytmeineen ja rutiineineen sekä subjektiviteettia eli elämäntapakoemuksia, merkityksiä ja arvoja. Roosin sosiologinen määritelmä elämäntavasta perus-

tavan käsitettä suomenruotsalaisen perheen tutkimukseen. Hän painottaa elämäntavan kytkeytymistä ihmisen identiteettiin väitöskirjassaan *Idylliä etsimässä. Identifikaatiot ja itseymmärrys tammisaarelaisessa sivistyneistöperheessä 1880-luvulta 1930-luvulle* (2006). Elämäntapa kattaa ihmisen toiminnan ja käyttäytymisen, sosiaaliset suhteet sekä tavat järjestää aineellista ympäristöä.¹⁰⁷

Vaihtoehtoisesti elämäntapa on liitetty myös lifestyle-tutkimusten kenttään, tai elämäntapaa on rajattu jostakin näkökulmasta käsin. Väitöskirjassaan *Kulutaminen ja ylhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa* (2009) Johanna Ilmakunnas määrittelee elämäntavan käsitettä kuluttamisen näkökulmasta.¹⁰⁸ Elämäntapaa on määritelty niin ikään kirjoittamisen näkökulmasta. Maarit Leskelä-Kärki on tutkinut kulttuurihistorian näkökulmasta Krohnin sisaria, ja kirjoittavista sisarista kolmoiselämäkerran on tehnyt Kati Launis: *Kynän kantama elämä. Kirjoittavat Hiiskun sisaret* (2017). Teos paikantuu feministisen kirjallisuudentutkimuksen kenttään. Leskelä-Kärki ja Launis luonnehtivat tutkimiansa sisarten elämäntapaa kirjoittavaksi elämäksi.¹⁰⁹ Tässä tutkimuksessa elämäntapa määrittyy kirjoittavana elämäntapana sekä kirjeistä ja muista lähteistä välittyvänä elämänkokonaisuutena.

Kirjeiden analysoiminen kontekstoivalla lukutavalla kokemusten ja elämäntavan näkökulmasta alkoi konkreettisesti niin, että aluksi kävin läpi kirjeitä ja muuta alkuperäisaineistoa Suomen Asutusmuseon arkistossa. Työn alkuvaihetta voi kuvailla ikään kuin tekstien kanssa puuhailuksi ja itsensä lukemiseksi yhteisön jäseneksi. Tekstien läpikäymiseen ja silmäilyyn sisältyy ajatus tekstien – kuten kirjeiden – ajoittamisesta, kirjoittajien sekä tässä tapauksessa etenkin kirjeiden vastaanottajien jäljittämisestä ja päälähdettä tukevan alkuperäisaineiston lukemisesta. Itsensä lukeminen yhteisön jäseneksi vaatii aikalaiskonteksteihin tutustumista, jotta tutkijana voin tulkita kirjeisiin kirjoitettuja aikalaiskokemuksia ja kirjeiden kuvaamaa elämäntavan muutosta.¹¹⁰

---

tuu laajaan elämäkerta-aineistoon ja siitä tehtyyn tyypittelyyn 1900-luvun suomalaisen elämän pysyvistä piirteistä. Roosin käyttämä elämäkerta-aineisto on peräisin Elämäntavan muutoksen tutkimusprojektin ja Yleisradion Vantaa-projektin (1978–1979) elämäkertakilpailusta (130 omaelämäkertaa), Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan omaelämäkertakilpailusta (1980) (39 omaelämäkertaa) ja Heikki Wariksen amerikkalais-suomalaisten siirtolaisten omaelämäkertoista (1934–1935). (Roos 1987, 35–38, 45–46.) Roosin määritelmä on peräisin yhteiskuntatieteellisestä tutkimusperinteestä, joka juontuu klassiseen sosiologiaan. Elämäntavan käsite tuli uudelleen käyttöön etenkin 1970-luvulla, kun etnografiaa ja sosiologiaa yhdistettiin laadulliseksi teorian ja käytännön kokoavaksi arkisen elämän tutkimusnäkökulmaksi. Elämäntavan ja elämäntyylin käsitteitä hyödynnettiin Roosin mukaan myös kulutustutkimuksessa, terveyteen liittyvissä tutkimuksissa ja vaihtoehtoliikkeiden tutkimuksessa. (Roos 1988, 9–11; Roos 1987.)

¹⁰⁷ Elomaa 2006, 68.

¹⁰⁸ Ks. myös Ijäs 2015.

¹⁰⁹ Leskelä-Kärki 2006, 29–30; Launis 2017, 9.

¹¹⁰ Salmi-Niklander 2004, 87.

Päälähteenä käyttämäni kirjekokoelma oli lähtökohtaisesti valmis kokonaisuus, vaikka kaikki kirjeet eivät olleetkaan järjestettyinä vastaanottajien mukaan eivätkä kaikki olleet aluksi edes Asutusmuseon arkistossa. Tämän vuoksi aloitin lähdetyöskentelyn järjestämällä kirjeitä ja laatimalla arkistoluetellot kirjeistä ja korteista sekä digikuvaamalla kirjeet ja osan korteista. Osa tästä arkistotyövaiheesta ajoittui jo pro gradu -tutkielman (2015) tekemisen aikaan.¹¹¹

Kirjeiden kontekstoivan lukutavan perustana on hermeneuttinen käsitys tekstien tulkitsemisesta, eli tavoitteena on tekstien ymmärtäminen. Ymmärtäminen on prosessi, joka mahdollistaa tekstin merkitysten tunnistamisen sen historiallisessa asiayhteydessä. Ymmärtäminen on kuitenkin rajallista. Ajallinen etäisyys tekstin synnyn ja lukemistilanteen välillä johtaa tilanteeseen, jossa tekstin historiallinen horisontti ja tutkijan oma nykyhorisontti on saatettava yhteen. Hans-Georg Gadamer kuvaa ymmärtämistä hermeneuttisella kehällä, jota havainnollistetaan spiraalimaisena kehänä. Siinä lukukerrat lisäävät ymmärrystä tekstistä ja lukijan tekemistä tulkinnoista sekä synnyttävät uusia kysymyksiä. Teksti ja lukija ovat siten molemminsuuntaisessa vuoropuhelussa.¹¹²

Käytännössä lukutapa analyysimenetelmänä tarkoittaa kirjeiden lukemista useampaan kertaan ja huomion kiinnittämistä kokonaisuuksiin ja yksittäistapauksiin. Sisällön analyysi etenee lukemalla ja muistiinpanoja tekemällä, joten yksityiskohdat – kuten sanavalinnat, kerronnan tavat ja esimerkkitapaukset – toimivat paljastavina vihjeinä kirjeen kirjoittajasta, tämän ajattelutavoista ja suhtautumisesta sosiaalis-kulttuuriseen ympäristöön. Kirjeet luetaan jatkumona, koska yksittäisellä kirjeellä on niin sanottu avoin loppu ja koska kirjeet ovat olleet osana vastavuoroista kirjeenvaihtoa. Tämä tarkoittaa sitä, että kirjoittaja on kirjoittanut silloisessa nykyhetkessä, eikä hän ole nähnyt tulevaisuuteen. Kirjeitä ei myöskään voi tulkita lopputuloksesta menneeseen katsoen.¹¹³

---

¹¹¹ Niin ikään digikuvasin kaikki Mureen perheen kirjekokoelman yli 2 000 kirjettä. Osan kirjeiden kuvaamisesta ja taulukoinnista tein, kun kirjoitin pro gradu -tutkielmaani. Tämän tutkimuksen taulukoissa on pieniä eroja verrattuna aiempaan (Heikkilä 2015, 56, 83, 104). Erot selittyvät sillä, että yksittäisiä kirjeitä löytyi lisää. Näissä tapauksissa esimerkiksi vuosiluku oli tulkittu kirjekokoelman järjestämisen yhteydessä väärin tai kirjeeseen oli merkitty jo alun perinkin väärä vuosiluku, mitkä havaitsin väitöskirjatyön aikana. Toisaalta ajoittamattomien ja vastaanottajiltaan epäselvien tunnistaminen on yksittäistapauksissa lisännyt vastaanotettujen kirjeiden määrää. Käänteisesti tätä tutkielmaa varten tekemäni rajaus kirjeenvaihdosta sulki yksittäisiä kirjeitä taulukkojen ulkopuolelle, vaikka ne olivat mukana aiemmassa taulukoinnissa. Kirjeiden karjalankielistä ilmaisua olen kääntänyt suomen kielelle karjalan kielen verkkosanakirjan avulla.

¹¹² Gadamer 2004; Lehtonen 2004, 176–178; Leskelä-Kärki 2006, 78–81; Hagelstam 2014, 41–42; Eiranen 2019, 37–44. Alkuperäislähteiden useammista lukukerroista ks. myös Salmi-Niklander 2004, 18, 34, 86.

¹¹³ Peltonen 1992, 29–46; Ollila 1995, 10; Ginzburg 1996, 37–76; Elomaa 2001, 59–74; Gadamer 2004; Leskelä-Kärki 2006, 78–85; Tuohela 2008, 38–39; Pöysä 2015, 29–37; Lahtinen et al. 2011, 19–20; Keravuori 2012, 5–41; Pehkonen 2013, 38–51; Yli-Luukko 2015, 4–38; Pehkonen 2015, 60–73.

Käsitteellistän kirjeiden ominaispiirteeksi luettua avointa loppua odotushorisontin käsitteellä, koska kirjeiden kirjoittamishetkellä on tulevaisuus ollut avoin eikä kirjoittaja ole tiennyt tulevaa. Odotushorisontti on Reinhart Koselleckin käyttämä käsite, jolla hän kuvaa nykyisyyttä menneisyyden tulevaisuutena. Hänen käsitteensä kokemustila (*Erfahrungsraum*) ja odotushorisontti (*Erwartungshorizont*) kuvaavat nykyhetken ja tulevaisuuden suhdetta. Nykyhetkessä ihmisillä on kokemuksiensa mukaan tietynlaiset tulevaisuuden odotukset.¹¹⁴ Ylipäänsä Koselleckiin viitaten avoimien tulevaisuuksien huomioon ottaminen on tullut osaksi historiantutkimusta.¹¹⁵

Odotushorisonttien lisäksi aikalaiskokemuksiin ovat vaikuttaneet niin sanotut tunneregiimit (*emotional regime*), jotka normittivat soveliaita tunteita ja tunneilmaisuja. Tunnenormeista huolimatta aikalaisilla oli tunneturvapaikkoja (*emotional refuge*), joissa ilmaisen puitteet olivat väljemmät. Tätä William M. Reddyn teoriaa tunteiden historiasta soveltaa Ville Kivimäki, joka tutkii artikkelissaan toisen maailmansodan jälkeisiä hiljaisuuksia etenkin Lapin kontekstissa. Reddyn teoria perustuu 1700- ja 1800-luvun Ranskaan, mutta Kivimäki osoittaa, että käsitteet soveltuvat myös sodanjälkeisen ajan tutkimiseen. Esimerkiksi itsekuria voi pitää suomalaisen yhteiskunnan tunneregiiminä rauhankriisin ja jälleerakentamisen kaudella. Itsekurin vaatimusta rikkovia tai kyseenalaistavia tunneturvapaikkoja löytyy esimerkiksi kirjallisuudesta ja yksityisestä kirjeenvaihdosta.¹¹⁶

1.5 Tutkimusetiikka

Lähteiden lukutapa, väitöskirjan kirjoittaminen ja positioni suhteessa tutkimuskohteeseen edellyttävät tutkimuseettistä tarkastelua.¹¹⁷ Koska tutkimuksen aika-jänne ulottuu lähihistoriaan ja koska se käsittelee henkilöitä, joista osa kuoli vasta 1980-luvulla, tutkimuseettiset ja lainsäädännölliset kysymykset vaikuttavat työhöni. Historiantutkimuksen tutkimuseettisiä näkökulmia käsitellään Satu Lidmanin, Anu Koskivirran ja Jari Eilolan toimittamassa artikkelikokoelmassa *His-*

---

¹¹⁴ Koselleck 2004, 255–275. Ks. myös Villstrand & Karonen 2017, 7–20.

¹¹⁵ Koselleck 2004, 255–275; Villstrand & Karonen 2017, 7–20.

¹¹⁶ Reddy 2001, 124–130, 136; Kivimäki 2018, 38. Ks. myös Biess 2010, 30–48.

¹¹⁷ Vrt. Lakomäki et al. 2011, 7–27; Salmi-Niklander 2004, 28–35. Ks. myös Taira 2004, 109–133.

toriantutkimuksen etiikka (2017), joka korostaa tutkijan vastuuta eettisenä toimijana.¹¹⁸ Lähtökohtaisesti tieteellisen tutkimuksen vapaus on turvattu perustuslaissa, mutta tutkimuksen ei pidä loukata kenenkään yksityiselämää.¹¹⁹ Historiantutkijan eettinen velvollisuus tiivistyy tutkimuksellisiin valintoihin: aiheen ja tutkimustehtävän rajaamiseen, aineiston käsittelyyn ja kontekstointiin sekä tulkintojen tekemiseen.¹²⁰ Tutkijana en spekuloi enkä hae sensaatioita, vaan keskityn tutkimuskysymysten mukaisesti ymmärtämään ja selittämään menneisyyden ihmisten kokemuksia ja elämäntavan muutoksia. Tutkimukseni kirjoittamistapaa voi luonnehtia sensitiiviseksi, eli rajaan hyvän tieteellisen käytännön ja tutkimuseettisten lähtökohtien mukaan menneisyyden ihmisten intiimimmän yksityiselämän piiriin kuuluvia seikkoja, kuten yksityisiä ihmissuhdekysymyksiä, tutkimukseni ulkopuolelle.¹²¹

Aineistolähtöinen perustutkimus on ikään kuin velkaa Mureen perheen kirjeille. Aineiston tutkimuksellinen ja yhteiskunnallinen merkitys liittyy kirjekoelman ainutkertaisuuteen ja arvoon sinänsä.¹²² Kirjekokoelman asettaminen päälähteeksi tekee oikeutta kirjeiden kirjoittajille ja säilyttäjille, joten kokoelmalle annetaan arvoisensa tehtävä historiantutkimuksen lähteenä. Tämän vuoksi Mureen perheenjäsenten nimeäminen heidän omilla nimillään on perusteltua, ja käytän nyt kuten aiemminkin Mureista heidän oikeita nimiään.¹²³ Koska perheen asutustilasta muodostettiin museo, ovat sisarukset tulleet ikään kuin julkisuuden henkilöiksi. Museossa heidän elämäntarinoillaan kerrotaan siirtoväen ja asutus toiminnan historiasta. Museota ja Mureen arkistoa hallinnoi Asutumuseosäätiö, joka on myöntänyt luvan tallentaa sekä pro gradu -tutkielmaa että väitöstutkimustani varten kuvaamani asiakirjojen digitaaliset kuvatiedostot Suomen Asutumuseon arkistoon. Lisäksi Asutumuseosäätiön edustajat ovat suhtautuneet positiivisesti tutkimustyöhöni alusta saakka ja tapaamani Mureen sisarusten sukulaiset, joista lähimmät ovat serkkujen lapsia, ovat olleet myötämielisiä sukulaisiinsa kohdistuvasta historiantutkimuksesta. Lisäksi voidaan tulkita, että Mureen sisarukset ovat tietoisesti säilyttäneet arkistonsa mahdollisia tulevia luki-

---

¹¹⁸ Koskivirta & Lidman 2017, 11–25; Vainio-Korhonen 2017, 29–47; Frigren 2017, 51–70; Saarimäki 2017, 74–89; Eilola 2017, 223–232; Kokko 2017a, 71–73; Kokko 2017b, 90–91; Kalela 2017, 92–112; Luttinen 2019, 95–101.

¹¹⁹ Rissanen 2018, 45–46; Kuula 2015; Hallamaa 2002, 1–4; *Aineistohallinnan käsikirja*.

¹²⁰ Vrt. myös Ahokas 2009, 17–18.

¹²¹ Sjö & Leskelä-Kärki 2020, *Päiväkirjatutkimuksen etiikka*; Hytönen 2019, 347; Luttinen 2019, 99; Vainio-Korhonen 2017, 31, 38; Suodenjoki 2010, 13; Leskelä-Kärki 2006, 78–85.

¹²² Vrt. edustavuudesta ja arvosta sinänsä Valtonen 2004, 32.

¹²³ Heikkilä 2015; Heikkilä 2016; Heikkilä 2017; Heikkilä 2018, 92–107; Heikkilä 2020, 79–93.

joita varten. Hanna Elomaan (2006) tavoin katson, että perhearkiston tutkimuskäytön perusteluina ovat lähdearvon lisäksi perheen elämäntyön kunnioittaminen ja muistaminen.¹²⁴

Kirjoitan tarkoituksellisesti Mureen perheenjäsenistä sekä etu- ja sukunimellä että pelkällä etunimellä. Koko nimellä viitataan henkilöihin ennen muuta julkisina toimijoina, joten kirjoittamalla kanttori Johannes Mureesta kyseessä ovat tämän työhön liittyvät elämänalueet. Kun analysoitavana on sisarusten perheensisäinen kommunikaatio, käytetään tutkimuksessa etunimeä Johannes. Kätilö Nasti Mure käytti itsestään Salmin ulkopuolella nimeä Asta Mure. Hänen kastenimensä oli Anastasia, joten Nasti ja Asta olivat lempinimenomaisia lyhenelmiä. Perheen piirissä käytettiin useimmiten nimeä Nasti, vaikka Asta-nimen käyttäminen yleistyi. Selvyyden vuoksi pitäydyn tässä tutkimuksessa pääosin Nasti-nimen käyttämisessä, mutta tarvittaessa erittelen nimen vaihtamisen käytäntöjä aikalaiskonteksteissa.¹²⁵ Ilmaisulla Mureen perhe viitataan ennen muuta Tatjana Mureen ja hänen viiden aikuisen lapsensa muodostamaan kokonaisuuteen. Kun viitataan viiteen sisarukseen, käytetään ilmaisua Mureen sisarukset. Tosin Tatjana-mamman ja Klaudian kuoleman jälkeen kevästä 1947 lähtien Mureen perheen muodostivat neljä sisarusta.

Muut kirjeiden kirjoittajat nimeän pääosin pelkällä etunimellä sekä tarvittaessa sukunimen alkukirjaimella ja kuvailen heitä riittävän yleisellä tasolla, jotta he eivät ole tunnistettavissa. Tätä ratkaisua perustelen sillä, että Mureen sisaruksille kirjoittaneet ystävät eivät ole voineet valita, säilyttääkö vastaanottaja kirjeet tulevaisuutta varten.¹²⁶ Mureen sisaruksille kirjeiden säilyttäminen näyttäisi olleen harkittu teko. Yksittäisissä ystävien kirjoittamissa kirjeissä esiintyy hävittämiskehotuksia, joita ei ole kirjoittajan toiveesta huolimatta noudatettu¹²⁷. Poikkeuksena pelkän etunimen käyttämiseen ovat esimerkiksi muutamat ortodoksisen kirkon työntekijät, joilla oli ammatillisestikin hyvin läheiset suhteet kanttori Johannes Mureeseen. Heistä kirjoitetaan koko nimellä, mikä konkretisoi yksityisen ja julkisen kietoutumista yhteen. Mureen perheen kirjekokoelmassa, kuten koko muussakin arkistossa, henkilökohtaiset ja viranhoitoon liittyvät aineistot ovat limittäin. Ylipäänsä kirjeissä on läsnä sekä yksityisiä että julkisia aineksia, millä on yhtymäkohtia Mureen sisarusten ammattien luonteeseen. Niin kätilön kuin kanttorinkin toimenkuvassa yksityisen ja julkisen raja oli liukuva, kun kätilö hoiti työasioita myös kotonaan, eikä kätilöllä tai kanttorilla ollut säännöllisiä työaikoja.¹²⁸

¹²⁴ Sjö & Leskelä-Kärki 2020, Päiväkirjatutkimuksen etiikka; Elomaa 2006, 16–17, 50–52. Elomaa on tutkinut laajaa ja kattavasti säilytettyä Hultmanien perhearkistoa. Ks. myös Viitaniemi 2014, 136–138. Vrt. Suolinna & Sinikara 1986.

¹²⁵ Vrt. Leskelä-Kärki 2006, 20.

¹²⁶ Asiakirjojen joutumisesta arkistoon ilman asiakirjatiedon kohteena olevien tietoa tai suostumusta ks. Vainio-Korhonen 2017, 40–41.

¹²⁷ Ks. esim. SAA KK Lempi Nastille 20.12.1965. Motivaatiosta kirjeiden säilyttämiseen vrt. Hietala 2001, 245–246.

¹²⁸ Vrt. Fyrqvist 2019, joka käsittelee ortodoksisen papiston kurinpitotoimia vuosina 1960–1987 ilman henkilöiden tunnistetietoja. Vrt. myös Suolinna & Sinikara 1986.

Eräänlaisen vertailukohdan tutkijan rooliini suhteessa tutkimuskohteeseen antavat romanitutkimukset, jotka romaniväestöön kuulumattomat ovat tehneet. Panu Pulman tutkimus *Suomen romanien historia* (2012) sekä artikkeli ”’Entä jos he eivät halua, että heidän historiansa kirjoitetaan?’ Etnisen vähemmistön historian tutkimisen etiikka” (2017) ja Airi Markkasen artikkeli ”Romanikentän ääniä – veden äänistä kiven hiljaisuuteen” (2008) peilaavat tutkijan suhdetta romaneihin. Pulma ryhtyi tutkimaan romanien historiaa, vaikka ei tuntenutkaan oma-kohtaisesti romanikulttuuria tai -yhteisöä. Markkanen puolestaan erittelee artikkelissaan suhdettaan romanikulttuuriin tutkijana, joka on useiden vuosien ajan ollut läheisessä tekemisissä romanien kanssa. Omassa tutkijan asemassani suhteessa rajakarjalaistaustaisiin ortodoksievakkoihin on samoja piirteitä kuin Pulman ja Markkasen sijoittumisessa tutkimuskohteisiinsa. Minulla ei ole rajakarjalais-ortodoksista sukutaustaa, mutta olen vuodesta 2012 lähtien ollut tekemisissä Suomen Asutuseuron ja Mureen perheen kirjeiden kanssa. Aluksi olin Asutuseuron kesäkauden museonhoitajana ja sen jälkeen olen tehnyt tutkimustyötä Mureen perheen arkistomateriaaleilla. Lisäksi olen kotoisin Asutuseuron naapurista, mutta Mureen sisarukset ovat kuolleet ennen syntymääni.¹²⁹

Lähestyn rajakarjalaistaustaisen perheen kirjekokoelmaa ikään kuin tutkisin vierasta kulttuuria. Määrittelen positioni Jorma Kalelaa mukaillen. Kalela katsoo, että tutkija on kahden kulttuurin, yleisön ja tutkimuskohteen, välissä. Tässä asemassa tutkija toimii välittäjänä, joka tulkitsee tutkimuskohdettaan kunnioittaen ja tekee tutkimuskohteen nykyajan ihmisille ymmärrettäväksi.¹³⁰ Vastavaanlaista asemointia suhteessa tutkijan rooliin on aiemmassa kirjetutkimuksessa tehnyt esimerkiksi Maarit Leskelä-Kärki, joka nimeää käyttämäänsä lukemistapaa empaattiseksi lukutavaksi. Empaattisella lukutavalla Leskelä-Kärki viittaa siihen, että tutkimusprosessin aikana hän on ollut tietoinen omista tunteistaan, jotka ovat heränneet yksityisluontoista kirjeaineistoa lukiessa. Tämän lisäksi empaattinen ja ymmärtävä tutkimusote koskee myös menneisyyden ihmisistä kirjoittamista. Empaattisuutta alleviivaa sekin, että lähdeaineiston muodostavat henkilökohtaiset ja ajoittain erityisen tunnepitoiset kirjeet. Sen vuoksi tutkimuseettisten valintojen suhde tutkimuksen metodologiaan ja kirjoittamisen tapaan korostuu.¹³¹ Myötätuntoinen lähestymistapa ei kuitenkaan tarkoita silmien sulkemista tulkinnoilta, jotka eroavat tai ovat päinvastaisia tutkimuskohteiden omien aikalaistulkintojen kanssa.¹³²

Katson tässä tutkimuksessa, että eettinen lukijuuteni ja Mureen sisaruksista kirjoittaminen perustuvat sisarusten oman äänen ja arvojen esilletuomiseen. Tunnepitoisten yksityiskirjeiden analysoiminen synnyttää tutkijassa esimerkiksi samaistumisen, ihmetyksen ja vierauden tuntemuksia, ja koen Kristiina Korjo-

---

¹²⁹ Vrt. myös Huuskonen 2007, 62–75; Korjonen-Kuusipuro 2012, 39; Koskinen-Koivisto 2013; Koskinen-Koivisto 2014.

¹³⁰ Kalela 2000.

¹³¹ Leskelä-Kärki 2006, 78–85. Vrt. myös esim. Lakomäki et al. 2011, 7–27; Turunen 1995, 87–111.

¹³² Leskelä-Kärki 2006, 78–85; Vainio-Korhonen 2017, 43.

nen-Kuusipuron tavoin, että tällä on vaikutusta tutkijan asemoitumiseen suhteessa tutkimuskohteeseen. Perusteellinen tutustuminen tutkimuskohteeseen on lähentänyt tutkijan rooliani suhteessa Mureen sisaruksiin ja heidän kirjeisiinsä. Vastaavasti Korjonen-Kuusipuro luonnehtii, että hänen suhteutumisensa tutki- maansa Vuoksen alueeseen oli aluksi ulkopuolinen tarkkailija, mutta tutkimus- työn edetessä se muuttui karjalaisten sukujuurien vuoksi ystävätutkijaksi. Ystä- vätutkijan asemassa hän pystyi ymmärtämään karjalaistaustaisten menetysten kokemukset, jotka olivat omakohtaisia myös hänen sukulaisilleen. Kirjeitä tutki- malla olen ikään kuin lukenut itseni yhteisön jäseneksi, vaikka kirjeenvaihdon osapuoliin kuulumaton lukija ei voi tavoittaa kaikkia kirjeiden aikalaismerkityk- siä. Silti ulkopuolisen tarkkailijan roolini on liukunut jossakin määrin kohti ystä- vätutkijan positiota.¹³³

---

¹³³ Korjonen-Kuusipuro 2012, 39.

2 KIRJOITTAVA ELÄMÄNTAPA: MUREEN SISARUKSET KIRJEIDEN KIRJOITTAJINA JA VASTAANOTTAJINA

2.1 Poikkeuksellinen Mureen perhe kotona Karjalassa ja evakossa – kirjeet perhestrategiana

Kontekstoin aluksi Mureen perhettä ja heidän sosiaalis-kulttuurista ja diskursiivis-ideologista taustaansa, josta käsin he kirjoittivat kokemuksiaan. Heidän elämäntapansa perusteissa vaikuttivat talonpoikaistausta, koulusivistys, suomalaiskansallinen ideologia sekä perheen ja suvun arvostaminen. Samalla valottuu perusta kirjeiden kirjoittamiselle perhestrategiana, eli keinona säilyttää perheyhteys, missä on yhtymäkohtia rajakarjalaiseen suurperhejärjestelmään¹³⁴. Kirjeiden merkitykset ovat ainakin osittain sidoksissa Mureen sisarusten poikkeukselliseen perherakenteeseen, kun naimattomat sisarukset¹³⁵ olivat toistensa lähiomaisia maantieteellisistä välimatkoista huolimatta.¹³⁶ He mielsivät itsensä, ja

---

¹³⁴ Karjalaisista perhetutkimuksista ylipäänsä ks. esim. Partanen 2004; Pöllä 2001; Sirén 1999; Mannila 1969; Piha 1964. Yleisemmästä perhetutkimuksesta ks. Häggman 1994; Häggman 1996.

¹³⁵ Sisaruksista ks. esim. Davidoff 2012; Ilmakunnas 2016, 113–115; Leskelä-Kärki 2006; Launis 2017; Kotioja 2018; Eiranen 2019; Nevalainen 2021, 32–49; Dahlberg, 2016; Tornioja-Latola 2011, 329–356; Autti 2010; Autti 2013, 39–61; Barman 2004.

¹³⁶ Vrt. Levi 1992, 67–70; Sallinen-Gimpl 1994, 88–89, 95–98, 120; Peltonen 1999, 42; Kuusi 2000, 347–365; Hietala 2001, 245–256; Granö 2004; Helsti 2006a; Helsti 2006b; Leskelä-Kärki 2006; Keravuori 2015; Kotioja 2018, 22; Nevalainen 2021, 32–49.

heidän ystävänsäkin nimesivät heidät, yhdeksi kokonaisuudeksi, yhdeksi perheeksi. Naimattomuus ei ollut sisaruksille elämänkaareen kuuluva välivaihe vaan pysyväksi muodostunut osa elämää.¹³⁷

Mureen perhe asui ennen talvisotaa Raja-Karjalassa Salmin pitäjän Kirkkojoen kylässä. Raja-Karjalaan kuuluivat Impilahden, Korpiselän, Salmin, Soanlahden, Suistamon ja Suojärven kunnat. Alueella puhuttiin karjalan kieltä ja väestö oli pääosin ortodoksiuskoista. Kulttuurisuhteet ennen Suomen itsenäistymistä ja rajan sulkeutumista olivat olleet tiiviit Venäjälle, jonne yhdistivät sukulais- ja kauppasuhteet, ortodoksinen kirkko sekä kieli. Suomen ortodoksinen kirkko kuului Moskovan patriarkaattiin vuoteen 1923 saakka, minkä vuoksi osa rajakarjalaisista koki vieraana Suomen itsenäistymisen ja siitä seuranneet toimet suomenkielisen kouluopetuksen edistämiseksi, ajanlaskun¹³⁸ vaihtamisen juliaanisesta gregoriaanisiksi ja jumalanpalvelusten kielen muuttamisen suomeksi. Suomalaisiammattipolitiikka koettiin vieraana, ruotsien eli luterilaisten aikaansaannoksena.¹³⁹

Raja-Karjalassa asui ennen talvisotaa noin 55 000 ortodoksia. Heidän äidinkielenä oli karjalan kieli, jonka päämurteita olivat livvi ja varsinaiskarjala, eikä tavallinen koulujakäymätön väestönosa osannut suomen kirjakieltä. Sen sijaan venäjän taitoa oli saatu alueen venäläisistä kouluista. 1900-luvun alun venäläistämiskausi oli kilpailua suomalaisen ja venäläisen suuntauksen välillä. Venäläisten koulujen perustaminen rajan läheisyyteen kuului keisarikunnan yhdenmukaistamispolitiikkaan. Enimmällään venäläisiä kouluja oli vuonna 1917, jolloin niitä oli Raja-Karjalassa 63 ja suomenkielisiä kouluja 49. Vielä vuonna 1920

---

¹³⁷ Klaudia kirjoitti: "Kumpu säilyisi edes Sinun koti että voisimme sinne kokoontua kaiken jälkeen." (SAA KK Klaudia Johanneselle 1.2.1940.) Klaudia toivoi, että sisarukset voisivat olla yhdessä Johannesen asunnossa Viipurissa. Jatkosodan alussa Johannes kirjoitti: "Kunhan sota loppuu niin menemme kaikki jälleerakentamaan yhteistä rakasta kotia, jonka Jumala vielä meille on antanut." (SAA KK Johannes Annille 16.8.1941). Sodan jälkeen ystävä kirjoitti Nastista (Astasta) ja tämän sisaruksista yhtenä perheenä: "Jumala Teitä ja koko teidän perhettänne siunatkoo armollaan." (SAA KK Maria P. Nastille 27.11.1944.) 1970-luvun alussa Johannes kirjoitti, että oli hoitanut sairastunutta sisartaan Nastia, koska tällä ei ollut muita lähiomaisia (SAA KK Johannes Annille 4.1.1971). Sisarusten ystävät aloittivat erään kirjeen tervehdyksellä "Keväinen tervehdys kolmoissisaruksille" viitaten Anniin, Nastiin ja Yrjöön (SAA KK Nadja ja Juho Annille 27.4.1973). Naimattomista keskiluokkaisista poikamiehistä 1900-luvun alun Helsingissä ks. Nevalainen 2021, 32–49.

¹³⁸ Vrt. "Rakas Sisareni! Lykkyy, rauhua, tervehdytty da pitkiä igiä syntym- sekä nimipäiväsi johdosta! Sinun syntymäpäiväsi on myös nimipäiväsi mutta nimipäivä on vain vanhan ajanlaskun mukaan ja se on lokakuun 29 p:nä pyhittäjä marttyyritar Anastasia Roomalainen 3:lla vuosisadalla. Siis vanhan ajanlaskun mukaan Sinun syntymäpäivä on 29 p. lokakuuta, jolloin on Anastasia Roomalaisen muistopäivä, ja siis syntymäpäivästäsi sait nimenkin. Uuden ajanlaskun mukaan se on vain 13 päivää ennen syntymäpäivääsi, mutta Sinä pidäkin vanhan ajanlaskun mukaan niin silloin sattuu syntymäpäiväsi nimipäiväksi. Lykkyy vain äijy Nastoil! (SAA KK Johannes Nastille 9.11.1948.)

¹³⁹ Pyöli 2013, 159–167; Pöysä 2014, 268–270; Raivo 1996, 56–146; Heikkinen 1989, 155, 161, 195, 341, 354–355. Ks. myös Kaukiainen & Nurmiainen (toim.) 2010; Kaukiainen, Marjomaa & Nurmiainen (toim.) 2014.

koko Suomen yli 15-vuotiaista ortodokseista 16 prosenttia ei osannut lukea. Tästä joukosta valtaosa oli rajakarjalaisia Laatokan pohjois- ja koillispuolella. Suomen itsenäistyttyä venäläistämistoimet päättyivät, minkä lisäksi venäjänkieliset koulut lopettivat toimintansa viimeistään vuoden 1921 yleisen oppivelvollisuuslain myötä.¹⁴⁰

Esimerkiksi Salmin kunnassa, ortodoksisen kulttuurin ydinalueella, noin 90 prosenttia väestöstä oli karjalankielisiä ortodokseja vuonna 1939.¹⁴¹ 1930-luvulla Salmassa oli vajaat 14 000 asukasta ja noin 30 kylää. Salmilaisista selvä enemmistö – vuonna 1930 noin 67 ja 1940 noin 88 prosenttia – kuului maa- ja metsätaloudesta toimeentulonsa saaviin, mikä vastasi pääpiirteissään Viipurin läänin keskitasoa – noin kahta kolmasosaa väestöstä – tai oli hieman sitä suurempi. Kunnan teollisuustoiminta taantui sahan konkurssiin vuonna 1930, mikä selittää maa- ja metsätaloudesta toimeentulonsa saaneiden määrän kasvamista. Salmin maatalousväestö eli suurperheissä osittain talvisotaan saakka.¹⁴² Kirkkojoki oli yksi Salmin pääkylästä, jossa asui yli 800 ihmistä. Kylä sijaitsi Salmin keskustasta, Tulemasta, pari kilometriä länteen. Kirkkojoki oli alkujaan Salmin keskuspaikka, jossa oli uskonnollinen keskus pappiloinen. Kylä oli useamman kilometrin pituinen laaksomainen viljelysaukea, jonka halki virtasi Kirkkojoki. Alkujaan asutus oli sijainnut jokivarsilla, mistä se oli levinnyt ylemmäs maantien varteen. Taloissa sijaitsivat saman katon alla tilat sekä ihmisille että eläimille, mutta tulvaessa 1930-luvun loppuun asunnon ja karjasuojien sijoittaminen erilleen oli yleistynyt.¹⁴³

Mureen perheenjäsenet aloittivat systemaattisen kirjeiden säilyttämisen loppusyksyllä 1939. Kirjekokoelman alku avaa näkymän aikaan, kun lokakuussa 1939 asevelvolliset miehet oli kutsuttu ylimääräisiin kertausharjoituksiin ja kun Mureen kotiin, kuten muihinkin rajaseudun taloihin, oli majoittunut savolaisia sotilaita. Mureen perheestä Viipurissa asunut kanttori Johannes Mure (1907–1987) ja kotitilaa isännöinyt maanviljelijä Yrjö Mure (1912–1982) olivat astuneet palvelukseen.¹⁴⁴ Kotona emännöi kättilöntyönsä ohella sisar Klaudia Mure (1900–1947), kun Anni Mure (1902–1982) hoiti karjataloustyöt. Nasti (Asta Anastasia) Mure (1904–1981) oli Klaudian tavoin Salmin kunnan kättilö. Sisarusten äiti, emäntä Tatjana Mure o.s. Jaakkonen (1876–1947) oli jäänyt leskeksi edellisvuonna, jolloin puoliso, maanviljelijä Ondrei (asiakirjoissa muodossa Andrei) Karpanpoika

¹⁴⁰ Pyöli 2013, 162–164; Hämynen 1995; Heikkinen 1989, 52–55, 133–144. Kansan kirjotustaidon kehittymisestä ja suullis-kirjallisesta kulttuurista ylipäänsä ks. Kauranen 2013, 19–54.

¹⁴¹ Hämynen 2013, 182–190; Raivo 1996, 74. Vuonna 1940 Salmassa oli n. 11 500 ortodoksia (89 %), 1 250 luterilaista (10 %) ja 150 siviilirekisteriin kuulunutta (1 %). Luterilaisen osuus laski 1920- ja 1930-luvulla, kun Raja-Karjalan yleinen tilanne oli päinvastainen: vuonna 1940 luterilaisia oli 32 % rajakarjalaisista. (Hämynen 2016, 183.)

¹⁴² Hämynen 2016, 189, 228–229; Kokkonen (toim.) 2016; Hämynen 2013, 182–190; Koskivirta 2010, 249–276; Kirkinen et al. 1994; Pölönen 1995; Viljanto 1952.

¹⁴³ Viljanto 1952; Hämynen 2016, 189; Heikkilä 2017, 12–13.

¹⁴⁴ SAA KK Johannes Klaudialle 11.10.1939; SAA KK Klaudia Johannekselle 23.11.1939; SAA KK Yrjö Tatjana-mammalle 30.11.1939; SAA HA Johannes Mure sotilaspassi; SAA HA Yrjö Mure sotilaspassi.

Mure (1874–1938) kuoli. Tatjana-mamma, kuten sisarukset äitiään nimittivät, oli luku- ja kirjoitustaidoton¹⁴⁵. Tulkintani mukaan Mureen perhe ja perheenjäsenen valinnat havainnollistavat rajakarjalaisen elämäntavan murrosta 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä. Tatjana-mamma edustaa vanhaa polvea, mutta lapset kasvatettiin suomalaisen koulusivistyksen mukaan. Perheenjäsenet kannattivat Raja-Karjalan integroimista osaksi itsenäistynyttä Suomea, mitä he tekivät näkyväksi omilla toimillaan.¹⁴⁶

Ondrei ja Tatjana Mure olivat lähettäneet lapsensa suomalaisiin kouluihin: ensin mitä todennäköisimmin Kirkkojoen kansakouluun, jonka vaihtoehtona olisi ollut venäläinen kansakoulu. Sen jälkeen kättilöopiston käyminen Helsingissä (Klaudia ja Nasti), Sortavalan kreikkalaiskatolisen pappisseminaarin ja Viipurin musiikkiopiston (Johannes) tai Salmin keskikoulun viiden luokan suorittaminen (Yrjö)¹⁴⁷ ei ollut tyypillistä salmilaisille 1900-luvun alkuvuosikymmenillä, vaikka monet keskikoulun oppilaista tulivat Kirkkojoelta ja vaikka pappissemi-naari oli tarkoitettu talonpoikaistaustaisille nuorille miehille. Ylipäänsä koulutus tuli mahdolliseksi 1920-luvulla talollisenkin lapsille. Mureet ovat esimerkkejä henkilöistä, jotka nousivat maalaistaustasta virkamiesluokkaan maailmansotien välisellä ajalla. Koulutus oli heille keskeinen avainkokemus, mikä ilmenee heidän myöhemmässä toiminnassaan, koska he osasivat pitää puolensa, vaatia oikeuksiaan ja toimia yhteiskunnan rakenteissa.¹⁴⁸ Silti traditionaalisesta kodin arvostamisesta ja sukupuolittuneesta työnjaosta kertoo se, että Anni oli käynyt Kirkkojoella Salmin kiertävän Kotitalous- ja Käsityökoulun.¹⁴⁹

Klaudian ja Nastin kouluttautuminen kättilöiksi oli yhteydessä terveydenhoidon kehittymiseen ja institutionalisoitumiseen. Koulutettuina kättilöinä Klaudia ja Nasti Mure edustivat maaseudulla harvalukuista ammattikuntaa. Ennen toista maailmansotaa synnyttävät äidit turvautuivat yleisesti maallikkokättilöjen apuun. Ammattikättilöjä oli vähän ja hekin ehkä pitkien matkojen takana, kun kaupunkien sairaalat olivat kalliita maalaisväestölle. Esimerkiksi Salmassa oli ollut yksi ammattikättilö 1800-luvun lopulla. Klaudian ja Nastin kouluttautuminen ajoittui 1900-luvun alkuvuosikymmeniin, jolloin synnytyssairaaloiden ja ammattikättilöiden määrä lisääntyi. Kansanomaiset maalaiskotien käytännöt ja lääketieteen opit olivat osin ristiriidassa, sillä niiden lähtökohdat olivat erilaiset. Tradi-

¹⁴⁵ Partanen 1999, 59. Tatjana Mureen lähettämistä ja vastaanottamista kirjeistä käy myös ilmi, että Tatjana saneli kirjeet, jotka joku muu kirjoitti. Vastaavasti kirjeet piti lukea Tatjanalle. Ks. esim. SAA KK Tatjana-mamma Johannekselle 26.12.1939; SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 13.7.1941.

¹⁴⁶ Heikkinen 1989, 184, 192–194, 340.

¹⁴⁷ Yrjö Mure oli käynyt oman merkintänsä mukaan myös Oriveden kansankorkeakoulun (SAA HA Yrjö Mure, päiväämätön hakemusluonnos metsä- tai puutarha-ammattikurssille).

¹⁴⁸ Heikkilä 2015; Heikkilä 2017; Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 16–33. Venäläisistä kouluista Salmassa ks. esim. Heikkinen 1989, 133–143.

¹⁴⁹ Pelkonen 1958, 118; Partanen 1999, 62–64; Heikkilä 2017, 79–80.

tionaaliset tavat säilyivät kouluoppien rinnalla, ja alkuvaiheessa synnytyssairaaloihin turvautuivat pääasiallisesti kaupunkilaiset. Esimerkiksi Viipurin kaupungin synnytyslaitos, joka tunnettiin vuoteen 1916 Viipurin yksityisenä lapsenpäästölaitoksena, oli perustettu vuonna 1893. Koulutettujen kättilöiden toimenkuvaan kuuluivat synnytysten lisäksi neuvonta ja valistus. 1920-luvulta alkaen äitiysneuvoloita perustettiin suuriin kaupunkeihin. Silti kunnalliset ja kaupunkien ylläpitämät neuvolat olivat harvalukuisia Karjalassa ennen toista maailmansotaa.¹⁵⁰

Kanttori Johannes Mureen kouluttautuminen ja siirtyminen Viipuriin suomalaisen seurakunnan kanttoriksi ilmentävät Suomen ortodoksisen kirkon muotoutumista itsenäistyneessä Suomessa. Sortavalan pappisseminaari oli sisäoppilaitos, jossa oli täysi ylöspito. Johannes Mureen sukulainen¹⁵¹ (pikkuserkku) ja naapuri Kirkkojoelta Johannes Suhola kävi seminaarin jo ennen häntä. Johannes Mure lukeutui yhdessä muun muassa rovasti Johannes Suholan ja rovasti Aari Surakan kanssa suomenmielisiin ortodoksivaikuttajiin, jotka olivat saaneet pappiskoulutuksen itsenäistyneessä Suomessa. Tuohon aikaan ortodoksinen kirkkokunta lähentyi luterilaista, koska tavoitteena oli luoda fennomaaninen suomalaiskansallinen kreikkalaiskatolinen kirkko.¹⁵² Osana ortodoksisen kirkon suomalaistamista kirkkokunta siirtyi Konstantinopolin patriarkaattiin vuonna 1923, minkä jälkeen venäläistä vaikutusta kirkossa torjuttiin muun muassa valitsemalla arkkipiispaksi Virosta kotoisin ollut Herman Aav, vakiinnuttamalla jumalanpalveluskieleksi suomi ja siirtämällä kirkon keskuspaikka Viipurista Sortavalaan. Kirkkokunnassa oli noin 65 000 jäsentä, joista noin 22 prosenttia venäjänkielisiä.¹⁵³ Vuosina 1918–1954 Suomi muodosti kreikkalaiskatolisen kirkkokunnan, jonka nimeksi muutettiin Suomen ortodoksinen kirkkokunta vuonna 1954.¹⁵⁴

Johannes Mure ja Aari Surakka olivat pappisseminaarissa juuri suomalaisuutta painottavalla ajanjaksolla, ja Surakka kirjoitti 1930-luvulla kirkon suomalaiskansallisen historiatulkinnan. Myöhemmin, aina 1970-luvulle saakka, Surakka ja Johannes Suhola muodostivat pappisseminaarin ytimen Kuopiossa.¹⁵⁵ Johannes Mure ryhtyi kirkolliseen työhön 1930-luvun Viipurissa, jossa suomalaisella seurakunnalla ei ollut pitkiä perinteitä. Mureen työpaikkana ollut Viipurin suomalainen ortodoksinen (alun perin kreikkalaiskatolinen) seurakunta oli perustettu vuonna 1929, ja seurakunnan toiminta oli alkanut vuoden 1930 alusta. Viipurin ortodoksinen (alun perin kreikkalaiskatolinen) seurakunta oli toiminut 1700-luvulta lähtien. 1930-luvulla se oli venäjänkielinen.¹⁵⁶

---

¹⁵⁰ Pietiläinen 2017, 143–146, 157.

¹⁵¹ Mureet nimittivät Johannes Suholaa serkuksi (ks. esim. SAA HA Klaudia Mure, vastausluonnos Albertin kirjeeseen kääntämistä varten 14.3.1942).

¹⁵² Koukkunen 1982, 15–44; Heikkinen 1989, 144; Raivo 1996; Laitila 2004; Husso 2011; Parpei 2013, 218–219, 235–240.

¹⁵³ Koukkunen 1982, 15–44; Loima 1999, 180–197; Riikonen 2011, 12–13.

¹⁵⁴ Riikonen 2007; Husso 2011; Kemppi 2016.

¹⁵⁵ Surakka 1936; Koukkunen 1982; Loima 2004, 168. ”Luettelo pappisseminaarin ja kanttorikurssien opettajista ja oppilaista” 1978, 178–208; Laitila 2004, 211–225.

¹⁵⁶ Pohjola (toim.) 1953, 212, 218; Huuskonen 1978, 221.

Mureen perheessä oli mitä ilmeisimmin totuttu yhteiskunnalliseen toimintaan Salmassa ainakin 1910-luvulta lähtien. Tästä kertovat maininnat sanomalehdissä. Andrei Mure (alun perin Karpoff) (1874–1938) oli ollut mukana Kirkkojoen kansakoulun johtokunnassa, Salmin maamiesseurassa, Itä-Karjalan maanviljelysseuran hallituksessa ja muussa toiminnassa, Salmin kunnanvaltuustossa ja luottamustoimissa, Salmin Keskuksen Osuuskassan varapuheenjohtajana vuodesta 1922 alkaen sekä perustamassa Maalaisliiton Kirkkojoen paikallisosastoa vuonna 1926. Hän oli lisäksi ollut evästämässä yhtenä kolmesta salmilaisten edustusmiehestä Viipurin läänin itäisestä vaalipiiristä valittua kansanedustaja Mikko V. Erichä Pitkärannan kokouksessa 1919. Kiinnostuksesta maa- ja metsätalouden kehittämiseen kertoo se, että Andrei oli toistuvasti ottanut osaa maa- ja metsätalousskilpailuihin.¹⁵⁷

Mureen perheen vanhin lapsi kättilö Klaudia Mure (alun perin Karpoff tai Karpov) osallistui ehkä isänsä esimerkin mukaan Salmin kunnallispolitiikkaan. Hän oli ainakin 1920-luvun jälkipuoliskolla ja 1930-luvulla raittiuslautakunnassa, terveyslautakunnassa ja köyhäinhuoltoautakunnassa. Kunnallisvaaliehdokkaana hän oli maalaisliiton listalla ainakin vuonna 1928. Klaudia Mure toimi myös Mannerheimin lastensuojeluliiton johtokunnassa, marttayhdistyksessä ja sen neuvojana sekä Itä-Karjalan maanviljelysseuran alaisen Salmin kiertävän Kotitalous- ja Käsiyökoulun toimikunnassa. Lisäksi Klaudia esitti erilaisissa tilaisuuksissa runoja ja edisti salmilaista puu- ja kasvitarhahoitoa.¹⁵⁸ Klaudia Mureen toi-

---

¹⁵⁷ Laatokka 30.12.1909 "Pöytäkirja"; Sortavalan Sanomat 30.1.1915 "Salmi"; Laatokka 11.10.1917 "Salmin maamiesseura"; Laatokka 12.1.1918 "Kuulutus"; Karjala 23.3.1919 "Kansanedustaja, tri Erich pitää neuvottelu kokouksia valitsijainsa kanssa"; Laatokka 30.9.1919 "Salmin maanviljelysnäyttelyssä"; Laatokka 18.12.1919 "Itä-Karjalan maanviljelysseuran syyskokous"; Laatokka 16.6.1920 "Itä-Karjalan maanviljelysseuran kevätkokous"; Karjalan Ääni 22.6.1920 "Itä-Karjalan Maanviljelysseuran metsänhoitokilpailut"; Karjalan Ääni 20.11.1920 "Kuulutus"; Laatokka 29.9.1925 "Salmin kunnanvaltuusto"; Karjalan Ääni 10.10.1925 "Kunnallisvaalivalmistelut Salmassa"; Laatokka 5.11.1925 "Salmin kunnanvaltuusto"; Laatokka 28.11.1925 "Salmin rahvaan lista on seuraava"; Laatokka 1.12.1925 Salmi. Ehdokaslista N:o 9"; Karjalan Ääni 12.10.1926 "Salmin talonpojat järjestyvät maalaisliiton lipun alle"; Maakansa 14.10.1926 "Maalaisliiton järjestötoimintaa Salmassa"; Laatokka 24.12.1927 "Itä-Karjalan maanviljelysseuran syyskokous"; Laatokka 22.9.1931 "Palkintoluettelo Salmin maatalousnäyttelyssä"; Laatokka 1.9.1934 "Itä-Karjalan maanviljelysseuran perustaminen ja johtomiehiä"; Laatokka 13.11.1937 "Salmin maamiesseuran syyskokous pidettiin marrask. 11 p:nä"; Laatokka 8.3.1938 "Laatokan-Karjalan metsäpäivä Sortavalassa"; Partanen 2016a, 354. Osuuskassoista ks. Kangas 2010, 361–370.

¹⁵⁸ Sortavalan Sanomat 3.5.1917, "Salmin kiertävä maamieskoulu"; Laatokka 1.5.1926 "Salmin kunnanvaltuusto"; Laatokka 31.12.1927 "Salmin kunnanvaltuusto"; Karjala 21.3.1928 "Maaseutukirjeitä. Salmi"; Karjalan Ääni 18.10.1928 "Kunnallisvaalivalmistelut Salmassa"; Karjalan Ääni 29.11.1928 "Kunnallisvaalit ovat ensi tiistaina"; Laatokka 1.7.1930 "Itä-Karjalan Maanviljelysseuran johtokunnan kokouksessa"; Laatokka 20.1.1931 "Salmin kunnanvaltuusto"; Laatokka 24.9.1932 "Salmin kunnanvaltuuston"; Laatokka 4.10.1932 "Itä-Karjalan maanviljelysseuran johtokunnan kokouksessa"; Laatokka 3.10.1933 "Salmin kunnanvaltuustoon eri lautakuntiin valittiin sa-

minta tekee näkyväksi tuon ajan talonpoikaisliikettä, johon kuuluivat maalaisliittolainen politiikka, pellervolainen osuustoiminta, maamiesseurat, nuorisoseurat ja marittajärjestö.¹⁵⁹

Keskikoulun käynyt Yrjö Mure oli 1930-luvun lopulla Salmin maamiesseuran johtokunnassa.¹⁶⁰ Oman maatilaa hoitamiseen Yrjö paneutui huolella. Metsänhoitotöistä Yrjö Mure sai sarjassaan toisen palkinnon vuonna 1937 päättyneessä Itä-Karjalan metsänhoitolautakunnan metsätalousskilpailussa.¹⁶¹ Yrjö oli ottanut osaa Salmin suojeluskunnan toimintaan. Koulusivistys ja politiikka olivat kietoutuneet yhteen: 1920- ja 1930-luvulla elettiin myös valkoisen Suomen aika. Salmin suojeluskuntaa, keskikoulua ja marittayhdistystä on luonnehdittu valistuksen ja suomalaisuuden vaalijoiksi.¹⁶²

Salmin maanomistusolot olivat 1900-luvun alkuun saakka muusta Suomesta poikkeavat ja maanviljelys kehittymätöntä. Muiden salmilaisien maanviljelijöiden tavoin Ondrei Mure oli lampuoti, eli vuokraviljelijä, kunnes hän sai perintökirjalla puolet Haapaniemi-nimisestä talosta itselleen ja veljelleen vuonna 1907. Veljekset olivat mahdollisesti asuneet suurperheenä siihen asti, kunnes muuttivat omiin kotitalouksiinsa. Salmin isojaon päättymisen jälkeen vuodesta 1902 vuoteen 1918 muodostui lähes 1 400 uutta maatilaa. Tahti kiihtyi niin, että vuoteen 1938 mennessä muodostettiin lähes 3 400 uutta tilaa. Näin ollen maatilojen lukumäärä 16-kertaistui. Tilojen lohkomisesta seurasi keskikoon laskua, joten 1930-luvun lopussa noin 60 prosenttia maataloista oli alle 20 hehtaaria.¹⁶³ 1900-luvun alussa maatilojen tuottavuus oli heikko ja maanviljelijät kehittymättömiä, joten maanviljelyä ja kalastusta oli täydennettävä erilaisilla sivuelinkeinoilla, kuten kaupankäynnillä, uitto- ja sahatöillä.¹⁶⁴ Taloudellisesti tiukalla olleet talonpojat luopuivat tiloihinsa kuuluvista metsäpalstoista jopa pilkkahintaan.¹⁶⁵ Myös Ondrei Mure luopui vuonna 1918 omistamastaan metsätilasta,

---

mat jäsenet"; Laatokka 6.2.1936 "Itä-Karjalan maanviljelysseuran johtokunnan kokouksessa"; Laatokka 29.2.1936 "Lastensuojelu Salmassa"; Laatokka 19.9.1936 "Salmin kunnanvaltuuston kokouksessa"; Laatokka 4.10.1938 "Kunnalliset lautakunnat valittiin Salmassa torstaina"; Laatokka 13.12.1938 "Salmin kirkonkylän marittayhdistyksen"; Laatokka 17.12.1938 "Erojaisjuhla Salmassa"; Viljanto 1952, 129–132; Pelkonen 1958, 400. Ks. myös Ollila 1993; Jalovaara 2019, 48–59, 78–79.

¹⁵⁹ Jalovaara 2019, 59.

¹⁶⁰ Laatokka 13.11.1937 "Salmin maamiesseuran syyskokous pidettiin marrask. 11 p:nä".

¹⁶¹ SAA HA Yrjö Mure, metsänhoitaja Alpo Sainion todistus 31.3.1941 metsäalan toimiin siirtymistä varten.

¹⁶² SAA HA Klaudia Mure, todistus Salmin kunnan hoitokunnan puheenjohtaja V. A. Mensoselta Siilinjärvellä 3.1.1944 [po. 1945]; SAA HA Yrjö Mure, sotilaspassi; SAA HA Yrjö Mure, ote henkilökortista 19.12.1940; Pelkonen 1958, 118; Partanen 1999, 68.

¹⁶³ SAA AMA otteet maarekisteristä ja lainhuudoista korvaushakemusta varten; Partanen 2016a, 340–344, 356.

¹⁶⁴ Partanen 2016a, 340–361.

¹⁶⁵ Partanen 2016a, 342–344.

jossa oli noin 29 hehtaaria tuottavaa maata ja 126 hehtaaria tuottamatonta joutomaata – mitä ilmeisimmin suota.¹⁶⁶

1930-luvun alussa oli laskettu, että maatalous tuotti 30–35 prosenttia keskimääräisen salmilaisen maatilan tuloista. Keskikoko oli noin 40 hehtaaria, josta tuottavaa metsämaata noin 30 hehtaaria. Jotta keskimääräinen 6–7-jäseninen perhe olisi saanut täyden toimeentulon, tarvitsi se vähintään seitsemän hehtaaria peltoa sekä niittyä tai laidunta. Luonnehdinta kattoi perheistä noin kymmenen prosenttia.¹⁶⁷ Ennen talvisotaa Mureen perheen maatilan, joka koostui tiloista Lehtioja n:ro 2⁹ ja Muure 2¹⁴, kokonaispinta-alaksi on merkitty joko 31 tai 33 hehtaaria, josta peltoa hieman yli 7 hehtaaria. Muure-niminen tila oli alun perin Ondrein veljen, Ignati Mureen, kotipaikka, josta Ondrei osti puolet vuonna 1935. Tilalla oli hevonen, varsa, viisi itäsuomenkarjan lehmää, kolme hiehoa tai vasikkaa, sika, lammas ja kuusi kanaa. Suhteutettuna salmilaisiin maataloihin Mureet olivat maataloustuotannossa hyvin toimeentulevia, minkä lisäksi kotitalous sai tuloja Klaudian, Nastin ja Johanneksen palkkatyöstä kodin ulkopuolella. Mureet olivat myös tunnettuja ahkeruudestaan ja tarkkuudestaan.¹⁶⁸

Mureen perheen hakemukset talvisodassa menetetyn omaisuuden korvaamiseksi luovat kuvan sivistyneestä elämäntavasta. Kirjastossa oli noin 50 kirjaa, jotka käsittelivät maa- ja karjataloutta, luonnon- ja maantiedettä, terveyden- ja sairaanhoitoa, matematiikkaa, historiaa, kunnallislainsäädäntöä sekä suomen, ruotsin ja saksan kieltä. Joukossa oli myös uskonnollista, isänmaallista ja kertomakirjallisuutta.¹⁶⁹ Vaatteita ja muita kodintekstiilejä oli runsaasti, eikä kotitalousesineistäkään näyttäisi olleen puutetta. Nastin ja Klaudian nimissä oli myös taide-esineitä, kuten tauluja ja kipsiveistos. Kotitalouden rakennuskanta oli uusittu kokonaisuudessaan vuosien 1916 ja 1938 välisenä aikana – viimeisimpänä navettarakennus. Tuotannollis-taloudellisessa mielessä perhe oli modernisoitunut maatilaansa, ja uudessa navetassa olivat sähköt ja vesijohto.¹⁷⁰ Kirkkojoen kylä

---

¹⁶⁶ Palstan ostivat 4 500 markalla nimismies Vilho Nissinen ja pankinjohtaja Raino Hallberg, jotka myivät tilan edelleen insinööri Arne Gripenbergille 10 000 markalla vuonna 1920. Samalla kertaa tehtiin kaupat kahdesta muustakin Kirkkojoella sijainneesta palstasta, jotka Nissinen ja Hallberg myivät Gripenbergille. (SAA AMA korvaushakemus, lomake A liitteineen, päiväämätön; SAA AMA ennakkokorvaushakemus; SAA HA Tatjana Mure, maansaantihakemus, maaliskuu 1945.)

¹⁶⁷ Partanen 2016a, 358.

¹⁶⁸ SAA AMA korvaushakemus, lomake A liitteineen, päiväämätön; SAA AMA ennakkokorvaushakemus; SAA HA Tatjana Mure, maansaantihakemus, maaliskuu 1945; Partanen 1999, 19–25; Heikkilä 2017, 26–29.

¹⁶⁹ Kirjoista esimerkiksi: *Raamattu, Kalevala, Kanteletar, Maamme kirja, Vänrikki Stoolin tarinat, Rautatie ja Monte-Criston kreivi* (SAA AMA korvaushakemukset liitteineen ja luonnoksineen). Sivistyneestä ja porvarillisesta elämäntavasta 1800–1900-luvun taitteessa ks. esim. Elomaa 2006, 151–184.

¹⁷⁰ SAA AMA korvaushakemukset liitteineen ja luonnoksineen sekä otteet maarekistereistä ja lainhuudoista; Fingerroos 2004b; Fingerroos 2000; Partanen 1999, 20–25; Anttila 1974; Vilkuna 1960.

oli vaurasta seutua, joten naapurustossa oli muitakin hyvin toimeentulevia maataloja. Kylässä asui monia keskeisiä isäntiä, jotka vaikuttivat kunnan ja seurakunnan hallinnossa.¹⁷¹

Mureen sisarukset identifioivat itsensä sosiaalisesti koulutettuun väestöön ja suomalaisiksi. He olivat omaksuneet suomalaiskansallisen identiteetin, johon heitä oli kasvatettu.¹⁷² Esimerkiksi ylimääräisten kertausharjoitusten aikana syksyllä 1939 Klaudia antoi Yrjölle käyttäytymisohjeita ja muistutti Yrjöä perheen etuoikeutetusta asemasta.¹⁷³ Myös Johannes kehotti Yrjöä käyttäytymään sotilaallisesti jatkosodan alkuvaiheessa.¹⁷⁴ Mureet määrittelivät itsensä tietyllä tapaa sivistyneemmiksi kuin muut rajakarjalaiset. Tähän vaikuttivat ehkä ennen muuta sosiaalinen asema paikallisyhteisössä sekä koulutus suomalaiskansallisissa instituutioissa, joissa kielenä oli suomi. Mureet kirjoittivat kirjeensä pääosin suomen kirjakielillä, vaikka heidän ensimmäinen kotikielensä oli ollut aunuksenkarjala (livvi). Tätä on nimitetty kielipoliittisesti myös Salmin murteeksi, mikä alleviivasi kielen asemaa suomalaisena.¹⁷⁵ Karjalan kielestä ei kuitenkaan tullut sivistys- ja koulunkäyntikieltä itsenäistyneessä Suomessa, vaan ortodoksinen kirkko, vallanpitäjät ja heimoaktivistit tukivat suomen kielen käyttämistä pitäen karjalaa vähempiarvoisena murteena. Karjalan kielen asemaa puhuttuna kotikielenä havainnollistaa Mureen sisarusten kirjoittamissa kirjeissä se, että karjalankielinen sanasto koskee kodin ja maatalouden esineistöä, sanontoja ja esimerkiksi pyhäpäiviä. Myös äidin puhetta on kirjoitettu karjalaksi, joten kirjeitä voi luonnehtia sekakielisiksi.¹⁷⁶

Tulkitsen, että kirjeisiin kirjoitettu karjala on eräänlainen tunnekieli. Tunnekieltä, kuten murretta, käytetään erilaisissa tunneilmaisuuksissa, jotka siirtävät puheen tai käyttäytymisen lapsuudenaikaisiin tapoihin. Konkreettisesti tämä ilmenee Mureen perheen kirjeissä niin, että kesken suomen kirjakielistä kerrontaa kieli vaihtuu karjalaksi. Syynä vaihdokseen on useimmiten tunteikkaaksi koettu tapahtuma, kuten elämänkaareen liittyvät merkkipäivät, tai lapsuudesta asti

¹⁷¹ Ks. esim. Heikkilä 2017, 214.

¹⁷² Vrt. Sallinen-Gimpl 1994, 225.

¹⁷³ SAA KK Klaudia Yrjölle 22.10.1939.

¹⁷⁴ SAA KK Johannes Yrjölle 13.7.1941.

¹⁷⁵ Partanen 1999, 20–25, 57; Hämynen 2013, 182–190; Pyöli 2013; Sarhimaa 2017.

¹⁷⁶ Sarhimaa 2017, 101. Mureen perheen kirjeistä ks. esim. SAA KK Yrjö Tatjana-mammalle 30.10.1942; SAA KK Anni Tatjana-mammalle 22.4.1945; SAA KK Klaudia Nastille 2.4.1940; SAA KPK Yrjö Nastille 13.8.1941; SAA KK Klaudia Johannekselle 18.1.1940; SAA KK Nasti Johannekselle 3.4.1940. Esimerkiksi Johannes kirjoitti keskellä suomenkielistä kirjettä seuraavan tunnekielisen katkelman: ”Ensi sunnuntaina on Miinalan pyhälasku. Muistatko kun istuin kutšarinnu ajeluttamas teity nuarii neidisii, a sit on jo aigua. Tiä myö vai svuajbua piemmö, kahtet oldih jo täl netdälil ja kahtet tai kolmet vie tullah ennen suurdu-pyhiä.” (SAA KK Johannes Nastille 16.2.1944.) Pyhälasku-juhlapyhä toi mieleen nuoruuden tapahtuman, josta Johannes kirjoitti karjalaksi. Tapahtumaan liittyi ilmeisesti voimakas tunnekokemus, joten muistelu vei kirjoittamisen äidinkielen sanojen ja ilmausten käyttämiseen. Kieli vaihtui kuin itsestään, koska muistoon liittyviä sanoja oli totuttu puhekielessä käyttämään karjalaksi.

käytössä olleet fraasit ja nimitykset. Tunnekielisen kerronnan jälkeen kieli on palannut suomen kirjakieltä mukailevaksi.¹⁷⁷ Karjalan kielen asemaa perhekirjeissä saattoi painottaa sekin, että kieltä osaamattomat ehkä katsoivat kieltä ja sen puhujia karsaasti. Niinpä luontevin paikka karjalan kielen käyttämiseen oli yksityiskirjeiden riveillä.¹⁷⁸

Mureen sisarusten tausta vaikutti heidän yhteisöllisiin asemiinsa evakoudessa. Toisen maailmansodan aikana Mureen perhe oli muiden salmilaisten tavoin hajaantuneena useille eri paikkakunnille, kuten kartta 1 osoittaa. Evakko-paikkakunnat ovat salmilaisille tyypillisiä, koska talvisodan aikana heidät evakuoitiin pääosin Keski-Suomeen Saarijärven ja Pohjois-Savoon Leppävirran seuduille.¹⁷⁹ Tatjana-mamma ja Anni sijoittuivat sen sijaan Kuopion Vaajasaloon, josta epilepsiaa sairastaneelle Annille saatiin paikka naisparantolasta.¹⁸⁰ Talvisodan jälkeen sisarukset muuttivat töiden mukana eri puolille Suomea, mutta perheen keskuspaikaksi muodostui Urjala¹⁸¹, josta Nasti sai kättilön viran keväällä 1941. Perheestä palasivat syksyllä 1941 Klaudia ja Tatjana sekä kesällä 1942 Anni kotiin Salmin Kirkkojoelle, josta oli lähdettävä kesällä 1944. Sen jälkeen Yrjö ja Anni asuivat Lapinlahden¹⁸² Alapitkällä, josta tuli asutustilan vuoksi perheen keskuspaikka sekä henkinen tukikohta¹⁸³.

---

¹⁷⁷ Sallinen-Gimpl 1994, 308. Mureen kirjeistä ks. esim. SAA KK Yrjö Nastille 15.10.1947; SAA KK Yrjö Nastille 18.12.1947; SAA KK Yrjö Nastille 19.12.1948; SAA KK Klaudia Yrjölle 7.5.1947; SAA KK Nasti Yrjölle 14.1.1959; SAA KK Anni Johannekselle 26.1.1959.

¹⁷⁸ Esimerkiksi Anneli Sarhimaan mukaan ortodoksisuus ja karjalan kieli näyttäytyivät toisen maailmansodan jälkeen epäilyttävänä ja vieraina. (Sarhima 2017, 62).

¹⁷⁹ Vuonna 1940 Saarijärvellä oli n. 1 700, Leppävirralla 1 400, Jurvassa 1 200, Jalasjärvellä 1 400, Kannonkoskella 600, Kinnulassa 400, Kivijärvellä 300, Kyyjärvellä 400 ja hajallaan ympäri Suomea yli 1 000 salmilaista (Hämynen 2016, 227). Talvisodasta Salmisissa ks. Partanen 2016b, 450–473.

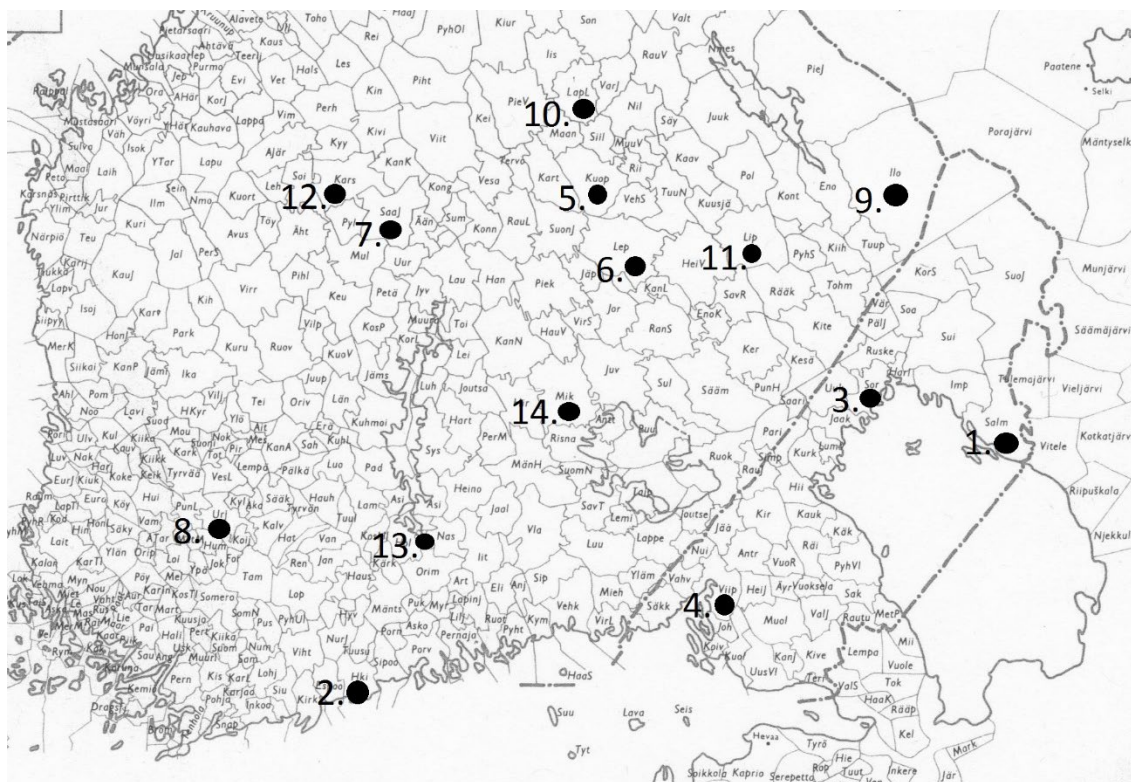
¹⁸⁰ SAA KK Klaudia Johannekselle 8.12.1939; Partanen 1999, 26–27.

¹⁸¹ Urjalan siirtoväen muistoista ja kokemuksista haastatteluin ja arkistolähtein Seppo Pirhonen ja Anne Kuorsalo ovat toimittaneet teoksen *Evakoista kavereiksi* (2010). Kirjan tavoitteena on luoda katsaus Suomen sota-aikaan ja jälleenrakennuskauteen Urjalan tapausesimerkin avulla.

¹⁸² Luovutetun Karjalan jälleenrakentamisesta jatkosodan aikana ks. Simonen 1965. Lapinlahdelle asettuneiden siirtokarjalaisten elämää ja sopeutumista on esitellyt haastattelujen avulla Niilo Kuikka teoksessaan *Evakkojen elämää* (1999). Siinä on haastateltu sekä siirtokarjalaisia että savolaisia. Ks. myös Rojo 2011; Kietäväinen 2009; Laitala 2006.

¹⁸³ Lapinlahden Alapitkällä sijainneeseen asutustilaan heijastettiin menetetyn kodin merkityksiä: ”Paketin sain eilen syntymäpäivänäni ja on kuin olisin saanut sen mukana lämpimän tervehdyksen Salmin Kirkkojoelta.” (SAA KK Johannes Annille 22.6.1960.) Johannes rinnastaa Annin ja Yrjön lähettämän paketin synnyttämän tunteen lapsuskotiin Salmisissa.

KARTTA 1 Mureen sisarusten asuin-, opiskelu- ja evakkopaikkakunnat vuosina 1920–1974.

Lähde: Suomen Asutusmuseon arkisto. Sama myös Heikkilä 2015; Heikkilä 2016.

1. Salmi: Mureen sisarusten lapsuudenkoti ja asuinpaikka ennen talvisotaa ja jatkosodan aikana.
2. Helsinki: Klaudia ja Nasti (Asta Anastasia) Mure opiskelivat kätilöiksi 1920-luvulla.
3. Sortavala: Johannes Mure kävi kreikkalaiskatolisen pappisseminaarin 1920–1930-luvun taitteessa. Klaudia Mure työskenteli talvisodan aikana Sortavalan synnytyslaitoksella ja ensiapuasemalla.
4. Viipuri: Johannes Mureen työ- ja asuinpaikka ennen talvisotaa.
5. Kuopio: Anni Mureen evakkopaikka talvisodan aikana ja jälkeen.
6. Leppävirta: Klaudia ja Yrjö Mureen evakkopaikka talvisodan jälkeen.
7. Saarijärvi: Nasti Mureen evakkopaikka talvisodan aikana ja jälkeen.
8. Urjala: Nasti Mureen kotipaikka vuosina 1941–1964, ja Yrjö Mureen toinen evakkopaikka talvisodan jälkeen.
9. Ilo: Johannes Mureen työpaikka talvisodan jälkeen.
10. Lapinlahti: Mureen sisarusten keskuspaikka vuodesta 1944 lähtien.
11. Liperi: Klaudia Mureen työ- ja kotipaikka jatkosodan jälkeen.
12. Karstula: Johannes Mureen työpaikka jatkosodan jälkeen.
13. Lahti: Johannes Mureen kotipaikka vuodesta 1945 lähtien.
14. Mikkeli: Yrjö Mureen asuinpaikka sotavammassairaalassa vuodesta 1974 lähtien.

Kuten Mureen sisarusten evakko- ja muuttomatkat havainnollistavat, toinen maailmansota aiheutti liikennettä, joka saattoi yhteen erilaisia ihmisjoukkoja. Sodan vuoksi aikaisemmin toisilleen tuntemattomat kohtasivat muun muassa asepalveluksessa, työkomennuksilla ja evakkomatkoilla, minkä lisäksi Suomessa oli inkeriläisiä, neuvostoliittolaisia sotavankeja sekä saksalaisia sotilaita.¹⁸⁴ Henrik Meinanderin mukaan sota-aika loi vieraiden ihmisten kesken yhteenkuuluvaisuuden ja yhteisvastuun tunteita. Yhdessä koetut positiiviset ja negatiiviset tunteet sekä sota-ajasta johtuneet väestösiirrot maan sisällä petasivat myyttiä suomalaisten keskinäisestä reilusta kohtelusta sodan ja sen jälkeisenä aikana. Todellisuudessa esimerkiksi suhtautuminen evakkoihin oli kaksijakoista. Valtio piti siirtoväen menetysten korvaamista moraalisenä velvollisuutena, mutta yksityisissä majoitustaloissa vastaanotto saattoi olla kielteistä.¹⁸⁵

Toisen maailmansodan jälkeiseen suomalaiseen yhteiskuntaan liitetään näkemys yhdenmukaistumisen paineesta, mikä ilmeni muun muassa pyrkimyksenä siirtoväen sopeuttamiseen. Karjalaisten asettuminen uusille asuinsijoille on merkinnyt huomattavaa kulttuurista muutosta. Karjalaisuus näkyi ja kuului, joten paikallisten ja karjalaisten kesken esiintyi paikoitellen jännitteitä ja vastakkainasetteluja. Nämä johtivat ääripäinä siihen, että karjalaisuutta puolustettiin tai että karjalaisuutta peiteltiin. Kaipuu Karjalaan, uskonnolliset tavat, kotikieli tai -murre ja karjalaisjärjestötoiminta erottivat karjalaisia omaksi ryhmäkseen. Lisäksi kantaväestölle oli osoitettava omaa ahkeruuttaan. Heli Kanasen tutkimusten mukaan paikallisyhteisö kohdisti siirtoväkeen sosiaalista kontrolliaan virallisella sääntelyllä sekä epävirallisesti muun muassa nimittelemällä tai kyseenalaistamalla heidän isänmaallisuuttaan. Ongelmia oli erityisesti rajakarjalaisilla ortodokseilla, joita rinnastettiin venäläisiin. Heidän uskonnonharjoittamiseensa liittyi hankaluuksia, koska ortodoksisia seurakuntia tai kirkkoja ei ollut evakko-paikkakunnilla tai uusilla asuinsijoilla. Lasten uskonnonopetuksessa oli puutteita, sillä opettajia ei ollut riittävästi. Karjalainen kulttuuri saattoikin olla uuden alueen ihmisten silmissä outoa ja vierasta, joten osa rajakarjalaisista tunsivat olevansa kuin toisen luokan kansalaisia, joita jopa kummeksuttiin ja hyljeksittiin.¹⁸⁶

Salmilaiset asutettiin toisen maailmansodan jälkeen pääosin Kuopion ympäristöön ja Pohjois-Pohjanmaalle.¹⁸⁷ Luovutetun Karjalan kunnat lakkautettiin vuoden 1948 lopussa ja seurakunnat vuoden 1949 lopussa.¹⁸⁸ Yrjö ja Anni viljelivät asutustilaansa 1970-luvulle saakka, kunnes sairastunut Yrjö joutui luopumaan maanviljelystä ja muuttamaan sotavammassairaalaan. Sisaret Klaudia ja

¹⁸⁴ Meinander 2009, 118–140.

¹⁸⁵ Meinander 2009, 119–123.

¹⁸⁶ Kananen 2018; Kananen 2015, 103–125; Heikkilä 2015, 47, 50; Koskivirta 2014, 399–418; Raninen-Siiskonen 2013, 122–155; Kananen 2010; Loima 2005, 89–105; Laitila 2005, 107–130; Raninen-Siiskonen 1999; Sallinen-Gimpl 1994; Waris et al. 1952.

¹⁸⁷ Vuonna 1949 Lapinlahdella oli n. 1 000, Siilinjärvellä 900, Nilsiässä 500, Varpaisjärvellä 300, Säyneisissä 200, Muhoksessa 800, Oulussa 600, Rautalammilla 1 000, Kuopion mlk:ssa 500, Tuusniemellä 100, Maaningalla 400, Karttulassa 500, Keiteleellä 200, Vesannolla 200, Rovaniemellä 100 ja hajallaan ympäri Suomea 100 salmilaista (Hämynen 2016, 227).

¹⁸⁸ Hämynen 2016, 228–229; Hämynen 2013, 190–197; Koskivirta 2010, 249–276; Kirkinen et al. 1994.

Nasti toimivat sotien jälkeen kättilöinä Liperissä ja Urjalassa ja veli Johannes ortodoksikanttorina ja uskonnonopettajana hetken Karstulassa mutta vakituisesti Lahdessa. Nasti muutti eläkkeelle jäätyään Lahteen, jossa hän ja eläkkeelle jäänyt Johannes asuivat samassa kerrostalossa omissa huoneistoissaan. Naimattomat Mureen sisarukset muodostivat sisarusperheen, jota pitivät koossa kirjeenvaihdon keinoin identifioimalla itsensä yhdeksi kokonaisuudeksi, perheeksi. Sisarus-ten lisäksi perhepiiriin kuului sukulaisia, jotka olivat sisarusten serkkuja ja näiden puolisoita sekä lapsia. Mureen sisarusten kirjeverkostossa on näin ollen piirteitä karjalaisesta suurperhejärjestelmästä, vaikka sukulaiset ja kirjeenvaihdoin ylläpidetyn yhteisön jäsenet hajaantuivat eri puolille Suomea.¹⁸⁹ Kirjeenvaihto oli moniäänisimmillään toisen maailmansodan vuosina.

Mureen sisarusten perhemallia voi jossakin määrin verrata luovutetun Karjalan suurperheiden lisäksi Laika Nevalaisen (2021) esittelemiin keskiluokkaisiin naimattomiin poikamiehiin, jotka asuivat yhden tai useamman perheenjäsenen kanssa 1900-luvun alun Helsingissä. Nevalainen osoittaa, että perheellä oli merkitystä naimattomille miehille, joista monet asuivat yhdessä perheenjäsentensä kanssa. Kotitaloudet saattoivat muodostua joko naimattomista sisaruksista tai poikamiehistä ja näiden sisaruksista puolisoineen ja lapsineen, iäkkäine vanhempineen tai muine sukulaisineen, vaikka perheen ihanteena oli ollut 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien vanhempien ja lasten muodostama ydinperhe. Tästä syystä naimattomat miehet olivat koti-ideologian marginaalissa, eli he eivät ikään kuin kantaneet vastuutaan perheen perustamisesta. Perheiden käytän-teissä naimattomien miesten roolit kertovat kuitenkin miesten ja perheenjäsenten molemminsuuntaisesta vuorovaikutuksesta.¹⁹⁰ Nevalaisen havaitsema läheisyys ilmeni myös Mureen naimattomien sisarusten perhemallissa, jossa kirjeet olivat keskeinen osa välittämisen ilmaisemista.

Kirjeiden kirjoittaminen oli Mureen sisaruksille perhestrategia. Tämä merkitsee sitä, että kirjeet korvasivat erillään asuneiden perheenjäsenten arkisen kanssakäymisen ja että kirjeitse ylläpidettiin yhteistä kokemusmaailmaa, välitettiin henkilökohtaisia kokemuksia sekä kerrottiin arjesta, ongelmista ja tulevaisuuden suunnitelmista. Perhestrategian käsite viittaa tässä tutkimuksessa Hilikka Helstin artikkelien (2006a; 2006b; 2008) tavoin sisarusten yhteistoimintaan, jota määrittivät pyrkimykset epävarmuuden hallitsemiseksi ja oman sosiaalis-kulttuurisen aseman turvaamiseksi. Mureen perheenjäsenten perhestrategiaan yh-

---

¹⁸⁹ Mureen sukulaisista ks. esim. SAA KK Johannes S. A. Johannekselle 29.4.1940; SAA KK Aleksanteri J. Annille 11.4.1940; SAA KK Maria M. Annille 16.8.1940; Partanen 1999; Heikkilä 2015. Ks. kartta 1 ja taulukot 1–2. Perheistä ja kirjeenvaihdoista ks. esim. Häggman 1994; Granö 2004, 103–150; Elomaa 2006; Helsti 2006a; Leskelä-Kärki 2006; Keravuori 2012; Keravuori 2015. Karjalaisista suurperheistä ks. esim. Piha 1964; Mannila 1969; Sirén 1999; Partanen 2004. Kanttori Muretta toisen maailmansodan jälkeen vrt. Majuri 2012.

¹⁹⁰ Nevalainen 2021, 32–49.

distyi myös jaettu yhteistalous. Viimeistään evakkouden myötä Mureen sisaruk-
sille muodostui eräänlainen hajautetun kotitalouden malli, jota erillisistä asuin-
paikoista huolimatta pidettiin yllä kirjeiden ja tavaroiden lähettämällä paikka-
kunnalta toiselle. Kirjeiden kirjoittamisesta muodostui rutiini ja olennainen osa
elämäntapaa.¹⁹¹

Mureen sisarusten vakiintunut naimattomuus edisti heidän keskinäistä kir-
joittavaa elämäntapaansa. Jos joku sisaruksista olisi avioitunut ja saanut lapsia,
olisi tämä yhtäältä vaikuttanut perherakenteeseen ja voinut muuttaa kirjoittavan
elämäntavan merkitystä. Toisaalta esimerkiksi Pirkko Sallinen-Gimpl osoittaa,
että siirtokarjalaisten perheissä muistumat suurperheistä, sukupuolittuneet per-
heroolit sekä isovanhempien ja miniän asema säilyivät toisen maailmansodan
jälkeiseen aikaan. Rajakarjalaista perhetaustaa vasten voisi tulkita, että mahdol-
linen avioituminen ei olisi välttämättä muuttanut vahvaa sisarusyhteyttä, vaan
puoliso olisi asettunut hierarkkiseen perhemalliin.¹⁹² Avioituminen ei näyttäisi-
kään olleen täysin mahdoton ajatus ainakaan osalle Mureen sisaruksista, koska
sotavuosina sisarukset ja heidän ystävänsä kirjoittivat mahdollisista puolisoeh-
dokkaista ja kirjekokoelmaan kuuluu yksittäisiä rakkauskirjeitä. Tästä huoli-
matta sisarukset saattoivat katsoa karsaasti toistensa mahdollisia puolisoehdok-
kaita, jotka olisivat voineet muuttaa perheen sisäistä vuorovaikutusta ja hierar-
kiaa. Yhteistaloudessa eläneille sisaruksen avioituminen olisi merkinnyt muu-
tosta naimattoman sisaruksen rooliin ja kotitalouden käytänteisiin.¹⁹³

Mureen sisarusten kirjoittavassa elämäntavassa yhdistyivät aiemmassa tut-
kimuksessa tunnistetut eurooppalaisen kirjekulttuurin konventiot¹⁹⁴ sekä raja-
karjalaisesta taustasta ja perherakenteesta juontuvat ainutlaatuiset eli henkilö-
kohtaiset piirteet. Kirjeet on muotoiltu ja jäsennetty kirjeille ominaisella tavalla,
eli lähtökohtaisesti kirjearkin yläosassa sijaitsevat kirjoituspaikka ja -aika, vas-
taanottajalle tai -ottajille osoitettu tervehdys, ja niitä seuraa varsinainen sisältö,
joka päättyy lopputervehdykseen ja allekirjoitukseen sekä joskus jälkisanoihin.
Kirjeenvaihdossa korostuu perheen ja suvun rooli, joten yleisemmällä tasolla
kirjoittava elämäntapa pitää sisällään sukutyöksi nimitetyn piirteen. Sukutyöllä
viitataan sukuyhteyksien ylläpitämiseen, vahvistamiseen tai torjumiseen, ja tässä
kirjeet olivat merkityksellisessä roolissa¹⁹⁵.

Sisarusten henkilökohtaisesta taustasta kertoo ainakin se, että kirjeissä on
niin sanottuja muistumia rajakarjalaisesta suurperheestä. Tällä Pirkko Sallinen-

---

¹⁹¹ Vrt. Levi 1992, 67–70; Sallinen-Gimpl 1994, 88–89, 95–98, 120; Peltonen 1999, 42;
Kuusi 2000, 347–365; Hietala 2001, 245–256; Granö 2004; Helsti 2006a; Helsti 2006b;
Leskelä-Kärki 2006; Helsti 2008; Keravuori 2015; Kotioja 2018, 22.

¹⁹² Sallinen-Gimpl 1994, 95–98.

¹⁹³ Ks. esim. SAA KK Henni Teittinen Klaudialle 10.3.1942; SAA KK Maija V. Klaudialle
23.6.1942; SAA KK Nasti Yrjölle 21.10.1943; SAA KK Anni Nastille 12.10.1952. Vrt.
Davidoff 2012, 136–137; Kotioja 2018; Perämäki 2020, 102; Nevalainen 2021, 37–38.

¹⁹⁴ Lahtinen et al. 2011, 14; Leskelä-Kärki 2006, 64–69.

¹⁹⁵ Torninoja-Latola 2011, 347; Leskelä-Kärki 2006, 64–65; Helsti 2006b, 181.

Gimpl ja Kaija Heikkinen ovat viitanneet siihen, että vielä evakkoudessakin jotkut rajakarjalaisperheet saattoivat asua suurperheinä. Silloin kotitaloudessa asui useampi sukupolvi ja naimisissa olevia sisaruksia perheineen. Perheiden arjessa suvun merkitys oli suuri.¹⁹⁶ Kirjeiden perhe rakentuu Tatjana-mamman ympärille, mikä kertoo läheisten sisarussuhteiden lisäksi perheen arvostamisesta. Esimerkiksi talvisodan jälkeen kotitaloutta suunniteltiin järjestettäväksi niin, että äiti olisi perheen keskiössä. Tästä kertoo se, kun sisarukset kirjoittivat keskenään siitä, kuka saisi järjestettyä äidilleen hyvät asumisolosuhteet ja kenen luona äidin olisi parasta asua.¹⁹⁷ Samalla asetelmasta ilmenee perheensisäisiä hierarkioita, kun esimerkiksi isällä ja tämän jälkeen äidillä oli elinikäinen arvostettu asema ja kun vanhemmat sisarukset saattoivat vaikuttaa nuorempiinsa. Tähän asetelmaan kiinnittyvät myös edellä mainitut Klaudian ja Johanneksen ohjeet Yrjölle.¹⁹⁸

Sisällytän kirjoittavaan elämäntapaan myös kirjeiden tallettamisen, koska kirjoittaminen ja kirjekokoelman muodostaminen olivat vuorovaikutuksessa keskenään. Mureen sisarusten toimintaa kotiarkistojensa vaalijoina voi luonnehtia Maarit Leskelä-Kärjen tavoin *tallettavan elämän* käsitteellä. Sen lähtökohtana on ajatus siitä, että kirjeiden, asiakirjojen, lehtileikkeiden ja muun arkistomateriaalin kokoaminen oli systemaattista toimintaa. Aiemmissa evakkotutkimuksissa on havaittu, että evakkouden kokemusten vuoksi kotiin liittyviä esineitä ja dokumentteja vaalittiin ja säilytettiin. Evakkouden kokemuksilla saattoi olla vaikutusta tallettavaan elämään.¹⁹⁹

Kirjeiden sisältöjä voi jossakin mielessä jäsentää tapahtumakerronnan käsitteellä. Mureen sisarusten ja muiden kirjoittajien kirjeet olivat aikalaiskerrontaa, joka käsitteli silloista nykyhetkeä tai lähimenneisyyttä ja oli suunnattu samoja elämyksiä kokeville tai kokeneille.²⁰⁰ Tämän vuoksi tulkitsen, että Mureen sisarusten kirjeverkostoihin kuuluneet ja kirjeenvaihdoissa mainitut henkilöt muodostivat kokemusyhteisön.²⁰¹ Jossakin mielessä nämä evakkouden kokeneet kokemusyhteisön jäsenet säilyttivät sisäistä Karjalaansa tai sisäisiä Karjalaitaan, eli heidän evakkouden kokemuksiinsa kuului menetetyn Karjalan ajan vaalimista ja karjalaisen elämäntavan sosiaalisten ja kulttuuristen käytänteiden jatkamista. Käytännössä asetelma ilmenee esimerkiksi perheen ja suvun keskeisenä roolina

¹⁹⁶ Heikkinen 1989, 319; Sallinen-Gimpl 1994, 95–98.

¹⁹⁷ Ks. esim. SAA KK Klaudia Nastille 2.4.1940; SAA KK Klaudia Johannekselle 7.4.1940; SAA KK Anni Johannekselle 20.4.1940; SAA KK Nasti Johannekselle 24.2.1941; SAA KK Johannes Nastille 5.4.1941.

¹⁹⁸ Sallinen-Gimpl 1994, 88–89, 96–98, 105, 120, 259–260.

¹⁹⁹ Leskelä-Kärki 2006, 60; Elomaa 2006, 50–52, 230, 239; Sallinen-Gimpl 1994, 56, 64, 235, 285, 357; Lahtinen et al. 2011, 19–20; Torninoja-Latola 2011, 332; Hietala 2001, 245–246; Ahokas 2009, 68, 71, 97.

²⁰⁰ Vrt. Mikkola 2011, 84–86; Koivisto 2011, 358, 362–364; Salmi-Niklander 2006, 200; Salmi-Niklander 2004, 172–174.

²⁰¹ Kivimäki 2019, 26.

sekä tapa- ja juhlaperinteenä.²⁰² Tämän lisäksi Pohjois-Savoon muodostui jatkosodan jälkeen evakuoimisen ja asutustoiminnan tuloksena eräänlainen pienoisois-Raja-Karjala, jonka keskeisiä jäseniä Mureen sisarukset etuoikeutettuina ja valistuneina henkilöinä olivat. Asetelma mahdollisti myös paikallisyhteisössä sen, että ortodoksit pystyivät säilyttämään vanhoja tottumuksiaan ja käsityksiään.²⁰³

Mureen sisarusten kohdalla perinteiden vaalimisen ja muiden oikeuksien puolustamista alleviivaa sekin, että lapsettomilla ja turvatuissa asemissa olleilla sisaruksilla ei ollut välttämättä niin vahvaa sopeutumispakkoa kuin siirtokarjalaisilla yleensä, eikä yksityiskirjeissä välttämättä – itsesensuurin rajoissa – tarvinnut antaa myönteistä käsitystä omasta tilanteesta ja asemasta suhteessa uusien asuinpaikkojen väestöön. Tämän vuoksi Mureen sisarusten kirjeet ovat hedelmällinen lähdeaineisto, koska ne valottavat vahvojen paikallisvaikuttajien yksityisiä kokemuksia monisävyisesti. Kirjeet olivat eräänlaisia tunneturvapaikkoja, joissa saattoi ilmaista myös vallitsevia tunneregiimejä – kuten ahkeruuden ihanetta, selviämistä tai sopeutumista – rikkovia kokemuksia. Kirjeiden merkitystä tunneturvapaikkoina painottaa niissä ajoittain käytetty tunnekieli, eli kirjeiden kirjoittaminen jäsensi ja välitti intiimejä kokemuksia. Vaikka kirjeisiin kirjoitetut kokemukset vaihtelivat intiimin yksilöllisistä kokemusyhteisön jäsenten kollektiivisesti jakamiin kokemuksiin, yhteys kirjeiden intimitettiin asteeseen ei ollut suoraviivainen. Seuraavaksi erittelen muun muassa tätä Mureen sisarusten osalta kirjoittaja kirjoittajalta.²⁰⁴

2.2 Klaudia ja Nasti – kätilösisaret

Kätilöiden Klaudia ja Nasti (Asta Anastasia) Mureen kokemusmaailmaa määrittä yhteiskunnallisen äitiyden ihanne, joka oli sidoksissa heidän ammattiinsa kätilöinä. Yhteiskunnallisella äitiydellä tarkoitetaan sitä ajattelutapaa, jossa perheetömien naisten niin sanottu äidillinen velvollisuudentunto kohdistui muihin ihmisiin, kun itsenäisiä ammatteja harjoittavilla naisilla ei ollut omia lapsia. Sivi-

---

²⁰² Kilpeläinen 2018, 196–198; Nevalainen 1994, 485; Sallinen-Gimpl 1994, 88, 92, 123, 189, 235, 285, 289.

²⁰³ Ks. esim. SAA KK Anni Tatjana-mammalle 16.1.1945; SAA KK Anni Tatjana-mammalle 22.4.1945; Heikkilä 2015, 82, 85–87, 108–109; Kilpeläinen 2018, 197; Nevalainen 1994, 485; Sallinen-Gimpl 1994, 246; Heikkinen 1989, 100, 319. Kaija Heikkinen nimitää konkreettisen asutustoiminnan tuloksena syntyneitä tiivistä siirtokarjalaisten asuma-aluetta karjalaispesäkkeeksi (Heikkinen 1989, 100).

²⁰⁴ Sallinen-Gimpl 1994, 225; Hagelstam 2006b, 155; Hagelstam 2011, 315; Koivisto 2011, 358–378; Kananen 2015, 105; Kivimäki 2018, 34–57; Hytönen 2019, 341–366; Malinen 2019, 376–378. Ks. myös Holmila & Mikkonen 2015; Haikari 2006, 266–309. Vrt. resilienssin käsite (ks. esim. Luttinen 2019).

tyneistö katsoi, että perheettömille naisille oli sopivaa toimia hoiva- ja opetusam-
mateissa.²⁰⁵ Kirjeissä tämä ilmenee kättilön katseena, joka kohdistuu kanssaihmi-
siin etenkin evakkoudessa. Klaudia ja Nasti Mure kokivat olevansa vastuussa
muista salmilaisista, ja he olivat keskeisiä jäseniä omissa yhteisöissään.²⁰⁶

Klaudia Mureella oli aktiivinen yhteiskunnallinen rooli Salmissa. Hän työs-
kenteli Salmin kättilönä vuodesta 1924 alkaen ja piti vuodesta 1937 lähtien äitiys-
neuvolan vastaanottoa. Hänen työtään luonnehdittiin uraa uurtavaksi, käytöstä
kiitettäväksi ja tehtävien hoitoa huolelliseksi ja ahkeraksi. Kättilökoulutuksen li-
säksi Klaudia Mure oli käynyt Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton las-
tenhoitokurssin. Klaudia kuului Salmin Mannerheim-liiton paikallisosaston joh-
tokuntaan sekä terveys- ja raittiuslautakuntaan.²⁰⁷ Terveysvalistuksen kohteina
olivat etenkin äidit, koska tavoitteina oli parantaa äitien ja lasten terveyttä sekä
vähentää imeväiskuolleisuutta. Raja-Karjala oli työkenttä, jossa Klaudia Mure oli
kirjaimellisesti kotonaan. Sen sijaan muualta Suomesta rajaseututyöhön siirty-
neet saattoivat kohdata olosuhteet, jotka koettiin vaikeina. Eeva Kotioja lainaa
Mannerheimin Lastensuojeluliiton satavuotishistoriassa kirjeitä, joista välittyy
rajakarjalainen työntäyteinen arki, puutteellinen hygienia ja korkea lapsikuollei-
suus.²⁰⁸

Klaudia Mure oli myös martta ja marttajärjestön neuvoja. 1920–1930-luvun
Raja-Karjalan kontekstissa Klaudia Mure näyttäytyi eräänlaisena marttatyön ti-
ivistymänä. Varsinaiset Salmin marttatyön aktivoijat olivat muualta Salmiin
muuttaneita, mutta Klaudia Mureen kerrotaan olleen kotikuntansa ensimmäinen
neuvoja.²⁰⁹ Hänen toimintaansa leimasi kansanvalistajan identiteetti, kun hän
pyrki edistämään sivistystä ja modernisaatiota. Työmuodoille oli ominaista, että
neuvojat olivat nuoria naimattomia naisia, jotka kuuluivat niin sanottuun uuteen
keskiluokkaan. Esimerkiksi opettajat, joiden kanssa Klaudialla oli tiivistä kirjeen-
vaihtoa vielä toisen maailmansodan vuosina, olivat keskeisiä Laatokan Karjalan
marttatyön toimijoita. Yhteisenä tavoitteena oli edistää kotitalouksien moderni-

²⁰⁵ Annola 2011, 16, 70–73; Tallavaara 2016, 30–31, 37, 46; Rintala 2019, 9, 40–41.

²⁰⁶ Ks. esim. SAA KK Nasti Johannekselle 26.4.1940; SAA KK Klaudia Johannekselle
5.11.1940.

²⁰⁷ SAA HA Klaudia Mure, Kättilö-kirja, Klaudia Karpow, 20.12.1923; SAA HA Klaudia
Mure, todistus ”Lastenhoitokurssit”, Klaudia Mure, 2.1.1926; SAA HA Klaudia Mure,
todistus Salmin kunnan hoitokunnan puheenjohtaja V. A. Mensoselta Siilinjärvellä
3.1.1944 [po. 1945]; Pelkonen 1958, 400; Partanen 1999, 60–62. Klaudia kirjoitti, että
hänellä olisi ”perjantaisin vanhaan tapaan vastaanotto äideille” (SAA KK Klaudia
Nastille 25.3.1942).

²⁰⁸ Kotioja 2020, 68–72.

²⁰⁹ Pelkonen 1958, 118–120, 400. Klaudia Mureen lähipiiriin kuuluivat kirjeenvaihtojen
perusteella mm. seuraavat Laatokan Karjalan marttatyön keskeiset henkilöt: opettaja
Henni Teittinen ja opettaja Maija Honkapirtti (Pelkonen 1958, 470–472, 475–480). Li-
säksi Mureen sisarusten ystäväpiirissä oli muutamia muitakin opettajia, jotka osallis-
tuivat marttatyöhön (opettajat Jenny Lounavuori ja Maija Vanhatalo (Pelkonen 1958,
107) ja opettaja Fiina Saarikoski (Pelkonen 1958, 371).

saatiota, puhtautta ja aktivoita naisia kokemaan yhteiskunnallista velvollisuudentuntoa muun muassa asettumalla ehdolle kunnallis- ja eduskuntavaaleissa.²¹⁰ Kirjeistä päätellen Klaudia Mure ei osallistunut varsinaiseen marittatyöhön enää talvisodan jälkeen.

Klaudia sanallisti ihanteensa mukaista toimintaa etenkin talvisodan aikana, jolloin hän oli siirtynyt evakkoon ja työhön Salmista Sortavalaan. Tammikuussa 1940 Klaudia Mure kiersi Sortavalan sotilaskotitoiminnan lohkolla hiihtäen jopa sotilaskotityössä ylikättilön ja papiston kanssa sotilaskodeissa, vartioasemilla ja miehistön majoitustiloissa²¹¹ ja koki sotilaiden palvelemisen – vaatettamisen, pyykkihuollon, muonittamisen ja keskustelun eli henkisen huollon – romanttisena velvollisuutena.²¹² Varsinaisesti Sortavalan synnytyslaitoksella²¹³ työskennellyt Klaudia osallistui myös sotilaiden vaatetushuoltoon kättilöntyön rinnalla:

Tietysti suurimpana kohteena ovat Salmin pojat joilla ei ole kuka heistä huolehtisi. Omaiset ovat vielä hyvin monilla ties missä ja vaikka omaisia olisikin mistä hyö voivat uutta laittaa kun itse ovat lähteneet ihan alasti.²¹⁴

Klaudia koki työskentelevänsä yhteisen asian hyväksi velvollisuudentunnosta, koska salmilaisille sodassa oli konkreettisesti kyse kodin puolustamisesta: ”Olen niin iloinen kun olen saanut monen Salmilaisen päälle lämpöistä.”²¹⁵ Klaudia kirjoitti salmilaisista rintamamiehistä omina poikina.²¹⁶ Klaudian tavoin Nasti Mure toteutti yhteiskunnallisen äitiyden ihannetta, mutta hänen roolinsa ei ollut yhtä näkyvä kuin sisarensa julkisen toimijan rooli. Nasti osallistui syksyllä 1939 ylimääräisten kertausharjoitusten aikana lottatyöhön, mutta tämä todetaan vain ohimennen perhekirjeissä.²¹⁷ Sen sijaan talvi- ja jatkosodan vuodet merkitsivät Nastille veljistä ja äidistä sekä läheisistä sukulaisista ja ystäväistä huolehtimista, kun arkirutiineihin kuului jatkuvaa ruoka- ja vaatepakettien lähettämistä.²¹⁸

Kättilöiden omaksumat ihanteet näkyvät myös kirjeiden kirjoittamisessa. Säilyneistä kirjeistä on tulkittavissa, että Klaudia ja Nasti Mure olivat käyneet

²¹⁰ Ollila 1993, 39–42, 48–51, 81–88, 141–154, 179–184, 212, 249–270; Viljanto 1952, 129–132; Pelkonen 1958; Jalovaara 2019. Kättilöntyöstä ks. myös Rintala 2019; Lahti 2014; Hoppa 2010; vrt. myös Tallavaara 2016.

²¹¹ Pelkonen 1958, 400. SAA KK Klaudia Johannekselle 18.1.1940; SAA KK Klaudia Tatjana-mammalle 18.1.1940. Klaudia kirjoitti mammalle, että Yrjö oli lähettänyt ”hyvin urhoollisen kirjeen.”

²¹² SAA KK Klaudia Johannekselle 22.2.1940.

²¹³ Klaudia Mure työskenteli Sortavalan kaupungin synnytyslaitoksessa 6.12.1939–2.2.1940 välisenä aikana, minkä jälkeen Sortavalan kaupungin ensiapuasemalla ja Sortavalan sotilaskodissa. 26.2.1940 hän sai määräyksen Salmin siirtoväen kättilöksi Leppävirralle. (SAA HA Klaudia Mure, vastaus Lääkintähallituksen tiedusteluun evakuoitujen kättilöiden ilmoittautumisesta 27.2.1940.)

²¹⁴ SAA KK Klaudia Annille 6.1.1940.

²¹⁵ SAA KK Klaudia Johannekselle 1.2.1940.

²¹⁶ SAA KK Klaudia Johannekselle 18.1.1940.

²¹⁷ ”Nasti otettiin lottien kastiin ilman koeaikaa” (SAA KK Klaudia Johannekselle 23.11.1939).

²¹⁸ Heikkilä 2020, 79–93. Vrt. myös Pelkonen 1958, 396–469.

kirjeenvaihtoa sisarustensa ja etenkin ystäviensä kanssa jo ennen vuotta 1939. Varsinkin Klaudia kirjoitti paljon, koska hänellä oli laaja ystäväpiiri ja koska hänen asemansa paikallisyhteisössä oli ammatin ja luottamustoimien vuoksi keskeinen. Tämä ilmenee runsaana muilta saatujen kirjeiden määränä.²¹⁹ Klaudia oli taitava kirjoittaja ja hän tunsu kirjoittamisen konventiot, joita saattoi välillä rikoakin²²⁰. Varsinkin ystäville tarkoitettuja kirjeitä hän luonnosteli etukäteen, koska kirjeen tuli olla sisällöltään ja muodoltaan tavoitteita vastaava.²²¹ Kirjeen pituus oli vähintään kirjearkki molemmin puolin kirjoitettuna, mutta toisinaan kirjeessä oli useampi arkki. Perheenjäsenten lisäksi säilyneiden kirjeiden lähettämissä useimmin toistuvia henkilöitä ovat Klaudian ystävät, kuten Anni Po., Aune Pe., Maria/Maija P., Martta F., Sonja sekä sisarukset Olga ja Asta. Ystävästä Anni Po., Sonja sekä Olga ja Asta kävivät kirjeenvaihtoa myös muiden Mureen sisarusten kanssa. Ajoittain kirjekumppanina olivat muun muassa Anni Pa., Hanna T., Hilja M., Kaisa P. ja Kyllikki.²²² Ystävät olivat ammanteiltaan opettajia, postinhoitajia ja rautatievirkailijoita. Osa työskenteli terveys- ja hoiva-alan tehtävissä, ja yksi oli kauppias ja toinen emännöitsijä.²²³ Ystävien lisäksi entiset naapurit Kirkkojoelta kirjoittivat satunnaisesti Klaudialle, ja kenttäpostitse hän kävi kirjeenvaihtoa rintamalla olleiden miesten kanssa. Osa heistä oli sukulaisia, tuttavvia tai sota-ajan hallinnossa työskenteleviä.²²⁴ Sodan jälkeen Klaudia kertoi sisarelleen kirjeiden kirjoittamisesta: ”tänäänkin ole[n] kirjoittanut jo 5 kirjettä ja ennen kun ilta tulee niin ties kuinka monta syntyy.”²²⁵ Kirjeiden kirjoittaminen oli siten keskeinen osa Klaudian elämäntapaa.

Aina ihanteiden mukainen kirjoittaminen ei onnistunut, mistä kertovat Klaudian säilyttämät kirjeluonnokset ystäville tarkoitetuista kirjeistä. Klaudialla vaikuttaisi olleen tapana aloittaa kirje, mutta se on syystä tai toisesta jäänyt kesken, koska nämä luonnoskirjeet ovat useimmiten päätäntöä vailla.²²⁶ Kirjeiden

---

²¹⁹ Esimerkiksi sota-aikana Mureen sisarukset järjestelivät tutuille ja tuntemattomimmillekin asioita elintarvikkeista vaatteisiin ja kodinirtaimistosta työkaluihin (SAA KK Uno Klaudialle 18.6.1943).

²²⁰ Vrt. Keravuori 2015, 103; Öllila 2000, 82–85.

²²¹ Luonnoksista ks. esim. SAA HA Klaudia Mure; SAA HA Klaudia Mure, vastausluonnos Albertin kirjeeseen kääntämistä varten 14.3.1942. Ks. myös Heikkilä 2020, 79–93. Vrt. Hagelstam 2006a, 220.

²²² Ks. esim. SAA KK Hilja [M.(?)] Klaudialle 2.5.1941; SAA KK Sonja Klaudialle 13.5.1941; SAA KK Niina M. Klaudialle 30.11.1941; SAA KK Kyllikki Klaudialle 14.12.1942; SAA KK Anni Pa. Klaudialle 22.11.1942; SAA KK Martta F. Klaudialle 18.3.1943; SAA KK Maija P. Klaudialle 13.4.1943; SAA KK Outi Klaudialle 14.4.1943; SAA KK Aune Pe. 29.1.1945; SAA KK Maria P. Klaudialle 3.3.1946; SAA KK Olga ja Asta Klaudialle 27.7.1945.

²²³ Heikkilä 2020, 82.

²²⁴ Ks. esim. SAA KK Aune J. Klaudialle 2.4.1942; SAA KK Vihtori Klaudialle 16.4.1942; SAA KK Wilho Klaudialle 22.4.1942; SAA KK Mikko Klaudialle 19.12.1943; SAA KK Uno Klaudialle 18.6.1943; SAA KK Katri Klaudialle 16.4.1945.

²²⁵ SAA KK Klaudia Nastille 8.4.1945 [hiiren syömä kirjearkki]. Hiiren syömää vrt. SAA KK Yrjö Nastille 29.11.1948.

²²⁶ SAA HA Klaudia Mure; SAA KKK Klaudian kirjoittamat epäselvät ja lähettämättömät kirjeet.

kesken jäämistä selittää ehkä se, että niitä ei välttämättä kirjoitettu samalta istumalta alusta loppuun. Esimerkiksi Klaudia on aloittanut Nastille osoittamansa kirjeen yöllä ja lopettanut sen seuraavana päivänä: ”Tätä rupesin kirjoittamaan klo 2 yöllä. [- -] Nyt tulikin jo posti, täytyy lopettaa.”²²⁷ Eri osissa kirjoittamisesta on seurannut se, että kirjoittajan tunnetila on vaihdellut. Kirjeen alku on saatettu kirjoittaa suutuksissa, mutta sitten tilanne on selvinnyt, kuten seuraava katkelma osoittaa:

Mistä oikein aloittaisin. En taaskaan voi kirjoittaa muuta kuin ikäviä asioita. Noista eläimistä lykkäsi sellaisen riesan että ihan menee sekaisin koko elämä. [- -] Olen niin kypsä ku karbalo ihan räjähtymisty vajaa. Tekisi mieleni huutaa että joku paikka rikkoutui, aivot, sydän. Ai jospa se lakkaisi lyömästä. No niin juuri tuli puhelu. Eläinlääkäri onkin tänne tulossa tänä päivänä. Olin menossa Lapinlahdelle mutta matka keskeytyi.

Eläinlääkäri kävi ja avasi vain suuremmaksi reikää. Sen olisin osannut itsekkin tehdä ilman 100:- [.] Olisimmo kovasti saippuan tarpeessa vaan täytyy odottaa jos pojat pääsisivät käymään.²²⁸

Klaudian perhekirjeitä voi luonnehtia yksityisiksi, koska niiden sävy on toisinaan muita arvosteleva. Näitä mielipiteitä ei ole kerrottu julkisesti, vaan juoruilu pidettiin sisarusten keskinäisenä tietona.²²⁹ Omasta elämästä kirjoittaminen saattoi olla tajunnanvirta- tai päiväkirjamaista omien ajatusten selvittämistä tai pakopaikka ja tunteiden purkamisen väylä tunneturvapaikkana.²³⁰

Aiheet, joista Klaudia kirjoitti, liittyivät työhön, vapaa-aikaan, vaatetus- ja muotiasioihin, tyyliseikkoihin, matkoihin, ystäviin ja ruokaan. Klaudia käytti kirjeissään tunnekielen tapaan karjalankielistä sanastoa, jolla hän nimesi esineitä tai jota esiintyi sanonnoissa:

Sikala on osittain pienillä sanomalehdillä vuorattu ruisjauhöpöperön keralla ja puoli metrii paksuun kengän rojua, virsua, kassalin [= tuohikontin] kappaleita, ripuu [= riepuja] jos jonkinlaista ja hajua. Keittiöön on kyhätty jotenkin hyvä uuni, valkastu

²²⁷ SAA KK Klaudia Nastille 23.9.1941. Ks. myös SAA KK Klaudia Tatjana-mammalle 17.2.1940, jossa kirjoittaminen keskeytyi ilmahälytysten vuoksi. Yöllä kirjoittamisesta ks. myös SAA KK Klaudia Johanneselle päiväämätön joulukuussa 1941; SAA KK Klaudia Nastille 14.5.1945.

²²⁸ SAA KK Klaudia Nastille 15.8.1944. Eräessä kirjeessä Yrjö kertoo, että Klaudia aloitti vastauskirjeen laatimisen, mutta työkiireet estivät kirjoittamisen. Sen vuoksi Yrjö ryhtyi kirjoittamaan vastausta. (SAA KK Yrjö Johanneselle 30.1.1941.)

²²⁹ Ks. esim. SAA KK Klaudia Nastille 10.1.1946, jossa Klaudia kirjoitti työstään: ”Minä en pääse Alapitkälle ainakaan nyt. Tietysti akan perke asettuu esteeksi ja vielä sellainen akka että älä hyppää yli.” Samassa kirjeessään Klaudia kertoi myös surullisista muistoistaan, jotka olivat saaneet hänet itkemään ääneen. Vrt. SAA KK Klaudia Johanneselle 6.1.1946, jossa sävy on toisenlainen: ”Mamman 70 v päville en pääse kun juuri niihin aikoihin rouva A[- -] odottaa pientä ja minun velvollisuus on häntä hoitaa kun he ovat olleet niin hyvät.”

²³⁰ Vrt. Sjö 2020; Malinen 2019, 376–378; Kivimäki 2018, 34–57; Ollila 2000, 82–85.

oikein. Kalusteina on lauauslaittu lavetti [= lautalaveri lavana], vanha oikein likainen lipas [= kirstu] ja nurkassa kyhätty kaappi ja punamullalla maalattu.²³¹

Oh osa, osa, ta okajannoï osa. [= Oi kohtalo, kohtalo, niin kirottu kohtalo.]²³²

Edelliset lainaukset ovat Klaudian kirjeistä Nasti-sisarelle. Ensimmäisessä Klaudia kuvasi tunnelmia palattuaan kotiin talvisodan evakkomatkalta. Jälkimmäinen sanonta on puolestaan lopetus kirjeestä, joka on kirjoitettu kesän 1944 evakkoon lähdön edellä, jolloin salmilaiset pakkasivat tavaroitaan toistamiseen. Vaikka Klaudian kirjeet voi määritellä intiimiksi keskusteluksi, kasvotusten puhuttiin ehkä sellaisista omista ja ystävien yksityisasiasta, joita ei olisi toivottu missään olosuhteissa ulkopuolisten tietoon. Esimerkiksi Klaudia saattoi jättää joitakin asioita kirjoittamatta, minkä hän mainitsi seuraavasti: ”Siellä oli intresanttia kerrottavaa[.] [K]unhan tulen[.] niin kerron.”²³³ Sota-ajan kirjesensuurin ohella itsesensuuri määritteli kirjoittamisen rajoja myöhemminkin.²³⁴

Nasti Mure oli sisarensa tavoin rutinoitunut kirjoittaja. Klaudiaan verrattuna hänen kirjoitustapansa oli jossakin mielessä virallisempi, mutta siitä huolimatta kirjeissä on piirteitä yksityisestä puheesta, joka oli tarkoitettu vain sisaruksille.²³⁵ Käytännössä Nasti käytti yleisemmin kirjakieltä, mutta sisarusten kesken hänkin kirjoitti karjalankielistä sanastoa sekä puhekielenomaisia lauserakenteita jopa ilman välimerkkejä tai isoja kirjaimia.²³⁶ Vaikka häneltä on säilynyt muiden kuin perheenjäsenten kanssa käytyä kirjeenvaihtoa pääosin sota-ajalta ja eläkevuosilta, on hän oletettavasti kirjoittanut kirjeitä ystäviensä kanssa koko elämänsä ajan. Eläkevuosinaan Lahteen muuttanut Nasti kävi kirjeenvaihtoa Urjalla asuneiden ystäviensä kanssa, joten siinä vaiheessa kirjeet ylläpitivät erillään asuneiden ystävyysuhteita. Nasti myös talletti nämä kirjeet, vaikka eräs ystävästä kehotti kirjeensä lopussa hävittämään lähettämänsä kirjeet.²³⁷ Useimmiten

²³¹ SAA KK Klaudia Nastille 15.9.1941. Ks. myös SAA KK Klaudia Nastille 23.9.1941; SAA KK Klaudia Nastille 31.10.1941. Vrt. Helsti 2006b, 180–199, joka käsittelee tekstiilityötä perhestrategiana. Klaudian kirjeissä on yhtymäkohtia Helstin esittelemien Heikkilän sisarusten kirjeiden kanssa (Helsti 2006a, 110–168; Helsti 2006b, 180–199; Helsti 2008).

²³² SAA KK Klaudia Nastille 20.6.1944.

²³³ SAA KK Klaudia Johannekselle 26.4.1946. Ks. myös SAA KK Yrjö Johannekselle 12.7.1946. Myöhemminkin kirjeisiin saatettiin välttää kirjoittamasta arkaluontoisia asioita, sillä ainakin yksittäistapauksissa kirje saattoi joutua vieraan käsiin: ”Kiitos kirjeestä, se oli kai eilen tullut ja pappi [- -] oli aukaissut sen, onhan utelias minun asioista. (SAA KK Johannes Yrjölle 12.6.1973.) Kirjeiden luonteesta intiiminä ja henkilökohtaisena aineistona ks. lisää Häggman 1994, 29–30.

²³⁴ Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alettua Klaudia kirjoitti: ”Jos jolloin menee tiukalle niin voi oikeita sanoja etsiä postimerkin alta niin kuin ennenkin ryssän puolelta tuleissa kirjeissä oli.” (SAA KK Klaudia Nastille 13.6.1944.) Sensuurista ks. luku 3.1.

²³⁵ Ks. esim. SAA KK Nasti Johannekselle 30.5.1960. Siinä Nasti kertoo erään tuttavien vierailusta ilkeällä tavalla.

²³⁶ Ks. esim. SAA KK Nasti Yrjölle 30.12.1951; SAA KK Nasti Yrjölle 14.1.1959. Vrt. Lahinen et al. 2011, 15.

²³⁷ Ks. esim. SAA KK Lempi Nastille 20.12.1965.

kirjoittivat Lempi ja Kaisa N. Urjalasta sekä aiemmin mainitut sisaret Olga ja Asta, joiden kirjeet painottuivat 1940-luvulle.²³⁸

Nasti käsittelemiin aiheisiin lukeutuivat muun muassa työ, arki, kasvi-
maanhoito, ystävät, sisustusasiat sekä ajankohtaiset uutisaiheet.²³⁹ Hän keskus-
teli Annin ja Yrjön asioista Johanneksen kanssa ikään kuin selän takana, mutta
toisaalta Nasti huolehti sisarustensa oloista julkisestikin:

Lunta on tullut oikein tulemalla, mitenkähän te siellä pääsette liikkumaan, vai joko
olette lumeen hautautuneet, ihan kauhistun kun ajattelen teitä.²⁴⁰

Siten maalaisarki ja luonnonolosuhteet olivat yhteisinä puheenaiheena Nastinkin
kirjeissä, mutta päähuomio oli useimmiten muissa asioissa. Esimerkiksi Nasti
kirjoitti Yrjölle tämän vierailun jälkeen seuraavasti:

Kiitos kirjeestä. Voi kuinka jäi ikävä kun läksit, onneksi tuli [- -] Irja sinä päivänä. Tä-
nään olin ihan piirin pisimmässä kolkassa kotikäynnillä, menin aamulla aikaisessa
autossa pyörineni ja tuli pyörällä pois, ajoin 28 kilometriä ja koko matkan oli kamala
vastatuuli. Täällä eilen satoi rakeita aikatavalla ja muutenkin on kylmää. Juurikasvin
siemenet kylvin jo kaksi viikkoa sitten, vaan ei vielä näy maan päällä, eiköhän ole
siemenet itäneet vai onko kylmyys ollut syynä. [- -] Koivu on jo täydessä lehdessä.
Näköjään lehmätkin ovat ulkona jo monessa paikassa, ehkä on ruoka loppunut. Joko
teidän lehmät on laitumella?

Aamunkoitto tuli ja siinä on Alapitkän tiistaiseura vaan ei teidän näköisiä kuvassa
löydy, ette näköjään ole ollut koko ompeluillassa, enkä tunne muita kuin Koivusen
sisarukset ja [- -] Vilhon[.] toiset kaikki ovat niin vieraan näköisiä.

Johanneskaan ei ole mitään hiiskunut. Kirjoitti sentään kortin, että kesälomaa pitää
1.-6.6.59 siis yhden viikon, lupasi silloin täällä pistäytyä, kai radioinnin takia pitää
vaan viikon. Jos nyt Hod[j]u hakis Tampereelle, kun Tampereen pappi pääsi Joen-
suuhun, vai eihäi se hae kun Lahdessakin on hyvä olla, ja tekee myyrän työtä Johan-
nekselle edelleen, vaikka Johannes itse sellaisen ristin hommasi, niin nyt saapi sen
pitää. Nikolai [- -] on kuollut. Sinne Liminkaan aavoille lakeuksille kuoli, mihin
kaikki tuulet kävi. Kumma kun K[- -] virkosi, niin huono henkinen kun oli. Kyllä se
nyt kesän elää kerran talven yli pääsi.

Ei kuulu mitään erikoista. Rakkain terv. Asta.²⁴¹

²³⁸ Ks. esim. SAA KK Lempi Nastille 24.1.1969; SAA KK Kaisa N. Nastille 26.1.1971;
SAA KK Olga ja Asta Nastille 17.12.1945.

²³⁹ Ks. esim. SAA KK Nasti Johannekselle 30.9.1956; SAA KK Nasti Johannekselle
12.11.1957; SAA KK Nasti Johannekselle 29.3.1960.

²⁴⁰ SAA KK Nasti Annille 3.3.1952. Ks. myös esim. Nasti Johannekselle 30.9.1956. Selän
takana puhumisesta ks. myös seuraava tapaus. Mureen sisarusten ystävä, kättilö P. oli
lähettänyt Yrjölle paketin, mutta Yrjöä se ei tavoittanut. Nasti kirjoitti Yrjölle: "Minua
sitten harmitti koko paketti, kun P[- -] kirjoitti kirjeeseen sellaista, mitä Klaudian ei
olis pitänyt lukea, olin kuin tulisien hiilien päällä ennen kuin Johannes kirjoitti että
hän aukaisi Sinun viimeisen paketin ja korjasi [= saattoi epäedullisen asian kuntoon
tai otti talteen] mitä siinä oli korjattavaa." (SAA KK Nasti Yrjölle 6.10.1943.) Tapauk-
sesta myös: "Se Yrjön paketti oli vähällä joutua Klaudian käsiin mutta sattuma satutti
sen ensin minulle. Olisi Klaudia suuttunut Sinulle kovasti." (SAA KK Johannes Nas-
tille 27.10.1943).

²⁴¹ SAA KK Nasti Yrjölle 25.5.1959.

Nastin kirjoitti pitkiä virkkeitä, joissa käytti välillä pilkkuja pisteiden sijaan. Nasti kertoi Yrjölle ja Annille tavallisesti Johanneksen asioista, kuten tämän työstä ja tekemisistä. Nastin kirjoittamat kirjeet säilyvät rakenteeltaan ja tyylistään samoina vuosikymmenestä toiseen. Ulkopuoliselle lukijalle Nastin lyhyet toteamukset voivat olla monitulkintaisia.

Ylipäänsä Nasti on jättänyt itsestään sisartaan niukemman kuvan, koska hän on mahdollisesti hävittänyt osan kirjoittamistaan kirjeistä siinä vaiheessa, kun järjesteli kirjekokoelmaa. Säilyneiden kirjeiden perusteella Nasti jää etäisemmäksi kuin muut perheenjäsenet, mitä myös korostaa se, että ajoittain hän haastoi sisarusten keskinäiselle kirjoittamiselle perustuvaa perhestrategiaa. Sisarukset katsoivat, että Nasti kirjoitti liian harvoin:

Terve! Kumma kapine [moittiva merkitys] että et kirjoita mitään mammallekaan. Mamma mielessään syyttelee mutta sanoo sitten kun itsekseni ”eihä se jouva kirjoittamah kun on äijy ruojettu [= paljon työtä].”²⁴²

Kirjoittamisen viivästymisen syynä saattoivat olla työkiireet, mutta kokemuksellisesti säännöllinen vastavuoroinen kirjeenvaihto loi turvallisuutta.²⁴³ Kirjeiden pyytämisen ohella omaa viivästynyttä kirjettä saatettiin pahoitella, jotta se ei jäisi kirjoittamisen esteeksi. Esimerkiksi Yrjö kirjoitti rakennus- ja muuttokiireiden keskeltä sisarelleen:

Olet varmaan odotellut kirjettä ja tämän puolen kuulumisia, kun emme ole sinulle pitkiin aikoihin [kuukauteen] mitään kirjoittaneet. Suonet kai anteeksi saamattomuutemme, sillä emme voi puolustella millään tekosyylläkään, että kirjoittaminen on jäänyt näin pitkälle. Kerta kaikkiaan olemme olleet aivan saamattomia, sillä eihän tämä kirjeen kirjoittaminen veisi kovin paljon aikaa, kun vaan olisi tarmoa tarpeeksi. No se siitä, nyt alkaa ne kuulumiset.²⁴⁴

Sisarukset kirjoittivat Nastille ikään kuin tunnustellen. He eivät välttämättä menneet suoraan asiaan, vaan sisar otettiin huomioon kysymyksillä, jotka olivat yhtäältä retorisia tai toisaalta joihin odotettiin vastausta. Esimeriksi Yrjö oli tilannut Nastille *Hopeapeili*-aikakauslehden vuodeksi, mihin Yrjö varmuudeksi kysyi: ”Oletko tyytyväinen.”²⁴⁵ *Hopeapeili* oli naistenlehti, joka oli suunnattu kaupunkilaisille kulttuurista kiinnostuneille naisille.²⁴⁶

Kirjeen alkuosan moitteille ja pahoittelulle oli toisinaan ehkä aihettakin, sillä kirjeiden kirjoittamistahti oli harventunut. Yrjö valitteli Nastille, miten heidän keskinäinen kirjeenvaihtonsa oli käynyt vähäiseksi ja kirjeiden välit pitkiksi.

²⁴² SAA KK Klaudia Nastille 28.10.1946.

²⁴³ Vrt. esim. Elomaa 2006, 232.

²⁴⁴ SAA KK Yrjö Nastille 29.11.1948. Nasti saattoi riitautua kasvatustenkkin: ”Viime keskiviikkona olisi ollut iltapäivä vapaa, mutta Nasti tsoivastui [= ilmaantui odottamatta] juuri silloin ikkunoitani pesemään. Suuttui ja läksi eikä ole sen koommin näkynyt, vaikka lie tullut sinne Alapitkään.” (SAA KK Johannes Yrjölle 14.5.1967.)

²⁴⁵ SAA KK Yrjö Nastille 18.12.1947.

²⁴⁶ Aunila 2020, 13.

Kerran Yrjö epäili Nastin olevan jopa lakossa, kun kirjettä ei ollut kuulunut pitkään aikaan. Vastaavissa epäilyksissä saattoi joskus olla peräinkin, koska Nasti lähti Alapitkältä suuttuneena ja piti mykkäkoulua joulun yli. Tämä aiheutti Yrjössä huolta, koska hän mainitsi usein kirjeissään Johannekselle, ettei Nasti ollut kirjoittanut vielääkään.²⁴⁷ Tilanne kyseenalaisti kirjeenvaihdon perhettä ylläpitävänä strategiana ja loi epävarmuutta.

Siitä huolimatta, että sisarusuhteissa ilmeni joskus säröjä, Nasti tukeutui sisaruksiinsa. Annin ja Yrjön luona vierailunsa jälkeen ja Johanneksen suututettuaan hän kirjoitti ikävästään, joka kohdistui sisaruksiin. Myös Nastin kerronnassa esiintyy tunnekieltä:

Kiitos kirjeestä ja siellä olostä. On jäänyt vaan kirjoittamatta, vaikka ajatuksin olen useamman kerran päivässä siellä teidän luonanne. Matka onnistui hyvin minä tulin Jyväskylän kautta pois[,] erosimme Pieksämäellä, suututin Johanneksen, ei ole edes soittanut, meinaa ole tutturin akku niin on ollut ikäväkin ja joka ilta odotan että nyt soittaa eihäi midä soita. [- -]

Kirjoittakaa on niin ikävä. Rakkaat terveiseni Asta.²⁴⁸

Kirjeillä oli Mureen sisarusten kokemuksissa myös lohduttava merkitys, eivätkä he tai heidän ystävänsä vaienneet erilaisista ikävän kokemuksistaan. Sen sijaan evakkojen muistelukerronnan tutkimuksessa on todettu, että esimerkiksi talvisodan evakkomatkakertomuksissa ei juurikaan kirjoiteta suoranaista koti-ikävästä. Kirjoituksissa käsitellään tunteita, mutta koti-ikäväksi tuntemuksia ei ole esitetty.²⁴⁹

Perhekirjeiden ja perhestrategian lisäksi Mureen sisarten yhteiskunnallisen äitiyden ihanteen ja kirjoitettujen kokemusten välillä on ajoittain jännitteitä. So-

²⁴⁷ SAA KK Yrjö Nastille 11.4.1949; SAA KK Yrjö Nastille 23.10.1955; SAA KK Yrjö Johannekselle 24.8.1958; SAA KK Yrjö Johannekselle 9.11.1958; SAA KK Yrjö Nastille 22.12.1958; SAA KK Anni Johannekselle 26.1.1959. Klaudia moitti Nastia saamattomaksi ja välinpitämättömäksi: "Johannes ei saa pakettia jouluksi kun et edes kirjoittanut mitä sait hänelle." (SAA KK Klaudia Nastille 19.12.1941.) Yrjö kirjoitti lakkoepäilyjensä aikaan: "Etpä ole hiiskunut pitkiin aikoihin, lienetkö lakos? Nykyään kun niitä lakkoja on monenlaisia, pitäisiköhän niitä sitä varten olla oikein joku sovittelumuoto, millä tämä kirjeenvaihto rupeaisi vilkastumaan. Vai suurin syy taitaa olla molemmin puolin saamattomuus ja välinpitämättömyys tai liekö sit opilkua [= saha-jauhoa] piä täysi, et emmo kykene kirjua aigah suomah. Tätä taloushuushollia on ollut kanssa aika paljon, päivät menee niin tarkkaan että hyväkö välil syömäh joudaa. Nämä kaksi kuukautta on ollut kovin kiireistä." (SAA KK Yrjö Nastille 11.4.1949.) "Et ole koko puoleen vuoteen hiiskunut mitään ja vaikka jotain sattuisi, niin emme tiedä toistemme olotilaa. Voihan olla ettemme ole parhaalla tavalla ymmärtäneet toistemme mielialaa, niinkuin pitäisi, mutta joka tapauksessa ei jöröttäminenkään suhteita paranna. Joskus jos niitä suuttumuksen puuskia tuleekin, niin luullisi jo ajanvirran ne haiduttavan." (SAA KK Yrjö Nastille 22.12.1958.)

²⁴⁸ SAA KK Nasti Annille 3.3.1952.

²⁴⁹ Ahokas 2009, 71; Sallinen-Gimpl 1994, 55.

dan ja evakkouden poikkeustilanteet tuovat ilmi ristiriitaa, jota kuvattiin avoimesti sisarten kesken. Varsinkin Klaudia kirjoitti seurusteluun liittyvistä yksittäistapauksista, joissa hän koki tulleen kohdatuksi negatiivisessa valossa:

Riijata täällä kelpaa kun on miehiä vaikka kuinka ja kyllä ne riijaa ja joka tyttö kulkee käsikoukkua.

Se vain on pahin ku viltsoil [= irvailevat] kaiken jyttymäset [= kaikenlaiset] möly pekot poikineh on tultu ainas olla ikenienker uksen ravos [= kasvokkain ovenraossa] kehnot.²⁵⁰

Kylän ihmiset pitävät että minä olen Taanan [eli evakkotalon omistajan] entinen morsian ja kaikki on niin valmista vihkiä varten vain morsiammen ja sulhasen läsnäolo puuttuu. Mutta kuulemma kun Taana ilmaantuu tulee hän pitämään häitä. Ette vain jäisi häistä. Saatanan akat, ne ovat samanlaisia Salmassa, kun Savossakin.²⁵¹

Ensimmäinen katkelma kertoo kokemuksista takaisin vallatussa Salmassa syksyllä 1941. Kun ensimmäiset suomalaiset olivat palanneet Raja-Karjalaan, elettiin siellä Klaudian kokemusten mukaan kuin omilla säännöillä. Tilanne muuttui siinä vaiheessa, kun paluumuutto vilkastui. Toinen esimerkki liittyy loppukesään 1944, jolloin salmilaisia oli evakuoitu Pohjois-Savoon. Siellä kylän väki alkoi juuruta Klaudian ja majoitustalon naimattoman isännän mahdollisesta seurustelusuhteesta, ja tässäkin tapauksessa Klaudia käytti suoraa ilmaisua moittimiseen.²⁵² Kättilön asema oli siinä mielessä turvattu, että evakko-olosuhteissakin asuminen järjestyi ja kirjeetkin tulivat varmemmin perille kättilö-tittelillä varustettuna²⁵³. Samalla julkinen asema altisti myös tarkkailulle ja yhteisön huomion kohteena olemiselle.

2.3 Johannes - kanttoriveli

Pappiskokelas, kanttori Johannes Mure oli omaksunut talonpoikaiset arvot ja suomalaiskansallisen tulkinnan ortodoksisuudesta. Hänelle kirkon ehdottomana kielenä oli suomi. Käytyään Sortavalan pappiseminaarin ja Viipurin musiikkiopiston hän toimi Viipurin suomalaisen ortodoksisen seurakunnan kanttorina sekä uskonnon opettajana. Toisen maailmansodan vuosina hän oli armeijan palveluksessa, kanttorina Ilomantsissa sekä papin apulaisena Aunuksessa. Johanneksen kirjoittamissa ja vastaanottamissa kirjeissä näkyvät sekä työ kirkon palveluksessa että juuret rajakarjalaisessa maalaiskodissa, sillä sisarustenvälisessä viestinnässä maatilan arki ja sisarussuhteet korostuvat. Johanneksen käyttämä

---

²⁵⁰ SAA KK Klaudia Nastille syksyllä 1941 (ajoittamaton kirje).

²⁵¹ SAA KK Klaudia Nastille 8.8.1944.

²⁵² Moittimisesta ks. myös SAA KK Klaudia Johannekselle 1.3.1941.

²⁵³ SAA KK Yrjö Johannekselle 7.5.[po. 7.6.]1941.

kieli on paikoin uskonnollista retoriikkaa²⁵⁴, kuten seuraava hänen kirjoittamansa kirjeluonnos vuodelta 1949 osoittaa:

Huojahtelevaa on tämä elämä, en tiedä mitä huomispäivä tuo tullessaan kohdalleni. On vähää vailla kymmenen vuotta kun tämä kodittomuuden ja epävarmuuden taival on kohdalleni alkanut eikä määrän päättä näy. Työssäni olen joutunut tarpomaan vastatuulta ja seisomaan yksinäni silloinkin kun raivoava myrsky lyö vastoin kasvojani ja pimeyden valta yltyy. Tämä epävarmuuden tunne on kalvavaa mutta silti tahtoisin pysyä uskollisesti paikallani paremman päivän aamunkoittoon asti.²⁵⁵

Henkilökohtaisia ja elämäkerrallisia kokemuksia kuvastava kirjeluonnos oli tarkoitettu pappisseminaarin rehtorille ja Johannes Mureen pikkuserkulle Johannes Suholalle. Luonnos on osuva kuvaus kanttorin ajoittain ristiriitaisesta suhteesta tämän työhön ja asemaan ortodoksisessa kirkossa. Aikalaiset katsoivat, että kanttori oli luonteeltaan kutsumustietoinen ja vakaumuksellinen mutta myös epäileväinen ja auktoriteetteja vastustava.²⁵⁶

Sisarusten kesken käyty kirjeenvaihto merkitsi Johannes Murelle tutun kodin piirin vaalimista. Yksityiskirjeissään Johannes ja Nasti kirjoittivat toisilleen arkielämään liittyvistä asioista, kuten työstä, työ- ja vapaa-ajan matkoista, vierailuista Annin ja Yrjön luona, kodinhoidosta, raha-asioista sekä ystävistä ja sukulaisista. Kirjeiden kirjoittamisen lisäksi Johannes ja Nasti keskustelivat keskenään puhelimitse. 1950-luvun kuluessa Johanneksella oli riitoja työpaikallaan Lahden ortodoksisessa seurakunnassa, mistä hän kirjoitti etenkin Nastille. Tässä yhteydessä kirjeet toimivat tunneturvapaikkoina ja päiväkirjamaisena kirjoittamisena.²⁵⁷ Yrjön ja Annin kanssa Johannes keskusteli maanviljelystä ja karjanhoidosta. Säilyneissä kirjeissä on useita kysymyksiä, joihin hän odotti Yrjön vastausta. Johannes myös kertoi maataloustöiden etenemisestä Lahden seudulla ja oman kasvimaansa tilasta:

²⁵⁴ Vrt. luterilaisten pappien retoriikkaan jatkosodan aikana Tilli 2014.

²⁵⁵ SAA HA Johannes Mure kirjeluonnos Johannes Suholalle 31.8.1949.

²⁵⁶ SOKHA kirjeistö, oikeudenkäyttö, valitukset ja kantelut Fe 3.I, 1958 F 744, piirinvalvoja Aleksanteri Kasangon 14.2.1958 kokoama ”Kanttori J. Mureta vastaan tehtyjen kantelujen asiakirjat” -aineisto liitteineen; Ks. myös SAA KK Johannes Klaudialle 8.11.1946. ”Olen aivan täysi katkeruutta kirkkomme johtomiehille. Tämä maa, jonka puolesta olin henkeni panna alttiiksi kuolemalle, nyt rauhan tultua ei anna edes elämisen mahdollisuutta. Kun määrällijöinä ja järjestelijöinä ovat sellaiset henkilöt, jotka sodan vaarallisimpina aikoina olivat meidän rintamamiesten viholliselta ja väkivaltaalta suojaamina niin nyt ei meillä ole enää tilaa työhönkään. Olisin jo aikoja sitten jättänytkin koko mokoman odottelemisen mutta kun en ole saanut muualtakaan työtä. Jo lähden aivan ensi tilassa kun vain selkenee asiat vähän ja saan työtä.” (SAA KK Johannes Nastille 23.11.1940.) Vrt. myös Hagelstam 2006b, 152–162; Kivimäki 2015b, 295.

²⁵⁷ SAA KK Yrjö Johannekselle 8.10.1953; SAA KK Johannes Nastille 30.5.1956; SAA KK Johannes Nastille 28.9.1956; SAA KK Yrjö Nastille 16.10.1956; SAA KK Yrjö Nastille 21.12.1956; SAA KK Johannes Nastille 23.12.1957; SAA KK Nasti Johannekselle 12.9.1960. Johanneksen ajasta Lahden seurakunnassa ks. Lipitsäinen 2001, 13–32.

Täällähän näyttää olevan vielä niittämistäkin ja perunoita nostetaan kiireen kaupalla. Hyvä sato on tullut täällä kaikkianne niin viljassa kuin perunassakin.

Teillä siellä on kiirettä sekä viljan että perunan korjaamisessa. Sualistuivatko kaurat hyvin? Vai vaikuttiko halla niitä. Perunaanhan se ei vaikuttanut paljoa ainakaan. Täälläpäin oli vielä paljon vihantaa kauraa. Johan lehmä on kai poikunut? Pellossako ovat kaikki lehmät? Entäs hevoset? Joko sian möit? ja vasikan? Munivatko jo kaikki kanat? Onko vesi laskenut järvestä? Miten on kaivossa vettä? Tuliko sipuleista mitä? Onko siellä puolukoita? Saitteko sienä?²⁵⁸

Johanneksen käsitystä maaseudusta ja maanviljelyksestä voi luonnehtia nostalgiseksi, minkä lisäksi maaseutu ja maalaisidylli näyttäytyivät lähes paratiisimaisina. Hän osallistui veljensä apuna heinätöihin kesälomillaan, mutta muuten hänen kokemuksensa olivat lapsuudesta ja nuoruudesta Kirkkojoelta. Johanneksen kokema nostalgia, kaipaus, suuntautui menneisyyteen ja muistoihin.²⁵⁹

Yrjön Johannekselle lähettämät kirjeet sisälsivät ajankohtaisten tapahtumakuvausten ohella erilaisia pyyntöjä, osto-ohjeita ja ostokortteja. Sotienjälkeisessä säännöstelytaloudessa Johannes osti Lahdesta tavaroita, joita Kuopion seudulta ei saanut. Yrjö ja Anni lähettivät puolestaan veljelleen oman maatilan tuotteita sekä leivonnaisia. Sisarusten keskinäinen vaihdanta havainnollistaa osuvasti hajutetun kotitalouden merkitystä, kun tavaroiden lähettäminen oli eduksi molemmille osapuolille. Vastaavasti Johanneksen roolia sisarustensa huolenpitäjänä selittää ainakin osaltaan rajakarjalainen perhekäsitys, jossa vanhimman veljen odotettiin kantavan vastuuta perheestä.²⁶⁰

Johanneksen kirjoittamia kirjeitä rytmitti ortodoksisen kirkon vuodenkierto juhlapyhineen, minkä lisäksi maininnat omaisten syntymä- nimi- ja kuolinpäivistä toistuivat vuodesta toiseen:

Rakas Kotiväki! Kiitos Yrjölle kortista! Kirjoitan muutaman sanan vain huomisen ja helluntainpäivien johdosta. Huomenna on jo kaksitoista vuotta Klaudia ollut poissa. Tuntuu kuin hän eläisi vieläkin keskellämme. Kaikki he rakkaat ovat sittenkin lähellämme Tata ja Mamma ja Klaudia, on niin voimakas tunne ainakin minulla heidän läheisyydestään.²⁶¹

Samoin Johannes välitti tietoa yhteisten ystävien ja Lahden seudulla asuvien entisten salmilaisten kuulumisista²⁶², 1960- ja 1970-luvulle tultaessa pääasiassa kuolemantapauksista:

²⁵⁸ SAA KK Johannes Yrjölle 18.9.1958. Ks. myös esim. SAA KK Johannes Yrjölle 15.5.1960; SAA KK Johannes Yrjölle 8.7.1969; SAA KK Johannes Yrjölle 9.6.1972.

²⁵⁹ Heikkilä 2015, 50, 61, 74, 102. Nostalgiaista ks. lisää esim. Korkiakangas 1996, 37–38; Sallinen 2004, 79–102; Lahdelma 2009, 116; Elomaa 2006, 159, 325–332; Johannisson 2001, 127–162; Savolainen 2015, 70, 129–134, 377.

²⁶⁰ Ks. esim. SAA KK Nasti Johannekselle 23.4.1945. Säännöstelystä ja ostokorteista lisää Meinander 2009, 114–117.

²⁶¹ SAA KK Johannes Annille 15.5.1959.

²⁶² Ks. esim. SAA KK Johannes Yrjölle 20.12.1960; SAA KK Johannes Yrjölle 25.6.1970.

Mikko on kuollut, panen tähän Alapitkän kirjeen. Vuorotellen tulee se lähtö meille kaikille, vaikka tuttavan lähdettyä tuntuu kuin hakijan askeleet alkaisivat kuulua jo minullekin. Kehoitin adressin lähettämään.

Minulla tänään oli jo 2 tunnin palvelus ja huomenna on aamu- ja ilta yhteensä 6 tuntia. Hyvä että olen terveenä ja kumpu säilyisi vain edelleen terveenä. Äänikin on hyvässä kunnossa. [- -] Hyvää Pääsiäistä!²⁶³

Johanneksen puheenaiheisiin lukeutui edellisten lisäksi myös oman terveydentilan sekä voinnin arviointi, koska hän koki arkensa kuluttavaksi. Kanttorin työtehtäviin kuului erilaisia kirkollisia toimituksia ja kuoron johtamista, minkä lisäksi uskonnonopetusta oli Lahden alueella useissa oppikouluissa, joihin Johannes kulki junalla.²⁶⁴ Johannes Mureen kaupunkilaista elämäntapaa määrittivät työ, asuminen pappilassa tai kerrostalossa, matkustelu paikkakunnalta toiselle seurakunnan alueella ja ostosten tekeminen. Kirjeisiin kirjoitettu arki jäsentyi työn ja asumisen ympärille.

Sisarustensa ohella Johannes kirjoitti muiden muassa sukulaistensa, lapsuudenystäviensä, entisten viipurilaisten, seurakuntalaistensa, ortodoksisen kirkon työntekijöiden ja entisten oppilaidensa kanssa. Esimerkiksi talvisodan aikana ja sen jälkeen entiset Viipurin suomalaisen kreikkalaiskatolisen seurakunnan jäsenet kirjoittivat Johannekselle. He vaihtoivat kuulumisia ja kyselivät osoitteita: ”Vähä kerrallaan alkavat meidän kovia kokeneet viipurilaiset löytyä”, kirjoitti Martta F. toukokuussa 1940.²⁶⁵ Viipurilaisista ystäväistä naimattomat sisaret Olga ja Asta kirjoittivat muillekin Mureen perheen jäsenille. Ylipäänsä Klaudia, Nasti ja Johannes ovat vastaanottaneet eniten perheen ulkopuolelta lähetettyjä kirjeitä, mihin vaikuttaisi olevan syynä sisarusten laajan ystäväpiirin lisäksi heidän keskeinen asemansa omissa paikallisyhteisöissään. Työtoverit ja ystävät ovat jakaneet yhteisiä elämäntavallisia tilanteita ja ajatusmaailmaa, kun yksittäiset kirjeiden kirjoittajat ovat pyytäneet vaikkapa kanttori Murettä järjestämään takkia, jota ei muuten pula- ja säännöstelyaikana saanut.²⁶⁶ Osasta henkilöistä on selvillä vain etunimi, kun joistakin tiedetään tarkempia henkilötietoja. Yhteensä sisarusten saamista kirjeissä on noin 15 lähettäjä, jotka toistuvat useimmiten, ja jotkut heistä eri vuosikymmenilläkin ja jotkut ovat yhteisiä kaikille sisaruksille. Useammin kirjoittaneet henkilöt ovat todennäköisesti tulleet tutuiksi samojen asuinpaikkojen sekä opiskelun ja työn kautta.

Johannes Mureen työtovereita ja ystäviä olivat rehtori Johannes Suhola ja rovasti Aari Surakka, jotka olivat keskeisiä vaikuttajia ortodoksisessa kirkkokunnassa. Heidän ystävyytensä jatkui vuosikymmeniä. Vaikka heidän keskinäisiä kirjeitään ei ole määrällisesti paljoa, on niistä pääteltävissä, että yhteydenpito oli

²⁶³ SAA KK Johannes Nastille 10.4.1963.

²⁶⁴ Ks. esim. SAA KK Johannes Nastille 20.5.1963.

²⁶⁵ SAA KK Martta F. Johannekselle 7.5.1940. Martta kyseli Klaudian osoitetta. Ks. Heikkilä 2020, 79–93.

²⁶⁶ SAA KK Pekka L. Johannekselle 3.4.1949 (päiväys kirjekuoren postileimasta, mutta kirje on kirjoitettu ehkä keväällä 1945).

jollakin tapaa jatkuvaa – ensisijaisesti ehkä kasvokkaista. Johannes Mureella oli muutakin yhteistä Suholan ja Surakan kanssa kuin työ kirkkokunnassa. Johannes Suhola oli kotoisin samasta kylästä kuin Johannes Mure, ja he olivat sukulaisia sekä suunnilleen saman ikäisiä. Suhola onkin käyttänyt kirjeissään tervehdyksiä, kuten kasvinkumppani²⁶⁷ ja rakas lapsuus- ja nuoruustoverini²⁶⁸. Aari Surakka oli opiskellut pappisseminaarissa samaan aikaan Mureen kanssa. Surakka oli naimisissa mutta Johannes Mureen tavoin lapseton. Mure ja Surakka olivat usein tekemisissä toistensa kanssa varsinkin 1970-luvulla, jolloin Surakka työskenteli ortodoksisessa pappisseminaarissa Kuopiossa.²⁶⁹ Kolmikkoa yhdistivät myös kirkolliset näkemykset, joissa painottui suomalaiskansallinen tulkinta ortodoksisuudesta kuten suomen kielen asemasta kirkon kielenä.

Välittömästi työhön liittyviä kirjeitä on Lahden ortodoksisen seurakunnan pappien kanssa, erityisesti pitkään Johannes Mureen kanssa työskennelleen Nikolai Hodjun.²⁷⁰ Muita kirkon työntekijöitä, joiden vähintäänkin yksittäisiä kirjeitä on säilynyt, ovat ainakin Dimitri Tarvasaho, Aleksanteri Kasanko, Leo Kasanko, Leonidas Homanen, M. Petsalo ja Johannes Railas.²⁷¹ Leonidas Homanen oli Viipurin suomalaisen kreikkalaiskatolisen seurakunnan esimies²⁷², ja Dimitri Tarvasaho sodan jälkeen Lahden sielunhoitopiirin esimies.²⁷³ Rovasti Johannes

²⁶⁷ SAA KK Johannes Suhola Johannes Mureelle 7.12.1956.

²⁶⁸ SAA KK Johannes Suhola Johannes Mureelle 20.6.1957.

²⁶⁹ Ks. esim. SAA KK Johannes Suhola Johannes Mureelle 21.9.1961; SAA KK Aari Surakka Johannes Mureelle 1.6.1971; Hernberg 1992, 30–47. Aari Surakan runoilla oli merkitystä Mureen sisaruksille ja heidän ystävilleen: ”yhdessä itkimme ja etsimme Aari Surakan runoista lohtua itselle ja matkaevästä Klaudialle.” SAA Ha Nastin kotelo, Anni Po. 30.6.1947. Aari ”Surakka tässä höplöttää ettei tule enää mitään kirjoittamisesta.” (SAA KK Johannes Klaudialle 21.4.1940.) Talvisodassa Johannes ja Aari Surakka olivat ilmeisesti samassa neljännessä prikaatissa (SAA KK Aari Surakka Johannes Mureelle 10.1.1940).

²⁷⁰ Hodjun lähettämät kirjeet koskevat arkipäiväistä seurakunnan hallintoa, koska ne ovat erilaisia kokousasiakirjoja ja viestejä, joissa ei varsinaisesti ole kyse kirjeenvaihdosta vastavuoroisessa suhteessa. Sen sijaan sotavuosilta on yksittäisiä kirjeitä, joita on lähetetty vastavuoroisesti (ks. esim. SAA KPK Niilo Hodju Johannes Mureelle 8.9.1941). Ks. myös SOKHA Kirkollishallituksen pöytäkirjat 1958 Ca 46, 12.–13.5.1958 pöytäkirjan 3 §. Nikolai Hodju (s. 1914 Impilahdella, k. 1980 Lahdessa) kävi pappis-seminaarin vuosina 1930–1936. Sen jälkeen hän toimi matkapappina ja Ilomantsin seurakunnan esimiehenä vuodesta 1939. Puoliso Alli Aleksandra Kalju oli kotoisin Viirosta. (”Henkilötietoja rehtoreista, opettajista, oppilaista ja henkilökunnasta” 1948, 151; Piironen 1991, 28–31.)

²⁷¹ SAA KK Johanneksen vastaanottamat kirjeet.

²⁷² Leonidas Homanen (s. 1905 Paateneen Särkijärvellä – k. 1973) kävi Petroskoin hengellisen koulun pappisseminaarin, josta valmistui 1927. Sen jälkeen hän oli Suojärven seurakunnan esimiehenä ja vuosina 1930–1945 Viipurin suomalaisen seurakunnan esimiehenä. Samalla hän toimi Karjalan pakolaisten sielunhoitopiirin valvojana. Sota-aikana hän oli virkaa tekevänä esimiehenä Viipurin seurakunnassa 1939–1940 ja 1943–1945. (”Henkilötietoja rehtoreista, opettajista, oppilaista ja henkilökunnasta” 1948, 152; Piironen 1991, 36–39.)

²⁷³ Dimitri Tarvasaho (ent. Tapilskij) (s. 1916 Pietarissa – k. 1969) valmistui pappisseminaarista vuonna 1944 ja seuraavana vuonna hän aloitti Viipurin seurakuntien esimiehenä. Hän toimi Lahdessa myös ortodoksisen uskonnon opettajana. Puoliso uskon-

Railas oli Salmista, mutta 1950-luvun alussa hän työskenteli muutaman vuoden Lahden ortodoksisen seurakunnan esimiehenä.²⁷⁴

Kirjeiden perusteella Johannes Mure näyttää kokeneen merkitykselliseksi uskonnon opettajana toimimisen. Hän kirjoitti Johannes Suholalle 1940-luvun lopussa viihtyvänään Lahdessa, koska siellä sai opettaa uskontoa.²⁷⁵ Myöhemminä vuosikymmeninä Johannes kävi myös kirjeenvaihtoa entisten oppilaidensa kanssa, kun nämä olivat kirjoittaneet ylioppilaisiksi ja lähteneet armeijaan tai opiskelemaan. Muutamat heistä suuntasivat myös hengellisiin opintoihin tai töihin. Entiset oppilaat muistelivat kirjeissään opettajansa oppeja, ja opettaja vastasi heille.²⁷⁶ Johannes Mureen kohdalla näiden oppilas-opettaja-kirjeenvaihtojen merkitystä lisäsi todennäköisesti se, että hänen opetusryhmänsä olivat olleet melko pieniä. Lisäksi Johannes Mureen omaksumaan opettajan rooliin kuului ehkä ikään kuin ajatus kutsumuksesta, ja hän saattoi myötäelää oppilaidensa kanssa erilaisia kokemuksia evakkouden vuosina. Välittävä suhde saattoi jatkua senkin jälkeen, kun opetustehtävät olivat päättyneet.

Ylipäänsä Johannes Mureella yksityinen ja julkinen limittyivät keskenään. Niin kirjeissä kuin muussa asiakirja-aineistossa yksityiset ja julkiset aineistot ovat yhdessä. Kirjeissään hän kuvaili avoimesti kotiseurakuntansa ongelmia, vaikeaa suhdetta esimieheensä ja seurakuntalaisten asioita. Johannes oli taitava kirjoittaja, mutta hän saattoi käyttää kykyjään kritisoidakseen, moittiakseen ja moralisoidakseen voimakkein sanankääntein jostakin syystä epämieluisaksi katsomiin henkilöitä sukulaisista naapureihin ja työtovereista seurakuntalaisiin.²⁷⁷ Johanneksen omien kokemusten mukaan toisen maailmansodan aiheuttama epä-

---

nonopettaja Elisabet Niemi oli kotoisin Sortavalasta. Pari meni naimisiin Äänislinnassa. Tarvasaho oli tullut lapsena äitinsä kanssa Suomeen vuonna 1923, kun isä oli kaatunut taistelussa vuonna 1919. Tarvasaho ja Mure olivat tutustuneet toisiinsa Viipurissa ennen sota-aikaa, minkä lisäksi Tarvasaho oli Mureen sijaisena Viipurin suomalaisen seurakunnan kanttorina kuukauden ajan kesällä 1939. Suomen kansalaisuuden Tarvasaho sai vuoden 1941 alussa. (”Henkilötietoja rehtoreista, opettajista, oppilasta ja henkilökunnasta” 1948, 171; Piironen 1991, 141–143; Tajakka 1998, 15, 19.)

²⁷⁴ Lipitsäinen 2001, 22–26.

²⁷⁵ SAA HA Johannes Mure kirjeluonnos Johannes Suholalle 31.8.1949. Vrt. jatkosodan aikaa, jolloin Johannes oli kaavaillut siirtyvänsä opettajaksi, mutta Nasti kummeksui tätä ajatusta (SAA KK Nasti Klaudialle 15.4.1943).

²⁷⁶ Ks. esim. SAA KK S. S. Johannekselle 7.5.1963; SAA KK R. L. Johannekselle 26.4.1964; SAA KK R. L. Johannekselle 15.11.1964; SAA KK T. P. Johannekselle 15.9.1965. Ks. myös SAA KK Pekka R. Johannekselle 25.5.1945. Siinä entinen oppilas muistelee aikaa Viipurissa ja kertoo opiskelustaan. Myös SAA KK Pekka R. Johannekselle 3.9.1945. Vrt. Pelkonen 1958, 471–472. Kirjeenvaihdoista opettajien ja entisten oppilaiden kesken on esimerkkinä myös Laatokan Karjalan marttatyön keskeinen hahmo, opettaja Henni Teittinen, joka sai Pelkosen mukaan kirjeitä entisiltä oppilailtaan. Kirjeet käsitelivät tietoja opintojen jatkamisesta, kodista ja perheestä.

²⁷⁷ Ks. esim. SAA KK Johannes Nastille 7.7.1944.

varmuus kiristi henkilösuhteita. Esimerkiksi talvisodan syttymisajan puutteellinen evakuointi kärjisti Johanneksen ja tämän silloisen esimiehen välejä.²⁷⁸ Johanneksen tyytymättömyyden tunteita lisäsi entisestään se, että hänen kotiutumisensa viivästyivät eikä työpaikasta ollut mitään tietoa. Johanneksen reagointia saatettiin pitää tunteellisena, jopa dramaattisena.²⁷⁹

2.4 Anni ja Yrjö – maanviljelijäsisarukset

Yrjö Mureta voi luonnehtia niin sanotuksi valistuneeksi talonpojaksi: hän oli karjalaisvaikuttaja, jolla oli luottamustoimia kunnallispolitiikassa ja ortodoksisessa seurakunnassa. Talvi- ja jatkosodan rintamalla Yrjö sai tunnustusta sotilaallisuudestaan, ja hänen toimintaansa määrittivät järkipäisyys ja realistinen harkinta. Rajakarjalaista traditionaalista ja sukupuolittunutta työnjakoa mukaillen Anni Mure huolehti etenkin kodin piiristä, kun Yrjö ja Anni viljelivät kotitilaa Salmassa ja jatkosodan jälkeen asutustilaa Lapinlahdella. Yhdessä he jakoivat sisarustalouden. Työnjaon lisäksi perinteet vaikuttivat keskinäisiin sisarussuhteisiin, kun Yrjön roolina oli olla perheen nuorimpana. Varsinkin jatkosodan loppuvaiheessa ja jälkeen, kun perhe oli evakuoituna Lapinlahdella, Yrjö tukeutui isoveljeensä. Asutustilan myötä Yrjön rooli itsenäisenä päätöksentekijänä vahvistui, koska maa- ja karjatalous oli Annin ja Yrjön elämäntavan perusta. Yhtäjaksoisesti lehmiä oli talvisodan syttymiseen saakka sekä vuodesta 1942 vuoteen 1973. Vain talvisota ja sitä seurannut evakkous olivat aikaa, jolloin maatalous ei ollut perheen toimeentulona.

Kirjeiden kirjoittajina sisarukset olivat erilaisia. Yrjö kirjoitti säännöllisesti, kun Anni kirjoitti harvemmin. Esimerkiksi toisen maailmansodan vuosina rintamalla ollut Yrjö kirjoitti lähes viikoittain äidilleen ja sisaruksilleen. Anni sen sijaan kirjoitti vain välttämättömän tiedonvälityksen vuoksi, mutta silti hän hallitsi kirjallisen kulttuurin konventiota. Sotavuosien jälkeen kirjoittamisen rutiinit vaikiutuivat niin, että kirjoittaminen oli sukupuolittunutta, kuten seuraava Yrjön kirjoittama kirjekatkelma Nasti-sisarelle havainnollistaa osuvasti:

Olet odottanut jo varmaan kirjettä ja kuulumisia, mutta mikä lie kun emme saa ajoissa kirjoitettua. Kiitos muuten paketista. Annin piti kirjoittaa jo toissa pyhänä [-]. Minä toissa pyhänä olin Lapinlahdella ja viime pyhänä kokouksessa Iisalmessa. Kun viime pyhänäkään ei saanut kirjettä kokoon, niin minun piti tarttua kynään ja

²⁷⁸ Ks. esim. SAA KK Johannes Klaudialle 21.4.1940. Johanneksen tavaroista oli pelastettu vain äänirauta, tyhjä matkalaukku ja peite.

²⁷⁹ Ks. esim. SAA KK Johannes Klaudialle 29.4.1940; SAA KK Johannes Nastille 29.4.1940; SAA KK Johannes Klaudialle 7.5.1940; SAA KK Johannes Nastille 23.11.1940; SAA KK Klaudia Nastille 12.3.1947.

aamutuimaan saada kirje kirjoitettua. Kello on 5 aamua, joten herätys on aikainen ja jos mieli kirjoitettua, niin piti nousta aikaseen kun päivällä ei jouda kirjoittamaan.²⁸⁰

Vastavuoroinen kirjeiden kirjoittaminen voitiin kokea velvollisuutena, josta muodostui joissakin tapauksissa jopa taakka, kun kirjeitä piti lähettää perheenjäsenille, useille sukulaisille ja ystäville. Mureen sisarusten tavoin sunnuntai oli myös muun muassa Aino Kallaksen ja Aune Krohnin kirjeenkirjoituspäivä.²⁸¹ Kirjeiden merkitystä perhestrategiana painottaa sekin, että kirjoittamiseen tarvittava aika otettiin yöunista vähentämällä eli heräämällä tavallista aikaisemmin. Vaikka kirjoittamiselle ei olisi muuten ollut aikaa, se koettiin niin merkitykselliseksi, että kirjoittamishetki järjestettiin varhaiseen aamuun.

Siitä huolimatta, että Yrjö kirjoitti useammin kuin Anni, heidän laatimansa viestit olivat jollakin tapaa yhteisiä. Joko niin, että kumpikin kirjoitti omat kokonaiset kirjeet samaan kuoreen, tai Anni laittoi lappuselle kirjoittamansa tervehdyksen Yrjön kirjeen jatkoksi, tai että Yrjö kirjoitti jatkoksi Annin kokonaan laatimaan kirjeeseen²⁸². 1960-luvun lopussa yleistyi, että Anni ja Yrjö kirjoittivat omat erilliset kirjeensä, jotka he lähettivät samassa kuoreessa.²⁸³ Annille ja Yrjölle yhteisesti osoitetuissa kirjeissä kirjekuoreen merkittyä vastaanottajan nimeä vaihdeltiin, ja varsinkin Johannes vaihteli Annin ja Yrjön nimen välillä. Ehkä tavoitteena oli ottaa huomioon tasapuolisuus sisarusten kesken, eli kumpikin sai omalla nimellään kirjeitä, jotka oli kuitenkin tarkoitettu yhteisiksi. Tämän tarkoituksena oli todennäköisesti vahvistaa sisarusten keskinäistä yhteenkuuluvaisuutta ja kirjeenvaihtoa perhestrategiana.²⁸⁴

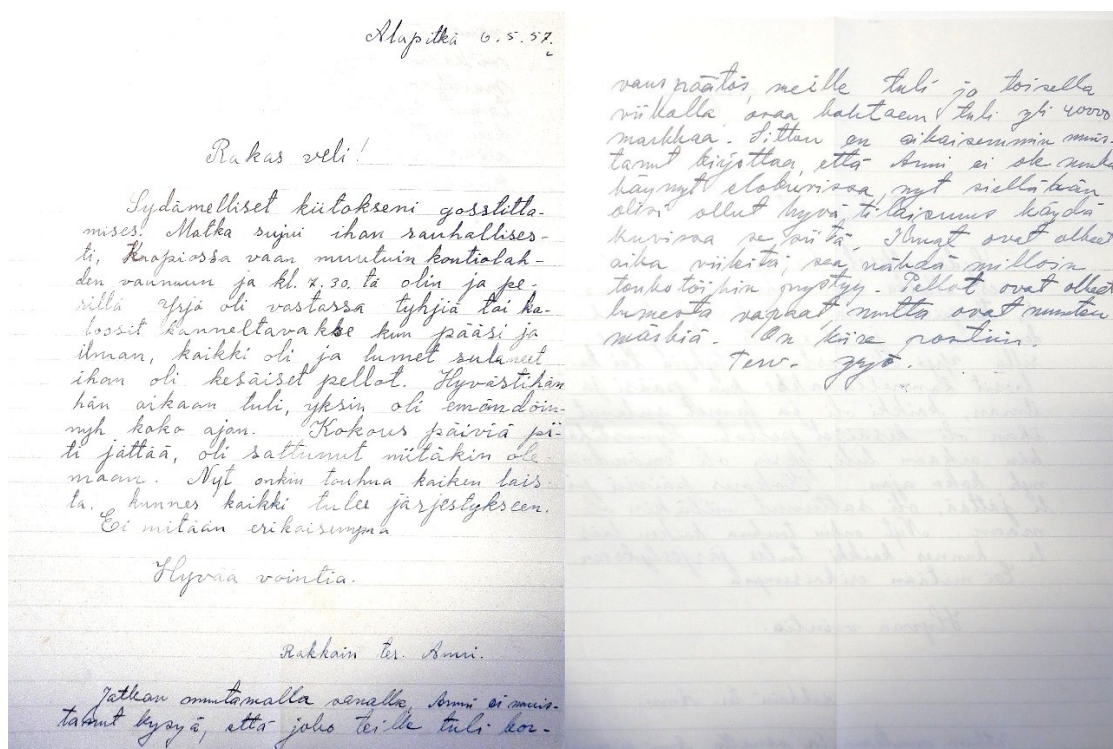
²⁸⁰ SAA KK Yrjö Nastille 9.11.1954.

²⁸¹ Leskelä-Kärki 2006, 62, 64–65. Kirjoittamisesta taakkana ks. myös SAA KK Klaudia Nastille 12.3.1945. Klaudia kertoi kirjoittaneensa samana päivänä jo kahdeksan kirjettä.

²⁸² Ks. esim. Anni ja Yrjö Johannekselle 12.7.1946. Anni on laatinut oman kirjeensä, johon Yrjö jatkaa kokonaisella kirjeellään: ”Jatkan tähän Annin kirjeeseen muutaman sanan” (SAA KK Yrjö Johannekselle 12.7.1946).

²⁸³ Ks. esim. SAA KK Yrjö Johannekselle 13.2.1970; SAA KK Anni Johannekselle 13.2.1970; SAA KK Anni Johannekselle 7.6.1970; SAA KK Yrjö Johannekselle 8.6.1970.

²⁸⁴ Ks. esim. SAA KK Johannes Yrjölle 7.1.1970; SAA KK Johannes Annille 4.3.1970; SAA KK Johannes Yrjölle 18.3.1970.

KUVA 5 Esimerkki kirjeestä, jonka Anni aloitti ja jota Yrjö jatkoi (SAA KK Anni ja Yrjö Johanneselle 6.5.1957).

Yrjö kirjoitti pääosin suomen kirjakiielellä. Toisinaan kirjeen tyyli saattoi vaihtua kesken kirjoittamisen karjalan kielelle, mutta siitä taas palaten kirjakielen. Vaihdoksia ilmenee tunnepitoisessa kerronnassa, joka koskee esimerkiksi juhlapyyhiä, kiitoksia ja terveisiä sekä puhekielisiä henkilö- tai esineiden nimiä. Yrjön kerrontatapa kuvaa havainnollistavasti tunnekielen merkitystä:

Joulukiireitten keskellä olemme kuta mitään touhunneet ja koittaneet saada vähän joulupukin konttiin tuomisista. En tiedä lienetkö erikoisemmin kiinnostunut joulupukin tuomisista, mutta joka tapauksessa tänä päivänä lähtevät matkaan. Siinäpäähän sitten näet mitä pukki tuo tullessaan. Ainakin kalakurniekkah olet rakas ja sen piäle gu tundunoh suolasel, avua suklaarasia suat magiedu. Sanotaan että ruumis kun on ravittu, kaipaa henkikin jotain ja siinä mielessä ostin Hilja Valtosen kirjoittaman kirjan "Neiti talonmies"[,] siitä saat henkistä piristystä. On kuulemma aika hauska kirja, siinäpäähän sitten tiedät kun olet lukenut.²⁸⁵

Yrjöllä oli muinakin jouluna tapana kirjoittaa vastaavanlainen selvitys ostamistaan lahjoista. Samalla hän kertoi Johanneselle ja Annille ostamansa lahjat, mikä kuvaa sisarusten keskinäistä arvostusta ja lahjojen merkityksiä läheisissä ihmissuhteissa.²⁸⁶

285 SAA KK Yrjö Nastille 21.12.1954.

286 Ks. esim. SAA KK Yrjö Nastille 20.12.1957.

Anni kirjoitti suomen kirjakieleen pohjautuvaa mutta puhekielenomaista tekstiä. Hänen kirjoitustapaansa voisi luonnehtia keskustelunomaiseksi, jossa väli-merkkien, isojen alkukirjainten ja yhdyssanojen käyttö sekä sanojen oikeinkirjoitus olivat vaihtelevia:

Rakas Veljeni! Lämmin tervehdys täältä. Talvi on kohta puoleen mennyt[,] on jo loppu päivät talvi kuissa käsissä. Aika se lentää kiiruhtain, jo on pyhälasku nedäli [= laskiaisviikko], tämä oligi pitky pyhäkeski [eli joulun ja laskiaisen välinen paastoton aika]. Lähetämme tässä pyhälasku tuomasia[,] sattui olemaan kalaa ja paistoin viime lauvantaina kurnjekkaa rakkaille pois nukkuneille, lauvantaihan oli muisto päivä [-] lähetän sinullekin palasen [-] ajaitella, rakkaalle mammalle jo 8-vuosi jø lähti, rakas Jumala antakoon iänkaikkisen elämän ja levon. Viime sunnuntaina oli täällä palvelus, Hokkinen oli palvelusta toimittamassa, olivat meillä yötä lukkarin kanssa, Petsalolla olivat lapset tulirokossa ei voinut tulla.²⁸⁷

Muina asioina Anni mainitsee kirjeessään kahdet häät, yökylässä olleen ystävän, Siilinjärvellä pidettävät laulujuhlat, Rusina-lehmän poikimisen sekä oman terveydentilansa, eli Annin kirjoittamista voisi määritellä tapahtumakerronnaksi.

Anni kertoi useimmiten omasta arjestaan, johon lukeutuivat kodinhoito, lehmät, käsityöt ja uskonnollisuus. Yrjö kirjoitti maanviljelyyn ja metsätöihin liittyvistä asioista, lehmistä, yhteisistä ystävistä, kunnallispolitiikasta ja vuodenajoista. Luonto näyttäytyy läheisenä, koska olihan Annin ja Yrjön elämäntapa riippuvainen luonnonolosuhteista.²⁸⁸ Maatilan vuodenkierto kulki yhtä matkaa säiden kanssa, kuten seuraavakin lainaus osoittaa:

Kiitos kirjeestä, siitä onkin kulunut pitkä aika kun saimme kirjeen. Tämä arkinen elämä vie oman aikansa niin ettei jouda aikanaan vastaamaan. Olen lopetellut metsäajoja ja viime viikolla sain kaikki ajettua. Toistasataa kuutiota tuli paperipuuta ja pari päivää ajoin kotipuita. Tätä tällaista lämmintä jos jatkuu, niin alkaa tännekin tulla keirikko, tiet eivät kestä ajaa. Kyllä oli ihmeellinen talvi, kun ei ollut pakkasta laisinkaan, alussa oli huonoja ilmoja, että likomärkänä metsäajosta piti tulla kotiin.²⁸⁹

Jatkona Yrjö kertoo kotieläimistä ja tulevasta osallistumisestaan Helsingin kunnallispäiville yhtenä kolmesta Lapinlahden kunnan edustajista. Lyhyinä mainintoina ovat yhdet hautajaiset sekä Annin ahkera mattokankaan kutominen. Yrjö käytti kirjepaperin niin, että hän kirjoitti useimmiten arkin molemmin puolin sekä hyödynsi myös marginaalit ja tyhjäksi jääneen etusivun yläosan, johon kirjoitti toisin päin ja vinottain muuhun tekstiin nähden.²⁹⁰

Yrjön aktiivisempi rooli kirjoittajana selittyy ainakin sillä, että hänellä oli enemmän kirjoittamisen kokemusta ja enemmän mahdollisuuksia varata aikaa kirjoittamiselle kuin sisarellaan. Annin arkielämä täyttyi muusta toiminnasta, ra-

²⁸⁷ SAA KK Anni Johannekselle 25.2.1954. Vrt. Lahtinen et al. 2011, 15.

²⁸⁸ Mureen sisarusten arkielämästä asutustilalla ks. Heikkilä 2015.

²⁸⁹ SAA KK Yrjö Johannekselle 10.3.1961.

²⁹⁰ SAA KK Yrjö Johannekselle 10.3.1961.

jakarjalaisen sukupuolittuneen työnjaon mukaan lähinnä kodin ja karjan hoitamisesta, eikä kirjeiden kirjoittamiseen jäänyt välttämättä aikaa tai voimia.²⁹¹ Tässä on selvä vastakohtaisuus eurooppalaiseen kirjeenvaihdon kulttuuriin, joka juontui 1800-luvun sivistyneistön käytännöistä vaikuttaen 1900-luvullakin. Tässä kirjoittamisen traditiossa perhekirjeiden kirjoittaminen, eli niin sanottu sukutyö, lukeutui naisten tehtäviin.²⁹² Mureen tapauksessa muut sisarukset Annia lukuun ottamatta olivat kouluttautuneet, joten heidän kirjekokoelmassaan on aineksia sekä eurooppalaisen kirjeenvaihdon perinteestä että rajakarjalaisen maatilan arjesta johtuvia henkilökohtaisia ratkaisuja. Esimerkiksi talvisodan poikkeusolosuhteissa Anni joutui pitämään yhteyttä kirjeitse muuhun perheeseen, mutta silloinkin hän kirjoitti muita sisaruksiaan selvästi harvemmin:

Olen suuressa kiitollisuuden velassa kun olet laittanut tänne minulle monet kirjeet ja kortit, kaikki olen saanut suurella ilolla vastaan ottaa ja minä olen vaan yhden kirjeen lähettänyt. Eilen illalla sain lähettämäsi kortin, aattelin nyt minä en jätä vastamatta.²⁹³

Sen sijaan kun perhe oli kotona Salmin Kirkkojoella jatkosodan aikana 1942–1944, Anni kirjoitti seuraavasti: ”Kotioloissa unohtuu loppujenlopuksi kirjaimetkin, kun tulee niin vähän kynää kädessä pidettyä.”²⁹⁴ Kirjoittaminen ei kuulunut Annin rutiineihin, vaikka hänen kirjeensä ovat siististi kirjoitettuja. Edelleen sodan jälkeen Yrjö piti Annia saamattomana kirjeenkirjoittajana, joten Johannekselle tai Nastille osoitettu viipyvä kirje saattoi mennä Annin syyksi.²⁹⁵

Varsinkin Yrjön jatkosodanjälkeisissä kirjeissä on havaittavissa epävarmuutta. Hän pyysi veljeltään tukea ongelmien ratkaisemiseksi, mikä voi liittyä lapsuudesta opittuun perhemalliin ja Yrjön rooliin pikkuveljenä²⁹⁶. Vastaavasti Johannes ja Klaudia kirjoittivat veljeään jäsentyneempiä kirjeitä, joissa he käsitelivät perheen ja muiden evakkojen vastoinkäymisiä jatkosodan jälkeen. Yrjön sotavammalla, sirpaleiden aiheuttamalla päävammalla eli aivoinvaliditeetilla, on voinut olla jonkinlaista vaikutusta kirjoitettuihin kokemuksiin, koska yleisiä aivovamman vaikutuksia olivat muun muassa väsymys ja ärtyneisyys²⁹⁷. Yrjön

²⁹¹ Vrt. esim. Leskelä-Kärki 2006, joka käsittelee kirjeiden kirjoittamista sukupuolittuneena ja joka tutkii etenkin sisarten mutta myös sisarten ja veljien keskinäistä kirjeenvaihtoa.

²⁹² Torninoja-Latola 2011, 347; Leskelä-Kärki 2006, 64–65.

²⁹³ SAA KK Anni Johannekselle 10.3.1940. Vrt. SAA KK Anni Klaudialle talvisodan aikana, päivämätön. Annin harva kirjoitustahti selittyy myös sillä, että Tatjanamamma lähetti sanelemiaan kirjeitä lapsilleen. Mamma ja Anni olivat molemmat talvisodan ajan Kuopion Vaajasalossa.

²⁹⁴ SAA KK Anni Nastille 2.4.1944.

²⁹⁵ Ks. esim. SAA KK Yrjö Johannekselle 8.7.1947; SAA KK Yrjö Nastille 9.11.1954. Ks. kirjeenvaihtosuhteen merkityksistä ja säännöistä esim. Häggman 1994, 29–30; Barton & Hall 2000, 1–14; Lahtinen et al. 2011, 9–27; Tuohela 2008, 31–40; Pehkonen 2013, 65.

²⁹⁶ Sallinen-Gimpl 1994, 88–89, 105.

²⁹⁷ SAA HA Yrjö Mure Sotainvalidien työhuoltovirasto 2.3.1945; SAA HA Yrjö Mure Valtion tapaturmatoimiston päätös 12.10.1945; Siirtokarjalaisten tie 4, 697. Vrt. Laine-Frigren 2018, 408–421; Ranta-Knuuttila 1992, 14–18, 60.

karjalaisvaikuttajan ääni jää sisarusten varjoon. Epävarmuuden ohella tätä voi selittää sekin, että Yrjön toiminta muiden karjalaisten edusmiehenä on ollut itsestäänselvyys sisaruksille, minkä vuoksi siitä ei tarvinnut erikseen kirjoittaa. Korvausanomusten ja veroilmoitusten täyttämisen hän mainitsi ohimennen, minkä lisäksi hän kertoi hakeneensa maanlunastuslautakuntien työnjohtajakursseille.²⁹⁸

1950–1960-luvulla kirjeiden sisältöä leimasivat arkisuus ja elämäntavan vaikiintuminen. Alapitkältä lähetetyissä kirjeissä kuvattiin pienviljelijän elämää, mutta sen lisäksi Yrjö kirjoitti osallistumisestaan kunnallispolitiikkaan ja seurakunnan luottamustehtäviin. Hänet valittiin syksyn 1953 kuntavaaleissa Lapinlahden valtuustoon. Erityisesti hän keskusteli kunnallispolitiikasta Nastin kanssa.²⁹⁹ Annin ja Yrjön muilta kuin sisaruksilta saamat kirjeet ovat useimmiten peräisin läheisiltä ystäviltä ja sukulaisilta, kuten serkuilta ja heidän lapsiltaan, vaikka näitä kirjeitä on säilynyt vain yksittäisiä. Alapitkältä pois muutettuaan Yrjö piti yhteyttä ystävänsä Nikolai Onatsun kanssa. Onatsu oli kotoisin Mureen sisarusten tavoin Salmin Kirkkojoelta. Hän oli Yrjön rinnalla Lapinlahden kunnallispolitiikassa, joten 1970-luvun loppupuolelta säilyneissä kirjeissä käsitellään Alapitkän kylän, Lapinlahden kunnan ja Suomen Maaseudun Puolueen asioita.³⁰⁰

---

²⁹⁸ Ks. esim. SAA KK Yrjö Johannekselle 29.3.1945; SAA KK Yrjö Johannekselle 22.5.1945; SAA KK Yrjö Johannekselle 24.7.1945; SAA KK Klaudia Johannekselle 21.9.1945; SAA KK Yrjö Johannekselle 27.9.1945; SAA KK Yrjö Johannekselle 3.10.1945; SAA KK Yrjö Johannekselle 7.2.1946; SAA KK Yrjö Nastille 31.3.1946; SAA KK Yrjö Nastille 23.9.1946; SAA KK Yrjö Johannekselle 8.11.1946.

²⁹⁹ Ks. esim. Yrjö Nastille 15.2.1959; Heikkilä 2015, 87–91.

³⁰⁰ Ks. esim. SAA KK Nikolai Onatsu Yrjölle 27.11.1976; SAA KK Nikolai Onatsu Yrjölle 22.5.1977; SAA KK Nikolai Onatsu Yrjölle 31.1.1981. Kirjoitan Onatsusta koko nimellä, koska hän oli keskeinen henkilö Lapinlahden paikallispolitiikassa (Partanen 2018, 285).

3 ELÄMÄNTAPA TOISEN MAAILMANSODAN POIKKEUSAJASSA

3.1 Sota-ajan kirjeet, sensuuri ja kodittomuuden kokemus

Tässä alaluvussa tutkitaan Mureen kirjekokoelman sota-ajan kirjeitä kodittomuuden kokemuksen näkökulmasta postisensuurin ja itsehillinnän konteksteissa. Kodittomuuden kokemuksella tarkoitetaan sitä, miten kodin menettämiseen suhtauduttiin eksplisiittisesti, eli julkilausutusti, ja implisiittisesti, eli tulkituttuna rivien välistä. Alaluvun aluksi eritellään sotavuosien kirjeitä ja kortteja sekä niiden kirjoittamiseen vaikuttanutta postisensuuria, koska ne muodostivat rakenteen, jonka puitteissa aikalaiset muodostivat ja sanallistivat kokemuksiaan. Yhteydenpidon ja kokemusten ilmaisemisen kannalta kriittisiä hetkiä olivat talvisodan alku, jolloin sisarukset eivät tienneet toistensa osoitteita, ja epävarmuuden ja huolen kokemuksia lisänneet postinkulun ongelmat talvisodan aikana ja etenkin sen päätyttyä.³⁰¹

Mureen sisarusten kirjeet syksystä 1939 vuodenvaihteeseen 1944–1945 asti asettuvat valtaosin sota-ajan kirjeiden genreen. Kirjeissä risteävät yhtäältä kirjoittajien pyrkimykset monipuoliseen kuvaukseen postisensuurin ja itsehillinnän tunneregiimin rajoissa sekä toisaalta sensuurin kiertämiseen. Yksi yleisimmistä sotavuosien kirjoittamisen aiheista oli kirjeiden, korttien ja pakettien saaminen, lähettäminen tai niistä kiittäminen. Määrällisesti enemmän kirjeitä lähetettiin so-

---

³⁰¹ Ks. esim. SAA KKK Johannes Tatjana-mammalle 6.12.1939; SAA KK Klaudia Johannekselle 8.12.1939; SAA KK Nasti Johannekselle 12.2.1940; SAA KPK Yrjö Johannekselle 29.3.1940; SAA KPK Johannes Tatjana-mammalle 12.4.1940; SAA KK Anni Johannekselle 20.4.1940. Pietiäinen 1988, 160–162, 170–175.

tarintamalta kotiin, ja esimerkiksi Mureen sisarukset toivoivat, että rintamaolosuhteista olisi lähetetty kirjeitä viikoittain. Kirjeenvaihto merkitsi aikalaisille tietoa hengissä olemisesta ja perheyhteyden säilyttämistä. Kirjoittaminen oli perhestrategia, joten kirjoittamattomuus ja katoavat postilähetykset haastoivat ihanteen läheisistä sisarussuhteista ja sisarusten muodostamasta perheestä.³⁰² Klaudian tiivistys perheen hajaannuksesta talvisodan ajalta sopii luonnehtimaan kirjoittamisen lähtökohtaa läpi toisen maailmansodan vuosien: ”Olemmepa nyt kuka idässä, kuka lännessä, kuka sillä välillä.”³⁰³ Kirjeenvaihto oli näistä lähtökohdista käsin sisarusten keskeisin yhteydenpidon väline.

Toisen maailmansodan aikana kotimaisen kenttäpostin kautta lähetettiin yhteensä yli miljardi kirjettä, joissa välitettiin kuulumisia, kerrottiin arjesta ja annettiin konkreettisia ohjeita vaikkapa maataloustöihin kotirintamalle. Tällaisista aiheista kirjoitettiin, koska muun muassa vastuu maataloustöistä oli siirtynyt naisille miesten ollessa armeijan palveluksessa. Myös ruoka sekä pakettien lähettäminen ja vastaanottaminen olivat toistuvia puheenaiheita. Kirjeet olivat poikkeusolosuhteissa ennen muuta keino välittää tietoa ja ylläpitää ihmissuhteita, kun perheenjäsenet, sukulaiset ja ystävät olivat rintamalla, evakossa ja töissä eri puolilla Suomea. Kirjeissä painottuvat kerronnan rakentuminen konventioiden ja kulttuuristen käytäntöjen kehyksissä, kirjeenvaihdon dialogisuus, kerronnan arkisuus ja kirjeiden sisältämät vahvat tunteet.³⁰⁴ Seuraava Johannes Mureen kirjoittama katkelma havainnollistaa kirjeiden merkityksiä talvisodan alettua:

Rakkaat Siskot!

Rintamalla 18.12.1939

Sain juuri kauan ja hartaasti odotetun kirjeen. Olin melkein jo toivoton kun en tietynt mistään tiedustellakaan teitä. Kirjoitin Kirkkojoen osoitteella mutta ette tietysti niitä voi saada. Kirje on niin rakas etten henno sitä jättää mihinkään ettei vain häviäisi ja on kuin siinä olisi valokuva, jossa näen teidän vielä elävän, se on armas kirje, joka puhuu rakkaitteni elävän. Kirje toi ~~toi~~ aurinkoa tänne synkkään elämään. Kirjoitin mammalle heti ja koetan vaikka osoitteeni varmistaa teille. Yrjölle olen kirjoittanut jo kaksi kertaa mutta ei ole kuulunut vastausta. Yrjön osoite on: Res. stm. 3kkk/J.r. 37 kenttäpostikonttori 13.³⁰⁵

Kuten Johannes kirjoitti sisarelleen, merkitsi kirje paljon sodan poikkeusolosuhteissa. Kirje oli yhteydenpidon keino, elonmerkki ja ilonaihe. Se koettiin niin merkitykselliseksi, että se säilytettiin.

³⁰² Ks. esim. SAA KK Klaudia Yrjölle 22.10.1939; SAA KK Yrjö Johannekselle 5.1.1940; SAA KK Yrjö Tatjana-mammalle 5.3.1940; SAA KK Nasti Johannekselle 26.4.1940; SAA KK Nasti Johannekselle 19.7.1941; SAA KKK Yrjö Tatjana-mammalle 30.7.1941; SAA KK Yrjö Johannekselle 23.8.1941; Huuhtanen 1984, 27–31; Suojanen 1984a, 7–11; Kuusi 2000, 363–365; Mikkola 2011, 84–87; Tikka, Taskinen & Nevala-Nurmi 2015, 6–8. Taskinen 2015, 12–29. Vrt. talvisodan ajan kirjeiden rintamakontekstia Kivimäki 2013b, 21–46 ja jatkosodan Kivimäki 2013b, 49–50, 56–62, 98–100.

³⁰³ SAA KK Klaudia Annille 6.1.1940.

³⁰⁴ Ks. esim. Suojanen (toim.) 1984b; Huuhtanen (toim.) 1984; Mikkola 2011, 84–87; Pehkonen 2013; Taskinen 2015, 12–29; Mustanoja (toim.) 2017.

³⁰⁵ SAA KK Johannes Klaudialle 18.12.1939.

Tämän osion päälähteenä ovat vuodesta 1939 vuoden 1944 loppuun³⁰⁶ kirjoitetut noin 900 kirjettä, joista perheenjäseneltä toiselle lähetettyjä on lähes 670, kun noin 230 on muilta lähettäjiä. (Katso taulukko 1 liitteessä.) Valtaosa kirjeistä on ollut kirjesensuurin alaista eli kenttäpostia ja sotatoimialueen tai miehitetyn Itä-Karjalan siviilipostia. Osa on ohittanut sensuurin, koska virallisten postijärjestelmien rinnalla aikalaiset lähettivät kirjeitä ja paketteja sota- ja kotirintaman välillä kulkevien miesten mukana. Postilähetyksissä vuorottelivat kirjeet, kirje-postikortit ja kortit sekä paketit. Kenttäpostin käyttäminen oli pääosin ilmaista, vaikka tietyissä jatkosodan vaiheissa lähetettävien kirjeiden määrässä oli rajoituksia.³⁰⁷

Mureen sisarukset kirjoittivat kiivainten talvisodan aikaan ja jatkosodan alussa. Esimerkiksi Tatjana-mamma säilytti lähes kaikki saamansa kirjeet ja kortit järjestelmällisesti. Oletettavasti kirjeet olivat hänelle eräänlaisia muistoesineitä. Klaudian vastaanottamat kirjeet jakautuvat myös tasaisesti vuotta 1944 lukuun ottamatta, sillä siltä vuodelta on tallella vain tammikuusta toukokuun loppuun saapuneita kirjeitä. Annin vastaanottamat kirjeet ajoittuvat selkeästi jatkosodan alkuvaiheisiin, kun Nasti on säilyttänyt säntillisimmin saamiaan perhekirjeitä vuoden 1940 alusta lähtien. Johanneksen kirjekokoelmassa korostuvat vuoden 1939 loppu sekä vuodet 1940 ja 1941. Säilytetyitä kirjeitä on jälleen kesäkuun 1944 lopulta lähtien säännöllisesti. Johanneksen kirjeiden tavoin Yrjön vastaanottamissa kirjeissä vuodelta 1942 on vain yksi kirje. Yrjö ei ole säilyttänyt talvisodan aikana ja sen jälkeen saamiaan kirjeitä, mutta jatkosodan alku ja loppuvuoden 1943 haavoittumisen aika konkretisoituvat talletettujen kirjeiden jaksoina. Sen sijaan sisaret ovat tallettaneet rintamilta saamansa kirjeet ja kortit melko systemaattisesti. Osittain tätä voi selittää se, että kotirintamalla kirjeiden säästäminen oli helpompaa kuin sotarintaman olosuhteissa. Osa kirjeenvaihdon aukoista selittyy kadonneilla tai hävitetyillä kirjeillä, koska esimerkiksi Nastin kirjoittamia kirjeitä ei ole juurikaan säilynyt vuoden 1941 alkupuoliskolta tai vuodelta 1944.

Ahkerasta kirjoitustahdista huolimatta kirjeiden kulussa oli katkoksia, joiden syinä saattoivat olla puutteelliset kuljetusyhteydet sekä ajoittainen osoitetietojen puuttuminen.³⁰⁸ Talvisodan aikana Johannes kirjoitti usein äidilleen, mutta vastauskirjeitä ei kuulunut. Yrjöstäkään ei ollut tietoa, vaikka sotatoimet olivat jo päättyneet:

---

³⁰⁶ Kirjeet ovat talvisodan, välirauhan, jatkosodan ja jatkosodan päättymisen ajalta. Kenttäpostin toiminta loppui joulukuussa 1944 (Pietiäinen 1988, 179. Ks. myös SAA KK Johannes Nastille 4.11.[po. 12.]1944. Siinä Johannes kirjoitti, että kenttäposti loppuu kyseisenä päivänä 4.12.1944.). Johannes Mure oli armeijan palveluksessa 15.1.1945 saakka (SAA HA Johannes Mure sotilaspassi). Yrjö Mure vapautettiin palveluksesta huhtikuussa 1944 haavoittumisen vuoksi (SAA HA Yrjö Mure sotilaspassi).

³⁰⁷ Pietiäinen 1988, 160–187. Ks. myös SAA KK Yrjö Nastille 25.12.1941.

³⁰⁸ Kenttäpostista ks. Metsberg 2015, 30–43; Ks. myös SAA KK Yrjö Johannekselle 19.12.1939; Eskelinen 2020, 13.

Olen kirjoittanut mammalle melkein joka toinen päivä mutta ei ole kuulunut sieltä mitään. [- -] Tänne on viime aikoina ollut kovin huonoa postin kulku, voi olla että kirjeet ovat jossakin ruuhkautuneina. Yrjöltä sain kirjeen, jonka oli päivännyt 11 päivänä maaliskuuta siis silloin oli vielä terveenä, kaksipäivää ennen sodan loppumista.³⁰⁹

Muutoinkin postin kulku tuntui takkuilevan: ”Sain Johannekselta kortin, siinä hän toruu minua, miksi en ole teille kirjoittanut, olenhan minä kirjoittanut mutta ette ole vastanneet. Tänään sain molemmilta pojilta, toiselta kortin, toiselta kirjeen. Yrjokin kirjoittaa ettei ole saanut minun lähettämiä kirjeitä.”³¹⁰ Talvisodan alkuvaiheessa Yrjön osoite ei välttämättä ollut muiden perheenjäsenten tiedossa. Yrjö kirjoitti sen tiedoksi toivoen kirjekuoria ja -paperia sekä pikaista vastausta: ”Kirjoittakaa mitä pikemmin. On jännää saada kirje.”³¹¹ Myöhemmin, joulukuulta 1939 kevääseen 1940 ja juhannuksesta 1941 vuoden 1943 loppuun, Yrjö kirjoitti rintamalta kirjeitä tai kortteja viikoittain. Jatkosodan alkuvaiheessa Yrjö alkoi numeroida lähettämiään kirjeitä, mutta numerointi loppui muutamiin kirjeisiin.³¹² Ainakin tuolloin ne ovat saapuneet perille. Johannes tosin kehotti Yrjöä kirjoittamaan riittävän usein jatkosodan aikana: ”Pitäisi vähintään kerran viikossa kirjoittaa mutta kaksikin olisi vielä parempi.”³¹³ Johanneksen toivoma tahti ei aivan toteutunut, koska esimerkiksi Yrjö kirjoitti viidelle omaiselleen – mammalle, Klaudialle, Annille, Nastille ja Johannekselle –, joille lähettämiään kirjeitä hän kirjoitti porrastetusti muutamien päivien välein. Joskus hän kirjoitti useamman kirjeen samana päivänä.³¹⁴

Kokonaisuutena katsottuna sensuurin ulkoinen vaikutus on jäänyt pieneksi Mureen sisarusten säilyneissä kirjeissä. Sensorin lukemia kirjeitä ja kortteja on yhteensä noin 30. Määrä voi olla todellisuudessa hieman suurempi, koska kaikki kirjekuoret eivät ole tallella. Kuitenkin yhteensä vain noin viittä kirjettä ja korttia on sensuroitu, ja käytännössä tämä tarkoittaa ylivedettyjä paikkatietoja. Vain yhdestä kirjeestä on peitetty enemmän tekstiä.³¹⁵ Käytännössä tietoisuus sensuurin vaikutuksesta ilmenee kirjeissä satunnaisina paikannimien kiertoilmauksina.

³⁰⁹ SAA KK Johannes Annille 3.4.1940. Ks. myös SAA KK Tatjana-mamma Johannekselle 1.4.1940.

³¹⁰ SAA KK Nasti Annille 13.4.1940.

³¹¹ SAA KK Yrjö Klaudialle 15.12.1939. Myös jatkosodan alussa Yrjö pyysi lähettämään ”pientä kokoa kirjoitusplokki ja kirjekuoria”. SAA KKK Yrjö kotiväelle eli Tatjana-mammalle 24.6.1941.

³¹² Ks. esim. SAA KK Yrjö Nastille 15.3.1942; SAA KK Yrjö Nastille 14.11.1942; SAA KK Yrjö Klaudialle 31.7.1941 No 1; SAA KK Yrjö Klaudialle 3.8.1941 No 2; SAA KK Yrjö Klaudialle 14.8.1941 No 3.

³¹³ SAA KK Johannes Yrjölle 6.10.1941.

³¹⁴ Ks. esim. SAA KK Yrjö Johannekselle 1.9.1941; SAA KK Yrjö Johannekselle 7.9.1941; SAA KK Yrjö Nastille 5.10.1941; SAA KK Yrjö Johannekselle 5.10.1941; SAA KK Yrjö Nastille 7.10.1941; SAA KK Yrjö Klaudialle 9.10.1941; SAA KK Yrjö Johannekselle 27.10.1941.

³¹⁵ SAA K Yrjö Johannekselle 14.11.1939; SAA K Johannes Annille 2.7.1941; SAA K Johannes Nastille 6.10.1941; SAA KK Aune Pe. Klaudialle 19.3.1942. Ks. myös Heikkilä 2020, 80.

Paikkatieto on ainakin yksittäistapauksessa merkitty kirjeen päiväyksen yhteyteen: ”Nilsia 7.7.41” ja selitys löytyy tekstistä: ”se on alle viivattu sana missä [Johannes] on.”³¹⁶ Todellisuudessa kirje on kirjoitettu Urjalassa. Yleisempi tapa oli lyhentää paikkakuntien nimi: esimerkiksi ”Sal -sa” merkintä tarkoittaa Salmissa.³¹⁷

Mureen kirjeistä löytyy varsinkin Johanneksen suorasanaista arvostelu kirjesensuuria kohtaan. Aluksi, ylimääräisten kertausharjoitusten ja talvisodan aikana, hän suhtautui vakavasti sensuuriin ja sen noudattamiseen. Myöhemmin jatkosodan yhä kestäessä hän piti sensuuria typeränä ja omaa ilmaisuaan rajoitettavana.³¹⁸ Hän ilmaisi kokemustaan: ”En voi kirjoittaa mitään näistä tapahtumista kun meidän sensuuri pyyhkii pois kaikki.”³¹⁹ Ehkä asetelmassa oli kyse mielikuvasta, koska säilyneet kirjeet eivät osoita sensuurin erityistä kohdistumista Johanneksen kirjeisiin. Toki Itä-Karjalassa kirjoitetuista kirjeistä useat, vähintään noin kymmenen seitsemästäkymmenestä, ovat päätyneet avatuiksi, mutta säilyneissä kirjeissä ei ole sensorin merkintöjä. Johanneksen kirjoittamilla kirjeillä oli selvästi suurempi todennäköisyys päätyä sensorin lukemaksi kuin muilla perhekirjeillä.³²⁰ Tässä kyseisessä sensuuria arvostelevassa kirjeessä Johannes kiersi sensuurin antamalla kirjeen työtoverinsa pastori Nikolai Hodjun mukaan, kun tämä oli lähdössä Sortavalaan. Vastaavasti hän pyysi Klaudiaa käyttämään tuttuja kirjeiden välittäjinä, joten näitä kenttäpostin ohi kulkeneita kirjeitä voisi luonnehtia eräänlaisiksi salakirjeiksi. Lähtökohtaisesti salakirjeissä saattoi arvostella sensuuria ja kirjoittaa vapaammin eli haastaa vallitsevia tunneregiimejä.³²¹

Annin kirjoittamiin kirjeisiin kohdistui vielä Vaajasalon parantolan oma postisensuuri. Anni kirjoitti tammikuussa 1940: ”täällä ei saa lähettää yhtään kir-

---

³¹⁶ SAA KK Nasti Yrjölle 7.7.1941. Ks. myös Huuhtanen 1984, 28.

³¹⁷ SAA KK Nasti Johannekselle 30.1.1940.

³¹⁸ SAA KKK Johannes kotiväelle 19.11.1939; SAA KK Johannes Klaudialle 13.3.1943; SAA KK Johannes Nastille 16.2.1944.

³¹⁹ SAA KK Johannes Klaudialle 16.3.1943.

³²⁰ Sensorin avaamia Aunuksessa kirjoitettuja kirjeitä ks. SAA KK Johannes Tatjanammalle 6.12.1941; SAA KK Johannes Klaudialle 25.4.1942; SAA KK Johannes Klaudialle 4.1.1944; SAA KK Johannes Annille 19.3.1942; SAA KK Johannes Annille 25.4.1942; SAA KK Johannes Nastille 8.1.1942; SAA KK Johannes Nastille 4.3.1943; SAA KK Johannes Nastille 15.12.1943. Näissä kirjeissä ei ole sensorin merkintöjä, eli kirjeet on luettu eikä sisältöihin ole puututtu. Sen sijaan yhdestä postikortista sensori on peittänyt sijaintitiedot (SAA K Johannes Nastille 6.10.1941). Sensuurista ks. Metsberg 2015, 37.

³²¹ Kirjeiden tuomisesta suoraan vastaanottajalle välittäjän mukana tai muista ns. salakirjeistä ks. esim. SAA KK Anni Johannekselle 13.1.1940; SAA KK Yrjö Nastille 7.4.1940; SAA KKK Yrjö kotiväelle 24.6.1941; SAA KKK Yrjö kotiväelle 7.7.1941; SAA KK Nasti, Tatjana-mamma, Marjatta ja Kaisa N. Yrjölle 13.8.1941; SAA KK Yrjö Nastille 25.12.1941; SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 3.1.1942; SAA KK Yrjö Nastille 19.3.1943; SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 1.9.1943. Vrt. Torninoja-Latola 2011, 331, 339, 341, 343–347, 352. Ks. myös Hagelstam 2011, 316.

jettä ilman johtajan lukemista, mutta tämän kirjen [sic.] annan mammalle hän paa-
nee postiin”.³²² Vaikka Anni kiersi johtajan sensuuria antamalla ainakin yksittäi-
siä kirjeitä äidilleen, kirjeet saattoivat päätyä varsinaisen postisensorin luetta-
vaksi. Sensuurikäytännöillä oli Annin oman kokemuksen mukaan ilmaisua rajoit-
tava vaikutus, jonka voi tulkita kaksinkertaiseksi: johtajan kautta postitetuissa
kirjeissä parantolan olosuhteita ei ainakaan moitittu eikä postisensuurin vuoksi
omaa tilannetta kuvattu liian negatiivisesti muutoinkin epävarmoina talvisodan
hetkinä.³²³

Vaajasalossa vierailut Nasti oli sitä mieltä, että olosuhteitaan kehuneet
Anni ja mamma olivat laihtuneet. Tässä tapauksessa Nastin kirjoittaminen oli va-
pautuneempaa tunneturvapaikan merkityksessä, koska perheenjäsenet olivat äs-
kettäin nähneet toisiaan ja koska kirjeessä oli ikäviäkin uutisia läheisistä – serkku
oli kaatunut ja toinen oli sairaalassa. Tulkitsen tämän niin, että voimakkaat tun-
teet vaikuttivat kirjeiden sisältöihin ja ilmaisuun. Konkreettisesti tunteiden vai-
kutuksen ilmenee myös niin, että kirje on allekirjoitettu nimellä Nasti eikä Asta.³²⁴
Tämä havainnollistaa läheisyyttä ja suurperheen merkitystä, kun serkutkin koeti-
tiin perheenjäseniksi ja kun Nasti on identifioinut itsensä perhepiiriin käyttämällä
rajarajalaista kutsumanimeään. Nasti lähetti kirjeen kenttäpostitse veljelleen, jo-
ten kerronta kotirintaman tapahtumista saattoi olla yksityiskohtaista mahdolti-
sesta postisensorin tarkastuksesta huolimatta.

Ulkoisen sensuurin rinnalla merkityksellistä oli kirjoittajien harjoittama it-
sesensuuri, jota havainnollistavat muun muassa Tatjana-mammalle lähetetyt kir-
jeet. Koska mamma oli luku- ja kirjoitustaidoton, talvisodan aikana kirjeitä luki
ja kirjoitti majoitustalon nuori emäntä tai Anni.³²⁵ Myöhemmin mamma asui
Nastin kanssa, jolloin äidille kirjoitetuissa kirjeissä oli suoria lukuohjeita: ”Huom!
lue vain itse”³²⁶ ja ”Mammalle älä kaikkea lue”³²⁷. Äidille ei haluttu kertoa ikä-
vimpiä asioita, joten kyse on itsesensuurista ja äidin suojelemisesta ylimääräisiltä

³²² SAA KK Anni Johannekselle 13.1.1940 (postileima). Ks. myös SAA KK Anni Johan-
nekselle 20.4.1940; SAA KK Anni Johannekselle 25.3.1941. SAA KK Anni Nastille
29.12.1941. Vrt. Torninoja-Latola 2011, 336–338.

³²³ SAA KK Anni Johannekselle 10.3.1940; vrt. SAA KK Nasti Johannekselle 12.3.1940.

³²⁴ SAA KK Nasti Johannekselle 12.3.1940.

³²⁵ Ks. esim. SAA KK Klaudia Tatjana-mammalle 25.12.1939; SAA KK Yrjö Tatjana-
mammalle 15.1.1940; SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 17.1.1940; SAA KK Klau-
dia Nastille 8.1.1940; SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 18.12.1939. Majoitustalon
nuoren emännän kirjoittamista kirjeistä ks. SAA KK Tatjana-mamma Nastille
10.1.1940; SAA KK Tatjana-mamma Klaudialle 12.2.1940.

³²⁶ SAA KK Klaudia Nastille syksyllä 1941 (ajoittamaton kirje). Klaudia on aloittanut kir-
jeensä kuulumisillaan, mutta suurin osa kirjeestä on tarkoitettu vain siskon tiedoksi.
Tässä osiossa hän käsittelee suomalaisten naisten suhteita saksalaisiin ja suomalaisiin
sotilaisiin takaisin vallatussa Salmassa.

³²⁷ SAA KK Johannes Nastille 17.10.1944. Ks. myös SAA KK Johannes Nastille 15.7.1941
Vrt. SAA KK Nasti Annille 4.5.1942, jossa: ”Klaudia on kuin mustilainen, tuhatta lajia
voi yhdessä kirjeessä pyytää. Polta tämä kirje kun luet[,] muuten voi vielä joutua
Klaudian luettavaksi.” Klaudia oli kotona Salmassa, joten hän pyysi Nastia toimitta-
maan erilaisia tarvikkeita, joita Karjalasta ei saanut puutteellisten olojen vuoksi.

murheilta muutoinkin raskaiksi koettuina aikoina.³²⁸ Tämän lisäksi sisarukset saattoivat pidättäytyä kirjoittamasta toisilleen henkilökohtaisista ikävistä tunteuksistaan, joista he olivat valmiit keskustelemaan kasvotusten yhteisen pöydän ääressä.³²⁹ Posti- ja itesesensuurin vuoksi perhekirjeiden rooli tunneturvapaikkoina ei ole suoraviivainen. Eräänlaiseksi itesesensuurin muodoksi voidaan katsoa myös karjalan kielen käyttäminen negatiivisten asioiden ilmaisemiseen ja moittimiseen. Kyse ei ollut pelkästään tunnekielestä, vaan tämä oli keino, jolla voitiin rajata ulkopuolisten ja karjalaa taitamattomien lukijoiden mahdollisuuksia ymmärtää kirjeen sisältöä. Näin pyrittiin siihen, että tieto jäisi vain perhepiiriin.³³⁰

Mureen sisarusten talvisodan aikana kirjoittamia kirjeitä leimaa kodittomuuden kokemus. Sodan syttymisen vuoksi koti oli jätettävä nopeasti ja kodin ympärille jäsentynyt elämäntapa järkkyy. Tämä ilmenee epävarmuutena ja totuttujen rutiinien rikkoutumisena. Kotieläimillä oli tärkeä sija kodin rutiineissa, joten eläinten menettäminen oli osa kodittomuuden kokemusta. Sisaruksilla oli huolenaiheena etenkin äidin kokema ikävä, joka määrittyi kaipauksena kotiin ympäristönä, elämäntavallisena kokonaisuutena ja emotionaalisen paikkana. Samaan aikaan sisarukset olivat tietoisia perheen turvatusta asemasta uusissa olosuhteissa:

Olemme kodittomina ja toimeettomina mutta emme silti ruikuttavina. Matkustaminen tänne Kuopioon sujui hyvin ja niin ovat nyt Anni ja mamma turvassa. Anni on Vaajasalon kaatuvat. parantolassa ja mamma jää samalle saarelle erääseen hyvinvoipaan talonpoikaistaloon. Sai lämpimän kamarin asuttavakseen. [- -] En jaksaa ajatella mammaparan ikävää. Annillahan on hyvä, ei sen parempaa paikkaa tänä aikana. Olemme kaikki hajalla toisistamme ja enhän tiedä vaikka teistä olisi jo jompi kylmänäkin. Toivottavasti ei niin ole vaan kirjoitatte saatua heti Sortavalan synnytyslaitokselle. Nasti on ollut Sortavalassa, tuli sinne karjan kanssa. En tiedä miten lie varsaparkakin päässyt. Tellu ja mirri, kanat ja vasikka jäivät sinne. Muuten voimme hyvin.³³¹

Näin Klaudia kirjoitti veljelleen kodittomuuden kokemuksestaan ja omaistensa tilanteesta joulukuun 1939 alkupuolella. Kodittomuus merkitsi sitä, että kotitalo fyysisenä ja sosiaalisena ympäristönä oli menetetty. Tämän vuoksi äiti ja sisar joutuivat uusiin olosuhteisiin ja oma työpaikka oli jätettävä. Kodin piiriin luettiin

---

³²⁸ Vrt. Bland 2011, 228. Ks. myös Klaudian kirje Johannekselle, joka on kirjoitettu samaan kuoreen Nastille osoitetun kirjeen kanssa: "Terveh velli! Panen samaan kirjeeseen Sinulle muutaman sanan jos Nasti ei anna lukea omaa kirjettään." (SAA KK Klaudia Johannekselle päiväämätön helmikuulta 1946.)

³²⁹ SAA KK Yrjö Klaudialle 26.3.1940.

³³⁰ Ks. esim. SAA KK Klaudia Tatjana-mammalle 11.5.1940 (postileima); SAA KK Klaudia Johannekselle 7.4.1940; SAA KK Klaudia Nastille 20.1.1940; SAA KK Johannes Nastille 4.3.1943; SAA KK Klaudia Nastille 19.4.1943.

³³¹ SAA KK Klaudia Johannekselle 9.12.1939. Ks. myös SAA KK Yrjö Johannekselle 19.12.1939; SAA KK Klaudia Johannekselle 23.12.1939. Vrt. Armstrong 2004; Ahokas 2009, 39–45; Hemmilä 2017.

myös kotieläimet, joista osa saatiin evakuoituksi. Kirjeiden vastavuoroinen kirjoittaminen koettiin merkitykselliseksi sekä tiedonkulun että yhteenkuuluvaisuuden kannalta, kun perheenjäsenet olivat joutuneet erilleen. Samalla koettiin lievittää omaa ja toisen ikävää.³³²

Vaikka ikävälle ei olisi saanut antaa sijaa, kodittomuudesta ja menetetyistä kodista sekä sen irtaimistosta keskusteltiin. Sisarusten tavoitteena oli lievittää heidän äitinsä kodittomuuden kokemusta: Johannes ”kirjoittaa, että ei pidä surra kotia, vaikka se onkin mennyt, sillä kaikkihan ne on maallista ja katoavaa. Älkää tekään kirjoittako mammalle, että koti on tuhkana, sillä se voi vieläkin enemmän masentaa hänen mieltä.”³³³ Kodin mukana paloi suurin osa perheen irtaimistosta, joten tässä yhteydessä koti merkitsee etenkin rakennusta ja omaisuutta sekä niihin liitettyjä merkityksiä, tunteita, elämäntapaa ja muistoja.³³⁴ Sotatoimiin verrattuna henkilökohtaiset omaisuuden menetykset koettiin – tai ainakin tahdottiin sanoittaa – ikään kuin uhrauksena, kuten Klaudia kirjoitti: ”Kaikki on mennyt menkööt! Kunhan vain Suomen pojat jaksaisivat taistella urhoollisesti voittoon. Ainetta [= tavaraa, irtaimistoa] kyllä saamme jos elämä jatkuu.”³³⁵ Klaudian asenteeseen vaikutti ainakin osaltaan perheen turvattu asema. Palkkatyöstä toimeentulonsa saaneet Klaudia, Nasti ja Johannes olivat hyvissä sosiaalis-taloudellisissa asemassa, joten heidän odotushorisonttinaan oli mahdollisuus saavuttaa sotaa edeltänyt materiaallinen taso. Silti sisarukset sanailivat keskenään menetyksistä – ehkä lähinnä tunnearvon takia.³³⁶ Esimerkiksi käy keskustelu isän päätä esittävästä Mauno Porrasvaaran tekemästä kipsiveistoksesta³³⁷.

Kodin menetystä käsitteellistettiin myös omaa perhettä laajemmasta näkökulmasta. Kirjoittajat jäsensivät tilannetta niin, että samat tapahtumat vaikuttivat muihinkin evakkoon joutuneisiin karjalaisiin. Heitä yhdistivät myös uskonnolliset selitykset ja uskoon vetoaminen. Nasti puki tätä sanoiksi äidilleen:

---

332 ”No Sinähän Anni olet saanut hyvän paikan. Kyllä Jumala sentään on puolellaan, kunpa vain muistaisimme häntä rukoilla. On oikein hyvä olla, kun sain tietää missä olette. Mamma on kai siinä lähellä, sano hänelle lohduttavia sanoja ja, että ei paljon surisi. Vähän jos olisikin ikävä, niin se pitää hai[h]duttaa pois.” (SAA KK Yrjö Annille 26.12.1939.) ”Mammalla ja Annilla on hyvä olla [siellä Vaajasalossa]. Ehkä vähän ikävä mutta eihän sille voi mitään. Ikävä on vaaraton tauti.” (SAA KK Klaudia Johannekselle 1.2.1940.) Kodin merkityksistä ks. esim. Elomaa 2006, 151–164, 254–264; Johannisson 2001, 31–34.

333 SAA KK Yrjö Klaudialle 18.12.1939.

334 SAA KK Nasti Johannekselle 12.2.1940; ks. myös SAA KK Tatjana Johannekselle 26.12.1939; SAA KK Nasti Johannekselle 3.4.1940. Vrt. Ahokas 2009, 32–45.

335 SAA KK Klaudia Johannekselle 8.12.1939. Vrt. ”Ymmärrän vanhana rintamamiehenä ne tunteet, jotka sydänelässäsi liikkuvat. Käsitän myöskin kadotetun kotisi kaipuun... Olen ennättänyt kokea kaiken tämän.” (SAA KK Leonidas Homanen Johannes Mureelle 17.12.1939.) Kirjoittaja oli syntynyt Vienan Karjalassa 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä ja tullut Suomeen Venäjän vallankumouksen jälkeen. Sortavalan pappiseminaarista hän valmistui 1920-luvun loppupuolella. (Piironen 1991, 37.) Ehkäpä kirjoittaja oli osallistunut Itä-Karjalan kansannousuun 1921–1922

336 Ahokas 2009, 68. Tavarat ja eläimet säilyttivät yhteyttä menetettyyn kotiin.

337 SAA KK Klaudia Annille 6.1.1940; SAA KK Nasti Johannekselle 12.2.1940; SAA KK Nasti Johannekselle 3.4.1940; SAA KK Yrjö Johannekselle 23.8.1941.

Älä mamma sure emmehän me yksin ole, kaikki rajan rahvas on saman kohtalon alaisena, nythän on aikaa rukoilla Jumalaa, että Jumala varjelisi maatumme ja poikiamme. Jos Jumala voiton suo, niin kyllä meillä on vi[e]lä hyvä elää, ja ainahan oikeus voittoa. Monet rakkaat terveiseni teille molemmille Nasti.³³⁸

Nasti katsoi, että menetyksistä huolimatta tulevaisuus olisi hyvä. Myös Mureen sisarusten lapsuudenystävä kirjoitti, että Jumala on heidän kanssaan.³³⁹ Yksityinen ja kollektiivinen kaipuu Karjalaan tulee ilmi useista talvisodan jälkeen kirjoitetuista kirjeistä. Esimerkiksi viipurilainen Lilli kirjoitti Johannekselle kodin menettämisen tuskastaan.³⁴⁰ Anni kirjoitti, että oli unissaan kotona ja ettei kirjeen kirjoittaminen onnistunut kyynelittä kodin muistojen vuoksi.³⁴¹ Johanneksen ystävä Olga J. koki Karjalan menetyksen Jumalan opetuksiksi syntyisille ihmisille.³⁴² Myös myöhemmin kerätystä muistitiedosta kuvastuu ajatus siitä, että sota oli Jumalan rangaistus.³⁴³

Toisen maailmansodan vuosina uskonto oli osana selviytymisen strategioita. Maininnat Jumalasta, varjeluksesta ja rukouksista toistuivat niin Mureen perheenjäsenten kuin muidenkin kirjoittajien kirjeissä. Jumalaan vedottiin toistuvasti, sillä uskonnollinen käsitteistö oli tuttua ja yhteisesti jaettavaa. Uskonnolliset diskurssit kietoutuivat yhteen nationalististen tulkintojen kanssa, minkä lisäksi uskonnosta löytyi kulloiseenkin tilanteeseen sopivaa kuvastoa. Sotaa koettiin käytävän Jumalan kanssa, mutta Jumalan uskottiin myös rankaisevan rituaalisesta epäpuhtaudesta tai tottelemattomuudesta.³⁴⁴ Kodin menetyksen vastapuolena oli entisen kotiseudun joutuminen ateististen venäläisten haltuun, mikä lisäsi tuskaa. Näistä tuntemuksistaan kirjoitti Viipurin kaupungin sairaalassa ja sittemmin Kauhajoen sotasairaalassa työskennellyt Johanneksen ystävä, Lilli:

[R]akas Viipurimme ja kaunis Kannas joutuivat raakalaisten vihollistemme saastaiseen hoitoon. Rakas kotimme jäi täydellisesti sinne, emme saaneet mitään pelastetuksi, mutta toivottavasti on tuli sen hävittänyt, sitä toivon hartaasti. Kaikki on kuin paha painajaisunta, en ymmärrä miten kaikista vain selviämme. Sydäntä ihan kirvelee kun ajattelenkin sitä kauheaa hävityksen jälkeä, jota ryssä on aikaan saanut, ne haavat eivät milloinkaan edes umpeudu, ja rakkaat vanhempani sääliävät kovin minua, saavat olla nyt vieraisissa nurkissa, odottelevat vain, että saisimme uuden pienen kodin pystyyn. [- -] Rakas, pyhä ja kaunis Elian kirkkommekin täytyi jättää mo-

³³⁸ SAA KK Nasti Tatjana-mammalle 3.1.1940. Vrt. Ahokas 2009, 61.

³³⁹ ”Katajaista sitkeyttä taas vaaditaan, uhrimieltä ja uhrausta – Sitä on kansassamme ja asiamme on oikea ja ’Kanssamme on Jumala, ken meiltä voiton estää!’” (SAA KK Sonja Johannekselle 23.1.1940.) Vrt. Tilli 2014, 22, jossa talvisodan mainitaan aikalais-tulkintoissa olleen Jumalan ihmetyö.

³⁴⁰ SAA KK Lilli Johannekselle 15.4.1940.

³⁴¹ SAA KK Anni Johannekselle 20.4.1940. Ks. myös SAA KK Nasti Johannekselle 3.4.1940. Vrt. SAA KK Sonja Klaudialle 11.6.1941.

³⁴² SAA KK Olga J. Johannekselle 24.4.1940.

³⁴³ Raninen-Siiskonen 1999, 157.

³⁴⁴ Vrt. Kivimäki 2013b, 209; Tilli 2014, 28, 99–100. Vaikka Tilli tutkii luterilaisia, on tässä yhtymäkohta ortodokseihin.

komien häväistäväksi, mikä tarkoitus kaikella oikein mahtanee olla. Uskotaan vahvasti, että kaikki mitä on heille roistoille annettu, on vain lainaksi ja takaisin me kaiken otamme, joka on omaamme.³⁴⁵

Ortodokseille koti ja kirkko olivat pyhitettyjä paikkoja, minkä vuoksi niiden oletettava häpäisy voimisti kodittomuuden kokemusta.³⁴⁶

Talvisodan päättänyt Moskovan rauha oli murroskohtana kodittomuuden kokemuksissa.³⁴⁷ Esimerkiksi viipurilaiset sisaret Olga ja Asta kirjoittivat talvisodan rauhan jälkeen: ”Nyt on rauha, mutta kotimme menetetty.”³⁴⁸ Vastaavasti Nasti kertoi omia ja muiden salmilaisten tuntemuksia huhtikuun alussa:

Kyllä se sota todella päättyi meille onnettomaan rauhaan, rauhan sanoma oli kuin kuolin isku. Eikä se millään mahdu päähän että se on totta, vaikka totta se tällä keralla on, miten nämä ihmispoloiset odottivat, kun pääsevät Salmiin, niin vaikka maa-kuopassa asuvat kunhan pääsevät, ja näin nyt kävi, ei ne kyyneleet ole kyytiä kysyneet, miehiltä eikä naisilta. En tietänyt kun oven pistin lukkoon että se on viimeinen kerta, vielä perjantai aamuna paistoin pullaa ja lihakeittoa jäi kiehumaan, kai se kypsi on kunnes pääsenme takaisin Salmiin.³⁴⁹

Odotukset Salmiin pääsystä olivat olleet kovat. Talvisodan aikana Tatjana-mamma kuvasi vointiaan erityisen hyväksi, mutta sodan päättymisen jälkeen vaihtelevaksi vanhan ihmisen kunnoksi surun ja murheen aikana.³⁵⁰ Johannes luonnosteli kesällä 1941 ystävälleen kirjettä, jossa hän kuvaili suorasanaisesti kodittomuuden kokemuksiaan ja katkeruuden tuntemuksiaan talvisodan jälkeen:

Me olemme kaikki hajallaan ja kodittomina, ylen suuresti lyötyinä mutta elämme vielä. [- -]

Salmiin jäi kaikki muu omaisuus paitsi karjan saivat, joka sekin hukkui tänne parempiossaisten suihin.

Minä en saanut Viipurista mitään pelastetuksi yksinpä koulutodistuksetkin ja pankkikirjat, joilla oli vähän säästöä jäivät sinne. Kun vuosi sitten toukokuussa vapauduin reservistä niin ei ollut vaatteita eikä ollut rahaa millä ostaa ja 700:mk annettiin vain vaatteiden korvausta. Se oli ensimmäinen mielen katkerointi ja niin kovasti minua haavoitti se ettei vielä tänä päivänäkään ole ne haavat umpeen menneet. Ajattele,

---

³⁴⁵ SAA KK Lilli Johannekselle 15.4.1940.

³⁴⁶ Raivo 1996, 117, 148.

³⁴⁷ Ks. esim. SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 17.3.1940; SAA KPK Olga ja Asta K. Tatjana Murelle 26.3.1940; SAA KK Yrjö Klaudialle 26.3.1940; SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 27.3.1940; SAA KK Nasti Johannekselle 3.4.1940. Vrt. Ahokas 2009, 24–25.

³⁴⁸ SAA KPK Olga ja Asta K. Tatjana Murelle 26.3.1940.

³⁴⁹ SAA KK Nasti Johannekselle 3.4.1940. Ks. myös SAA KK Hanna Sysmästä Nastille 7.4.1940.

³⁵⁰ SAA KK Tatjana Johannekselle 1.4.1940. Huolta lisäsi se, että Yrjö ei ollut kirjoittanut pitkään aikaan.

kun ei ole ensimmäistä alusvaatekertaa päälle panna puhumattakaan päällysvaateista, eikä ole rahaa millä ostaa, jo sydän mustui katkeruudesta kun kaiken lisäksi en saanut työtä koko kesään. Vasta joulukuun puolivälissä pääsin tänne työhön.³⁵¹

Johanneksen päiväkirjamainen muistelukerronta jäi mitä todennäköisimmin lähettämättömäksi luonnokseksi.³⁵² Johanneksen työhön ja kaupunkiasumiseen perustunut elämäntapa, jossa asumisella, kuluttamisella ja työnteolla oli keskeinen sija, koki kovan murroksen, kun hän siirtyi ensin Vaajasaloon ja sieltä Ilomantsiin.

Sen sijaan kodittomuus merkitsi Yrjölle – maanviljelijälle – konkreettista maattomuutta. Kun talvisota päättyi, menetettiin Karjala, eli kaistale maata, kuten Yrjö kirjoitti sisarelleen. Erityisen katkeraksi menetyksen teki se, että maata oli luovutettava enemmän kuin vihollinen oli hyökkäämällä valloittanut.³⁵³ Vaikka koti-Karjala oli menetetty, isänmaa säilyi:

Kyllähän se katkera pala on meille karjalaisille jättää kaunis Karjala, mutta eihän silti tarvitse heittäytyä epätoivon valtaan, onhan meillä vielä kallista isänmaata, kun sitä viljelemme tarkoin, aivan riittämiin. Ryssällä kai oli vähä, kun piti olla lisää. Ja lopuksi voin sanoa, että sodassa on käyty ja takaisin tullaan. Suuri kiitos Korkeimmalle, kun säilyttänyt terveenä ja aivan ehjänä.³⁵⁴

Yrjö asetti sanansa niin, että kaikesta huolimatta hän koki toivoa ammattinsa jatkamisesta. Maataloussiirtoväen asuttamiseksi ja elinkeinon jatkamisen mahdollistamiseksi säädettiin siirtoväen pika-asutuslaki (1940).³⁵⁵ Käytännössä pika-asutustoiminnalla ei ehtinyt olla vaikutusta Mureen perheen asumisen ja toimeentulon ratkaisuihin, vaan perheenjäsenet elivät eräänlaisen korostetun hajautetun kodin mallia jatkosodan alkuvaiheisiin asti. Noina vuosina kodittomuuden kokemusta pyrittiin lieventämään silläkin tavoin, että entisen elämänmuodon osasia koottiin yhteen. Konkreettisesti Mureen sisarukset etsivät sodan vuoksi erilleen joutuneita kotieläimiään.³⁵⁶ Perheen hevonen Sirkka ja sille syntynyt varsa Lahja löytyivät Saarijärveltä. Sirkasta ja varsinkin Lahjasta muodostui keskeinen yhteinen puheenaihe, koska ne olivat ikään kuin siteinä entiseen elämäntapaan Salmassa.³⁵⁷

³⁵¹ SAA KKK Johanneksen kirjeluonnos pappisveljelle Ilomantsista 10.6.1941. Johannes oli kesän ja syksyn 1940 äitinsä kanssa Vaajasalossa työttömänä. Vrt. Kivimäki 2015b, 293.

³⁵² Vrt. esim. Vehkalahti 2003; Sjö 2016; Tuikkala 2019; Perämäki 2020; Sjö 2020.

³⁵³ SAA KK Yrjö Klaudialle 26.3.1940.

³⁵⁴ SAA KK Yrjö Klaudialle 26.3.1940.

³⁵⁵ Hietanen 1982.

³⁵⁶ Huhtikuussa 1940 Nasti sai tiedon, että heidän Ihana-lehmänsä olisi Kankaanpäässä. (SAA KK Nasti Annille 13.4.1940.) Yrjö kirjoitti Kankaanpäästä: ”Olen juuri kunnantalolla ja kun katselen missä Ihana on, niin ei näy muuta kuin mustaa multaa ja suuria kiviä. Luut ja nahka on lehmällä, jo sanoin huollon johtajalle, että näin hyvinkö evakuoidulle karjalle laitumen olette järjestäneet.” (SAA KK Yrjö Kankaanpäästä Klaudialle 29.6.1940.)

³⁵⁷ SAA KK Nasti Yrjölle 10.7.1940; SAA KK Klaudia Johannekselle 1.2.1940; SAA KK Nasti Yrjölle 10.7.1940; SAA KK Johannes Yrjölle 18.7.1940; SAA KK Klaudia Yrjölle

Menetettyä kotia muisteltiin ja siitä kerrottiin kaunistellenkin. Talvisodan aikana tai sen jälkeen Klaudia oli liioitellut Vaajasalossa Tatjana-mamman maajoittajaperheelle Salmin maatilan kokoa, vaikka todellisuudessa osa tilan metsämaasta oli myyty pois ennen talvisotaa. Hän kertoi tästä Johannekselle, jotta tämä pysyisi samassa tarinassa. Klaudia myös valitti maidosta ja heijasti sitä kautta tyytymättömyyttään savolaisiin, jotka olivat vähätelleet karjalaisia:

Jos muuten satut poikkeamaan sinne Korhosille niin minä vähän korostin tilan kokoa 75 htr salometsää 30 htr parempaa metsää ja 10 htr viljelysmaita. Niin oli mielestäni ja muistin mukaan meidän salometsän koko vaikka se nyt ei ollut enää meillä. Mutta alun perin tilan suuruus oli sellainen. Muista sitten puhua samalla tavalla etten jouvu kielastelijan nujolle [= jää kiinni valheesta]. Töllönnyt [negatiivinen merkitys] lehmy äijän on lypsännyt, mukai meill ni mi ei ole tiä muka hyvin kui oli meill. [= Lehmä on lypsännyt paljon, niin meillä ei ole mitään täällä, niin hyvin kuin oli meillä ennen (?).]³⁵⁸

Klaudian kuvaama asetelma vastaa yleisempää stereotyyppistä siirtokarjalaisten tapaa kehua menetettyä omaisuutta, mikä ärsytti savolaisia. Kehumisen vuoksi savolaiset saattoivat vähätellä karjalaisia. Osa savolaisista koki ennakkoluuloisesti ja yksinkertaistavasti, että evakot suurentelivat menetyksiään.³⁵⁹ Olennaista Klaudian katkelmassa on myös tunnekielen käyttäminen, kun kieli vaihtuu karjalaksi suomenkielisen kirjeen lopussa valehtelua ilmaisevan fraasin myötä. Samalla karjala on osa sisarusten keskinäistä kielenkäyttöä, jota ulkopuolisen lukijan voi olla vaikea ymmärtää.

Evakkojen kodittomuuden kokemusta käsittelevät kirjeet rinnastuvat jossakin mielessä valtameren yli lähetettyihin siirtolaiskirjeisiin.³⁶⁰ Suurimpana erona on kuitenkin se, että evakkoja ei erottanut toisistaan meri. He saattoivat tavata toisiaan myös kasvotusten, eikä ero ollut useinkaan lopullinen. Aikalaisten mielestä evakkoudessa kodittomuuden tunnetta aiheutti henkinen eristäytyneisyys ja yksinäisyys vieraisa olosuhteissa, kuten Klaudian aiemmin Salmassa asunut ystävätär, opettaja, kuvasi kesällä 1943: ”Niin inkeriläiset, itäkarjalaiset kuin Suomenkin evakkokarjalaiset kyllä jäävät ikuisiksi ajoiksi yksinään kohtaloineen ja kärsimyksineen.”³⁶¹ Opettaja rinnasti toisiinsa Suomeen siirrettyjen inkeriläisten, suomalaisten miehittämän Itä-Karjalan siviilien ja siirtokarjalaisten kokemukset, vaikka näiden väestöryhmien kokemusten kirjo oli todellisuudessa laaja.³⁶²

28.7.1940; SAA KPK Johannes Nastille 25.7.1940; SAA KK Johannes Annille 20.5.1941; SAA KK Johannes Annille 20.5.1941; SAA KK Johannes Annille 10.11.1941. Eläinten merkityksestä ks. myös Ahokas 2009, 66.

³⁵⁸ SAA KK Klaudia Johannekselle 7.4.1940.

³⁵⁹ Vrt. Sallinen-Gimpl 1994, 223; Raninen-Siiskonen 1999, 78–79, 88–90.

³⁶⁰ Kuparinen (toim.) 1985; Kalhama & Koironen 1986, 23–27; Sallinen 2004, 97–102; Granö 2004, 103–150; Gerber 2006; Attebery 2007; Cancian 2007; Cancian 2010; Enlund 2014, 2–7; Gerber 2016, 291–314; Stanley 2016, 398–428; Saramo 2018, 53–71. Frigren 2019, 179–215.

³⁶¹ SAA KK Aune Pe. Klaudialle 13.7.1943.

³⁶² Inkeriläisistä ks. Nevalainen 1990.

Kirjeissä yksinäisyyttä ja eristäytyneisyyttä saatettiin ylittää kerronnalla, jota Erkka Pehkonen nimittää transgressiiviseksi diskurssiksi. Sen keinoin kirjeen kirjoittajan ja lukijan välille luotiin ikään kuin yhteinen tila ja kuvitteellinen maailma keskustelunomaisella kerronnalla. Tämä sota-ajan kirjeiden piirre ilmenee myös Mureen perheen kirjekokoelman kirjeissä, kun lukijan silmien eteen maalataan tilanne tai maisema kuvailemalla arkielämää ja ympäristöä, muistelemalla yhteisiä kokemuksia ja haaveilemalla tulevaisuudesta:

Kuvittelin, on jouluaaton ilta. Kirkonkellot soivat. Olen matkalla kirkkoon [- -]. Astun kirkkoon. Kynttilät loistavat, kuoro laulaa ”Tänä päivänä...” ja Te [kanttori Mure] luate rauhallisella ja hartaalla äänellänne.³⁶³

Edellinen ”kuvitelma, muisto menneiltä ajoilta”, kuten kirjoittaja sitä luonnehti, toi ajatuksissa kirjeen kirjoittajan ja lukijan samaan kirkkotilaan Viipurissa. Esimerkkitapauksissa transgressiivinen diskurssi toteutuu konkreettisten tapahtumien kuvailuna, mikä kertoo kirjoittajien etäisemmästä suhteesta kuin Pehkosen tutkimissa aviopuolisoiden kirjeissä.³⁶⁴

Mureen sisarusten kirjeissä ikävää ja kodittomuuden kokemusta ilmaistiin suoraan. Ikävän tuntemisessa oli erilaisia jaksoja: talvisodan vuoksi rajakarjalaiset ja kannakselaiset joutuivat pois kodeistaan, joten kollektiivinen ikävä yhdisti heitä. Salmilaiset eivät kokeneet vastaanottoa esimerkiksi Saarijärvellä välttämättä aina myönteisenä, vaan Nastin mukaan heidän ikäväänsä lisättiin tönkin sanoin ja teoin. Hän kirjoitti sairaasta salmilaismiehestä, joka oli komennettu töihin. Tämä oli vointinsa vuoksi kieltäytynyt, joten paikkakuntalainen moitti ja loukkasi Salmissa ahkeraksi tunnettua miestä:

[T]e Salmilaiset olette järestään kaikki laiskoja, niin täytyi itkemään [= sai tarpeekseen ja alkoi itkeä] ettei voinut puhuakaan, ei händy Salmis olles moitittu laiskaksi, päinvastoin ainas sanottih uravaitsaa [= uuttera].³⁶⁵

Samassa kirjeessä Nasti myös ennakoii kodinkaipuun kasvavan, kun maataloustöiden aika koittaa. Syynä oli se, että pääosin maataloudesta toimeentulonsa saaneet salmilaiset eivät voineet harjoittaa ammattiaan vieraissa oloissa vailla mahdollisuuksia elämäntapansa mukaiseen toimintaan: ”kunhan alkaa oraat vihoittaa ja lehdet puhkeaa hiirenkorvalle, sit vasta meille tulee ikävä, da ni midä emmo voi auttua [= ja mitenkään emme voi auttaa].”³⁶⁶ Mureen sisarusten kir-

³⁶³ SAA KK Lydia P. Johannekselle 8.12.1939.

³⁶⁴ Pehkonen 2013, 90–97. Kirjeistä ks. esim. SAA KK Aune Pe. Klaudialle toisena pääsiäispäivänä 14.4.1941; SAA KK Martta F. Klaudialle 9.3.1942.

³⁶⁵ SAA KK Nasti Johannekselle 26.4.1940.

³⁶⁶ SAA KK Nasti Johannekselle 26.4.1940. Nasti kertoo ostaneensa polkupyörän.

jeissä toistuu Nastin ja Klaudian velvollisuudentunto salmilaisia kohtaan yhteiskunnallisen äitiyden hengessä. Kättilön rooleissaan he kokivat olevansa parempi-osaisia ja vastuussa kuntalaisistaan kodittomuuden keskellä.³⁶⁷

Vastuullisuuden ja työn ihanteen rinnalla kodittomuuden kokemukset merkitsivät eräänlaista välitilaa. Tuolloin elettiin ikään kuin hetkessä, mutta toisaalta aiempaa materiaalista statusta ja elämäntavan ulkoisia puitteita koetettiin saavuttaa takaisin siltä osin kuin mahdollista. Vertailukohtana oli menetetty koti ja Karjalan aika. Klaudia kirjoitti tästä ristiriidasta talvisodan jatkuessa sisarelleen: ”Sillä kun näinkin on kaikki mennyt niin asettumistakin on ennen kun voi alkaa elämisen.”³⁶⁸ Kesällä 1940 hän kuvasi hetkessä elämisen tapaa: ”Kylvemme kylvä ja syömme ja juomme niin kuin huomenna kuolisimme.”³⁶⁹ Kodittomuuden kokemuksista kirjoitettiin siten sekä yhteisöllisinä että omakohtaisina. Kenttäpostin sensuurista ja itsehillinnän ihanteesta huolimatta kirjoittaminen oli ajoittain varsin suoraa.

Kaipausta menetettyyn kotiin säilyi evakkotaustaisten mielissä, mikä tulee ilmi niin kirjeissä kuin aiemman tutkimuksen muistelukerronnassakin.³⁷⁰ Pohjoismaisen Amerikan-siirtolaiskirjallisuuden perusteella koti-ikävä on jaettu kolmeen tyyppiin, joita ovat akuutti koti-ikävän vaihe, melankolisuuden ja mielikuvien vaihe ja piilevän ikävän vaihe. Aluksi päällimmäisinä ovat tuskan, ahdistuksen ja muukalaisuuden kokemukset, mutta menetyksiin alkaa liittyä jäytävää ikävää. Lopulta ikävä kulkee mukana varjon lailla, mutta se saattaa voimistua esimerkiksi jaksoittain vaikkapa tietynä vuodenaikana. Muistoissa menetetty koti muuttui kuin paratiisiksi.³⁷¹ Evakkojen sota-ajan kirjeet kuvaavat akuutin koti-ikävän vaihetta, mutta kodittomuuden kokemus oli riippuvainen myös sodan tilanteesta.

3.2 Sota, avoimet horisontit ja rauhaan palaaminen

Talvisodan taistelujen päättyminen merkitsi aikalaiskokemuksissa avointa horisonttia. Menetyksistä ja syvästä huolesta huolimatta ajatukset pyrittiin suuntaamaan rauhaan palaamiseen, kuten Klaudia kirjoitti veljelleen:

---

³⁶⁷ Ks. myös SAA KK Klaudia Johannekselle 5.11.1940, jossa Klaudia kirjoittaa: ”Jos sieltä saisi kilon villoja niin ostaisin[:] olisin velvollinen antamaan köyhille niistä, niistä lämpimistä mitä on minun takana [= minulla huostassa]. Niille kun välttäisi prostoimbikin [= huonompikin] lanka. Ihan villana antaisin tottapa itse laittaisivat langat.” Klaudia oli käynyt ilmeisesti vaihtokauppaa.

³⁶⁸ SAA KK Klaudia Annille 6.1.1940.

³⁶⁹ SAA KK Klaudia Johannekselle 28.6.1940.

³⁷⁰ Ahokas 2009, 105–107.

³⁷¹ Johannisson 2001, 31–38, 45–47; Ahokas 2009, 71–78, 105–107. Ks. myös Gerber 2016, 291–314; Roper 2011, 421–451; Sallinen 2004, 79–102.

Ei ole paljon väliä elämällä kun näin on mennyt. Oi kumpu saissimme kuolla kaikki. Suuri osa raukkoja kuoleekin. Kuka suruun. Kuka mihinkin. Olli parkakin on kuol-
lut[,] kaatunut. En tiedä vaikka olisi Yrjökin mennyt kun ei ole kuulunut lomalle eikä
ole kirjoittanut kun 5 p. kirjoitin hänellekin kirjeen. Koitamme yhdessä koota kodin
tapaisen että voisimme johonkin kokoontua yhteen. Me [eli mamma, Anni ja Klaudia
itse] olemme kyllä terveet ja pääsin minäkin ehjin nahoin tänne [Leppävirralle ja
Vaajasaloon] monenlaisen melskehen välistä.³⁷²

Klaudia koki talvisodan päättymisen ja sitä seuranneen avoimuuden voimak-
kaana epävarmuutena. Kodin jättäminen, sodan ja surun vuoksi henkensä me-
nettäneiden määrä sekä huoli veljestä tuntuivat äärimmäisen raskailta. Ajatus si-
sarusten ja äidin yhteisestä kodista toi lohtua talvisodan taistelujen jälkeen. Toi-
sessa kirjeessä Klaudia kuvaili hermostuneisuuttaan ja unettomuuttaan, mutta
sisarukset pitivät Klaudian tunnekuohua tuskana ja väsymisenä.³⁷³ Tässä alalu-
vussa näitä aikalaiskokemuksia analysoidaan avoimen horisontin, rauhaan pala-
amisen ja rauhankriisin näkökulmista.

Avoimella horisontilla tarkoitetaan kirjeiden kirjoittamishetken avointa tu-
levaisuutta, kun kirjoittaja on laatinut kirjeen silloisessa nykyhetkessä. Kirjoittaja
ei ole tiennyt tulevaa, vaan hänellä olisi voinut olla erilaisia vaihtoehtoisia tule-
vaisuuksia. Kirjoittamishetkellä ihmisillä on ollut kokemuksiensa mukaan tie-
tyynlaiset tulevaisuuden odotukset, joita nimitän avoimiksi horisonteiksi.³⁷⁴ Aika-
laisten mahdollisuuksien rajat olivat rakentuneet sosiaalis-kulttuurisesti histori-
allisessa kontekstissa vastaavalla tavalla kuin kokemuksetkin.³⁷⁵ Sotavuosiin si-
sältyi myös rauhaan palaamisen aikalaiskokemuksia, joilla viitataan jälleenra-
kennuksen tavoin pyrkimykseen palata sotaa edeltäneeseen tilaan. Rauhan ai-
kaan siirtymisestä seurasi kuitenkin uudenlaisia ongelmia, mitä kuvataan rau-
hankriisin käsitteellä.³⁷⁶ Talvi- ja jatkosota aiheuttivat syvällekyäviä muutoksia
elämäntapaan. Tämä ilmenee Mureen sisarusten kirjeissä erilaisina sodasta ja ko-
dittomuudesta aiheutuneina kokemuksina, avoimina tulevaisuuden horisont-
teina sekä pyrkimyksinä järjestää arkea parhaaksi katsotulla tavalla. Mureen si-
sarukset koettivat ratkaista rauhankriisit rauhaan palaamisen ja jälleenrakenta-
misen aikalaismerkityksissä.

Talvisodanaikaiset kirjoitetut kokemukset painottavat yksituumaista puo-
lustustaistelua kodin puolesta ja selviytymistä ankarissa rintamaolosuhteissa³⁷⁷.
Yrjö vetosi puolustautumisen velvollisuuteen kotiseudun ja Suomen puolesta:

---

³⁷² SAA KK Klaudia Johannekselle 21.3.1940.

³⁷³ SAA KK Klaudia Nastille 20.3.1940; SAA KK Nasti Johannekselle 3.4.1940.

³⁷⁴ Koselleck 2004, 255–275. Ks. myös Villstrand & Karonen 2017, 7–20.

³⁷⁵ Hakosalo et al. 2014, 9; Kotioja 2018, 29.

³⁷⁶ Karonen 2006, 18–20; Holmila 2008; Karonen 2012, 163–172; Karonen 2013, 184–197;
Kivimäki, Hytönen & Karonen 2015, 27, 35.

³⁷⁷ Rajakarjalaisille, etenkin salmilaisille, kodin puolustaminen oli todellinen motiivi:
esim. Yrjö kirjoitti, että samassa komppaniassa hänen kanssaan melkein puolet oli
salmilaisia (SAA KK Yrjö Johannekselle 5.1.1940). Kivimäki 2013b, 153.

Tehtävä mikä minulle ja Johannekselle, sekä kaikille Suomen miehille on langennut, on pyhä ja kallis. Rakkaan isänmaan puolesta on taisteltava viimeiseen mieheen asti. Luulen, että ryssällä on katkera pala nieltävänä, ennenkuin me olemme heidän.³⁷⁸

Kotirintamalla talvisodan taistelujen vielä jatkuessa odotushorisonttina oli usko siihen, että tuhottuja koteja päästäisiin jälleenrakentamaan. Näin Mureen sisarusten ystävä Sonja kirjoitti Johannekselle tammikuussa 1940:

Rauniolle on nouseva uudet kodit – kodit joita sama hurtti ei tule enää raastamaan – Tulevaisuuteen uskoen, oikeuden voittoon luottaen kestää kansamme tämän suuren ja raskaan ajan. Älä murehdi omaisistasi – kyllä kaikki asiat aikanaan järjestyvät – Pää asia että olette kaikki elossa ja tiedätte toisistanne – Reipasta mieltä ystäväni, ilmoita vapaasti, jos jotakin tarvitset, koitan parhaan mukaan edes vähän huolehtia –
379

Kirjekatkelma havainnollistaa odotushorisonttia ja kirjeissä käytettyä kieltä. Sonja katsoi Mureen sisarusten tavoin, että tieto läheisten voinnista ja olinpaikasta toi uskoa tulevaisuuteen evakkoon ja rintamalle hajaantuneiden karjalaisperheiden sisällä.

Kirjeissä sota oli läsnä epävarmuutena. Talvi- ja jatkosodan aikana kirjoittajat kuvailivat omakohtaisia rintamakokemuksia sekä kotirintaman kokemuksia ilmahälytyksistä ja -pommituksista, jotka olivat yhteisiä kauhun hetkiä. Jatkuvaa haavoittumisen ja kuoleman riskiä konkretisoivat tiedot rintamilla haavoittuneista ja kaatuneista. Sattumanvaraisuuden rinnalla oli kuitenkin vahva usko Jumalan suojelukseen.³⁸⁰ Ensimmäiset laajemmat kirjoitukset omakohtaisista ilmahälytykokemuksista ovat vuoden 1940 alusta, jolloin Nasti kirjoitti Johannekselle:

Sortavalasta läksin 28 p:nä jouluk. [M]atka onnistui hyvin, yksi ainoa hälytys oli matkalla [tänne Saarijärvelle]. Klaudia pelkäsi mitenkä minun matka onnistuu, kun pommituksen vaara on. Kyllähän sydän kylmänä odotin junan lähtöä Elisenvaaran asemalla kun se seisoi siinä niin pitkään ja kun kerkesimme tulla pari asema väliä, kuu-

378 SAA KK Yrjö Tatjana-mammalle 4.1.1940. Kirjeessä ihmetellään postin hidasta kulua.

379 SAA KK Sonja Johannekselle 23.1.1940.

380 Ks. esim. SAA KK Klaudia Johannekselle 23.12.1939; SAA KK Klaudia Johannekselle 18.1.1940; SAA KK Tatjana Johannekselle 19.1.1940; SAA KK Klaudia Johannekselle 1.2.1940; SAA KK Klaudia Johannekselle 5.2.1940; SAA KK Tatjana Johannekselle 9.2.1940; SAA KK Klaudia Johannekselle 22.2.1940; SAA KK Klaudia Johannekselle 23.2.1940; SAA KK Johannes Klaudialle 21.4.1940; SAA KK Maria M. Annille 16.8.1940; SAA KKK Johannes kotiväelle 1.9.1943; SAA KK Arla 18.2.1944; SAA KK Hilja M. Klaudialle 22.2.1944; Pilke 2011, 54–56. Klaudia ilmaisi epävarmuutta: ”Enhän tiedä kuinka pian tulee poislähtö täältä [Sortavalasta]. Molotovin pillin mukaan on meidän elettävä. Tässäkin oli eräänä päivänä ja yönä 14 kertaa hälytystä. Kovin se koittaa lopun eellä hosua.” (SAA KK Klaudia Tatjana-mammalle 17.2.1940. Ks. myös SAA KK Klaudia Johannekselle 22.2.1940.)

lenkin jo huudetaan ilmahälytys[.] [E]i muuta kuin kiireen kaupalla metsään juoksemaan, kenellä on vielä pieniä lapsia juosta niiden kanssa, se on jotakin kauheata kun koneet surisee päällä, joka hetki on kohtalon käsissä.³⁸¹

Itärajan lisäksi Neuvostoliiton lentokoneet pommittivat sisämaan kaupunkeja, mikä vaikutti kaupunkilaisten ja kaupunkeihin evakuoitujen siirtoväen elämään. Esimerkiksi Mureen sisarusten ystävistä Kouvolaan ja Kotkan lähistölle evakuoitujen kirjoittivat pommituksista.³⁸²

Näitä kirjoitettuja ihanteita ja kokemuksia vasten talvisodan päättänyt Moskovan rauhansopimus oli käännekohta kirjeiden kirjoittamisessa. Tuolloin alettiin kirjoittaa aiempaa suuremmin pettymyksistä. Kirjeiden sisällöistä on ylipäänsä havaittavissa, että esimerkiksi tyyli, jolla sodasta kirjoitettiin, muuttui. Käsitellyt aiheet ja käytetyt ilmaisutavat alleviivaavat, että rauhansopimuksen myötä odotukset pikaisesta kotiinpaluusta kävivät mahdottomiksi.³⁸³ Odotushorisontti muotoutui uudelleen, ja pettymyksen myötä aikalaiskokemusta määrittäviä välitilan tuntu. Mureen sisarukset ja heidän sukulaisensa sekä ystävänsä järjestivät arkeaan ja elämäntapaansa eri tavoin suhteessa omiin lähtökohtiinsa, kuten ammattiinsa, mutta heitä yhdisti kaikesta huolimatta selviämisen eetos: vaikka koti oli menetetty, elämä jatkui. Asumisen ratkaisuissa korostuivat kirjeenvaihtojen tapaan läheiset sisarussuhteet, äidin arvostaminen ja hajautetun kotitalouden malli. Esimerkiksi Klaudia ja Nasti suunnittelivat kumpikin ottavansa äitinsä asumaan kanssaan, kun vain saisivat asuntoasiansa järjestykseen rauhaan palamisen merkityksessä. Tavoitteena oli edes jonkinlainen oma huoneisto, jossa saisi olla rauhassa.³⁸⁴

Talvisodan jälkeen työ oli keskeinen arjen järjestämisen muoto, ja työn tärkeyteen vedottiin kirjeissä. Työn eetos oli kirjoittamista säännelty tunneregiimi, ja samalla työ oli myös keskeinen rauhankriisistä selviämisen muoto. Esimerkiksi Klaudia Mure työskenteli maalishuhtikuusta 1940 lähtien Leppävirralla Suomen

³⁸¹ SAA KK Nasti Johannekselle 7.1.1940. Pommitusten traumaattisista kokemuksista sotadiskurssissa ks. Martikainen 2013, 240. Pommituksista ks. myös Hemmilä 2017. Klaudia kirjoitti Sortavalan pommituksista: "On kuin maailman loppu olisi meinannut hävittää Sortavalan – siltä se ainakin näyttää ja me sitten aivan kuin ihmeen kautta pelastuneet kauheasta kaaoksesta." (SAA KK Klaudia Tatjana-mammalle 5.2.1940.) Nasti kertoi Johannekselle Sortavalan ja Kuopion pommituksista tarkasti kenttäpostitse: "Sortavala pienei kun oli 56 puutaloa ja 8 kivitaloa mennyt, kirkollishallituksen talokin meni ja sen mukana Somer, oli juuri rapussa pois tulossa ja sirpale lensi joka surmasi. Niin olen ollut levoton teidän kaikkien suhteen, Kuopiotakin on pommittanut[,] 30 ihmistä saanut surmansa, eihän mammakaan kaukana kaupungista ole." (SAA KK Nasti Johannekselle 12.2.1940.)

³⁸² Kouvolan pommituksista talvisodassa ks. SAA KK Öypy Klaudialle 17.12.1940. Kotkan seudun pommituksista jatkosodan aikana ks. SAA KK Aune Pe. Klaudialle 16.5.1942; SAA KK Aune Pe. Klaudialle 10.6.1943. Kotkaan tehtiin jatkosodan aikana 130 ilmahyökkäystä (Meinander 2009, 62).

³⁸³ Ks. esim. SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 17.3.1940.

³⁸⁴ Ks. esim. SAA KK Nasti Tatjana-mammalle 3.1.1940; SAA KK Klaudia Tatjana-mammalle 18.1.1940; SAA KK Nasti Tatjana-mammalle 22.2.1940. Vrt. Haikari 2006, 266–309; Kivimäki 2015b, 286–288.

Huollon synnytystuvalla,³⁸⁵ mutta kesällä 1941 hän aloitti työt Tampereen synnytysairaalaan.³⁸⁶ Sen sijaan Johannes Mure oli erityisen pettynyt työttömyysjaksoonsa talvisodan jälkeen, kun kirkkokunta ei osoittanut hänelle työpaikkaa.³⁸⁷ Yrjö kirjoitti talvisodan kotiuttamisen lähestyessä, että "[o]n vain ajatus, että mihinkähän sitä voisi ryhtyä pään elättämiseksi."³⁸⁸ Hän suunnitteli myös hakevansa metsäkouluun³⁸⁹, ja Klaudia patisteli veljeään rautabetoni- ja muurauskursseille.³⁹⁰ Nasti kirjoitti Yrjön kouluttautumissuunnitelmista: "nyt on aikaa kouluun, ei ole kiireh kyndämäh eigä kylvämäh."³⁹¹ Sisarusten elämäntavan perustana olivat niin sanotut talonpoikaisarvot, jotka asettivat odotushorisonttien lähtökohdaksi maanviljelyn. Kun talonpoikaisen elämäntavan jatkaminen ei onnistunut, olisi maanviljelijäveljenkin soveliasta kouluttautua. Sisarukset kirjoittivat toistuvasti työhön ja sitä kautta asumiseen liittyvistä mahdollisuuksista, joita heillä oli keskimääräistä evakkoa enemmän.³⁹²

Vaikka mahdollisuuksien rajat muuttuivat talvisodan jälkeen, leimasi toive kotiinpaluusta odotuksia. Esimerkiksi joulukuussa 1940 Klaudian ystävätär, lääkärin puoliso, joka oli asunut perheineen Raja-Karjalassa, kirjoitti mahdollisen Karjalan takaisin saamisen hyvittävä koetut kärsimykset.³⁹³ Evakkojen silmissä talvisodan jälkeinen rauhan aika oli ikään kuin välitilaa, jossa rauhaan paluun kokemusta sävytti epävarmuus.³⁹⁴ Kesällä 1941 jatkosodan syttyminen vaikutti olennaisesti odotuksiin, sillä horisontissa siinsi paluu kotiin. Nasti kuvasi uutta horisonttia Jumalaan vedoten:

On niin helteiset päivät, mitenkähän te poika poloiset pärjätte[,] viimekerralla oli tulinen pakkane ja nyt on päinvastoin. Nyt kun Jumala varjelisi että pääsisitte kylvämään ja kyntämään, ja näkemään sen ilon että Suomi on suuri, se on Jumalan asia.

-
- 385 SAA KK Klaudia Johannekselle 7.4.1940; Waris et al. 1952, 82–83. Synnytystuvan perustamisesta Klaudia kirjoitti: "Kyllä myö [karjalaisten] puolet pidämme [Leppävirralla]." (SAA KK Klaudia Johannekselle 7.4.1940.) Klaudian pitämää synnytystupaa kutsuttiin Mureen laitokseksi (SAA KK Klaudia Johannekselle 1.3.1941).
- 386 SAA KK Klaudia Yrjölle 26.6.1941; SAA KK Klaudia Johannekselle 4.7.1941; SAA KK Klaudia Johannekselle 21.7.1941; SAA KK Klaudia Yrjölle 22.7.1941.
- 387 Ks. esim. SAA KK Johannes Nastille 23.11.1940.
- 388 SAA KK Yrjö Johannekselle 1.5.1940. Ks. myös SAA KK Yrjö Johannekselle 30.1.1941.
- 389 SAA KK Yrjö Johannekselle 30.1.1941.
- 390 SAA KK Klaudia Yrjölle 22.7.1940; SAA KK Klaudia Yrjölle 28.7.1940.
- 391 SAA KK Nasti Johannekselle 3.4.1940.
- 392 SAA KK Nasti Johannekselle 24.11.1940. "Olisi se suuri onni jos Nasti pääsisi Joensuuun, se on miellyttävä kaupunki, paljon miellyttävämpi Kuopiota. Onhan täällä kuin olisin jo osaksi kotona kun olen Karjalassa. Poissa on savolaisten jäykkyys. Niin, istun täällä pöytäni ääressä Ilomantsin lukkarin apulaisena, hyvä näinkin. Olen tyytyväinen sillä täällä tulee minulla hyvä olla vielä." (SAA KK Johannes Klaudialle 17.12.1940.) Ks. myös SAA KKK Johannes kotiväelle eli Nastille ja Tatjana-mammalle 17.12.1940. Kuopion Vaajasalon syrjäisyydestä Johanneksen mielestä: "On se tämä paikka sitten hankala kaikella tavalla[,] postipaikkakin on 2 kilometrin päässä." (SAA KK Johannes Klaudialle 4.11.1940).
- 393 SAA KK Öypy Klaudialle 17.12.1940.
- 394 Ks. myös Simonen 1965, 26–29; Haikari 2006, 266–309; Kivimäki, Hytönen & Karonen 2015, 18.

Ei meille tänne kuulu mitään erikoista, on vaan suuri jännitys miten käypi, odotamme niin ratkaisua. [M]ammas on ihan pidelemisty gu heiniä lähtöö luajimah. Salmiin.³⁹⁵

Kuin vastakohtana talvisodan pakkasille alkanut kesäsota avasi perspektiivin vapautetun Karjalan ja suuren Suomen aikaan. Talvisodan rauhaan lähdettiin ikään kuin hakemaan hyvitystä, ja odotushorisonttina oli pikainen paluu Karjalaan kotipelloille heinätöihin. Jumalaan vedottiin niin evakkoudessa kuin Karjalaan paluun yhteydessä.³⁹⁶

Jatkosodan alkuvaihe näyttäytyy Mureen perheen kirjeissä kuin tarkasti raportoituna seikkailukertomuksena kotiseudun, Salmin ja kotikylä-Kirkkojoen, takaisinvaltaamiseksi. Rintaman ja kotirintaman keskinäinen vuorovaikutus alleviivasi Yrjön rintamakirjeitä ja sotapolkua perheen yhteisenä kokemuksena, joka oli jaettu, myötäeletty ja odotettu.³⁹⁷ Vastaava voitonriemu leimasi tuolloin armeijan rintamakirjeenvaihtajien taistelukuvauksia.³⁹⁸ Yrjö ja Johannes kirjoittivat läpi talvi- ja jatkosodan vuosien myös rintaman tapahtumista, joten niistä ei vaiettu täysin. Mureen sisarusten kirjeissä etenkin Yrjöllä oli sodan rintamakokemusten sanoittajan rooli, ja hän kuului siihen ikäluokkaan, joka oli asepalveluksessa talvisodan ja jatkosodan ajan.³⁹⁹ Yrjö Mure oli mitä ilmeisimmin taitava ja motivoitunut sotilas sekä talvi- että jatkosodan rintamilla. Hän rohkaisi veljeään: ”Älä sinäkään hämmästy taistelun melskettä, vaan pidä pää kylmänä.”⁴⁰⁰ Tässä tilanteessa pikkuveli pääsi neuvomaan isoveljeä vastoin totuttua rajakarjalaista perhehierarkiaa, koska Yrjö koki olevansa tottuneempi rintamaolosuhteisiin kuin veljensä.

³⁹⁵ SAA KK Nasti Yrjölle 11.7.1941.

³⁹⁶ Vrt. Ahokas 2009, 100, 102–103; Pajari 2018, 394–407.

³⁹⁷ SAA KKK Yrjö Tatjana-mammalle 24.6.1941; SAA KK Yrjö Nastille 27.6.1941; SAA KK Yrjö Nastille 1.7.1941; SAA KKK Yrjö Tatjana-mammalle 4.7.1941; SAA KKK Yrjö Tatjana-mammalle 7.7.1941; SAA KK Yrjö Tatjana-mammalle 15.7.1941; SAA KKK Yrjö Tatjana-mammalle 17.7.1941; SAA KK Yrjö Johannekselle 19.7.1941; SAA KK Yrjö Klaudialle 23.7.1941; SAA KK Yrjö Johannekselle 24.7.1941; SAA KKK Yrjö Tatjana-mammalle 25.7.1941; SAA KPK Yrjö Annille 26.7.1941; SAA KK Yrjö Johannekselle 26.7.1941; SAA KK Yrjö Johannekselle 29.7.1941; SAA KK Yrjö Klaudialle 29.7.1941; SAA KKK Yrjö Tatjana-mammalle 30.7.1941; SAA KKK Yrjö Tatjana-mammalle 31.7.1941; SAA KK Yrjö Klaudialle 31.7.1941; SAA KKK Yrjö Tatjana-mammalle 31.7.1941; SAA KK Yrjö Klaudialle 3.8.1941; SAA KPK Yrjö Annille 5.8.1941; SAA KPK Yrjö Johannekselle 5.8.1941; SAA K Yrjö Nastille 6.8.1941; SAA KPK Yrjö Klaudialle 8.8.1941; SAA KPK Yrjö Nastille 13.8.1941; SAA KK Yrjö Johannekselle 13.8.1941; SAA KK Yrjö Klaudialle 14.8.1941; SAA KKK Yrjö Tatjana-mammalle 16.8.1941.

³⁹⁸ Pilke 2011, 60–68.

³⁹⁹ Ks. esim. SAA KK Yrjö Klaudialle 18.12.1939; SAA KK Yrjö Annille 26.12.1939; SAA KK Yrjö Klaudialle 12.1.1940; SAA KK Yrjö Johannekselle 2.2.1940; SAA KK Yrjö Johannekselle 14.2.1940; SAA KK Yrjö Johannekselle 19.7.1941; SAA KK Yrjö Johannekselle 5.10.1941; SAA KK Yrjö Nastille 1.1.1943; SAA KK Yrjö Nastille 3.10.1943. Vrt. Hagelstam 2006b, 144–152; Hagelstam 2011, 318–321; Kivimäki, Hytönen & Karonen 2015, 32.

⁴⁰⁰ SAA KK Yrjö Johannekselle 19.12.1939. Sotilasidentiteetistä ks. myös Hagelstam 2006b, 142–167.

Subjekttiivinen kokemus ei ollut katteeton, koska sotien aikana Yrjö Mure ylennettiin sotamiehestä alikersantiksi ja alikersantista kersantiksi. Konekivääriampujasta tuli konekiväärikomppanian puolijoukkueen johtaja. Ylentämisperusteena oli yleisesti katsottuna sotilaallinen kyvykkyys, johon sisältyivät esimerkiksi fyysinen ja henkinen kunto sekä taisteluissa osoitettu pätevyys. Yrjön tavoitteena oli myös reserviupseerikoulutukseen hakeutuminen. Rauhan aikana reserviupseerikoulutukseen pääsyyn vaikutti koulutustausta.⁴⁰¹ Kuitenkaan Yrjö Mure ei päässyt reserviupseerikurssille talvisodan jälkeen, vuonna 1941 eikä vuonna 1942, minkä hän koki henkilökohtaisena takaiskuna ja ainakin jossain määrin siirtokarjalaistaustansa syynä. Talvisodan jälkeen ei ollut ollut tiedossa, että Yrjö oli käynyt keskikoulun. Myöhemmin muodolliseksi esteeksi muodostui se, ettei Yrjö ollut käynyt aliupseerikoulua.⁴⁰² Tästä huolimatta Yrjö sai kunnostautumisestaan toisen luokan vapauden mitalin, kun oli sotilasarvoltaan alikersantti.⁴⁰³

Kirjoitetuissa rintamakokemuksissa asemasota koettiin välillä pitkästyttäväksi ja ainaiseksi loman odottamiseksi, koska perheenjäsenten, sukulaisten ja ystävien mielenkiinto kohdistui jälleenrakennettavan kodin asioihin kotieläimien ja maanviljelyksineen.⁴⁰⁴ Pääosa Yrjön ja Johanneksen rintamakirjeiden sisällöistä liittyi tavalla tai toisella Kirkkojoen kodin asioihin. Esimerkiksi marraskuussa 1941, kun Klaudia oli palannut Salmiin ja kun Johannes oli siirtynyt kirkolliseen työhön Aunukseen, Yrjö kirjoitti Anni-sisarelleen Vaajasaloon: ”Johanneksella oli hyvä onni, että pääsi sellaiseen virkaan, saa käydä vähän väliä kotona.”⁴⁰⁵ Vastaavasti Johannes raportoi Annille kotona käymiset ja kodin tapahtumat.⁴⁰⁶ Yrjö toivoi sodan loppumista kirjeissään rintamalta, ja sodan loppumisen odottaminen oli yksi toistuvista kirjoittamisen aiheista kodin rinnalla.⁴⁰⁷

Kodin jälleenrakentaminen syksystä 1941 kevääseen 1944 valottuu nostalgis-romanttisessa sävyssä, jota kuitenkin kehystää eletty todellisuus karuissa ja puutteellisissa olosuhteissa. Kirkkojoen arjen ja talonpoikaisen elämäntavan järjestämisessä olennaisena apuna olivat Johannes Mureen verkostot Aunuksessa.

---

⁴⁰¹ SAA HA Yrjö Mure, sotilaspassi; Kivimäki 2013b, 130.

⁴⁰² SAA KK Klaudia Johannekselle 7.4.1940; SAA KK Yrjö Johannekselle 30.1.1941; SAA KK Yrjö ja Klaudia Johannekselle 23.3.1941. Reserviupseerikurssihaaveista myös SAA KK Yrjö Johannekselle 14.1.1942. Nasti kirjoitti epäillen veljensä mahdollisuuksista: Johannes ”kirjoittaa että Yrjö menee R.U.K. onkohan se oikein totta.” (SAA KK Nasti Klaudialle 14.1.1941 [po. 1942].)

⁴⁰³ SAA KK Yrjö Nastille 25.12.1941; SAA KK Johannes Annille 8.1.1942.

⁴⁰⁴ Vrt. rintamasotilaiden huolenaiheita Kivimäki 2013b, 141. Rintamayhteisöstä ks. Kivimäki 2013b, 147–234.

⁴⁰⁵ SAA KK Yrjö Annille 17.11.1941.

⁴⁰⁶ SAA KK Johannes Annille 3.12.1941.

⁴⁰⁷ Ks. esim. SAA KK Yrjö Johannekselle 27.10.1941; SAA KK Yrjö Annille 28.12.1941; SAA KK Yrjö Annille 9.1.1942; SAA KK Yrjö Nastille 29.6.1942. Ks. myös Pilke 2011, 99–100.

Perheen asema teki mahdolliseksi asioiden järjestämisen itselle edullisella tavalla.⁴⁰⁸ Nämä Kirkkojoen kodin kirjeet rakentavat kodin piirin narratiivia, jossa Klaudia on jälleenrakentajan ilmentymänä ja jossa pohjavireenä on paluu rauhaan asemasodasta huolimatta. Mureen sisarukset, kuten muutkin palautettua Karjalaa rakentaneet, ikään kuin pyrkivät palauttamaan elämäntapaansa entiselleen.⁴⁰⁹

Jälleenrakentajan roolissa Klaudialla oli oikeus osallistua paikallisiin juhlatilaisuuksiin, koska kättilön asema jälleenrakentajayhteisössä oli merkityksellinen. Kirjeissä jälleenrakentajan kirje-minä jätti ajoittain jalkoihin kättilön ammatti-identiteetin eikä marittatyöstäkään juuri keskusteltu⁴¹⁰. Esimerkiksi Klaudia kirjoitti, kuinka töiden asettuminen juhlatilaisuuden osallistumisen esteeksi sai hänet omien sanojensa mukaan kiroilemaan ääneen.⁴¹¹ Jo kättilön ammatti edisti Klaudian varhaista paluuta pian ensimmäisten palaajien jälkeen.⁴¹² Ensimmäisinä takaisin vallatuille alueille palasivat kuntien hoitokunnat ja sadonkorjuuta sekä puhdistamista tehneet niin sanotut kärkiryhmät. Siviilien palaaminen oli si-doksissa palaamislupajärjestelmään.⁴¹³

Tatjana-mamman kotiinpaluu ajoittui loppuvuoteen 1941 ja Annin alkukesään 1942. Johannes kirjoittaa mamman kotiinpaluusta: ”nyt on jo mammakin kotona Salmassa, on aivan riemullista kirjoittaa että mamma, rakas mamma pääsi viimein kotiin, omaan kotiin, hoitamaan omia schiivatoita [= kotieläimiä]!”⁴¹⁴

⁴⁰⁸ Ks. esim. SAA KK Klaudia Nastille 25.12.1941; SAA KK Klaudia Annille 12.3.1942; SAA KKK Johannes Tatjana-mammalle 12.6.1942; SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 28.11.1942. ”Tämä on aivan kamalaa kun ei saa kohta mitään ja eläminen täällä vaatisi kaikki. Valjaat menee kortille uudesta vuodesta. Tiedätkö että paperikin menee kortille”. (SAA KK Klaudia Nastille 5.12.1942.)

⁴⁰⁹ Ks. esim. SAA KK Klaudia Johannekselle 7.9.1941; SAA KK Anni Nastille 29.12.1941; SAA KK Henni Klaudialle 10.3.1942; SAA HA Nastin kotelo Kaisa P. Klaudialle 6.10.1941; SAA KKK Klaudian vastausluonnos tai palautettu kirje Hanna T:lle 8.10.1941; SAA KKK Klaudian vastausluonnos Hanna T:lle 20.1.1942; SAA KK Aune Pe. Klaudialle 13.7.1943; SAA KKK Klaudian luonnos Aune Pe:lle ehkä kesäkuussa 1943; Heikkilä 2020; Vrt. Ahokas 2009, 86–94. Ks. myös Simonen 1965.

⁴¹⁰ Klaudia sai yksittäisiä kirjeitä Laatokan Karjalan marittatyön keskeisiltä henkilöiltä kuten Henni Teittiseltä ja Maija Honkapirtiltä. Ks. esim. SAA KK Henni Teittinen Klaudialle 10.3.1942; SAA KPK Maija Honkapirtti Klaudialle 16.7.1941.

⁴¹¹ ”[S]amassa tuli [- -] perk. hakemaan. Kirosin niin että [- -] kuuli ulos asti ja tuli ihan peloissaan” (SAA KK Klaudia Nastille 25.9.1943).

⁴¹² Tosin Klaudia kirjoitti: ”Siirtolaisena olin minäkin kaksi vuotta. Koko aikana ei minulla ollut lomaa ja olin hoitajana suuressa laitoksessa Tampereella ja kun Salmi valittiin sanoin itseni irti ja tulin Salmiin näkemään kotini rauniot. Vasta täältä ilmoitin itsestäni Lääkintähallitukselle ja sain lokak.[uussa] määräyksen jäädä kättilöksi (hebamme [= hebamme]) tänne. Olen sotilashallinnon alainen virkamies[,] saan kersantin palkan ja muonan. Ihmeellinen, historiallinen lomani sodan jälkeen autiossa tyhjässä suuressa kylässä. Olin kuin erakko ja nautin yksinäisyydestä väsyttävän laitostyön jälkeen.” (SAA HA Klaudia Mure, vastausluonnos Albertin kirjeeseen kääntämistä varten 14.3.1942.)

⁴¹³ Ahokas 2009, 79–87; Simonen 1965, 47–69. Johannes kirjoitti: ”Klaudiahan meni tämänkuun 12. p:nä Salmiin ja Eilen saimme kirjeen häneltä. Häärii vain siellä puhdistushommissa.” (SAA KK Johannes Annille 28.9.1941.)

⁴¹⁴ SAA KK Johannes Annille 6.12.1941; SAA KK Johannes Nastille 6.6.1942.

Annin paluuintoa tyynnyteltiin alkeellisiin olosuhteisiin vedoten. Samalla keskustelu osoittaa, että tavoitteena oli saada ihmisten ja eläinten muodostama koti entiselleen.⁴¹⁵ Rauhaan palaamisen motiivia korostaa puhetapa, että ”elämä vähitellen alkaa mennä omiin entisiin raiteisiin.”⁴¹⁶ Kaikki Mureen perheen ystävät eivät jakaneet Klaudian ja tämän omaisten paluuintoa, tai he eivät voineet eri syiden vuoksi palata, joten osa ystävästä jäi pysyvästi muille paikkakunnille.⁴¹⁷ Tästä huolimatta – tai tämän vuoksi – he olivat uteliaita kuulemaan ja näkemään, mitä entiselle kotiseudulle kuului. Tuossa vaiheessa ikävä ja uteliaisuus perustuivat mielikuviin eli kuvitelmiin siitä, mitä entisestä olisi jäljellä.⁴¹⁸ Karjalainen kaupunkisiirtoväki asettui asumaan etenkin Helsinkiin, Lahteen, Tampereelle ja Turkuun. Heistä suurin osa kuului siihen evakkojen kolmannekseen, joka ei palannut Karjalaan jatkosodan aikaan.⁴¹⁹

Sodan arki rintamalla oli Yrjön kokemuksen mukaan yksitoikkoista – välillä ei tiennyt mikä päivä oli, eikä eroa pyhällä ja arjella ollut.⁴²⁰ Väliaikaisuuden tiedostamisen ja parempien aikojen odottamisen on ylipäänsä tulkittu olleen eräänlainen selviytymisstrategia sotavuosina. Kirjeissä kuvattiin nykyhetkestä selviytymistä ja odotusta kirjeiden ja pakettien saapumisesta, jostakin tulevasta tapah-

⁴¹⁵ SAA KK Klaudia ja Nasti Annille 6. ja 7.12.1941; ”Sitten kun Sinä [Anni] tulet ensi syksynä kotiin niin meillä on jo täydellinen koti pystyssä.” (SAA KK Johannes Annille 3.12.1941.) ”Älä Sinä vielä kovasti ikävöi kotiin, sitten kun saamme siellä asuntopuolen kylliksi tyydyttävään kuntoon, voimme ajatella kaikkien kokoontumista sinne.” (SAA KK Johannes Annille 19.3.1942.)

⁴¹⁶ SAA KK Klaudia Annille 7.2.1942.

⁴¹⁷ ”Olen tässä niin epätoivon vallassa että en voi ni [= edes] sanoin kuvata. Katsos kun meille eivät lähetä paluulupaa, että muka vanhempieni vuoksi, joka mielestäni on kovin väärin, sillä joka hetki tuo meille aineellista vahinkoa ja varsinkin vanhempani kärsivät niin sanattomasti kun eivät pääse pois, kun täältä on jo paljon lähtenyt ihan evakkonaapureita, ja se, se tekee vanhempani ihan sairaaksi. Minä luulen, että on sinne varmasti palannut aika vanhoja, vai me kun olemme lykyttömiä olleet siellä eläjessä sekä täällä evakkona ollessa, siis muka [= sillä tavalla] taitaa loppu ikä mennä. Olen ihan Mooseksen asemassa, että aina napistaa [= lyö (?)] minua vastaan, että en voi johdattaa kotiin kuolemaan.” (SAA KK Nasti F. Klaudialle 14.5.1942.)

⁴¹⁸ SAA KK Anni Pa. Nastille 18.1.1942; SAA KK Hanna T. Klaudialle 18.1.1942; SAA KK Henni Teittinen Klaudialle 10.3.1942; SAA KK Aune Pe. Klaudialle 13.7.1943; SAA KKK Klaudian vastausluonnos tai palautettu kirje Hannalle 8.10.1941; SAA KKK Klaudian vastausluonnos Hannalle 20.1.1942; Heikkilä 2020, 79–93. ”Kyllähän minäkin muistan ajatuksissani [sinua] ja näen melkein joka yö unissa että olen siellä Salmassa ja usein teillä[,] viime yönäkin näin. Kuten arvaat on minun monesti kovin ikävä sinne, mutta ei voi mitään kun on elämämme tilanne järjestynyt.” (SAA KK Maija P. Klaudialle 9.6.1943.) ”Kyllä tahtoisin olla kanssasi jakamassa sen seikkailurikkaan hauskuuden jossa nyt elät.” (SAA HA Nastin kotelo, Kaisa P. Klaudialle 6.10.1941.) ”Kiitos viimeisestä kirjeestäsi, olin onnellinen kun sain sen, se oli niin romanttinen. Se oli aivan kuin satua. [- -] Sinä asut kuin sadun mökissä. Uit milloin huvittaa, noudat veden aivan mökkisi ovelta ja istut veden partaalla ja katselet sen rauhoittavaa juoksua ja liikettä. Saat unhoittaa kaiken maailman juoksun ja temmellyksen.” (SAA KK Martta F. Klaudialle 9.3.1942.) Vrt. Ahokas 2009, 85–86; Fingerroos 2010.

⁴¹⁹ Nevalainen 2010, 232–233.

⁴²⁰ Ks. esim. SAA KPK Yrjö Tatjana-mammalle 8.4.1942.

tumasta tai muutoksesta, pääsystä lepäämään, läheisten tapaamisesta ja paremmasta tulevaisuudesta.⁴²¹ Konkreettisesti tämä odottamisen strategia tarkoitti Mureen sisaruksille erilaisten asioiden – kuten kirjeiden, pakettien, loman, tapaamisen ja rauhan – odottamista. Jatkosodan yhä kestäessä Klaudian ystävä katsoi sotilaiden moraalin löystyneen, mikä ilmeni muun muassa runsaana alkoholin käyttönä.⁴²² Yleisesti mielialat olivat laskusuunnassa ja päihteiden käyttö sekä irtosuhteet lisääntyivät. Suomalaisten moraalista kantoivat huolta varsinkin papit ja virkamiehet.⁴²³

Sodan luonteesta keskusteltiin myös ystäväysten kesken. Klaudian ystävä, lääkäriin puoliso, kirjoitti jatkosodan luonteesta ja kaatuneista tammikuussa 1942:

Tuttuja on mennyt enemmän tässä sodassa kuin edellisessä. Mutta onhan tämä toisenluontoista kokonaan.⁴²⁴

Talvisotaan verrattuna jatkosota oli avannut uudenlaisen horisontin, joten ystävättären kirjeissä käsiteltiin naisten ponnisteluja Suur-Suomen rakentamisessa, raskaita menetyksiä ja toiveita rauhasta.⁴²⁵ Ajan aatteen mukaisesti Johanneksele ostettiin lahjaksi Adolf Hitlerin kirja *Taisteluni* ja Benito Mussolinin *Puhun Brunon kanssa*.⁴²⁶ Mureen kirjekokoelman kirjeissä valottuu näkemys, jota voisi luonnehtia Jouni Tillin tutkimuksen mukaan oikeistolaiseksi näkemykseksi, johon lukeutuivat innostus Suur-Suomesta ja -Karjalasta sekä mahdollisesti läheiset suhteet Akateemisen Karjala-Seuran ideologiaan.⁴²⁷ Näissä piireissä sotaa tulkittiin käytävän ”kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta Venäjää ja bolsevismia vastaan.”⁴²⁸ Talvisota vertautui Daavidin ja Goljatin taisteluun, mutta jatkosota näyttäytyi aikalaisten silmissä toisenluontoisena, kuten Klaudian ystäväkin kirjoitti, koska se oli hyökkäyssotaa Saksan kanssa. Talvisodan rauha oli katkera, joten jatkosodan tavoitteena oli palauttaa menetetty Karjala ja vapauttaa Itä-Karjala.⁴²⁹

Vaikka Jouni Tilli on tutkinut luterilaisia, on tutkimus sovellettavissa tässä yhteydessä ortodokseihin sillä erotuksella, että ortodokseilla Suur-Karjalan rooli korostui. Sotaretoriikka nojasi uskonnolliseen kuvastoon pyhästä sodasta ja ristiretkestä Karjalaan sekä luterilaisilla että ortodokseilla. Ajateltiin, että sotilaat

421 Väliaikaisuudesta ja odottamisesta selviytymisstrategiana ks. Kuusi 2000, 363–365.

422 SAA KK Uno Klaudialle 18.6.1943.

423 Tilli 2014, 203–204; Salminen 2013, 143–175; Kansanaho 1991, 259–262.

424 SAA KK Öypy Klaudialle 10.1.1942.

425 SAA KK Maija S. Klaudialle samassa kuussa kuin Kaisa P. 31.5.1942.

426 SAA KK Nasti Klaudialle 22.2.1943; SAA KK Johannes Klaudialle 4.3.1943; SAA KK Klaudia Nastille 15.12.1943. Klaudia kirjoitti jo joulun edellä: ”Sitten en muistanut kirjoittaa että olisit ostanut kovissa kansissa *Taisteluni* kirjat II osaa[,] Hitlerin [-] olisimme sen antaneet Johanneksele.” (SAA KK Klaudia Nastille 21.12.1942). Nasti sai ostettu vain toisen osan jouluksi 1942 (SAA KK Nasti Klaudialle 28.12.1942).

427 Tilli 2014, 45. Erityisesti ortodoksien näkökulmasta ks. Laitila 2007, 122–141.

428 Tilli 2014, 22.

429 Tilli 2014, 22–23, 36–41; Sorvali 2006, 106–128.

taistelivat Jumalan varjeluksessa luodakseen Suur-Suomen ja Suur-Karjalan.⁴³⁰ Mureen sisaruksille Aunuksen Karjalan miehittäminen ja aunukselaisten suomalaisuus oli itsestään selvää, mikä tuli ilmi niin Yrjön taistelukuvauksissa kuin Johanneksen perhekirjeissä, jotka hän kirjoitti Aunukselta.⁴³¹ Mureen sisaruksista etenkin Klaudialle sekä hänen ystävättärilleen saksalaissotilaiden läsnäolo Salmassa ja Aunuksessa merkitsi mahdollisuutta palata takaisin kotiin Salmiin ja Itä-Karjalan liittämistä osaksi Suomea. He kokivat kiitollisuutta saksalaisia kohtaan ja uskoivat sodan päättyvän saksalaisten voittoon. Klaudiolla oli jopa saksalainen sotilas kirjeenvaihtoystävänä.⁴³²

Käännekohtana Mureen perheen asemasodanaikaisessa arjessa oli Yrjön haavoittuminen syksyllä 1943. Tieto haavoittumisesta aiheutti pelkoa ja huolta. Mureen sisarusten omien kokemusten mukaan tilanteesta seurasi eräänlainen kirjoittamisen pakko, kun läheiset oli pidettävä epävarman tilanteen tasalla.⁴³³ Päähän ja korvaan kranaatin sirpaleesta haavoittunut Yrjö tuotiin ensin sotasaairaalaan Salmiin, josta hänet vietiin Helsinkiin hoidettavaksi. Sieltä hän kirjoitti, kun toipuminen oli edennyt hyvin:

Viime viikolla olimme asemiesillä Messuhallissa. Oli oikein hauska ilta. Minä vaan täällä huvittelen. Pitäisi kohta puoleen päästä katsomaan presidentin linnaa. Ensi sunnuntaina menen kai katsomaan eduskuntataloa.⁴³⁴

Yrjön kirjoittamista sävytti vahva selviämisen eetos, koska hän alusta asti pyrki osoittamaan pää- ja korvavammasta toipumisen nopeaa edistymistä. Kirjoituksissa kokemuksissa aika Helsingissä sairaalahoidon jälkeen oli kuin seikkailu, jota kuvattiin tapahtumakerronnan keinoin eli raportoimalla tapahtumia ja nähtävyyksiä. Yrjön rintamapalvelus päättyi syksyyn 1943, ja haavoittumisesta jäi

---

⁴³⁰ Tilli 2014, 99, 112–115, 180–201; Laitila 2007, 122–141; Ylä-Jussila 2020. Mureen kirjeistä ks. SAA KKK Yrjö kotiväelle kesä-heinäkuussa 1941, miltä ajalta on seitsemän kirjettä.

⁴³¹ Ks. esim. SAA KKK Yrjö kotiväelle eli Tatjana mammalle 29.9.1941. Tätä käsitellään alaluvussa 3.4 Suomalaistajana Aunuksessa.

⁴³² SAA KK Sonja Klaudialle 7.3.1942; SAA KK Sonja Klaudialle 20.3.1942; SAA KK Sonja Klaudialle 25.4.1942; SAA KK Albert Klaudialle 2.5.1942; SAA KK Klaudia Nastille 28.8.1942; Heikkilä 2017, 131, 142, 154, 156, 164, 169, 176. Osan kirjeistä käänsi Johannes Suhola: ”Vanhempi veljeni jonka sinä näit ja lehtori serkkuni ovat käyneet Aunukselta käsin siunaamassa sankarit. Tämä serkku on kääntänyt kirjeet.” (SAA HA Klaudia Mure, vastausluonnos Albertin kirjeeseen kääntämistä varten 14.3.1942.)

⁴³³ SAA KK Klaudia Nastille 20.9.1943; SAA KK Klaudia Nastille 25.9.1943.

⁴³⁴ SAA KK Yrjö Nastille 5.11.1943.

pysyvä aivoinvaliditeetti. Vamma ei kuitenkaan estänyt entisen elämäntavan jatkamista tai vaikuttanut kirjoitus- ja puhekykyyn.⁴³⁵ Sotainvalidina Yrjö Mure selvitti myös korvausasioita vammansa johdosta,⁴³⁶ ja hänet vapautettiin armeijan palveluksesta huhtikuussa 1944. Yrjö oli siten siviilissä jatkosodan loppuajan, joten hänen kokemuksensa välittävät tietoa sodasta ja rauhan tulosta siitä näkökulmasta, jota ei ole aiemmin tutkittu.⁴³⁷

Merkittävä murros jatkosodan horisonteissa koettiin kesällä 1944, kun taistelut etenivät kohti Salmia. Muuttuneen sotatilanteen vuoksi Mureen perhe oli lähdössä toistamiseen evakkoon muiden rajakarjalaisten palanneiden kanssa:

No niin! Olemme taas sellaisessa hullunmyllyssä enkä tiedä miten selviämme kun kaikkea [irtaimistoa] on ja kun eläjillä [= vaurailta asukkailla] konsanaan. [- -]

Kuka tietää tulemmeko pian tai pääsemmekö säikäykselle ja saamme jäädä tänne.⁴³⁸

Klaudia kirjoitti sisarelleen tunnelmista kotikylässään ja perheen evakuointimahdollisuuksista, kun Neuvostoliiton suurhyökkäys oli käynnissä. Veli Johannes oli tullut perääntyvien joukkojen kanssa Aunuksesta, kun Klaudia ja Yrjö pakkasivat perheen irtaimistoa ja lähettivät sitä evakuointisuunnitelmien mukaisesti Lapinlahden Alapitkälle rautatiekuljetuksina ja Nasti-sisaren kotiin Urjalaan. Yrjö oli kohtaamassa suurhyökkäystä ja siitä seurannutta evakkomatkaa kotirintamamiehenä, joten hänen rooliinsa kuului perheen irtaimiston evakuoiminen.⁴³⁹

Kokemuksellisesti toisen maailmansodan vuosien avoimet horisontit liittyivät muuttuviin historiallisiin konteksteihin sekä muutosten keskellä oman arkielämän järjestämiseen. Elämäntapa loi perustan, jonka mukaan aikalaiset tekivät henkilökohtaisia valintojaan mahdollisuuksiensa rajoissa. Esimerkiksi kesän 1944 evakuointi sujui evakuointisuunnitelmien mukaan, mutta etenkin Mureen

⁴³⁵ SAA KK Yrjö Klaudialle 3.10.1943; SAA KK Yrjö Nastille 3.10.1943; SAA KK Yrjö Nastille 7.10.1943; SAA KK Yrjö Nastille 9.10.1943; SAA KK Yrjö Tatjana-mammalle 10.10.1943; SAA KK Yrjö Klaudialle 14.10.1943; SAA KK Yrjö Klaudialle 19.10.1943; SAA KK Yrjö Nastille 25.10.1943; SAA K Yrjö Tatjana-mammalle 29.10.1943; SAA KK Yrjö Klaudialle 1.11.1943; SAA KK Yrjö Nastille 5.11.1943; SAA KK Yrjö Nastille 8.11.1943; SAA KK Yrjö Klaudialle 12.11.1943; SAA KK Yrjö Nastille 12.11.1943.

⁴³⁶ SAA HA Yrjö Mure Valtion tapaturmatoimiston päätös 12.10.1945; SAA KK Yrjö Johannekselle 7.3.1946; Siirtokarjalaisten tie 4, 697. Vrt. Laine-Frigren 2018, 408–421; Ranta-Knuuttila 1992, 14–18, 60, 192, 288–295; Yrjön henkilöarkistosta on pääteltävissä, että Yrjö oli hakenut ammattikurssille loppuvuodesta 1944 tai alkuvuodesta 1945 (SAA HA Yrjö Mure Sotainvalidien työhuoltovirasto 2.3.1945). Yrjö suunnitteli maanviljelijän ammatista luopumista vielä syksyllä 1953 (SAA KK Yrjö Johannekselle 4.9.1953).

⁴³⁷ SAA HA Yrjö Mure sotilaspassi; Kinnunen & Kivimäki 2018, 382; Kivimäki, Hytönen & Karonen 2015, 32.

⁴³⁸ SAA KK Klaudia Nastille 20.6.1944.

⁴³⁹ Toisen maailmansodan vaikutuksista Viipurin läänissä ks. Turtola 2010, 172–225.

perheen kohdalla kotieläinten sijoittamisen kanssa oli ongelmia, kun sopivia karjasuojia ja laitumia ei ollut tarjolla riittävästi.⁴⁴⁰ Kotieläimet vaikuttivat myös mahdollisuuksiin majoittua taloihin. Klaudia kirjoitti voimakkain sanankääntein eläimistä johtuvasta mahdollisesta asunnonvaihdesta:

Täällä Taanan talossa olisi hyvä asua mutta saakelin lehmät ja hevonen ne kohman kriesat niistä en piäse muuten kun suolaamalla pyttyyn. Niiden takia pitää mennä johonkin ludepesään.⁴⁴¹

Kotieläimistä tuli syksyn 1944 mittaan kirjeissä toistuva huolenaihe – eli aiemmin henkistä yhteyttä säilyttäneistä eläimistä oli tullut rauhaan palaamisen ongelma – ja hevonen, lehmä ja hieho piti teurastaa. Yrjö kuvasi kotieläinten teurastamista tunnekielisellä fraasilla: ”Viekö lopuskat riehkimme, dai niis piäsemmö” [eli vie-läkö loput iskemme tai lyömme, niin niistä pääsemme vapaaksi].⁴⁴² Lauseella hän tarkoitti, että mieltä painoi huoli muun karjan tulevaisuudesta ja perheen toimeentulosta. Myös yhteiselo sisarusten kesken ja majoitustalon vakituisten asukkaiden kanssa kiristi tunnelmaa. Rintamalta kotiutunut talon omistaja syylistyi jopa lievään väkivallantekoon, jota käsiteltiin käräjillä.⁴⁴³

Syksyn 1944 kärjistynyt asetelma kertoo rauhankriisistä ruohonjuuritasolla. Armeijan kotiuttamisen jälkeen loppuvuodesta 1944 ja vuoden 1945 aikana rikosten määrät nousivat selvästi, minkä taustalla olivat ainakin pula- ja säännöstely-talous, eräänlainen irrottautuminen sotavuosista päihteiden ja lääkkeiden avulla sekä auktoriteettien uhmaaminen. Valtiollisten toimien lisäksi rauhankriisin eli rauhan mukanaan tuomia ongelmia käsiteltiin kodeissa ja perheiden kesken.⁴⁴⁴ Ville Kivimäki luonnehtii, että syksyn tunnemaisemaa värivät uupumus ja pelko.⁴⁴⁵ Kuitenkaan esimerkiksi riidat siirtoväen ja savolaisen isäntäväen välillä eivät olleet uusi ilmiö silloin, kun rajakarjalainen siirtoväki saapui majoitusta-

⁴⁴⁰ ”Kovin heikosti on tämä meidän sijoitus järjestyksessä. Kovia ovat vielä savolaisten sydämet, erittäin kovia. Meidän on pitänyt luopua kaikesta, mutta nämä savolaiset eivät tahdokaan luopua edes enimmäistä mukavuuksistaan. Pikku mökit on ahdettu täyteen siirtoväkeä, mutta suurissa taloissa eletään entiseen leveään tapaan viisi-kuusi suurta huonetta käsittävässä taloissaan kolme tai neljä henkeä käsittävine perheineen. Yleensä olen tullut havaitsemaan sen että köyhempi kansa käsittää tilanteen vakavuuden paljon paremmin kuin varakkaat maaeläjät. Emme me paljoa pyytäisi-kään vain yhden pikkuhuoneen ja kahdelle lehmälle laitumen, mutta saapa nähdä saammeko.” (SAA KK Johannes Nastille 12.7.1944.)

⁴⁴¹ SAA KK Klaudia Nastille 8.8.1944.

⁴⁴² SAA KK Yrjö Nastille 6.11.1944.

⁴⁴³ SAA KK Klaudia Nastille 15.8.1944; SAA KK Klaudia Nastille 25.8.1944; SAA KK Johannes Nastille 17.10.1944; SAA KK Yrjö ja Anni Nastille 6.11.1944; JoMA IT Lapinlahden kärjäkunnan arkisto 1945 CIII a:90 54. Eläinongelmat jatkuivat vielä vuoteen 1946 asti: ”Siivatoinker ollah ihmees, kun eivät tahdo saada heinää mistään tai jos jostain ottavat, niin poliisi pitää olla keral. Väkinin kun ottavat, niin sitten saavat. Minä kyselin olkia mutta sitäkään ei tahdo saada mistään.” (SAA KK Yrjö Nastille 6.2.1946. Ks. myös SAA KK Yrjö Klaudiville 4.1.1946.)

⁴⁴⁴ Kivimäki 2015b, 294–295, 297–306, 319.

⁴⁴⁵ Kivimäki 2015a, 99.

loihinsa Pohjois-Savoon jatkosodan loppuvaiheessa. Yleisesti on todettu, että ainakin joissakin tapauksissa talvisodan evakkojen ja isäntäväen sekä maataloustöihin sijoitetun inkeriläisen siirtoväen ja heidän työntajiensa kesken oli erimielisyyksiä.⁴⁴⁶

Mureen sisarusten tapauksessa Yrjö Mure koki syksyn 1944 kotirintamamihenä, mutta hänen kokemuksistaan on jäänyt niukka kuva. Tuolloin Klaudia ja Johannes kirjoittivat suurimman osan perhekirjeistä, eikä tallella ole kuin yksi Yrjön kirjoittama kirje. Siinä huomio kiinnittyy oman arjen järjestämiseen pulaajan taloudessa. Lisäksi Yrjö oli käynyt Urjalassa lepäämässä ja hakemassa perheen tavaroita, joten junamatkan kuvaus Urjalasta Alapitkälle vie ison osan kirjeen sisällöstä.⁴⁴⁷ Kirjeiden kirjoittajat kokivat jälleen elävänsä eräänlaista väliaikaista ajanjaksoa. Lehmät olivat tilapäisnavetassa ja asioiden odotettiin järjestyvän. Vaihtoehtona oli mökin ostaminen Länsi-Suomesta, jos sopiva löytyisi. Kokemukset Johannes tiivistä seuraavasti: ”Eihän tämä elämä silkkiä ole usein olemme aivankuin umpikujassa ja toivottomia.”⁴⁴⁸ Anni vertasi evakkokokemuksiaan: ”Kyllä se tällä kerralla on koettelemusten retki vieläkö tästä tulenee loppu, viime kerralla olin ihan lomalla tähän verrattuna.”⁴⁴⁹ Loppuvuosi 1944 ja sitä seurannut aika olivat epävarmaa rauhankriisiksi luonnehdittavaa ajanjaksoa. Ainakin Yrjö uskoi, että kesä 1945 tuo ratkaisun evakkotilanteeseen.⁴⁵⁰ Toukokuun toiveikkuus oli haihtunut jo elokuussa: ”Aika vaan menee, eikä ole minäkäänlaista tietoa kotiin pääsystä. Taitaa se olla niin, että täällä menee meidän elämä.”⁴⁵¹ Helmikuussa 1946 Yrjö kirjoitti: ”Meillä on pikkuhiljaa vain aika mennyt eteenpäin tarinoitsemme että jokohan ensi kesäksi pääsemme kotiloih, vie viegö aigua viskattannoh etehpäi. On pitky aigu vuottua tälläses elokses.”⁴⁵² Aikalaiskokemuksissa avoin horisontti oli eräänlainen välitila, johon odotettiin päätöstä. Ville Kivimäen tavoin voi todeta, että talven 1944–1945 kokemuksia sävyttivät ahdistuksen, uupumuksen, katkeruuden ja irrallisuuden tunteet. Epävarma välitila jatkui maataloussiirtoväen kokemuksissa kuitenkin vielä vuoden 1945 jälkeenkin.⁴⁵³

Kokemusta välitilasta voi jäsentää rauhaan palaamisen ja rauhankriisin käsitteillä. Rauhaan palaaminen kuvaa aikalaishetkestä, kun rauhankriisillä tarkoitetaan puolestaan sitä, että sodan päättymisen ja rauhan aikaan siirtyminen aiheuttivat omanlaisensa ongelmat niin valtiollisella kuin yksilölliselläkin tasolla. Esimerkiksi armeija oli saatettava rauhantilaan, valtiovallan laillisuuden oli vakiinnuttava,

---

⁴⁴⁶ Nevalainen 1990, 144–154; Tepora 2018, 52–72. Ks. myös Prauda 2012; Fyrqvist 2017.

⁴⁴⁷ SAA KK Yrjö Nastille 6.11.1944.

⁴⁴⁸ SAA KK Johannes Nastille 17.10.1944.

⁴⁴⁹ SAA KK Anni Nastille 6.11.1944.

⁴⁵⁰ SAA KK Yrjö Johannekselle 27.5.1945.

⁴⁵¹ SAA KK Yrjö Johannekselle 24.7.1945.

⁴⁵² SAA KK Yrjö Nastille 6.2.1946. Vrt. SAA KK Yrjö Klaudialle 4.1.1946, jossa Yrjö pohdii samaan tapaan ajan kulumista evakkoasunnossa ja toivoo parempia aikoja. Klaudialle osoitettu pohdinta on kuitenkin suurimmaksi osaksi kirjakielinen.

⁴⁵³ Kivimäki 2015b, 288, 293.

veteraanit ja siirtoväki oli integroitava yhteiskuntaan, yhteiskuntarauhaa oli tuettava ja sotakokemuksia oli käsiteltävä.⁴⁵⁴ Kirjeistä välittyä julkilausuttuna voimakas tavoite rauhaan palaamisesta jälleenrakentamisen merkityksessä, mutta samalla kokemukset kuvastavat eräänlaista henkistä rauhankriisiä, joka kytkeytyy kokemuksellisiin ja elämäntavallisiin muutoksiin. Talvisodan syttyminen, Moskovan rauha, jatkosodan syttyminen ja Karjalan menettäminen toisen kerran muodostivat taitekohtia, jotka edellyttivät uudenlaista orientaatiota. Kun asetelmaa vertaa aikalaiskokemusten ja muistelukerronnan kesken, muistitietoaineistossa toistuvat evakouteen liittyvät muutokset ja mullistukset, kun intiimit aikalaiskirjeet luovat jatkuvuuksia näiden muutosten ja mullistusten keskellä.⁴⁵⁵

Niin aikalaiskokemuksissa kuin 1950–1960-luvun kilpakeruissakin valottuu laaja kokemusten kirjo. Molempia yhdistävät negatiiviset kokemukset, mutta kirjeissä korostuvat epävarmuus ja erilaisten odotushorisonttien mahdollisuudet. Talvisodan evakkomatkan muistelukerrontaa tutkineen Liisa Ahokkaan mukaan ”Evakkomatka”-keruun kertomuksissa toistuvat useimmiten huolen, apeuden ja synkkyyden kokemukset. Yhdistävänä vireenä ovat kokemukset vaikeuksista ja hankaluuksista. Evakot kokivat kertomustensa perusteella olevansa muista suomalaisista poikkeava ryhmä, kun koti oli menetetty ja kun he keräsivät muiden katseita sekä joutuivat toimenpiteiden, määräysten, ivan ja auttamisen kohteiksi. Selviytyminen, Jumala, koti ja ikävä olivat keskeisiä muistelukerrontaa yhdistäviä teemoja.⁴⁵⁶

Muistoissa keskeisellä sijalla oli etenkin talvisotaa edeltänyt koti. Ylipäänsä koti, tilallisuus ja maisemien sekä paikkojen merkitykset ovat evakkomatkakertomusten keskeisiä teemoja. Vastaavasti muistelukerronnassa jatkosodanaikainen paluu takaisin vallattuun Karjalaan on jäänyt lähdön kuvauksia pienempään rooliin, koska muisteluhetkestä käsin katsottuna vaihe jäi väliaikaiseksi. Silloin tehty jälleenrakennus meni ikään kuin hukkaan, minkä muisteleminen saatettiin kokea raskaaksi.⁴⁵⁷ Kirjeiden aikaistulkinnoissa paluu on keruuaineiston tavoin ristiriitainen kokemus, jota viitoittivat muun muassa odotukset, nostalgia, koetut menetykset, evakkous, pettymykset, pula, yhä jatkuva sota, muuttunut ympäristö ja tuhoutunut kotiseutu. Tästä huolimatta kotiinpaluu merkitsi paljon: ihmiset kokivat kuuluvansa kotiseuduilleen ja osa heistä pääsi viljelemään kotipeltojaan, kuten Mureen sisaruksetkin.⁴⁵⁸

Esimerkiksi Klaudian odotushorisontit vaihtuivat seuraavasti: yllättävästä sodan syttymisestä pyyteettömään talvisodanaikaiseen työhön, jota ohjasi yhteiskunnallisen äitiyden kutsumus salmilaisten sotilaiden hyväksi; kotiseudun yllättävä menettäminen ja väliaikaiseksi koettu työskentely Leppävirralla ja

⁴⁵⁴ Karonen 2006, 19; Karonen 2012, 163–172; Karonen 2013, 184–197; Kivimäki, Hytönen & Karonen 2015, 27–36. Ks. myös Kivimäki & Karonen (toim.) 2017.

⁴⁵⁵ Kivimäki, Hytönen & Karonen 2015, 18, 27–28, 35; Kivimäki 2015a, 80, 92, 96, 99; Kivimäki 2015b, 286, 288, 319.

⁴⁵⁶ Ahokas 2009, 72–75, 100, 102–103.

⁴⁵⁷ Ahokas 2009, 110–112. Kirjoittamisesta jatkuvuuden luomisesta ks. Sjö 2020, Päiväkirja kertomisen ja kertomuksen muotona.

⁴⁵⁸ Vrt. Ahokas 2009, 86–94, 97–99, 104.

Tampereella; paluu ystävien ihannoimana jälleenrakentajana takaisin vallattuun Karjalaan, jossa elämäntapaa määrittivät tasapainoilu kotitilan kunnostamisen, työn ja seuralämän välillä; jälleenrakennettavan kotiseudun menettäminen ja evakkous. Henkistä rauhankriisiä sävytti muun muassa rajakarjalaisten ortodoksien kohtaama vastaanotto kotiseutunsa ulkopuolella.

3.3 Ongelmalliseksi koettu ortodoksisuus

Toisen maailmansodan vuosina ortodoksinen – aikalaiskäsittein kreikkalaiskatonilinen – uskonto saatettiin kokea ongelmalliseksi, eli valtakulttuurissa sillä oli kielteinen aikalaismerkitys. Tästä Mureen sisarukset kirjoittivat sekä omakohtaisesti koettuna että keskustellen tilanteesta yleisemmällä tasolla. Näissä keskusteluissa kirjeet olivat sisarusten kesken eräänlaisena tunneturvapaikkana, eli kirjeissä pystyi keskustelemaan kohtaamistaan epäoikeudenmukaisuuden kokemuksista. Mureen sisarusten kirjeissä ortodoksien ja luterilaisten välistä jännitettä on luettavissa jo syksyn 1939 ylimääräisten kertausharjoitusten ajalta lähtien. Yksittäisissä kirjeissä kirjoitettiin, että oma uskonto aiheutti kielteistä kohtelua. Ongelmana Mureen sisarusten kokemusten mukaan oli esimerkiksi se, että armeijassa ortodoksien esimiehet olivat luterilaisia. Tämä aiheutti arjen ristiriitoja muun muassa lomajärjestelyihin, ja ortodoksit kokivat Yrjön ja Johanneksen mukaan tulevansa syrjityiksi.⁴⁵⁹ Klaudia tuskaili, että armeijan lomat menivät epätasaisesti eivätkä Johannes ja Yrjö päässeet lomille. Sen sijaan Urjalan miehet olivat Klaudian mukaan jo toista kertaa lomalla. Mureen sisarukset kokivat tämän epäoikeudenmukaisena.⁴⁶⁰

Tiedetään, että etenkin evakkouden myötä Raja-Karjalan ortodoksit tulivat tietoisiksi omien tapojensa, joidenkin käyttöesineidensä, puheensa ja uskontonsa erilaisuudesta suhteessa evakkopaikkakuntiansa luterilaiseen väestöön.⁴⁶¹ Laajemmin tarkasteltuna uskontokysymysten ympärillä käydyt keskustelut viittaavat siihen, että siirtokarjalaiset saattoivat kokea siirtymää suomalaisesta identiteetistä siirtokarjalaiseen identiteettiin. Esimerkiksi Mureen sisarukset olivat identifioineet itsensä suomalaisiksi, mutta he ja heidän kirjeistään välittyvät

---

⁴⁵⁹ Ks. erit. SAA KKK Johannes kotiväelle 19.11.1939; SAA KK Johannes Tatjana-mam-malle 18.12.1941. Johannes oli toiveikkaana syksyllä 1941, että Yrjö saisi loman: ”Koeta Sinä saada nyt loma ja menet järjestämään asiat [kotiin Kirkkojoelle]. Pidä vain ääntäsi korkealla niin saat ensimmäiseksi lomaa[,] kyllä ne rupeavat teillekin nyt antamaan lomiam. Meillä on hyvästi päässyt lomille ja useat ovat jo käyneetkin.” (SAA KK Johannes Yrjölle 28.9.1941.)

⁴⁶⁰ SAA KK Klaudia Yrjölle 2.9.1941; SAA KK Klaudia Yrjölle 6.9.1941; SAA KK Klaudia Johannekselle 7.9.1941. Lomajärjestelyissä, esim. opintolomien myöntämisessä, ilmeni ainakin joissakin tapauksissa teknillisten alojen suosimista humanististen kustannuksella (Pilke 2011, 72).

⁴⁶¹ Heikkinen 1989, 316–317, 348, 357; Kananen 2010.

muut salmilaiset tulivat kirjoitettujen kokemusten mukaan kohdatuiksi ennen muuta kodittomina evakkoina ja rajakarjarjalaisina ortodokseina. Ortodoksien sosiaalis-yhteisöllinen ja kielellis-ideologinen itseymmärrys ja asema sotaa käyvässä maassa ei ollut yksiselitteinen vaan jännitteinen.⁴⁶² Taustana vastaanottavien asenteelle oli mahdollisesti se, että käsitys Suomesta kansallisvaltiona oli rakennettu kulttuurisesti ja rodullisesti yhtenäisen kansan ympärille nationalismin hengessä 1800-luvun lopulta lähtien.⁴⁶³

Yhtenäiskulttuuria oli luotu suomalaistetun hallinnon, koulutusjärjestelmän ja asevelvollisuuden avulla. Suomesta oli karkotettu juutalaisia ja sisällissodan jälkeen venäjänkielisiä asukkaita. Kymmenet tuhannet suomalaiset vaihtoivat vieraskielisiä ja vähemmistötaustaisia sukunimiään 1900-luvun alussa ja 1930-luvulla. Samaan aikaan ruotsinkielisen väestön ja ulkomaalaisten määrä väheni, mikä merkitsi heterogeenisyyden vähenemistä.⁴⁶⁴ Toisen maailmansodan jälkeen suomalaista tieteellistä ja julkista keskustelua hallitsi näkemys yhtenäisyydestä, joka korosti yhtä, syntyperältään ja kulttuuriltaan tasalaatuista suomalaista kantaväestöä.⁴⁶⁵ Tässä kontekstissa ortodoksit voitiin rinnastaa venäläisiin. Etniseen erotteluun ja jopa syrjintään vaikuttivat ennakkokäsitykset, mielikuvat ja uskomukset. Esimerkiksi autonomian ajalla varuskunnissa oli ollut venäläisiä ortodoksia kirkkoja ja seurakuntia, joten suomalaisia ortodoksia karjalaisevakkoja saatettiin samaistaa venäläisistä muodostettuun stereotyyppiaan.⁴⁶⁶

Evakkotilanteissa rajakarjalaiset ortodoksit olivat joutuneet diaspora-asemaan eli asumaan hajalleen.⁴⁶⁷ Tämän vuoksi esimerkiksi suhde papistoon saatettiin kokea vajavaiseksi. Mureen perheen kirjeissä seurakunnan diaspora heijastuu kanttorin kirjeisiin, kun seurakuntalaiset kirjoittivat hänelle etenkin talvisodan aikana.⁴⁶⁸ Mureen sisarusten omassa kokemusmaailmassa toistui kaksi kertaa samanlainen tapaus, kun kättilöä ei valittu tehtävään tämän ortodoksiseen uskontoon vedoten: koska kättilö joutui hätäkastamaan lapsia, aikalaisia mietittytti hätäkastetun lapsen liittyminen ortodoksisen kättilön myötä ortodoksiseen kirkkokuntaan. Mureen sisarusten kirjeet avaavat myös eräänlaisen tarkastelukulman ortodoksisen kirkkokunnan kulisseeihin, koska Mureen sisarusten ystäviin lukeutui useita pappeja ja muita kirkon työntekijöitä, joista läheisimpiä olivat Aari Surakka ja Johannes Suhola.

---

⁴⁶² Ks. esim. Heikkinen 1989, 348; Sallinen-Gimpl 1987, 10–31.

⁴⁶³ Tervonen 2014, 137–143.

⁴⁶⁴ Tervonen 2014, 137–143; rajakarjalaisten sukunimien muutoksista ks. erit. Patronen 2009 ja Patronen 2017.

⁴⁶⁵ Tervonen 2014, 154–155.

⁴⁶⁶ Loima 2004; Kalleinen 2009, 224–247; Sarhimaa 2017, 118. Venäläisistä ortodokseista Suomessa ks. esim. Korhonen 2005, 195–221; Kirmo 2005, 342–366; Pulma 2005, 457–458.

⁴⁶⁷ Vrt. Reuter 2020, 5–19.

⁴⁶⁸ Ks. esim. SAA KK Lydia P. Johannekselle 8.12.1939; SAA KPK Olga ja Asta Johannekselle 12.12.1939; SAA KK Lilli Johannekselle 5.3.1940; SAA KK Lilli Johannekselle 15.4.1939.

Mureen sisarusten näkökulmasta suomalaiskansallinen ortodoksisuus, eli Suomen itsenäistymisen jälkeen osaksi suomalaista yhteiskuntaa integroitu ortodoksisuus, ei ollut vähemmän suomalaista kuin luterilainenkaan uskonto. Mureen perheessä oli suhtaudutta mitä ilmeisimmin myönteisesti ja aktiivisesti ennen toista maailmansotaa tehtyihin integroimistoimenpiteisiin, joten perheen asemoitumista suhteessa Raja-Karjalan ja ortodoksisen kirkon suomalaistamiseen voisi kuvata Kaija Heikkisen tapaan aktiivisuomalaistajat-käsitteellä. Mureen perhe ei kuitenkaan lukeudu aktiivisuomalaistajien ydinjoukkoon, joka koostui esimerkiksi Salmissa niin sanotuista merkkimiehistä eli yhteiskunnan ja talouselämän keskeisimmistä vaikuttajista.⁴⁶⁹ Sen sijaan tulkitsen asetelmaa niin, että Mureen sisarukset olivat toteuttaneet aktiivisuomalaistajan roolia omilla koulutus- ja ammattivalinnoillaan sekä yhteiskunnallisella aktiivisuudellaan.

Uskonnon merkityksen tiedostamista kuvaa se, että ortodoksit identifioivat itsensä ja luterilaiset uskonnon mukaan. Luterilaiset sen sijaan kiinnittivät valtauskonnostaan käsin huomiota vain ortodokseihin, jotka olivat vähemmistönä.⁴⁷⁰ Mureen sisarusten kokemuksissa tämä näkyy niin, että varsinkin Johannes nimesi ihmisiä uskonnon mukaan. Luterilainen sai negatiivisen merkityksen, koska aikalaiskokemusten mukaan luterilaiset eivät välttämättä kohdanneet ortodokseja tasaveroisina. Jo syksyn 1939 ylimääräisten kertausharjoitusten aikaan Johannes koki, että hänen lomiaan evättiin vain uskonnon takia:

Olen todella tunnollisesti tehnyt työtä ja tämä on palkka. Muutamat saavat lomaa kaksi ja kolmekin kertaa viikossa, minulta kiellettiin silloin kun menisin töihin. Jos olisin vain luterrus niin ei kiellettäisi. Luterilainen pappi on kuin mikäkin fariseus ja tekopyhä, joka varoo varpaittensa kastumista ja etsii vain kunniaa ja omaa muka-vuuttaan.⁴⁷¹

Katkelma viittaa Johanneksen henkilökohtaisten näkemysten ja luonteenpiirteiden, kuten auktoriteettien vastustaminen, lisäksi laajempaan kirkkopoliittiseen tilanteeseen sekä ortodoksien sijoittamiseen luterilaisten esimiesten alaisuuteen. Virallisella tasolla luterilaisen kirkon kanta ortodokseihin oli myönteinen, mutta käytännössä ilmeni ennakkoluuloja.⁴⁷² Ristiriidat tulivat julkilausutuiksi virallisissa yhteyksissä jatkosodan aikana, kun pieni joukko luterilaisia ja ortodoksia pappeja kävi niin sanotun kastekiistan.⁴⁷³ Kastekiistaa – riitaa jatkosodassa miehitetyn Itä-Karjalan väestön kastamisesta luterilaiseen tai ortodoksiseen uskoon – käsittelen seuraavassa alaluvussa.

Johanneksen tavoin kättilösisaret kokivat pettymyksiä uskontonsa vuoksi, kun ortodoksisuus asetettiin esteeksi sille, että kättilöä ei voitu valita avoimeen

---

⁴⁶⁹ Heikkinen 1989, 184, 192–194, 340.

⁴⁷⁰ Heikkinen 1989, 351.

⁴⁷¹ SAA KKK Johannes kotiväelle 19.11.1939. Samassa kirjeessä Johannes kuvaa huonoja johtajia, jotka vaihdettiin.

⁴⁷² Kansanaho 1991, 243–251; Laitila 2007, 120–141; Setälä 1970, 130–131.

⁴⁷³ Setälä 1970, 129–132; Laitila 2007, 130–137; Tilli 2014, 130–136.

virkaan. Vaikka todistusten perusteella hakija oli pätevä ja sopiva, uskonnollisista syistä johtuen virkaan valittiin toinen henkilö. Näin kävi sekä Nasti että Klaudia Mureelle. Nasti pyrki Sammattiin kevättalvella 1941,⁴⁷⁴ ja samana kesänä Klaudia haki kättilöpaikkaa Kiukaisista.⁴⁷⁵ Paperien puolesta Sammatin kättilön valinta olisi kohdistunut Nastiin, mutta uskonto esti työpaikan saamisen:

Oheisena palautamme hakemuksenne ilmoituksella, että toimeen valittiin 19 hakijasta Suomusjärven kunnankättilö. Terveystieteiden lautakunnan käsitellessä asiaa asetimme todistuksenne etusijalle, mutta kun kättilö on joutunut vuosittain suorittamaan hätäkasteita, oli terveystieteiden lautakunnalla tehtävänä syrjäyttää Teidät. Valitettavasti tapahtui näin. Toivomme Teidän kuitenkin pian saavan vakinaisen toimen. Terveystieteiden lautakunta.⁴⁷⁶

Nasti kirjoitti sisaruksilleen terveystieteiden lautakunnan päätöstä referoiden, että hakijoita oli 19, joista parhaat paperit olivat hänellä itsellään. Valitsematta hän kuitenkin jäi, koska oli kreikkalaiskatolinen. Nasti koki uskonnon rajoittavaksi tekijäksi työpaikkojen suhteen.⁴⁷⁷ Johannes lohdutti Nastia:

Älä välitä Sammattilaisista paikoista, vielä Jumala järjestää paremman paikan. Siellä on tietysti joku luteruspappi terveystieteiden lautakunnassa ollut, Matin tapainen [= kirotunlainen] typerys. Kakki käy vielä hyvin kunhan jaksamme rauhallisesti kestää tämän vaikean ajan. Jumala on järjestänyt meidän paikkamme tähän asti hyvin ja Hän on tästäkin lähtien paras järjestäjä, johon järjestykseen eivät voi nuo vääräoppiset jesuiitatkaan mitään. [- -]

Koeta vain Sinäkin päästä Saarijärven kunnan palvelukseen niin hyvä tulee. [- -]

Sammatin kunta pesee [= lyö, pieksee] posket vielä tällä teollaan. [Lyijykynälisäys valmiin kirjeen yläosaan.]⁴⁷⁸

Lohdutuspuheenvuorossaan Johannes katsoi tapausta omasta roolistaan käsin käyttäen uskonnollista sanastoa, mutta samalla ilmaisi luterilaisia pappeja vastaan oli hänelle ominaiseen tapaan jyrkkä.

Klaudia-sisar asetti Nastin syrjintätapausten laajempaan kehykseen, jota määrittivät ennakkoluulot ortodokseja kohtaan sekä keskustelu ortodoksisen pappisseminaarin venäläisyydestä:

Keskustelimme [tohtorin kanssa] meidän kohtalosta että kreikk. uskontomme takia ei Nastia, 19 hakijasta vaikka parhaat paperit olikin niin otettu että kun kättilö joutuu

⁴⁷⁴ SAA KK Nasti Johannekselle 24.2.1941.

⁴⁷⁵ SAA KK Klaudia Yrjölle 22.7.1941; SAA KK Klaudia Johannekselle 16.8.1941.

⁴⁷⁶ SAA KK Sammatin kunnan Terveystieteiden lautakunta kättilö Asta Mureelle 12.3.1941.

⁴⁷⁷ SAA KK Nasti Annille 18.3.1941.

⁴⁷⁸ SAA KK Johannes Nastille 5.4.1941. Johannes kirjoitti, että Ilomantsi ”on kaunista seutua, aivan järviranta on tässä sadanmetrin päässä.” (SAA KK Johannes Annille 20.5.1941.) Ks. myös SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 16.1.1941; SAA KKK Johannes kotiväelle eli Nastille ja Tatjana-mammalle 17.12.1940. Vrt. maisemakuvauksista kirjeissä Hagelstam 2018.

hätäkasteen toimittamaan niin kastaa vielä kreikkalaiseksi niin tulee kummat. Niin toht. sanoi että ellen olisi Karjalassa ollut niin se käsitys että kreikk. on ryssiä niin oli minulla vieläkin. Vetosi vielä siihen että hyvin luterilaisissa piireissä tiedetään että ”pappissem. johdossa on inhottavia ryssiä kuten entinen venäläistyttäjä Valmo”. Voi meitä kaiken tähden.⁴⁷⁹

Rehtori Nikolai Valmon tapauksessa oli kyse kirkkopoliittisesta kiistasta, eli suomalaisuuden ja venäläisyyden määrittelystä. Perusjännite suomalaismielisen ja venäläismielisen ortodoksisuuden välillä näkyi myöhemminkin Johanneksen kirjeissä.⁴⁸⁰ Ylipäänsä venäläisiin ja venäläisyyteen suhtauduttiin avoimen kielteisesti, kuten Klaudian keskustelukumppanina ollut tohtori oli esittänyt luterilaisten näkemyksiä. Epäluuloja Suomen itsenäistymisen jälkeen oli aiheuttanut papiston mahdollinen sitoutuminen venäläisiin instituutioihin, mikä saattoi vielä kaikua Valmoon liitetyissä keskusteluissa.⁴⁸¹

Rovasti Nikolai Valmo (aiemmin Varfolomejev) (s. 1890, k. 1943) seurasi Sortavalan pappisseminaarin rehtorin tehtävässä vuodesta 1930 lähtien rovasti Sergei Okulovia, joka oli tunnettu suomalaisen kansallisen kirkkokunnan synnyttäjänä. Okulov oli ollut vaikutusvaltaisessa asemassa Sortavalan seminaarin, lyseon sekä pappisseminaarin opettajana ja Sortavalan seurakunnan pappina, joka edisti suomen käyttöä kirkon kielenä. Talvisodan jälkeen pappisseminaari jatkoi toimintaansa Helsingissä, mutta rehtori Valmon toiminta keskeytettiin helmikuussa 1942 rikosepäilyjen vuoksi. Erkki Piironen – Valmon entinen oppilas – katsoo artikkelissaan asiakirjalähteisiin nojaten, että syyt rehtorin syrjäyttämiseen olivat kirkkopoliittisia. Samalla tavoin kuin Klaudia Mure oli kuullut tohtorilta Valmon venäläisyydestä, oli Piironen ollut perillä Valmoon kohdistuvista epäilyksistä ja syytöksistä jo aikalaisena.⁴⁸²

Akateemisen Karjalaseuran ja Itä-Karjalan sotilashallinnon piirissä rehtori Valmoa katsottiin venäläistä taustaansa vasten, joten Valmon tulkittiin johtaneen pappien kouluttamista venäläisperäiseen ortodoksisuuteen. Toisin oli ollut Okulovin kaudella, jolloin kansallismieliset ortodoksiset papit toimivat suuremmitta ongelmitta luterilaisessa Suomessa. Taustalla oli ollut kirkkokunnan kansallistaminen luterilaisperäisillä lainoilla 1920-luvulla. 1920- ja 1930-luvulla seurakuntalaisia oli kasvatettu suomalaiskansalliseen ortodoksisuuteen lapsista lähtien. Valmon aikana pappisseminaarissa koulutus palasi opetukseen, joka oli vasta puolen silmissä liian venäläistä.⁴⁸³ Tämän vuoksi pappisseminaarissa tehtiin henkilövaihdoksia, joiden tavoitteena oli etäännyttää seminaaria venäläisyyden

⁴⁷⁹ SAA KK Yrjö ja Klaudia Johannekselle 23.3.1941.

⁴⁸⁰ Setälä 1970, 140. Venäläisyydestä Suomessa ks. esim. Kalleinen 2009, 224–247 ja venäläisvihasta Karemaa 1998.

⁴⁸¹ Heikkinen 1989, 148–149; Laine 1982, 211–218.

⁴⁸² Piironen 1991, 151–155; Piironen 1993, 140–147; Loima 2005, 89–105; Riikonen 2011, 13.

⁴⁸³ Piironen 1991, 151–155; Piironen 1993, 140–147; Sarhimaa 2017, 93–94; Loima 2005, 89–105; Riikonen 2011, 13; Parpei 2013, 218–237; Kananen 2015, 115. Kielipolitiikasta 1900-luvun alkuvuosikymmenillä ks. myös Hämynen 1995, 33–35.

leimasta ja osoittaa sen integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan. Syksyllä 1942 pappisseminaarin opettajana aloitti Aari Surakka ja rehtorina Johannes Suhola. Surakka ja Suhola jakoivat Okulovin käsitykset suomalaisesta ortodoksisesta kirkkokunnasta.⁴⁸⁴

Kansallismielisiksi kirkon johtomiehiksi ja jäseniksi kutsutaan aiemmissa tutkimuksissa niitä henkilöitä, jotka suuntasivat toimillaan ortodoksista kirkkoa kohti suomalaisina pidettyjä arvoja ja suomalaista lainsäädäntöä. Pyrkimyksenä oli ollut 1800-luvulta alkaen muovata karjalaisten ortodoksien identifioitumista uskontonsa perusteella venäläisten sijaan suomalaisiksi. Vastapuolena suomalaiselle heimo- ja kielisukulaisuutta painottavalle kulttuurinationalismille olivat venäläisten panslavistiset hengellistä yhteyttä korostavat näkemykset.⁴⁸⁵ Jyrki Loiman mukaan noin 7 000–13 000 ortodoksia pitäytyi venäläisortodoksisessa identiteetissä, minkä vuoksi he muuttivat ulkomaille, irtautuivat omiksi seurakunnikseen tai pysyttelivät omissa piireissään. He olivat kaupunkilaisia ja Kannaksen vauraita huvila-asukkaita.⁴⁸⁶

Rajakarjalaisten ja muualta Suomesta tulleiden kohtaaminen sekä ortodoksien ja luterilaisten niin sanotut seka-avioliitot olivat alkaneet yleistyä jo ennen toista maailmansotaa, koska esimerkiksi Suojärvellä ja Korpiselässä oli rautatien myötä suuria metsätyömaita, jonne tuli kausityövoimaa muualta Suomesta. Sen sijaan Salmassa ortodoksien määrä kasvoi ennen toista maailmansotaa.⁴⁸⁷ Rajakarjalaisten vastaanottoon sota-ajan Suomessa vaikuttivat ainakin jossakin määrin kansanomaiset käsitykset rajakarjalaisuudesta. Kansanperinteessä karjalaisuuden kokemukset ovat muodostuneet Jyrki Pöysän mukaan 1300–1600-lukujen rajakahakoiden kertomuksista, joiden sotatilanteissa karjalaisuus dehumanisoidaan, ja Suomessa kiertävistä karjalaisista kulkukauppiasta, niin sanotuista laukkuryssistä. Kertomuksissa laukkukauppiat humorisoidaan ja karjalaiset samaistetaan ryssiin.⁴⁸⁸ Lisäksi Suomen sisämaassa oli ollut venäläisiä ortodoksisseurakuntia, joiden myötä esimerkiksi entisillä varuskuntapaikkakunnilla oli ollut ortodokseja jo ennen evakkoja.⁴⁸⁹

Kirjeissä ei ole suoria viitteitä siitä, että Mureen sisaruksia tai muita kirjekokoelman kirjeiden kirjoittajia olisi ryssitelty. Mureille ryssä-sana tarkoitti sodan aikaan neuvostoliittolaisia vihollisia ja myöhemmin ainakin Johannekselle Suomessa olleita venäläisortodokseja.⁴⁹⁰ Johannes kirjoitti esimerkiksi suhtautumisestaan venäläisiin jatkosodan alussa:

---

⁴⁸⁴ SAA KK Johannes Klaudialle 19.11.1942; Piironen 1991, 131–139.

⁴⁸⁵ Riikonen 2011, 10–11.

⁴⁸⁶ Loima 2005, 89–105; Riikonen 2011, 13.

⁴⁸⁷ Pöysä 2014, 275; Heikkinen 1989, 43.

⁴⁸⁸ Pöysä 2014, 273–274.

⁴⁸⁹ Kalleinen 2009, 224–247; Laitila 1993, 8–25.

⁴⁹⁰ SAA KK Klaudia Nastille 13.6.1944; Raninen-Siiskonen 1999, 162–163; Häkkinen 2008, 174–204; Kananen 2010, 47; Pulma 2011, 165–177.

”Ryssä on käyttänyt käymälänä melkein jokapaikkaa. Ei voi sanoin kuvailla sitä äärentöntä siivottomuutta, jota täällä tapaa kaikkialla. Jos on rakennukset jättänyt polttamatta niin niihin sisälle mennessä pitäisi olla kaasunaamari[,] sellainen on haju niissä, oikein se aito siivottoman ryssän haju.”⁴⁹¹

Mureen sisaruksille ryssä edusti suomalaisen vastakohtaa. Kun Klaudia oli vierailut ystäväperheessä, hän kirjoitti: ”Sitten kävin Saarikoskien luona, mintää lie minusta tuntuunuh että ei Saarikasta ollut kui olis pidännyh olla. Vaikka ei kai ryssien seassa ole kenenkään Suomalaisen hyvä olla.”⁴⁹² Lyhyt toteamus on monitulkintainen, mutta se viitanee pastori Paavo Saarikosken työhön Helsingin seurakunnan kolmantena pappina ja Saarikosken kannattamaan näkemykseen suomalaisesta ortodoksisuudesta. Hän ja puolisonsa opettaja Fiina Saarikoski olivat asuneet ennen talvisotaa Salmassa, ja he toimittivat ortodoksista *Aamun Koitto*-lehteä vuonna 1940. Paavo Saarikoski oli myös pappisseminaarin rehtorina Valmon jälkeen, ennen kuin Suhola aloitti tehtävässä.⁴⁹³ Mureen sisarukset suhtautuivat jyrkän kielteisesti venäläisiin, vaikka esimerkiksi Jouni Tillin mukaan jatkosodan aikana suomalaiset sotilaspapit eivät katsoneet venäläisten olevan läpeensä pahoja, vaan takapajuisia ja bolsevismien turmelemia.⁴⁹⁴ Jyrkempään asenteeseen saattoivat vaikuttaa kodin menettämisen omakohtaiset kokemukset ja tästä seuranneen negatiivisuuden heijastaminen venäläisiin.

Rajakarjalaisten ristiriitainen asema ja heidän kokemansa sopeutumisen paine kuvastuvat myös nimien muuttamisista. Mureen sisaruksista Nasti Mure oli tarvinnut keväällä 1941 työpaikkaansa varten todistuksia, mutta niihin oli kirjattu vanha venäläisperäinen nimi, Karpow. Yrjö kiinnitti tähän huomiota moititivassa sävyssä:

[T]odistuksia kirjoittaessa olitte Kätilökirjaan jäljentäneet sanasta sanaan, joten sukunimi Karpow on pujahtanut Mureen tilalle. Jos kerran meillä on uusi sukunimi, niin vanhanhan voi jo unohtaa. Ja sitäpaitsi eikö jo opiston kirjoilla ole Mure merkattukin.⁴⁹⁵

Yrjö koki, että Karpow-nimi oli syytä unohtaa. Asetelma ikään kuin toistui, kun Nastille piti pyytää Salmin henkikirjoitus- ja verotodistus. Tätä varten Nasti ohjeisti etunimestään: ”muista ehdottomasti Asta nimellä pyytää vaikka sulkujen sisään pantaiskin Nasti.”⁴⁹⁶ Nasti käytti Asta-nimeä Salmin ulkopuolella, ainakin ajoittain jo Saarijärvellä talvisodan aikana, mutta systemaattisesti muutettuaan

⁴⁹¹ SAA KK Johannes Annille 16.8.1941. Ks. myös SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 3.8.1941. Vihollisen nimeämisestä sota-aikana ks. myös Pilke 2011, 57, 110–112.

⁴⁹² SAA KK Nasti Johannekselle 24.2.1941. Ks. myös Sorvali 2006, 107–109. Fiina Saarikoski osallistui myös marttatyöhön (Pelkonen 1958, 371, 408, 464).

⁴⁹³ Piironen 1991, 127–129; Sorvali 2006, 110–114; Setälä 1970, 140.

⁴⁹⁴ Tilli 2014, 61.

⁴⁹⁵ SAA KK Yrjö Klaudialle 29.5.1941. Yrjö kirjoitti Nasti-sisarensa terveiset Klaudialle, joka oli käynyt Helsingissä jäljennytämässä talvisodan aikana kadonneen Nastin kätilökirjan. Kun Nasti aloitti kätilöopinnot, oli hänen sukunimensä ollut Karpow.

⁴⁹⁶ SAA KK Nasti Klaudialle 15.4.1943. Vrt. ”ota minulle 2[.] papin todistus, toiseen todistukseen pane Asta ja Nasti.” (SAA KK Nasti Johannekselle 10.8.1969.)

Urjalaan. Perhekirjeissä hän käytti toisinaan itse, ja hänestä käytettiin, nimeä Nasti, vaikka Asta-nimen käyttö yleistyiikin molemmissa tapauksissa.⁴⁹⁷ Myös Tatjana-mammalle Urjalaan osoitetut kirjeet on yksittäistapauksissa kirjoitettu Tanja Mure -nimellä.⁴⁹⁸

Vaikka Mureen sisarusten sopeutumisen pakko oli lähtökohtaisesti lievempi kuin siirtokarjalaisilla keskimäärin, seurasi rajakarjalaisista juurista, ortodoksisuudesta ja muista poikkeukselliseksi koetuista piirteistä ristiriitaisia kokemuksellisia ja elämäntavallisia vaikutuksia. Sota ja evakkous haastoivat itseymmärrystä ja käsityksiä suomalaisuudesta. Asetelma ilmeni niin ihmissuhteissa kuin työmarkkinoilla, mistä on lukuisia tapausesimerkkejä Mureen sisarusten kirjeissä ja aiemmassa tutkimuksessa. Esimerkiksi Mureen sisarukset pyrkivät piilottamaan sen tiedon, että Anni oli Vaajasalon parantolassa. Nasti – Asta-nimeä käyttäen – pyysi Annia lähettämään paketin ilman mainintaa parantolasta: ”Pitääkö sinun panna pakettia lähettäessä parantola, eikä riitä Kuopio Vaajasalo.”⁴⁹⁹ Nasti ei tahtonut, että ulkopuoliset tietävät parantolasta. Myös Johannes ohjeisti Annia kirjoittamaan ”Kuopio, Vaajasalo”.⁵⁰⁰ Eräs evakkotyttö häivytti aluksi karjalaisen taustansa, kun tämä oli kirjeenvaihdossa turkulaisen tytön kanssa. Evakkotausta aiheutti varautuneisuutta ja epäluuloja.⁵⁰¹ Nimien suomalaistamisella oli vastaavasti yhteyttä parempien työllistymisnäkymien saavuttamiseen, mistä kertoo esimerkiksi venäläissyntyisen ortodoksipastori Dimitri Tarvasahon nimenmuutos Tapilskij-nimestä Tarvasahoksi.⁵⁰²

Mahdollisesti Mureen sisarusten itseymmärrykseen suomalaisina ortodokseina ja elämäntavallisiin odotushorisontteihin olivat vaikuttaneet myös talvi- ja jatkosodan taistelut, joissa he olivat itsekkin olleet mukana suomalaisuuden puolesta. Tästä huolimatta heitä ei arvostettu, vaan heidän isänmaallisuutensa, suomalaisuutensa ja ihmisarvonsa saatettiin kiistää. Taustalla olivat myös henkilökohtaiset pettymykset talvisodan aikana ja sen jälkeen, mistä kumpusi negatiivi-

⁴⁹⁷ Useimmiten Nasti allekirjoitti perhekirjeensäkin Asta-nimellä, mutta allekirjoituksena on Nasti silloin, kun kirje on tilanteesta, kuten voimakkaasta tunteesta, johtuen ollut erityisen merkityksellinen. Esimerkiksi jouluna 1941 Nasti lähetti rakkaalle kotiväelle eli Tatjana-mammalle ja Klaudialle Salmiin kirjeen, jossa allekirjoituksena on Nasti (SAA KK Nasti Klaudialle 20.12.1941). Asetelma toistuu myös esim. SAA KK Nasti kotiväelle eli Tatjana-mammalle ja Klaudialle 11.3.1942. Eräessä tapauksessa allekirjoituksena oli ollut Asta, jonka päälle korjattu Nasti (SAA KK Nasti Yrjölle 10.7.1940). Ks. myös Partanen 1999, 64.

⁴⁹⁸ Ks. esim. SAA KK Anni Tatjana-mammalle 22.4.1945; Heikkilä 2015, 36. Nimien suomalaistamisesta yleensä ks. esim. Liukko-Sipi 1999, 51–54; Remes-Ylönen 2008, 20–21; Juutinen 2008, 73–80; Patronen 2009; Kananen 2010, 21, 47, 64, 78, 84–96; Pulma 2011, 172; Patronen 2017; Heikkinen 1989, 104, 193.

⁴⁹⁹ SAA KK Nasti Annille 6.3.1942.

⁵⁰⁰ SAA KK Johannes Annille 25.4.1942. Jo aiemmin Johannes oli toivonut, että Anni lähettäisi kirjeitä eikä kortteja (SAA KK Johannes Annille 28.9.1941).

⁵⁰¹ Kaarninen 2015, 180–199.

⁵⁰² Tajakka 1998, 15, 19, 21; Piironen 1991, 141; ”Henkilötietoja rehtoreista, opettajista, oppilaista ja henkilökunnasta” 1948, 171.

suutta ja epäileväisyyttä. Kielteisiä kokemuksia osoitettiin toiseen uskontokuntaan kuuluviin. Jatkuva epävarmuus synnytti myös turhautumista, pettymyksiä ja väsymystä – eli toisin sanoen henkisen ja fyysisen rauhankriisin ongelmia.

3.4 Suomalaiistajana Aunuksessa

Tässä alaluvussa tarkastellaan jatkosodanaikaisia Itä-Karjalaa koskevia kirjoitettuja kokemuksia sekä rajakarjalais-ortodoksia ja suomalaiskansallisia tulkintoja miehitetystä alueesta ja sen väestöstä. Kanttori Johannes Mure työskenteli papin apulaisena Aunuksessa syksystä 1941 alkukesään 1944 saakka. Hänen henkilökohtaisia kokemuksiaan leimasi suursuomalainen heimoaate, jota sävytti karjalais-ortodoksinen perinne.⁵⁰³ Mureelle heimoaateen ja karjalais-ortodoksinen perinteen yhdistelmä merkitsi etenkin Itä-Karjalassa asuneiden Aunuksen karjalaa puhuvien ortodoksien sielunhoitoa ja valistamista sekä heidän kastamattomien lapsiensa liittämistä Suomen ortodoksinen kirkkokunnan jäseniksi. Yhtä olennaista oli myös siunata vainajat ja suorittaa muita kirkollisia toimituksia. Aunuksen Karjala ja sen väestö olivat jollakin tapaa – kielen, uskonnon ja ehkä elämäntavankin osalta – jo entuudestaan tuttuja rajakarjalaisille, ja esimerkiksi Mureen perheellä oli Aunuksessa sukulaisia.⁵⁰⁴ Mureen ajatustapa yhdistyi mahdollisesti myös niin sanotun Aunuksen retken (1919) pyrkimyksiin, kun tavoitteena oli ollut liittää Aunus osaksi Suomea. Esimerkiksi Aunuksen hoitokunnassa oli ollut mukana myös joitakin salmilaisia, joiden toimintaa oli motivoinut aktiivisuomalaiistajan rooli, eli Raja-Karjala oli pyritty liittämään tiiviiksi osaksi muuta Suomea ja Aunuksen retki oli merkinnyt yritystä heimokansan vapauttamiseksi venäläisistä ja sosialismista.⁵⁰⁵ 1910-luvun lopussa ja 1920-luvulla Salmassa oli ollut myös itäkarjalaisia pakolaisia.⁵⁰⁶ Laajemmin katsottuna kanttorin ajattelua määrittelivät suurkarjalainen heimokirkkoajatus sekä toiminta Itä-Karjalan vapauttamiseksi ja pelastamiseksi miehitysaikana.⁵⁰⁷

Kanttori kuvasi aatteellisista ja henkilökohtaisista ristiriidoista huolimatta Suur-Suomea – ja hänen näkökulmastaan Suur-Karjalaa – valon ja vapauden ajaksi. Vapaudella hän viittasi etenkin Karjalan vapauteen venäläisistä ja valolla

---

⁵⁰³ SAA KK Johannes Klaudialle 9.10.1941; SAA HA Johannes Mure sotilaspasi. Ks. erit. SAA KK Johannes Nastille 27.10.1943; SAA KKK Klaudian luonnos Aune Pe:lle ehkä kesäkuussa 1942 tai 1943. Heimoaatteesta ks. esim. Nygård 1978; Nygård 1980, 25–58.

⁵⁰⁴ SAA KK Yrjö Johannekselle 13.8.1941; SAA KKK Yrjö kotiväelle 16.8.1941; SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 31.10.1941; SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 20.11.1941; SAA KK Johannes Annille 3.12.1941. Vrt. armeijan rintamakirjeenvaihtajien odotuksia kalevalaisesta kansasta ja Itä-Karjalassa vallinneita olosuhteita Pilke 2011, 210.

⁵⁰⁵ Heikkinen 1989, 91, 106, 163–182, 193.

⁵⁰⁶ Nygård 1980, 103.

⁵⁰⁷ Raivo 1996, 154; Kansanaho 1991, 243–256; Ylä-Jussila 2020, 20–21, 62.

ortodoksisen kirkkokunnan tekemään valistustyöhön.⁵⁰⁸ Johanneksen omaksuma kielellis-ideologinen katsontatapa siirtyi myös yksityiskirjeiden riveille:

Rakastan tätä työtä ja tätä kansaa ja elän todella Karjalalle rakastaen sitä äärettömästi, siksi en voikaan jättää tätä työtä hetkeksikään. Kuka rakastaa tätä lyötyä ja revittyä heimoamme, ellemme juuri me, jotka olemme samaa lihaa ja samaa verta. Voi miten kovasti olenkaan kasvanut kiinni tähän kansaan, omaan kansaani!⁵⁰⁹

Johanneksen kirjeet kertovat hänen ja muidenkin ortodoksien monitasoisista suhteista itäkarjalaisiin sekä alueella työskennelleisiin luterilaisiin. Itä-Karjala nimittäin rinnastui jatkosodan alkuvaiheen uskonnollisessa retoriikassa pyhään maahan. Sodan tavoitteena oli pelastaa pyhä maa liittämällä se Suomeen sekä rajoja siirtämällä että rituaalisesti. Nationalistis-uskonnollisessa hengessä Itä-Karjalaa ryhdyttiin suomalaistamaan. Suomalaistaminen tarkoitti sitä, että Itä-Karjalasta oli tarkoitus tehdä pysyvä osa Suomea.⁵¹⁰

Vuoden 1941 lopussa Suomessa oli noin 500 sotilaspappia, joista alle 20 ortodokseja. Sotilaspappien määrä vastasi kolmannesta koko papistosta.⁵¹¹ Jouni Tilli on tutkinut väitöstutkimuksessaan (2012) ja siihen perustuvassa kirjassaan *Suomen pyhä sota. Papit jatkosodan julistajina* (2014) suomalaisten luterilaisten sotilaspappien jatkosodan aikana käyttämää kieltä. Vaikkei Tilli tutkikaan ortodoksisten pappien retoriikkaa, tekee hän huomion, että se oli samansuuntaista luterilaisten kanssa. Molemmat pitivät Itä-Karjalaa Suomen heimon pyhänä maana, jonka puolesta käytiin pyhää sotaa. Esimerkiksi arkkipiispa Hermanin retoriikka oli Tillin mukaan yhtenäistä luterilaiskansallisen julistuksen kanssa. Ylipäänsä ortodoksipapit sitoutuivat julkisesti suomalaiseen nationalismiin. Tämä oli seurausta kirkon suomalaiskansallisesta linjasta, joka oli alkanut heti Suomen itsenäistymisen jälkeen.⁵¹²

Itä-Karjalan suomalaistamiseen liittyy niin sanottu kastekiista, johon myös kanttori Mure osallistui omalla toiminnallaan. Kastekiistassa oli kyse siitä, että luterilaiset ja ortodoksiset sotilaspapit kastoivat ikään kuin kilpaa itäkarjalaisväestöä saadakseen heidät omien kirkkojensa jäseniksi. Luterilainen papisto piti työnsä lähtökohtana luterilaista uskontoa, kun ortodoksinen papisto koki luterilaispappien harjoittaman siviiliväestön kastamisen omalle alueelleen tulemisena.⁵¹³ Teuvo Laitila kirjoittaa artikkelissaan ”Bolševikkien ja suursuomalaisten välissä. Ortodoksit Itä-Karjalassa 1917–1944” (2007), että talvisodan jälkeen vahvistui käsitys Venäjistä perivihollisena. Luterilainen papisto katsoi, että Itä-Karjala oli vapautettava venäläisistä, joiden vaikutus oli ollut kielteinen. Myös orto-

508 SAA KK Johannes Klaudialle 13.3.1943. Vrt. Raivo 1996, 146–162.

509 SAA KK Johannes Nastille 27.10.1943.

510 Miehitetyn Itä-Karjalan tutkimuksesta ks. Laine 1982; Piironen 1982; Nevalainen 2006; Sorvali 2006; Laitila 2007; Pimiä 2007; Rautiainen 2007; Hyytiä 2008; Pimiä 2009; Tilli 2014; Pilke 2017; Ylä-Jussila 2020.

511 Tilli 2014, 23.

512 Tilli 2014, 134–135. Sotilaspapeista ks. myös Kansanaho 1991; Ylä-Jussila 2020.

513 Setälä 1970, 129–132; Hölsä 2006, 129–132; Laitila 2007, 130–137; Tilli 2014, 90, 118–120, 126–136.

doksit pyrkivät vapauttamaan itäkarjalaiset, mutta heidän pontimenaan oli ortodoksisuuden merkityksen kasvattaminen Suomessa. Ortodoksinen papisto piti oikeutenaan ja velvollisuutenaan Itä-Karjalassa toimimista, joten he työskentelivät voimistaakseen bolsevikkihallinnon aikana taantunutta ortodoksista uskontoa. Luterilaisten silmissä sen sijaan kansanusko, tapakulttuuri ja perinteet näyttivät pakanuudelta tai takapajuisuudelta. Näistä lähtökohdista selittyi kirkkokuntien välille syntynyt kastekiista. Kiistan jälkeen ortodoksien asema vahvistui, mutta erimielisyydet henkilötasolla jatkuivat. Nämä henkilötason ristiriidat leimaavat kanttori Mureen kirjeitä. Ortodoksit kohdistivat Itä-Karjalaan toiveita siitä, että alue jäisi osaksi Suomea muodostaen ortodoksisen Suur-Karjalan osana Suur-Suomea. Koska ortodoksinen kirkkokunta oli Suomen itsenäistymisen jälkeen lähentynyt luterilaisuutta, Itä-Karjalan ortodoksit olisivat vahvistaneet ortodoksista kirkkoa.⁵¹⁴

Ortodoksisesta kirkosta lähetettiin Itä-Karjalaan pääasiassa suomalaissyntyisiä ja hyvämaineisia kirkonmiehiä. Mureen sisarusten ystävä pastori Aari Surakka oli iloinen Johanneksen puolesta: ”Minusta on sitten hauskaa, että hänet kutsuttiin arvoiseensa työhön.”⁵¹⁵ Surakan tavoin myös muut Mureen perheen ystävät arvostivat Johanneksen työtä karjalankielisten itäkarjalaisten sivistämiseksi, mikä merkitsi heille etenkin ortodoksisen uskonnon juurruttamista Itä-Karjalan lapsiin ja nuoriin.⁵¹⁶ Vuoden 1941 lopussa Johannes nimitettiin sotilasvirkailijaksi.⁵¹⁷ Kuten Surakka tulkitsi jo aikalaisena, Johannes Mure edusti suomalaissyntyisenä ja suomenkielisenä ortodoksisen kirkkokunnan suomalaiskansallista linjaa, minkä vuoksi hän sopi hyvin toteuttamaan ortodoksien pyrkimyksiä Itä-Karjalassa. Sen sijaan esimerkiksi Dimitri Tarvasaholla oli jatkosodan alkuvaiheessa hankaluuksia päästä Itä-Karjalaan, koska hän oli venäläistaustainen.⁵¹⁸

Johannes Mure koki, että karjalankieliset itäkarjalaiset kuuluivat Suomen ortodoksisen kirkkoon, koska nämä olivat samanlaisia suomalaisia kuin rajakarjalaisetkin. Kun Johannes aloitti työskentelyn Aunuksessa kanttorina, hän kirjoitti sisarelleen aunukselaisten suomalaisuudesta:

Ihmisten elämä on ollut hyvin kurjaa täällä. Paljon on paennut ryssien mukana mutta enemmän kuin puolet asukkaista ovat jääneet paikoilleen ja ne ovat karjalaisia, puhuvat samalla tapaa kuin Salmassa puhutaan siis Aunuksen murretta. [- -] Kyllähän täällä toimeen tulemme me [pastori] Hokkisen kanssa kun osaamme puhua tällä

---

⁵¹⁴ Laitila 2007, 120–141. Ks. myös Sorvali 2006, 115–125; Ylä-Jussila 2020.

⁵¹⁵ SAA KK Aari Surakka Klaudialle 12.1.1942.

⁵¹⁶ Ks. esim. SAA KK Henni Klaudialle 6.1.1942.

⁵¹⁷ SAA HA Johannes Mure sotilaspassi; SAA KK Johannes Klaudialle 28.12.1941. Johannes kirjoitti jo joulukuun alussa, että oli kuullut epävirallisesti nimittämisestään ”sotilasvirkailijaksi luutnanttia vastaavalla arvolla” (SAA KK Johannes Annille 6.12.1941).

⁵¹⁸ Tajakka 1998, 20–26; 64–65.

murteella. Kansa on muuten aivan samanlaista kuin Salmassa ja siis aivan suoma-laista[,] puhuvat kaikki Aunuksen murretta.⁵¹⁹

Johanneksen mielestä kieli teki aunukselaisista karjalaisia ja sitä myötä suomalaisia. Aunuksessa asui myös Mureen sisarusten sukulaisia Tatjana-mamman puolelta, koska ennen Suomen itsenäistymistä kauppa- ja sukulaissuhteet olivat vieneet Itä-Karjalaan.⁵²⁰ Kotitaustan ja ajatusmaailman vuoksi Johannes Mureen suhtautuminen ortodoksitaustaisiin aunuksenkarjalaisiin oli läheistä ja hän koki merkitykselliseksi asemansa väestön sielunhoitajana.

Samuuden kokemusta löytyi myös maisemasta. Johannes katsoi, että Aunuksen olosuhteet vastasivat heidän kotiseutunsa olosuhteita muutamia vuosikymmeniä sitten. Miljöössä oli jotakin tuttua ja verrannollista lapsuuden Salmiin:

Täällä on kaupunkitaloissakin navetta samankaton alla ja niin on meidänkin asuintalossa. Muuten on siisti talo. Ihmiset ovat melkein samanlaisia kuin Salmassa ja etenkin vielä 30 v. sitten minkälaisia Salmassa oli.⁵²¹

Taantumuksen ja jälkeenjääneisyyden syyksi Johannes katsoi bolševikkivaltion, jonka vuoksi itäkarjalaisten olot olivat huonot:

Täitä ja tuhansittain luteita on makuupaikoissa. Likaiset makuuvaatteet, joita niitäkin kun raukoilla ei ole. Ruokaa tarjoavat ystävällisesti mutta sekin on puhtauden puolesta epäilyttävää. Eräänkin kerran emäntä oikein ystävällisesti tarjosi teetä ja pullaa [mutta] kun ei ole niin leikkasi leipää ja sitä ennen pyyhki veitsen oikein likaiseen räsyyn, johon ensin niistä nenänsä. [- -] On paljon kyllä nuorta väkeä, joka ei usko Jumalaa ja nauraa kun rupeamme puhumaankin Jumalasta. Obrasat [= ikonit] ovat muuten joka talossa. Niistä, joista oli obrasat poistettu bolševikkien aikana, on asetettu pyhät kuvat uudelleen nurkkiin nyt. Lapset ovat kastamatta ja ruumiit siunamatta, sillä pappia ei ole ollut jo 4 tai 5 vuotta. Avioliittoon ei ole vihitty jo enemmän kuin kymmeneen vuoteen. Nyt ovat meidät ottaneet suurella ilolla vastaan.⁵²²

Johanneksen kirjoitetut kokemukset ovat samansuuntaisia jatkosodan rintamankirjeenvaihtajien käsityksien kanssa. Tuolloin katsottiin, että ihmiset ja olosuhteet olivat taantuneita, mutta kanttorin toimintaa ei kehystänyt kalevalainen ihanne vaan uskonnollis-kielellinen työ sukulaisikseen kokemien itäkarjalaisten parissa. Mureen perheen kirjeissä ei tarvinnut keskustella Itä-Karjalan suhteesta Suomeen, vaikka tuona aikana oli yleisempänä tavoitteena osoittaa tieteen keinoin, että Itä-Karjala kuului osaksi Suomea.⁵²³ Raja-Karjalan ortodokseille kyse

⁵¹⁹ SAA KK Johannes Annille 26.10.1941.

⁵²⁰ SAA KK Yrjö Johannekselle 13.8.1941; SAA KKK Yrjö kotiväelle 16.8.1941; SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 31.10.1941; SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 20.11.1941; SAA KK Johannes Annille 3.12.1941.

⁵²¹ SAA KK Johannes Annille 3.12.1941.

⁵²² SAA KK Johannes Annille 26.10.1941. Ks. myös Pilke 2017, 92. Vrt. Katajisto 2017, 48–50.

⁵²³ Laine 1982; Nevalainen 2006, 257–295; Pimiä 2007, 11–18; Hyytiä 2008; Pimiä 2009, 30–38; Pilke 2011, 210–212; Pilke 2017, 21–23, 71–86.

oli luontaisen sukulaisyhteyden palauttamisesta ja uinuneen ortodoksisen uskonnon herättämisestä. Kansalliseksi kutsuttua väestönosaa tahdottiin valistaa suomalaiskansallisessa hengessä ja kasvattaa heistä suomen kansalaisia.⁵²⁴

Johannes Mureen kirjeet valottavat sekä sitä innostusta, jolla Itä-Karjalan työhön suhtauduttiin, että henkilösuhteita leimannutta jännitteisyyttä toistuvine papiston siirtoineen. Aluksi Johannes työskenteli pastori Hokkisen apulaisena, lukkarina, kun seurakuntana oli Aunuksen kaupunki ympäristöineen.⁵²⁵ Aunuksesta muodostui tärkeä tukipiste, kun Kirkkojoen kotia jälleenrakennettiin ja maataloustuotantoa käynnistettiin. Johannes ja Klaudia tekivät esimerkiksi erilaisia hankintoja Aunuksesta, joten Itä-karjalasta tuli yksi oleellinen osa sisarus-ten hajautetun kotitalouden malliin.⁵²⁶

KUVA 6 Sisarukset Aunuksessa: Nasti (vas.), Johannes ja Klaudia Mure. Kuva: Suomen Asutuseuron arkisto.

Klaudia jakoi veljensä kanssa samat käsitykset itäkarjalaisten suomalaisuudesta, joten hän kirjoitti ihailleen vierailustaan Aunuksessa ja veljensä työskentelystä joulukuussa 1941:

⁵²⁴ Laine 1982, 20–22, 100, 105–106; Ks. myös Hölsä 2006.

⁵²⁵ SAA KK Johannes Annille 3.12.1941.

⁵²⁶ Ks. esim. SAA KK Klaudia ja Nasti Annille 6. ja 7.12.1941. ”Olen juuri tullut Aunuksesta, oli niin kovin mukava matka. Voi, että osaan pitää niin tuosta Aunuksesta. Nyt kävin siellä joulu ostoksilla ja apteekki asioilla ja todella sieltä sai vähän paljon kirjoja ja muutakin hyvää oli Johannes varannut.” (SAA KK Klaudia Nastille 18.12.1942.)

Lauantaina heti kahvin juotua läksimme kylähartauteen ja se oli todella näkemisen ja kuulemisen arvoinen. Johannes sekä Hokkinen saarnasivat karjalan murteella hyvin hyvän saarnan. Sitten sunnuntaina olin Jumalanpalveluksessa 6 klm päässä. Ko-deissa kävimme kastamassa lapsia, 17 lasta. Se on sitten siisti talo missä Johannes asuu.⁵²⁷

Kuten Klaudia oli nähnyt, pappi ja lukkari kastoivat lapsia ortodoksiseen uskoon. Ortodoksien ja luterilaisten kastekiistan vuoksi Itä-Karjalan sotilashallinto, jonka alaisuudessa sotilaspapit työskentelivät, siirsi vuoden 1942 alussa kolme ortodoksiseen uskoon kastanutta sotilaspappia pois, koska nämä rikkoivat tunnustuksettoman kastamisen ja opetuksen määräystä.⁵²⁸ Siirrettyjen pappien joukossa oli myös pastori Hokkinen. Hänen sijaisenaan toimi Anatoli Ortamo, mutta Johannes odotti tilalle Aari Surakkaa.⁵²⁹

Papiston puuttumisesta ja vaihtuvuudesta tuli yksi toistuva kirjoittamisen aihe. ”Täällä on papeista vaan puutetta. Aunus on ollut ilman pappia jo kaksi kuukautta. Minä olen yksin tällä kertaa Aunuksen papistoa.”⁵³⁰ Pääsiäisen 1942 jälkeen Johannes kirjoitti:

Minä olin yksinäni piinaviikon sekä pääsiäisen[,] jouduimpa lähes tuhat henkeä käsittävälle väelle yksin toimittamaan pääsiäispalveluksen yöllä. Suholan piti tulla mutta hän tapansa mukaan myöhästyi ja tuli vasta pääsiäisenä päivällä. Minä piin stojenjanyöt sekä sraschnoitpiätentsät tai suoratat yksin palvelukset ja hyvin meni kaikki.⁵³¹

Ehkä Johannes koki kirjeessä painottamaansa tapaan, että hänen vastuunsa aunukselaisten sielunhoidosta kasvoi, kun hän toimitti palveluksia ilman pappia. Mure pääsi kuitenkin mainitsemansa Johannes Suholan kanssa toimittamaan Impilahdelle sankarihautajaiset.⁵³² Ortodoksisen papiston vaihtuvuus Aunuksessa muodostui ennemmin säännöksi kuin poikkeukseksi. Johannes Mureen työtovereina olivat ainakin P. Jouhki kesäkuussa 1942 ja Nikolai Hodju joulukuussa 1942.⁵³³ Vuoden 1943 aikana Mure työskenteli muun muassa Yrjö Olmarin eli pappismunkki Paavalin, Stefan Šahanovin eli sotilaspapiksi komennetun pappismunkki Savvan ja Aleksanteri Kasangon kanssa.⁵³⁴

⁵²⁷ SAA KK Klaudia Nastille jouluaamuna [25.12.]1941. Yrjö kirjoitti itäkarjalaisten puhekielestä: ”Puhuvat järestään melkein kaikki suomea ja murre on samanlainen kuin meillä Salmassa.” (SAA KK Yrjö Johannekselle 7.9.1941).

⁵²⁸ Setälä 1970, 131; Piironen 1982, 31–33; Raivo 1996, 159; Laitila 2007, 130–137; Tilli 2014, 132.

⁵²⁹ SAA KPK Johannes Nastille 4.3.1942; SAA KPK Johannes Klaudialle 4.3.1942; SAA KK Johannes Nastille 19.3.1942; SAA KK Johannes Klaudialle 25.4.1942; SAA KK Johannes Annille 25.4.1942.

⁵³⁰ SAA KK Johannes Annille 25.4.1942; ks. myös SAA KK Johannes Klaudialle 25.4.1942.

⁵³¹ SAA KK Johannes Nastille 20.4.1942.

⁵³² SAA KK Johannes Annille 25.4.1942.

⁵³³ SAA KK Johannes Nastille 6.6.1942; SAA KK Johannes Klaudialle 11.12.1942. Hodjun kanssa työt sujuivat hyvin syksyllä 1942 (SAA KKK Johannes kotiväelle 31.8.1942).

⁵³⁴ SAA KK Johannes Yrjölle 25.10.1943; SAA KK Johannes Nastille 15.12.1943. ”Täällä on nyt toisena p:nä Stepan S. eli Savva. Meitä onkin kokonaista neljä henkeä nyt.” (SAA KK Johannes Nastille 1.7.1943.)

Papiston vaihtuvuus sekä Viipurin seurakunnan palkanmaksuun ja Viipurin asuntoon liittyvät kysymykset kietoutuivat yhteen ja aiheuttivat ristiriitaisia kokemuksia taloudellisen toimeentulon, työn ja siitä saatavan kiitoksen sekä kutsumuksen kesken:

Inhoittaa koko asia kun im min kummin menevät ne vähätkin säästöt, ja muuten on rahan arvo olematon ja siitä vähäisestäkin määrästä vielä ryöstävät.

Nyt ilmoittivat että Viipurissa minun entinen asunto on jo kunnostettu eikä tämän vuoden alusta lähtien makseta enää rahassa asunnon korvausta. Nyt koetan saada vuokraamisluvan asuntooni ja itse vuokraan kenelle katson niin saan vielä suuremman korvauksen. [- -]

Minä käyn nyt opettamassa uskontoa viidessä koulussa että työtä on nyt yllin kyllin ja tämä työkamruatti vain kallistelloo kuin mikäkin statšku [= työkaveri kallistuu kuin kottikärryt]. [- -] Muuten on tietysti mennyt hyvin meillä keskinäisissä suhteissamme. Minua alkaa vain kyllästyttää tämä taakan raahaaminen yksinäni ja toisen kunniaksi menee työ vielä, ihan taidan ruveta pyrkimään pois täältä. Ellen rakastaisi tätä kansaa niin kovasti niin pyrkisinkin pois. Vaikka olenkin väsynyt täällä olemiseen niin en ilolla ajattele pois lähtöäni täältä[,] olen siksi kiintynyt tähän kansaan.⁵³⁵

Johannes koki kaikesta huolimatta työnsä tulokselliseksi, koska itäkarjalaisia – pääosin niin sanottuja kansallisia eli suomensukuisia itäkarjalaisia mutta myös niin sanottuja vapaita epäkansallisia eli venäläisiä, ukrainalaisia ja valkovenäläisiä⁵³⁶ – liittyi ortodoksiseen kirkkokuntaan ja papisto sai toteuttaa työtään Suur-Suomen – tai tarkemmin sanottuna Suur-Karjalan – hyväksi. Johannes kirjoitti seurakuntansa koosta suhteessa luterilaiseen seurakuntaan kesällä 1942:

Meidän seurakunta vain kasvaa päivä päivältä taitaa olla jo yli 2000 kun naapureita on kuulema vain 6 henkeä, älkää puhuko näitä muuanne.⁵³⁷

Johanneksen arvio viittaa myös yleisempään suhdelukuun uskontokuntien jäsenmäärissä. Ortodoksiseen kirkkoon oli liittynyt noin 45 prosenttia ja luterilaiseen kirkkoon alle viisi prosenttia koko Itä-Karjalan vapaasta väestöstä vuoden 1943 loppuun mennessä. Kirkkoon liittyminen ei ollut mahdollista keskitys- ja siirtoleiriläisille, mutta leireilläkin tehtiin kirkollista työtä.⁵³⁸

---

⁵³⁵ SAA KK Johannes Nastille 4.3.1943. Ks. myös SAA KK Johannes Klaudialle 25.2.1943. Johannes kirjoitti myös: ”Minun palkan saantiasia mutkistuu vain yhä mutkikkaammaksi, lopulta kai pitää ruveta joillekin ryssäläisille Nikitineille minusta päin maksamaan palkkaa.” (SAA KK Johannes Klaudialle 4.3.1943.) Tällä Johannes tarkoittanee, että hänen kustannuksellaan elätetään venäläiskansallisia ortodokseja. Palkanmaksusta Johanneksen esimies kirjoitti ehkä ensimmäisen kerran helmikuussa 1940. (SAA KK Leonidas Homanen Johannes Mureelle 9.2.1940.) Palkka-asiasta muodostui toistuva jännitteitä aiheuttava teema 1940-luvulla (ks. myös Lipitsäinen 2001, 15).

⁵³⁶ Laine 1982, 21, 104–141, 210.

⁵³⁷ SAA KKK Johannes kotiväelle 12.6.1942.

⁵³⁸ Laine 1982, 205–218; Raivo 1996, 158–162, 332–333; Rautiainen 2007, 136.

Sielunhoito ja kirkolliset toimitukset olivat väylänä sekä jäsenhankintaan että alueen hengelliseen ja rituaaliseen liittämiseen osaksi ortodoksista Suur-Suomea, Suur-Karjalaa. Eräänlaisena huipentumana tässä ketjussa olivat ensimmäisen heimosotilaan, eli Suomen armeijassa taistelleen itäkarjalaisen, sankarihautajaiset Aunuksessa syksyllä 1943. Johannes kirjoitti tapauksesta kotiväelle Salmiin ja lähetti kirjeen jonkun mukana:

Ensi sunnuntaina tulee tänne sankarihautajaiset ja ensimmäiset laatuaan. On nimittäin yksi heimopataljoonassa oleva poika kaatunut. Ja vainaja on meidän alueelta ja haudataan tähän Miikkulan kirkon puistikoon, kirkon päähän tulee sankarihauta. Hautajaisten takia en pääse lomalle. Suhola tuli tänne viime perjantai-iltana ja lähtee pois jo ensi maanantaina. Hänestä ei tullutkaan sen pitempiaikaista. En tiedä kuka tulee sitten vakituisesti olemaan taas tänne.⁵³⁹

Syyt kenttäpostin kiertämiselle saattoivat liittyä sisällön ohella siihen, että Johannes kirjoitti lähettävänsä kuoressa myös valokuvia. Hautajaisia laajemmaksi integraation symboliksi koottiin ikoninäyttely Helsingin Taidehalliin alkuvuodesta 1944, koska näyttelyn tarkoituksena oli vahvistaa Itä-Karjalan ortodoksisuuden asemaa osana Suomea. Johannes Mure oli muiden mukana saanut kutsun avajaisiin.⁵⁴⁰ Karjalaisen ikonitaiteen näyttely, ”Taiteensuojelua sodan aikana”, oli valmis avattavaksi, mutta avajaisia ei vietetty, vaan näyttely peruutettiin muuttuneen poliittisen tilanteen vuoksi. Enää ei ollut olosuhteita vastaavaa korostaa Itä-Karjalaa osana Suomea.⁵⁴¹

---

⁵³⁹ SAA KKK Johannes kotiväelle 1.9.1943.

⁵⁴⁰ SAA KK Johannes Klaudialle 4.1.1944; SAA KK Johannes Nastille 4.1.1944. Taiteen merkityksestä Karjalan suomalaisuuden perustelemisessa sekä ns. sotakarelianismista ks. Raivo 1996, 154, 332.

⁵⁴¹ Pilke 2017, 216–217; Raivo 1996, 162. Itä-Karjalan ikoneista ks. myös Pimiä 2007, 117–131. Vrt. myös peruuntunutta ikoninäyttelyä Seurasaaren ulkomuseoon suunnitellun itäkarjalaisen ortodoksisen rukoushuoneen siirtämisen toteutumattomuuteen (Pimiä 2007, 168–171).

KUVA 7 "Aunuksenlinnan ensimmäisen heimosoturin Vasili Abramoffin sankarihautaus Aunuksenlinnassa" 5.9.1943 (SA-kuva 136699). Siunauspalvelusta toimittavat Savva (vas.), Johannes Suhola ja Aleksanteri Ryttyläinen. Kuoroa johtavat Johannes Mure ja pappismunkki Paavali.

Tilanteen yleinen muuttuminen ja odotushorisontissa siintänyt hetkellinen Aunuksesta poistuminen Viipurin töiden vuoksi keväällä 1944 tuntui Johanneksesta vastenmieliseltä:

Minulle tulee kai ihan piakkoin pakollinen työlomalle lähtö Viipuriin. Siellä ovat molemmat lukkarit kuolleet viime viikolla Akimov sekä Tshedajen, vanhat diakonit. Akimov hoiti siellä minunkin osaltani työtä. En mielelläni lähtisi työlomalle ja etenkin Viipuriin tuntuu vastenmieliseltä mennä. Eivät ne voi kuin kahdeksi kuukaudeksi komentaakin vain minut sinne, sitten pääsen taas takaisin tänne. Kovin ikävältä tuntuu jättää Aunus, vaikka vain kahdeksi kuukaudeksi, tuntuu kuin olisin

tänne kiinni kasvanut, ainakin juurtunut olen hyvin tänne koska tämä on omaa maaperää.⁵⁴²

Vaikka Johannes koki Aunuksen omimmaksi työkentäkseen, oli sieltä kuitenkin lähdettävä kesäkuun alkupuolella. Suurhyökkäyksen alettua Klaudia koki myötätuntoa muita karjalaisia ja itäkarjalaisia kohtaan: ”Voi meitä poloisia. Voi sitä Aunuksen väkeä. Niillä raukoilla on monet ristiriidat. Kellä mies, kellä poika on Suomen rintamalla niin niille ei kunniankukko laula.”⁵⁴³ Kuten Klaudiakin tulkitsi, asetelma oli monella tavoin ristiriitainen. Aunuksen jättäminen oli Johannoksen henkilökohtaisissa kokemuksissa raskas tappion hetki, jota hän muisteli katkeruudella vielä vuosienkin päästä.⁵⁴⁴ Johannes Mureen matkareitti kulki jo ennen suurhyökkäystä Aunukselta Kuujärvelle ja perääntyvien joukkojen mukana Kuujärven kautta Salmiin ja Salmista Pohjois-Savoon.⁵⁴⁵

Johannes Mure saattoi itäkarjalaisia pakolaisia Pohjois-Savoon Lapinlahden Alapitkälle, jossa sijaitsi väestösiirtoleiri eli vastaanotto- ja kokoamiskeskus. Leiri oli niitä itäkarjalaisia varten, jotka lähtivät vetäytyvien suomalaisten mukaan. Kotiseutunsa jättäneet olivat esimerkiksi työskennelleet sotilashallinnon palveluksessa tai heidän puolisonsa olivat osallistuneet sotaan suomalaisten joukoissa.⁵⁴⁶ Samalla Johannes järjesti itselleen asunnon, jonne majoittuivat pian myös Yrjö, Anni ja Klaudia karjoineen. Väestösiirtoleiri sijaitsi sattumoisin samassa kylässä, jonne Salmin Kirkkojoen kylän asukkaita evakuoitiin juhannuksena 1944.⁵⁴⁷

Tuolloin Johannes Mure toimi Sortavalan suojeluskuntapiirin esikunnan alaisuudessa. Työtään sotilasvirkailijana hän luonnehti niin, että ”[m]onta kertaa olen joutunut rakentamaan rauhaa siirtoväen ja isäntäväen välillä.”⁵⁴⁸ Tehtävä sielunhoitajana ja erimielisyyksien sovittelijana osoittautui syksyn 1944 kuluessa vaikeaksi, kun omat riidat vuokra-asunnossa latistivat mielialaa:

On täällä elämistä. Muita pitäisi käydä lohduttamassa vaikka itse olemme kuin tulesa ja kärsimyksistä kylläisiä. Oi milloin nämä kärsimykset loppunevatkaan vai pitänee nääntyä näiden ahdistusten alle!⁵⁴⁹

⁵⁴² SAA KK Johannes Nastille 5.4.1944.

⁵⁴³ SAA KK Klaudia Nastille 20.6.1944.

⁵⁴⁴ SOKHA kirjeistö, oikeudenkäyttö, valitukset ja kantelut Fe 3.I, 1958 F 744, piirinvalvoja Aleksanteri Kasangon 14.2.1958 kokoama ”Kanttori J. Mureta vastaan tehtyjen kantelujen asiakirjat” -aineisto liitteineen, kirkkoherra Hodjun muistio piirinvalvoja Aleksanteri Kasangolle 11.2.1958. Vrt. Kivimäki 2015b, 293.

⁵⁴⁵ SAA KK Johannes Nastille 18.6.1944; SAA HA Johannes Mure sotilaspassi; SAA HA Johannes Mure ”Päiväkirja 1.7.1944”.

⁵⁴⁶ SAA HA Johannes Mure ”Päiväkirja 1.7.1944”; Hölsä 2006, 223–224. Itä-Karjalassa olleista sotilashallinnon leireistä ks. myös Laine 1982, 125.

⁵⁴⁷ Heikkilä 2015, 19–25.

⁵⁴⁸ SAA HA Johannes Mure luonnos Sortavalan suojeluskuntapiirin esikunnalle toiminnastaan elo-syyskuussa 1944 Salmin kreikkalaiskatolisen siirtoväen keskuudessa.

⁵⁴⁹ SAA KK Johannes Nastille 17.10.1944.

Kesän ja syksyn 1944 tapahtumat vaikuttivat voimakkaasti kirjoittajien kokeuksiin. Evakkous ja Aunuksen menettäminen koettiin katkerana, mikä näkyi etenkin Johanneksen kirjeissä. Perhetasolla jatkosodan loppuvaihe ja sen jälkeinen rauhankriisin aika voimistivat Johanneksen roolia perheen keskushenkilönä, jolta kysyttiin mielipidettä ja joka päätti asioista. Aunuksen suomalaistajasta tuli asumisongelmien ratkoja, koska hänen sisaruksensa joutuivat asuntokiistaan.⁵⁵⁰ Sen aikana vuosina 1945–1946 Mureet valittivat asunto-ongelmistaan siirtoväenhuoltoon ja lääninhallitukseen⁵⁵¹, kysyivät neuvoja lakimiesystävältään,⁵⁵² veivät riidat käräjä- ja hovioikeuteen⁵⁵³ ja Johannes kävi selvittämässä asioita sisäasiainministeriössä asti. Pettyneenä Johannes kirjoitti, että ministeriö ”tuntui niin perkeleelliseltä laitokselta ettei voi sieltäkään oikeutta odottaa.”⁵⁵⁴ Jo aiemmin he olivat pettyneet Kuopion maaherraan.⁵⁵⁵

Työnsä vuoksi kanttori Mure sai yksittäisiä kirjeitä Itä-Karjalan pakolaisilta, jotka pyysivät apua tai muistelivat yhteistä aikaa Aunuksessa. Etenkin yhdestä aunukselaisperheestä tuli läheinen Mureen sisaruksille, joten perhettä autettiin ystävyys- ja ehkä heimoaatteenkin hengessä.⁵⁵⁶ Johanneksen vastaanottamista kirjeistä voidaan kuitenkin päätellä, että muuttuneissa ja uudelleen orientoitumista vaatineissa olosuhteissa Johannes ei välttämättä palannut mieluusti Aunuksen muistoihin syksyllä 1944. Hän ei esimerkiksi vastannut kaikkiin kirjeisiinsä, jotka olisivat liittyneet Aunukseseen. Silti Aunuksen olosuhteet saattoivat muistua mieleen eräänlaisena mittapuuna, kun Johannes kirjoitti sisarelleen

---

550 ”En ole Sinulle pitkään aikaan kirjoittanut. Olin tällä välillä jo Savossakin kaksi viikkoa selvittämässä alapitkäläisten ilkeyksiä. Tänne tulin lauantaina aamulla t. k.:n 8 p:nä[.] Säälä oli jättä [= jättää] mammaa, Yrjöä ja Annia sinne petojen raadeltaviksi. Kyllä meitä vihataan siellä Alapitkällä eri tavalla mutta eivät vielä tähän asti mahtaneet meikäläisille mitään.” (SAA KK Johannes Klaudialle 12.9.1945.) Jo keväällä Johannes oli kirjoittanut: ”Kävikö Klaudia Urjalassa [Nastin ja mamman luona] ja mieltäkö Riihimäen paikkaan? Nyt ovat Anni ja Yrjö kahden siellä kiusaajien seassa [Alapitkällä]. Ja kaikki olemme hajallaan. Minulla ei ole täällä [Karstulassa] pitkäaikaista oloa, kuukauden päivät vähän päälle mahdollisesti.” (SAA KK Johannes Nastille 7.4.1945.) Vrt. Kivimäki 2015b, 288, 293.

551 Lääninhallituksesta ks. SAA KK Yrjö Johanneselle 24.7.1945.

552 SAA KK Klaudia Johanneselle 12.7.1945.

553 JoMA IT Lapinlahden käräjäkunnan arkisto 1945 CIII a:90 54; JoMA IT Lapinlahden käräjäkunnan arkisto 1945 CIII a:91 154; JoMA ISH 1946 Dbb:3 145; SAA KK Yrjö Johanneselle 27.9.1945.

554 SAA KK Johannes Klaudialle 8.11.1946.

555 SAA KK Klaudia Johanneselle 1.11.1946. Sen sijaan Yrjö osallistui Pieksämäellä siirtoväen kokoukseen, jossa sai selkoa tilanteeseen. Yrjön itseymmärryksessä kokouksella oli merkittävä vaikutus, koska siellä hän kirjoitti havainneensa, että vastaavia ongelmia oli muuallakin. (SAA KK Yrjö Johanneselle 20.12.1946; Heikkilä 2015, 32–33.)

556 SAA KK Niina K. Johanneselle 20.9.1944; SAA KK Niina K. Johanneselle 16.10.1944; SAA KK J. L. Johanneselle 1.11.1944; SAA KK Vilho P. Johanneselle 30.11.1944; SAA KK nimimerkki ”veljesi” Johanneselle 3.12.1944; SAA KK Juho L. 2.4.1945; SAA KK M. M. Johanneselle 14.4.1945; SAA KK Pekka L. 25.10.1945.

Keski-Suomessa vallitsevista evakko-olosuhteista keväällä 1945: ”En Aunuksesakaan niin suurta kurjuutta nähnyt”.⁵⁵⁷ Lausahdus viittaa siihen, että Aunuksesta eletyn heimoaатteen ja Suur-Karjalan ihanteen toteuttamiskenttänä oli muodostunut Itä-Karjalan menetyksen ja ajan kulumisen myötä muisteltu nostalginen Aunuksen aika.

Kokonaisuudessaan kirjeet, jotka kanttori Mure kirjoitti Itä-Karjalasta lähiesilleen, ovat ruohonjuuritason kokemuksia kuvaava lähdesarja. Osa kirjeistä oli niin sanottuja salakirjeitä, joten niissä Johannes pystyi ilmaisemaan itseään vailla huolta sensorin puuttumisesta sisältöön. Käytännössä tämä satunnainen sensuurin sekä siitä johtuvien normien ja tunteeregimien puuttuminen ilmeni sensuurin arvosteluna sekä pikkutarkkana raportointina, joka kohdistui tapahtumiin, paikannimiin ja työtovereihin. Mahdollisesti Aunuksen aikalaiskokemukset ja muistot voimistivat kanttorin suomalaisuutta alleviivaavaa itseymmärrystä ja jyrkkää suhtautumista venäläisiin. Samalla kokemukset saattoivat vahvistaa kanttorin itsenäistä roolia suhteessa papistoon ja käsitystä oman työn merkityksestä.

3.5 Häme evakkouden kokemuksissa

Tässä alaluvussa käsitellään temaattis-kronologisesti Hämeeseen⁵⁵⁸ liittyvää keskustelua pääosin jatkosodan ajalta. Lähdekriittisesti nämä kirjeet ovat erilaisia kuin aiemmin käsitellyt, koska kirjeiden määrä on suppeampi. Suurin osa kirjeistä on Nastin kirjoittamia. Lähtökohtaisesti Nasti kirjoitti sisaruksiaan Klau디아a, Johannesta ja Yrjöä vähemmän, minkä lisäksi osa hänen kirjoittamistaan kirjeistä puuttuu. Aukkoja on ainakin vuoden 1943 jälkipuoliskon ja vuoden 1944 aikana kirjoitetuissa kirjeissä. Nasti on saattanut valikoida pois näitä kirjeitä, kun hän järjesteli kokoelmaa 1960-luvulla. Hämeeseen liittyvä kerronta on niukempaa ja epäsuorempaa kuin esimerkiksi Aunukseen tai Savoan liittyvä kuvaus. Talvi- ja jatkosodan ajalta on säilynyt noin 60 Mureen sisarusten Hämeestä toisilleen kirjoittamaa kirjettä, kun muiden kirjoittajien Hämeeseen liittyviä kirjeitä on

---

⁵⁵⁷ SAA KK Johannes Nastille 7.4.1945.

⁵⁵⁸ Häme ymmärretään laajasti. Kirjeiden kirjoittajat määrittivät joissakin tapauksissa omaksi olinpaikaksi Hämeen, mutta tavallisesti käytettiin paikkakunnan nimeä. (Ks. esim. SAA KK Valma M. Klaudialle 18.2.1940; SAA KK Aino H. Nastille 30.12.1940.) Esimerkiksi Johannes Mureen ystävä kirjoitti olleensa ”Jokioisissa, Lounais-Hämeessä” siirtyen sieltä Nokian kautta Mänttään. (SAA KK pastori Pentti Haapasalo Johannekselle 23.4.1941.) Viipurista evakkoon lähteneet sisaret kirjoittavat joutuneensa Pohjois-Hämeeseen Ruovedelle. Kirjoittamishetkellä he olivat Tampereella. (SAA KPK Olga ja Asta K. Johannekselle 18.1.1940; SAA KPK Olga ja Asta K. Klaudialle 10.1.1940.) He muuttivat Helsinkiin 1.7.1941 (SAA KPK Olga ja Asta K. Johannekselle 25.8.1941).

noin 40. Enemmistö muista kirjoittajista oli karjalaisia naisia, jotka olivat evakuoituina Hämeessä. He työskentelivät keskiluokkaisissa ammateissa kuten opettajina ja kättilöinä.⁵⁵⁹ Kirjeet ovat kulkeneet sekä kenttä- että siviilipostissa ja yksittäistapauksissa salakirjeinä.⁵⁶⁰

Talvisodan evakuoitien vuoksi Mureen sisarusten ystäviä sijoittui läntiseen Suomeen. Kirjeiden perusteella karjalaisilla oli mielikuva Hämeestä kaukaisena turvapaikkana. Esimerkiksi Klaudian ystävä oli evakuoitu Viipurista Turunkiin, josta tämä kirjoitti: "Olen syrjäisessä paikassa Etelä-Hämeessä. Tänne on 'Molotoffinkin' vaikea löytää."⁵⁶¹ Sodan poikkeusolosuhteissa Häme miellettiin suojaisaksi paikaksi, koska se oli kaukana itärajalta. Hämäläiselle maaseudulle ilmahyökkäysten ei uskottu ulottuvan. Sen sijaan Tamperetta pommitettiin, mutta Viipurista evakkoon lähteneet sisaret välttivät pommitustuhot vaihtamalla asuinpaikkaansa Tampereella ennen pommitusta:

Olemme molemmat täällä Tampereella[,] Olga pilettikassassa ja Asta lennättimessä. Kaikki ovat olleet kovin ystävällisiä ja huomaavaisia meitä kohtaan. [- -] [M]uutimme sieltä pois ja nyt on tämä talo raunioina, se ja koko sen ympäristö on hävitetty.⁵⁶²

Sisaret uskoivat Jumalan suojan heitä, koska he olivat "kestäneet sodankauhut".⁵⁶³ He kirjoittivat kohdanneensa ystävällisen vastaanoton, mikä näyttää olleen vastaanottajaa rauhoittava tapa, jolla uuden asuinympäristön kuvaaminen voitiin aloittaa ikään kuin turvallisesti.⁵⁶⁴

⁵⁵⁹ Kesäkuusta 1941 vuoden 1944 loppuun Mureen sisarukset säilyttivät noin 60 Urjalassa tai Tampereella kirjoittamaansa kirjettä. Niiden lisäksi sisarukset vastaanottivat noin 40 kirjettä, jotka olivat laajasti ymmärrettynä kytköksissä Hämeeseen. Vertailukohdan näille kirjeille muodostavat muut kirjeet samalta ajalta (vuoden 1941 alusta vuoden 1944 loppuun), joita on yhteensä yli 650. Niistä noin 460 on perheenjäseneltä toiselle lähetettyjä ja 190 muiden kirjoittamia.

⁵⁶⁰ Salakirjeistä ks. SAA KK Nasti, Tatjana-mamma, Marjatta ja Kaisa N. Yrjölle 13.8.1941.

⁵⁶¹ SAA KK Valma M. Klaudialle 18.2.1940. Talvisodan aikana Tampereelle asettui Mureen ystäväperhe Viipurista. Ks. esim. SAA KPK Olga ja Asta K. Tatjana Murelle 26.3.1940. Kun Nasti muutti Urjalaan, hänen ystävänsä kirjoitti: "Minä en ole tietoinen missä maan kolkassa etes Urjala on[,] ei ole tullut kartasta katsottua." (SAA KK Anni Pa. Nastille 18.1.1942.) Anni oli aiemmin asunut Salmassa. Eräs Johanneksen ystävä kirjoitti: "Minä olen elellyt täällä Tampereella keväästä [1940] lähtien, ja tämä se kai toistaiseksi kotini lieneekin." (SAA KK E. S. Johannekselle 14.1.1941.)

⁵⁶² SAA KPK Olga ja Asta K. Johannekselle 18.1.1940.

⁵⁶³ SAA KPK Olga ja Asta K. Johannekselle 12.4.1940. Luterilaisten sotilasappien uskonnollisesta retoriikasta jatkosodan aikana ks. Tilli 2014.

⁵⁶⁴ Myös Klaudia kuvaili jatkosodan vuoksi asepalvelukseen joutuneille veljilleen Tampereen olosuhteitaan pääosin hyviksi. Alkutututtelun jälkeen kättilöntöyö laitoksessa alkoi hänen omien sanojensa mukaan sujua, vaikka hän kertoi tunteneensa epävarmuutta. Arkea helpotti se, että osa hoitajista oli hänelle entuudestaan tuttuja. Vaikka kirjeissä ruokaa kehuttiin, oli Klaudia Nastin mukaan kasvatusten moittinut synnytyslaitoksen ruokaa. Ehkä Klaudian tarkoituksena oli kertoa rintamalle kutsutuille veljille, että hänelle kuului hyvää. (SAA KK Klaudia Yrjölle 26.6.1941; SAA KK Klaudia Johannekselle 4.7.1941; SAA KK Klaudia Johannekselle 21.7.1941; SAA KK Klaudia Yrjölle 22.7.1941. Kirjeenvaihdon toisen osapuolen rauhoittelusta ks. myös Kuusi 2000, 351.)

Mureen ystävien Hämeessä kirjoittamia kirjeitä jäsensivät selonteko olinpaikasta, ympäristön kuvaus ja luonnehdinta omasta tai perheen voinnista:

Olin Urjalassa 3 kuukautta[,] minulla oli siellä hyvä olla mutta muutettiin Kylmäkoskelle ja nyt on kuukausi kulunut täällä. Tämä on kaunis paikka Jalanti[-]järven rannalla mutta 10 km asemalta ja 3 km kirkolta. Ei sovi valittaa[,] siinä menee niinkuin siirtolaisen elämä voi olla.⁵⁶⁵

Kirjoittaja ei ota suoraan kantaa alueen väestöön, mutta antaa ymmärtää elämän menneen olosuhteisiin nähden hyvin eikä tahtonut valittaa niistä.⁵⁶⁶ Valittaminen olisi ollut vastoin julkisten tunneilmaisujen normeja, eikä kirjoittajien suhde ollut niin läheinen, että kirjeet olisivat olleet tunneturvapaikkoja vapaammalle ilmaisulle.⁵⁶⁷

Mureen sisarukset alkoivat kirjoittaa toisilleen Hämeeseen liittyvistä aiheista alkukesästä 1941 lähtien. Saarijärvellä ollut Nasti oli hakenut kättilönvirkoja talvisodan jälkeen ainakin Leppävirralta ja Sammatista.⁵⁶⁸ Keväällä 1941 hänet hyväksyttiin Urjalan kunnan kättilöksi. Johannes kirjoitti tiedon saatuaan Annille: "Nastin paikka on Turun radan varrella siis aivan Länsi-Suomessa."⁵⁶⁹ Nasti muutti Saarijärveltä Urjalaan äitinsä kanssa toukokuun 1941 lopussa, asui aluksi tuttavansa luona ja sen jälkeen yhdessä entisen kättilön kanssa, mutta heinäkuun alusta alkaen hän sai käyttöönsä koko kättilön asunnon.⁵⁷⁰

Muuttoapuna oli Yrjö, joka kirjoitti positiivisista tunnelmista: "Täällä on väki ollut aika suopeata, ainakin tässä alussa, en tiedä sitten myöhempanä."⁵⁷¹

⁵⁶⁵ SAA KK Aino H. Nastille 30.12.1940. Ks. myös SAA KK Hanna Sysmästä Nastille 7.4.1940, jossa kerrotaan Hannan perheen kuulumisista ylipäänsä, mm: "Täällä se meillä meni loppu talvi ja nyt on jo kohta kesä, terveenä olemme olleet paitsi äiti on hyvin huonossa kunnossa, kodin menetys koski häneen kovasti."

⁵⁶⁶ Vrt. myös Kotkan seudulta Klaudian opettajaystävän kuvausta tehdasyhteisön kouluympäristöstä: "Opettajatoverit ovat hyviä, tunnollisia ja eteviä opettajia ja sivistyneitä ihmisiä. [- -] Kaikki he ovat hyvin ystävällisiä ja hyviä minulle, mutta kun kaikki ovat ennestään tuntemattomia, on tuttavina sittenkin ikävä. Yhtään entistä tuttavaa en ole tavannut, vaikka täällä on ihmisiä niin hirveästi, yli 20.000. Koululaisista pidän, vaikka he ovat kaikki tehtaalaisia. He ovat avomielisiä, vilkkaita ja kehityskykyisiä. Näyttää siltä, että hekin hyväksyvät minut." (SAA KK Aune Pe. Klaudialle 14.4.1941.) Koska opettajan kirje aloitti Klaudian kanssa käydyn kirjeenvaihdon, sen sävy on positiivinen ja nykytilannetta kuvaileva. Kirjeen tavoitteena oli virittää kirjeenvaihtosuhde, sillä ystävykset eivät olleet tavanneet toisiaan talvisodan syttymisen jälkeen. Ennen sotaa opettaja oli työskennellyt Salmassa. Ks. myös Heikkilä 2020, 79–93. Koti-ikävästä vrt. Sallinen 2004, 94–102, joka käsittelee Amerikan-siirtolaisen kirjeitä koti-ikävän näkökulmasta.

⁵⁶⁷ Vrt. Kaarninen 2015, 199.

⁵⁶⁸ SAA KK Klaudia Johannekselle 21.7.1941; SAA KK Nasti Johannekselle 24.2.1941; SAA KK Sammatin kunnan Terveystaloutakunta kättilö Asta Murelle 12.3.1941; SAA KK Nasti Annille 18.3.1941.

⁵⁶⁹ SAA KK Johannes Annille 20.5.1941.

⁵⁷⁰ SAA KPK Kaisa (N.[?]) Nastille 6.5.1941; SAA KK Johannes Annille 20.5.1941; SAA KK Yrjö Johannekselle 7.5.[po. 6.]1941; SAA KK Johannes Nastille 2.6.[po. 7.]1941; SAA KK Nasti Yrjölle 7.7.1941.

⁵⁷¹ SAA KK Yrjö Johannekselle 7.5.[po. 6.]1941.

Yrjön kokemuksen taustalla oli ainakin kirjeessä kerrottu tilanne, jossa rautatie-
asemalla samaan aikaan ollut osuusliikkeen auto kuljetti veloituksetta Nastin ta-
varat asunnolle saakka. Tästä huolimatta käytännöllisiä hankaluuksia aiheutti
yhteisasuminen entisen kättilön kanssa, minkä kirjoittaja tiesi olevan vain hetkel-
listä. Arkielämä alkoi järjestyä, kun kasvimaata saatiin kuntoon ja perunat maahan
ja kun Nasti aloitti työnsä. Yrjökin ajatteli jäävänsä töihin Urjalaan tai pyrkivänsä
Johanneksen luokse Ilomantsiin, mutta uusien sotatoimien alkaminen muutti
suunnitelmat.⁵⁷² Esimerkiksi Johannes oli kesä-heinäkuun vaihteessa huolissaan
läheistensä ruuan riittävydestä, mutta samaan aikaan tyytyväinen siitä, että
Nasti ja mamma olivat Urjalassa: ”Olen vain sydämestäni iloinen kun olette tur-
vallisessa paikassa.”⁵⁷³

Sodan alkaminen kesällä 1941 näkyi kirjeissä epävarmuutena. Silti Urjalan
ympäristö Nastin uudessa asuinpaikassa tuntui miellyttävältä. Klaudia kirjoitti
Nastin työkiireiden keskeltä:

Nasti on ollut koko ajan menossa[,] silloin hakivat tultua ja sen kyydin kanssa on me-
nossa jo 3 yötä[.] Johannekselta saimme kirjeen[,] oli päässyt hyvin Ilomantsiin ja sa-
noi että ihmiset siellä ovat rauhallisempia kun sisämaassa. Hän lähettää tavarat
tänne. Minäkin sain osan tavaroista tulemaan ja osa jäi Leppävirralle [-] jos tämä
kaikki päättyy kohinalla niin Johannes tulee tänne ja tuopi tullessa tavarat.

Siitä olen irti siitä Suomen Huollon palveluksesta ja vaikka riäkähtyisin [?] niin en
huoli huollon paikkaa. Väliaikaisia paikkoja on tarjolla vaikka kuinka paljon mutta
miehelläni ottaisin tietysti kunnan paikan. Kyllä Nastilla oli vain onni kun sai täm-
möisen ihanan paikan. Olen nämä päivät nauttinut olemassa olosta unohtaen elämi-
sen surkeuden.⁵⁷⁴

Tatjana-mamma ei kokenut eloaan Urjalassa niin positiivisena kuin hänen tyttä-
rensä. Häntä vaivasi se, kun Yrjö ei lähettänyt kirjeitä ja kun joutui olemaan yksin
Nastin ollessa työssä synnyttäjien kotona: mamma ”sanoo ei ni kus ole ollut nen-
gone ikävy gu tiä” [= ei milloinkaan ole ollut sellaista ikävää kuin täällä].⁵⁷⁵ Tat-
jana-mamma tunsi yksinäisyyttä ja akuuttia ikävää vieraassa ympäristössä. Hän
oli tottunut elämään yhdessä aikuisten lastensa kanssa, minkä lisäksi hän oli tal-
visodan aikana hoitanut majoittajaperheen pientä lasta Kuopion Vaajasalossa⁵⁷⁶.
Huoli oli myös rintamalla olevista Johanneksesta ja Yrjöstä. Silti mammalla kävi

⁵⁷² SAA KK Yrjö Johannekselle 7.5.[po. 6.]1941; Yrjö Nastille 1.7.1941, joka kirjeen SAA
KK Nasti Johannekselle 7.7.1941 kanssa samassa kuoressa.

⁵⁷³ SAA KK Johannes Nastille 23.6.1941. Ks. myös SAA KK Johannes Annille 20.5.1941;
SAA KK Johannes Nastille 21.6.1941; SAA KK Johannes Nastille 2.6.[po. 7.]1941. Vas-
taavanlainen turvapaikka talvisodan aikana oli Kuopion Vaajasalo, jossa Anni oli
joulukuusta 1939 kevääseen 1942. Kun Nasti ja Tatjana-mamma muuttivat Urjalaan,
epäili Anni heidän unohtaneen hänet Vaajasaloon, koska hän ei saanut heiltä kirjettä
ennen kuin elokuun lopulla (SAA KK Anni Nastille 23.8.1941).

⁵⁷⁴ SAA KK Klaudia Yrjölle 26.6.1941.

⁵⁷⁵ SAA KK Nasti Johannekselle 21.7.1941. Koti-ikävästä ks. Sallinen 2004, 94–102.

⁵⁷⁶ Majoitustalon nuoren emännän kirjoittamista kirjeistä ks. SAA KK Tatjana-mamma
Nastille 10.1.1940; SAA KK Tatjana-mamma Klaudialle 12.2.1940.

toisinaan vieraita ja tekemistä riitti muun muassa perunamaan hoitamisessa.⁵⁷⁷ Tatjana Mureen evakkouden kokemukset, vaikka ne ovatkin toisten välittämiä, tuovat ilmi aiemmin tutkimmattomia iäkkäiden ihmisten sotakokemuksia.⁵⁷⁸

Kirjekatkelmien positiivisen kuvauksen joukossa on myös kielteisempiä kannanottoja Tatjana-mamman tapaan. Klaudia kirjoitti Yrjölle Urjalasta, josta piti hyvinä työpaikkaa ja asuntoa, mutta pysyvämpää sijaa heille ei sieltä löytyisi:

Hyvähän Nastilla on paikka sekä asunto mutta ei meil sie kojii rojei [= kotia synny]. Olis liian karkiet [= katkera, väkevä, karvas, kitkerä tai kylmä ja tuulinen] oltavat. Näin sen viijes päiväs. No olgoh kui tah. Ei mammal gi [= mammallakaan] ole sie hyvä voi gu emmo voi ni kutamot parembua oltavua antua, hyvä on mukaki [= emme voi yhtään parempia olosuhteita järjestää, hyvä on silläkin tavalla].⁵⁷⁹

Klaudian käyttämä karjalan kieli voi olla tunnekieltä, tai sitten negatiivinen kokemus on sanallistettu karjalaksi, jotta valituspuhe jäisi vain perheenjäsenten tiedoksi. Molemmat tulkinnat havainnollistavat perhekirjeiden merkitystä tunneturvapaikkana eli yksityisenä ja intiiminä keskusteluna.

Johannes pääsi käymään Nastin luona syyskuun 1941 lopussa. Hänen kuvauksessaan toistuvat Urjalan hyvinä puolina asunto ja kaunis ympäristö. Johannes nimittää kättilön asuntoa kodiksi täsmentäen sen Nastin kodiksi. Sotavuosina koti näyttäisikin määrittyvän juuri Tatjana-mamman mukaan:

Rakas Sisko! Kirjoitan täältä mamman ja Nastin luota Sinulle muutaman sanan. Tuli tänne Urjalaan viime torstaina klo 10.00 aamulla. Tämä on kaunista paikkaa, ja Nastin asunto on myös oikein hyvä, kaksi huonetta ja keittiö ja hyvä sauna. Mamma on perunoita kaivanut ja nyt minä autan[,] huomen[n]a lopettaa ja laitamme perunat ja muut juurikasvit kuoppaan ja kuopan talvikuntoon. Täällä on mammalla hyvä olla, vielä tämä alkava talvi menee hänellä täällä. Kotiin Salmiin ei voi vielä ajatella meenoa, kun siellä on vaikea elintarpeiden saannin takia tulla toimeen. [- -]

Olemme kaikki tässä kotona tai Nastin kotona, minä kirjoitan, Nasti istuu tässä viressä ja mamma ristii silmiä [= siunaa itsensä ristinmerkillä], on nimittäin jo puolikymmenen iltaa.⁵⁸⁰

---

⁵⁷⁷ ”Mamma multaapi perunoita. Eilen olivat olleet Kaisa ja Marjatta hänen luonaan vieraana.” (SAA KK Nasti Yrjölle 7.7.1941). Ks. myös SAA KK Nasti, Tatjana-mamma, Marjatta ja Kaisa N. Yrjölle 13.8.1941.

⁵⁷⁸ Kinnunen & Kivimäki 2018, 382; Kivimäki, Hytönen & Karonen 2015, 32. Tatjana-mamman sanelemia kirjeitä: SAA KK Tatjana-mamma Johannekselle 26.12.1939; SAA KK Tatjana-mamma Johannekselle 19.1.1940; SAA KK Tatjana-mamma Johannekselle 9.2.1940; SAA KK Tatjana-mamma Klaudialle 12.2.1940; SAA KK Tatjana-mamma Johannekselle 1.4.1940; SAA KK Tatjana-mamma Johannekselle 18.4.1940. Tatjana-mamman sitaatteja oli mukana myös muiden kirjoittamissa kirjeissä, ks. esim. SAA KK Nasti, Tatjana-mamma, Marjatta ja Kaisa N. Yrjölle 13.8.1941.

⁵⁷⁹ SAA KK Klaudia Yrjölle 4.7.1941.

⁵⁸⁰ SAA KK Johannes Annille 28.9.1941.

Johanneksen tarkka arjen kuvaus, tapahtumakerronta, luo lukijan silmien eteen näkymän toimista ja ympäristöstä. Tässä on yhtymäkohta niin sanottuun transgressiiviseen diskurssiin, eli välimatka ylitetään luomalla yhteinen tila kerronnan keinoin.⁵⁸¹

Kuten edellä on jo todettu, lähti Yrjö jatkosotaan Urjalasta. Kirjeiden ja pakettien lähettämistä Urjalan ja rintaman välillä hoidettiin kenttäpostin lisäksi niin, että lomille tulevat ja lomilta palaavat miehet kuljettivat mukanaan lähetyksiä. Järjestelyssä oli satunnaisia hankaluuksia, mikä sai Yrjön toteamaan: ”mutta sellaisia ne hämäläiset ovat, eivät vaivaudu toisten takia.”⁵⁸² Taustalla oli tapaus, jossa hämäläismies ei vastoin puhettaan välittänyt pakettia tai sanaa pakettin saapumisesta Yrjölle. Siitä huolimatta kirjeitä annettiin lomalle lähtevien urjalalaisten mukaan myöhemminkin, ja ajoittain myös kehuille oli aihetta.⁵⁸³ Mahdollisuutta kenttäpostin kiertämiseen eli salakirjeiden lähettämiseen ei jätetty käyttämättä. Aikalaiset kokivat salakirjeen mahdollisuutena, jota edes negatiiviset heimostereotypiat eivät lopulta haitanneet.⁵⁸⁴

Klaudian ystävät ja työtoverit muistelivat, että Klaudia oli luonut ikään kuin palan Karjalaa Tampereelle. Heille Karjala ja karjalaisuus tarkoittivat etenkin ruokaa ja seurallisuutta. Klaudia Mure työskenteli Tampereen synnytyslaitoksessa kaksi kuukautta heinä-elokuussa 1941 ennen, kun palasi Salmiin. Tuo aika jätti hänen työtovereilleen muistot, joista he kirjoittivat Klaudialle. Yhden kirjoittajan, Kaisa P:n, kanssa kirjeenvaihtoa käytiin jatkuvasti, koska hän oli Klaudian ja Nastin yhteinen ystävä opiskeluajoilta Helsingin kättilöopistosta. Osa näistä kättilöinä ja terveydenhoidon henkilökuntana työskentelevistä ystävätyöstä oli ehkä saanut uudet vakituiset työpaikat talvisodan aikana tai oli evakuoimisen vuoksi sijoitettuna synnytyslaitoksiin. Esimerkiksi ennen sotaa Viipurissa työskennellyt Bertta kirjoitti Tampereelta Klaudialle muistellen yhteistä aikaa edellisenä kesänä ja odotellen paluumääräystä Viipuriin tuntien kaipuuta kotiseudulleen:

Katselin tuossa juuri akkunasta ulos Pyynikin metsikköä, joka huurteisine puineen talviauringon paisteessa tarjoaa silmiä hivelevän näyn. Mieleen palaa Viipuri ja Pat-
terimäki sekä keväinen Viipurin lahti. [- -]

Muistuu tässä mieleen kulunut kesä, uimaranta, kahvi, keitinpiiraat y.m hyvät, joista aina silloin tällöin herkuttelimme. Nyt on muoti talven pakkasilla toisenlainen, tuolla keittiössä äsken juuri P[- -] ja R[- -] söivät juhla-aamiaisen tarjoten vielä minullekin läskit, perunat, hiilikalat y.m. Onhan sekin pieni muutos tähän meidän jokapäiväiseen elämäämme.⁵⁸⁵

---

581 Vrt. aiempaan tutkimukseen sota-ajan kirjeiden sisältöjen diskursseista, kuten Pehkonen 2013, 90–97.

582 SAA KKK Yrjö kotiväelle 14.11.1941.

583 SAA KK Yrjö Nastille 14.11.1942; SAA KK Yrjö Nastille 25.12.1941.

584 Heimostereotypioista ks. esim. Raninen-Siiskonen 1999, 149–153, 220–223.

585 SAA KK Bertta P. Klaudialle 13.1.1942.

Kuluneen kesän muistot ja ajankohtaiset kuulumiset värjivät muidenkin Tampereen synnytyssairaalan työntekijöiden muistoja. Keväällä 1942 Klaudia sai kolmen kirjoittajan kirjeet samassa kuoressa. Kaisa P., Maija S. ja Inja kertoivat kuulumisia: Kaisa oli vierailut Nastin luona ja piti tämän olosuhteita hyvinä, koska Nastilla oli ”oikein hauska oma alue huoneetkin siedettävät, sauna kaiken kruunu.”⁵⁸⁶ Inja lähetti terveisiä Karjalaan, kun Maija, joka identifioi itsensä hämäläiseksi, muisteli edellistä kesää:

Terveisiä paljon Sinulle sinne entiselle ryssän rajalle. Ei taida enää tuntua hajuakaan entisestä naapuristanne. Uudet raikkaat tuulet puhaltelevat! ”Käki kukkuu siellä ja kevät on .....” Kyllä on ikävä sinne itään päin – pois täältä Hämeestä.⁵⁸⁷

Viime kesänä oli pirteää ja vaihtelevaa silloin kun Sinä olit täällä meidän hämäläisten joukossa. Toit eloisan tuulahduksen tähän meidän arkeen, sanoisinko ”seisovaan veen” joka ajan ollen alkaa samentua y.m.”⁵⁸⁸

Tampereen synnytyslaitoksen väen positiivisuutta edellisen kesän muisteluissa selittänevät Klaudian henkilökohtaiset ominaisuudet seurallisine luonteenpiirteineen ja ruoanlaittotaitoineen. Luettelo uimarannasta, kahvista ja keitinpiirasta kertoo sen, että kirjoittajat olivat kokeneet Klaudian tuoneen virkistystä sota-ajan työhön ja vapaa-aikaan. Klaudia kirjoitti itsekin heti Tampereelta lähdettyään, että ”Tampereella meni huiskahti kaksi kuukautta kun siivillä ja oli hyvin mukava olla.”⁵⁸⁹ Esitetyt näkemykset vastaavat stereotyyppistä käsitystä vilkkaasta, vieraanvaraisesta ja iloisesta karjalaisesta naisesta.⁵⁹⁰

---

⁵⁸⁶ SAA KK Kaisa P. Klaudialle 31.5.1942. Klaudia kehui Nastin asunnon ulkorakennuksia, saunaa, liiteriä, ulkokuonetta ja kasvimaata. Talostakin tulisi koti, kun sen sisustaisi ja laittaisi valmiiksi (SAA KK Klaudia Johannekselle 4.7.1941). Nasti kehui itsekin omaa saunaansa: ”ylen on hyvä kylä” (SAA KK Nasti Johannekselle 19.7.1941). Nasti osti kotiinsa uusia huonekaluja ja karvalankamaton (SAA KK Nasti Klaudialle 18.10.1941; SAA KK Nasti Annille 15.2.1942). Nastin sisustus oli miellyttänyt myös hänen vieraitaan (SAA KK Nasti Klaudialle 11.3.1942). Kaisa P. Tampereelta oli vierailut Nastin luona Urjalassa (SAA KK Kaisa P. Nastille 30.5.1942. Vierailusuunnitelmasta: ”Kirjoitankin vaikka piti soittaa, kun tuo puhuminen sinnepäin on vaarallista.” (SAA KK Kaisa P. Nastille 18.5.1942.) Kaisan vierailusta mainitaan: ”Helluntaina tulee neiti [- -]. Neiti [- -]lle soitinkin siinä mielessä että hän olisi ostanut [rokotusvälineet], mutta hän sanoi että hänellä on ja hän tuo tullessaan. Käski sanoa paljon terveisiä Sinulle.” (SAA KK Nasti Klaudialle 18.5.1942.) Nasti oli myös ostanut tapetteja ja koettanut saada maalarin.

⁵⁸⁷ SAA KK Inja Klaudialle samassa kuoressa kuin Kaisa P. Klaudialle 31.5.1942. Vrt. SAA KK Kyllikki Klaudialle 26.6.1942, joka on kirjoitettu Säynäjärveltä ja jossa käsitellään Lahdessa käyntiä asioiden hoitamiseksi ja suunnitellaan Salmin matkaa. Hämettä ei kommentoida, paitsi: ”Täällä [Säynäjärvellä] elämme kuin maalla ainakin. Järvi on aivan lähellä ja olen usein ollut auringossa.” Yhteisenä puheenaiheena ovat erityisesti Salmi ja saksalaiset sotilaat. Matkan suunnittelua jatkettiin seuraavassa kirjeessä (SAA KK Kyllikki Klaudialle 15.7.1942).

⁵⁸⁸ SAA KK Maija S. Klaudialle samassa kuoressa kuin Kaisa P. Klaudialle 31.5.1942.

⁵⁸⁹ SAA KK Klaudia Yrjölle 2.9.1941. Kirje on todennäköisesti lähetetty kenttäpostitse.

⁵⁹⁰ Sallinen-Gimpl 1994, 86–88; Raivo 1996, 118–120; Lähteenmäki 2013, 92–93; Parppe 2013, 224–228. Ns. heimokäsityksistä ks. myös Vilku 2014, 25–53.

Kun Klaudia ja Tatjana-mamma olivat syksyllä 1941 menneet takaisin valattuun Salmiin, jäi Nasti Urjalaan. Sen vuoksi hän kirjoitti enimmäkseen kirjeitä Klaudian, Johanneksen ja Yrjön kanssa. Kesälomallaan heinä-elokuussa 1942 hän kävi Salmin Kirkkojoella, joka oli sisarusten yhteinen puheenaihe. Sieltä Urjalaan palattuaan hän kirjoitti kotiväelle: ”Olen onnellisesti kotiutunut”, eli hän kirjoitti Urjalasta kotinaan.⁵⁹¹ Syyskuussa hän nosti perunoita: ”Viime syksynä en tietänyt [= osannut tai välittänyt] mitään perunan nosto[sta] enemmän kuin panostakaan.”⁵⁹² Nastille perunanviljely oli sota-ajasta johtuva käytännöllinen tarve, sillä elintarvikepulan vuoksi perunaa lähetettiin Salmiin.⁵⁹³ Urjalan kautta suunniteltiin hoidettavaksi myös Kirkkojoella kasvatettujen viljojen jauhatus. ”Kyllähän ne tulee maksamaan, kun on rautatie maksu nousnut, mutta mitäs siitä kun rahaa ei voi syödä.”⁵⁹⁴ Nämä kirjekatkelmot havainnollistavat sisarusten perhestrategiaa ja hajautetun kodin mallia, kun Urjala oli Aunuksen lisäksi tärkeä kiinnekohta Salmin kotia jälleenrakennettaessa.

Elintarvikekysymykset eri muodoissaan olivat toistuvia puheenaiheita pula-ajan niukkuuden sekä sota- ja evakkoajan poikkeusolosuhteiden vuoksi. Nastin arki sujui hänen oman kokemuksensa mukaan hyvin, kun elämän ulkoiset puitteet olivat kunnossa: oli ruokaa, vettä ja lämpöä.⁵⁹⁵ Ruokaan liittyi samalla kulttuurisia ja sosiaalisia merkityksiä, jotka erosivat ennen sota-aikaa vallinneista arjen rutiineista. Karjalaisille ruokailu merkitsi perheyhteyttä ja positiivisia arvoja, mutta evakkouden seurauksena elintaso laski ja kärsittiin ruokapulasta. Mureen kirjeistä tekemieni havaintojen kanssa samansuuntaisia päätelmiä on tehnyt Ulla Savolainen tutkimuksessaan evakolasten muistelukerronnasta. Savolaisen mukaan ruoka, syöminen tai ruuan puute toistuivat lähes jokaisessa

---

⁵⁹¹ SAA KK Nasti Klaudialle 19.8.1942. Myös Nastin ystävä, Maija V., joka asui tuolloin evakossa Valkeakoskella, halusi kuulla Nastin matkakuulumisia (SAA KPK Maija V. Nastille 8.7.1942; SAA KPK Maija V. Nastille 21.8.1942). Ks. myös SAA KK Maija (V.[?]) Nastille 16.3.1942. Maija oli ennen talvisotaa opettajana Pitkärannassa, jonne hän palasi jatkosodan aikana. (SAA KPK Maija V. Nastille 19.6.1944.)

⁵⁹² SAA KK Nasti Klaudialle 26.9.1942.

⁵⁹³ SAA KK Nasti Klaudialle 9.10.1942. Nasti kirjoitti lähettäneensä yli 200 kiloa perunaa ja teettäneensä melkein kaksi hehtolitraa perunajauhoiksi. Pakettien lähettämisestä ks. myös SAA KK Nasti Klaudialle 11.3.1942; SAA KK Nasti Yrjölle 9.11.1943.

⁵⁹⁴ SAA KK Nasti Klaudialle 24.11.1942.

⁵⁹⁵ SAA KK Nasti Annille 13.11.1942. Elintarvikkeista oli ajoittain niukkuutta, mutta syksyllä 1943 Nasti kirjoitti: ”olen kohta kuin syötetty sika.” (SAA KK Nasti Yrjölle 21.10.1943.) Eihän tänne mitään erikoista kuulu. Yrjölle kirjoitin että jo minunkin syystyöt on tehty siis kynnötkin on kynnetyt. Puita toivat mitä parasta koivua 5 syltä [-] kelpaa ensi talvea menettää. Kaivoon laitettiin uusi arkku, vettä on täysi kaivo, saa kyläänkin antaa, eipä ole hätää kun on puita ja vettä. Ruokaakin on ollut riittämiin. Kaisalta [Kaisa N.] ostin vehnää 20 kg. Käytin myllyssä, sain hyviä hiivaleipäjauhoja ja tulee hyvää puuroa, mikäs on eläessä. [- -] Aholan rouva kävi käskemässä syömään, teurastivat sian, niin onhan mitä syöttää. Kaisakin jo teurasti sian [- -]. (SAA KK Nasti Annille 13.11.1942).

evakkomatkakirjoituksessa, mitä hän selittää ruokaan liittyvillä aistielämysten ja muistelun tiiviillä suhteella sekä ruuan positiivisilla arvoilla.⁵⁹⁶

Vaikka olosuhteisiin asennoiduttiin pääosin myötämieleisesti, ikävä vaivasi. Nasti kirjoitti kaipaavansa kotiin Karjalaan ja tahtovansa nähdä läheisiään:

Näinä päivinä on ollut niin ikävä sinne kotiin, vaan kun pitää olla niin mahdoton matka esteenä etten pääse pistäytymään. Tule Sinä täällä käymään, saat oikein le-vätä[,] tuleppas.⁵⁹⁷

Mammastu on ollut niin ikävy. Niin kauhea ikävy. Ihan kuin pikku tyttönä, mistähän se johtuu. Muuten voin hyvin ikävää lukuun ottamatta.⁵⁹⁸

Akuuttia ikävää helpotti työnteko, joka unohdutti kaipauksen:

Koko sen viikon oli yhtämittaista menoa[,] 6 synnytystä olen hoitanut teidän lähdettyä viime maanantai[-]iltaan. Ei ollut aikaa ikävöimään, sen kun välillä pääsin kotiin nukkumaan vähäksi aikaa ja kaiken kukkuraksi oli niin kamala nuha etten silmiä auki saanut, nyt on nuha jo ohi. [- -] Tänään on ollut oikein ikävä, miksi teijän piti olla yhtä aikaa, Yrjö olis juuri täällä jos olis loma ollut niin kuin kirjoitti. [- -] Nyt ei ole muuta odottavaa kun loma ja siihenkin on vielä monta kuukautta, istun tässä ihan tylsänä, kun ei ole yhtään paikkaa mihin menis ikävää haihduttamaan.⁵⁹⁹

Tylsyyden hälventämiseksi Nasti suunnitteli ostavansa radion syksyllä 1942 ja uudelleen syksyllä 1943, jotta voisi kuunnella radiolähetyksiä yksin ollessaan.⁶⁰⁰ Nasti tunsu olevansa vieraassa ympäristössä, koska perheellä – äidillä ja sisaruk-silla – sekä Karjalalla kotina ja karjalaisuudella olivat merkittävät roolit hänen itseymmärryksessään ja elämäntavassaan. Päivi Granön artikkelia ”Melkein ko-tonaan. Koti paikkana Wecksellin sisarusten kirjeissä 1900-luvun alussa” (2004) mukailten voisi luonnehtia, että koti käytäntöinä, sosiaalisina suhteina ja kom-munikaationa oli hajonnut.⁶⁰¹

Ikävää ei poistanut se, että Nastin ympärillä oli urjalalaisia. Hän kaipasi tut-tuja paikkoja, ympäristö ja ihmisiä. Vaikka Nasti ei kirjeissään moiti Urjalaa ja

⁵⁹⁶ Savolainen 2015, 268–314. Ks. myös Hytönen 2014, 143–151; Keinänen 2006, 241–247; Elomaa 2006, 163.

⁵⁹⁷ SAA KK Nasti Klaudialle 22.2.1943. Samaan aikaan Kaisa P. Tampereella epäili, että Nastilla oli työn puutetta (SAA KK Kaisa P. Nastille 22.2.1943). Klaudia vastasi Nas-tille, mutta hän ei voinut tulla Urjalaan asti, koska oli Salmin ainoa kättilö (SAA KK Klaudia Nastille 24.2.1943).

⁵⁹⁸ SAA KK Nasti Klaudialle 26.3.1943.

⁵⁹⁹ SAA KK Nasti Klaudialle 15.4.1943. Klaudia kirjoitti: ”Voi Sinun yksinäistä joulua. Parempi näin joulun aikaan vaikka riita kumppanien kanssa kuin ihan yksin.” (SAA KK Klaudia Nastille 18.12.1942.) Työtä riitti myös keväällä 1944: ”Koetimme soittaa sinulle, mutta ethäi sinua tapua kois.” (SAA KK Yrjö Nastille 26.4.1944.)

⁶⁰⁰ SAA KK Nasti Yrjölle 21.10.1943.

⁶⁰¹ Granö 2004, 121–124. Esimerkiksi Yrjö kirjoitti Nastille, kun Anni oli palannut Kirk-kojoelle ja kun hän ja Johannes olivat olleet lomalla kotona: ”olit vain perheestä pois” (SAA KK Yrjö Nastille 5.6.1942).

hämäläisiä sinänsä, kirjoitti hän huomanneensa erojakin Karjalan ja Hämeen välillä, sillä Urjalan seudulla ei hänen kokemuksensa mukaan järjestetty juhlia samaan tapaan kuin Karjalassa:

Hyvähän on, että niitä juhlia on ollut [siellä Salmassa]. Ei täällä juhlimisesta tiedetä mitään. Jokainen murjottaa omissa oloissaan eikä huomaa onko toista edes olemassa.⁶⁰²

Kuten lainauskin osoittaa, vertasi Nasti elämänmenoaan Salmiin ja Karjalan aikaan. Koska muu perhe oli kotona Salmassa, ja ystävät ja naapurit palasivat koteihinsa, oli kirjeissäkin päähuomio tavalla tai toisella jälleenrakennettavan Karjalan asioissa.⁶⁰³ Jo kevättälvella 1942 Johannes oli lohduttanut Nastin ikävää:

Älä Sinä ikävöi yhtään, kun on hyvä olla Sinulla. Älä jättäydy haluttomaksi elämään, lue, kirjoita ja tee muuta työtä ettei ikävä pääse lähellekään. Pitäähän meidän olla täällä vielä minkälaisissa [kurjissa] oloissa eikä ikävöinti. Kesällä taas tulet kotiin käymään lomalle ja mahdollisesti siihen mennessä on jo sotakin loppuun selvitetty.⁶⁰⁴

Nastin kaipaus takaisin vallattuun Karjalaan kertoo siitä yleisemmästä tilanteesta, joka vallitsi Suomessa jatkosodan aikana. Asetelma on jossakin määrin verrattavissa Amerikan-siirtolaisten kirjeisiin, joita on tutkinut muun muassa Susanna Sallinen artikkelissaan ”Koti-ikävä ja nostalgia arjen kokemuksena” (2004). Sallisen mukaan kirjoittajat kaipasivat kotiseuduilleen, mikä ilmaistiin joko suoraan tai vihjaten riippuen kirjeen vastaanottajasta, eli merkitsevästi toisesta. Siirtokarjalaisten kaipaus muuttui sotavuosina, kun osa palasi Karjalaan. Viimeistään silloin Karjalan koti näyttäytyi korostuneen nostalgisena ja Karjalan ulkopuolella sijainnutta uutta asuinseutua kritisoiitiin. Tässä on eräänlainen yhtymäkohta Amerikan-siirtolaisten ja Mureen kirjeiden kesken, kun molemmissa tapauksissa kirjeitä osoitettiin entiselle kotiseudulle.⁶⁰⁵

Ilmiön taustalla oli pääosin keväästä 1942 lähtien alkanut karjalaisten paluumuutto, jonka seurauksena noin 70 prosenttia yli 400 000 luovutetun Karjalan asukkaasta palasi entisille kotiseuduilleen.⁶⁰⁶ Muuttoliike vaikutti myös Tampereen synnytyslaitoksen työvoimatilanteeseen, josta Kaisa P. kirjoitti Klaudialle.

---

⁶⁰² SAA KK Nasti Klaudialle 24.11.1942. Tosin edellisenä syksynä Urjalassa oli järjestetty suuret ristiäiset, joihin osallistui yli 30 vierasta (SAA KK Nasti Klaudialle 18.10.1941). Vrt. ”Minä näet hiljattain täytin 50 vuotta[,] silloin oli koko Kerimäen hienosto täällä minun luona juhlimassa. Täällä ei sellaisiin pyydetä[,] jokainen kuka haluaa tulle[,] tulevat ilman muuta onnittelemaan.” (SAA KK Anni Pa. Nastille 18.1.1942.) Anni oli aiemmin asunut Salmassa.

⁶⁰³ Vrt. SAA KK Martta F. Klaudialle 1.5.1943. Martta oli joutunut Hämeenlinnaan Ahveniston parantolaan. Hän ei kommentoi Hämettä, vaan kirjoittaa Klaudialle Salmin asioista.

⁶⁰⁴ SAA KK Johannes Nastille 19.3.1942.

⁶⁰⁵ Sallinen 2004, 94–100. Ks. myös Johannisson 2001, 25, 31–47, 153–162.

⁶⁰⁶ Meinander 2009, 120.

Kaisa P. kaipasi karjalaisia työtovereitaan ja asetti ikään kuin hämäläiset karjalaisten paluumuuttoa edistäväksi tekijäksi:

Työtä meillä on kovasti aivan käytävääkin täynnä ja kaikki karjalaiset kätilöt ovat pois kaikonneet[,] eivät tykänneet meistä hämäläisistä, emme osanneet heitä pitää[.]⁶⁰⁷

Samaan aikaan Kaisa kirjoitti muissa kirjeissään Raja-Karjalasta lähes sadunomaisena paikkana, jossa Klaudia sai kokea seikkailuja⁶⁰⁸. Karjalaisia kotiin vetäneet tekijät olivat sittenkin suuremmat kuin turvattu työ ja aineellinen hyvinvointi Sisä-Suomessa. Asetelmassa toistui eräänlainen ristiriita sotien runteloman todellisuuden ja romanttisten Karjala-ihanteiden, -haaveiden ja -käsitysten välillä⁶⁰⁹.

Haavekuvat haihtuivat osittain sotatoimien vilkastuttua alkuvuodesta 1944. Neuvostoliiton ilmapommitukset ulottuivat Hämeeseen saakka.⁶¹⁰ Johannes kehottikin Nastia varovaisuuteen:

Sinne päinhän on ryssä ruvennut taas lentämään kun Tamperettakin on pommittanut ja koko etelä Suomea. Tänne on myös muutamia kertoja käynyt. Eilen pudotettiin täällä kolme ryssän konetta. Pidä vain Sinäkin ikkunat peitettyinä hyvästi sillä Rysän propuaschin [heittiö tai hylkiö karkeana soimaussanana] saattaa sinnekin heittää pommeja. [- -] Sinulle jäi suuri ikävä Klaudian lähdettyä. Älä ikävöi yhtään[,] ethän ole lapsi. Tee työtä ja lue hyviä kirjoja niin ei ole aikaa ikävään. Kyllä minä ikävän tuskan ymmärrän.⁶¹¹

Pommitusten ja Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikaan Urjala oli taas turvapaikka Mureen perheen ystäville. He lähettivät tavaroita Urjalan rautatieasemalle, josta Nastin piti noutaa niitä kotinsa suojiin.⁶¹² Alkuvuoden pommitusten jälkeen olot rauhoittuivat – tai ainakin niin eräs ystävä halusi Nastille kertoa:

Karjalaisilla yleensä alkoi olla jo hyvät oltavat omassa rakkaassa Karjalassamme. Ihmiset ovat siellä kovin rauhallisia ja suunnittelevat jo kesän töitä. [- -] Onko Sinulle tullut jo ketä vieraita, tällaisena aikana kait ei pitempi aikaisista vieraistakaan mahda olla puutetta.⁶¹³

---

⁶⁰⁷ SAA KK Kaisa P. Klaudialle 10.8.1943.

⁶⁰⁸ Ks. esim. SAA HA Nastin kotelo, Kaisa P. Klaudialle 6.10.1941. Ks. myös Heikkilä 2020.

⁶⁰⁹ Sihvo 2003, 12–16; Fingerroos 2012, 23–29.

⁶¹⁰ Meinander 2009, 45–63.

⁶¹¹ SAA KK Johannes Nastille 16.2.1944.

⁶¹² Ks. esim. SAA KK Maija V. Nastille 2.3.1944. ”Kiitos, että olet siis luvannut vastaan ottaa. Tuntuu niin hyvältä, että on turvapaikka, jonne voi lähettää, kiitos vieläkin. [- -] Näin paljon on vaivaa nyt heimosisaresta, mutta yhteisen asian vuoksi uskaltaa vaivata.” (SAA KK Maija V. Nastille 11.3.1944.) Ks. myös Helsingin ja muiden siviili-kohteiden pommituksesta Pilke 2011, 166–177.

⁶¹³ SAA KK Maija V. Nastille 2.3.1944.

Sotatapahtumien rauhoituttua tavaroita palautettiin Helsinkiin ainakin loka-kuussa.⁶¹⁴

Toisen maailmansodan vuosina uudet evakko- ja sijoituskunnat olisivat ottaneet evakot omiin kirjoihinsa. Esimerkiksi Nasti sai Urjalaan muutettuaan Urjalan kunnalta verolipun, vaikka ei ollut muuttanut vielä pois Salmista. Urjalan kunnan edustajat olivat omatoimisesti henkikirjoittaneet Nastin Urjalaan, vaikka Nasti olisi halunnut maksaa veronsa entiseen tapaan Salmiin.⁶¹⁵ Ilmiö toistui samantapaisena jatkosodan jälkeen hajallaan asuneiden ortodoksien keskuudessa, kun ortodoksiseurakuntiin kuuluneet saivat veroliput sijoitusalueidensa luterilaisilta seurakunnilta, mikä aiheutti hämmennystä.⁶¹⁶

Hämeessä kirjoitetuissa kirjeissä ei kerrottu suorista konflikteista paikkakuntalaisten ja evakkojen kesken tai juurikaan kuvattu paikallista väestöä kielteisessä valossa. Kokemusten ilmaisu oli hienovaraista, ja kaipuuta käsiteltiin ikävästä puhumisen keinoin eikä epävarmuutta tai negatiivisia kokemuksia heijastettu paikallisyhteisöön. Tähän verrattuna Pohjois-Savon alue muodostui toisenlaiseksi, ikään kuin konfliktien Savoksi, jossa kirjoitetuissa kirjeissä rauhankriisistä välittyy monitahoinen kuva asunto- ja karjaongelmineen.⁶¹⁷ Pohjois-Savon osalta tilanne erosi siinä, että alueelle tuli evakuointisuunnitelmien mukaisesti suuri joukko rajakarjalaista siirtoväkeä, joka lukeutui maatalousväestöön. Alueellista ja kokemuksellista eroa selittääkin osaltaan kättilön asema paikallisyhteisössä – tässä tapauksessa etenkin Nastin tilanne Urjalassa.

Kättilön asema yhteisössä ja hänen elämäntapansa mahdollistivat luovimisen ja arvostetun aseman uudella asuinpaikkakunnalla. Tähän liittyy ylipäänsä pääosin keskiluokkaisten naiskirjoittajien sosiaalinen asema, joka tasoitti rauhankriisin kokemuksia. Koska he sijoituivat työyhteisöihin tai itsenäisiin ammatteihin, työ edisti yhteistoimintaa paikkakuntalaisten kanssa, eivätkä he olleet ketä tahansa evakkoja.⁶¹⁸ Myös pakotetun siirtolaisuuden tutkimuksissa on havaittu, että työ on keskeinen osa ihmisen identiteettiä.⁶¹⁹ Ero ei kuitenkaan ollut niin yksiselitteinen, vaan sydämettömistä savolaisista saattoi kirjoittaa Mureen sisarusten lisäksi ortodoksisen kirkon yksittäinen työntekijäkin. Savolaisten ja karjalaisten molemminpuolisen epäluulon toisiaan kohtaan 1940-luvun loppupuolella vahvisti Heikki Wariksen tutkimushanke, jonka osin julkaisemattomista tutkimusaineistoista Heli Kananen teki väitöstutkimuksensa.⁶²⁰

---

⁶¹⁴ SAA KK Olga K. Nastille 3.10.1944; SAA KK Maria P. Nastille 9.10.1944. Vrt. Johanneksen maininta siitä, että toisi Urjalaan suurimman osan tavaroistaan, kun muutti Karstulasta asuntopulan vaivaamaan Lahteen (SAA KK Johannes Klaudialle 6.11.1945).

⁶¹⁵ SAA KK Klaudia Nastille 23.3.1943; SAA KK Nasti Klaudialle 15.4.[ehkä 3.]1943.

⁶¹⁶ Lipitsäinen 2001, 15.

⁶¹⁷ Ks. esim. Heikkilä 2015, 27–54.

⁶¹⁸ Ahokas 2009, 76.

⁶¹⁹ Hytönen 2014, 80–89; Martikainen & Tiilikainen 2007, 29–31.

⁶²⁰ SAA KK Klaudia Nastille 2.4.1940; SAA KK Paula H. Johannekselle 1.12.1944; Kananen 2010, 68–84.

4 ELÄMÄNTAPA JÄLLEENRAKENNUSKAUDELTA 1970-LUVULLE

4.1 Oma maa ja koti

Kyllä se olisi parasta katsoa jonkinlainen oma maapala, ettei aina tarvitsisi olla toivottomuuden tilassa että miten sitä eteenpäin mennään.⁶²¹

Näin Yrjö kirjoitti veljelleen Johannekselle kevättalvella 1945. Maa merkitsi evakoiden kokeneille pysyvyyttä, kiinnekohtaa, toimeentuloa ja kotia. Omalla maallaan ja omassa kodissaan sai toimia tahtonsa mukaan eikä tarvinnut tuntea olevansa muiden armoilla.⁶²² Jatkosodan jälkeen Yrjön kokemukset siitä, että heidän asemansa oli valtaväestöä heikompi juuri kodittomuuden vuoksi, vertautui eräällä tavalla romaniväestöön: "[v]ieläkö tämä meidän mustalaisten elos loppunoh."⁶²³ Ennen kaikkea kyse oli kodittomuuteen ja kiertolaisuuteen liitetyistä merkityksistä, joita alleviivaa muun muassa tunnekielellä alkava lause: "viegö kodih piästännöh, niin osaamme antaa arvoa mitä on koti."⁶²⁴ Kiertolaiselämä oli korostanut entisestään kodin merkitystä. Vaikka Mureen sisarusten kokemuk-

---

⁶²¹ SAA KK Yrjö Johannekselle 29.3.1945.

⁶²² Vrt. esim. Waris et al. 1952, 204–206; Malinen 2014.

⁶²³ SAA KK Yrjö Johannekselle 24.7.1945. Vrt. Pulma 2011, 165–177. Panu Pulman mukaan siirtokarjalaiset, erityisesti ortodoksikarjalaiset evakot, vertautuivat evakko-paikkakunnilla romaniväestöön. Vastaanottoa leimasivat epäluulo ja rasismi. Ks. myös Ahokas 2009, 75–76; Sallinen-Gimpl 1994, 235.

⁶²⁴ SAA KK Yrjö Johannekselle 16.8.1945.

sisä ortodoksikarjalaisten kohtaama vastaanotto ikään kuin rinnastuu romaniväestön kohtaamiseen, Karjalan romaniväestön vastaanottamista on kuvailtu kaksinkertaisen syrjinnän käsitteellä.⁶²⁵

Romaniksi itsensä tunteminen kertoo siitä, että ihminen koki olevansa valtaväestöä heikommassa asemassa eikä häntä katsottu yhteisön täysivaltaiseksi jäseneksi. Kyse saattoi olla myös suhteesta työntekoon, sillä romaneja pidettiin työtä vieroksuvina. Vastaavasti Heikki Wariksen tutkimuksen mukaan vastaanottava väestö piti siirtokarjalaisia laiskoina, kun nämä olivat evakkoasunnoissa. Varsinkin maata viljelevä siirtoväki joutui olosuhteiden pakosta asumaan toisten kodeissa ennen kuin sai rakennettua omia asuinrakennuksiaan. Noina vuosina maatalouselinkeinon harjoittamista rajoittivat vuokrapellot ja vuokranavetat, kun viljeltiin toisten maalla ja kun karja oli sijoitettu toisten karjasuojiiin.⁶²⁶ Evakkoasumisen aikana paikkakuntalaiset eivät Mureen sisarusten mielestä aina ymmärtäneet evakkojen tilannetta eivätkä olleet valmiita joustamaan omista asumismukavuuksistaan ja eduistaan.⁶²⁷ Tämä osoittaa asumisolosuhteiden ja kodin merkitystä Mureen sisarusten rauhaan paluussa, joka välittyi kirjeissä eräänlaisena henkisenä rauhankriisinä ja jälleenrakentamisen aikalaiskokemuksena. Maataloussiirtoväen kokemuksissa rauhankriisin ja jälleenrakentamisen keskiössä olivat kysymykset, jotka koskivat kotitalouden sekä maa- ja karjataloustuotannon järjestämistä. Kaupunkisiirtoväen kirjeistä kuvastuu asutuspula, joka määritteli 1940-luvun jälkipuoliskolla etenkin Johanneksen rauhaan palaamisen kokemuksia.⁶²⁸

Maatilalla syntyneet kirjoittajat arvostivat maanviljelyä ja maalaiselämää elämäntavan perustana. Maatalous antoi toimeentulon, minkä lisäksi maahan suhtauduttiin nostalgisesti. Maalaismaisema saattoi tuoda mieleen menetetyn kotimaiseman lapsuuden Raja-Karjalassa⁶²⁹, ja sosiaalisessa mielessä asutustoiminnan myötä uusille asuinseuduille saattoi muodostua siirtokarjalaisten asutuskeskittymiä. Sisäinen Karjala tuli ikään kuin näkyväksi talonpoikaisessa elämäntavassa, johon oli opittu lapsuudessa ja nuoruudessa ja jota jatkettiin uusissa olosuhteissa asutustilalla. Maatalouden lisäksi sisäistä Karjalaa ylläpitivät sosiaaliset ja kulttuuriset käytänteet, joista tässä tapauksessa kirjeiden kirjoittaminen

---

⁶²⁵ Pulma 2011, 165–177; Kalleinen 2009, 224–247. Ks. myös esim. Sallinen-Gimpl 1994, 223; Raninen-Siiskonen 1999; Kananen 2010; Niiles 2008; Prauda 2012; Tepora 2015; Fyrqvist 2017; Tepora 2018, 52–72; Sinokki 2019; Kukkonen 2019; Still 2015; Kemppainen 2013; Remes-Ylönen 2008; Juutinen 2008; Kananen 2002.

⁶²⁶ Kananen 2015, 105–121; Waris et al. 1952, 212–216.

⁶²⁷ Heikkilä 2015, 35–42. Ks. myös esim. Prauda 2012. Tutkimuksessa on käytetty lähteenä mm. Savon Sanomia vuosilta 1939–1945, ja lehdistä on tutkittu myös ortodoksisuuteen suhtautumista.

⁶²⁸ SAA KK Johannes Nastille 27.11.1945; SAA KK Johannes Nastille 22.4.1946; SAA KK Johannes Klaudialle 31.3.1947; SAA KK Johannes Klaudialle 27.4.1947. Vrt. Malinen 2014; Palomäki 2011.

⁶²⁹ Ks. esim. SAA KK Johannes Nastille 8.6.1945.

oli keskeinen strategia jatkuvuuden luomisessa ja elämäntavan säilyttämisessä.⁶³⁰ Kirjeissä Mureen sisarukset keskustelivat konkreettisista kotiin ja maanviljelyyn liittyvistä asioista. Nämä keskustelut kodista ovat tulkittavissa eräänlaiseksi turvallisuusprojektiksi, kun kotia ja sen ympäristö hallittiin rauhankriisin ratkaisemisen ja jatkuvuuksien merkityksissä.⁶³¹

Kirjeissä maasta ja maanviljelystä kirjoitettiin toistuvasti, mikä oli luonteeltaan määrällisesti runsasta arkiympäristön ja -toimien kuvausta. Maatalous oli välittömässä suhteessa säähän ja luonnonolosuhteisiin, joten erilaiset säädiskurssit ovat toistuvia vuodesta toiseen. Vastaavasti maataloustöitä, luontoa ja sadon kehittymistä seurattiin ja raportoitiin tarkasti. Havainnointiin osallistuivat kaikki sisarukset omalla tavallaan. Anni ja Yrjö viljelivät pientilaansa ja kasvattivat karjaa. Nasti ja Johannes hoitivat omia kasvimaitaan palkkatyönsä ohella: Nastilla oli peruna- ja kasvimaa, kun Johannes kasvatti ainakin salaattia, ruohosipulia, raparperia ja mansikoita ehkä ortodoksisen pappilan tontilla. Johannes kirjoitti omasta pellostaan ja kommentoi maataloustöiden etenemistä Lahden seudulla toivoen suotuisia säitä.⁶³² Jopa työhönsä liittyvältä Kreikan matkalta 1960-luvun jälkipuoliskolla Johannes raportoi Annille ja Yrjölle Kreikan maataloudesta ja viljelyolosuhteista.⁶³³ Sisarusten elämäntapa oli vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, ja kirjeenvaihdossa yhdistävät piirteet painottuivat.

Mureen perheenjäsenet ja muut kirjeiden kirjoittajat keskustelivat kodeistaan niin evakkoasunnoissa asuessaan kuin omiin koteihinsa muutettuaan. Toisen maailmansodan jälkeen Mureen sisarusten ja heidän ystäviensä asunto-olosuhteet olivat erilaiset: palkkatyössä asunnot järjestettiin työnantajan, kuten lääkintöhallituksen tai kirkollishallituksen, puolesta, kun maataloussiirtoväki oli evakkoasunnoissa ja odotti maanhankintalain mukaisen asutustoiminnan alkamista. Perheen sukulaisista useimmat kuuluivat maataloussiirtoväkeen, kun ystävät olivat pääosin palkkatyössä ja vakiinnuttaneet asumisolosuhteensa jo talvisodan jälkeen.⁶³⁴

Yrjö ja Anni asuivat asutustilalla Lapinlahdella vuodesta 1948 vuoteen 1973 ja 1974, Nasti Urjalassa kättilön virka-asunnossa vuodesta 1941 vuoteen 1964, Klaudia Liperissä kättilön virka-asunnossa vuodesta 1945 kuolemaansa vuoteen 1947 ja Johannes Lahdessa väliaikaisissa työsuhdeasunnoissa ja ortodoksisessa pappilassa vuodesta 1945 vuoteen 1973. Nasti ja Johannes ostivat 1960-luvulla

---

⁶³⁰ Kilpeläinen 2018, 196–198; Nevalainen 1994, 485. Hiitolalaisen maataloussiirtoväen sotienjälkeisestä maanviljelystä ja karjanhoidosta ks. Liesmäki 2002.

⁶³¹ Vrt. Elomaa 2006, 151, 156, 164.

⁶³² Ks. esim. SAA KK Johannes Klaudialle 1.11.1946; SAA KK Nasti Yrjölle 10.8.1959; SAA KPK Johannes Nastille 6.8.1956; SAA KPK Johannes Nastille 17.7.1957; SAA KK Johannes Yrjölle 15.5.1960; SAA KK Johannes Yrjölle 8.7.1969; SAA KK Johannes Yrjölle 9.6.1972; SAA KK Johannes Annille 15.5.1959.

⁶³³ SAA KK Johannes Annille 15.6.1967.

⁶³⁴ Heikkilä 2020, 79–93; Nevalainen 1994, 478–482.

kerrostalohuoneistot Lahdesta. Eläkkeelle jäätyään (1964 ja 1973–1974) sisarukset muuttivat omiin asuntoihinsa, jotka sijaitsivat samassa talossa eri kerroksissa.⁶³⁵

Kotinsa ja maatilansa menettäneiden karjalaismaanviljelijöiden asuttamiseksi säädettiin talvisodan jälkeen pika-asutuslaki.⁶³⁶ Yrjö Murekin suunnitteli asutustilan hankkimista ja kirjoitti veljelleen:

Täällä ovat jo muutamat käyneet katsomassa tilojaan. Kuulemma kevääseen mennessä pitää tehdä sitoumus, ottaako tilan vai ei. Meillä ei luultavasti ole vielä kiirettä, kun ensiksi jaetaan suurperheisille ja sitten vasta muille. Jos hyvä tila sattuisi, niin eiköhän meidänkin olisi parasta tarttua tilaan. Jos ei muuta, niin panisimme joko Santerin [serkku] tai jonkun muun sitä hoitamaan siksi kunnes minä pääsen [reserviupseerikurssilta tai metsäkoulusta]. Sain kuulla että eivät ne ole hullumpia paikkoja, mihin salmilaiset joutuvat ja etenkin mihin Kirkkojoki joutuu. Sanoivat, että viljelykset ovat hyviä, sekä on metsää. Metsät tietysti eivät ole niin hyviä kuin Karjalassa, mutta juttuun kuulema tullaan.⁶³⁷

Johannes ja Yrjö suunnittelivat tilan ottamista Tyrnävältä, jonne Kirkkojoen kylän asukkaita asutettiin pika-asutuslain nojalla:

Jo on kuulemaan meidän kylän väkeä mennyt kokonaan sinne asumaan uusille tiloille. Pitäähän sitä meidänkin jonnekin saada koti pystyyn.⁶³⁸

Oman maatilän hankkiminen oli tavoitteena lähes koko sota-ajan, jolloin oltiin maattomia. Maan ja maalaiselämän arvostamisesta kertoo se, että heti talvisodan jälkeen Klaudia hahmotteli maatilän ostamista Kuopiosta, ennen kuin asutustoiminnasta oli mitään tietoa. Jatkosodan aikana takaisin vallattu Karjala koettiin verellä lunastetuksi maaksi.⁶³⁹ Jatkosodan jälkeen horisontti oli avoin, joten sisarukset miettivät asettumista eri paikkakunnille. Perheen asumisratkaisua voisi nimittää eräänlaiseksi hajautetun kodin malliksi, sillä sisarukset matkustelivat toistensa luokse, lähettelivät tavaroita keskenään ja tekivät ostoksia eri paikkakunnilla. Esimerkiksi Nastin kodissa käytiin lepäämässä, kun evakkoasunnossa Alapitkällä oli ongelmia⁶⁴⁰. Mureen sisarukset arvostivat hyviä kulkuyhteyksiä asuinpaikkojensa suhteen.⁶⁴¹

Henkinen koti ja kotiväki jäsenyivät sisarusten kirjeissä Tatjana-mamman olinpaikan mukaan, kun elettiin hajautetun kodin aikaa. Kun Tatjana oli Urjalla Nastin luona, osoitettiin sinne kirjeet tervehdyksellä ”Rakas kotiväki!”⁶⁴²

⁶³⁵ Heikkilä 2015, 9, 25, 104–105.

⁶³⁶ Ks. esim. Hietanen 1982.

⁶³⁷ SAA KK Yrjö Johannekselle 30.1.1941.

⁶³⁸ SAA KK Johannes Annille 20.5.1941.

⁶³⁹ Ks. esim. SAA KK Klaudia Johannekselle 7.4.1940; SAA KK Martta F. Klaudialle 30.8.1941; Simonen 1965.

⁶⁴⁰ Ks. esim. SAA KK Yrjö Nastille 6.11.1944; SAA KK Yrjö Nastille 10.1.1945.

⁶⁴¹ Ks. erit. SAA KK Johannes Klaudialle 1.10.1945.

⁶⁴² Klaudian ystävä Aune Pe. kirjoitti: ”Onnellista uutta vuotta Sinulle ja kotiväellesi! Missähän omaisesi oikein lienevät ja mihin yhteisen pesänne rakennatte? Vai rakentaako kukin erikseen?” (SAA KPK Aune Pe. Klaudialle 30.12.1945).

Vastaava aloitus siirtyi Tatjanan mukana, kun hän tuli Alapitkälle Annin ja Yrjön luokse. Tatjanan kuoleman jälkeen sisarusten lapsuudenystävä kirjoitti osanotto-kirjeessään, jossa teki jaon menetetyn Karjalan kodin ja evakkokodin välille:

Ei ole enää äitiä vuottamassa [= odottamassa] millon kotiin palaatte[;] varmaan koti tuntuu tyhjältä, nimittäin siirtolais koti kun nyt kaikki jouvumme kuka mille nurkalle Suomea.⁶⁴³

Äidin lisäksi maisemalla ja luonnonolosuhteilla oli merkitystä kodin kokemiseen. Johannes vertasi Liperin luontoa ja maisemia tarkemmin määrittelemättömään Karjalaan: ”ihan on luonnossakin sellainen tuntu että Karjalassa olemme.”⁶⁴⁴ Vaikka luonto vertautui jossakin mielessä menetettyyn kotiseutuun, maa oli Johanneksen silmin kuitenkin liian kivikkoista, joten ”ei meikäläinen voi tällaista viljellä.”⁶⁴⁵ Entisiin kotipeltoihin suhteutettuna perheen mahdollisuudet maanviljelyyn heikkenisivät olennaisesti, mikä merkitsisi samalla sisarusten elämätavan muuttumista. Elämätavan ja itseymmärryksen jäsentymisessä maanviljelystila oli sisarusten – eli Johanneksen sanoin meikäläisten – keskiössä.

Vastaavasti sisarukset pitivät Alapitkän luontoa miellyttävänä, mutta paikallisten asukkaiden kanssa oli ongelmia.⁶⁴⁶ Maanviljelyn näkökulmasta maata tarkkailtiin kriittisesti, eivätkä sisarukset olleet valmiita kylmän asutustilan raivaamiseen: ”Sulaa maata eivät taida antaa sieltä Alapitkästäkään ja korpi jää korveksi ja saa jäädäkin meidän puolesta, silloin on sama missä olemme.”⁶⁴⁷ He tyytyisivät vain valmiiseen viljelyskuntoiseen peltoon. Samalla sisarukset luottivat viranomaisten kykyyn järjestää maatiloja evakoille⁶⁴⁸, vaikka evakko-ongelmien aikana luottamus viranomaisiin oli vähissä. Myös menetetystä omaisuudesta maksetut korvaukset, jotka koettiin liian pieniksi, ja korvauslautakuntien toiminta aiheuttivat aikalaistutkimuksen mukaan mielipahaa sekä epäluuloja lautakuntien puolueellisuudesta, jopa lahjomisesta⁶⁴⁹. Kirjeissä esiintyi myös evakojen keskenään jakamaa epäluuloa siitä, että paikkakuntalaiset pitivät toistensa puolia ja omia etujaan siirtoväen kustannuksella.⁶⁵⁰

⁶⁴³ SAA KK Anna J. Klaudialle 13.4.1947. Samalla Anna kertoo perheensä kuulumisista ja kylmän tilan raivaamisesta Karttulaan sekä tiedustelee Mureen sisarusten kuulumisia.

⁶⁴⁴ SAA KK Johannes Nastille 8.6.1945.

⁶⁴⁵ SAA KK Johannes Nastille 8.6.1945. Johannes jatkaa kuvausta karjalan kielellä: ”Luugal [= kääntöauralla] ei ole ollenkaan kyntämistä kai adral pitää kyndiä. [- -] samoin perunoita ota mi tahto kuopas. En tiijä kui huomei tiä iäres piäsen ku autuo ei kulje vielä Vihtariin, jonne on 17 kilometriä.” Johanneksen karjalan kielen käytöstä tunnekielenä ks. myös SAA KK Johannes Nastille 31.7.1945.

⁶⁴⁶ ”Luonto on mitä ihanin, olisivat vain ihmiset toisenlaisia, niin mikä olisi eläessä.” (SAA KK Yrjö Johannekselle 20.6.1945.)

⁶⁴⁷ SAA KK Johannes Klaudialle 6.11.1945.

⁶⁴⁸ Vrt. Lassi 2005, 301. Lassin mukaan Kangasalan siirtoväki piti valtion toimien osalta asutustoimintaa keskimäärin onnistuneena.

⁶⁴⁹ Waris et al. 1952, 162–163.

⁶⁵⁰ Ks. esim. SAA KK Klaudia Nastille 2.4.1940; SAA KK Yrjö Johannekselle 30.1.1941; SAA KK Yrjö ja Klaudia Johannekselle 23.3.1941; SAA KKK Klaudian kirjoittamat

Jatkosodan jälkeen asutustoiminta perustui maanhankintalakiin. Tuolloin kirjeissä pohdittiin, minne Mureen perheen asutustila lunastettaisiin, vai osteaanko maatila vapaaehtoisella kaupalla. Vaihtoehtoina olivat sijoitussuunnitelman mukaan Lapinlahti ja sisarusten työpaikkojen mukaan Lahden seutu ja Liperi. Klaudia vertasi Liperiin muodostettavia asutustiloja Lapinlahden vastaviin omasta näkökulmastaan käsin:

Metsä ja maat on yhdessä noin 60–70 heht. kokoisia. Tuntuu aivan kauhealta yrittää ihan jättiläis työhön. Siellä Alapitkällä olisi rautatie, sähkö ja hyvät maat puhumassa puolesta. Täällä taas olisin minä ja suurempi metsä ja laitumet ensiluokkaiset joen varrella.⁶⁵¹

Asutustila merkitsi paluuta rauhaan, koska lähtökohtaisesti pyrkimyksenä oli palata entiseen elämäntapaan eli mahdollisimman lähelle Karjalassa elettyä maalaisarkea. Entisestä elämänmenosta oli puhuttu varsinkin Karjalan jälleenrakentamisen aikana vuosina 1941–1944. Asutustila ei voinut korvata menetettyä kotitilaa, mutta maanviljelystä harjoitettiin tottumuksesta ja elinkeinona, elämäntapana. Mureen sisarukset kiinnittivät huomiota myös asutustilan ja sitä kautta elämäntapansa ulkoisiin edellytyksiin, kuten Klaudia painotti rautatien, sähkön ja peltomaan merkitystä sisarusten arjessa.

Mureen sisarusten kohdalla asutustilan lunastaminen eteni seuraavasti: Lapinlahden kunnan asukkaanottolautakunta teki 1.10.1945 päätöksen, että Tatjana Mure oli oikeutettu saamaan viljelystilaa maanhankintalain mukaan. Maansaantioikeuden perusteella asukkaanottolautakunta nimitti 29.4.1947 Tatjanan pojalle Yrjö Murelle asuntoviljelystilaa, johon tämä teki hallintasopimuksen.⁶⁵² Yrjö

---

epäselvät ja lähettämättömät kirjeet, Klaudia Aune Pe:lle 31.12.1944; Heikkilä 2015, 26–30.

⁶⁵¹ SAA KK Klaudia Johannekselle 12.3.1947. Kirjeen toinen sivu oli Johanneksen sekalaisissa kirjeissä.

⁶⁵² SAA KK HA Yrjö Mure, asukkaanottolautakunnan puheenjohtaja Leo Pereen laatima todistus 29.4.1950 Mureen maansaantioikeudesta ja asukkaaksi nimeämisestä; JoMa KLAMMK I Ca:6:1 Lapinlahden (124.) asukkaanottolautakunnan pöytäkirjat 1945–1958, pöytäkirja 1.10.1945, n:o 7, 3 §, pöytäkirja 30.9.1946, n:o 43, 6 § ja pöytäkirja 29.4.1947, n:o 53, 7 §; JoMa KLAMMK I Da:6:1 Lapinlahden (124.) asukkaanottolautakunnan ilmoitukset maatalousministeriön asutusasiainosastolle 1945–1958, ilmoitus ASO:lle 11.10.1946 n:o 1412/4a, Tatjana ja Yrjö Mure, päätös oikeudesta viljelystilaan S6; JoMa KLAMMK I Da:6:2 Lapinlahden (124.) asukkaanottolautakunnan ilmoitukset Kuopion maanviljelysseuralle 1945–1958, ilmoitus ASO:lle 29.4.1947 n:o 214/IV/6 asukkaaksi nimeäminen, Mure Yrjö, Alapitkä (2²¹, 3⁴)⁴, S4 ja ilmoitus Kuopion maanviljelysseuralle 29.4.1947 n:o 213/IV/D asukkaaksi nimeäminen, Mure Yrjö, Alapitkä (2²¹, 3⁴)⁴, S4; JoMa KAP valtiolta myytyjen tilojen luovutus- ja kaupapakirjat eri lakien nojalla, Lapinlahti, Alapitkä rn:o 1:5-Lapinlahti, Väisälänmäki rn:o 1:1-, 1935–1977, Hae:29, rn:o 5-Lapinlahti, Alapitkä, 4.12.1953; JoMa KAP maanhankintalain mukaan myytyjen tilojen myyntiasiakirjat, Kiuruvesi, Lapinlahti 1953 Haf:31, Yrjö Mureen asiakirjanippu, tilan myyntipäivä 4.12.1953; JoMa KM asutustilarekisteri, Lapinlahti, Bd3:7, rajoitusten alaiset tilat 1940–1976, Lapinlahti, Alapitkä, Alaranta rn:o 5, ote 1.4.1957. Vrt. maanhankintalain mukaisen asutustoiminnan kulkua esim. Laitinen (toim.) 1995a; Pietiäinen 1992, 129–140; Ollikainen 1961, 157–162.

luopui oikeudestaan viljelystilaan, jotta sai valitsemansa asuntoviljelystilan. Sen pinta-ala oli noin 22 hehtaaria.⁶⁵³ Yrjö kirjoitti tilasta sisarelleen:

sain kuulla että meille on myönnetty Hovin maasta maata, joten viljelysmaiden suhteen ei ole mitään hätää eikä heinämaista. Jumal järjestää kaikista parhaiten, vaikka nämä savolaiset kuinka koittavat tehdä kiusaa.⁶⁵⁴

Johannekselle olennaista myönnetyissä asutustilassa oli sijainti: ”Yrjö kirjoitti että hänelle on jo nimetty Hovin maista tila, se jota oli toivonutkin, järvirannassa. No se on hyvä paikka jos vain saa edelleen sen.”⁶⁵⁵ Todennäköisesti tilan järvimai-sema miellytti Johannesta ja toi mieleen entiset kotimaiset. Johannekselle oli merkityksellistä osallistua tilalla olleen ladon kunnostamiseen ja puiden karsimiseen⁶⁵⁶. Hän osallistui ikään kuin maan haltuun ottamiseen työn kautta, minkä lisäksi työ saattoi tuoda mieleen nostalgisia muistoja.

Asutustilan rakentamisen vuosina 1947–1952 sisarusten kirjeissä raportoi-tiin rakennustöiden etenemisestä sekä talon valmistuessa sisustamisesta ja huo-nekaluista. Kokemuksellisesti aika oli sekä jälleen- että uudisrakentamista.⁶⁵⁷ En-simmäinen Yrjön ja Annin oma asunto Alapitkällä valmistui aittaan, joka oli na-vettarakennuksen päädyssä.⁶⁵⁸ Omaan muutettiin heti kun mahdollista. Yrjö ja Anni muuttivat asuinhuoneeseensa marraskuun loppupuolella, mitä Yrjö kuvasi sisarelleen tunnekielen tavoin karjalankielisellä sanastolla:

Viime keskiviikkona muutimme omaan, nyt ovat sekä siivattaset että eläjäiset [= koti-eläimet ja ihmiset] omas suojases, ni kel emmo ole tiele. Vihdoin viimeinkin tuli se päiväne, ettei tarvitse olla kenenkään vastuksena. [- -]

Väliaikaiseksi asunnoksi tuli tästä aitasta oikein siisti ja hyvä asunto. Suuruutta on 5,15 x 3,5 metriä, joten tämä vastaa Jalkasen molemmat huoneet yhteensä. Kylyne [= saunarakennus] kanssa on valmis, viime suovattan [= lauantaina] uuvistimme [= käytimme ensimmäistä kertaa] saunankin. Kattilan kun saisimme, niin saunasta tulee

---

⁶⁵³ JoMA KMAJ maanhankintalain mukaan muodostettujen hallintasopimustilojen rakennuskortit, DN:o 2201–3250, Bd:3, tilakortti n:o 2977/IK; JoMA KAP maanhankintalain mukaan myytyjen tilojen myyntiasiakirjat, Kiuruvesi, Lapinlahti 1953 Haf:31, Yrjö Mureen asiakirjanippu, tilan myyntipäivä 4.12.1953; Heikkilä 2015, 46–47.

⁶⁵⁴ SAA KK Yrjö Klaudialle 5.5.1947.

⁶⁵⁵ SAA KPK Johannes Nastille 16.5.1947. Johanneksen käsityksen mukaan peltoa olisi noin viisi hehtaaria.

⁶⁵⁶ ”Alapitkäs sarain kattuo aloitimmo korjata, minäkin olin yhden päivän metsässä puutu karsimas. Lähtendy päivänä niitin sarain ympäristön da dorogan sinne.” [Alapitkällä ladon kattoa aloimme korjata, minäkin olin yhden päivän metsässä puita karsimassa. Lähtöpäivänä niitin ladon ympäristön ja tien sinne.] (SAA KPK Johannes Nastille 29.6.1947.)

⁶⁵⁷ Ks. esim. SAA KPK Johannes Nastille 25.7.1948; SAA KK Anni Nastille 25.10.1948; Heikkilä 2015, 50–52.

⁶⁵⁸ SAA KK Yrjö Johannekselle 18.9.1947; SAA KK Yrjö Johannekselle 22.9.[8.]1947; Sallinen-Gimpl 1995, 275.

loisto kylyne. Oman kodisenko vielä suammo, niin sitähän jo eliägi voipi. No se ehkä ensi syksynä jo kekottaa tämän järvyön rannal.⁶⁵⁹

Oma maa ja oma asunto tarkoittivat omaa tilaa, jossa ei tarvinnut olla muiden mielen mukaan. Elämäntavan puitteet alkoivat asettua tarkoituksenmukaisella tavalla, kun kotieläimet oli saatu omaan navettaan, asuinhuone ole valmis ja sauna oli valmistumassa. Asutustila teki toisten asunnoissa asuvista karjalaisevaikoista itsenäisiä maanviljelijöitä, jotka jatkoivat entisessä ammatissaan. Asema suhteessa paikallisväestöön tuli tasaveroisemmaksi, vaikka asutustilallisten olosuhteet olivat paikkakuntalaisia heikommat.⁶⁶⁰ Esimerkiksi Yrjö koki, että hänen asuntoviljelystilansa on elinkelvoton, ellei hänelle myönnetä oikeutta lehmälaitumeen laidunyhitymän pellolta.

Mureen sisarusten talon rakentaminen viivästyä laidunkysymyksen ja Yrjön epävarmuuden vuoksi muutamia vuosia, sillä rakennustöiden valmistelut aloitettiin vasta myönteisen laidunpäätöksen jälkeen helmikuussa 1951. Tyyppipiirustusten mukaan tehtyyn taloon Anni ja Yrjö muuttivat kesällä 1952. Talo käsitti eteisen, keittiön ja kaksi huonetta, kellarin sekä ullakkotilan, jonne oli myöhemmin määrä rakentaa kaksi huonetta.⁶⁶¹ Uudenlainen rakennustapa katkaisi yhteyden karjalaiseen kansanomaiseen rakennuskulttuuriin, joten osa 1940–1950-lukujen taitteessa haastatelluista karjalaisemännistä koki tyyppitalon vieraana. Heikki Wariksen tutkimuksen mukaan Karjalan kotia pidettiin ”parempana, arvokkaampana ja tunnelmaltaan lämpimämpänä.”⁶⁶² Kerrontaa Karjalan kodista värítettivät haastateltujen koti-ikävä ja nostalgia. Silti uusi koti merkitsi heille helipotusta, kun arjen sai jäsentää omassa kodissaan oman mielensä mukaan.⁶⁶³

---

⁶⁵⁹ SAA KK Yrjö Nastille 29.11.1948.

⁶⁶⁰ Waris et al. 1952, 157–159, 173–183; Kananen 2015, 106–123. Ks. myös Jyrkilä 1975; Jyrkilä 1976.

⁶⁶¹ SAA KK Yrjö Johannekselle 2.10.1947; SAA KK Yrjö Nastille 6.3.1949; SAA KK Yrjö Johannekselle 27.2.1951; SAA YMVK luetteloimaton, kirjanpito tuloista ja menoista 1951; SAA KK Yrjö Nastille 18.5.1952; Ahponen & Järvelä 1983, 79–80; Saarikangas 1993, 256–323; Laitinen 1995b, 131; Sallinen-Gimpl 1995, 273–275; Palomäki 2011, 75–76.

⁶⁶² Waris et al. 1952, 158.

⁶⁶³ Waris et al. 1952 158–159.

KUVA 8 Mureen sisarusten asutustila Lapinlahden Alapitkällä 1950-luvulla. Nykyisin tila tunnetaan Suomen Asutusmuseona. Kuva: Suomen Asutusmuseon arkisto.

Mureen sisarukset suhtautuivat käytännönläheisesti uuteen kotiinsa. Koko Mureen perhe osallistui kodin sisustamiseen, ja sodanjälkeisinä pulavuosina perheenjäsenet tekivät jo rakennusaikaiseen tapaan hankintoja hajautetusti Lahden, Urjalan ja Kuopion seuduilta. Esimerkiksi Johannes lähetti heteka-sängyn ja pöydän⁶⁶⁴, kun Nasti lupasi lähettää maton⁶⁶⁵. Vallitsevan strategian mukaan he kävivät keskustelua huonekaluista ja niiden hinnoista. Todennäköisesti taustalla vaikuttivat myös aiemmat kokemukset, kun ostokorttien kaudella hankintoja oli tehty sieltä, mistä tuotteita ylipäänsä sai tai missä ne kulloinkin katsottiin edullisimmiksi. Sisaruksilla oli ollut myös mahdollisuus käyttää verkostojaan ja sosiaalista asemaansa tuotteiden hankkimiseksi. Niinpä salin huonekalut valittaisiin yhdessä, kuten Johannes kirjoitti veljelleen Alapitkälle:

Sitten kalustoista Nastin kanssa keskustelimme, eihän teillä niin kiire ole kalustaa nyt[.] kesällä tulemme ja yhdessä suunnittelemme. Kysele hintoja Kuopiossa ja ilmoita minulle sitten vertaamme näihin [Lahden] hintoihin.⁶⁶⁶

Kodin kalustamisella oli merkitystä sisaruksille sen vuoksi, että koti oli yksityisen tilan lisäksi eräänlainen edustustila, jossa ystävät ja sukulaiset vierailivat.

⁶⁶⁴ SAA KK Johannes Yrjölle 21.12.1951.

⁶⁶⁵ SAA KK Nasti Yrjölle 21.12.1951.

⁶⁶⁶ SAA KK Johannes Yrjölle 16.4.1952. Vrt. esim. Elomaa 2006, 154–155.

Anni ei käsitellyt kirjeissään huonekalukysymyksiä, mutta hän kutoi mattoja⁶⁶⁷. Mureen sisarukset mielsivät selvästi Alapitkän asutustilan perheen yhteiseksi kodiksi, joten jo rakennusvuosina sisarukset olivat antaneet Yrjölle rahaa osallistuen yhteisiin rakentamiskustannuksiin. Samaan aikaan Yrjö lainasi rahaa myös muiltakin läheisiltään.⁶⁶⁸ Yrjö kuvasi asetelmaa yhteistaloudeksi.⁶⁶⁹

Tätä yhteistaloutta, jossa on sisarusten naimattomuudesta huolimatta viitteitä karjalaiseen suurperheeseen, ja maaomaisuuden arvostamista korostaa edelleen se, että Johannes ja Nasti kaavailivat sijoittavansa omia varojaan Mureen tilan naapurissa myytävänä olleeseen peltoon. Johannes katsoi, että pellon ostaminen helpottaisi Annin ja Yrjön maatilanjättoa ja että hänen ja Nastin rahat olisivat sijoitusmielessä turvassa. Hyville pelloille kylän lähelle löytyisi aina ostaja.⁶⁷⁰ Sisarukset arvostivat maaomaisuutta ja varallisuutta, vaikka pelto jäikin ostamatta.⁶⁷¹ Alapitkän matkoillaan Johannes havainnoi Yrjön tilanjättoa ja ympäristön tilaa: ”Maantiestä tänne rantaan on laitattanut tien hyvään kuntoon ja hiekoittanut.”⁶⁷²

Materiaalisten seikkojen rinnalla olivat emotionaaliset yhteistalouden piirteet. Nasti kirjoitti Annille ja Yrjölle Alapitkän vierailunsa jälkeen, että ”ajatuksin olen useamman kerran päivässä siellä teidän luonanne.”⁶⁷³ Sisarukset välittivät ja kantoivat huolta toisistaan. Välittämisestä ja läheisistä suhteista kertoo sekin, että Annille ja Yrjölle osoitetut kirjeet aloitettiin lähes poikkeuksetta tervehdyksellä ”Rakas Kotiväki!” ja että Anni ja Yrjö allekirjoittivat kirjeensä sanalla ”Kotiväki” vuosikymmenestä toiseen.⁶⁷⁴ Sisarusten välit olivat maatieteellisistä välimatkoista huolimatta läheiset. Johannes vietti kesälomansa pääosin Alapitkällä heinätoiden aikaan⁶⁷⁵, ja eläkkeelle jäänyt Nasti auttoi Annia kotitaloustöissä kesä- ja syystöiden aikaan.⁶⁷⁶ Tässä asetelmassa korostuu Laika Nevalaisen havainto, että emotionaalisten suhteiden ja yhteisen talouden merkitys korostui naimattomien sisarusten ikääntyessä. Ylipäänsä koti ja kotoisuus samaistettiin läheisiin ihmisiin.⁶⁷⁷

Kirjoittajat kokivat, että maaseudun ja kaupungin välillä oli eroja. Sisaruksille ja muillekin kirjeiden kirjoittajille maaseutu ja maalaisympäristö edustivat

⁶⁶⁷ Ks. esim. SAA KK Anni Nastille 10.12.1951.

⁶⁶⁸ SAA YMVK 5:18, Maatalouskalenteri 1950; SAA KK Yrjö Johannekselle 17.11.1952; Heikkilä 2015, 64.

⁶⁶⁹ SAA HA Yrjö Mure, päiväämätön [1950?] luonnos ”Valtion tapaturmatoimistolle!”.

⁶⁷⁰ SAA KK Johannes Yrjölle 27.4.1952.

⁶⁷¹ Vrt. SAA KK Nasti Yrjölle 14.1.1959. Siinä Nasti kertoo ystävästään, jonka korvaukset menetetyistä maatilasta ja muusta omaisuudesta menivät pelkän talon hankkimiseen.

⁶⁷² SAA KPK Johannes Nastille 17.7.1957.

⁶⁷³ SAA KK Nasti Annille 3.3.1952.

⁶⁷⁴ Heikkilä 2015, 60–61. Johannes kirjoitti esimerkiksi Anniin ja Yrjööön viitaten: ”Kotoa en ole saanut tietoja kuin ennen hiihtoja, joihin odotin Yrjöä.” (SAA KPK Johannes Nastille 10.3.1955.)

⁶⁷⁵ Ks. esim. SAA KK Johannes Annille 22.6.1960.

⁶⁷⁶ Heikkilä 2015, 70.

⁶⁷⁷ Nevalainen 2021, 38–39.

puhdasta ja tervettä luontoa, jonne kaivattiin kaupungista. Esimerkiksi Johannes kirjoitti maaseudun ja kaupungin eroista – maaseutu edusti luonnollisuutta, kun kaupungissa valokin oli ihmisen tekemää⁶⁷⁸. Tulevasta kesälomastaan hän kirjoitti:

Minun lomani heinäkuussa muuttui sikäli että alkaa 9 p:nä heinäkuuta ja päättyy 4 p:nä elokuuta. Siis viikkoa myöhemmin alkaa kuin aikaisemmin oli suunniteltu, mutta onkin sitten sen neljäviikkoa yhtäkyttä.⁶⁷⁹

Muutoksen myötä Johannes saattaisi olla koko neljän viikon jakson Alapitkällä. Sinne hän saattoi paeta myös työnsä aiheuttamaa kuormitusta, joten maalaisympäristö merkitsi tunneturvapaikkaa, jossa oleminen koettiin luonnollisemmaksi ja vapaammaksi kuin kaupungissa. Vaikka lapsuudenkoti oli menetetty, sisarus-ten koti koettiin emotionaalisenä turvapaikkana.⁶⁸⁰

Johanneksen oma asunto oli Lahdessa, jossa hän asui seurakunnan esimiehen luona, vuokra-asunnoissa, pappilassa ja omassa kerrostalohuoneistossa. Johannes kirjoitti Lahteen muutostaan ja siellä vallitsevasta asuntopulasta syksyllä 1945:

Minä olen taas kaupunkilainen ollut tässä jo muutaman päivän. Olen vaan ilman asuntoa ja siis ilman kotia. Asun toistaiseksi tässä Tarvasahon [pastori, Viipurin seurakuntien virkaa tekevä esimies] huoneessa, jossa samalla on myös seurakunnan vi-rasto.⁶⁸¹

Ensimmäisessä kaupunkiasunnossa ei ollut omaa rauhaa eikä Johannes katsonut sitä kuin väliaikaiseksi majoittumispaikaksi. Mure ei ollut asumisongelmansa kanssa yksin, vaan esimerkiksi Rovaniemen kauppalassa Lapin sodan jälkeen kanttori Konsta Hentunen asui pastorin perheen asunnossa sijainneessa siirto-seurakunnan kansliassa lähes yhdeksän vuotta. Syynä oli se, että perheettömälle kanttorille ei riittänyt omaa asuntoa Lapin asuntopulan vuoksi.⁶⁸²

Pastori Tarvasahon luota Mure muutti vuokra-asuntoon, jonka emännän kanssa välit kiristyivät äärimmilleen.⁶⁸³ Näiden kokemustensa perusteella Johannes kirjoitti sisarelleen oman asunnon ja kodin merkityksestä:

⁶⁷⁸ Ks. esim. SAA KK Johannes Annille 4.1.1971.

⁶⁷⁹ SAA KK Johannes Nastille 18.6.1956.

⁶⁸⁰ Vrt. Nevalainen 2021, 39.

⁶⁸¹ SAA KK Johannes Nastille 27.11.1945. Muuttoa edeltävistä tuntemuksista ja maininta Tarvasahon työskentelystä ja asumisesta Lahdessa ks. SAA KK Johannes Klaudialle 6.11.1945. Jatkosodan loppuvaiheessa Dimitri Tarvasaho oli työskennellyt Lapinlahden Pajujärvellä vankileirin (väestönsiirtoleirin) valvontaupseerin tehtävissä järjestäen hartaustilaisuuksia ja vapaa-ajanohjelmaa. (Tajakka 1998, 20–26; 64–65.) Kun Tarvasaho siirtyi sodan jälkeen Pajujärveltä Lahteen, jäi hänen perheensä joksikin aikaa Pajujärvellä. (SAA KK Elli Tarvasaho Johannes Mureelle 21.2.1945.)

⁶⁸² Tuominen 2013, 245.

⁶⁸³ SAA KK Johannes Nastille 22.4.1946. Moittiminen oli karjalan kielellä tunnekielen muodossa ja ehkä myös itesesensuurin vuoksi. Karjalan kieli rajasi mahdollisen ulkopuolisen lukijan kykyä ymmärtää tekstiä.

Rakas Sisarein! Olen vihdoinkin omassa asunnossa! On kuin olisin helvetin orjuudesta vapautunut. Vapauden riemua tunnen sydämessäni nykyisessä asunnossani ollessa. On kuin paha painajaisuni olisi ollut toista vuotta kestävä. ⁶⁸⁴

Asunto on suuri asia, olenhai vapaa pelosta ja kauheasta tyranniudesta oma valgei valdu on taas pojalla. [- -] Saan keittää vaikka keskellä yötä eikä tarvitse ketään pelätä. ⁶⁸⁵

Poismuutostaan Johannes kirjoitti sisarilleen ainakin kolmessa kirjeessä draomaattisin sanankääntein. ⁶⁸⁶ Johannes liitti onnellisen kodin kokemuksen omaan vapauteen, jossa sai tehdä ja olla oman mielensä mukaan. Yksityisen tilan lisäksi sisarussuhteiden rooli oli merkityksellinen naimattoman miehen kodin kokemuksessa. Kun Lahden ortodoksisen seurakunnan kirkko ja pappila alkoivat valmistua kevättalvella 1955, Johannes kirjoitti sisarelleen uuden kotinsa sisustamisesta: ”Minä en osta vielä mitään vaikka pitäisikin muuttaa t.k.:n lopulla[,] sitten tulet Sinä niin yhdessä teemme ostokset.” ⁶⁸⁷ Olennaista oli luoda yksityiseen tilaan emotionaalisia kiinnekohtia, kodin tunnetta, joten sisaren kanssa tehdyt hankinnat ja asunnon kalustaminen rinnastuivat välittämisen, kuuluvuuden ja vakauden kokemuksiin. Samalla kyse saattoi olla myös sukupuolittuneista tavoista, eli kotitalouden järjestäminen katsottiin kuuluvaksi naimattoman miehen sisarelle. ⁶⁸⁸

Mureen sisarusten asunto-ongelmissa toistui kaava, jonka mukaan vuokra-asunnoissa oli eletävä isäntäväkeä häiritsemättä ja mukauduttava talon tapoihin. Tästä syntyi kokemus siitä, että evakot olivat toisten tiellä mutta samaan aikaan riippuvaisia isäntäväestään. ⁶⁸⁹ Kotiin liitettyjä rauhaan paluun aikalaiskokemuksia voi analysoida myös rauhankriisin näkökulmasta, josta tulkittuna koti edusti elämänhallintaa, järjestystä ja rauhaa. Koti oli sekä emotionaalinen että elämäntavallinen tila, eli tiettyyn elämäntapaan kuului lähtökohtaisesti sitä vastaava koti. Aikalaistermeillä siirtolaiskoti, kodin korvike tai korvikekoti kuvattiin tätä asetelmaa, kun varsinainen kodiksi mielletty paikka oli menetetty, mutta uudelle paikkakunnalle oli kotiuduttava ikävästä ja heikentyneistä asumisen olosuhteista huolimatta. ⁶⁹⁰ Maataloussiirtoväen kokemuksissa 1940-luvun loppupuoli painottui jälleenrakentamisen rinnalla uudisrakentamisena, koska esimerkiksi asutustilojen standardisoidut ratkaisut tyyppiipiirustuksineen muuttivat elämäntavan puitteita. Silti uutta kotia verrattiin menetettyyn Karjalan maatilaan, vaikka asutustila tuotti uudenlaista elämäntapaa.

---

⁶⁸⁴ SAA KK Johannes Klaudialle 31.3.1947.

⁶⁸⁵ SAA KK Johannes Klaudialle 27.4.1947.

⁶⁸⁶ SAA KK Johannes Klaudialle 31.3.1947; SAAKK Johannes Nastille 3.4.1947; SAA KK Johannes Klaudialle 27.4.1947.

⁶⁸⁷ SAA KPK Johannes Nastille 10.3.1955.

⁶⁸⁸ Nevalainen 2021, 40, 42.

⁶⁸⁹ Waris et al. 1952, 239. Vrt. Malinen 2014.

⁶⁹⁰ SAA KK Niina Johannekselle 20.9.1944; SAA KK Anna J. Klaudialle 13.4.1947. Ks. myös Holmila 2008; Elomaa 2006, 151–164, 254–264; Johannisson 2001, 31–35.

4.2 Kätilöt yhteisöissään

Klaudia ja Nasti (Asta) Mureen sekä heidän kätilöystäviensä kirjoittamat kirjeet välittävät kätilöntyöhön ja kätilöjen sosiaalis-yhteisöllisiin asemiin liittyviä kokemuksia. Suoraa keskustelua kätilöydestä käytiin kuitenkin niukasti. Tämän voi tulkita kertovan siitä, että työ ja ammattiasema olivat siinä mielessä vakiintuneita, että aihepiiristä ei kirjoitettu. Sota ja evakkous eivät välttämättä aiheuttaneet niin suurta murrosta itsenäisten ammattien harjoittamiseen, vaan kätilöiden sosiaalis-yhteisöllinen asema sen sijaan tasoitti epävarmuutta. Esimerkiksi Klaudia kirjoitti sisarelleen syksyllä 1944: ”Kyllä oloni järjestän reissujatkain viisii.”⁶⁹¹ Tällä Klaudia tarkoitti sitä, että sotien aiheuttamasta epävarmuudesta ja oman kätilöpiirin menettämistä huolimatta työpaikka järjestyisi. Uusiin työpaikkoihin sijoittuminen oli yhteisenä puheenaiheena, kun kätilöt hakivat avoimia työpaikkoja tai kun lääkintöhallitus sijoitti heitä uusiin tehtäviin.⁶⁹²

Kätilöt havainnoivat ympäristöään ja kanssaihmissiään eräänlaisella kätilön katseella eli oman roolinsa näkökulmasta. Sosiaalis-yhteisöllisen turvatus aseman lisäksi siihen vaikuttivat ainakin ammatilliset vaatimukset puhtaudesta, valistuksen ihanne ja ammatin tuoma status. Heille ammattiasemaan kytkeytyvä elämäntapa merkitsi erottautumista alueen muusta väestöstä⁶⁹³. Klaudia Mureen kirjeissä pilkahteli ajoittain myös marttaneuvojan rooli, joka liittyi etenkin terveystaloukseen, ravitsemukseen ja kasvimaan sekä puutarhan tuotteisiin. Talvisodan jälkeen Klaudia arvioi Kuopion elintarviketilannetta: ”Kaiken lisäksi kun täällä ei ole juuri mitään kasveja [eli puutarhatuotteita] myytävänä”.⁶⁹⁴ Kasvikset ja monipuolinen ruoka olivat toistuvia aiheita kirjeissä, vaikka Klaudia Mureen marttaneuvojan tehtävä päättyi ilmeisesti talvisotaan. Sen sijaan hän jatkoi työtään Salmin Mannerheim-liiton paikallisosaston johtokunnassa jatkosodan aikana.⁶⁹⁵

Naimattomuus oli osa niin Mureen kätilösisarten kuin heidän ystävättäriensäkin elämäntapaa. Ystävättäret olivat ammatiltaan postinhoitajia, rautatievirkailijoita, sosiaali- ja terveysalan työntekijöitä sekä opettajia. Naimattomuus saattoi liittyä yhteiskunnallisen äitiyden ihanteeseen tai olla muusta syystä naisten oma valinta. Päiväkirjamaisissa yksityiskirjeissä vanhan piian roolia voitiin kuitenkin käsitellä kohtalon määräämänä eikä omana valintana. Esimerkiksi Klaudia päätti erään kirjeensä allekirjoitukseen: ”Varastossa pilaantuva tavara

⁶⁹¹ SAA KK Klaudia Nastille 10.11.1944.

⁶⁹² Ks. esim. SAA KK Johannes Nastille 4.11.[po. 12.]1944; SAA KK Klaudia Nastille 27.2.1945; SAA KK Klaudia Nastille 12.3.1945; SAA KK Klaudia Nastille 14.5.1945.

⁶⁹³ Vrt. Ollila 1998, 12–13.

⁶⁹⁴ SAA KK Klaudia Johannekselle 7.4.1940.

⁶⁹⁵ Ks. esim. SAA HA Klaudia Mure Mannerheim-liiton Salmin osastolle saapuneet asiakirjat 1942–1943.

(vanhapiika)”.⁶⁹⁶ Tällä fraasilla hän korvasi oman nimensä. Kirjeessä Klaudia käsittelee turhautumistaan toimistotöihin, eli kyse oli päiväkirjamaisesta kirjoittamisesta ja tunteiden jakamisesta sisaren kanssa. Kirjeissä kirjoitettiin satunnaisesti myös päättäneistä ja menneisyydessä koetuista rakkaussuhteista, jotka saattoivat mietityttää vuosienkin päästä.⁶⁹⁷

Toisen maailmansodan jälkeen Raja-Karjalan siirtoväeltä kerätyssä muistietoaineistossa kerrottiin sekä vanhoista synnytystavoista että synnytyksistä evakkomatkoilla tai sijoitustaloissa. Molemmissa painottui äidin selviytyminen jopa yksin synnytyksestä, ja rajakarjalaisia vastaanottaneita saattoi kummeksuttaa tämä turvautumattomuus kättilöiden tai synnytyssairaaloiden apuun. Aineistossa mainittiin myös vanha rajakarjalainen tapa navetasta synnytyspaikkana.⁶⁹⁸ Tätä taustaa vasten Nasti Mureen sijoittumista Urjalaan on katsottava niin, että hänen kokemuksensa myönteisestä vastaanotosta, työn paljoudesta ja arvostetusta ammattilaisesta ruoka- ja rahapalkkioineen kertovat kättilön arvostuksesta länsisuomalaisella alueella.

Klaudia Mure tarkasteli puolestaan työkenttäänsä Pohjois-Savossa ja Pohjois-Karjalassa ennen kaikkea valistavan kättilön katseella, joka kohdistui kritiikkinä kollegoihin, majoitustalojen paikallisväestöön ja potilaisiin.⁶⁹⁹ Alkukantaisilta ja epäsiisteiltä näyttävät olosuhteet saivat hänet toteamaan, että paikalliset ”elävät kuin porsaas [- -]. Kiroilevat ja hävyttömyksiä haastavat.”⁷⁰⁰ Puhtaus merkitsi Mureen sisarille asuinympäristön liattomuuden ja hygienian lisäksi myös rituaalista puhtautta. Kun uuteen asuinympäristöön asetuttiin, tila otettiin haltuun siivoamalla ja puhdistamalla.⁷⁰¹ Klaudia ja Nasti Mure edustivat kättilöinä koulutettua väestönosaa, joka oli saanut 1920-luvulla Kättilöopistossa hygieniata painottavan koulutuksen. Kättilön tuli olla esimerkkinä kodin ja pukeutumisen puhtaudesta ja jakaa tietonsa äideille. Kättilö koki olevansa sen vuoksi tärkeä henkilö.⁷⁰²

Klaudia Mure puki sanoiksi työhön liittyvää esimerkillisyyden ihannetta. Hän koki, että oman vaatetuksen tuli olla siisti ja asunnon puhdas sekä viihtyisä. Kun Mureen sisarukset asettautuivat asumaan kesän 1944 evakuoinnin jälkeen Lapinlahden Alapitkälle, Klaudia alkoi järjestää asuntoa mieleisekseen. Hän pyysi, että Nasti-sisar lähettäisi hienompia astioita ja vaatteita Urjalasta Alapitkälle:

---

⁶⁹⁶ SAA KK Klaudia Nastille 30.3.1944.

⁶⁹⁷ Ks. esim. SAA KK Klaudia Nastille 25.12.1941; SAA KK Klaudia Nastille 19.4.1943; SAA KK Klaudia Nastille 5.11.1943; SAA KK Klaudia Nastille 30.3.1944; SAA KK Klaudia Tatjana-mammalle 28.1.1947. Vrt. Ollila 1998, 58–69.

⁶⁹⁸ Sallinen-Gimpl 1994, 93.

⁶⁹⁹ Ks. esim. SAA KK Klaudia Nastille 12.3.1945; SAA KK Klaudia Johannekselle 8.4.1945.

⁷⁰⁰ SAA KK Klaudia Johannekselle 2.4.1947. Puhtauskäsityksistä ks. myös Sallinen-Gimpl 1994, 181–182.

⁷⁰¹ Vrt. Keinänen 2006, 233–247; Raivo 1996, 148. Raivo kuvaa häpäistyn Karjalan puhdistamista vuonna 1941.

⁷⁰² Helsti 2000, 326–336.

Hopeavati ja kahviliinoja sekä pitsien että se palttinainen kuviollinen kahdeksan niitinen [eli kahdeksalla niisivarrella kudottu kangas] värilliset kuviot. [- -] Sitten oli Kretliininen [eli sinipunainen] pusero jonka voisit panna mukaan, sitä voisi pitää villa puseron alla on hyvin nätti. [- -] Pitäjän Kätilö tulee vieraaksi jonka luona olen paljon käynyt.⁷⁰³

Klaudian tajunnanvirtamainen luettelo kertoo pyrkimyksestä osoittaa ulkoisen elämäntavan puitteilla omaa auktoriteetin asemaa, eli materiaalisilla seikoilla ja keskeisellä evakkoasunnon sijainnilla oli yhteys kätilön ammattiasemaan.⁷⁰⁴ Vastaavasti Klaudia Mure osasi vaatia Lapinlahden kunnalta korvausta polttopuista ja oman polkupyörän käytöstä kätilön työmatkoihin siltä ajalta, kun hän toimi kunnan kätilönä syksyllä 1944.⁷⁰⁵ Polttopuita kului paljon sen vuoksi, kun kätilön instrumentteja oli desinfioitava kiehuva vedessä. Lisäksi Karjalan evakoilla oli erilaiset tavat laittaa ruokaa, joten uunia oli totuttu lämmittämään tiuhaan. Paikkakuntalaiset saattoivat kokea tämän polttopuiden tuhlaamisena.⁷⁰⁶

---

⁷⁰³ SAA KK Klaudia Nastille 10.11.1944.

⁷⁰⁴ SAA KK Klaudia Nastille 15.8.1944; SAA KK Klaudia Nastille 25.8.1944; SAA KK Johannes Nastille 17.10.1944; SAA KK Yrjö ja Anni Nastille 6.11.1944.

⁷⁰⁵ SAA HA Klaudia Mureen luonnokset vastineeksi Lapinlahden kunnankirjurille ja lääninhallitukselle toukokuussa 1946.

⁷⁰⁶ Ahokas 2009, 64; Sallinen-Gimpl 1994, 180, 201–202, 284.

Alapikällä 31.12.-44.

Aune, niistä itsellesi, miten vie-
 kooksi tekemään arassa ole ihmiset toi-
 siihen. Oikein tissä Kaitan pinnistää
 kaadakkuni jostakin paperille. Niin,
 syy Kai on lupallisesti juna että olen
 tyhjä kun ramistunut tynnyri. Jos vaikk.
 Ra mistä ajattelen Kirjaitta niin —
 niin juna et tiedä asiasta alkua et-
 Kä liisin lappua sillä runmekän ole
 luvonneet moniin pitkiin ruoppiin ja
 mitempä väisi Asian keskeiskohdalta
 Kirjaitta.

Edemmämme an ollut tsi intresanttia
 tsiistellessämme alemassaalunne aman,
 ja vähän muidenkin puolesta, näiden mää-
 rätillmän Rierogen saolaisten parissa.
 Oi, Kumpa selviäisin vain pian pois täit-
 tä sillä kun ajattelinkin täällä oleva
 niin sydämdlaani tulee paha Ruotus.
 Nsumme nyt / väkivalloin / Raululla ja
 sitten kun tuntu tulee puisekallunna
 valittuinan Kätilä / myöskin asumaan)

KUVA 9

Alku Klaudian kirjoittamasta kirje luonnoksesta. Valmis kirje oli määrä lähettää ystävälle, Aunelle. (SAA KKK Klaudian kirjoittamat epäselvät ja lähettämättömät kirjeet, Klaudia Aune Pe:lle 31.12.1944.)

Jatkosodan jälkeen vallinneet evakkoasumisen ongelmat eivät saaneet Mu-reen sisaruksia unohtamaan muiden salmilaisien ongelmia eli rauhankriisiä. Klaudia luonnosteli dramaattisin sanankääntein omia kokemuksiaan Pohjois-Savossa vuoden 1944 lopussa. Hänen tarkoituksenaan oli kirjoittaa kirje ystävälle, mutta teksti jäi luonnokseksi. Luonnos kuvaa Klaudian omaelämäkerrallisia kokemuksia suhteessa salmilaisiin:

Elämämme on ollut tosi intresanttia taistellesamme olemassaolomme oman, ja vähän muidenkin puolesta, näiden määrättömän kierojen savolaisten parissa. [- -] Oi onko heimoni – rakas, paljon kärsinyt heimoni tuotu näiden tomppelien orjiksi. Pitääkö sen nääntyä ennen kun valtio valta kiinnittää sen kärsimyksiin huomiota ja toimii ripeämmin pahimpien puutteiden korjaamiseksi.

Olemme siirtolaisten keskuudessa pitäneet yhden kokouksen ja panneet Salmin hoitokunnan tulitappuran housuihin ja ellei tule pian parannusta pidämme toisen ja silloin emme käänny enää hoitokunnan puoleen vaan menemme pitemmälle.⁷⁰⁷

Voidaan katsoa, että Klaudia Mureen ammattiasema ja elämäntapa velvoitti häntä suhteessa muuhun siirtokarjalaisväestöön.⁷⁰⁸ Sisarukset tunsivat yhteiskunnalliset rakenteet, joten he olivat toimissaan valveutuneita. Sosiaalis-yhteisöllisen asemansa turvin heitä ei välttämättä sitonut niin vahva sopeutumisen pakko, vaan he pystyivät puolustamaan muitakin evakkoja heti sodan jälkeen.⁷⁰⁹ Kielteiset kokemukset ja rauhankriisi kanavoituivat esimerkin tavoin yhteisinä vaikuttamispyrkimyksinä, mutta toisaalta ne ilmenivät myös yksityisenä valituspuheena kirjeissä.

Karjalaisen kättilön ja valistajan elämäntapaa ja roolia vasten katsottuna konfliktien ratkaiseminen edullisella tavalla näyttäytyy myös eräänlaisena kunnia-asiana ja -kysymyksenä. Hyvä asunto keskeisellä paikalla kylää, omien oikeuksien puolustaminen ja saavutettujen etujen pitäminen olivat lähtökohtia, joista Mureet eivät olleet valmiita joustamaan.⁷¹⁰ Tilannetta kärjistivät sodan jälkeiset ahtaat olot, pula-aika, ennakkoluulot, väsymys ja ehkä sotatraumat ja -vammat. Aiemmin Mureen sisarukset olivat myös onnistuneet mukauttamaan olosuhteitaan tahtonsa mukaan, mutta Alapitkällä se ei onnistunut samalla tavalla.

Taistelijan julkikuvan alle kätkeytyi intiimimpi puoli. Perheen kohtaamista henkilökohtaisista vaikeuksista oli Klaudian mielestä syytä vaieta savolaisessa paikallisyhteisössä: ”Älkää puhuko kenellekään tästä [maman sairastumisesta]

⁷⁰⁷ SAA KKK Klaudian kirjoittamat epäselvät ja lähettämättömät kirjeet, Klaudia Aune Pe:lle 31.12.1944. Ks. myös SAA KK Johannes Nastille 17.12.1944.

⁷⁰⁸ SAA HA Klaudia Mure Lääkintähallituksen kirje 24.7.1944; SAA HA Klaudia Mure luonnokset vastineeksi Lapinlahden kunnankirjurille ja lääninhallitukselle toukuussa 1946. Ks. myös SAA HA Johannes Mure ”Päiväkirja 1.7.1944”; SAA HA Johannes Mure luonnokset ”Selostus toiminnasta ajalla 7.8.-7.9.1944” Sortavalan suojeluskuntapiiriin esikunnalle; SAA HA Yrjö Mure ”Veikkaus vihko”; SAA KK Yrjö Johannekselle 3.10.1945.

⁷⁰⁹ Joulukuussa 1944 Lapinlahdelle Alapitkään ja lähikyliin evakuoitu salmilaisväestö piti neuvottelutilaisuuden vaikeiksi koettujen olosuhteiden korjaamiseksi. Yrjö Mure oli tilaisuuden sihteerinä. Tilaisuudessa käytiin läpi muun muassa siirtoväen asunto-, polttopuu-, elintarvike- ja vaateongelmia sekä esitettiin siirtoväen oman poliisin saamista. Kokouksessa vedottiin Salmin kunnan hoitokuntaan, mutta tarvittaessa vedottaisiin korkeampiin portaisiin. (SAA LT pöytäkirjat 17.12.1944; SAA KK Johannes Nastille 17.12.1944; SAA KKK Klaudian kirjoittamat epäselvät ja lähettämättömät kirjeet, Klaudia Aune Pe:lle 31.12.1944; Partanen 1999, 37; Heikkilä 2015, 26, 85.)

⁷¹⁰ Heikkilä 2015, 39–53.

sillä eihän ne muuta kun iloitsevat meidän kärsimyksistä.”⁷¹¹ Myös toistuva käräjöinti alkoi harmittaa Klaudiaa: ”Olemme kohta kuuluisat käräjien käyjät ja entä ilo vihollisillamme.”⁷¹² ”Nakrettavaksi jouvummo kokopitäjäs ainas olemme käräjillä.”⁷¹³ Oikeudenkäynteihin ryhtymisen kynnystä madalsi Mureen perheen asema verkostoineen. Kyse oli tarpeesta kokea oikeudenmukaisuutta. Evakkous koettiin epäoikeudenmukaisena, ja evakkouden myötä Mureen perheen sosiaalinen status laski.⁷¹⁴

Yksityisissä kokemuksissa kirjoitettiin myös työhön liittyvistä pettymyksistä ja väsymyksestä. Vaikka yhteiskunnalliseen äitiyteen liittyvä työn eetos oli vahva, ei se peittänyt kokonaan alleen aikalaiskokemusten kielteisempiäkään puolia, jotka ovat saattaneet unohtua tai verhoutua nostalgiseen muisteluun erilaisissa keruuaineistoissa. Muistitietotutkimuksissa naisten sota-ajan työn muistot painottuvat ahkeruuteen.⁷¹⁵ Aikalaiskokemuksissa ahkeruuden ihanne ei aina täyttynyt tai työnteko saatettiin kokea liian kuormittavaksi. Mureen sisarten erilaiset työtilanteet syksyllä 1945 valottavat osuvasti asetelmaa. Tuolloin Nasti kirjoitti, kuinka oli nukahtanut pyörän selkään lepoaikojen vähyyden vuoksi, kun samaan aikaan Klaudialla ei ollut yhtään potilasta:

Vielä tässä kuussa pitäisi olla 12 synnytystä. Viime viikolla olin niin väsynyt, pyörällä ajaessa nukuin ja tietysti meni tiepuoleen, onneksi ei pahemmin sattunut, nyt onkin oikein pitkän aikainen väsymys, ei se lähde jos yhden yön saa välillä nukkua.⁷¹⁶

No niin siskoseni! Mitä hyödyttää että me maailmaa niin palvelemme että nukkuksissa ajellemme pyörällä. Minullapa ei ole taas lähiaikoina tiedossa potilasta. Pari viikkoa olin matkoilla eikä ole kysytty kertaakaan välillä ja nyt olen ollut kotona jo muutamia päiviä.⁷¹⁷

Suurina ikäluokkina tunnettujen lasten syntymiset vaikuttivat suoraan kätilöjen työmäärään. Vaikka ahkera ja pyyteetön työnteko oli ihanne, potilaita vailla ollut Klaudia kulutti aikaansa vierailuihin. Hänen näkökulmastaan sisaren ylenpalttinen työnteko oli samaan aikaan sekä yhteiskunnallisen äitiyden mukanaan

⁷¹¹ SAA KK Klaudia Yrjölle 29.11.1946.

⁷¹² SAA KK Klaudia Johannekselle 3.11.1945. Ks. myös SAA KK Klaudia Johannekselle 16.2.1945; SAA KK Klaudia Johannekselle 12.7.1945; SAA KK Johannes Klaudialle 12.9.1945; SAA KK Klaudia Nastille 18.10.1945.

⁷¹³ SAA KK Klaudia Nastille 18.10.1945. Klaudia katsoi tilannetta niin, että kyse oli Johanneksen kunniaa. Johannes perheen päänä oli yllyttänyt Yrjöä viemään asumisriidan käräjille ja hovioikeuteen. (SAA KK Klaudia Nastille 18.10.1945.)

⁷¹⁴ Ks. esim. SAA KK Anni Klaudialle 5.11.1945.

⁷¹⁵ Hytönen 2019, 349–360; Malinen 2019, 368–380; Rintala 2019, 9, 40–41; Tallavaara 2016, 30–31, 37, 46; Hytönen 2014, 134–143; Annola 2011, 16, 70–73; Sallinen-Gimpl 1994, 120.

⁷¹⁶ SAA KK Nasti Klaudialle 16.10.1945. Vrt. myös SAA KK Klaudia Nastille 5.11.1943.

⁷¹⁷ SAA KK Klaudia Nastille 18.10.1945.

tuoma velvollisuus että kuluttava ja voimia vievä jatkuva työsuoritus, joka ei jättänyt aikaa levolle. Samalla Klaudia saattoi kokea itsensä jollakin tapaa sivuliseksi, kun hänellä ei ollut töitä.⁷¹⁸

Ylipäänsä Mureen sisarten suhde työhön toisen maailmansodan ja sen jälkeisinä vuosina oli erilainen. Syynä tähän olivat heidän erilaiset työpaikkansa ja niistä sekä henkilökohtaisista ominaisuuksista juontuvat kokemuksensa. Etenkin sisarusten kirjoitetuissa kokemuksissa Nastin perheensisäinen rooli koettiin ajoittain etäiseksi, koska Nasti kirjoitti heidän mielestään liian harvoin työkiireidensä vuoksi.⁷¹⁹ Sisarusten mielestä työ etäännytti Nastia muista perheenjäsenistä, mikä oli ristiriidassa perhestrategian kanssa. Klaudia ei sen sijaan kirjoittanut työstä elämänsä päätehtävänä, vaan hän oli omaksunut roolin, johon sisältyivät työ, vapaa-aika ja vapaus matkustella sekä osallistua erilaisiin tilaisuuksiin. Hänelle sosiaaliset tilanteet tarjosivat mahdollisuuden esiintymiseen ja jossakin mielessä itsensä korostamiseen⁷²⁰. Toisinaan Klaudia saattoi kirjoittaa negatiivisesti esimiehistään, jotka hänen mielestään rajoittivat kättilön vapaa-aikaa turhilla toimistotöillä:

Joko sinä sait neuvolan vuosikertomuksen. Siinä onkin työtä. Ja tässä kuukausi raportissa myös. Kyllä ne saatanat [edellä mainitut ”perkeleen tarkastavat kättilöt”] keksivät.⁷²¹

Ehkä Klaudia koki oman yhteisöllisen roolinsa ensisijaisesti julkiseksi toimijaksi, jolle toimistotyöt olivat välttämätön paha. Kirjeessään hän puki turhautumistaan kovasanaisten moitteiden muotoon, mitä voi pitää merkinä päiväkirjamaisesta kirjeiden kirjoittamisesta. Vastaavasti jo kulkuyhteyksien puolesta ja varsinkin sosiaalisia verkostoja vailla ollut Liperin työpaikka tuntui syrjäiseltä. Vaikka asunto ja päivällinen järjestyivät työn puolesta, Klaudia toivoi pääsevänsä töihin muualle.⁷²² Hän kirjoitti veljelleen: ”Tämä [on] henkisen kuolemani paikka ja lopuksi hulluin huone perii minut.”⁷²³ Turhautumista tutun kotiseudun ja elämänpöyrin menettämisestä sekä uusien olosuhteiden hankaluuksista purettiin kirjoittamalla.

⁷¹⁸ Ks. myös Kivimäki 2015b, 298, 300.

⁷¹⁹ Ks. esim. SAA KK Yrjö Nastille 7.4.1940; SAA KK Yrjö Nastille 19.3.1943; SAA KK Klaudia Nastille 28.10.1946.

⁷²⁰ Vrt. Sallinen-Gimpl 1994, 294–295.

⁷²¹ SAA KK Klaudia Nastille 30.3.1944. Vuosikertomusten tekemisestä ja työläänä pitämisestä ks. myös esim. SAA KK Nasti Yrjölle 30.12.1951; SAA KK Nasti Yrjölle 14.1.1959.

⁷²² SAA KK Klaudia Nastille 8.4.1945; SAA KK Klaudia Johannekselle 8.4.1945; SAA KK Klaudia Nastille 14.5.1945; SAA KK Klaudia Johannekselle 28.1.1946; Karjalainen 18.5.1947 ”Vaikea liikenneonnettomuus toissa yönä Lehmossa. Moottoripyörä ajoi traktoria vasten kovalla voimalla.” Klaudia oli Liperin synnytyssairaalassa lyhyen työjakson vuosien 1945–1946 vaihteessa. Veljelleen Klaudia kirjoitti, että muu henkilökunta piti hänestä ja sairaalassa oli hauskaa. (SAA KK Klaudia Johannekselle 10.1.1946).

⁷²³ SAA KK Klaudia Johannekselle 8.4.1945.

Pettymyksien ja turhautumisen kokemuksista huolimatta Klaudia ja Nasti Mure olivat ammattiasemansa myötä arvostettuja henkilöitä paikallisyhteisöisään ja keskeisiä henkilöitä kirjeenvaihtoverkostoissaan. Kun Klaudia meni Liperiin, hän kirjoitti asioiden järjestyneen hyvin: ”Hevonen oli vastassa ja tavarat olivat tulleet jo ennen minua.”⁷²⁴ Sodanjälkeisenä pula-aikana kätilöt järjestivät elintarvike- ja vaateapua, minkä vastineeksi he saivat säännösteltyjä tuotteita ystävaverkostojen ja potilaiden kautta.⁷²⁵ Potilaat antoivat lahjoja kätilölle, ja tuotteilla käytiin vaihtokauppaa⁷²⁶. Nasti kirjoitti miellyttävistä kokemuksistaan Urjalassa jo kesällä 1941:

Minun paikka on vaan hyvä, ihmiset ovat oikein hyviä, munia, maitoa ja leipää ovat antaneet, ainas tulen uslasenker [= eväsnyytin kanssa] kotiin, viimeyöllinen synnyttäjä antoi 400 mk. mitä summaa en vielä ole milloinkaan saanut. 20 synnytystä olen hoitanut tähän mennessä, ja tienannut yhteensä 1300 mk. enemmän kuin kuukauden palkan.⁷²⁷

Ostokorttien kaudella Klaudia ja Nasti pystyivät järjestelemään ostoksia niin omien perheenjäsentensä kuin tuttaviansa ostokorteilla. Kortteja lähetettiin paikakunnalta toiselle tilanteen mukaan.⁷²⁸ Valveutuneisuus ja eduista huolehtiminen leimaavat sisarten toimintaa kauttaaltaan.⁷²⁹ Lisäksi ainakin Nasti harrasti tavoitteellista säästämistä.⁷³⁰

⁷²⁴ SAA KK Klaudia Nastille 8.4.1945.

⁷²⁵ SAA KK Nasti Klaudialle 9.10.1942. Vuotta aiemmin Kaisa N. ei antanut teurastamastaan siasta lihaa Nastille ilman ostokorttia – siis mustan pörssin kautta (SAA KK Nasti Klaudialle 18.10.1941). Ehkä tuolloin merkityksellistä oli se, että Nasti oli muuttanut Urjalaan vasta hiljattain. Kun Nasti suunnitteli porsaansa ostoa ja sen lähettämistä kotiin Kirkkojoelle, väliaikaiseksi suojaksi porsaalalle saataisiin Aholan navetta Urjalasta (SAA KK Nasti Klaudialle 1.5.1943).

⁷²⁶ ”Viimeksi sattui tulla synnyttämään provissori apteekista ja nyt minä saan sieltä konjakkia” (SAA KK 18.10.1945). Vastavuoroisuus velvoitti: ”Mamman 70 v päiville en pääse kun juuri niihin aikoihin rouva A[- -] odottaa pientä ja minun velvollisuus on hänet hoitaa kun he ovat olleet niin hyvät [minulle]” (SAA KK Klaudia Johannekselle 6.1.1946).

⁷²⁷ SAA KK Nasti Johannekselle 7.7.1941. ”Jo pääsimme rauhaan asumaan, justi viikko sitten, se vaan kun en kerkii laittaa mitään paikkaa, kun aina pitää olla työssä. Kasvit on oikein hyvät nyt kun on tännekin satanut.” (SAA KK Nasti Yrjölle 7.7.1941.) Ks. myös SAA KK Nasti Johannekselle 21.7.1941, jossa Nasti vakuuttelee, että heillä on riittävästi ruokaa.

⁷²⁸ SAA KK Klaudia Nastille 18.5.1945. ”Täällä [Liperissä] kun olen ihan yksin niin kiinnostaisivat huomiota ja nämä yleensä ovat kieleviä niin kuin karjalaiset konsanaan. Ja voisivatpa vaikka kysyä onko ketä neidin luona. Sinun luona [Urjalassa] on aina joku ja kun ne eivät kiinitä huomiota ketä siellä on.” (SAA KK Klaudia Nastille 18.5.1945.) Ks. myös SAA KK Klaudia Nastille 10.1.1946; SAA KK Johannes Nastille 22.4.1946.

⁷²⁹ Esim. korvausanomusten laatiminen (SAA KK Nasti Tatjana-mammalle 6.10.1940; SAA KK Martta F. Klaudialle 25.10.1940; SAA KK Martta F. Klaudialle 18.3.1943; SAA KKK Klaudian vastausluonnos Martta F:lle 26.4.1943; SAA KK Klaudia Nastille 19.4.1943;) ja kadonneesta omaisuudesta lausuntojen laatiminen (SAA KK Klaudia Nastille 28.5.1945).

⁷³⁰ SAA KK Nasti Yrjölle 10.8.1959.

Kirjeissään Klaudia ja Nasti keskustelivat keskenään ystävästään, näiden puolisoista ja puolisoehdokkaista. Kätilöystävien kanssa he kirjoittivat toistensa kuulumisista ja joskus töihinsä liittyviä asioita. Esimerkiksi tiedot avoimista viroista liikkuivat ystävysten kesken.⁷³¹ Myös maininnat koulutustilaisuuksista ja niihin osallistumisista toistuivat.⁷³² Esimerkiksi Nasti kirjoitti sisaruksilleen Urjalan toisesta kätilöstä, joka oli Nastin ystävä.⁷³³ Ystävykset ihailivat toistensa koteja, jotka heidän mielestään olivat kauniisti sisustettuja⁷³⁴. Heille kodit olivat myös elämäntapaan kytkeytyviä edustustiloja. Hyvä maku ulottui vaatetukseen ja käytöstapoihin, kun ystävykset tapasivat toisiaan ja vierailivat toistensa luona.⁷³⁵ Ystäväpiiriin kuuluivat muun muassa taiteilijat Mauno Porrasvaara ja Aappo (Kaino Lemmikki) Härkönen.⁷³⁶ Kirjeenvaihto ja kasvokkaiset tapaamiset olivat ystävysten yleisimmät yhteydenpidon muodot. Nastille yritettiin myös soittaa, mutta toistuvasti kirjeissä mainitaan, ettei Nasti ollut vastannut. Työnsä vuoksi hän ei ollut säännöllisesti kotona puhelimen ääressä.⁷³⁷ Työ määrittä myös vapaa-ajan rajat, sillä säännöllisiä työaikoja ei ollut.⁷³⁸

Jo Urjalaan muuttamisesta lähtien Nasti kirjoitti useista vieraistaan, jotka olivat pääosin urjalalaisia tai Nastin ystäviä.⁷³⁹ Paikallisia vieraita saattoi ilmaantua kätilön luokse silloinkin, kun niitä vähiten odotti: ”Justi kun olin pakettia avaamassa niin [perhe N.] tulla tupsahuttih, da ainas ollah nälläs”.⁷⁴⁰ Tässä tilanteessa kätilön oli tarjottava paketestaan myös nälkäisille vierailleen. Vieraanvaraisuutta osoitettiin vastavuoroisesti kauempanakin asuville ystäville esimerkiksi silloin, kun Helsingin pommitusten (1944) vuoksi ystävät lähettivät Urjalaan tavaroitaan:

[Eräs ystävä] lähetti kaksi pakettia, se ristikansu [= ihminen] ensimmäiseksi varuabi [= pelkää], niistä on ollut yhtämittainen raahaaminen, kun aina paketti kerrallaan tulee, olisivat tulleet kaikki yhtä aikaa niin samassa hevosessa olisivat tulleet.

---

⁷³¹ SAA KK Seija Nastille 25.3.1947. ”Täällä sitä touhutaan entiseen tapaan[,] viime vuonna meillä oli ennätysmäärä synnytyksiä[,] Ainolla 154 ja mulla 169[,] kyllähän siinä valvoa saa.”

⁷³² Ks. esim. SAA KK Klaudia Nastille 5.11.1943; SAA KK Nasti Yrjölle 24.3.1960.

⁷³³ SAA KK Nasti Annille 14.11.1960.

⁷³⁴ SAA KK Nasti Klaudialle 10.9.1945; SAA KK Klaudia Nastille 20.1.1946; SAA KK Klaudia Nastille 19.1.1947.

⁷³⁵ SAA KK Klaudia Nastille 5.10.1946; SAA KK Klaudia Nastille 16.10.1946.

⁷³⁶ SAA KK Klaudia Nastille 4.6.1945; SAA KK Mauno Porrasvaara Johannekselle 6.12.1945; SAA KK Aappo Härkönen Klaudialle 3.6.1946; SAA KK Mauno Porrasvaara Johannekselle 25.6.1946.

⁷³⁷ Ks. esim. SAA KK Kaisa [P.(?)] Nastille 3.5.1947 (postileima); SAA KPK Johannes Nastille 25.2.1962.

⁷³⁸ Ks. esim. Nasti Johannekselle 13.1.1946. Vrt. työn ja vapaa-ajan kategoriat sota-ajan muistoissa Hytönen 2019, 350.

⁷³⁹ Ks. esim. SAA KK Nasti Klaudialle 14.6.1943.

⁷⁴⁰ SAA KK Nasti Klaudialle 23.3.1944.

Kuuden ihmisen tavaroita olen kuletellut, milloinkahan saan ruveta takaisin lähettämään.⁷⁴¹

Kaupungeissa asuneille ystäville Urjala näyttäytyi edelleen jatkosodan loppuvaiheessakin turvapaikkana, jonne tavaroita saattoi lähettää rautatiekuljetuksina.

Myöhemmin Nasti harjoitti eräänlaista osallistumisen ja eristäytymisen strategiaa. Hän kirjoitti sisaruksilleen yksinäisestä joulustaan 1951:

Joulu oli hyvin rauhallinen, en vaihtanut sanaakaan kenenkään kans[s]a, ei käynyt ketään, enkä itse käynyt missään.⁷⁴²

Yksin oleminen saattoi liittyä omien ortodoksisten perinteiden vaalimiseen juhlapyhinä, kun ympärillä oli luterilaisemmistö eikä Nastin naapurustossa asunut juurikaan muita rajakarjalaistaustaisia. Yksityisessä kodin piirissä pystyi toimimaan omalla tavallaan ilman ulkopuolisten mahdollista ihmettelyä, vaikka uskonnolliset riitit olivat olleet perusluonteeltaan yhteisöllisiä Raja-Karjalassa.⁷⁴³ Jo aikalaistutkijat havaitsivat, että siirtokarjalaiset vierailivat mieluiten toistensa luona. Rajakarjalaisille kyläilyn merkitys oli muuta siirtoväkeä suurempi, minkä vuoksi Nasti saattoi kertoa kyläilemättömyydestään. Sen sijaan Nastin luona kävi paikkakuntalaisia, mikä kertoo yleisemmästäkin asetelmasta: paikkakuntalaiset kyläilivät siirtokarjalaisten kodeissa enemmän kuin siirtokarjalaiset paikkakuntalaisten luona.⁷⁴⁴ Nastin verkostoista ja asemasta kertoo kuitenkin se, että juuri ennen joulua hänen piti osallistua häihin. Joululahjoja hän oli saanut Urjalan ystäviltaan sekä yhdeltä potilaaltaan eli synnyttäneeltä äidiltä.⁷⁴⁵

1950- ja 1960-luvun kirjeissään Nasti kuvaili työtään ja arkeaan. Työmatkojaan hän taittoi linja-autolla ja polkupyörällä.⁷⁴⁶ Työstä selviäminen oli keskeinen kirjoittamisen aihe, ja työssä sinnettiin fyysisistä kivuista huolimatta:

Tätä nykyä hoidankin kahta piiriä[.] Kättilö P[- -] on sairaslomalla tämän kuukauden [- -] vaikka voisihan minäkin ottaa sairasloman, on tuo vasen käsi tullut aika pahaksi, en kohta vaatteita päälle saa, joka liike sattuu niin kovasti, johan se viime talvena alkoi ja nyt se on pahempi.⁷⁴⁷

Vaikka oma vointi oli heikentynyt, työn eetos oli vahva. Sen sijaan eläkkeelle jääminen teki näkyväksi Urjalan verkostoa, kun Nasti oli muuttanut Lahteen. Kirjeiden lähettämisen lisäksi Nasti alkoi matkustella Alapitkälle ja Urjalaan. 1960-

⁷⁴¹ SAA KK Nasti Klaudialle 23.3.1944. Vrt. ”Kun näitä [paketteja] tulee niin paljon, Luojalle kiitos että meillä on sellainen ystävä.” (SAA KK Asta ja Olga K. Nastille 12.2.1944.) Ks. myös SAA KPK Maija V. Nastille 19.6.1944.

⁷⁴² SAA KK Nasti Yrjölle 30.12.1951. Vrt. Waris et al. 1952, 220–252.

⁷⁴³ SAA KK Klaudia Nastille 17.3.1947; Laitila 2016, 426–430; Vrt. Nevalainen 1994, 483–486.

⁷⁴⁴ Waris et al. 1952, 231–238.

⁷⁴⁵ SAA KK Nasti Yrjölle 21.12.1951; SAA KK Nasti Yrjölle 30.12.1951.

⁷⁴⁶ SAA KK Nasti Yrjölle 25.5.1959.

⁷⁴⁷ SAA KK Nasti Annille 14.11.1960.

ja 1970-luvulla Nasti vieraili Urjalassa entisten ystäviensä luona, mutta kuolema vei ystäviä: hän kirjoitti, että ”alkaa kyläpaikat Urjalassa harventua.”⁷⁴⁸ Eräs ystävä asui Mikkelissäkin:

Sieltä Savosta [Annin ja Yrjön luota] tultua olin ensin Mikkelissä O[- -]n Olgan luona melkein viikon, oli oikein mukava kylämatka. [- -] Sitten läksin Kaisan ja Lempin päville Urjalaan, siellä olin kaksi viikkoa[,] sielläkin oli hyvät oltavat.⁷⁴⁹

Nastin ystäväistä Olga O. oli lapsuudenystävä Salmista⁷⁵⁰, kun Kaisa N. ja Lempi olivat tulleet läheisiksi ystäviksi Urjalan vuosina. Nasti, Kaisa N. ja Lempi kävivät kirjeenvaihtoa keskenään, kun Olga kirjoitti satunnaisesti.

Kokemuksellisesti ja elämäntavallisesti kättilön asema loi jatkuvuutta, mutta varsin vakaasta sosiaalis-yhteisöllisestä asemastaan huolimatta Klaudia ja Nasti Mure kirjoittivat kokevansa ajoittaista yksinäisyyttä. Tämä saattoi liittyä itsenäisen ja vastuullisen työn lisäksi siirtokarjalaisten jakamaan kodinkaipuuseen. Vaikka työ oli keskeinen sisältö kättilöjen kirjeissä, vapaa-aika ja eräänlaiset kunniavieraan tehtävät paikallisissa tilaisuuksissa olivat kirjoittamisen arvoisia tapahtumia. Varsinkin Klaudia sanallisti turhautumistaan Liperin työpaikkansa syrjäisyyteen: ”[s]amapa tuo missä tämän loppu ajan vetelehtii.”⁷⁵¹ Lainaus kertoo siitä yleisemmästä asetelmasta, että vertailukohtana oli menetetty Karjalan aika ja että Mureen sisaret arvostivat sosiaalista ja fyysistä ympäristöään. Yksityiskirjeissä kirjoittamisen ei aina tarvinnut olla ihanteiden mukaista.

4.3 Pienviljelijä vasten tahtoaan

Eläessäni yhteistaloutta pientilalla, [- -] niin ei tällä tilalla pysty sellaisi[a] ansiotuloja hankkimaan millä eläisi vaan joutuu väkisinkin veljien ja sisarien elätettäväksi.⁷⁵²

Näin vetoavasti luonnosteli Yrjö Mure pientilallisen ongelmistaan Valtion tapaturmatoimistolle 1940–1950-lukujen vaihteessa. Veljillä ja sisarilla hän tarkoitti ehkä sekä omaisiaan että ylipäänsä yhteiskunnallista tukea, jota sai sotavammastaan. Osa pientilallisista osallistui myös erilaisiin rakennus- ja metsätöihin.⁷⁵³ Konkreettisesti Mureen asuntoviljelystila osoittautui hankalankokoiseksi verrattuna viljelystilaan, minkä lisäksi siitä puuttui lehmien laidunmaa.⁷⁵⁴ Yrjö Mure

⁷⁴⁸ SAA KK Nasti Yrjölle 4.7.1971.

⁷⁴⁹ SAA KK Nasti Yrjölle 27.1.1971.

⁷⁵⁰ SAA Ha Nastin kotelo, Olga O. Nastille ja Johannekselle 12.7.1958; SAA KK Nasti Yrjölle 14.1.1959; SAA KK Olga O. Nastille 19.12.1958.

⁷⁵¹ SAA KK Klaudia Nastille 14.5.1945.

⁷⁵² SAA HA Yrjö Mure, päiväämätön [1950?] luonnos ”Valtion tapaturmatoimistolle!”. Ks. myös SAA HA Yrjö Mure, ”Veikkaus vihko”.

⁷⁵³ Ks. esim. Kupiainen 2007, 160.

⁷⁵⁴ SAA KK Yrjö Nastille 24.4.1949.

ei ollut kokemuksiensa kanssa yksin, sillä jo aikalaistutkijat Heikki Wariksen johdolla havaitsivat, että etenkin kylmien asutustilojen viljelijät kokivat taloudellisen toimeentulemattomuuden tunteita eivätkä he katsoneet lapsillaan olevan mahdollisuuksia jatkaa tilanpitoa. Taloudellinen toimeentulo koettiin liian niukaksi.⁷⁵⁵

Erilaiset maanhankintalain mukaiset tilatyypit – viljelystilat, asuntoviljelystilat, asuntotilat, asuntotontit, kalastustilat ja lisämaat – oli tarkoitettu päätoimiseen ja osittain tai kokonaan sivutoimiseen viljelyyn sekä omakotitalotonteiksi. Siirtoväelle muodostettiin pääosin viljelys- ja asuntoviljelystiloja, joten Yrjö Mureenkaan asuntoviljelystilan tapauksessa tilaa ei oltu tarkoitettukaan tuottamaan kokonaan päätoimista elantoa.⁷⁵⁶ Yrjön asemaa mutkistivat vielä sodasta saatu invaliditeetti sekä keskikoulusta hankittu koulusivistys, joka teki Yrjö Mureesta poikkeuksellisen valveutuneen asutustilan viljelijän. Sisarusten keskinäisissä kirjeissä Yrjön eräänlaiseksi yksinoikeudeksi muodostui oikeus puhua asutustilan ongelmista,⁷⁵⁷ mutta samalla asutustilan isännyyden myötä Yrjö pystyi irtautumaan veljensä Johanneksen mielipiteistä.

Suomi oli toisen maailmansodan jälkeen Euroopan markkinatalousmaista hitaimmin teollistuvien joukossa. Koko 1950-luvun ajan alkutuotannon osuus oli suurempi kuin teollisuusväestön osuus, ja asutustoiminta jatkui 1960-luvulle asti. Muuhun Eurooppaan verrattuna maata viljelevien suhteellinen osuus oli ennen toista maailmansotaa suurin, minkä lisäksi metsistä suurin osa oli talonpoikien omistuksessa. Niinpä sotienjälkeistä Suomea leimasivat itsenäiset pien- ja perheviljelmät, joiden määrä kasvoi vastoin muita Pohjoismaita ja pääosaa läntistä Eurooppaa. Suomi oli maatalousyhteiskunta, jossa 1960-luvulle saakka pienviljelyksen rinnalla sivuansiot, kuten metsätyöt, toivat rahaa kotitalouksiin.⁷⁵⁸ Tässä alaluvussa Mureen perheen kirjeitä tarkastellaan näiden rakenteiden valossa. Kysymys asutustilasta ja pientilojen elinkelpoisuudesta, maatalouspoliittiset linjat sekä maa- ja metsätalouden murros taustoittavat Yrjö Mureen kokemuksia ja seuraavassa alaluvussa analysoitavaa poliittista toimintaa ja itseymmärrystä.

Tutkin Mureen sisarusten asuntoviljelystilan määrittämää elämäntapaa pro gradu -tutkielmassani (2015), jonka pääotsikoksi valitsin Anni Mureen lausahduksen veljensä Yrjön ammatista: ”hänen ammattiloil ei juuri helpol piä elä.”⁷⁵⁹ Se kuvaa osuvasti Mureen sisarusten kirjeistä välittyvää kokemushistoriaa, kun jälleenrakennuskausi ei ollutkaan heille positiivista rauhaan palaamista, vaan ajanjaksoon sisältyi yksilötason epävarmuutta ja pettymyksiä:

---

⁷⁵⁵ Waris et al. 1952, 171–197.

⁷⁵⁶ Laitinen 1995b, 123; Laitinen 1996, 236–259.

⁷⁵⁷ Vrt. Kivimäki 2018, 34–57.

⁷⁵⁸ Hokkanen 2002, 21–26; Laitinen 1996, 247–251; Pietiäinen 1992, 129–140, 155–156; Sauli 1987, 13; Kananen 1986.

⁷⁵⁹ SAA KK Anni Nastille 12.10.1952.

[S]itä pitäis toisemmanlaisella huolella huolehtia, mutta hänellä ei kannata tämä talonpoikais elämä yhtään [-] aina vaan pois hävittää, en tiijä mitähän oikein takaa ajaa kun helpol meinannoh piädy elättiä[.] [H]änen ammattiloil ei juuri helpol piä elä.⁷⁶⁰

Niin ikään 1960-luvun loppu ja 1970-luvun alku olivat pienviljelijän näkökulmasta aikaa, jolloin valtiovallan koettiin kääntäneen selkänsä pientilallisille. Samaan aikaan ikääntyneet sisarukset joutuivat muuttamaan asennoitumistaan maa- ja metsätaloustöiden tekemiseen, kun vanheneminen ja sairaudet rajoittivat työntekoa eikä nuorempaa sukupolvea ollut.

Mureen sisarusten tapauksessa perheen sosiaalis-kulttuurinen tausta aiheutti sen, että asuntoviljelystilan lunastaminen merkitsi heille maaomaisuuden pienenemistä verrattuna sotia edeltävään aikaan. Sen sijaan etenkin rintamamiehille oma maa-ala tarkoitti taloudellista ja sosiaalista nousua.⁷⁶¹ Koulutetulle ja eräänlaisen yhteistalouden muodostaneille sisaruksille maataloustuotanto ei ollut ainoa toimeentulonlähde, vaan Nasti ja Johannes saivat jatkuvaa palkkatuloa työstään. Perheen tausta ja peritty maalaisliittolaisuus voimistivat henkilöiden kokemaa ja kirjeissä välittämää ristiriitaa, kun sisarukset tasapainoilivat pyrkiesään pitää kiinni entisestä elämäntavasta ja mukauttaa toimintaa yhteiskunnan muuttuessa.

Yrjö Mure oli sotainvalidi, jonka invaliditeetti oli 35 prosenttia ainakin sotienjälkeiseltä ajalta 1960–1970-lukujen taitteeseen saakka. Hän koki päävammansa vuoksi, ettei suoriutunut fyysisesti raskaista maatalous- ja metsätöistä. Yrjö oli hakenut tuloksetta vuoden 1945 alussa sotainvalidien työhuoltoviraston ammattikursseille.⁷⁶² Talvisodan jälkeen Yrjö Mure oli ollut Laatokan Karjalan metsänhoitolautakunnan ja Pohjois-Savon metsänhoitolautakunnan töissä muun muassa metsänleimauksessa, joten jatkosodankin jälkeen hän haki maanlunastuslautakuntien metsätyönjohtajien valmennuskurssille, jonka oli määrä alkaa toukokuussa 1945.⁷⁶³ Pidempiaikaista työtä maanlunastuslautakunnista hän ei kuitenkaan saanut.⁷⁶⁴

⁷⁶⁰ SAA KK Anni Nastille 12.10.1952.

⁷⁶¹ Vrt. Waris et al. 1952, 188–197.

⁷⁶² SAA HA Yrjö Mure, ”Veikkaus vihko”; SAA HA Yrjö Mure, hakemusluonnos Sotainvalidien työhuoltoviraston metsäkurssille 12.1.1945; SAA HA Yrjö Mure, Sotainvalidien työhuoltovirasto 2.3.1945; SAA HA Yrjö Mure, Valtion tapaturmatoimiston päätös 12.10.1945; SAA HA Yrjö Mure, päiväämätön hakemusluonnos metsä- tai puutarha-ammattikurssille; SAA KK Yrjö Johannekselle 7.3.1946; Siirtokarjalaisten tie 4, 697. Vrt. Laine-Frigren 2018, 408–421; Ranta-Knuutila 1992, 14–18, 60, 192, 288–295. Yrjö suunnitteli maanviljelijän ammatista luopumista vielä syksyllä 1953 (SAA KK Yrjö Johannekselle 4.9.1953).

⁷⁶³ SAA HA Yrjö Mure, metsänhoitaja Alpo Sainion laatima todistus 31.3.1941 metsäalan toimiiin siirtymistä varten; SAA HA Yrjö Mure, metsätalousneuvoja A. Murasen laatima työtodistus 15.12.1944; SAA HA Yrjö Mureen laatima hakemus Maatalousministeriön asutusasiainosastolle metsätyönjohtajia valittaessa 8.5.1945.

⁷⁶⁴ Yrjö oli vähän aikaa Lapinlahden maanlunastuslautakunnan töissä (SAA HA Yrjö Mure, päiväämätön hakemusluonnos metsä- tai puutarha-ammattikurssille).

Mureen sisarukset viljelivät kirjeissään negatiivisia diskursseja: ”Vai jo annettiin maat. En tiedä miten alkaa onnistua kun ovat sellaiset hyeenat ympärillä.”⁷⁶⁵ Kuten edellä todetaan, maa oli pysyvyyden merkki, mutta asuntoviljelytilan koko aiheutti Yrjölle ongelmia:

Kyllä ei olisi pitänyt ruveta vai tällaisiin hommiin, täs ei ole muuta kuin itelle kriesua, olisi kai mejän perhe i [= vaikka] vähemmäl elännyt.⁷⁶⁶

Minä olen tullut siihen tulokseen, jos ei karjalaidun asia järjesty[,] niin ei kannata enää rakentaa, eikä kannata ruveta pitämään koko tällaista tilaa. Tässä et ole maanviljelijä etkä muukaan[,] ja jos muu toimi täytyy hankkia, niin silloin ei näinkään suurta maahuushollia tarvita.⁷⁶⁷

Pienempi maa-ala olisi riittänyt harrastusviljelyyn, mutta päätoimiseen maanviljelyyn Yrjö olisi kaivannut suurempaa pinta-alaa.⁷⁶⁸ Asetelmassa on yhtymäkohdista myös asutustilallisten kokemaan yhteiskunnalliseen asemaan ja statukseen. Esimerkiksi Mureen sisarusten tapauksessa asutustila merkitsi heikkenevää asemaa suhteessa sota-aikaa edeltäneeseen tilanteeseen. Heikki Wariksen mukaan etenkin siirtoväestä se osa, joka koki aiemman työnsä menetettynä ja siten statuksensa heikkenevän, katsoi uutta ympäristöä tyytymättömänä.⁷⁶⁹

Tyytymättömyys johti toisinaan tarjotuista asutustiloista kieltäytymiseen. Lapinlahdella oli 1950-luvun alkuun mennessä tehty Wariksen tutkimuksen mukaan noin 150 hallintasopimusta, jotka koskivat siirtoväen tiloja. Noin 70 hakijaa oli luopunut maansaantihakemuksestaan tai kieltäytynyt tarjotusta tilasta, tai heidän anomuksensa oli hylätty. Vapaaehtoisia kauppoja oli tehty noin 30 tilasta.⁷⁷⁰ Puuttuvasta laidunmaasta Yrjö Mure kirjoitti naapurinsa kanssa maatalousministeriön asutusasiainosaston (ASO) ylijohtaja Veikko Vennamolles. Vennamo vastasi ja puolsi maanhankintalainmukaista tilan korjaamista, mutta ratkaisun laidunyhitymän jäsenyydestä tekisi paikallinen yhtymä.⁷⁷¹ Naapurusten ratkaisu ilmentää sitä, että asutustilalliset saattoivat vedota ongelmissaan suoraan ylijohtaja Vennamoon. Vennamo oli arvostettu, koska hän hoiti ripeästi siirtokarjalaisten asioita. Muistitietoaineistoissa Vennamoon liitettiin sankarihahmon viitta.⁷⁷²

Ongelmat ja epävarmuus viivästyttivät rakennustöitä. Talon valmistumisen jälkeen Yrjöä vaivasivat rahavaikeudet ja maanviljely tuntui vastenmieliseltä.

⁷⁶⁵ SAA KK Klaudia Yrjölle 7.5.1947.

⁷⁶⁶ SAA KK Yrjö Nastille 24.4.1949.

⁷⁶⁷ SAA KK Yrjö Johannekselle 22.6.1949.

⁷⁶⁸ Ks. esim. SAA KK Yrjö Nastille 6.3.1949; myös SAA KK Anni Johannekselle 14.3.1949. Anni kirjoitti serkuistaan, että he ”pääsevät pois alapitkästä”.

⁷⁶⁹ Waris et al. 1952, 163.

⁷⁷⁰ Waris et al. 1952, 346.

⁷⁷¹ SAA KK Anni Johannekselle 14.3.1949; SAA KK Anni ja Yrjö Nastille 3.6.1949 (postileima); SAA KK Yrjö Johannekselle 22.6.1949; SAA KK Johannes Nastille 28.6.1949; SAA NLYA, Veikko Vennamon kirje Yrjö Murelle 5.9.1949.

⁷⁷² Virtanen 2018, 26–31; Raninen-Siiskonen 1999, 168.

Kevät 1953 oli kiireinen, joten Yrjö kirjoitti olevansa ”elämän tuulimyllyssä”, mistä hän jatkoi:

Tässä ammatissa on tehtävä työtä enemmän, kuin mitä jaksaisi [-] ja sittenkään ei tahdo pysyä tasapainossa. Työn helpottamiseksi pitäisi olla koneita, mutta ei ole pääomaa millä ostaisi ja toiseksi näin pienelle tilalle ei kannata. Ihmistyövoimaa käyttäen täytyy monta työtä tehdä monta päivää ennenkuin selviää.⁷⁷³

Yrjön kokemukset työmäärästä ja tilakoosta rinnastuvat Heikki Wariksen ja tämän tutkimusryhmän tuloksiin siitä, että asutustilallisten negatiiviset kokemukset olivat yhteydessä tilan kokoon ja sitä kautta toimeentulonäkymiin. Asutustila oli osan haastateltujen mielestä sellainen, että siitä saisi elannon itselleen, mutta lapsien viljeltäväksi tilasta ei enää olisi.⁷⁷⁴

Yrjö suunnitteli ammatinvaihtoa. Hän oli myös poikkeuksellisen kouluttanutun maanviljelijä; olihan hän käynyt keskikoulun. Yrjö kaavaili luopuvansa tilastaan, jos pääsisi opiskelemaan Liperin invalidien ammattioppilaitokseen. Saateinen syksy 1953 veti mielen matalaksi, ja Johanneksella ja Yrjöllä oli ollut riitaa asutustilasta:

Kyllä kannattaa olla kateellinen maamiehelle, kun näin hyvin ansaitsee. Kyllä kai sitä palkkaa jää, jos koko vuoden sato menee [- -] Kyllä minä olen valmis luovuttamaan tämän ammatin ja jos tahdot, että tila säilytetään, niin olen valmis sen sinulle luovuttamaan ilman mitään myymistä, vaihdamme vain osuuksia ja sillä selvä, en minä ole tätä ottanut hyötyäkseni. Jos voinet pitää ja olla, niin tämän ihanuuden saat. Olen tiedustellut Liperin invalidiammattioppilaitokseen pääsystä ja jos sinne pääsen niin hyvällä omalla tunnolla jätän tämän talouden pidon sinun hoidettavaksi.⁷⁷⁵

Johanneksen käsitys maanviljelystä perustui lapsuuden ja nuoruuden muistoihin Kirkkojoelta sekä kesälomavierailuihin Alapitkällä. Johanneksella oli ollut myös Lahdessa oman työnsä kanssa ongelmia, joten maanviljely ja maaseutuelämä saattoivat näyttää idylliseltä ja nostalgiselta. Toinen tekijä erilaisiin käsityksiin asutustilallisuudesta saattaa perustua siihen, että jo noihin aikoihin pienviljelyksen ihannoiti, nostalgia ja romantiikka olivat osoittautumassa kestäättömiksi. Todennäköisesti Yrjö oli hyvinkin tietoinen keskusteluista, joita käytiin sanomaja aikakauslehdissä. Asutustilallisen yhteiskunnallinen asema ja vireillä ollut asutustilan ostaminen vaikuttivat Yrjön ajattelutapaan, koska taloudelliset näkymät olivat tiukat.⁷⁷⁶

Kuitenkaan Yrjön tai Johanneksen ammatinvaihto ei toteutunut, vaan Yrjö viljeli tilaansa ja Johannes jatkoi kanttorina. Yrjö pystyi kanavoimaan ainakin

⁷⁷³ SAA KK Yrjö Nastille 17.5.1953.

⁷⁷⁴ Waris et al. 1952, 173–177, 195.

⁷⁷⁵ SAA KK Yrjö Johannekselle 4.9.1953.

⁷⁷⁶ JoMA KAP maanhankintalain mukaan myytyjen tilojen myyntiasiakirjat, Kiuruvesi, Lapinlahti 1953 Haf:31, Yrjö Mureen asiakirjanippu, tilan myyntipäivä 4.12.1953; JoMA KM asutustilarekisteri, Lapinlahti, Bd3:7, rajoitusten alaiset tilat 1940–1976, Lapinlahti, Alapitkä, Alaranta rn:o 5, ote 1.4.1957; Valtonen 2004, 233–234; Uljas 2012, 125. Johanneksen toiminnasta Lahden ortodoksisessa seurakunnassa ks. Lipitsäinen 2001, 13–32. Nostalgisista idylleistä ks. myös esim. Elomaa 2006, 332.

osittain pettymyksensä ja epävarmuutensa paikallispolitiikkaan. Ylipäänsä toisen maailmansodan jälkeen sotainvalidien koulutus katsottiin tärkeäksi. Yrjö suunnitteli ammatinvaihtoa invalidien kouluttamisen loppuvaiheessa, sillä sotainvalidien työhuoltolaki oli jatkettuna voimassa vuoteen 1953 asti. Invalidien työhuollon tavoitteena oli toimia sotavammojen korvausmuotona ja mahdollistaa yksilöllinen koulutus sekä työhön sijoittaminen. Ammatti- ja yleiskoulutus kosketti yhteensä noin kolmannelta invalideista, joiden invaliditeetti oli vähintään 30 prosenttia. Samaan aikaan osa asutustilallisista luopui tiloistaan. Vaihtoehtoina olivat maatalon ostaminen vapaaehtoisella kaupalla tai ammatinvaihdos.⁷⁷⁷ Esimerkiksi Mureen serkkujen perhe luopui asutustilasta ja osti Varkaudesta tilan vapaaehtoisella kaupalla.⁷⁷⁸

1950-luvun puolivälistä 1960-luvun jälkipuoliskolle Mureen sisarusten kirjeissä keskusteltiin pääosin positiivisesti maanviljelystä, vaikka ajoittain Yrjö oli huolissaan esimerkiksi matalista kananmunien tuottajahinnoista⁷⁷⁹. Yrjöllä oli tilansa laajennussuunnitelmia, mutta ne jäivät toteutumatta ehkä terveyssyiden ja iän vuoksi. Yrjö oli kuitenkin jo 50-vuotias, eikä tilalle ollut jatkajaa. Tosin jatkajakysymys ei muodostunut kirjeissä käsitellyksi aiheeksi, mikä saattaa selittyä sisarusten perherakenteella. Yrjö Mureen itseymmärrys muuttui 1940–1950-luvun maanviljelijästä 1960–1970-luvun pienviljelijäksi, vaikka hänen maatilansa, peltoa noin neljä hehtaaria ja metsää noin 18 hehtaaria, pysyi koko ajan samana. Syynä muutokseen oli yhteiskunnan raju rakennemuutos, joten pienet asutustilat, etenkin sivutoimiseksi tarkoitetut asuntoviljelystilat ja asuntotilat⁷⁸⁰, osoittautuivat liian pieniksi uudenlaisen maataloustuotannon kaudella.

Vielä 1950-luvulla maatalouspolitiikka oli asutustoiminnan ja rauhaan palaamisen, eli rauhankriisin ratkaisemisen, tavoitteiden mukaista, kun maansaannilla ylläpidettiin yhteiskuntarauhaa, varmistettiin elintarvikehuolto ja pienviljelijöille tarjottiin metsä- ja muita työllisyystöitä. Sen sijaan 1960-luvulla maatalouspolitiikka oli rakennepolitiikkaa, jonka tavoitteena oli maatalouden tehostaminen. Tehostamisesta seurasi ylituotanto-ongelma, jota yritettiin ratkaista peltoalaa vähentämällä. Pientilojen maanviljelyn lopettamista tuettiin muun muassa vuodesta 1969 lähtien pellonvarausjärjestelmällä, joka tunnetaan peltojen pake-toimisena. Samaan aikaan sijoittuu myös niin sanottu suuri muutto. Kun maa-seutu ei tarjonnut enää työtä, oli sitä etsittävä kaupungeista tai Ruotsista.⁷⁸¹

1960-luvun lopulla Yrjöä mietityttivät pakettipellot, uhka yhteislaitumen lakkauttamisesta, maataloustuotteiden ylituotanto-ongelma ja elämä ilman lehmä. Pientilalliset lopettivat maanviljelyä, koska elinkelpoisen tilan kooksi katsottiin Yrjön mukaan 15 hehtaaria. Yrjö myös epäili valtion tavoitteena olevan

⁷⁷⁷ Tarjamo & Karonen 2006, 392–393; Laine-Frigren 2010, 169–170, 186, 189–191.

⁷⁷⁸ Heikkilä 2015, 82.

⁷⁷⁹ Heikkilä 2015, 66.

⁷⁸⁰ Laitinen 1996, 242.

⁷⁸¹ Granberg 2004, 168–179; Haapala 2004, 234–254; Kupiainen 2007, 157–168; Kivimäki 2015b, 300.

pientilojen lopettamisen, mikä ilmeni pientilallisten kohtuuttomaksi koettuna verotuksena. Verouudistus tarkoitti sitä, että pinta-alatietoihin perustuneesta verotuksesta siirryttiin tuotannon verottamiseen.⁷⁸² Maatalous oli myös omavaraista viljelyä kannattavan Johanneksen mielestä peruselinkeino, joten 1960-luvun lopun tilanne peltopaketteineen ja lehmien teurastuspalkkioineen tuntui käsittelemättömältä:

Yhteiskunta vallassa olijoiheen murskaa maamiehen elämän ja tekee hänestä työläisten orjan ja mikä lieneekään kansamme kohtalo emme tiedä. Pahuuden valtaan ihmiskunta vaipuu. Maidon ja viljan hinta poletaan ja metsät kiskotaan veroina.⁷⁸³

Karjaa on lastattu teurasautoihin sellaisilla tiloilla, joissa pellot ”paketoitiin”. Oikein hyvää jalostettua karjaa lastataan vain teurastamolle. Elämä on kuin hölmölässä.⁷⁸⁴

Kovasanainen ilmaisu lienee yhteydessä siihen, että maatalouspolitiikan suunnanmuutos oli nopea ja äkkijyrkkä. Esimerkiksi peltojen palkkioraivaus ja kylmien tilojen perustaminen olivat päättyneet vasta vuonna 1967.⁷⁸⁵

4.4 Pienviljelijä ja vennamolaisuus

Mureen sisarusten kirjeet havainnollistavat siirtokarjalaistaustaisten asutustilallisten osallistumista poliittiseen toimintaan paikallistasolla. Samalla kirjeet kertovat poliittisten näkemysten muuttumisesta suhteessa yhteiskunnalliseen rakennemuutokseen. Paikallispolitiikka määrittyy tässä yhteydessä etenkin yhteisten asioiden hoitamisena kuntatasolla, mikä välittyi kirjeissä käytyinä keskusteluina ja kommentteina. Kommentit koskivat myös valtakunnanpolitiikkaa, jota Yrjö tarkkaili evakkotaustaisena asutustilallisena. Keskustelukumppaneina olivat etenkin Nasti ja Johannes, mutta Anni jättäytyi poliittisten keskustelujen ulkopuolelle. Yrjö Mure oli Lapinlahden kunnanvaltuustossa vuosina 1954–1964 sekä 1968 ja Iisalmen ortodoksisen kirkon valtuustossa 1954–1973. Hän oli keskeinen toimija Alapitkän Maalaisliiton sekä Suomen Pientalonpoikien Puolueen ja Suomen Maaseudun Puolueen paikallisosastoissa 1950-luvulta 1970-luvun alkuun.⁷⁸⁶

⁷⁸² SAA KK Yrjö Johannekselle 13.7.1969; SAA KK Yrjö Nastille 18.12.1969; SAA KK Yrjö Johannekselle 10.12.1970. Vrt. Laitinen 2010, 371–372.

⁷⁸³ SAA KK Johannes Yrjölle pääsiäisenä 1969.

⁷⁸⁴ SAA KK Johannes Yrjölle 22.5.1969; Granberg 2004, 168–174; Kovanen 2012, 40–41.

⁷⁸⁵ Granberg 2004, 168–179; Haapala 2004, 234–254; Kupiainen 2007, 157–168.

⁷⁸⁶ SAA LT Maalaisliiton Alapitkän paikallisosaston jäsenkirja N:o 1, 10.4.1954; SAA LT ilmoitus yhdistysrekisteriin 18.5.1959; SAA LT kirjekuori sihteeri Yrjö Murelle heinäkuussa 1959; SAA LT lähetelista päivämätön; Petsalo 1980, 31–32; Partanen 1999, 69–73; Heikkilä 2015, 85–91.

Yrjö Mure oli toimija, joka järjesti puolueen paikallistoimintaa ja edusti Lapinlahden kuntaa. Niinpä hänen asemaansa ja toimintaansa analysoidaan suhteessa siirtoväen ja pienviljelijöiden poliittiseen toimintaan sotien jälkeisinä vuosikymmeninä.⁷⁸⁷ Yrjön kirjoittamista kirjeistä on pääteltävissä, että hän paneutui antaumuksella luottamustoimiensa hoitamiseen. Hän esimerkiksi raportoi sisaruksilleen saamistaan äänimääristä, menneistä ja tulevista kokouksista ja ajankohtaisista kysymyksistä. Toisinaan Yrjö saattoi suoraan ilmaista, että oman tilan työt kärsivät kokouksiin osallistumisesta.⁷⁸⁸

Siirtoväen paikallispoliittisen asemoitumisen on katsottu vahvistaneen poliittista oikeistoa ja keskustaa, joiden kannatus oli ollut vahvaa luovutetuilla alueilla. Paikallistasolla siirtoväki asettui ehdolle paikallisiin puolueisiin, eikä karjalaisten omia puolueita perustettu. Tosin vuoden 1945 kunnallisvaaleissa karjalaisilla oli asuinpaikkakunnillaan omia erillisiä listojaan, minkä jälkeenkään vaaliliittojen nimissä mainittiin edelleen siirtoväki. Etenkin Viipurin läänin itäinen vaalipiiri oli ollut maalaisliiton ydinaluetta, ja puolueen kannatus oli voimistunut toisen maailmansodan vuosina. Sen sijaan vasemmiston kannatus pysytteli pienenä, eikä siirtoväki vaikeuksistaan huolimatta radikalisoitunut. Siirtoväkeen kuuluneilla katsotaan olleen peritty poliittinen katsomus, joka säilyi sodan jälkeen uusilla asuinseuduilla. Esimerkiksi maalaisliiton kannatus säilyi 1940-luvulta 1960-luvun puoliväliin melko tasaisena, sillä talonpoikaispuolueen äänestäjät olivat pääosin yhteiskunnan elinkeinorakenteen muutoksesta huolimatta työ- ja asuinpaikoissaan pitäytyvää maalaisväestöä.⁷⁸⁹

Asutustoiminta ja muiden uusien tilojen perustaminen olivat vahvistaneet agraaripuolueen kannatusta, vaikka jo 1950-luvulla yksimielisyys asutustoimintaa kohtaan sai säröjä. Sen jälkeen elinkeinoja- ja asutusta koskeva rakennemuutos kiihtyi. Maatalouden murroksen myötä Maalaisliitto-Keskustan kannattajakunnan painopiste muuttui, sillä puolue ajoi maatalouspolitiikkaa, jonka tavoitteena oli tuotannon kehittyminen ja toimeentulon paraneminen. Tämän vuoksi osa pien- ja asutustilallisista koki, että maalaisliittolainen politiikka tuki suurempien tilojen viljelijöitä Etelä-Suomessa, kun ylituotanto-ongelmia laitettiin heidän, pääosin itä- ja pohjoissuomalaisen maidontuottajien, piikkiin.⁷⁹⁰

Myös maalaisliiton sisällä oli hajaannusta, kun puolueen pienviljelijäjäseniä Veikko Vennamon johdolla erosi ja järjestäytyi Suomen Pientalonpoikien Puolueen jäseniksi vuonna 1959.⁷⁹¹ Aarni Virtasen *Vennamo*-tutkimus (2018) rakentaa

⁷⁸⁷ Helander (toim.) 1971; Enävaara 1979; Hokkanen 2002; Saarenmaa 2012, 151–173; Keränen 2015; Katajisto 2017; Virtanen 2018.

⁷⁸⁸ SAA KK Yrjö Nastille 16.10.1956; SAA KK Yrjö Nastille 14.12.1956; SAA KK Yrjö Nastille 21.12.1956; SAA KK Yrjö Nastille 31.3.1957; SAA KK Yrjö Nastille 7.5.1959; SAA KK Yrjö Nastille 6.3.1961; SAA KK Yrjö Johannekselle 10.3.1961.

⁷⁸⁹ Vares 2019, 303–338; Hokkanen 2002, 21–26; Waris et al. 1952, 308–313.

⁷⁹⁰ Hokkanen 2002, 21–26; Pietiäinen 1992, 129–140, 155–156; Sauli 1987, 13; Kananen 1986.

⁷⁹¹ Hokkanen 2002, 460–464; Virtanen 2018, 69–103; Katajisto 2017, 199, 232; Pietiäinen 1992, 138–140.

kokonaiskuvaa Veikko Vennamosta ja häneen henkilöityvästä vennamolaisuudesta eli Vennamon herättämästä poliittisesta liikkeestä.⁷⁹² Käsitteestä vennamolaisuus tuli kuitenkin jo 1960-luvun alussa Suomen Pientalonpoikien Puolueen jäsenten mielestä pilkkanimi, jota käytettiin muun muassa maalaisliiton propagandassa. Analyyttisenä käsitteenä vennamolaisuutta käyttää Jukka Partanen artikkelissaan ”Salmin evakot politiikan pyörteissä Pohjois-Savossa” (2018), jossa hän tarkastelee salmilaisten osallistumista paikallispolitiikkaan toisen maailmansodan jälkeen sekä vennamolaisuutta siirtoväkeä koskettaneena ilmiönä. Pohjois-Savo oli aluetta, jossa vennamolaisuus vaikutti voimakkaasti asutustiloilla asuneiden karjalaisevakkojen parissa, eikä Yrjö Mure tehnyt poikkeusta osallistuessaan vennamolaiseen liikkeeseen.

1940–1950-lukujen taitteessa kirjoitetuissa kirjeissä Yrjö Mureen poliittinen toiminta ei juuri tule ilmi. Tuolloin Yrjö koki voimakasta epävarmuutta, eikä yhteiskunnallisista toimista mainittu veroilmoituksia tai rukoushuonetta lukuun ottamatta. Tätä selittää myös se, että kirjeissä huomio kohdistettiin muihin asioihin, kuten asuntokysymyksiin, asutustilan rakentamiseen sekä maa- ja metsätöihin.⁷⁹³ Samaan aikaan asutustiloihin liittyvät kysymykset olivat esimerkiksi Yrjön kannalta ajankohtaisempia kuin kunnallispolitiikka. Tästä kertoi muun muassa Yrjö Mureen naapurinsa kanssa kirjoittama kirje asutustilaongelmista suoraan Veikko Vennamolalle.⁷⁹⁴ Vennamo oli luotettu asioiden ratkaisija, johon vedottiin erilaisten ongelmien vuoksi: Veikko Vennamo asutusasiainosaston ylijohdajana otti suoraan hoidettavaksi asutustilallisten ongelmia ja kohtasi heitä kiertäessään ympäri Suomea erilaisissa tilaisuuksissa.⁷⁹⁵

Sen sijaan pääosin *Laatokka*-sanomalehdestä ja Lapinlahden kunnan keskusvaalilautakunnan arkistosta selviää, että pian Lapinlahdelle tultuaan Yrjö Mure avusti korvausanomusten laatimisessa, teki toistenkin veroilmoituksia ja oli vuonna 1947 siirtoväen ja Kuopion osuusliikkeen välisessä toimikunnassa sekä Lapinlahden karjalaisten kunnallisvaaliehtokkaana karjalaisten vaaliliitossa. Vaaliliiton listoilla oli kymmenen karjalaista, mutta kaikki karjalaistautaiset eivät olleet mukana tässä vaaliliitossa. Seuraavissa kunnallisvaaleissa Yrjö oli Maalaisliiton ja siirtoväen vaaliliiton ehdokkaana, mutta kummallakaan kertaa häntä ei valittu. Ortodoksiyhteisön sisällä Yrjö toimi Alapitkän tiistaiseuran rahastonhoitajana. Samalla hän vastasi varainkeruusta Alapitkän kylään rakennettavaa

⁷⁹² Partanen 2018, 260–285; Virtanen 2018, 102. Ks. myös Granberg 2004.

⁷⁹³ SAA KK Yrjö Nastille 28.9.1947; SAA KK Yrjö Nastille 15.10. 1947; SAA KK Yrjö Nastille 13.12. 1947; SAA KK Yrjö Nastille 18.12. 1947; SAA KK Yrjö Nastille 30.12.1947; SAA KK Yrjö Johanneselle 3.9.1947; SAA KK Yrjö Johanneselle 18.9.1947; SAA KK Yrjö Johanneselle 2.10.1947; SAA KK Yrjö Johanneselle 2.11.1947; SAA KK Yrjö Johanneselle 13.11.1947; SAA KK Yrjö Johanneselle 7.12.1947; SAA KK Yrjö Johanneselle 18.12. 1947; SAA KK Yrjö Johanneselle 31.12.1947.

⁷⁹⁴ SAA NLYA, Veikko Vennamon kirje Yrjö Mureelle 5.9.1949. Vennamon roolista Alapitkän siirtokarjalaisille ks. myös Rojo 2011, 41–42.

⁷⁹⁵ Virtanen 2018, 33, 39.

ortodoksista rukoushuonetta varten. *Laatokka*-lehden toimittaja teki oikeuksistaan tiukasti kiinni pitävästä Yrjöstä jutun kevättalvella 1951.⁷⁹⁶ Jutussa Yrjö Mureesta kerrotaan, että

tämä Salmin Kirkkojoelta kotoisin oleva ja Salmin keskikoulun käynyt maanviljelijä osaa pitää oikeuksistaan kiinni, silloinkin, kun meitä tavallisia pitkätukkaisia saataan jymäyttää. Ja niinkuin jymäytetäänkin.⁷⁹⁷

Artikkeli oli otsikoitu kuvaavasti Yrjön lausahdukselle ”Jos ei silmiään pidä auki saa tyhjästäkin maksaa”. Yrjö oli nimittäin saanut valituksillaan aikaan sen, että asuntoviljelystilan hinta aleni merkittävästi.⁷⁹⁸ Lisäksi kirjeistä käy ilmi Mureen sisarusten herkkä valitusalttius ja vahva tietoisuus omista oikeuksistaan.

Kunnallisessa kontekstissa Lapinlahden Karjalaiset ry. vetosi paikkakunnalla asuviin entisiin salmilaisiin 1950-luvun alussa, että olisi ”taisteltava karjalaisina yhteisenä rintamana.”⁷⁹⁹ Ehdokkaiden korostettiin ajavan ”karjalaisen talonpoikaisväestön ja muun keskiluokan etuja ja erikoisesti kaikkien Maanhankintalain alaisten asiaa”.⁸⁰⁰ Tässä paikallispoliittisessa tilanteessa Yrjö Mure - ansioituneena evakkokonfliktien ja asutustila-asioiden selvittelyssä ja yleisessä yhteiskunnallisessa valveutuneisuudessa – koki asemansa henkilökohtaisten mutta etenkin karjalaisten etujen edistäjänä. Kun Yrjö täytti 40 vuotta, hän kirjoitti veljelleen, että hänen elämänsä oli ollut ”kovin vaihtelevaista”. Hän jatkoi: “[s]itä on

---

⁷⁹⁶ Laatokka 19.6.1945 ”Korvausanomusten laatiminen”; Sisämaa-Laatokka 22.4.1947 ”Siirtoväen juhla Lapinlahdella”; Sisämaa-Laatokka 30.11.1947 ”Lapinlahden karjalaiset kunnallisvaaleihin”; Laatokka 12.2.1950 ”Alapitkän Tiistaiseura”; Laatokka 14.9.1950 ”Karjalaisia ehdokkaita kunnallisvaalilistoilla, Lapinlahti”; Laatokka 30.9.1950 ”Karjalaisten vaalipalsta. Lapinlahdella asuva ent. Salmin siirtoväki”; Laatokka 1.3.1951 ””Jos ei silmiään pidä auki saa tyhjästäkin maksaa””; LKA KEVL liite keskusvaalilautakunnan kokouksen 27.10.1947 pöytäkirjaan ja pöytäkirja 4.12.1947, 1 §; LKA KEVL pöytäkirja 23.10.1950, 4§ ja liite pöytäkirjaan 23.10.1950; SAA KK Yrjö Johannekselle 7.2.1946; SAA LT puhe ”Hyvät juhlavieraat”; SAA LT katkelma kokouspöytäkirjasta; SAA LT rukoushuonetoimikunnan keräyslistat 1–10, 20.5.1951. Yhteistyö osuusliikkeen kanssa mainitaan välillisesti kirjeissä. Yrjö kertoi veljelleen, että osuusliikkeen johtaja oli luvannut järjestää rakennustarvikkeita kuten sementtiä, lasia ja eristeitä (SAA KK Yrjö Johannekselle 2.10.1947).

⁷⁹⁷ Laatokka 1.3.1951 ””Jos ei silmiään pidä auki saa tyhjästäkin maksaa””.

⁷⁹⁸ JoMA KT luettelot maanhankintalain mukaan tehdyistä tyytymättömyysilmoituksista 1945–1959, Ba:1, tapaus 1285; JoMA KT pöytäkirjamuistiot 1950–1951, Cc:3, n:o 1285, 291 §; JoMA KT kantapöytäkirjat 1949–1950, Ca:2, 291 § ja 361 §; JoMA KT asiakirjavihkot 1950, §:t 281–388, Ea:11, asiakirjat 25.9.1950 pöytäkirjan 291 § :n ja 15.11.1950 pöytäkirjan 361 §:n kohdalla, G. K:n kirje tarkastuslautakunnalle 21.5.1950 ja Yrjö Mureen laadittama metsäarvio 21.8.1950 ja metsäarvio 10.11.1950; Laatokka 1.3.1951 ””Jos ei silmiään pidä auki saa tyhjästäkin maksaa””.

⁷⁹⁹ Laatokka 30.9.1950 ”Karjalaisten vaalipalsta. Lapinlahdella asuva ent. salmilainen siirtoväki”.

⁸⁰⁰ Laatokka 30.9.1950 ”Karjalaisten vaalipalsta. Lapinlahdella asuva ent. salmilainen siirtoväki”.

oppinut tai ainakin opetettu tuntemaan mitä on elämän ja olemassa olon tais-
telu.”⁸⁰¹ Taistelulla Yrjö viitanee sota- ja evakkovuosiin sekä vaikeisiin asutus-
tilallisen alkuvuosiin.⁸⁰² Hänen aikalaiskokemuksissaan jälleenrakennuskautta
eivät kehystä toiveikkuus ja terapeutisuus, jotka muistelukerronnassa liitetään
työhön. Muistelijoiden kuvauksissa työ on ollut keino purkaa menetykset ja pet-
tymykset sekä unohtaa tai vaieta ongelmat.⁸⁰³ Edelleen kirjeistä välittyvän Yrjön
kirje-minän keskiössä olivat asustilallisen arkikokemukset, mutta Yrjö Mure
osallistui kodin piirin ulkopuolella maalaisliiton eduskuntavaalityöhön vuoden
1951 eduskuntavaaleissa.⁸⁰⁴

Syksyn 1953 kunnallisvaaleissa Yrjö Mure oli ehdolla Maalaisliiton, pienvil-
jelijäin, siirtoväen ja palkannauttijain vaaliliitossa, ja hän pääsi omien sanojensa
mukaan läpi ”aika suurella äänimäärällä”.⁸⁰⁵ Vaalien jälkeen Yrjö Mure oli pe-
rustamassa Maalaisliiton Alapitkän paikallisosastoa, jonka puheenjohtajaksi hän
ryhtyi.⁸⁰⁶ Kun Yrjö valittiin Lapinlahden kunnan kansakoululautakuntaan, hän
kirjoitti, että ”on Alapitkältä hyvä siirtoväen edustus, [kun] on melkein joka lau-
takunnassa siirtoväen mies.”⁸⁰⁷ Yrjön lausahdus viittaa siihen, että kunnallispo-
litiikassa karjalaisille oli tärkeää omien edustajien mukanaolo. Siten he saattoivat
edistää tärkeiksi kokemiaan asioita.⁸⁰⁸ Vaikka kirjeissä käsiteltiin yhteiskunnal-
lista vaikuttamista, edelleen Yrjö kirjoitti rakentamisajan rahahuolista, maamie-
hen pienistä ansioista ja muista murheistaan. Kunnallispolitiikka toi ehkä kaivat-
tua sisältöä pienviljelijän epävarmaksi koettuun arkeen.⁸⁰⁹ Syksyllä 1956 Yrjö
Mure uusi valtuustopaikkansa. Vaaliliiton nimenä oli ”Maalaisliittolaisen Pien-
viljelijäin- ja Siirtoväen vaaliliitto”, joten paikallispoliittisesti pienviljelijä- ja siir-
toväkikysymykset säilyivät ajankohtaisina läpi 1950-luvun.⁸¹⁰

Eräänlaisena taitekohtana Yrjön poliittisessa itseymmärryksessä oli maa-
laisliitosta Veikko Vennamon Suomen Pientalonpoikien Puolueeseen siirtymi-
nen. Pohjois-Savo oli Veikko Vennamo vankkaa tukialuetta. Vennamo keräsi so-
tijen jälkeisissä eduskuntavaaleissa siirtokarjalaisten ääniä maalaisliiton ehdok-
kaana. Salmin siirtokarjalaisille hän oli osittain tuttu jo 1930-luvun lopulta, jolloin

---

⁸⁰¹ SAA KK Yrjö Johannekselle 23.4.1952.

⁸⁰² Vrt. SAA LT *Taistelu karjalaisten elinkysymyksistä* -vihkonen (1951).

⁸⁰³ Palomäki 2011, 11–12; Hytönen 2014, 232–236; Kaarninen 2015, 199.

⁸⁰⁴ SAA LT ”Arv. karjalainen luottamusmies”, päiväämätön tiedote vuodelta 1951.

⁸⁰⁵ SAA KK Yrjö Johannekselle 8.10.1953; LKA KEVL liite pöytäkirjaan 25.8.1953, pöytä-
kirja 2.9.1953, 3 § ja pöytäkirja 23.10.1953, 2 ja 3 §.

⁸⁰⁶ SAA KK Yrjö Johannekselle 21.12.1953; SAA LT Maalaisliiton Alapitkän paikallis-
osaston jäsenkirja N:o 1, 10.4.1954; SAA LT kirje 29.9.1954.

⁸⁰⁷ SAA KK Anni ja Yrjö Nastille 24.1.1955; LKA KUKU 1954, 10, 47–48; LKA KUKU
1955, 45.

⁸⁰⁸ Jyrkilä 1976, 127–132; Kuikka 1999, 203.

⁸⁰⁹ SAA KK Yrjö Johannekselle 4.12.1952; SAA KK Yrjö Nastille 17.5.1953; SAA KK Yrjö
Johannekselle 4.9.1953; SAA KK Yrjö Nastille 17.5.1953; SAA KK Yrjö Nastille
15.11.1953.

⁸¹⁰ SAA KK Yrjö Nastille 16.10.1956; LKA KUKU 1956, 48–50; LKA KEVL pöytäkirja
3.9.1956, 5 §.

oli istunut käräjiä Salmassa. Asutustoiminnan vuoksi maatalousministeriön asutusiasianosaston ylijohdaja Vennamon suhde maataloussiirtoväkeen oli läheinen, joten 1950-luvun alussa Kuopion läänin läntisen vaalipiirin ehdokkaaksi asettunut Vennamo oli siirtokarjalaisten suosikki. Sen sijaan maalaisliiton johdon kanssa Vennamo joutui riitoihin. Maalaisliiton jakautumisen taustalla olivat henkilö- ja asiasyyt. Muun muassa maataloustuotannon ylituotannon syntymisen ja sen rajaamispolitiikan seurauksena etenkin pienviljelijät kokivat asemansa heikenevän 1950-luvun puolivälissä. Perustamansa Suomen Pientalonpoikien Puolueen puheenjohtajana Vennamo puhutteli maalaisliittolaisista etenkin sitä osaa, johon vetosi herravivahainen populismi.⁸¹¹

Veikko Vennamon johdolla perustettiin Suomen Pientalonpoikien Puolue (SPP). Perustamistilaisuuteen Pieksämäelle 9.2.1959 oli kutsuttu maalaisliittoon kriittisesti suhtautuneita henkilöitä. Suurin osa noin 400 läsnäolijasta oli maalaisliittolaisia sekä pienviljelijöitä ja asutustilallisia Pohjois-Savosta.⁸¹² Uuden puolueen perustamiskokouksessa oli läsnä siirtokarjalaistaustaisten joukossa myös Yrjö Mure. Mahdollisesti hän oli saanut muun noin 400:n luotetuksi katsotun henkilön tavoin kutsun osallistua tilaisuuteen. Yrjö oli voinut ottaa osaa Asutusliiton toimintaan. Asutusliiton toiminnanjohtaja Eino Poutiainen oli kerännyt kutsuttavien nimiä ja osoitteita.⁸¹³

Toinen vaihtoehto sille, miksi Yrjö oli mukana perustamistilaisuudessa, liittyy perheen karjalaisuuteen. Yrjö kirjoitti perustamistilaisuuden jälkeen nimittäin, että "[t]ässä tilaisuudessa oli paljon väkeä, voi sanoa että Laatokan-Karjalaiset kokonaisuudessaan."⁸¹⁴ Maininta laatokankarjalaisten osallistumisesta puolueen perustamiseen viittaa todennäköisesti Laatokan Karjalan liittoon eli Laatokankarjalaisten Liitto ry:hyn ja sen jäsenistöön. Liiton toiminnassa oli tuohon aikaan mukana myös Veikko Vennamo, joka oli ainakin vuonna 1960 liiton puheenjohtaja.⁸¹⁵ Tämä voisi selittää sitä, että Johannes kysyi kirjeessään jo puolueen perustamista seuraavana päivänä: "Olitko Yrjö Pieksämäellä uuden puolueen perustamistilaisuudessa?"⁸¹⁶ Johannes vaikuttaa olleen hyvin perillä valtakunnanpolitiikasta ja ennakoineen oikein veljensä toimia, joihin näyttää suhtautuneen ymmärtävästi. Yrjö itse ei kokenut asetelmaa niin suoraviivaiseksi.

Pian puolueen perustamisen jälkeen Yrjö kirjoitti sisarelleen, että koki oman asemansa hieman epämiellyttäväksi: "Tässä on vähän kiusallisessa tilanteessa,

---

⁸¹¹ Hokkanen 2002, 460–465; Kinnunen, E. 2006, 248–252; Katajisto 2017, 199–201, 232; Partanen 2018, 268–274; Virtanen 2018, 94–98.

⁸¹² Hokkanen 2002, 460; Kinnunen, E. 2006, 248; Keränen 2015, 224–225; Partanen 2018, 268–274; Virtanen 2018, 95.

⁸¹³ Virtanen 2018, 28–29, 95; Keränen 2015, 224.

⁸¹⁴ SAA KK Yrjö Nastille 15.2.1959.

⁸¹⁵ Länsi-Savo 27.1.1957 "Laatokankarjalaisten Liiton"; Länsi-Savo 23.4.1960 "Laatokankarjalaisten liiton vuosikokous". Vuonna 1946 Laatokan Karjalan Maakuntaliiton nimi oli muutettu Laatokankarjalaisten Liitto ry:ksi (Laatokka 7.11.1946 "Nimi muutui").

⁸¹⁶ SAA KK Johannes Yrjölle 10.2.1959.

kun perustivat uuden puolueen ja tavallaan minä lukeudun uuden puolueen ryhmittymään, kun olin sen perustamistilaisuudessa Pieksämäellä.”⁸¹⁷ Nastille Yrjö jakoi välittömiä kokemuksiaan, jotka olivat vielä jäsentymättömiä:

Saa nähdä miten tämä uusi puolue ”Suomen pientalonpoikien r.y.” tulee menestymään. Toivirikkain [sic] mielin lähtivät liikkeelle, mutta teoria ja käytäntö ovat aivan eri asioita. Voi olla että se rupeaa voimistumaan mutta voi olla että se kuolee alkuunsa, riippuu siitä miten pontevasti uusi puolue pystyy asioita ajamaan. Täällä paikkakuntalaiset katsovat vähän karsain silmin, mutta väliäkö siitä, pieneläjät sensijaan tervehtivät uutta puoluetta tyydytyksellä. Se siitä, niin se yhteiskunta on käymistilassa.⁸¹⁸

Veljelleen hän kirjoitti vasta kymmenen päivää myöhemmin kuin sisarelleen, mikä näkyy analyttisempänä otteena. Esimerkiksi pohdinta uuden puolueen merkityksestä ja suhteesta vasemmistoon olivat jäsentyneet:

Kysyt, olinko Pieksämäellä uuden puolueen perustamistilaisuudessa, kyllä olin ja paljon siellä oli väkeä kautta Suomenmaan. Niin se uusi puolue ”Suomen pientalonpojat r.y.” perustettiin, saa nähdä miten se tulee pärjäämään vai kuoleeko alkuunsa. Kyllähän sillä edellytyksiä on, kun se saa useammasta puolueesta kannattajia. Etenkin vasemmiston taholta on tyydytyksellä tervehditty uuden puolueen syntymistä. Millä tavalla siten tämä uusi puolue rupeaa asioita ajamaan ja toimimaan, siitähän riippuu sen vahvistuminen. Maalaisliitto jo tässä vaiheessa pelkää menettäneensä ainakin osan edustajistostaan. Ensi vaalit kun on suoritettu, niin silloinhan vasta näkee, onko tällä uudella puolueella edellytyksiä, jolloin kansa antaa ratkaisun. Maalaisliiton viimeaikainen toiminta ei ole ainakaan pienviljelijöitä miellyttänyt kun se on suosinut yksinomaan suurviljelijöitä, etenkin etelä- ja lounais-suomen suurviljelijöitä.⁸¹⁹

Yrjön kirjeissä on havaittavissa varautuneisuutta uutta puoluetta kohtaan. Hän katsoi uuden puolueen olevan ikään kuin liian vasemmistomyönteinen suhteessa omaan ajattelutapaansa, ja ylipäänsä hän pelkäsi ääri vasemmiston nousua sekä sen aiheuttamaa epäsovua.⁸²⁰ Mureen perheessä maalaisliittolaisuus oli ollut poliittinen katsontatapa ainakin 1920-luvun alusta lähtien, joten pientalonpoikien jäsenten aatteiden kirjo saattoi tuntua jopa radikaalilta. Perheenjäsenillä ei ollut taustaa pienviljelijäliikkeessä, vaan maalaisliittolaisuus oli periytynyt isältä pojalle.

---

⁸¹⁷ SAA KK Yrjö Nastille 15.2.1959.

⁸¹⁸ SAA KK Yrjö Nastille 15.2.1959.

⁸¹⁹ SAA KK Yrjö Johannekselle 25.2.1959.

⁸²⁰ SAA KK Yrjö Johannekselle 26.1.1959. Kirjeessä Yrjö kommentoi Johanneksen joululahjaksi lähettämää Arvo Tuomisen kirjaa *Maan alla ja päällä* (1958) ja kritisoi voimakkaasti aikansa työvoimapolitiikkaa: ”Siinä [kirjassa] tuotiin esille, miten monella tavalla kommunisti pyrkii pinnalle. On ne vaikeat ajat olleet Suomen itsenäisyyden alkuvuosina, jos ne ovat nytkin. Tämä tällainen pulakausi on otollinen maaperä äärimmäiselle vasemmistolle, sitä nääs on helpompi lietsoa epäsovua ihmisten keskuuteen kuin selittää tyytyväisyyttä. Jos tätä tällaista työttömyyttä jatkuu niin ihmeissä ollaan.” (SAA KK Yrjö Johannekselle 26.1.1959.)

Pientilapainotteisesta Pohjois-Savosta muodostui SPP:n ydinalue, sillä alueen pienviljelijät kokivat Yrjön tavoin pettyneensä maalaisliittoon. Heidän näkökulmastaan maalaisliitto ei tukenut riittävästi maaseudun pienviljelijöitä.⁸²¹ Vuoden 1960 kunnallisvaaleissa Suomen Pientalonpoikien Puoluetta äänestäneet olivat aiemmin kannattaneet pääosin maalaisliittoa mutta myös SDP:tä ja SKDL:ää. Vasemmiston kannattajien saaminen puolueen taakse oli ollut puolueen perustamista organisoineen Veikko Vennamon tavoitteena.⁸²² Yrjön näkökulmasta pientalonpoikia yhdisti etenkin karjalaisuus, jonka vuoksi hänkin ehkä osallistui perustamistilaisuuteen. Paikallispoliittikkona Yrjö Mure lukeutui epävarmuudestaan huolimatta pientalonpoikien puolueen oletettuun pääkannattajakuntaan, asutustilallisiin ja pienviljelijöihin. Keväällä 1959 hän järjesti kotonaan SPP:n Alapitkän seudun puolueosaston perustamiskokouksen ja ryhtyi osaston sihteeriksi. Myöhemminkin hän toimi puolueosaston sihteerinä ja rahastonhoitajana.⁸²³

Vuoden 1960 kunnallisvaaleissa vankinta SPP:n kannatus oli Kiuruvedellä, Lapinlahdella, Pielavedellä, Sonkajärvellä ja Varpaisjärvellä. Lapinlahdella puolueen edustajat saivat kuusi valtuustopaikkaa 31:stä, ja vaalien jälkeen Yrjö Mure siirtyi osaksi uutta pientalonpoikien valtuustoryhmää. Hän istui edellisen valtuustokauden loppuun maalaisliittolaisena.⁸²⁴ Yrjö kirjoitti veljelleen tyynesti, että vaalit olivat menneet kohtuullisesti. Valittujen kuuden pientalonpoikien edustajan joukossa oli myös Yrjö itse. SPP:n valituista edustajista suurin osa oli siirtokarjalaistaustaisia, vaikka ehdokkaiden joukossa oli paljon muitakin kuin siirtoväkeen kuuluneita. Tämä kertonee siitä, että siirtoväen edustajilla oli vankka äänestäjäkunta, jota uuden puolueen perustaminen ei ainakaan haitannut. Valtakunnallisesti SPP sai 3,5 prosenttia äänistä, jotka tulivat pääosin maalaisliiton entisiltä kannattajilta. SPP keräsi eniten kannatusta niistä kunnista, joissa oli asutettuja siirtokarjalaisia.⁸²⁵ Yrjön valinnan jälkeen Nasti kirjoitti kirjeessään kotiväellä: "[v]ai pääsit sinä Yrjö taas valtuustoon".⁸²⁶ Yrjö oli Lapinlahden kunnanvaltuustossa ilmeisesti arvostettu kunnallispoliitikko, koska hän oli

⁸²¹ Hokkanen 2002, 461–465; Kinnunen, E. 2006, 248; Partanen 2018, 260–285; Virtanen 2018, 101.

⁸²² Hokkanen 2002, 461–465; Virtanen 2018, 101.

⁸²³ SAA KK Yrjö Johanneselle 26.1.1959; SAA KK Yrjö Johanneselle 25.2.1959; SAA LT Ilmoitus yhdistysrekisteriin 18.5.1959; SAA LT kirjekuori sihteerin Yrjö Murelle heinäkuussa 1959; SAA LT lähetelista päiväämätön; SAA LT "Henkilövalinnat vuodelle 1973". Lapinlahden kunta. Alapitkän puolueosasto r.y.; Uljas 2012, 133.

⁸²⁴ LKA KUVL kunnanhallitus II Ca:5 kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1959–1960 pöytäkirja 20.1.1960, 4 §; LKA KEVL pöytäkirja 25.8.1960, 3 §; LKA KUKU 1961, 5–6; Kinnunen, E. 2006, 248; Partanen 2018, 274. Ks. myös Nevakivi 2009, 283; Uljas 2012, 195, 210. Vuonna 1959 kesken valtuustokauden pientalonpoikiin siirtyi koko maassa 39 valtuutettua. (Hokkanen 2002, 462.)

⁸²⁵ LKA KEVL pöytäkirja 25.8.1960, 3 § ja pöytäkirja 24.10.1960, 5 ja 6 §; SAA KK Yrjö Johanneselle 10.10.1960; SAA LT "Esitelmäjäljennökset"-vihko vuodelta 1964, Suomen Asutusmuseon perusnäyttelyssä Yrjön kamarissa työpöydän laatikossa; Uljas 2012, 213; Heikkilä 2015, 89.

⁸²⁶ SAA KK Nasti Annille 14.11.1960.

yhtenä kolmesta kunnan edustajana valtakunnallisilla kunnallispäivillä Helsingissä maaliskuussa 1961.⁸²⁷ Syynä saattoi olla myös se, että Yrjöllä oli aikaa osallistua, kun hänellä ei ollut vaimoa ja lapsia ja kun Anni hoiti karjan ja kotitalouden.

Vennamolaisuuden ydinalueella Pohjois-Savossa perustettiin 1950–1960-lukujen taitteessa lähes 250 puolueosastoa. Aiemmassa tutkimuksessa luonnehditaan, että nuorempi siirtokarjalaisväestö tuki vennamolaisuutta, kun vanhempi pysytteli maalaisliitossa.⁸²⁸ Yrjö Mure oli puolueen perustamisen aikoihin 47-vuotias, joten iän puolesta hänen voi katsoa sijoittuvan noiden sukupolvien väliin. Tämä saattoi olla myös yksi syy Yrjön epäröinnille uuden puolueen perustamisen aikaan. Noin vuoden kuluttua SPP:n perustamisesta sillä oli yli 1 000 puolueosastoa ja 40 000 jäsentä. Esimerkiksi Pielavedellä oli 13 osastoa.⁸²⁹

Myös Yrjö Mureen henkilöarkistossa säilyneistä asiakirjoista käy ilmi vennamolaisen politiikan luonne. Veikko Vennamon kampanjointi perustui hänen persoonaansa, eli vaalimainoksissa vedottiin Vennamoon henkilönä sanoin ja kuvin. Aarni Virtanen esittää, että kuvalliset vaalimainokset tehosivat etenkin ortodoksisirtoväkeen, jonka uskonnossa kuvilla on luterilaista suurempi merkitys. Vaalimateriaalia lähetettiin suoraan henkilökohtaisena postina, kuten jo vuonna 1954 suoraan Maatalousministeriön asutusasiainosastolta (Asolta) saatuihin 150 000 osoitteeseen, tai paikallisosastojen sihteereille edelleen jaettaviksi.⁸³⁰

Vuoden 1964 lopulla Yrjö Mure piti SPP:n Lapinlahden valtuustoryhmälle puheen, jossa käsitteli kulunutta neljää vuotta. Yrjö katsoi, että valtuustoryhmään kohdistuneet odotukset olivat olleet suuremmat kuin mihin kunnallisjärjestö ja kuusi edustajaa kuntapolitiikassa pystyivät. Poliitiikka vaati Yrjön mielestä taktikointia ja ryhmänjäsenten yksimielisyyttä yhteisen edun nimissä. Tärkeimmäksi saavutukseksi hän nimesi SPP:n Lapinlahden valtuustoryhmän saavuttamat edustajapaikat kunnanhallituksessa ja eri lautakunnissa. Yhteiskunnallisena tavoitteena oli syrjäseutujen tieverkon parantaminen ja verotuksen nousun estäminen, mistä jälkimmäiseen valtuustoryhmä ei onnistunut puuttumaan: ”Näin yhteiskunnan menojen paisuessa on ikäväkseni todettava, että verotus seuraa sitä mukaa kuin yhteiskunnan valtavia uudistuksia toimeen pannaan.”⁸³¹ Puhetta ja Yrjön kirjeitä yhdistää huoli taloudellisesta kestäväydestä. Puheessa Yrjö asettui vastustamaan menojen kasvua ja liian ripeitä investointeja.

---

⁸²⁷ SAA KK Yrjö Johannekselle 10.3.1961.

⁸²⁸ Partanen 2018, 274. Ks. myös Nevakivi 2009, 283; Uljas 2012, 195, 210; Virtanen 2018, 101–102.

⁸²⁹ Virtanen 2018, 100.

⁸³⁰ Ks. esim. SAA LT ”Arvoisa Tukimies” -vaaliaineistoa Veikko Vennamon valitsijayhdistykseltä; SAA LT kirjekuori SPP:n Alapitkän osasto, siht. Yrjö Mure, postileima 27.7.1959; SAA LT vaalimainokset; Virtanen 2018, 28, 32–33.

⁸³¹ SAA LT ”Esitelmäjäljennökset” -vihko vuodelta 1964, Suomen Asutusmuseon perusnäyttelyssä Yrjön kamarissa työpöydän laatikossa.

Puheen loppuksi Yrjö innosti toimimaan niin, että seuraavalle vaalikaudelle saataisiin lisää edustajia Lapinlahden kunnallispolitiikkaan.

Sen sijaan seuraavat kunnallisvaalit (1964) olivat SPP:lle tappiolliset. Lapinlahdella SPP:n ehdokkaat olivat Suomen Pientalonpoikien Puolueen ja sen kanssa vaaliyhteistyötä kannattavien kauppiaiden, autoilijoiden ja pienyrittäjien vaaliliitossa. Kunnallisvaalitappiota edelsivät pientalonpojille ongelmalliset vuoden 1962 presidentinvaalit ja eduskuntavaalit. Siirtokarjalaiset kannattivat Kekkosta ja maalaisliittoa. Vennamon toimintaan oltiin pettyneitä puolueen sisällä, joten vuoden 1964 kunnallisvaaleissa puolueen valtuutettujen määrä laski yhteensä alle puoleen aiemmasta.⁸³² Yrjö nimesi oman putoamisensa syyksi Lapinlahden ja Maaningan kuntien välisen rajansiirron, jonka vuoksi Lapinlahden kunnan väkimäärä ja valtuuston paikkamäärä vähenivät. Yrjö jätti mainitsematta puoluetta jakaneet erimielisyydet ja hajaannuksen, joiden oli uskottu johtavan koko puolueen katoamiseen.⁸³³ Yrjö ei kokenut vaalitappiota vain henkilökohtaisena pettymyksenään. Hän kirjoitti, että muitakin kokeneita poliitikkoja, joiden joukkoon Yrjö laski itsensä, oli jäänyt valitsematta. Sen lisäksi SPP:n edustajien määrä puolittui:

Kunnallisvaalitkin on ohi ja siinä kävi pientalonpojille kalpaten, sillä 6:sta edustajasta pääsi vain 3. Minä jäin 2 äänen taakse ja olen ensimmäinen varamies. [- -] Moni muukin vahva edustaja karsiutui edustuksen vähenemisen takia pois.⁸³⁴

Vaikka Yrjö ei ollut valtuustossa, jatkuivat hänen kunnalliset luottamustoimensa kansakoululautakunnassa ja Iisalmen Aluesairaalan kuntainliiton liittovaltuustossa.⁸³⁵

Vuoden 1966 eduskuntavaaleissa Suomen Pientalonpoikien Puolueen kannatus oli Pohjois-Savon varassa, ja sieltä saamiensa äänien turvin Veikko Vennamo palasi eduskuntaan. Puolueen uudeksi nimeksi tuli Suomen Maaseudun Puolue (SMP). Vuoden 1968 presidentin valitsijamiesvaaleissa ja kunnallisvaaleissa SMP menestyi hyvin. Eniten ääniä SMP sai alueilta, joilla rakennemuutos oli voimakkainta. Siellä metsätöiden ja karjatalouden varassa eläneet pientilalliset kokivat, että heidän elämäntyönsä menetti merkitystään. Kunnallisvaaleissa 1968 SMP:n kannatus oli esimerkiksi Lapinlahdella 22 prosenttia ja vuoden 1970 eduskuntavaaleissa 28 prosenttia. Vaalituloksia selittävät paikalliset olosuhteet Pohjois-Savossa ja valtakunnalliset Veikko Vennamon toimet niin sanotun unohdetun kansan asioiden edistäjänä.⁸³⁶

⁸³² LKA KEVL liite kokouksen 8.9.1964 pöytäkirjaan ja pöytäkirja 23.10.1964, 5 ja 6 §; Partanen 2018, 274–275; LKA KUKE 1965, 11; Kinnunen, E. 2006, 249.

⁸³³ SAA KK Yrjö Johannekselle 26.10.1964; Kinnunen, E. 2006, 249; Virtanen 2018, 102–103.

⁸³⁴ SAA KK Yrjö Johannekselle 26.10.1964.

⁸³⁵ LKA KUKE 1965, 13, 15; SAA KK Yrjö Johannekselle 13.2.1970; SAA KK Yrjö Johannekselle 22.11.1971; Partanen 1999, 72.

⁸³⁶ Partanen 2018, 274–275; Kinnunen, E. 2006, 249–250; Kivimäki 2015b, 309. Yrjö kommentoi presidentinvaaleja: ”Vaalitkin menivät kohtalaisen hyvin, mutta eihän isoille

Yrjö Mure toimi vuoden 1968 presidentin valitsijamiesvaalien vaalitoimitsijana.⁸³⁷ Presidentinvaaleissa Veikko Vennamo käytti televisiota SMP:n kannatuksen valtakunnalliseen nostamiseen. Vaalimenestyksen myötä Vennamon puheet maatalousvihamielisestä politiikasta ja kritiikki hallituspuolueita, poliittista eliittiä ja ammattijärjestöjä kohtaan kiristyi. Tämä niin sanottu talonpojan tappolinjan vastustaminen tulee ilmi Mureen sisarusten kirjeistäkin, joissa käsiteltiin pienviljelijän hankalaksi koettua elämää yhteiskunnallisessa murroksessa.⁸³⁸ Poliittinen innostus näkyi syksyn 1968 kunnallisvaaleissa myös Lapinlahdella. Yrjö pyrki jälleen valtuustoon, jonne oli aiemmin samana vuonna noussut varasijalta. Yrjö koki tämänkertaisen vaalien menneen heidän osaltaan onnistuneesti, koska SMP kasvatti edustajapaikkojen määrän kolmesta kuuteen. Yrjöä ei kuitenkaan valittu, mihin oli hänen mukaansa syynä runsas ehdokkaiden määrä. Jotta oma ehdokas menisi läpi, olisi SMP:n kannattajien äänet keskitettävä yhdelle ehdokkaalle. Valtuustoon valittiin kymmenen keskustan, kuusi SMP:n, kuusi kommunistien, kolme kokoomuksen ja kaksi sosiaalidemokraattien edustajaa. Yrjö Mure kuului keskusvaalilautakuntaan ja kansakoululautakuntaan.⁸³⁹

Mureen sisarukset kirjoittivat kirjeissään muun muassa pakettipelloista, lehmäntapporahoista ja verouudistuksesta SMP:n kannattajien näkökulmasta. Valtio maksoi korvausta viljelijöille, kun he jättivät viljelemättä peltojaan tai kun he teurastivat karjaansa. Maatilojen pinta-alaverotuksesta siirryttiin kirjanpito-verotukseen, jossa verotus kohdistui maataloustuotantoon. Tämä merkitsi pienituloisille verotuksen kovenemista.⁸⁴⁰ Tästä Yrjö kirjoitti Johannekselle:

---

vaaliliitoille mahtanut mitään. Tänään katsellessa televisiossa presidentin valitsemista, meni äänestys sen mukaisesti, kuin kukin presidenttiehdokas sai valitsijamiespaikkoja. Asia ratkesi ensimmäisessä äänestyksessä." (SAA KK Yrjö Johannekselle helmikuussa 1968, päiväämätön kirjearkin toinen sivu.)

⁸³⁷ SAA KK Anni ja Yrjö Johannekselle 8.1.1968.

⁸³⁸ Virtanen 2018, 129.

⁸³⁹ LKA KUKKE 1968, 13–19, 124; LKA KUKKE 1969, 8–10, 34; LKA KEVL pöytäkirja 23.10.1968, 2 §; LKA KEVL pöytäkirja 15.8.1968; SAA KK Yrjö Nastille 5.11.1968.

⁸⁴⁰ Virtanen 2018, 150; Granberg 2004, 175–179. Yrjö kirjoitti verouudistuksesta veljelleen: "Tänään oli meillä täällä Nuorisoseuran talolla maatalouden uutta verotusta varten, neuvontatilaisuus, jossa käytiin läpi, miten menot ja tulot on merkittävä muistiinpanokirjaan tämän vuoden verotusta varten. Ei se niin yksinkertainen juttu ole kuin miten lehdissä on selostettu. Tulo- ja menotositteen on oltava useammalta tuotteelta ja merkittävä aikanaan kirjaan, sekä vuoden lopussa tehtävä yhdistelmä tuloista ja menoista. Kaikki menot eivät suinkaan ole vähennyskelpoisia ja tässä se onkin miksi, että tallettaa vain ne menotosikkeet, jotka ovat vähennyskelpoisia. Yksi mies jo sanoi, että kui velli katottahe, minä katso kaikkii tosikkehii en rupie kirjottamah. Saa nähdä, ehkä se monel jäpi kirjanpito pitämättä. Tuntuu siltä, että jos jokaisen verovelvollisen kohdalla rupeavat sekä tulo- että menotosikkeet käymään läpi, niin verotoimistoihinhan on lisättävä henkilökuntaa huomattavasti." (SAA KK Yrjö Johannekselle helmikuussa 1968, päiväämätön kirjearkin toinen sivu.)

Kyllä saa olla tarkkana, jos mieli saada [vero-]vähennyksiä. Suuret talot pääsivät konepoistojen turvin vähillä veroilla, [- -] vai onko tarkoituksena verotuksen avulla [saada] pientaloudet loppumaan.⁸⁴¹

Vuoden 1968 alusta voimaan astuneessa maatalouden verouudistuksessa pinta-alatietoihin perustunut järjestelmä korvautui maatilojen todellisten tulojen verottamisella. Uudistus kiristi etenkin pienten lypsykarjatilojen verotusta, kun verotuksen piiriin tulivat maatilalla kulutetut tuotteet ja valtion pientiloille maksama pinta-alalisä. Suuremmat tilat pääsivät sen sijaan keveämmällä verotuksella, mihin Yrjökin kirjeessään viittasi. Verouudistus herätti vastustusta, joten sitä muutettiin.⁸⁴²

Maaseudun murrosta käsitteleviä kirjeitä värittää voimakas retoriikka. Esimerkiksi Johannes koki, että elämä oli kuin hölmölässä, kun jalostettua karjaa lastattiin teurasautoihin. Yrjö kritisoi verouudistusta, jonka koki pienviljelijöitä syrjiväksi.⁸⁴³ Molemmat katsoivat, että valtiovalta ei kiinnittänyt riittävästi huomiota maaseudun pieneläjiin. Vastaavasti Veikko Vennamon ja SMP:n vaikutus oli suurimmillaan aivan 1970-luvun alussa. Yrjö kirjoitti Nastille tyytyväisenä maaliskuun 1970 eduskuntavaalien tuloksesta: ”Vaalit menivät S.M.P:n osalta yli odotusten, ei edes tietokone prognossi osannut laskea.”⁸⁴⁴ Tällä Yrjö viittasi siihen, että SMP sai yllättäen eduskuntaan 18 kansanedustajaa ja että Yleisradion ATK-osaston tietokone-ennusteet eivät kyenneet ennakoimaan SMP:n kannatuksen nousua.⁸⁴⁵

SMP keräsi kannatusta erityisesti Pohjois- ja Itä-Suomesta, jossa maatalouspolitiikan rakennemuutoksen vuoksi metsätyömiestä-pienviljelijät olivat joutuneet ahtaalle. Pienviljelijöille ei ollut enää tarjolla metsätöitä lisäansioksi, ja verouudistus, peltojen paketoimisesta seurannut viljelyn lopettaminen ja lehmien teurastuspalkkiot osoittivat aikalaisten mielestä valtaa pitäneiden pientilavastaisuuden. SMP:n voittoa on luonnehdittu unohdetun kansan protestiksi, koska maaseutupolitiikan uudistukset toteuttaneet vasemmisto ja keskusta menettivät kannatustaan, kun SMP nähtiin maatalousväestön toivona.⁸⁴⁶

⁸⁴¹ SAA KK Yrjö Nastille 18.12.1969. Ks. myös SAA KK Yrjö Johannekselle 13.7.1969; SAA KK Yrjö Johannekselle 10.12.1970. Verotuksen kiristyminen koettiin uhkaksi jo 1950-luvun lopulla (SAA KK Yrjö Johannekselle 26.1.1959).

⁸⁴² Granberg 2004, 170–171.

⁸⁴³ SAA KK Johannes Yrjölle 22.5.1969; SAA KK Yrjö Johannekselle 13.7.1969; SAA KK Yrjö Nastille 18.12.1969; SAA KK Yrjö Johannekselle 10.12.1970.

⁸⁴⁴ SAA KK Yrjö Nastille 19.3.1970. Ks. myös SAA LT toimintakertomus vuodelta 1970 [laatinut Alapitkän paikallisosaston sihteeri ja rahastonhoitaja Yrjö Mure].

⁸⁴⁵ Virtanen 2018, 143; Katajisto 2017, 370, 378–381; Granberg 2004, 175–179; Nevakivi 2009, 295–296.

⁸⁴⁶ Virtanen 2018, 149–150; Katajisto 2017, 391; Granberg 2004, 175–179; Nevakivi 2009, 295–296. Myös Yrjö Mureen veli, Johannes, kommentoi poliittista keskustelua. Johanneksen kertoman mukaan tämän ystävä oli tullut syrjäytetyksi työstään, kun keskustalaiset maatalousneuvojat oli korvattu kommunisteilla. Syylliseksi Johannes nimesi keskustalaisen Johannes Virolaisen. Yleistä tyytymättömyyttä kohdistettiin keskustan puheenjohtajaan Virolaiseen. (SAA KK Johannes Annille 4.3.1970; Katajisto 2017, 370, 374, 391.)

Veikko Vennamon henkilökohtaista suosiota sivuttiin sisarusten kirjeissäkin. Yrjö Mure oli järjestämässä Veikko Vennamon puhetilaisuuksia Alapitkällä vuosina 1970 ja 1971. Jälkimmäistä puhetilaisuutta Yrjö piti erityisen onnistuneena, koska arkipäivästä huolimatta se oli yleisömenestys.⁸⁴⁷ Kirjeissään Yrjö jätti mainitsematta muut Alapitkän paikallisosaston järjestämät vaalitulaisuudet, mikä korostaa poliittisen toiminnan sitoutumista Vennamon persoonaan: tavallisia tilaisuuksia ei tarvinnut mainita, mutta Vennamon läsnäolo teki tapauksista erityiset. Tiedot muista vaalitulaisuuksista Yrjö Mure kirjasi sihteerin roolissa laatimiinsa Alapitkän paikallisosaston vuosien 1970 ja 1971 toimintakertomusluonnoksiin, jotka ovat säilyneet hänen henkilöarkistossaan. Niiden mukaan eduskuntavaalitulaisuuksia pidettiin viisi, joissa oli Vennamon lisäksi yhteensä viisi eri ehdokasta. Oletettavasti Yrjö oli järjestämässä tilaisuuksia, koska oli sihteeri ja rahastonhoitaja sekä paikallisosaston edustaja Kuopion piirissä. Paikallisosaston jäsenmaksun maksaneiden määrä kohosi noina vuosina 16:sta 21:een, mutta Yrjö piti jäsenmäärää aivan liian pienenä suhteessa puolueen keräämään äänimäärään. Talousarviossa Yrjö ennakoi, että jäsenmaksun maksaneiden määrä olisi 30, mutta siitäkin jäätiin. Osaston avainhenkilöistä Yrjön lisäksi salmilaisia olivat Nikolai Onatsu ja Alvi Rojo, kun puheenjohtaja, varapuheenjohtaja ja muut johtokunnan jäsenet olivat savolaissyntyisiä. Tilintarkastajina ja kunnallisvaaliehdokkaina oli sekä karjalaisia että savolaisia.⁸⁴⁸

Tammikuun 1972 vaalien ajalta ei ole säilyneitä kirjeitä, eikä SMP:n jakautumisenkaan kesällä 1972 ilmene kirjeistä. Tämä voi viitata siihen, että Yrjö Mureen aktiivinen paikallispoliittinen toiminta oli päättymässä.⁸⁴⁹ Ajan paikallispoliittista asetelmaa siirtokarjalaisten aktiivisuuden osalta kuvaa se, että vuonna 1973 Lapinlahden valtuustossa oli 28 jäsentä, joista kuusi oli karjalaista, ja hallituksen yhdeksästä jäsenestä kolme oli karjalaisia. Vastaavasti SMP:n Alapitkän puolueosaston toimihenkilöiksi kaavailtuista kaksi oli karjalaista ja viisi savolaista, kun koko jäsenmääräksi ilmoitettiin 32 henkilöä.⁸⁵⁰ Noihin aikoihin, mahdollisesti 60-vuotissyntymäpäivänään vuonna 1972, Yrjö luonnosteli kiitospuhetta, jossa katsoi kuluneita vuosia haasteellisina mutta uskoen SMP:n merkitykseen:

Kiitän lämpimistä onnentoivotuksista ja tästä sini-valko viiristä, jonka alla olemme S.M.P:n värejä kantaneet toista kymmentä vuotta. ~~milloin~~ Vaelluksemme on ollut milloin helpomman mutta aika ajoin aika vaikeatakin, siihen ovat vaikuttaneet monet syyt, mutta vaikeinta ehken on ollut taloudellisella puolella. Jos me itse näiden

⁸⁴⁷ SAA KK Anni ja Yrjö Johannekselle 8.1.1968; SAA KK Yrjö Johannekselle 13.2.1970; SAA KK Yrjö Johannekselle 22.11.1971; Partanen 1999, 72.

⁸⁴⁸ SAA LT "Toimintakertomus vuodelta 1970"; SAA LT "Talousarvio v. 1971"; SAA LT "Toimintakertomus vuodelta 1971".

⁸⁴⁹ Partanen 1999, 72. Yrjö Mure oli vielä vuoden 1973 ajan ainakin nimellisesti Lapinlahden kansakoululautakunnassa ja kunnalliskodin johtokunnan varajäsenenä (LKA KUKKE 1972, 111–122; LKA KUKKE 1973, 105–122).

⁸⁵⁰ LKA KUKKE 1972, 12–17; LKA KUKKE 1973, 29; SAA LT "Henkilövalinnat vuodelle 1973". Jyrkilä 1976, 127–132; Kuikka 1999, 203.

sini-valkoisten värien alla toimimme sen aatteen mukaan mihin S.M.P:n perussäännöt edellyttävät, niin minä uskon että tulevaisuudessa tuleva me ajan oloon tulemme saavuttamaan puolueena vankan jalan sijan yhteiskunnassamme.⁸⁵¹

Yrjö Mureelle aate merkitsi yhä maaseudun pienviljelijöiden ja siirtokarjalaisten etujen ajamista. Kun Yrjö joutui muuttamaan pois Alapitkältä, kävi hän kirjeenvaihtoa ystävänsä Nikolai Onatsun kanssa. Heidän kirjeensä vuosilta 1976–1981 käsittelivät muun muassa Lapinlahden paikallispolitiikkaa. Talletetuissa kirjeissä Onatsu kertoi Lapinlahden ja SMP:n ajankohtaisia uutisia, koska oli edelleen mukana paikallispolitiikassa. Tästä kirjeenvaihdosta ovat tallella vain Nikolai Onatsun Yrjölle lähettämät kirjeet.⁸⁵²

Yrjön kirjeistä luettavissa oleva karjalaisvaikuttajan kirje-minä heijastelee Pohjois-Savoon asutettujen evakkojen ja pienviljelijöiden poliittisia kantoja, vaikka sisaruskirjeissä Yrjön kirje-minä valottuu ikään kuin tunneturvapaikkojen näkökulmasta. Perhekirjeissä Yrjö pystyi käsittelemään epävarmuuden kokemuksiaan. Kirjeissä Yrjön perheensisäinen rooli jäi ajoittain pikkuveljen hierarkiseen asemaan, kun perhepiirin ulkopuolella Yrjö Mureen asema oli paikallistason vaikuttajana. Yrjön kirjeissä korostui perheen ja koulutustaustan vaikutus, mikä ikään kuin velvoitti häntä. Toimissaan hän koki edistävänsä karjalaisten asioita. Poliittista epävarmuutta Yrjö koki siirtyessään Veikko Vennamon puolueeseen, mutta 1960-luvulla Yrjö Mure lukeutui vennamolaisuuden ydinkannattajakuntaan, joka toimi kunnallistasolla ja joka teki vaalityötä ja järjesti vaalitulaisuuksia. Poliittinen retoriikka siirtyi yksityiskirjeidenkin riveille, kun kommentointi koski maatalouden murrosta 1960–1970-lukujen vaihteessa.

Yrjö Mure oli paikallistason poliittinen organisoija, jota motivoi etenkin siirtokarjalaisten edunvalvonta. Hän oli omaksunut yhteiskunnallisen aktiivisuuden ihanteen jo lapsuudessa ja nuoruudessa. Poliittinen osallistuminen oli osa elämäntapaa, ja aktiivisuutta edistivät muun muassa sisaren kanssa jaettu kotitalous rajakarjalaisine työnjakoineen sekä siirtokarjalaisten yleinen osallistuvuus järjestö- ja yhdistystoimintaan. Siten paikallispolitiikkaan työntävät lähtökohdat ja vetävät paikallisyhteisön odotukset kohtasivat.⁸⁵³ Poliitiikka tarjosi myös väylän omavaraista pientilaa viljelevälle Mureelle keskikoulutaustan hyödyntämiseen ja toimintaan kodin piirin ulkopuolella. Tämä havainnollistaa samalla Mureen roolia siirtokarjalaisessa paikallisyhteisössä, kokemuksellisessa pienois-Raja-Karjalassa, ja integroitumista savolaisten kanssa.

Sen sijaan Annin rooli jäi kodin piiriin sukupuolittuneiden käytänteiden mukaan, eli naimaton sisar huolehti veljensä kotitaloudesta.⁸⁵⁴ Asetelmaa havainnollistaa esimerkiksi Annin toteamus, kun tämä palasi Johanneksen luota

⁸⁵¹ SAA LT ”Kiitän lämpimistä” -sanoin alkava kiitospuheluonnos, päiväämätön.

⁸⁵² SAA KK Nikolai Onatsu Yrjölle 27.11.1976; SAA KK Nikolai Onatsu Yrjölle 24.1.1977; SAA KK Nikolai Onatsu Yrjölle 1.4.1977; SAA KK Nikolai Onatsu Yrjölle 22.5.1977; SAA KK Nikolai Onatsu Yrjölle 4.4.1978; SAA KK Nikolai Onatsu Yrjölle 31.1.1981.

⁸⁵³ Vrt. Sallinen-Gimpl 1994, 271, 292, 296.

⁸⁵⁴ Vrt. Nevalainen 2021, 42–43.

Lahdesta: ”Hyvästihän hän [eli Yrjö] aikaan tuli, yksin oli emändöinyh koko ajan. Kokous päiviä piti jättää, oli sattunut niitäkin olemaan.”⁸⁵⁵ Annin satunnainen matkustaminen aiheutti karja- ja kotitalousteiden jäämisen Yrjön hoidettavaksi, mikä esti kokouksiin osallistumisen. Anni ei ottanut osaa poliittisiin keskusteluihin vaan mahdollisti omalla työllään veljensä toiminnan paikallispolitiikassa ja luottamustehtävissä.

4.5 Kanttori kirkkopolitiikan paineessa

Toisen maailmansodan jälkeen ortodoksisen kirkon kanttorin kokemuksissa risetivät kirkkokunnan valtakunnalliset ja seurakuntatason valtataistelut, ortodoksisuus nationalistisena aatteena sekä kanttorin rooli instituution edustajana ja yksityishenkilönä. Ortodoksinen kirkkokunta on ollut vahvasti sidoksissa Suomen sisä- ja ulkopoliittikaan, kun itsenäistyneeseen Suomeen luotiin suomalaiskansallinen ortodoksinen kirkko ja kun toisen maailmansodan jälkeen venäläiset vaativat kirkkokunnan palauttamista Moskovan patriarkaattiin. Ortodoksien kokemat negatiiviset kohtaamiset toisen maailmansodan aikana sekä menetetty haave ortodoksisesta Suur-Karjalasta vaikuttivat toisen maailmansodan jälkeisiin kokemuksiin niin yksilö- kuin instituutiotasolla. Esimerkiksi Lahden kaupungissa, jonne kanttori Johannes Mure sai siirron Karstulasta, tiivistyivät ortodoksisen kirkon sotienjälkeiset ongelmat. Ne painoutuivat kielikysymyksiin, evakko-ortodoksien ja venäläisperäisen vähemmistön suhteeseen sekä papin, kanttorin ja muiden seurakunnan luottamushenkilöiden keskinäisiin suhteisiin.⁸⁵⁶

Panu Pulma sivuaa artikkelissaan ”Piirteitä suomalaisesta etnopolitiikasta” (2005) venäläisvähemmistöjen kokemia ortodoksisten seurakuntien muuttamista toisen maailmansodan jälkeen, kun Karjalan ortodoksisirtoväki asettui seurakuntiin. Pulman mukaan ortodoksievakot saattoivat osoittaa katkeruuttaan venäläisväestölle, johon evakkotaustaiset yhdistivät negatiiviset kokemuksensa sota-ajalta. Evakkojen tultua seurakuntiin venäläiset ja vienankarjalaistaustaiset ortodoksit jäivät vähemmistöön.⁸⁵⁷ Vastaava asetelma koskee myös Lahden sielunhoitopiiriä ja ortodoksista seurakuntaa, jossa kanttori Johannes Mure kävi valtataistelua karjalaisena evakko-ortodoksina. Lahdessa oli entuudestaan venäläisperäisiä ortodokseja, ja sinne asettui asumaan myös Viipurin venäläistaustaisia ortodokseja sekä joitakin Kyyrölän ja Raivolan seurakuntalaisia.⁸⁵⁸ Jatkosodan jälkeen vuonna 1945 Lahteen sijoituivat sekä Viipurin kreikkalaiskatolisen

⁸⁵⁵ SAA KK Anni Johannekselle 6.5.1957.

⁸⁵⁶ Ks. esim. Tuominen 2018, 200–224; Tuominen 2013, 245–259; Riikonen 2007; Loima 2005; Laitila 1993, 20–44.

⁸⁵⁷ Pulma 2005, 457–458. Vienankarjalaisista ks. myös Hyry 2011.

⁸⁵⁸ Lipitsäinen 2001, 13–14; Hirvonen 2017, 89.

että Viipurin suomalaisen kreikkalaiskatolisen seurakunnan virastot. Seurakuntien toiminnasta vastasi esimies (pappi), lukkari ja molempien seurakuntien hoitokunnat. Seurakuntien toimialueena oli sotien jälkeen perustettu Lahden sielunhoitopiiri.⁸⁵⁹

Kun entiset Viipurin seurakunnat yhdistettiin hallinnollisesti yhdeksi uudeksi, seurakuntaan tulivat suomalainen ja venäläinen ryhmittymä, jotka kilpailivat keskenään. Asetelma pohjautui toista maailmansotaa edeltävään tilanteeseen, jossa Viipurin suomenkieliset ortodoksit olivat järjestäytyneet omaksi seurakunnakseen vuonna 1930⁸⁶⁰. Tuolloin suomenkielinen osa seurakuntalaisista oli ollut tyytymätön suomen kielen heikkoon asemaan suhteessa venäjään ja slaaviin. Lahden ortodoksisessa seurakunnassa, jonka toiminta alkoi vuoden 1950 alussa, ristiriitoja aiheuttivat venäläisten ortodoksien ja luovutetun karjalan ortodoksien näkemuserot. Syynä oli kielellinen ero venäläisen ja suomalaisen tradition kesken. Lisäksi Lahden alueelle asettui asumaan useista eri seurakunnista kotoisin olleita ortodokseja. Esimerkiksi vuoden 1950 lopussa Lahden ortodoksisessa seurakunnassa oli noin 1 300 jäsentä, joista noin 280, noin 20 prosenttia, oli asunut seudulla entuudestaan ja noin 1 020, noin 80 prosenttia, oli siirtoväkeen kuuluneita. Siirtoväestä Salmissa syntyneitä oli noin 240.⁸⁶¹

Vastaavasti Tampereen kreikkalaiskatolista seurakuntaa venäläisen väestön näkökulmasta tarkastelee Outi Kirmo (2005), jonka mukaan seurakuntaan kuuluneet olivat pääosin venäjän kieltä taitavia, joten seurakunnan jumalanpalvelukset pidettiin kirkkoslaaviksi 1940-luvulle saakka. Seurakunta koettiinkin venäläiseksi. Ajanjaksolla 1920-luvulta 1940-luvulle venäläisortodoksien avioliitot luterilaisten kanssa yleistyivät, mikä johti venäläistaustan piilottamiseen esimerkiksi vaihtamalla nimeä ja uskontokuntaa.⁸⁶² Toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeisinä vuosina evakkoon joutuneet Laatokan Valamon luostariveljestön jäsenet, jotka olivat pääosin venäjänkielisiä, herättivät Elsi Takalan (2011) mukaan ristiriitaisia tunteita. Valamosta Kannonkoskelle ja edelleen Heinävedelle siirtyi talvisodan vuoksi lähes 200 henkilöä, joista hieman yli puolet oli ulkomaan kansalaisia.⁸⁶³

---

⁸⁵⁹ Lipitsäinen 2001, 13–21.

⁸⁶⁰ Koukkunen 1982, 39–40.

⁸⁶¹ Hämynen 2018, 122. Vrt. Lipitsäinen 2001, 24. Lipitsäisen mukaan Lahden seurakunnan jäsenmäärä oli noin 1 230. Matti Lipitsäinen selvittää artikkelissaan ”Sielunhoitopiiristä seurakunnaksi. Lahden ortodoksisen seurakunnan alkuvaiheita arkistojen kuvaamana” (2001) ortodoksisuuden asemaa ja seurakunnan kehitystä Itä-Hämeessä.

⁸⁶² Kirmo 2005, 342–366. Venäläisistä ortodokseista Suomessa ks. myös Korhonen 2005, 195–221. Luterilaisista siirtoseurakunnista ja luterilaisten seurakuntien evakkoajasta ks. Ripatti 2014. Vrt. luostarit (Konevitsa, Petsamo ja Valamo) olivat Moskovan patriarkaatin vuodesta 1945 lähtien. Kanoninen kriisi päättyi vuonna 1957. (Koukkunen 1982, 81–99; Raivo 1990, 63–69; Riikonen 2007; Takala 2011, 136–138, 176; Husso 2011; Kemppi 2016.) Valamon luostarista evakossa talvisodan aikana Kannonkoskella ja sen jälkeen Heinävedellä vuosina 1940–1973 ks. Takala 2011 ja Konevitsan luostarista Keiteleellä vuosina 1940–1956 ks. Raivo 1990.

⁸⁶³ Takala 2011, 14–17.

Johannes Mureen katsontatapa oli jyrkän suomalaiskansallinen. Hän otti työssään voimakkaasti kantaa suomalaisuuden puolesta ja joutui tästä syystä erilaisiin riitoihin ollessaan Lahden seurakunnan kanttorina. Kielikysymyksen lisäksi Mure kuului kotitaustansa myötä siirtokarjalaiseen maalaisperäiseen väestöön, jonka elämäntapa oli erilainen kuin seurakunnan kaupunkiväestön – etenkin venäläisperäisen kaupunkiväestön elämäntapa. Jo Lahteen siirtymiseen Johannes suhtautui varauksella.⁸⁶⁴ Kirjeissään Johannes koki seurakunnan erimielisyydet hyvin henkilökohtaisina, ja kritisointi kohdistui myös kirkkokunnan johtajiin ja omiin esimiehiin.⁸⁶⁵

Johannes Mureen henkilökohtaisia kokemuksia ja Lahden seurakunnan kirkkopoliittisia kiistoja kehystää niin sanottu ortodoksisen kirkon kanoninen kriisi (1945–1957). Tällä viitataan siihen, että suomalaiset ortodoksit pitivät uhkana Suomen ortodoksisen kirkon liittämistä Moskovan patriarkaattiin. Siihen liittyivät omatoimisesti ortodoksisen kirkon alaisuudessa toimineet kolme luostaria, joiden asema oli ristiriitainen vuoteen 1957 saakka.⁸⁶⁶ Kanoninen kiista ratkesi, kun vuoden 1955 kirkolliskokouksessa tehtiin päätös Suomen ortodoksisen kirkkokunnan pysymisestä Konstantinopolin patriarkaatin alaisuudessa ja kun vuonna 1957 Venäjän ortodoksinen kirkko tunnusti Suomen ortodoksisen kirkon kanonisen aseman. Samalla luostarit palautettiin Suomen ortodoksiselle kirkolle.⁸⁶⁷

Mureen perheen kirjeet avaavat näihin tapahtumiin liittämistä vastustavan näkökulman. Kanonisen kriisin alkuvaiheista lokakuun 1945 lopulla kanttorilleen kirjoittivat sisaret Olga ja Asta, jotka olivat olleet Viipurin suomalaisen seurakunnan luottamushenkilöitä, kirkkokuorolaisia ja Johanneksen sekä sitä kautta muidenkin Mureen sisarusten läheisiä ystäviä. Sisaret olivat toimineet aktiivisesti Viipurin suomalaisessa seurakunnassa, joten he katsoivat tilannetta ikään kuin sisältä päin. Heidän huolinaan olivat kirkkokunnan jäsenkato, venäläisyyden leiman liittäminen ortodoksisuuteen ja suomalaiskansallisen näkemyksen jääminen poliittisista syistä pimentoon, kun tiedotusvälineet toivat julki vain kirkon yhteyttä Moskovaan:

---

⁸⁶⁴ SAA KK Johannes Klaudialle 6.11.1945.

⁸⁶⁵ SOKHA kirjeistö, oikeudenkäyttö, valitukset ja kantelut Fe 3.I, 1958 F 744, piirinvalvoja Aleksanteri Kasangon 14.2.1958 kokoama ”Kanttori J. Mureta vastaan tehtyjen kantelujen asiakirjat” -aineisto liitteineen. Vrt. esimiesten kritisointia sota-ajan kirjeissä Hagelstam 2006, 152–165; Hagelstam 2011, 314–316. Lahden sielunhoitopiirissä ja seurakunnassa Johanneksen esimiehillä oli jokin kytkös Venäjälle tai Neuvostoliittoon. Homanen ja Tarvasaho olivat syntyneet Venäjällä ja Nikolai Hodjun vaimo oli syntynyt Virossa. Rovasti Johannes Railas oli käynyt Pietarin pappisseminaarin. (”Henkilötietoja rehtoreista, opettajista, oppilaista ja henkilökunnasta” 1948, 151–152, 171; Piironen 1991, 28–31, 36–39, 140–143; Tajakka 1998, 15, 19.) Ehkä näistä syistä Mure liitti esimiehiinsä venäläisen leiman, millä oli vaikutusta kirkollisten tulkintojen ohella arkipäiväiseen työskentelyyn.

⁸⁶⁶ Koukkunen 1982, 83–84; Riikonen 2007; Takala 2011, 136–138, 176.

⁸⁶⁷ Riikonen 2007, 277; Riikonen 2018.

Kirkkomme asioista olemme kovasti masentuneet. Koko rakas työmme on mennyt hukkaan. Joka puolelta kuulee vaan siirtymisestä luth. uskontoon. Minä sanoin että tämä on paras propaganda Luth. kirkolle. Ei kukaan halua kuulua Venäjän kirkkokuntaan. Kun kuulimme radiossa tämän uutisen että meidän kirkkoruhtinaat ovat tähän suostuneet, olimme sisareni kanssa aivan ymmällään, aivan kuin olisimme saaneet kylmää vettä päällemme. Seuraavana päivänä tämän uutisen jälkeen, oli pastorit Saarikoski, Suhola, Surakka ja Repo ynnä muutamia eturivin suomalaisuuden ystäviä kokoontuneet seminaariumiin. Siellä he olivat laatineet vastineen ja kääntyivät sanomalehtien puoleen pyynnöllä julkaista tämä vastine. Ensiksi toimituksissa olivat myönteisellä kannalla. mutta sitten ilmoittivat, että poliittisista syistä vastinetta ei voi julkaista. Kirjelmä on kuitenkin lähetetty arkkip[isipalle].⁸⁶⁸

Sisaret olivat hyvin selvillä tapahtumista. Radiossa ja sanomalehdissä kerrottiin propagandistisesti Neuvostoliiton hyvistä kirkollisista olosuhteista ja Suomen piispojen lupauksesta liittyä Moskovan patriarkaattiin. Kansallismielisistä papeista ja maallikoista koostunut ryhmä – Johannes Suhola, Tapani Repo, Paavo Saarikoski, Aari Surakka ja varatuomari Simo Härkönen – teki vastineen, mutta sen julkaisu viivästyti sensuurin vuoksi. Niin sanotun kansallismielisen opposition näkemyksiä ja julkilausumaa ei julkaistu Ortodoksisten Nuorten Liiton syyspäivien (27.–28.10.1945) uutisoinnin yhteydessä.⁸⁶⁹ Johannes Mure tyytyi toteamaan sisarelleen vain, että kirkon tulevaisuus oli ”verhoutumassa mustimpiin ukkospilviin.”⁸⁷⁰ Tarkempia yksityiskohtia hän ei käsitellyt kirjeessään, sillä Klaudia-sisar saisi kuulla ne suoraan Helsingissä yhteiseltä ystävältä. Tuossa tilanteessa Johannes ei katsonut sopivaksi kirjoittaa aiheesta enempää, vaikka yleisesti ottaen hän käytti rohkeaa ilmaisua.

Kanonisessa kriisissä Johannes Mure asettui tukemaan kansallisina ortodokseina tunnettuja rehtori Johannes Suholaa ja pastori Aari Surakkaa. Suhola oli pappisseminaarin rehtorina sotavuosilta lähtien, ja pappis- ja kanttorikoulutus järjestettiin Helsingissä. 1950-luvulla pappisseminaarille etsittiin uusia tiloja, minkä Johannes Mure katsoi Johannes Suholan vastaiseksi toimeksi:

Pappisseminaaria revitään nyt oikein vimmallalla pois Helsingistä. Hokkinen ja Koukkunen olivat olleet lähetystönä opetusministerin luona meidän kokouksen aikana. Tuntuu kuin tahdottaisiin Johannes Suhola pois seminaarin johdosta.⁸⁷¹

Kesällä 1957 pappisseminaari muutettiin Kirkkonummelle, josta se siirrettiin Kuopioon. Suholan vaikutusvaltainen asema säilyi tämän eläkkeelle jäämiseen saakka, vaikka kanonisen kriisin aikana hän joutui varomaan kannanotoissaan. Suholan odotettiin olevan rehtorina ja Ortodoksisten Nuorten Liiton puheenjohtajana esimerkillinen ja kuuliainen kirkolliselle esivallalle.⁸⁷²

⁸⁶⁸ SAA KK Asta K. Johannekselle 30.10.1945.

⁸⁶⁹ Riikonen 2007, 99–127; Koukkunen 1982, 81–86.

⁸⁷⁰ SAA KK Johannes Klaudialle 6.11.1945.

⁸⁷¹ SAA KK Johannes Nastille 28.9.1956.

⁸⁷² Koukkunen 1982, 118–119; Riikonen 2007, 113 ja 293.

Kieli- ja kansallisuuskysymysten lisäksi raha oli asia, joka aiheutti Johannes Mureen kokemuksissa toistuvia jännitteitä. Kyse oli joko Mureen omasta palkasta tai seurakunnan varoista. Sotavuosina Johannes oli ollut tarkka palkastaan, jonka maksussa oli ollut sodasta johtuvia ongelmia⁸⁷³. Viipurin suomalaisen seurakunnan talousvaikeuksien vuoksi kanttori Mure ilmoitti ryhtyvänsä lakkoon elokuun 1946 alusta, koska hänelle oli palkkaa maksamatta.⁸⁷⁴ Sisarelleen hän oli kirjoittanut aikeistaan jo kesäkuussa:

Palkkaani en ole vielä saanut, eikä ole tietoa saannista. Ellen juhannukseen mennessä palkkaani rupea saamaan niin jätän koko lafkan.⁸⁷⁵

Esimies Dimitri Tarvasaho ja kanttori Mure sekä hoitokunnan jäsenet olivat erimielisiä keskenään. Johannes Mure sai kuitenkin palkkaa sekä Viipurin suomalaiselta että venäläiseltä seurakunnalta, joiden kanttorin tehtävät hän hoiti. Palkka-asiansa ja myöhemmät palkankorotuksensa hän raportoi tarkasti sisaruksilleen. Myös uhkaus työpaikan vaihtamisesta toistui joitakin kertoja työuran aikana, joten tämä saattoi olla eräänlainen varasuunnitelma ja selviytymisstrategia.⁸⁷⁶

Seurakunnan sisällä kitkaa aiheuttivat myös seurakunnan arkiseen hoitamiseen liittyvät kysymykset. Kesän 1955 kirkolliskokouksessa oli yhtenä kysymyksenä Lahden oppikoulujen opettajan tehtävän hoitaminen. Tähän tehtävään oli kirkollishallitus määrännyt seurakunnan papin Johannes Mureen sijaan.⁸⁷⁷ Johannes otti tämän henkilökohtaisena loukkauksena ja koki, että hänen toimeentuloaan oli kavennettu, vaikka hän hoiti edelleen opetuksen seurakunnan alueella Lahden ulkopuolella sijaitsevilla oppikouluissa. Työnjako papin ja kanttorin kesken muuttui vuosikymmenten aikana, ja esimerkiksi Lahden oppikoulun uskontotunnit olivat papin opetettavina vain vuodet 1955–1957.⁸⁷⁸ Toinen seurakunnan sisäinen keskustelu liittyi henkilöauton käyttämiseen papin työssä. Vaikka Johannes Mure oli vastustanut papin autohankintaa taloudellisiin syihin vedoten, kulkivat pappi ja kanttori sillä yhdessä virantoimituksiin.⁸⁷⁹

⁸⁷³ Ks. esim. SAA KK Leonidas Homanen Johannes Mureelle 9.2.1940; SAA KK Johannes Klaudialle 25.2.1943; SAA KK Johannes Klaudialle 4.3.1943; SAA KK Johannes Nastille 4.3.1943.

⁸⁷⁴ Lipitsäinen 2001, 13–21.

⁸⁷⁵ SAA KK Johannes Nastille 10.6.1946.

⁸⁷⁶ SAA KK Johannes Nastille 14.5.1948; Lipitsäinen 2001, 13–21.

⁸⁷⁷ SAA KPK Johannes Nastille 23.8.1955.

⁸⁷⁸ SOKHA kirjeistö, oikeudenkäyttö, valitukset ja kantelut Fe 3.I, 1958 F 744, piirinvalvoja Aleksanteri Kasangon 14.2.1958 kokoama ”Kanttori J. Mureta vastaan tehtyjen kantelujen asiakirjat” -aineisto liitteineen; ”Luettelo pappiseminaarin ja kanttorikurssien opettajista ja oppilaista” 1978, 181; Lipitsäinen 2001, 28.

⁸⁷⁹ ”Nyt alkaa se autolla seurakunnan lypsäminen, kunnes seurakunta kestää, mutta ei pitkään lypsä tätä seurakuntaa niinkuin Ilomantsia lypsi.” (SAA KK Johannes Nastille 18.6.1956.); SAA KK Johannes Nastille 7.2.1963.

Kielellistä tilannetta Lahden sielunhoitopiirissä kuvaa se, että valtaosa Viipurin seurakuntien järjestämistä palveluksista oli suomenkielisiä. Dimitri Tarvasaho toimitti palveluksia myös slaaviksi. Tarvasaho siirtyi syksyllä 1949 Itä-Suomen seminaarin uskonnonlehtorin virkaan, jolloin esimiehen tehtävä palasi toistamiseen Viipurin suomalaisen kreikkalaiskatolisen seurakunnan pastorille Leonidas Homaselle, joka hoiti virkaa ennen sotia ja heti sodan jälkeen lokakuuhun 1945. Homasen palattua todettiin, että kanttori Mureen ja kirkonisännöitsijän välit olivat riitaiset, joten kirkkoisännöitsijä anoi eroa luottamustehtävistään.⁸⁸⁰

Vuoden 1949 lopussa Lahden sielunhoitopiiri ja Viipurin seurakunnat lakkautettiin, ja vuoden 1950 alusta toiminnan aloitti Lahden ortodoksinen seurakunta. Kirkollishallitus nimitti seurakunnan esimieheksi Johannes Railaksen (1881–1966) ja lukkariksi Johannes Mureen. Railas oli toiminut Salmin seurakunnan esimiehenä vuodesta 1918 Salmin seurakunnan lakkauttamiseen ja taisi venäjän kielen. Lahden ortodoksinen seurakunta kokosi yhteen aiemmin eri seurakuntiin ja erilaisiin traditioihin kuuluneita jäseniä, joten seurakunnan historiikin mukaan uuden seurakunnan toimintaedellytyksiä epäiltiin. Entiset Viipurin kreikkalaiskatolisen seurakunnan jäsenet toivoivat kirkkoslaavinkielisiä palveluksia kerran kuukaudessa.⁸⁸¹ Samoihin aikoihin Johannes Mure kirjoitti veljelleen:

En tiedä vaikka minun pitänee jättää tämä paikka kun Railas on ruvennut venäläisyyttä elvyttämään täällä, koettaa saada kaksi kielisen seurakunnasta.⁸⁸²

Johannes Mure hoiti tehtävänsä lähtökohtaisesti vain suomen kielellä, vaikka hänellä olivat pappisseminaarin päästötodistuksen mukaan venäjän kieli sekä slaavin kieli ja slaavilainen liturgiikka suoritettuina.⁸⁸³ Johanneksen henkilökohteisena periaatteena saattoi olla venäjän kielestä kieltäytyminen, mikä olisi ollut yhteydessä hänen torjuvaan asennoitumiseensa venäläistaustaisia kohtaan. Toisaalta Mure kertoi myöhemmin slaavinkielisistä jumalanpalveluksista, että hän oli ”jopa ollut niissä kanttorin tehtäviä hoitamassa – antamassa ääntä ja laulamassakin sikäli, kuin kieltä taitamattomana siihen pystyi.”⁸⁸⁴

⁸⁸⁰ Lipitsäinen 2001, 13–21.

⁸⁸¹ Lipitsäinen 2001, 21–32; Piironen 1991, 102–105. Vrt. myös Hämeenlinnaan, jossa palveluksia pidettiin suomeksi ja kirkkoslaaviksi (Laitila 1993, 44).

⁸⁸² SAA KK Johannes Yrjölle 27.4.1952. Vrt. SAA KK Johannes Nastille 24.5.1945. Siinä Johannes kertoo, että Karstulassa Johanneksen kanssa työskennellyt pappi oli lähtenyt kuukaudeksi Helsinkiin venäjän kielen kurssille. Syksyllä pappi oli venäjän kielen opettajana (SAA KK Johannes Klaudialle 12.9.1945).

⁸⁸³ SAA HA Johannes Mure jäljennös ”Päästötodistus Sortavalan kreikkalaiskatolisesta pappisseminaarista” 31.5.1933.

⁸⁸⁴ SOKHA kirjeistö, oikeudenkäyttö, valitukset ja kantelut Fe 3.I, 1958 F 744, piirinvalvoja Aleksanteri Kasangon 14.2.1958 kokoama ”Kanttori J. Mureta vastaan tehtyjen kantelujen asiakirjat” -aineisto liitteineen, puhtaaksi kirjoitettu pöytäkirja 22.1.1958, 9. Vrt. Hirvonen 2017, 134.

Lahteen nimitetty Johannes Railas oli asunut jatkosodan jälkeen Lapinlahden Alapitkällä ja Siilinjärvellä. Lahden seurakunnan kirkkoherrana Railas oli vuosina 1950–1954. Myös Railaksen kaudella kanttorin ja uuden kirkonisännöitsijän suhteet kävivät sietämättömiksi, joten asia tuli kirkollishallituksen käsiteltäväksi. Eronneen isännöitsijän tilalle valittu pysyi tehtävässään puoli vuotta, kunnes riitatilanne toistui. Vuonna 1953 kirkollishallitus järjesti julkisen tutkimuksen Lahden seurakunnassa, ja eniten valituksia teki kanttori. Kanttorin ja seurakunnan esimiehen välit olivat huonot, ja he olivat erimielisiä esimerkiksi keskinäisten tehtäviensä rajoista, kuten kummanko velvollisuutena oli jäljentää ja sitoa kirkonkirjat. Joulukuussa 1954 seurakunnan esimiehenä aloitti Ilomantsin kirkkoherra Nikolai Hodju.⁸⁸⁵ Aiemmin Mure ja Hodju olivat olleet yhteistyössä Ilomantsissa ja Aunuksessa, ja he olivat käyneet kirjeenvaihtoa ennen kuin Hodju siirtyi Lahteen.⁸⁸⁶

Matti Lipitsäisen artikkelin mukaan Lahden seurakunnasta erosi vuoden 1954 aikana 28 aikuista ja 10 alaikäistä.⁸⁸⁷ Ainakin osittain eroamisen katsottiin liittyvän seurakuntaa jakaviin riitoihin. Hodjun aikana seurakunnan jakautuminen papin ja kanttorin leireihin voimistui. Konkreettisesti nämä ryhmittymät taistelivat paikkamäärästä seurakunnan valtuustossa, joten kiistat tiivistyivät vaalikamppailuun – tuolloin puhuttiin vaalipropagandasta – ja erään valtuustonkokouksen keskeyttämiseen. Keskeyttämisen tapahtumakulkua ja syitä käsiteltiin monivaiheisesti niin seurakunnassa kuin kirkollishallituksessakin. Tapahtumiin liittyviä lausuntoja tuli kymmeniä.⁸⁸⁸ Johannes kirjoitti avoimeksi ajautuneista erimielisyyksistä sisarelleen jouluna 1957:

Niin kuin ehkä Aamun Koitosta huomasit myönsi Arkkipiispa Herman minulle Pyhän Karitsan Ritarikunnan I luokan mitalin kultaisen ansioista kirkon hyväksi tehdystä työstä. Kolme vuotta sitten myönsi II luokan hopeisen mitallin. Enhän minä ole ansiollinen niihin todellisuudessa, en ole tehnyt muuta kuin minkä olin velvollinen tekemään. 15 p:nä t. kuuta pappi ojensi liturgian päättyessä ja luki kunniamerkkikirjassa minkätähden se on annettu, ja suurkelmi, häpeämätön onnitteli minua ansiomerkin johdosta, hänellä ei ole mitään merkkiä vielä. 16 p:nä maanantaina tulee minulle kirjattu kirje kirkollishallituksesta, ja siellä on oikein rääväsuinen kantelu minua vastaan, tämän kelmin ”käsiälää[“], ja [kolmen henkilön, joiden nimet jätetty pois] allekirjoittama valherääväys. Ja kuulemaan on muitakin valituksia mennyt Kirkollishallitukseen. Marraskuun 14 p:nä oli seurakunnankokous, jonka keskeytti

⁸⁸⁵ SOKHA kirkollishallituksen pöytäkirjat 1952 Ca 40, 26.–27.8.1952 pöytäkirjan 30 § ja 29.7.1952 pöytäkirjan 14 §; SOKHA kirkollishallituksen pöytäkirjat 1953 Ca 41, 10.–11.8.1953 pöytäkirjan 3 §; SOKHA Kirkollishallituksen pöytäkirjat 1954 Ca 42, 18.–19.1.1954 pöytäkirjan 25 § ja 15.–16.2.1954 pöytäkirjan 38 §; Lipitsäinen 2001, 21–32; Piironen 1991, 104.

⁸⁸⁶ SOKHA kirjeistö, oikeudenkäyttö, valitukset ja kantelut Fe 3.I, 1958 F 744, piirinvälvoja Aleksanteri Kasangon 14.2.1958 kokoama ”Kanttori J. Mureta vastaan tehtyjen kantelujen asiakirjat” -aineisto liitteineen, puhtaaksi kirjoitettu pöytäkirja 22.1.1958, 13; SOKHA kirkollishallituksen pöytäkirjat 1958 Ca 46, 12.–13.5.1958 pöytäkirjan 3 §.

⁸⁸⁷ Lipitsäinen 2001, 28.

⁸⁸⁸ SOKHA kirjeistö, oikeudenkäyttö, valitukset ja kantelut Fe 3.I, 1958 F 744, piirinvälvoja Aleksanteri Kasangon 14.2.1958 kokoama ”Kanttori J. Mureta vastaan tehtyjen kantelujen asiakirjat” -aineisto liitteineen.

omien vilpillisyyksien[s]ä takia, ja nyt pelkää että siitä seurakuntalaiset valittavat häntä vastaan, niin alkoi levittää huhua että minä muka hommaan häntä pois seurakunnasta. [- -] Seurakunta valitti tätä suur-kelmiä vastaan kirkollishallitukseen. Ja lisäksi kirjoitettiin minun puolesta adressi, oikein hyvä ja asiallinen, johon kerätään nimiä. [- -]

Henkinen kidutus on ollut aivan täysimittainen, nyt tarvitseisin vain ruumiillisen, oikein paaluruosinnan.⁸⁸⁹

Mainitussa seurakunnanvaltuuston kokouksessa papin ja kanttorin leirit joutuivat keskinäiseen riitaan, joka koski äänten laskemista ja kokouksen keskeyttämistä. Kokouksen keskeyttämistä käsiteltiin kirkollishallituksessa, mutta tilanteeseen liittyi vuosia jatkuneita erimielisyyksiä. Niistä johtuen papin tukemat venäläismieliset tekivät kanttorista kanteluita kirkollishallitukseen ja piirinvalvoja Aleksanteri Kasanko teki tutkimuksen seurakunnan tilasta alkuvuodesta 1958. Kirkollishallitus totesi kanttori Mureen syyttömäksi, kuten Johannes kirjoitti sisarelleen:

Kirkollishallitus ei löytänyt minussa syytettävää syytä ja syyllistä ei voida syyttää kun häntä vastaan ei ole kukaan kannellut. Uusi valtuusto pääsi nyt voimaan ellei keksi jotain muuta kaunan kukkaa. Hänen ensimmäinen seurakunnan kokous minkä hajoitti mitätöitiin. Muuta erikoista ei ole kuulunut.⁸⁹⁰

Asia ei kuitenkaan ollut sillä selvä, vaan asia pysyi kirkollishallituksen käsiteltävänä useamman kokouksen ajan. Ratkaisu kaavailtiin annettavaksi Helsingin hiippakunnan piispan Aleksanterin tehtäväksi, mutta lopulta papin ja kanttorin välille tehtiin sovinto kirkollishallituksen kokouksessa keväällä 1958. Syyksi erimielisyyksiin katsottiin molempien henkilökohtaiset ristiriidat, jotka olivat jakaneet seurakuntalaiset. Tämä haittasi seurakunnan toimintaa ja aiheutti eroamisia seurakunnasta.⁸⁹¹

Papin ja kanttorin kuulemis- ja sovittelutilaisuus kirkollishallituksessa veti Johanneksen mielen matalaksi. Hän kertoi tästä avoimesti kirkollishallituksellekin, mikä kirjattiin pöytäkirjaan.⁸⁹² Tilaisuuden jälkeen pöytäkirjatekstiä vastavasti Johannes vuodatti tuntemuksiaan sisarelleen. Kuvauksessa toistuu auktoriteettien vastustaminen ja syylliseksi leimaamisen kokemus:

⁸⁸⁹ SAA KK Johannes Nastille 23.12.1957. Ks. jatkoksi SAA KK Johannes Nastille 23.1.1958.

⁸⁹⁰ SAA KK Johannes Nastille 30.3.1958.

⁸⁹¹ SOKHA Kirkollishallituksen pöytäkirjat 1957 Ca 45, 16.-17.12.1957 pöytäkirjan 33 §; SOKHA Kirkollishallituksen pöytäkirjat 1958 Ca 46, 12.-13.5.1958 pöytäkirjan 3 §; SOKHA kirjeistö, oikeudenkäyttö, valitukset ja kantelut Fe 3.I, 1958 F 744, piirinvalvoja Aleksanteri Kasangon 14.2.1958 kokoama "Kanttori J. Mureta vastaan tehtyjen kantelujen asiakirjat" -aineisto liitteineen.

⁸⁹² SOKHA Kirkollishallituksen pöytäkirjat 1957 Ca 45, 16.-17.12.1957 pöytäkirjan 33 §; SOKHA Kirkollishallituksen pöytäkirjat 1958 Ca 46, 12.-13.5.1958 pöytäkirjan 3 §; SOKHA kirjeistö, oikeudenkäyttö, valitukset ja kantelut Fe 3.I, 1958 F 744, piirinvalvoja Aleksanteri Kasangon 14.2.1958 kokoama "Kanttori J. Mureta vastaan tehtyjen kantelujen asiakirjat" -aineisto liitteineen.

Olin kuin rikollinen rikollisten edessä Kuopiossa. Jos hienoinen epäily ja inho oli sitä laitosta kohtaan siihen asti, nousi se nyt yli äyräitten eikä koskaan häviä. Taistelin elämäni sisäisen synkimmän taistelun Kuopion kaupungissa ilkeimmän inhoni tunteen kuohuttamana. Laitos, josta olin uskonut viljeltävän totuutta, osoittautuikin totuuden kiertäjäksi ja valheen suosijaksi. H[- -] haukkui minut pataluhaksi päällikön (meidänp.) toimeksiannosta, ja minä olin syyllinen kaikkeen. P[- -]lta ja L[- -]lta oli väärät todisteet[:] ”ovat muka kuulleet muutamia vuosia sitten jolloinkin ja joitakin ja jossakin paikassa ryssäksi minun nimittäneen.[”] Ne muka painoivat paljon lukuisien samantapaisten syytteitten joukossa. [- -]

Harkitsin vakaasti irtisanoutumista koko roskasta mutta jäin vielä toistaiseksi. Pakkorauha tehtiin ja ainahan pakkorauhassa pienempi jää tappiolle. Minun päälleni jäivät syyt, jotka muka tällä kertaa annettiin anteeksi.

Tätä poikaa ei enää kylläkään viedä siihen laitokseen ei kuultavaksi eikä tuomittavaksi. Kuvottavan ilkeä inho valtaa mielen, kun muistuu että sellainen laitos hallitsee meitä.

Lähetän kaksi lehtileikettä. (Älä hävitä). Nyt siis piti tulla pakkosovinto. Pois lähdän mutta vasta syksyllä.⁸⁹³

Johanneksen kirjeeseen liittämät lehtileikkeet ovat *Etelä-Suomen Sanomista*. Ensimmäisessä mielipidekirjoituksissa nimimerkki ”O-ksi” kuvasi melkein kymmenen vuotta Lahden ortodoksisen seurakunnan toimintaa häirinnyttä ristiriitaisuutta, jonka syyksi hän nimesi kanttori Johannes Mureen. Kirjoittaja oli ilahunut siitä, että Suomen ortodoksinen kirkollishallitus oli haastanut Mureen kirkokunnan alioikeuteen. Kirjoitusta seurasi vastine, jossa joukko ortodokseja piti kirjoitusta aiheettomana hyökkäyksenä kanttoria kohtaan ja perättömien tietojen levittämisenä seurakuntalaisille. Kirjoittajat oikaisivat, että kanttori oli menossa alioikeuden kuultavaksi eikä tuomittavaksi. Myös Mure-sukunimen taivutus oli ollut nimimerkki ”O-ksi”:n kirjoituksessa väärin: Muretta-muodon sijaan Murenin. Vastineen kirjoittajat korostivat kanttorin ahkeruutta ja rehellisyyttä sekä esimerkillistä harrasta kristillisyyttä. Erimielisyyksien syyksi he myönsivät kanttorin kansallisisänmaallisen ajatussuunnan, mutta eivät pitäneet sitä tuomittavana.⁸⁹⁴

Yleisönosastokirjoittelu jatkui heinäkuussa 1958. Nimimerkki ”Totuus esille” kaipasi tietoa kirkollishallituksen päätöksestä sekä siitä, pitikö vastineen kuvaus tunnollisesta ja hartaasta kanttorista paikkaansa. Nimimerkki ”Asioita läheltä seurannut” vastasi kertomalla, että ortodoksinen kirkollishallitus totesi aiheettomiksi kanttoriin kohdistetut kantelut. Kirjoittaja vahvisti kanttorin ole-

⁸⁹³ SAA KK Johannes Nastille 18.5.1958.

⁸⁹⁴ SAA LL Etelä-Suomen Sanomat 8.5.1958 ”Ortodokseille”, nimimerkki O-ksi; SAA LL Etelä-Suomen Sanomat 10.5.1958 ”Eräs aiheeton hyökkäys”, nimimerkki Joukko ortodokseja. Lehtileikkeet ovat kuuluneet kirjeen SAA KK Johannes Nastille 18.5.1958 yhteyteen, mutta jossakin vaiheessa lehtileikkeet ja kirje ovat joutuneet erilleen.

van seurakuntansa tunnollinen työntekijä ja ihmetteli kirjoittajan tietämättömyyttä asiasta.⁸⁹⁵ Näitä leikkeitä ei löydy kanttorin omasta henkilöarkistosta, sillä kirjoittelu osui todennäköisesti hänen kesälomansa aikaan.

Ristiriidat Lahden seurakunnassa jatkuivat vielä 1950-luvun loppuun ja 1960-luvun alkuun.⁸⁹⁶ Osapuolet olivat edelleen ryhmittyneinä toisiaan vastaan seurakunnan valtuustossa, mikä sai Johanneksen kirjoittamaan sisarelleen:

Kärsimme musertavan tappion taas ja pelsebubi piti voitonjuhlia. Venäläis-äärimmäinvasemmisto, johtajana itse pääpöhhö [- -] plus mylvivä joukko [- -] riemullisin mölähdyksin ja ammahduksin koittivat viihdyttää meitä tšuhnua [= halventavasti suomalaisista] kirkossamme arvoisan kokouksen aikana. Rivoa nähtävää - voi kaa-meata!! [- -] äänestivät kommunistia ja veristä ryssää.⁸⁹⁷

Johannes nimitti toistuvasti venäjänkielisiä ja venäläismielisiä ortodokseja rysiksi yksityiskirjeissään. Edellinen katkelma on ääriesimerkki, jonka Johannes käski poltettavaksi. Yksityisen kielenkäytön vuoksi ei ole ihme, että kanttoria syytettiin ryssä-sanan käytöstä myös julkisesti. Kanttorin kielenkäytössä sana viittasi etenkin venäläistaustaisiin ortodokseihin, jotka Jyrki Loiman (2005) mukaan saattoivat kielestään ja perinteestään huolimatta kokea maaseudun siirtokarjalaisia harvemmin niin sanottua ryssittelyä.⁸⁹⁸ Mureen tapaus valottaa asetelmaa toisesta kulmasta, kun nimittelyyn ei syyllistynytkään luterilainen valtaväestö. Kun yksityinen ja julkinen olivat limittyneet toisiinsa, ajoittain kielenkäytön asiayhteys oli voinut olla väärä. Kirkollishallitus kehotti kanttoria hienotunteisempaan kielenkäyttöön, mutta muuhun epäasiallinen kielenkäyttö ei johtanut.⁸⁹⁹ Vaikka Johannes koki, ettei hän saanut apua, suhtautui kirkon johto häntä

⁸⁹⁵ Etelä-Suomen Sanomat 9.7.1958 "Nimimerkki O-ksi", nimimerkki Totuus esille; Etelä-Suomen Sanomat 23.7.1958 "Nimimerkille 'Totuus esille'", nimimerkki Asioita läheltä seurannut. Kirjoitukset löydettiin Etelä-Suomen Sanomien digitoiduista numeroista Kansalliskirjaston Historiallisen sanomalehtiarkiston vapaakappaletyöaseman sanahauulla "kanttori Mure"~3.

⁸⁹⁶ "Jumalattoman papin hirvoinen painostus on ylivoimaista kestää, eikä ylemmän johdon taholta ole edes toivoa saada apua. Jumalan armo on vain toivonani." (SAA KK Johannes Annille 14.11.1960.)

⁸⁹⁷ SAA KK Johannes Nastille 25.1.1960. Johannes käski polttamaan kirjeen: "Polta vai tämä kirje muuten joudun vielä kidutettavaksi tämän takia." Vrt. pääsiäinen 1945: "Muistattekohan nyt kuunnella radiota yöllä, jos ryssä radioitsisi pääsiäispuheluksen." (SAA KKK Johannes kotiväellä eli Tatjana-mammalle ja Nastille 5.5.1945.) Ryssä Johannes viittaa venäjänkielisiin ortodokseihin. Evakkojen kutsumisesta rysiksi ja venäläisten tavasta nimittää karjalaisia tšuhniksi ks. Heikkinen 1989, 354.

⁸⁹⁸ Loima 2005, 98.

⁸⁹⁹ SOKHA kirjeistö, oikeudenkäyttö, valitukset ja kantelut Fe 3.I, 1958 F 744, piirinvallvoja Aleksanteri Kasangon 14.2.1958 kokoama "Kanttori J. Mureta vastaan tehtyjen kantelujen asiakirjat" -aineisto liitteineen.

kohtaan sovittelevasti ja hänen näkökantojaan ymmärtävästi.⁹⁰⁰ Esimerkiksi Johannes valittiin kirkolliskokousedustajaksi vuosina 1955 ja 1960.⁹⁰¹ Toisaalta seurakunnan pappi oli kirkolliskokouksen jäsenenä yhtäjaksoisesti vuosina 1955–1975 ja muissa kirkollishallinnollisissa tehtävissä aina 1950-luvulta eläkkeelle jäämiseen 1977 asti.⁹⁰²

Nasti-siskoa Johanneksen ja papin riidat ihmetyttivät. Kun pappi oli hakenut toiseen seurakuntaan, toivoi Nasti, että ”pääsisivät kumpikin eroon toisistaan.” Nasti oli käynyt Lahdessa juuri seurakunnan kokouksen aikaan, mistä hän kertoi Yrjö-veljelleen: ”venäläiset voittivat. Oikein ihmettelin on mintäh riijellä, gu kirikös ei ole ni pahasti ketä, jouluna laskin papit tai lukkarit 20 henkeä yhteensä.”⁹⁰³ Nasti katsoi seurakunnan tilannetta ulkoa päin, joten hänen silmissään henkilökohtaisuuksiin menneet riidat näyttivät kirkolliselta kannalta ajan haaskaukselta. Seurakunnan sisällä kyse oli seurakunnallisesta vallankäytöstä ja ehkä jossakin määrin myös maallisesta puoluepolitiikasta. Esimerkiksi Johannes Mureella oli 1950-luvun loppupuolella paikka seurakunnan neuvostossa ja valtuustossa, mitä seurakunnan riitoja selvittänyt piirinvalvoja piti poikkeuksellisenä.⁹⁰⁴

Johannes Mure ja hänen Nasti-sisarensa säilyttivät nämä ristiriidat ja voimakkaita kokemuksia sisältävät ja välittävät kirjeet ja lehtileikkeet. Toisinaan Johannes painotti erityisesti, että aineisto piti tallettaa. Ainakin kerran hän kehotti sisartaan polttamaan kirjeen, mutta se on yhä tallella. Ehkä säilyttämisen taustalla oli ajatus siitä, että kirjeiden ja muun aineiston myötä kanttorin näkemykset ja toiminta eivät unohtuisi. Johannes koki, ettei saanut aikalaisiltaan ymmärrystä erimielisyyksien keskellä, joten mahdollisesti hän toivoi dokumenttien säilyttämistä tulevaisuutta varten. Kirjeet olivat hyvin henkilökohtaista ja tunnerikasta

⁹⁰⁰ SOKHA kirjeistö, oikeudenkäyttö, valitukset ja kantelut Fe 3.I, 1958 F 744, piirinvalvoja Aleksanteri Kasangon 14.2.1958 kokoama ”Kanttori J. Mureta vastaan tehtyjen kantelujen asiakirjat” -aineisto liitteineen. Eräässä kirjeessään helmikuussa 1959 Johannes kirjoitti kokemastaan painostuksesta Lahden kirkkokuoroa kohtaan. Kuitenkin samoille Karjalan Liiton siirtoväen hengellisille päville osallistunut piispa Paavali kävi henkilökohtaisesti Johanneksen luona ”ja kiitti laulua.” (SAA KK Johannes Nastille 10.2.1959.) Piispa Paavali eli Yrjö Olmari oli perehtynyt kirkkomusiikkiin ja tutustunut Johannes Mureeseen viimeistään toimiessaan Itä-Karjalassa jatkosodan aikana (Piiroinen 1991, 79–85).

⁹⁰¹ SAA KPK Johannes Nastille 10.3.1955; SAA KK Johannes Nastille 30.3.1960; ”Luettelo pappisseminaarin ja kanttorikurssien opettajista ja oppilaista” 1978, 193–194. Vuoden 1955 kirkolliskokouksessa käsiteltiin mm. kanttorikoulutuksen uudistamista. Asiaa valmistelevan toimikunnan puheenjohtajaksi nimitettiin pappismunkki Paavali ja jäseniksi kanttoreita (Koukkunen 1982, 119).

⁹⁰² ”Luettelo pappisseminaarin ja kanttorikurssien opettajista ja oppilaista” 1978, 181, 193–194.

⁹⁰³ SAA KK Nasti Yrjölle 14.1.1959. Vrt. SAA KK Johannes Yrjölle 12.10.1959, jossa hän mainitsee vain lyhyesti painostuksen työtään kohtaan.

⁹⁰⁴ SOKHA kirjeistö, oikeudenkäyttö, valitukset ja kantelut Fe 3.I, 1958 F 744, piirinvalvoja Aleksanteri Kasangon 14.2.1958 kokoama ”Kanttori J. Mureta vastaan tehtyjen kantelujen asiakirjat” -aineisto liitteineen.

aineistoa, jolla oli päiväkirjamaista tunnearvoa negatiivisista kokemuksista huolimatta.

Lahden seurakunnan ristiriidat eivät olleet ainutlaatuisia, vaan niitä esiintyi muissakin seurakunnissa 1950-luvulla. Esimerkiksi Lapin ortodoksisessa seurakunnassa kanttori laati useita eriasteisia valituksia, jotka katsottiin aiheettomiksi. Seurakunnan hallinnossa nämä valitukset koettiin kiusantekona. Marja Tuominen arvioi, että riitojen syyt saattoivat liittyä sopeutumisongelmiin ja luopumiseen, kun paremmista ennen toista maailmansotaa vallinneista olosuhteista oli pitänyt luopua. Kanttorit saattoivat joutua kauas kotiseuduiltaan, ja paikan vaihdos merkitsi heille mahdollisia työtehtävien muutoksia ja asumisolosuhteiden heikkenemistä, kun virkatalot vaihtuivat ahtaisiin asuntoihin.⁹⁰⁵

1960-luvun kuluessa Johannes Mureen kirjeisiin ilmestyi uusia aiheita, jotka liittyivät ortodoksisen kirkon lähentyneisiin väleihin Kreikan suuntaan sekä kirkkojen väliseen ekumeniaan. Esimerkiksi Johannes Mure osallistui vuonna 1967 matkalle Kreikkaan, ja tuo matka oli hänelle merkittävä kokemus: "Olen ollut kuin uusi ihminen".⁹⁰⁶ Matkalle Johannes osallistui ehkä Helsingin kirkko-kuoron mukana⁹⁰⁷. Perillä ohjelmassa oli osallistuminen Kreikan arkkipiispan kutsuille:

Huomenna keskiviikkona 21.6.-67 klo 12.30 menemme Kreikan Arkkipiispan kutsuille. Arkkipiispa ei ole ottanut lehtimiehiäkään vastaan, me olemme ensimmäiset ulkolaiset vastaan otettavat.⁹⁰⁸

1960-luvun lopulla Johannes kirjoitti myös kirkkojen ekumeniasta sekä kirkon suhteiden lähenemisestä valtiovaltaan ja luterilaiseen kirkkoon.⁹⁰⁹ Tapahtumat kytkeytyivät arkkipiispa Paavalin kauden uudistuksiin. Silloin järjestettiin erilaisia tilaisuuksia, joissa olivat läsnä maallinen valta ja eri kirkot. Esimerkiksi Johanneksen kuvailemissa syksyllä 1968 Kuopiossa järjestetyissä juhlissa olivat läsnä presidentti ja rouva Kekkonen sekä ortodoksiset ja luterilaiset piispat.⁹¹⁰ Samaan aikaan Johannes oli tiiviissä yhteistyössä Kuopion pappisseminaariin Johannes Suholaan ja Aari Surakkaan.⁹¹¹

Lahden seurakunta ei kärsinyt useita maaseutuseurakuntia vaivaavasta alenevasta jäsenmäärästä, vaan maatalouden rakennemuutos ja muuttoliikkeet

⁹⁰⁵ Tuominen 2013, 256–258.

⁹⁰⁶ Ks. esim. SAA KK Johannes Annille 15.6.1967; SAA KK Johannes Annille 20.6.1967.

⁹⁰⁷ SAA KK Johannes Yrjölle 14.5.1967; SAA KK Johannes Annille 15.6.1967.

⁹⁰⁸ SAA KK Johannes Annille 20.6.1967.

⁹⁰⁹ SAA KK Johannes Annille 28.11.1968.

⁹¹⁰ Riikonen 2018; Riikonen 2007, 288. Yleisestä kirkkopoliitikasta taustakontekstina ks. myös Niiranen 2000; Jalovaara 2007; Jalovaara 2011.

⁹¹¹ Ks. esim. SAA K Aari Surakka Johannes Mureelle 27.11.1969; SAA K Aari Surakka Johannes Mureelle 9.6.1970; SAA K Aari Surakka Johannes Mureelle 7.11.1970; SAA K Aari Surakka Johannes Mureelle 20.5.1971; SAA K Aari Surakka Johannes Mureelle 30.6.1970.

toivat ortodoksiväestöä kaupunkiin. Esimerkiksi noin viidennes Lahden ortodoksisen seurakunnan jäsenistä oli vuonna 1970 salmillaissyntyisiä. Seurakunnan koko jäsenmäärä oli lähes 2 300 ihmistä.⁹¹² Johannes mainitsi toisinaan kirjeissään henkilöistä, jotka olivat avioituneet luterilaisen puolison kanssa tai eronneet kirkosta. Ylipäänsä valtaosa avioliitoista solmittiin seka-avioliitoina, eli ortodoksin ja luterilaisen välille⁹¹³.

1970-luvun alussa Johannes luopui uskonnonopetuksesta Lahden ulkopuolisissa oppikouluissa. Eläkkeelle hän jäi vuoden 1974 alussa. Vastoinkäymisistä ja ajoittaisista luovuttamisaikeistaan huolimatta Johannes Mure teki sotienjälkeisen työuransa Lahden seurakunnassa. Pääsiäisen 1973 jälkeen Johannes kirjoitti sisarelleen muistellen koko uraansa kirkon palveluksessa:

Pääsiäis ruuhka on minun kohdallani kokonaan mennyttä. Tämä oli viimeinen raskain työni ja verrattain hyvin selvisin, kiitos Jumalalle! Kolmekymmentäkahdeksan vuotta olen tämän valtavan raskaan ajan kestänyt. Siihen on sisältynyt yksinäni kestämää suurta tuskaa. Jumalan avulla olen tähän päivään päässyt.⁹¹⁴

Johannes Mureen lähes 40 vuotta kestäneelle työlle kirkossa näyttää tosiaan olleen ominaista yhtäältä konflikteihin joutuminen mutta toisaalta omien verkostojen ylläpitäminen vaikeuksista huolimatta. Kanttori Mureen asemaan ja mieliteisiin kytkeytyvät ortodoksisen kirkon suunnanmuutokset 1940-luvulta 1970-luvun alkupuolelle. Toisen maailmansodan jälkeen kanttorin näkemykset olivat ikään kuin oppositiossa⁹¹⁵, mutta 1960-luvun kuluessa ja 1970-luvun alussa hänen näkemyksensä saivat avoimempaa tukea etenkin Suholalta ja Surakalta. Lahden sielunhoitopiirin ja Lahden ortodoksisen seurakunnan ristiriitaisuuksia kirkkokunnan viranomaiset koettivat hoitaa sovitellen, sillä muutoinkin ortodoksille kirkolle vaikeina sodanjälkeisinä vuosikymmeninä ei haluttu lisää negatiivista julkisuutta.

---

⁹¹² Hämynen 2018, 128–131.

⁹¹³ Hämynen 2018, 131–133.

⁹¹⁴ SAA KK Johannes Annille 23.4.1973. Jo 1950-luvun lopussa Johannes kirjoitti: ”On Herra auttanut kaikki ahdingon ajat minua, vihollisteni pettymykseksi.” (SAA KK Johannes Nastille 10.2.1959.)

⁹¹⁵ Siitä huolimatta Johannes Mure piti ainakin yksittäisiä radiohartauksia. Ortodoksilla kirkolla oli lista radioon sopivista henkilöistä, ja Mure kuului A-sarjaan (ks. lisää SOAKA kirjeistö 1947 Fb 1 b, F 46 pöytäkirja 16.12.1947, 3 §; Tajakka 1998, 62–63). Lahdessa radiota käytettiin jumalanpalvelusten ja hartauksien välittämiseen, koska kirkko valmistui radioaseman läheisyyteen (Lipitsäinen 2001, 30). Johannes Mure toimitti ainakin loppuvuodesta 1956 lauantaan radioaamuhartauden, johon sisältyi puhetta ja laulua. Johanneksen kollega, ystävä ja sukulainen Johannes Suhola välitti kirjeessä kiitokset onnistuneesta hartaudesta. Suhola ei ollut kuitenkaan kuullut sitä itse, koska oli ollut toimittamassa jumalanpalvelusta. (SAA KK Johannes Suhola Johannes Mureelle 7.12.1956. Vrt. Makkonen 1992, 171–174.) Ehkä Suholan tarkoituksena oli osoittaa tukea ja kannustusta Mureelle.

5 RAJAKARJALAIS-ORTODOKSINEN ELÄMÄNTAPA JA YHTEISKUNNALLINEN MUUTOS

5.1 Eletty uskonto

Käsite eletty uskonto (*lived religion, everyday religion*⁹¹⁶) tarkoittaa tässä alaluvussa kirjeissä kuvattua ja kirjeistä välittyvää tapaa elää uskontoa todeksi, eli eletty uskonto pitää sisällään uskonnolliset käytännöt ja niille annetut merkitykset. Mureen sisaruksille ortodoksinen uskonto oli elettyä uskontoa institutionaalisella ja valtakunnallisella tasolla, paikallisen seurakunnan tasolla ja henkilökohtaisena uskona. Laajinta tasoa eli todeksi kanttori Johannes Mure, kun hän teki työtään kirkkokunnan palveluksessa. Yrjö ja Anni Mure osallistuivat oman seurakuntansa toimintaan, minkä lisäksi jokaisella Mureen sisaruksella oli omat henkilökohtaiset uskonnolliset tapansa ja kokemuksensa. Kirjeiden kautta välittyvää elettyä uskontoa määrittää etenkin henkilökohtainen eletty uskonto, joka luo jatkuvuutta vanhoihin rajakarjalaisiin perinteisiin. Vaikka kanttori oli saanut suomalaiskansallisen pappiskoulutuksen, vaali hän perhepiirissä kuolemaan ja vainajiin liittyviä tapoja, joilla oli jopa pakanallisia yhteyksiä:

Huomen[n]a on rakkaimpamme kuolinpäivä, – rakas, armas Mamma – on ollut poissa jo kolmetoista vuotta. Ja kuitenkin hän on niin lähellä, niin sanomattoman lähellä meitä. Viimeyönä näin unessa Mammaa, lähti luotani pois olevinaan[,] vaikka kuin minä itkien pyysin jäämään. Kaikki he poismenneet olivat pois lähdössä ja Mamma oli samassa joukossa, minä pyysin että Mamma olisi luonani vaikka yhden päivän ja kuitenkin hän lähti pois, sanoi etten minä tarvitse heitä. Tänään on Baban [= isoäidin] kuolinpäivä, iltapäivällä minä kävin Mamman viemässä Korvel Baban luo ja läksin hyvästiä sanomatta pois ja illalla Baba kuoli. Tjitljin [= sedän, enon tai

---

⁹¹⁶ Kuha 2016, 36–37; Markkola 2002, 17. Ks. myös Kupari 2011, 197–222; Kupari 2015; Kupari 2016; Keinänen 2006, 233–249; Keinänen (toim.) 2010.

kummisedän] kuolinpäivä oli 2.2. ja Ristjoin (Palagan) [= kummitädin] on 14.2. Niin, he ovat menneet ja mekin menemme omalla ajallamme. He ovat siellä meitä vastassa, meitä, lapsiaan, voi miten suloinen tunne onkaan kun tapaamme siellä eikä enää eron tuskaa ole. Aivain kuin pyhään saatto kulkee muistojen rakkaat kuvat sielussani Salmin Kirkkojoelle.

Olisin huomenna mielelläni rakkaitteni haudalla mutta elämän kylmä viima estää sen, niin kuin se on estänyt jo useita vuosia. He näkevät meidän elämämme ja tietävät myös estomme ja niiden syyt. Matka minua ei sitoisi jos ei olisi muita jättäviä kahleita.⁹¹⁷

Näin Johannes kirjoitti veljelleen omasta eletystä uskonnostaan. Hänen yksityiskirjeissään maininnat lähiomaisten kuolinpäivistä ja niiden muistamisesta toistuivat vuodesta toiseen. Edellisessä katkelmassa on lisäksi kuvausta unesta, jossa Johannes oli keskustellut edesmenneen äitinsä kanssa, sekä muistelua isoäidin kuolemasta ilman hyvästijättöä lapsuus- ja nuoruusvuosien kotiseudulla Raja-Karjalassa.

Katkelmaa leimaa rajakarjalais-ortodoksinen eletty uskonto, josta painottuvat kuolemakäsitykset. Olenaisia piirteitä ovat muun muassa kuolevan hyvästely, vainajien muistaminen, unet vainajien lähettäminä viesteinä sekä koettu vainajien läsnäolo.⁹¹⁸ Toisen maailmansodan seurauksena luovutetun Karjalan väestö menetti mahdollisuutensa vierailta omaistensa haudoilla entisillä kotiseuduillaan. Sodanjälkeisinä evakkovuosina kuollut Tatjana-mamma oli haudattu Kuopioon. Vaikka välimatka Lahdesta Kuopioon ei olisi estänyt Johanneksen omien sanojen mukaan häntä, esteenä olivat ilmeisesti työtehtävät Lahden ortodoksisessa seurakunnassa. Kirjeiden kirjoittaminen oli yksi tavoista, joilla Johannes käsitteli kokemuksiaan. Esimerkiksi unien tulkitseminen oli sosiaalista toimintaa, minkä välineenä oli käytettävä kirjeitä.⁹¹⁹

Aiemmassa tutkimuksessa elettyä uskontoa on tutkittu haastattelujen, muistitieto- ja kansanperinneaineistojen avulla. Esimerkiksi Helena Kupari on tutkinut väitöskirjassaan *Sense of Religion. The Lifelong Religious Practice of the Evacuee Karelian Orthodox Women in Finland* (2015) suojärveläislähtöisten naisten arjen uskonnollisuutta haastatteluin.⁹²⁰ Raja-Karjalan ja ortodoksisuuden konteksteissa huomiota on kiinnitetty etenkin kuolemaan ja vainajiin, kansanomaisiin rituaaleihin sekä kirkolliseen perinteeseen, jotka katson osaksi elettyä uskontoa. Sisällytän tämän alaluvun analyysiin myös kirjeiden keskustelut, jotka liitty-

⁹¹⁷ SAA KK Johannes Yrjölle 7.2.1960. Ks. myös Johannes Yrjölle 14.5.1967. Karjalan kielien sanojen käyttöä vrt. Savolainen 2015, 177–191.

⁹¹⁸ Laitila 2016, 415–431; Juurela 2013, 241–262; Juurela 2008, 131; Jetsu 2001; Makkonen 1989; Stark 2002; Järvinen 2004.

⁹¹⁹ Ks. esim. SAA KK Johannes Tatjana-mammalle 27.3.1940; SAA KK Nasti Tatjana-mammalle 6.10.1940; SAA KK Johannes Nastille 5.4.1941; SAA KK Klaudia Johannek-selle 16.8.1941; SAA KK Nasti Klaudialle 28.8.1942; SAA KK Johannes Annille 14.11.1960; Juurela 2008, 131.

⁹²⁰ Kupari 2015, 24–28. Ks. myös Laitila 2016, 416; Keinänen 2006, 233–249; Keinänen (toim.) 2010.

vät kirkollisiin pyhäpäiviin ja niiden viettämiseen sekä toimintaan uskonnollisissa yhteisöissä. Vainajien muistamiseen liittyviä riittejä olivat etenkin haudalla käymiset tiettyinä päivinä, muisteluateriat, papin toimittamat palvelukset ja kirkolliset vainajien muistopäivät.⁹²¹ Ylipäänsä eletylle uskonnolle oli ominaista se, että siinä kirkon oppeihin yhdistyi kansanperinnettä ja henkilökohtaisia näkemymiä. Vaikka ortodoksisen Raja-Karjalan uskonnollinen tapaperinne oli lähentynyt luterilaista jo 1900-luvun alkuvuosikymmenillä, tietyt perinteiset uskonnolliset tavat, joista etenkin vainajien muistamiseen liittyvät, säilyivät osana Mureen sisarusten elämäntapaa vuosikymmenestä toiseen. Haastattelututkimuksista tiedetään, että ainakin 1950-luvulle asti osa rajakarjalaistaustaisista evakkoista vaali vastaavia kuolemaan liittyviä tapoja, joten Mureen perheen kirjeet ovat aikalaislähteitä tuolta murroskaudelta.⁹²²

Mureen sisaruksille uskonto oli yksi elämäntavan perusteista. Sisarusten kirjeissä uskonto on läsnä ja julkikirjoitettuna erilaisina fraaseina ja toivotuksina sekä keskusteluina kirkollisten juhlapyhien vietosta ja uskosta elämän perustana. Esimerkiksi syntymäpäivinä oli tapana toivottaa ortodoksisen tavan mukaan: ”Monia armorikkaita vuosia!”⁹²³ Kun Mureen sisarukset olivat muistaneet äitiään äitienpäivänä, kiitti tämä Jumalaa: ”mamma oli oikein mielissään ilosta itkien kiitti Jumalaa, että antais edelleenkin samaa hyvää mieltä lapsilleni.”⁹²⁴ Perheenjäsenten keskinäisissä kirjeissä toistui edellisen lainauksen tavoin Tatjana-mamman uskonnollisuus. Perheen ystävät pitivät Tatjanaa vieraanvaraisena äitihahmona, jossa yhdistyivät uskonnolliset ja karelianistiset piirteet.⁹²⁵ Uskonnollisten keskusteluiden ja toivotusten lisäksi kirjeissä raportoitiin muun muassa jumalanpalveluksiin osallistumisista ja seurakunnallisesta toiminnasta. Jumalaa kiitettiin etenkin onnistumisen hetkinä.⁹²⁶

Uskonnon keskeisestä roolista Mureen perheessä kertoo sekin, että Johannes Mure oli käynyt pappisseminaarin ja oli pappiskandidaatti. Kanttorin kokeuksissa yhdistyivät sekä institutionaalinen että arkinen uskonnollisuus. Seurakuntalaistensa lisäksi kanttori sai kirjeitä eri puolilla Suomea asuvilta sukulaisilta ja ystäviltä. Näissä kirjeissä elettyyn uskontoon liittyvät merkitykset olivat yhteisenä puheenaiheena, kun uskonveljeltä kysyttiin apua, häntä kiitettiin avusta tai hänen kanssaan keskusteltiin mieltä askarruttaneista asioista.⁹²⁷ Eräässä tapauksessa kokonaisvaltaisempaa uskontokasvatusta ja esimerkkiä omalle pojalleen

⁹²¹ Laitila 2016, 415–431; Juurela 2013, 241–262; Juurela 2008, 131; Jetsu 2001; Stark 2002; Järvinen 2004; Makkonen 1989; Konkka 1985; Makkonen 1985.

⁹²² Heikkinen 1989, 329.

⁹²³ SAA KK Johannes Annille 14.11.1960.

⁹²⁴ SAA KK Anni Tatjana-mamman sanelusta Nastille 19.5.1946.

⁹²⁵ Ks. esim. SAA KK Henni Klaudialle 23.2.1940; SAA KK Martta F. Klaudialle 1.5.1943.

⁹²⁶ Ks. esim. SAA KK Yrjö Klaudialle 5.5.1947; SAA KK Anni Johannekselle, päiväämätön, samassa kuoressa kuin Yrjön kirje Johannekselle 17.11.1952; SAA KK Johannes Annille 23.4.1973.

⁹²⁷ SAA KK Vilho M. Johannekselle 1.11.1949; SAA KK Nasti H. Johannekselle 20.5.1956; SAA KK Veijo Johannekselle 28.3.1957; SAA KK Mikael J. 28.8.1957; SAA KK Pekka K. Johannekselle 13.7.1957; SAA KK Sauli J. Johannekselle 23.9.1958.

olisi toivonut yksi Johanneksen tuttavista, joka tiedusteli 1950-luvun lopulla, majoittaisiko kanttori luokseen Lahteen koulun vuoksi muuttavan 18-vuotiaan pojan. Isä katsoi, että sitä kautta pojan yhteys ortodoksisuuteen säilyisi.⁹²⁸

Mureen sisarusten kirjeissä eletyn uskonnon painotukset ovat keskenään erilaisia. Anni Mureen ja Yrjö Mureen uskonnollinen toiminta kiinnittyi paikallistasolla yhdistystoimintaan ja seurakunnan luottamustoimiin. Anni Mure oli Alapitkän tiistaiseuran perustajajäseniä ja Yrjö Mure vastasi varainkeruusta Lapinlahden Alapitkälle rakennettavaa ortodoksista rukoushuonetta (1952) varten sekä istui Iisalmen ortodoksisen seurakunnan valtuustossa vuosina 1954–1973. Etenkin Annin kirjeissä ortodoksinen uskonto ilmenee henkilökohtaisena ja paikallisyhteisössä jaettuna, kun Yrjö käsitteli uskontoa ja kirkollisia asioita käytännönläheisemmin esimerkiksi seurakunnan talouden näkökulmasta. Mureen kotona pidettiin toisinaan tiistaiseuran tilaisuuksia.⁹²⁹ Kätilösisaret Klaudia Mure ja Nasti keskustelivat muiden perheenjäsenten kanssa juhlapyhistä ja vainajien muistamisesta sekä sisarusten uskonnollisista tehtävistä, kuten tiistaiseurasta, valtuustosta ja työstä seurakunnassa. Tatjana-mamma tunsi itkuvirsien perinnettä, joten ennen kuolemaansa hän itki lapsilleen virren, jonka Klaudia kirjoitti muistiin ja puhtaaksi kahtena kappaleena. Siinä Tatjana käsitteli muun muassa kodittomuuden kokemustaan. Virsi oli tarkoitettu luettavaksi myöhemmin vainajan haudalla muistelupäivänä. Varsinainen itkuvirsien esittäminen ortodoksisissa hautajaisissa oli käynyt harvinaisemmaksi jo 1900-luvun alkuvuosikymmenillä. Tuolloin itkuvirret oli alettu liittää kansanperinteeseen hautajaisriittien sijaan.⁹³⁰

Sisarusten Tatjana-mamman itkuvirrestä käymä keskustelu havainnollistaa sekä itkuvirsien aseman muuttumista että ortodoksievakkojen sopeutumispakkoa. Mureen sisaruksista ainakin Klaudia kirjoitti itkeneensä itsensä väsyksiin mamman virttä puhtaaksikirjoittaessaan. Perheenjäsenille itkuvirsi oli tunteikas ja merkityksellinen sidos edesmenneeseen äitiin, mutta itkuvirsien perinnettä tuntemattomille aiheesta ei pitänyt kertoa:

Eilen kirjutin puhtaaksi itku virren ja itkin itseni väsyksiin nyt on tietysti sama edessä. [- -] Lue jos haluat P[- -]lle tämä muuthan eivät tätä ymmärrä ja on ikävä heittää pääryljä [= helmiä] sikojen eteen. [- -] Jos kirje tulee ja Johannes on siellä [Urjalla] niin älä hänelle näytä virttä lähetin sinne heille [Annille ja Yrjölle] ja Yrjö lukee sen haudalla.⁹³¹

⁹²⁸ SAA KK Pekka K. Johannekselle 13.7.1957.

⁹²⁹ SAA KK Yrjö Johannekselle 18.4.1957; SAA KK Yrjö Nastille 26.5.1957; SAA KK Anni Johannekselle 12.2.1958; SAA KK Yrjö Nastille 10.4.1968; Waris et al. 1952, 304–308; Heikkinen 1989, 328; Petsalo 1980, 31–32; Partanen 1999, 56, 63–64; Juutinen 2008, 59; Rojo 2011, 60–88.

⁹³⁰ SAA KKK Tatjana-mamman itkuvirsi, ”18.–19. tammik. 1947 Omistettu lapsille”; SAA KK Klaudia Nastille 17.3.1947; Laitila 2016, 424; Makkonen 1989, 129, 167; Konkka 1985.

⁹³¹ SAA KK Klaudia Nastille 17.3.1947.

Mamman Itkuvirsi [-kirjekuori.] Avattava lauantaina kirkosta tultua tai haudalla, lue sinä Yrjö. Sano Johannekselle ettei itke ainakaan kotona [evakkoasunnossa kansakoululla] että opettajat kuulevat ja sanovat vielä että ne ovat hermosairaita.⁹³²

Klaudia toivoi, että itkuvirsi pysyisi vain perhepiirissä. Sen lisäksi Johannes ei saanut nähdä virttä etukäteen, koska Klaudia koki, että Johannes olisi saattanut liikuttua tai esittää virren savolaisten kuullen. Paikkakuntalaiset olisivat voineet tulkita itkemisen omituiseksi käyttäytymiseksi, joten tässä tilanteessa omien tapojen piilottaminen kertoo pyrkimyksestä häivyttää omaa taustaa ja integroitua osaksi uutta yhteisöä. Virsi oli tarkoitettu luettavaksi kirkon jälkeen tai haudalla, joka oli itkuvirrelle soveliaampi esittämisen paikka. Siten elettyä arjen uskonnollisuutta mukautettiin suhteessa vallitseviin olosuhteisiin ja odotuksiin.⁹³³

Lähimaisen vakava sairastuminen ja kuolema toivat kirjeiden riveille keskustelut lääketieteen ja uskonnon suhteesta. Mureen sisarusten 70-vuotiaan äidin sairaus jätettiin sisarusten sanoin Jumalan hoidettavaksi, koska lääketiede ei voisi enää parantaa sairautta.⁹³⁴ Myös ystäväperheessä, jonka muodostivat tuohon aikaan kaksi naimatonta sisarusta Olga ja Asta, rukoiltiin Jumalalta apua, että sisar paranisi. Sisaret olivat olleet mukana Viipurin suomalaisen ortodoksisen seurakunnan toiminnassa, minkä vuoksi olivat ystäväystyneet kanttoriinsa ja tämän omaisiin.⁹³⁵ Tatjana Mure kuoli evakkoasunnossa ilman sairaalahoitoa, kun ystävä-Astan kunto heikkeni nopeasti leikkauksen eli hoitoyrityksen jälkeen sairaalassa. Astan sisar Olga pahoitteli jälkeinpäin sitä, että he olivat antaneet luvan Astan leikkaamiseen. Hän katsoi asiaa niin, että ihmiset olivat puuttuneet Jumalan luomisjärjestykseen.⁹³⁶ Kättilö Klaudia Mure kuoli tapaturmaisesti liikenneonnettomuudessa, mutta äkilliseen kuolemaan liittyviä perheensisäisiä kirjeitä ei ole tallella. Voi olla, että kirjeet on hävitetty tai että ne on otettu erilleen muista kirjeistä ja ovat sen vuoksi kadonneet. Sen sijaan ystävät lähettivät osanottokirjeitä.⁹³⁷ Vainajan omaisille osoitetuissa surunvalitteluissa oli uskonnollinen sisältö.⁹³⁸

Vainajien muistamiseen ja kunnioittamiseen liittyi muistopäiviä ja rituaaleja, joita valaisee osuvasti seuraava Johanneksen kirjoittama kirjekatkelmä:

⁹³² Kirjekuori kirjeen SAA KK Klaudia Nastille 17.3.1947 mukana. Itkuvirsi SAA KKK Tatjana-mamman itkuvirsi, "18.-19. tammik. 1947 Omistettu lapsille".

⁹³³ Vrt. Kananen 2010, 68-84.

⁹³⁴ SAA KK Klaudia Nastille 8.8.1946; SAA KK Yrjö Tatjana-mamman sanelusta Nastille 13.8.1946; SAA KK Yrjö Klaudialle 23.10.1946; SAA KK Johannes Klaudialle 8.11.1946.

⁹³⁵ SAA KK Olga K. Johannekselle 4.2.1947.

⁹³⁶ SAA KK Olga K. Johannekselle 21.10.1947; SAA KK Olga K Yrjölle 10.2.1947; Makkonen 1989, 170.

⁹³⁷ Karjalainen 17.5.1947 "Kuoleman tuottanut moottoripyörähurjastelu viime yönä Lehmossa"; Karjalainen 18.5.1947 "Vaikea liikenneonnettomuus toissa yönä Lehmossa. Moottoripyörä ajoi traktoria vasten kovalla voimalla."; JoMA LT, Kontiolahden käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat C I a:173, 135 § ja C I a 174, 145 §; SAA KK Sonja Johannekselle 27.7.1947.

⁹³⁸ Ks. esim. SAA KK Niina K. Johannekselle 3.6.1947.

Lounallisil emmo suanut pappii, joka oli tapansa mukaan mennyt maalle Leppävirroille. Minä menin Kuopioon keskiviikkoamuna klo 6.00 ja laitoin hautoja kuntoon, kun Mamman hauta oli sortunut syvälle, eikä kukaan ollut korjannut. Minä laittelin kunnes Yrjö tuli ja Anni tuli vasta 11.00 aikaan. Pominoitšimmo da istuimmo da itkimmö da söimmö hauvoil, sit oli Klaudia rakkaan lounalliset. Kahvin keitimmo Pekkaris.⁹³⁹

Johanneksen kuvaus toimista äitinsä haudalla ja sisarensa muistoateriasta Kuopiossa kesällä 1947 yhdistää kansanomaisia ja kirkollisia piirteitä. Lounaallinen oli muistoateria, joka oli perinteisesti järjestetty vainajan kotona, ja vainajan katsottiin olevan mukana aterialla. Toimitukseen saattoi osallistua pappi, jonka tehtävänä oli ikään kuin saattaa muistoaterialle osallistunut vainaja takaisin hautaan. Kalmoilla pomilointi tapahtui haudan äärellä, ja siihen oli 1900-luvun alkuun asti sisältynyt itkuvirsi. Ajatuksena oli, että vainaja kutsuttiin yhteiselle aterialle. Ortodoksisen kirkon opetuksen myötä tapa muuttui niin, että itkuvirrestä luovuttiin ja haudalle tuotu ruoka jaettiin kerjäläisille.⁹⁴⁰

Esimerkkitapauksessa pomilointi äidin haudalla näyttäisi noudattaneen 1900-luvun alun kansanomaisia tapoja. Kalmoilla pomilointiin kuului itkuvirsi, ajan viettäminen vainajaa muistellen ja ruokaileminen. Pomiloinnilla viitataan vainajan puolesta rukoilemiseen ja elävien yhteydenpitoon suhteessa vainajaan. Pomiloinnin hoitivat pääosin naiset, joten Mureen sisarukset aloittivat sen Annin saavuttua. Todennäköisesti Anni toi tullessaan ruuat. Sen sijaan Klaudia-sisaren muistoateria järjestettiin ilmeisesti ystäväperheen luona, mikä havainnollistaa diaspora-asemaa. Siirtokarjalaisuudessa kokoontumispaikaksi kävi sukulais- tai ystäväperheen koti. Pappia ei saatu mukaan muistoaterialle, mutta pappien osallistuminen vainajien saattamiseen oli vähentynyt jo 1900-luvun alkuvuosikymmenillä. Tuolloin luterilaiset alkoivat katsoa kansanomaisia käsityksiä vainajien ja elävien vuorovaikutuksesta taikauskona ja epäsuomalaisena tapana.⁹⁴¹

Vainajien kuolinpäivien muistaminen ja muut muistopäivät toistuivat joka vuotisina.⁹⁴² Etenkin Johannes kirjoitti sisaruksilleen edesmenneistä omaisista:

Huomenna on jo kaksitoista vuotta Klaudia ollut poissa. Tuntuu kuin hän eläisi vieläkin keskellämme. Kaikki he rakkaat ovat sittenkin lähellämme. Tata ja Mamma ja Klaudia, on niin voimakas tunne, heidän ainakin minulla, heidän läheisyydestään.

Huomenna on mustinsuovattu.⁹⁴³

⁹³⁹ SAA KPK Johannes Nastille 29.6.1947.

⁹⁴⁰ Laitila 2016, 427–429; Sallinen-Gimpl 1994, 134, 205; Juurela 2008; Juurela 2013.

⁹⁴¹ Laitila 2016, 427–429; Juurela 2008; Juurela 2013; Makkonen 1989, 193.

⁹⁴² Ks. esim. SAA KK Johannes Nastille 14.5.1948; SAA KPK Johannes Annille 28.3.1952; SAA KPK Johannes Yrjölle 15.5.1970. ”Minä pääsen sittenkin lounallisil ensi sunnuntaiksi Kuopioon. [- -] Eilen oli nääs mustinsuovattu, lienetkö muistanut?” (SAA KPK Johannes Nastille 1.2.1948.) ”Mamman lounalliset piemme Kuopiossa perjantaina 8 p:nä. Varautukaa siihen. [- -] Älkää kutsuko ketään vieraita piemmö ihan hiljaisuudessa lounalliset.” (SAA KPK Johannes Yrjölle 29.1.1952.)

⁹⁴³ SAA KK Johannes Annille 15.5.1959.

Muistinsuovatta oli vainajien muistelupäivä.⁹⁴⁴ Johannes kävi säännöllisesti haudoilla ja maalasi ristit. Myös Mureen perheen ystävät kirjoittivat haudoilla käymisestä ja hautojen laittamisesta, vaikka haudalla käymisen päätarkoituksena oli vainajan muistelemineen.⁹⁴⁵ Ennen toista maailmansotaa vainajien muistelemineen oli ollut yhteisöllistä. Mureen sisarusten kohdalla tässä tapahtui selvä muutos, koska esimerkiksi Johannes kehotti järjestämään äitinsä lounaalliset perheen kesken tammikuussa 1952.⁹⁴⁶

Perhepiirin rooli oli keskeinen myös unien tulkinnassa. Mureen kirjeissä esiintyviä unikertomusten tyyppisiä ovat Irma-Riitta Järvisen jaottelun mukaan enteisiin ja vainajien elämään tuonilmaisissa liittyvät unet. Enteitä koetettiin tulkita etenkin edesmenneiden sukulaisten näyttäytymisestä unessa tai unien tapahtumista ja unissa käydyistä keskusteluista.⁹⁴⁷ Esimerkiksi Klaudia koki, että edesmennyt äiti oli vierailut hänen luonaan: ”Puhelin hänelle ja joimme kahvia kahden kesken. Voi miten tunsin, että mamma oli täällä.”⁹⁴⁸ Sen lisäksi sisarukset saattoivat kysyä toiselta apua unen tulkintaan⁹⁴⁹ tai elossa olleen läheisen näyttäytymineen unessa saattoi herättää pahoja aavistuksia⁹⁵⁰.

Perheen omien muistopäivien lisäksi kirkkovuoden kulku rytmitti elettyä uskontoa. Etenkin pääsiäinen ja joulun olivat tärkeitä juhlapyhiä, joista sisarukset kirjoittivat toisilleen. Johanneksen roolia kirkkovuoden vaalijana vahvasti sekin, että hän lähetti vuosittain ainakin Annille kirkkokalenterin.⁹⁵¹ Radioidut jumalanpalvelukset olivat erityisen merkityksellisiä ortodokseille, jotka olivat sotien seurauksena joutuneet hajalleen.⁹⁵² Jumalanpalveluksiin nähden harvinaisempia tapahtumia olivat vierailut luostareissa, kuten Uudessa Valamossa.⁹⁵³

Kun karjalainen siirtoväki sai valmiiksi uusia kotejaan, kävivät papit siunaamassa niitä. Anni ja Yrjö Mureen navettarakennuksen yhteyteen valmistunut

⁹⁴⁴ Laitila 2016, 427.

⁹⁴⁵ SAA KPK Johannes Nastille 25.7.1948; SAA KPK Johannes Nastille 6.8.1956; SAA KK Olga K. 14.7.1947; SAA KK Olga K. Johannekselle 21.1.1948; Makkonen 1989, 194.

⁹⁴⁶ SAA KPK Johannes Yrjölle 29.1.1952. Ortodoksien hautajaistavoista toisen maailmansodan jälkeen ks. esim. Makkonen 1989.

⁹⁴⁷ Järvinen 2004, 199. Mureen kirjeissä esim. ”Isää olen nähnyt unissa hyvin selvästi ja ensimmäisen kerran oikein keskustelimme hänen kanssaan. Saapa nähdä mitä tulee tapahtumaan. Ikävää on aina tuonut isän näkemineen. Kotona vanhan saunan tilalle oli rakentanut uuden rakennuksen, josta keskustelimme. Saahan nähdä pääsemmekö Karjalaan kun siitä taas puhutaan paljon. (SAA KK Johannes Nastille 30.12.1945.) Sota-ajan enteistä ja unista ks. myös Kivimäki 2013b, 210–212; Kivimäki 2015b, 301–308.

⁹⁴⁸ SAA KK Klaudia Johannekselle 20.3.1947.

⁹⁴⁹ Nasti kirjoitti Klaudialle unestaan ripille menosta sekä ristin lainaamisesta kotikylän opettajalta ja kysyi ”mitähän tietää semmoinen pyhil käymineen.” (SAA KK Nasti Klaudialle 28.8.1942.)

⁹⁵⁰ ”Viime yönä näin unta, mamma oli täällä. Onko mamma ollut terveenä?” (SAA KK Nasti Annille 13.11.1942.) Sen sijaan Mureen sisarukset eivät keskustelleet sotapainajaisunista (vrt. Kivimäki 2015b 301–308).

⁹⁵¹ Ks. esim. SAA KK Johannes Annille 14.11.1960; SAA KK Johannes Yrjölle 20.12.1960.

⁹⁵² SAA KK Johannes Annille 14.11.1960; Makkonen 1992, 171–174.

⁹⁵³ SAA KK Yrjö Johannekselle 15.8.1949.

väliaikaiseksi tarkoitettu asunto valmistui loppuvuodesta 1948, jolloin sen siunaivat rovasti Johannes Railas ja pastori A. Pluskoff (Pluskov): ”Railas ja Pluskow olivat tilaisuudessa. Muita väkeä emme käskeneet, kun tämä ei ole varsinainen tupaantulijais tilaisuus.”⁹⁵⁴ Valmistunut asuinrakennus siunattiin vasta kesällä 1955: ”[Johannes] Suhola oli viime sunnuntaina meillä [Alapitkällä] ja toimitti kodin vihkimisen ja rukoushuoneessa hartaushetken.”⁹⁵⁵ Kodin vihkimisen myötä maallinen asuinrakennus pyhitettiin, ja esimerkiksi kodin ikoninurkkaus oli konkreettisesti pyhä paikka.⁹⁵⁶ Kodin siunaamistilaisuudet olivat yleensä merkittäviä sukua ja naapurustoa yhdistäviä juhlia, mutta Mureen sisaruksille siunaaminen merkitsi etenkin perheen kesken jaettua uskonnollista tapahtumaa.⁹⁵⁷

Mureen sisarusten näkökulmasta katsottuna karjalaisortodoksinen perinne oli voimissaan 1950-luvulla, mutta 1960-luvun lopussa asetelma oli toisenlainen. Esimerkiksi tiistaiseuran väki oli käynyt niin vähiin, että Anni pelkäsi koko yhdistyksen loppumista: ”Viime tiistaina oli meillä tiistaiseura[:] ei ollut kuin kahdeksan henkeä[:] aina vaan jäsen määrä pienenee”.⁹⁵⁸ Seuraavalla vuosikymmenellä tiistaiseuralaiset vähenivät entisestään, mikä sai Annin, seuran perustajajäsenen, mietteliääksi:

Loppuu koko seura[:] ei ole kun puolisenkymmentä henkeä vakituisia käyjiä[:] kaikki vanhettih [= tulimme vanhoiksi] ja savolaisiksi tulivat, nuorempaa polvea ei ole ketään[:] nuorilla on omat menonsa.⁹⁵⁹

Anni koki, että vanhojen ja nuorten siirtokarjalaisten välillä oli selvä ero. Anni ja hänen ikätoverinsa olivat jo noin 70-vuotiaita, ja heille karjalais-ortodoksiset tavat olivat elämäntavan perusta. Heitä nuoremmista, saati sotien jälkeen syntyneistä, karjalaistaustaisista henkilöistä oli tullut Annin silmissä kuin savolaisia, joita karjalainen perintö ja tavat eivät kiinnostaneet hänen toivomallaan tavalla. Sotienjälkeisinä vuosikymmeninä oli peitelty omaa karjalaistaustaa muun muassa häivyttämällä karjalaista puhetapaa tai karjalais-ortodoksista perinnettä. Varsinkin lapset ja nuoret olivat kokeneet yhdenmukaisuuden painetta suhteessa paikalliseen väestöön.⁹⁶⁰

---

⁹⁵⁴ SAA KK Yrjö Nastille 29.11.1948.

⁹⁵⁵ SAA KPK Johannes Nastille 23.8.1955. Johannes oli kehottanut veljeään talon valmistuessa: ”Tupaantuliaisia älkää myöskään järjestäkö, silloin kun pappi sinne tuloo pidätte omalla joukolla kodinsiunaustilaisuuden.” (SAA KPK Johannes Yrjölle 29.1.1952.)

⁹⁵⁶ Raivo 1996, 117.

⁹⁵⁷ Heikkinen 1989, 329.

⁹⁵⁸ SAA KK Yrjö ja Anni Nastille 5.11.1968.

⁹⁵⁹ SAA KK Anni Johannekselle 10.3.1971.

⁹⁶⁰ Kilpeläinen 2018, 194–197; Rojo 2011, 62; Kananen 2010; Patronen 2009; Juutinen 2008, 77–80; Riikonen 2007; Lassi 2005, 316; Loima 2005, 89–105; Loima 2004; Raivo 1996; Nevalainen 1994, 485–487; Kohvakka 1989, 9; Makkonen 1989; Jyrkilä 1976, 81–143; Waris et al. 1952, 243.

5.2 Modernisaatio ja nostalgia

Kirjoitetut kokemukset ja elämäntavan muutokset ovat vuorovaikutuksessa modernisaation ja nostalgian kanssa. Kirjeet tekevät näkyväksi toisen maailmansodan jälkeistä yhteiskunnallista muutosta, jonka toteuttamiseen sisarukselle osallistui ja jonka kohteiksi he joutuivat. Sisaruksille merkityksellisiä olivat traditio-naaliset tavat kuten vainajien, äidin ja Klaudia-sisaren, kunnioittaminen ja eletty uskonto. Muutosten keskellä totutuista rajakarjalais-ortodoksisista elämäntavoista pidettiin kiinni. Aiemmassa tutkimuksessa luonnehditaankin, että ortodoksit pitäytyivät muuta siirtoväkeä useammin entisissä tavoissaan ja käsityksissään ja että vanhukset ja työikäiset säilyttivät identiteettiään ja kulttuuriperintöään.⁹⁶¹ Tässä alaluvussa huomio kohdistuu näihin käytännönläheisiin ristiriitoihin, jotka rakentuivat modernisaation ja nostalgisten kokemusten välille. Modernisaatio merkitsi Mureen sisaruksille etenkin uudistuksia asutustilan arkeen ja oman elämäntavan muuttumista ja muuttamista uudistusten keskellä:

Rakas veli.

Alapitkällä 1.9.54.

Kiitos ensinnäkin paketista ja kirjeestä, saimme ne jo viime viikolla. Aika hyvin olivat säilyneet, tosin osa marjoista oli pilaantunut, mutta ne kai oli jo kerätessä pilalla. Kaikki marjat [Anni ja Nasti] keittivät hilloksi. Anni on käynyt puolukassa ja sitäkin alkaa olla omiksi tarpeiksi. Mustikoita ei täälläpäin ollutkaan, kevät kylmät veivät mustikan kukkasat. Nyt on ollut aika hyviä ilmoja ja viljatkin vähitellen valmistuvat. Tänäpäin tai huomenna on aloitettava kauran niitto. Johan syyskuu on käsissä, joten viljat on saatava seipäille. Perunatkin olisi kaivettava aivan ensitöiksi, kun rutto vei kaikki varret. Lehmät ovat olleet vielä laitumella, paitsi yksi lehmä joka on ollut pihassa parisen viikkoa. Viime torstaita vasten yöllä poiki tämä lehmä parhaaseen ruoka-aikaan. Ruuan puolesta pitäisi ruveta lypsämään ja kyllä kai se heruukin. Nyt on lypsänyt siinä 14 litraa mutta vielä se tästä lisää. [- -] Viime aikoina olemme laittaneet vesijohtoja navettaan sekä taloon. Navetta onkin täysin sisustettu ja kunnossa. Vesijohtot on laitettu kaivolle sekä edelleen kellariin asti. Ei muuta kuin sähkömiehet käyvät laittamassa sähkökojeet kuntoon. Vesijohtot tulevat maksamaan töineen siinä 90.000: markkaa, mutta avustusta ja palkkiota saan 30.000: markkaa, joten omaa rahaa menee 60.000: markkaa. Ei nämä kovin kalliiksi tulleet. Tarvikkeet halpenivat aivan huomattavasti, esimerkiksi 1” putki maksoi ennen 320 mk. nyt vain 210 mk. joten hinnanero on huomattava. Ensimmäinen talvi, jolloin ei tarvitse vettä kantaa, helpottaa suurta työtaakkaa. Tällä viikolla tulevat sähkömiehetkin töihin ja niin vesijohto asia on vihdoinkin järjestyksessä.

Ei kuulu erikoisia. Hyvin olemme voineet. Viime viikolla kävimme Kuopiossa, kävimme haudoilla. Vaienneet terveiset mammalta ja Klaudialta. Rak. terv. Kotiväki.⁹⁶²

⁹⁶¹ Nevalainen 1994, 485; Sallinen-Gimpl 1994, 281, 285, 289, 308.

⁹⁶² SAA KK Yrjö Johannekselle 1.9.1954. Kirjeessä on marginaalissa myös Nastin lyijykynällä kirjoittamia kommentteja parsimatta jääneistä sukista sekä lähetettävästä paketista.

Valtaosa kirjeiden kerronnasta kiinnittyy edellisen kirjeen tavoin arkielämän konkreettiseen kuvaamiseen. Kotiväen muodostaneet Anni ja Yrjö Mure raportoivat omasta elämästään, johon kuuluivat maanviljelys- ja karjataloustilan hoitaminen sekä kotitalouden ylläpitäminen sisarustaloutena. Samalla he kertoivat kyläläisten, ystävien ja sukulaisten kuulumisista, ja oletettavasti naapurusto ja lähipiiri saivat kasvatusten kuulla vastauskirjeissä saapuneita tietoja Nastista ja Johanneksesta sekä näiden ystäväpiireistä.⁹⁶³ Siten yksityiskirjeillä oli yhteisöllisiä ja jaettuja merkityksiä, jotka osaltaan vahvistivat niin sanottua pienoys-Raja-Karjalaa tai sisäisten Karjaloiden säilymistä. Sisarusten keskinäisessä kommunikaatiossa olennaista oli myös kommentoida Nastin ja Johanneksen lähettämiä kirjeitä ja paketteja. Lisäksi kirjeissä kerrottiin ajankohtaisia arjen tapahtumia, kuten edellisessä katkelmassa vesijohtojen asentamista ja haudoilla käymistä. Yrjön asenne uuteen teknologiaan oli myönteinen.

Erilaisia ja ehkä vastakkaisiakin kokemuksia suhteessa Mureen sisarusten kokemuksiin olisi sillä maataloussiirtoväen osalla, joka luopui maansaantioikeudesta tai asutustilasta. Vaikka maanhankintalain mukaisen asutustoiminnan tavoitteena oli asuttaa luovutetun Karjalan maataloussiirtoväki muiden asutettavien tavoin omille tiloilleen ja tonteilleen, alkoi siirtoväen kaupungistuminen muita suomalaisia nopeammin.⁹⁶⁴ Osa siirtokarjalaisista maanviljelijöistä luopui maatalouden harjoittamisesta jo sodan jälkeen. Esimerkiksi Lapinlahdella yhteensä noin 70 siirtoväkiperhettä luopui oikeudestaan maanhankintalain mukaiseen maa-alaan tai kieltäytyi tekemästä hallintasopimusta tai sai anomukseensa hylkäävän päätöksen.⁹⁶⁵ Vuoteen 1950 mennessä yli kolmannes karjalankielisistä oli muualla kuin maanhankintalain sijoitusalueilla. Heidän kaupungistumisensa alkoi vuosikymmentä muita aiemmin. Vuonna 1960 noin 54 prosenttia karjalankielisestä siirtoväestä asui sijoitusalueilla.⁹⁶⁶ Siirtoväen kaupungistuminen ja tulonkehitys kytkeytyivät sodan katkaisemiin sosiaalisiin ja taloudellisiin siteisiin, joten he olivat vapaampia liikkumaan ja irtaantumaan perinteistä modernisaation hyväksi. Esimerkiksi vuosina 1907–1925 luovutetuilla alueilla ja muualla Suomessa syntyneiden tulonkehityksen vertailu osoitti, että vuonna 1971 evakko- ja maalaistaustaiset miehet ansaitsivat ikätovereitaan enemmän.⁹⁶⁷

Mureen sisarusten kirjeiden konkreettista kerrontaa voi lukea suhteessa tähän siirtymään maatalousyhteiskunnasta moderniin yhteiskuntaan, mikä oli käynnissä etenkin toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Suomalaisen yhteiskunnan modernisaatio alkoi 1800-luvun keskivaiheilla kiihtyvin sosiaalisin, taloudellisin, poliittisin ja teknologisin muutoksin. Muutokset olivat lopulta Länsi-Euroopan nopeimpia. Modernisaatioprosessi ei ollut suoraviivainen, vaan eri väestöryhmät suhteutuivat siihen eri tavoin. Mureen sisarukset ja muut

⁹⁶³ Vrt. Torninoja-Latola 2011, 333; Helsti 2006a, 122.

⁹⁶⁴ Nevalainen 2010, 233–239.

⁹⁶⁵ Waris et al. 1952, 346.

⁹⁶⁶ Hämynen 2013, 197–199; Sarhimaa 2017, 116–117; Hämynen 2018, 115–140. Nevalainen 1994, 478–482.

⁹⁶⁷ Jäntti, Sarvimäki & Uusitalo 2009; Nevalainen 2010, 233–239. Ks. myös Paukkunen 1989.

kirjeiden kirjoittajat eivät olleet vain passiivisia uusien ihanteiden tai käytäntöjen omaksujia tai toimenpiteiden kohteita, vaan he osallistuivat omalla toiminnallaan modernisaation edistämiseen tai vastustamiseen. Rajakarjalaistaustaiset kirjoittajat kokivat kulttuuriset ja sosiaaliset muutokset kukin omalla tavallaan, mutta sotien jälkeiset tapahtumat, kuten asutustoiminta, menetetyin omaisuuden korvaaminen ja voimakas muuttoliike maalta kaupunkiin, löivät leimansa kirjeiden kirjoittajien kokemuksiin. Käsitteenä modernisaatio on monitahoinen, ja sitä voi tarkastella esimerkiksi suhteessa teollistumiseen, kaupungistumiseen, työnjaon eriytymiseen, kohoavaan koulutustasoon, poliittiseen osallistumiseen, kohonneeseen elinikään ja individualismiin. Yksilölliset havainnoijat osana alueellista, ammatillista ja sosiaalista ryhmää kokivat useita eriaikaisia ja eritahtisia modernisaatioprosesseja.⁹⁶⁸

Pienviljelijät, kuten Anni ja Yrjö Mure, kokivat modernisaation ristiriitaisena. Teknologisiin uudistuksiin suhtauduttiin pääosin myönteisesti, mutta maaseudun aseman heikkenemistä vastustettiin. Eräessä tapauksessa Anni Mure ilmaisi suoraan sitä kielteistä kokemustaan, jonka aiheuttivat rautatien ja maantien rakentaminen pientilallisten yhteislaitumen halki 1950-luvun loppupuoliskolla:

[K]aikien laitumen pilasivat teitten kans[s]a. [R]autatien tälle puolen tekivät maantien halki laitumen [-] toista hehtaaria meni siihen.⁹⁶⁹

Liikenneyhteyksien kehittämisestä oli tässä tapauksessa haittaa pienviljelijöille.⁹⁷⁰ Koska henkilöautojen määrä kasvoi, tarvittiin parempia liikenneväyliä. Niitä pitkin kuljettiin kirkonkyliin, joihin palvelut keskittyivät.⁹⁷¹ Asutustilalliset eivät kuitenkaan jääneet täysin syrjästäkatsojiksi, vaan heidänkin arkeaan helpottivat uudet laitteet. Esimerkiksi Mureen sisarustalouteen ostettiin 1950-luvun puolivälistä 1970-luvun alkuun mennessä uusi ompelukone ja sähköhella, tv-vastaanotin, sähkölämmittimet ja jääkaappi.⁹⁷² Navettaan ostettiin lypsykone, mutta Mureen sisarukset eivät kokeneet sen helpottavan pienen lypsykarjan lypsämistä.⁹⁷³ Asutustoiminta oli edistänyt maaseudun sähköistymistä, kun tyyppitalot ja uudenlaiset karjasuojat korvasivat perinteisen karjalaisen rakennustavan.⁹⁷⁴

⁹⁶⁸ Haapala & Lloyd 2018, 6–30; Haapala & Peltola 2018, 176, 198–203; Hannikainen 2018, 244–267; Kortti 2003, 45–61; Salmi-Niklander 2004, 284–286; Stark 2006, 9–15; Nevalainen 1994, 485; Heikkinen 1989, 102–104, 318.

⁹⁶⁹ SAA KK Anni Johannekselle 7.5.[6.]1959.

⁹⁷⁰ SAA KK Yrjö Nastille 21.6.1956; SAA NLYA Nihvon yhteislaidun, kartta. Savon radan historiasta Kuopio–Iisalmi-rataosalta ks. lisää Lagerblom 2000.

⁹⁷¹ SAA KK Yrjö ja Anni Johannekselle 10.3.1961; Honkanen 1996, 2; Heikkilä 2015, 71.

⁹⁷² SAA KK Yrjö Johannekselle 17.5.1956; SAA HA Yrjö Mure, Takuutodiste AGA Cataliina 4.2.1965; SAA KK Yrjö Nastille 18.12.1968; SAA KK Johannes Annille 4.3.1970; SAA KK Yrjö ja Anni Johannekselle 19.5.1971.

⁹⁷³ SAA KK Yrjö Johannekselle 14.5.1964; Heikkilä 2015, 92.

⁹⁷⁴ Nevalainen 1994, 485; Heikkinen 1989, 103; Waris et al. 1952, 158–159; Tykkyläinen & Kavilo 1991, 61–64; Fingerroos 2004b; Fingerroos 2000; Anttila 1974; Vilkkuna 1960.

Mureen sisarukset sijoittuvat pienviljelijöinä ikään kuin investoivien maatilojen ja kurjistuvien pientilojen väliin. Mureen navettaan ostettiin uusia leh-märotuja: länsisuomenkarjan⁹⁷⁵ ja ayrshire-karjan lehmät⁹⁷⁶. Ne olivat investoin-teja tuottavuuden parantamiseksi. Yrjön odotushorisontissa siinsi mahdollisuus tilan laajentamiseen ja tuottavuuden kohottamiseen. Esimerkiksi 1950-luvun alussa Mureen sisarukset keskustelivat naapuritilan peltojen ostamisesta, ja vielä 1960-luvun mittaan mahdollisena pidettiin toisen naapuritilan peltojen ostamista. Myös piirustukset navetan laajentamista varten olivat jo valmiina, ja pellot sala- ojitettiin 1960-luvun loppupuolella.⁹⁷⁷ Salaojituksen näkökulmasta tarkasteltuna Yrjö Mure oli varsin edistyksellinen isäntä, sillä Lapinlahden ja Maaningan alu- een tutkituista karjalaistiloista selvästi alle 20 prosenttia ja savolaistiloistakin va- jaat 30 prosenttia oli salaojittanut kokonaan tai osittain peltonsa vielä 1970-luvun alkupuolellakaan.⁹⁷⁸ Avo-ojaisten sarkapeltojen salaojittaminen oli yhteydessä maanviljelyn tuotantotapojen muuttumiseen, kun maataloustraktori syrjäytti he- vosen. Mureen tapauksessa traktoryöt ja viljojen leikkuupuinti ostettiin naapu- reilta ostopalveluina.⁹⁷⁹ Koneellisen viljankorjuun myötä Yrjö Mure ryhtyi naa- puriensa kanssa osakkaaksi kuivuriosuuskuntaan.⁹⁸⁰

Yrjö Mure kehitti omavaraista maataloustuotantoaan. Tässä on yhtymä- kohta siihen, miten siirtokarjalainen maatalousväestö alkoi uudistaa viljelytapo- jaan ja hankkia uusia koneita. Sen sijaan perheen ja suvun piirissä saatettiin vaa- lia karjalaista elämäntapaa, ja Mureen sisarusten tapauksessa tulkitsen, että hei- dän kirjeenvaihtoverkostonsa ja naapurustonsa muodostivat eräänlaisen pie- nois-Raja-Karjalan. Tämä edisti esimerkiksi eletyn uskonnon yhteyksiä lapsuu- dessa opittuihin tapoihin, siirtokarjalaisten keskinäistä yhteistyötä ja nostalgisen Karjalan ajan muistojen vaalimista.⁹⁸¹ Vaikka eräänlaisen henkisen pienois-Raja- Karjalan ulkopuolella olleet kaupunkiin ja uusiin ammatteihin asettuneet siir- tokarjalaiset olivat lähtökohdiltaan erilaisessa asemassa, Mureen sisarusten kir- jeverkosto kertoo sukulaissuhteiden merkityksellisyydestä.

Sotienjälkeisinä vuosikymmeninä verkosto laajeni useille eri paikkakun- nille. Laajenemiseen vaikutti se, etteivät kaikki karjalaiseen siirtoväkeen kuulu- neet asettuneet asumaan maanhankintalain mukaisille sijoitusalueille, tai he

⁹⁷⁵ SAA KK Yrjö Johannekselle 25.4.1956; SAA KK Yrjö Nastille 21.6.1956; SAA KK Yrjö Nastille 14.12.1956; SAA KK Anni Johannekselle 10.12.1957; SAA KK Yrjö Nastille 20.12.1957.

⁹⁷⁶ SAA KK Yrjö Nastille lokakuu 1960; SAA KK Yrjö Johannekselle 19.12.1961;

⁹⁷⁷ SAA KK Yrjö Nastille 20.6.1968; SAA KK Yrjö Johannekselle 27.10.1969; Heikkilä 2015, 96–97. Navettojen kehittymisestä ks. Vilkuna 1960.

⁹⁷⁸ Jyrkilä 1975, 33–35; Niemelä 2004 203–205.

⁹⁷⁹ SAA KK Yrjö Johannekselle 14.5.1964; SAA KK Yrjö Johannekselle 13.7.1969; SAA KK Nasti Johannekselle 25.9.1970; SAA KK Yrjö Johannekselle 8.6.1970; SAA KK Nasti Johannekselle 25.9.1970; Niemelä 2004.

⁹⁸⁰ SAA KK Yrjö Nastille 20.6.1968; SAA KK Yrjö Johannekselle 27.10.1969; SAA KK Yrjö Johannekselle 24.8.1970; Heikkilä 2015, 96. Ks. viljankorjuun koneistumisesta Nie- melä 2004, 200–203.

⁹⁸¹ Sallinen-Gimpl 1994, 246, 272, 281, 285, 289, 302, 308.

muuttivat sijoitusalueilta pian toisaalle.⁹⁸² Mureen sisarusten kirjeverkosto osoittaa sen, että sukulaiset ja ystävät, joihin oli ystävyystyttö jo lapsuudessa tai nuoruudessa, jatkoivat edes satunnaisten kirjeiden kirjoittamista aina 1970-luvulle saakka. Näissä kirjoittajissa oli muuttajia ja maataloudesta luopujia. Vastuu kirjeiden kirjoittamisesta saattoi siirtyä sukulaisten tai ystävien aikuisille lapsille.⁹⁸³ Asetelmassa on yhtymäkohtia Raja-Karjalassa ennen toista maailmansotaa vallinneisiin suurperheisiin, ja kirjoittajien motiiveja voi määritellä ainakin osittain nostalgian käsitteellä. Siirtokarjalaisten kohdalla nostalgiaan rinnastaen on puhuttu sisäisestä Karjalasta, joka jäi jäljelle, kun luovutettu Karjala fyysisenä paikkana menetettiin. Sisäinen Karjala oli mielenmaisema, johon sisältyivät entinen elämäntapa sosiaalisine ja kulttuurisine valintoineen. Vastaavasti muistitietotutkimuksen perinteessä menetettyä kotia kuvattaisiin muistin paikaksi eli muistelemalla ja kertomalla tuotetuksi tilaksi, joilla on subjektiiviset ja kollektiiviset tulkinnat. Kokemuksissa tuo menetetty ja muisteltu Karjalan aika oli vertailukohdaksi.⁹⁸⁴

Nostalginen katsontatapa vaikutti modernisaation rinnalla. Käsitteellä nostalgia viitataan kaipuuseen ja kaivatun muisteluun. Se ei ole pelkästään kaipuuta paikkaan tai menneisyyteen, vaan käsite on monitulkintainen. Esimerkiksi omaelämäkerroissa nostalgisuus leimaa lapsuuden muistelua. Silloin lapsuus muistellaan onnellisena. Kirjeitä koskevassa tutkimuksessa nostalgiaa viitataan suoranaisen koti-ikävän lisäksi koettuun kotiin ja lähiomaisiin kohdistuviin tunne-siteisiin. Nostalgiaa ilmeni sekä menneisyyden muistelussa että kirjeet päättävissä lauseissa, joissa ilmaistiin toiveita kotiinpaluusta.⁹⁸⁵

Jo kirjeiden kirjoittamisen yhtenä tavoitteena oli säilyttää siteitä hajalleen joutuneiden siirtokarjalaisten kesken. Kirjeet sisälsivät ajankohtaisten aiheiden lisäksi muistelua, jonka tehtävänä oli ylläpitää ja vahvistaa yhteisöllisyyttä. Aiemmassa tutkimuksessa tuota selviytymisen prosessia on katsottu etenkin sopeutumisen näkökulmasta. Raja-Karjalan ortodokseille, jotka joutuivat luterilaisten joukkoon ja joista monet asutettiin kylmille asutustiloille, toisen maailmansodan jälkeiset vuodet olivat ristiriitaiset. Ortodoksit säilyttivät tottumuksiaan ja tapojaan, vaikka luterilainen väestö saattoi pitää niitä vieraina ja ryssäuskoina.

⁹⁸² Hämynen 2018, 110–140; Hämynen 2013, 197–199; Stark 2006, 16; Nevalainen 1994, 478–482.

⁹⁸³ SAA KK Nadja ja Juho Annille 27.4.1973; SAA KK Martta J. Annille 15.6.1973; SAA KK Sauli J. Johannekselle 23.9.1958; SAA KK Vilho M. Johannekselle 25.2.1960; SAA KK Vilho M. Johannekselle 17.6.1960; SAA KK Tapio P. Johannekselle 15.9.1965; SAA KK Tapio P. Johannekselle 15.10.1965; SAA KK Anneli ja Ismo Yrjölle 9.5.1973; SAA KK Olga O. Nastille 12.7.1958; SAA KK Olga O. Nastille 19.12.1958; SAA K Olga O. Nastille 15.9.1974; SAA K Nasti ja Olga O. Johannekselle 5.11.1970; SAA K Olga O. Johannekselle 28.10.1976.

⁹⁸⁴ Kilpeläinen 2018, 197; Fingerroos & Savolainen 2018, 149–166; Korjonen-Kuusipuro 2012, 44; Armstrong 2004, 130–132; Raninen-Siiskonen 1999, 83, 85, 102–103, 107–111; Sallinen-Gimpl 1994, 285; Heikkinen 1989, 100–101, 330.

⁹⁸⁵ Korkiakangas 1996, 37–38; Sallinen 2004, 80; Valtonen 2004, 233–234; Roper 2011, 423–427; Johannisson 2001, 31–47. Ks. myös Gerber 2016, 291–314.

Tämä johti kahtalaiseen seurauksiin: sekä ryhmätietoisuuteen ortodoksien kesken etenkin perheen, suvun ja pienryhmien piirissä että uskonnosta luopumiseen, lasten kastamiseen luterilaisiksi ja nimien suomalaistamiseen.⁹⁸⁶ Mureen perheen kirjekokoelman perusteella vaikuttaa siltä, että sopeutumisen ja sopeuttamisen rinnalla voi puhua myös erilaisista siirtoväen selviytymisen strategioista, joiden avulla toimijat järjestivät ja jäsensivät elämäntapaansa.

Mureen sisarusten ystävien kirjeissä toisen maailmansodan jälkeistä yhteiskunnallista muutosta katsotaan rajakarjalaistaustaisten ortodoksien näkökulmasta. Koska pääosa kirjoittajista oli syntynyt 1800- ja 1900-luvun taitteessa, he – ainakin kirjeissään – pyrkivät säilyttämään sisäisen Karjalansa. Kirjoittajien ikääntymisestä aiheutui myös se piirre, että menetettyä elämäntapaa muisteltiin nostalgisoiden. Esimerkiksi Johannes kirjoitti sisaruksilleen toistuvasti lapsuus- ja nuoruusajan asioista Salmassa, ja näissä muisteluissaan hän käytti karjalankielistä ilmaisua, tunnekieltä.⁹⁸⁷ Vaikka Mureen sisarusten vuosikymmeniä jatkunut yhteydenpito sai käyttövoimaa myös nostalgisesta sisällöstä, heidän kirjeverkostonsa pienenivät olennaisesti jo 1940-luvun kuluessa. Osaltaan tämä kertonee juuri karjalaisuuden muuttumisesta uusissa olosuhteissa – ehkä sen piilottamisesta – ja toisaalta ainoastaan kirjeenvaihdon varaan jääneiden ihmissuhteiden hiipumisesta. Olennainen murros oli myös Klaudia Mureen kuolema keväällä 1947. Klaudia oli keskeisin henkilö ystävien kanssa käydyissä kirjeenvaihdoissa, joten osa ystäväkirjeenvaihdoista katkesi.⁹⁸⁸

Esimerkkinä nostalgian innoittamasta kirjeenvaihtosuhteesta on Olga O:n aloittama kirjeenvaihto. Olga O. oli Mureen sisarusten lapsuusajan ystävä ja naapuri Kirkkojoelta. Olga O:n ja Mureen sisarusten keskinäinen yhteydenpito oli katkennut jatkosodan lopussa, joten he tutustuivat ikään kuin uudelleen kesällä 1958. Olga O. kirjoitti Nastille, koska Nasti ja Johannes olivat käyneet Olga O:n luona tapaamatta häntä:

Kyllä minua harmitti, ihan itkin kun en sattu[nut] kotiin, että oisin nähnyt teidät ja saanut tarinoida vuosikymmenien perästä. Oisi sitä ollut rupatteleminen. Monesti olen yksikseni syventynyt muistelemaan men[n]eisyyttä, kerrannut ja kerrannut ain alusta näihin päiviin saakka. Kaikista kauneimpana kangastaa nuoruus ja se kaunis kesä – – !⁹⁸⁹

Kauniita ja nostalgian sävyttämiä nuoruusmuistoja muisteli ja kirjoitti Johanneskin. Kirjeiden kirjoittajille heidän menetetty kotinsa luovutetussa Karjalassa oli nostalginen paikka.

⁹⁸⁶ Kilpeläinen 2018, 194–197; Kananen 2010; Patronen 2009; Riikonen 2007; Loima 2005, 89–105; Loima 2004; Raninen-Siiskonen 1999; Raivo 1996; Sallinen-Gimpl 1994; Nevalainen 1994, 485–487; Makkonen 1989; Heikkinen 1989, 104, 193.

⁹⁸⁷ Ks. esim. SAA KK Johannes Nastille 16.2.1944; SAA KK Johannes Annille 20.5.1980; Vrt. Kilpeläinen 2018, 96–198.

⁹⁸⁸ Ks. esim. SAA KPK Anni Po. Klaudialle 13.2.1947; SAA KPK Anni Po. Nastille 30.6.1947; SAA KPK Anni Po. Nastille 27.8.1947. Vrt. SAA KK Sonja Johannekselle 27.7.1947; SAA KK Sonja Johannekselle 4.10.1947; SAA K Sonja Johannekselle 13.7.1948 (leima). Sonja aloitti kirjoittamisen hetkeksi uudelleen Klaudian kuoleman jälkeen.

⁹⁸⁹ SAA KK Olga Nastille 12.7.1958.

Nostalgiaa on luettavissa muistelun lisäksi arkisessa maalaispuheessa, kun asutustilaan, joka oli henkisenä tukikohtana ja eräänlaisena osana sisäistä Karjalaa maanviljelijäelämäntavan jatkumisympäristönä, heijastettiin menetetyn kodin kaipuuta:

Rakas Kotiväki! Parhain kiitokseni paketista ja onnittelusta. Paketin sain eilen syntymäpäivänäni ja on kuin olisin saanut sen mukana lämpimän tervehdysten Salmin Kirkkojoelta. Olin näkevinäni kuinka pikkutyttönen Klaudia juoksi 53 vuotta sitten riihisarain taakse pellon sanomah "Tata, tata, meille rojih prihatšu, ylen on leviet roshat ollah!

Niin - tämä prihatšu täytti nyt 53 vuotta - sie ollah tosil ilmasil armahat luojijat tai viestisenviejät - sie on armas Kirikköjogi - kaikki on kuin unta. Syvä ikävä ailahtaa sisinpääni ja teiltä tullut paketti tahtoi kuin sanoa älä ikävöi Me muistamme sinua ja rakkautemme kannustamana yhdymme Annin ja Yrjön kanssa onnitteluihin.⁹⁹⁰

Samantapaista kerrontaa Johannes käytti Yrjön 40-vuotissyntymäpäivien aikana.⁹⁹¹ Etenkin maaseudulta kaupunkiin lähetetyt paketit välittivät nostalgisia tuntemuksia.⁹⁹² Sisarusten viimeisinä elinvuosina asetelma kääntyi, kun Johannes lähetti Annille paketin, jonka saatekirjeessä hän kuvaili lapsuuden Kirkkojokea.⁹⁹³ Pakettien ohella valokuvat saattoivat tuoda mieleen nostalgisia muis-

⁹⁹⁰ SAA KK Johannes Annille 22.6.1960. Samassa kirjeessä Johannes kirjoitti mm. kesälomasuunnitelmistaan, tulostaan Alapitkälle ja kirkollishallitukseen hänestä tehdyistä valituksista. Johanneksen eräänlaisena selviytymisstrategiana vaikuttaisi olleen oman työnsä ongelmien pakeneminen nostalgiaan muistoihin ja konkreettinen siirtyminen kesäloman ajaksi Alapitkälle maataloustöihin.

⁹⁹¹ SAA KK Johannes Yrjölle 16.4.1952.

⁹⁹² "Lauantaina sain Annilta ja Yrjöltä paketin, jossa oli iso suklaarasia, kirja 'Nuori Sibelius' ja pikkuleipiä. Sibeliusta minä odotinkin. Heillä paketti on kuin kajastus kotoa." (SAA KK Johannes Nastille 23.12.1957.) Esimerkiksi jouluna 1947 Yrjö kirjoitti samana päivänä kirjeet sekä Johannekselle että Nastille, ja nämä kirjeiden aloitukset havainnollistavat sisarusten läheisiä suhteita, nostalgiaa, ruuan merkityksiä ja tunnekieltä: "Rakas veli! Alapitkällä 18.12.47. Lähetämme tässä joulupaketin, kuta mitäkkin. Erikoistahan meillä ei ole lähettää ja kun rahallisiakin menoja on ollut aika paljon, niin lähetämme vain kotoisia antimia." (SAA KK Yrjö Johannekselle 18.12.1947.) "Rakas sisko! Alapitkällä 18.12.47. Valmistelemme juuri joulupaketteja postiin. Johanneksen paketti on valmis ja sinun on juuri paneissa [eli laitettavana]. Eihän meillä erikoista ole lähetettävää, mutta olkua tyydyväsi näihki. Entisen musikan jytyi [eli niin kuin miehellä ennen], vatsa täysi olgah dai hyvä [eli vatsa tai sielu täysi tai ravittu olkaa niin hyvä]. Johanneksen vatsalle varmasti tämä paketti tekee hyvää, sillä siinä ei ole muuta kuin syömistä. Anni paistoi pullaa, kaakun ja muuta pikku tilvehööriä täyven vatsan piähe [eli vielä täyden vatsan yli]. Rukehistu [= rukiista], syögä pohjal näidy vai jäljitsel [eli syökää pohjaksi näitä tai jälkeen]. Jauhnogi työnimmö vähäsen suabi lettua pastua [= jauhoakin lähetimmä vähän, saa paistettua lettuja]. Ko[ko]naista seitsemän kiloa suapi korttiannoksien piäle." (SAA KK Yrjö Nastille 18.12.1947.)

⁹⁹³ SAA KK Johannes Annille 20.5.1980. Vrt. SAA KK Johannes Suhola Johannes Mu-reelle 20.6.1957. Suhola muistelee lapsuuden aikaa, mutta toteaa: "Ajatukseni vierivät edelleen taaksepäin, seminaariaikojen takaisiin vuosiin, sinne Kirkkojoen rakkaille rannoille, mutta enhän niitä voi panna rikkautensa tähden paperille, vaan pyydän

toja: ”Lähetän Sinulle pääsiäistervehdykseksi oman kirkon kuvan, se tuopi mieleen lapsuusajan pääsiäisen.”⁹⁹⁴ Yrjön 50-vuotislahjaksi Johannes maalautti taulun heidän lapsuusajan kodistaan. Taulun kehykset olivat aikanaan Klaudian hankkimat. Johannes ohjeisti veljeään ripustamaan taulun oman vuoteensa kohdalle huoneeseensa tai saliin.⁹⁹⁵ Johanneksen roolina oli muistuttaa sisaruksia heille merkityksellisistä päivistä, lähettää nostalgisia kuvia tai kortteja.⁹⁹⁶

Vastaavasti Johannes tunsi velvollisuudekseen osallistua perheenjäsentensä avuksi maataloustöihin – ja samalla mahdollisuudekseen kokea uudelleen nostalgis-idyllisiä tuntemuksia. Maanviljelyn ja maataloustyön yhteinen jaettu merkitys korostui sotavuosina, jolloin miehet koittivat parhaansa mukaan järjestää lomiaan maataloustöiden ajaksi.⁹⁹⁷ Sotavuosien jälkeen Johannes osallistui kesälomillaan heinättöihin:

Lomani on taas mennyt tämän vuoden osalta virallisesti. [- -] Kaunista täällä on, ylen kaunista, minun lomani on vain aina kiireitten keskellä. Kaksi miestä oli vain vierasta työvoimaa. Hyvin olemme voineet kaikki, Anni on ollut terveenä.⁹⁹⁸

Johanneksella oli tapana luoda maalaispuheesta nostalgisia idyllejä.⁹⁹⁹ Sisarusten elämä Alapitkällä oli Johanneksen mielessä. Hän kantoi huolta heidän voinnistaan, töiden sujumisesta ja olosuhteista. Konkreettisesti tämä ilmenee kirjeistä, joissa hän selostaa Nastille Annille ja Yrjölle lähettämistään paketeista, odottamastaan vastauskirjeestä ja kirjeen lopulta saavuttua raportoinnista, kun hän välittää Alapitkän kuulumiset Nastin tiedoksi.¹⁰⁰⁰ Johannekselle maalaiselämä ja maalaishyveet edustivat hyvänä ja oikeana pidettyä elämäntapaa.

Sisäinen Karjala ja nostalgiset idyllit saattoivat joutua törmäyskurssille modernisoituvan ympäristön kanssa. Perheenjäsenten keskinäisissä kirjeissä sanottiin tilanteita, joissa esimerkiksi vanhat käytännössä opitut tavat ja muuttuneet maatalouden tuotantomuodot törmäsivät toisiinsa. Perhekirjeissä toistuvat pu-

---

ottamaan ne vastaan suoraan omilla ajatuksillasi, siirtymään hetkiseksi muistojen pariin. Sieltä löydät monien hyvien ystäväsi joukosta varmasti minutkin.” (SAA KK Johannes Suhola Johannes Mureelle 20.6.1957.) Kirjeen kirjoittamista motivoi Johannes Mureen 50-vuotissyntymäpäivä.

⁹⁹⁴ SAA KK Johannes Nastille 5.4.1944.

⁹⁹⁵ SAA KK Johannes Yrjölle 17.4.1962.

⁹⁹⁶ Korttien kansikuvia ks. SAA K. Kuvina on mm. maataloustöitä ja maalaismaisemia.

⁹⁹⁷ ”On niin ikävä olla kun tietää kuinka kipeästi siellä tarvittaisiin kotitöissä ja täällä pitää olla vain. Kohtahan heinäntekokin alkaa. Koetan päästä heinänteon alkuun muutamaksi päiväksi.” (SAA KK Johannes Klaudialle 25.6.1943.)

⁹⁹⁸ SAA KK Johannes Nastille 25.7.1957. Vrt. Johanneksen työpäivät hautajaisineen, vihkäisineen ja kokouksineen (SAA KK Johannes Nastille 20.8.1957).

⁹⁹⁹ Vrt. Valtonen 2004, 233–234.

¹⁰⁰⁰ SAA KK Johannes Nastille 13.9.1959. Kirjettä on jatkettu 14.9.1959, jolloin Annin ja Yrjön kirje saapui. Johannes kertoi myös omasta arjestaan ja riidoista seurakunnassa.

heenaiheet, jotka liittyivät kotieläimiin. Sen vuoksi etenkin lehmistä käydyt keskustelut avaavat niitä ristiriitaisia kokemuksia, jotka liittyivät nostalgiaan ja modernisaatioon.¹⁰⁰¹

Salmin ajasta aina 1950-luvun loppupuolelle koko Mureen tilan karja oli itäsuomalaista rotua eli kyyttöjä. Ensimmäinen länsisuomenkarjaan kuulunut lehmä, Unelma, ei vastannut odotuksia:

Kyllä sillä on kokoa, mutta kun ei lypsä, niin ei lypsä, nyt pitäisi olla paras aika kun on toista kuukautta poikimisesta, niin ei lypsä kuin 6 litraa, joten taijan panna koko elukan teurastamoon.¹⁰⁰²

Yrjö kuvaili pettymystään, jolle saattoi olla useita syitä. Uudet lehmärodut eivät tulleet toimeen samalla tavoin kuin itäsuomenkarjan lehmät. Vanhat hoitokäytänteet eivät tuottaneet uusilla lehmillä toivottuja tuloksia, vaan esimerkiksi rehujen laatu ei ollut riittävä ja uudet lehmät sairastelivat ja vaativat eläinlääkärin hoitoa enemmän kuin itäsuomenkarjan lehmät.¹⁰⁰³ Maa- ja karjataloutta pyrittiin hoitamaan entiseen tapaan, vaikka olosuhteet olivat muuttuneet. Samalla konkretisoitui jännite sisäisen Karjalan, asutustilaympäristön sekä teollistuvan ja kaupungistuvan yhteiskunnan kesken.¹⁰⁰⁴ Pettymyksistä huolimatta kirjeet olivat osa modernisaation tuottamisessa. Esimerkiksi ajatus uudenlaisesta lehmästä oli esitetty kirjeessä, siitä keskusteltiin ja jonkin ajan kuluttua uusi lehmä ostettiin. Sen jälkeen kerrottiin sen lypsämistä maitomäärästä ja sitä arvioitiin. Kirjoittajat osallistuivat näin vallitsevaan modernisaatiokeskusteluun ja toteuttivat modernisaatiota tai vastustivat sitä omilla valinnoillaan.

Kuvaava tapausesimerkki nostalgisten käsitysten ja modernisaation leikkauspinnasta on Mureen sisaruksilla 20 vuotta ollut Rusina-niminen lehmä, joka oli eräällä tapaa sekä nostalgian peili että modernisaation uhri. Pientiloilla lehmät olivat kotieläimen asemassa vielä 1960–1970-luvulle saakka. Tunnesidettä alleviivasivat yhteiset kokemukset, kuten yhdessä kuljettu evakkomatka. Myös Mureen navetassa oli Rusina-niminen lehmä, joka oli hankittu jatkosodan aikana 1942 Salmiin ja joka oli tullut karjankuljetuksessa Salmista Lapinlahden Alapitkälle. Lehmä oli perheessä 20 vuotta. Kokemuksellisesti (nostalgia) ja karjataloudellisesti (modernisaatio) käännekohtana oli Rusinasta luopuminen ja sen korvaaminen ayrshire-rotuisella lehmällä vuonna 1962.¹⁰⁰⁵ Uuden lehmän hankkimista motivoivat ystäväperheen hyvät kokemukset sekä pyrkimys tuotannon ko-

---

¹⁰⁰¹ SAA KK Yrjö Johanneselle 25.4.1956; SAA KK Yrjö Nastille 21.6.1956; SAA KK Yrjö Nastille 14.12.1956; SAA KK Anni Johanneselle 10.12.1957; SAA KK Yrjö Nastille 20.12.1957; Kaarlenkaski 2016, 25–39.

¹⁰⁰² SAA KK Yrjö Nastille 27.10.1957. Lehmien ostamisesta ks. Kovanen 2012, 50.

¹⁰⁰³ Kaarlenkaski 2012, 23; Kovanen 2012, 51–52.

¹⁰⁰⁴ Nevalainen 1994, 477–487; Kilpeläinen 2018, 197; Kulha 2019, 245.

¹⁰⁰⁵ SAA KK Anni ja Yrjö Johanneselle 25.3.1962; SAA KK Johannes Nastille 29.3.1962; Kaarlenkaski 2012, 193–199; Kaarlenkaski 2016, 25–39. Pientilallisten suhteesta itäsuomenkarjan lehtiin ks. Kovanen 2012.

hottamiseen. Myös muut pientilalliset vaihtoivat karjansa, mikä oli jopa muoti-asia.¹⁰⁰⁶ Kun Rusina-lehmästä luovuttiin, Anni ja Yrjö kirjoittivat veljelleen Johannekselle:

Rusinarukas pidi erota. Oli niin ikävä, ihan itkin, kun lähtivät viimeistä kertaa viemään kotipihasta. Rakkaan mamman kasvatettu, oli kuin vahva muuri, johonka sai nojata. Toisia on pitänyt aina uusia, mutta Rusina oli kaikin puolin käteen pätevä. 20 vuotta olimme kaulakkain, nyt piti erota. Ihana tyttärensä heru 19,5 kgr. Nuoremman tyttärensä nimekse panimme Rusinan. Yrjö jatkaa. Rakkain terveisin Anni.

Jatkan tätä Annin kirjettä. Kuten Anni kirjoittaa, myimme Rusinan pois ja saimme 35,500 markkaa. Oli hieman haikea päivä, kun uskollinen ja pitkäaikainen palvelija piti panna pois. Ostin nimittäin uuden lehmän karjanjalostusyhdistyksen kautta. Lehmä tuli viime viikon torstaina Kokemäeltä asti ja maksaa 106.000 markkaa. Tämä uusi tulokas on kaksi kertaa poikinut ja ensi kuun puolivälissä tulee kolmannen keran poikimaan. Eläin on yhtä kookas kuin Unelma, jonka ostin muutama vuosi sitten. Tämän tuotos on lähelle 4000 litraa ja tämän emän tuotos lähelle 6000 litraa. Saa nähdä, miten se meillä rupeaa lypsämään.¹⁰⁰⁷

Anni aloitti kappaleen karjalaksi tunnekielellä, mutta toisessa virkkeessä hän siirtyi suomen kirjakieleen, jolla kuvaili tilannetta. Tärkeää Annille oli myös se, että Rusina-nimi jäi käyttöön, kun se annettiin uudelle lehmälle. Omassa osuudessaan Yrjö katsoi tilannetta taloudelliselta kannalta. Kirjeen saanut Johannes lähetti sen edelleen Nasti-sisarelleen: "Lähetän eilen saamani kirjeen Sinulle, älä hävitä sitä. Rusina on jo hävitetty, mamman kasvattama Rusina."¹⁰⁰⁸ Johannes tahtoi tallettaa kirjeen muistoesineenä, joten hän painotti sen säilyttämisen merkitystä. Kirjeen sisältö ja välittämä tunnearvo tekivät siitä elämänhistoriallisesti merkityksellisen dokumentin eli todistuskappaleen erään elämänvaiheen päättymisestä.

Mureen sisaruksille Rusina-lehmä merkitsi pysyvyyttä, turvallisuutta, järjestystä ja elämänhallintaa. Lehmään heijastettiin koti-ikävä ja kaipuuta elettyyn sekä edesmenneeseen äitiin. Konkreettinen side menneeseen muuttui nostalgiseksi ja symboliseksi, kun lehmästä luovuttiin. Siksi kirje piti säilyttää. Toisin sanoen se ylläpiti muistoa. Kirjeiden avulla jäsennettiin nykyisyyttä ja menneisyyttä. Ehkäpä kirjettä ajateltiin luettavan uudelleen tulevaisuudessa, jolloin se olisi siltana eri aikaulottuvuuksien välillä.¹⁰⁰⁹ Anni ja Yrjö antoivat Rusina-nimen uudelle lehmälle, joten nimi jäi edelleen arkikäyttöön tuoden positiivisia miellemerkityksiä. Kuvaavaa Annin ja Yrjön toiminnalle on tässä tapauksessa se, että Anni on aloittanut kirjeen. Säilyneistä kotiväen eli Annin ja Yrjön kirjoittamista kirjeistä suurin osa on Yrjön kirjoittamia. Näissä tapauksissa Anni saattoi liittää samaan kuoreen lyhyen viestin, jonka oli kirjoittanut erilliselle paperille. Annin aloittama kirje konkretisoi tapauksen merkitystä ja sijoittamista etenkin Annin

¹⁰⁰⁶ SAA KK Yrjö Nastille lokakuussa 1960; SAA KK Yrjö Johannekselle 19.12.1961; Granberg 2004, 144–148; Kaarlenkaski 2012, 23; Kovanen 2012, 51–52.

¹⁰⁰⁷ SAA KK Anni ja Yrjö Johannekselle 25.3.1962. Johannes on lähettänyt kirjeen edelleen Nastille: "Lähetän eilen saamani kirjeen Sinulle, älä hävitä sitä. Rusina on jo hävitetty, mamman kasvattama Rusina." (SAA KK Johannes Nastille 29.3.1962).

¹⁰⁰⁸ SAA KK Johannes Nastille 29.3.1962.

¹⁰⁰⁹ Vrt. Hietala 2001, 245–246.

vastaamalle arjen osa-alueelle. Olennaisia yksityiskohtia ovat myös Annin sana-
valinnat ja karjalankieliset ilmaukset.

Vastaavalla tavalla – tai suoremmin ilmaistuna – yhteys Karjalan aikaan ja muistoihin ovat puheenaiheina kirjeissä syntymä- ja kuolinpäivien aikoina, jolloin varjon tapaan seurannut ikävä puettiin sanoiksi. Esimerkiksi kirjeessä, jonka Johannes lähetti Nastille Rusinasta luopumisen jälkeen, on myös muistoja isästä, joka kuoli vuonna 1938. Rusinan hävittäminen ja isän kuolinpäivä sijoittuivat vajaan kahden viikon päähän toisistaan. Tämä on Johanneksen tekemä huomio, jonka hän jakoi sisarelleen. Muutoinkin Johanneksen kirjeissä muistellaan edesmenneitä omaisia. Aiemmassa tutkimuksessa onkin todettu, että läheisten kuolema – ja tässä tapauksessa kuolinpäivä – lisäsivät kaipuuta ja koti-ikävää.¹⁰¹⁰ Nostalgialla ja siihen yhdistyvällä eletyllä uskonnolla oli jatkuvuuksia luovia ja sisäistä Karjalaa säilyttäviä merkityksiä. Sisäisen Karjalan vaalimista saattoi voimistaa se, että Mureen sisaruksilla ei ollut omia lapsia. Tämän vuoksi katse suuntautui menneisyyden vaalimiseen ja muisteleamiseen.¹⁰¹¹ Nostalgiaa huolimatta Yrjö Mure investoi pientilansa kehittämiseen 1950–1960-luvulla, jolloin vuonna 1912 syntynyt asutustilallinen toimi odotushorisonttinsa mukaan: hän todennäköisesti koki, että maa- ja karjaloutta voisi jatkaa pidemmälle 1970-luvulle asti, mutta etenkin henkilökohtaiset sairaudet pakottivat elinkeinosta luopumiseen vuoden 1973 aikana.¹⁰¹²

5.3 Tallettava elämä

Mureen sisaruksille kirjeet olivat aikalaismerkitykseltään tunnekylläistä aineistoa, ja kirjeitä voi luonnehtia tunneturvapaikoiksi. Tunteiden, elämäntavan jäsentämisen ja ajan dokumentoimisen vuoksi kirjeet koettiin säilyttämisen arvoisiksi, eli kirjeiden säilyttämisessä oli mukana historian tallentamisen ja hallitsemisen motiivi. Käsitteellistän tätä säilyttämisen ja hallitsemisen piirrettä tallettavan elämän käsitteellä. Mureen sisarusten tapauksessa perhestrategia, hajautetun kotitalouden malli ja rajakarjalaiset juuret evakkouden kokemuksineen voimistivat pyrkimystä tallettavaan elämään. Eräänlaisina vertailukohtina ovat esimerkiksi muistumat rajakarjalaisista suurperheikäytännöistä, mitkä konkretisoituivat perhekeskeisyytenä ja sisarusten läheisinä suhteina, ja eurooppalaiseen kirjeenvaihtoperinteeseen liitetty sukutyön käsite. Tallettavalla elämällä on aiemmin kuvattu kirjailijoiden toimintaa yksityisarkistojensa kokoajina, mutta sovellan käsitettä evakkoperheen kotiarkiston muodostumiseen.¹⁰¹³

¹⁰¹⁰ Sallinen 2004, 96.

¹⁰¹¹ Ks. myös SAA KK Johannes Annille 14.11.1960.

¹⁰¹² SAA AMA Maatila 1, ”Palkkailmoitus”; SAA KK Nasti Johannekselle 30.4.1973; SAA AMA Maatila 1, ”Vuokrasopimus”; SAA KK Nasti Johannekselle 8.5.1973; SAA KK Nasti Johannekselle 15.5.1973; SAA KK Nasti Johannekselle 20.5.1973.

¹⁰¹³ Sjö 2020; Lahtinen et al. 2011, 14, 19–20; Hagelstam 2011, 314–316; Torninoja-Latola 2011, 347; Koivisto 2011, 358–378; Leskelä-Kärki 2006, 58–61, 64–65; Elomaa 2006, 50–53, 58–59, 230, 239, 242, 250; Heikkinen 1989, 319; Sallinen-Gimpl 1994, 95–98.

Kirjeiden säilyttäminen saattoi liittyä kotiseudun ja tutun kodin piirin menettämiseen toisessa maailmansodassa. Kirjeillä ja niiden sisällöillä pyrittiin tukemaan mukautumista vaalimaan yhteyttä menetettyyn luomalla oma tila – fyysiset kirjeet sekä niiden merkitykselliseksi koettu kerronta ja tunteet – tuomaan jatkuvuutta ja eräänlaista korvaavuutta. Aineistot fyysisinä todistuskappaleina ja niiden sisältämä tunnearvo olivat mitä ilmeisimmin merkityksellisiä Mureen sisaruksille ja heidän elämäkokemuksiaan säilyttäviä ja jäsentäviä. Evakkoon joutuminen oli omalta osaltaan vaikuttanut siihen, millaiseksi suhde materiaan muodostui. Tätä kirjeaineiston kautta tapahtuvaa niin sanottua symbolista kotiinpaluuta voi nähdä myös siinä, miten Johannes suhtautui Alapitkän asutustilaan. Oman kotiseudun menettämisestä ja siirtokarjalaisuudesta seurasi myös se, että menneisyydellä oli erityinen arvo. Toisen maailmansodan jälkeen siirtokarjalaisilla ei ollut fyysistä Raja-Karjalan-kotiseutua identiteetin tueksi, joten omaa karjalaista historiaa painotettiin. Siirtokarjalaisuus oli aikalaismuistokuvissa uusi ilmiö, josta muodostui pysyvä olotila. Heidän vertailukohtinaan olivat yhtäältä mennyt ja menetetty Karjalan aika, joka oli muistelijan omissa muistikuvissa, sekä toisaalta uusien asuinpaikkojen paikkakuntalaiset. Karjalan aikaan saatettiin liittää nostalgisia arvoja, kuten Mureen sisarusten omaelämäkerrallisissa kokemuksissa etenkin Johanneksen kirjeet osoittavat.¹⁰¹⁴ Tämä asetelma oli yksi merkittävä lähtökohta sille tallettavan elämän pyrkimykselle, jonka motivoimina Mureen sisaruksien vaalivat omaa kirjeaineistoaan. Johanneksen toiminta alleviivaa korostetusti Karjalan ajan nostalgista peilipintaa, kun hän vertasi vallitsevia sodanjälkeisiä olosuhteita menneeseen aikaan. Sisaruksista juuri Johannes muistutti yksittäisissä kirjeissään, että tiettyä kirjettä, lehtileikettä tai kirjekuussa olevaa postimerkkiä ei saanut hävittää.¹⁰¹⁵

Mureen sisarusten perhestrategia ja elämäntavalliset valinnat edistivät tallettavaa elämää. Välimatkojen erottamaan sisarusperheeseen ja yhteistalouteen ei tullut sisarusten puolisoja, joten elämäntapa säilyi sisarusten keskinäisiin suhteisiin perustuvana. Vaikka rajakarjalaisessa perheihanteessa avioliittojen asema oli keskeinen, Mureen sisaruksia voi katsoa toisesta tulokulmasta. Heille sisarusten avioituminen olisi merkinnyt muutoksia totuttuihin elämäntavan rutiineihin.¹⁰¹⁶ Tallettava elämä vaikutti siten sisarusten suhteisiin kirjoittavan perhestrategian lisäksi myös keskinäisten roolien vaalimiseen. Perhestrategia oli ikään kuin kääntynyt perhepiiriin päin, eikä epävarmuuksia pyritty hallitsemaan avioliittoja solmimalla ja siten laajempia sosiaalisia verkostoja luomalla.¹⁰¹⁷

¹⁰¹⁴ Heikkinen 1989, 100–101, 330; Sallinen-Gimpl 1994, 56, 64, 235, 285, 357; Leskelä-Kärki 2006, 60; Elomaa 2006, 157–158, 261, 326; Hietala 2001, 245–246; Ahokas 2009, 68, 71, 97. Vrt. Sjö 2020, Päiväkirja kertomisen ja kertomuksen muotona; Kivimäki 2015b, 307, 321.

¹⁰¹⁵ SAA KK Johannes Nastille 4.11.[po. 12.]1944; SAA KK Johannes Nastille 22.10.1945; SAA KK Johannes Nastille 18.5.1958; SAA KK Johannes Nastille 29.3.1962. Vrt. myös esim. Elomaa 2006, 50–52.

¹⁰¹⁶ Vrt. Davidoff 2012, 136–137; Kotioja 2018; Perämäki 2020, 102.

¹⁰¹⁷ Vrt. esim. Levi 1992, 67–70.

Kirjeen rooli viestintämuotona oli 1950- ja 1960-luvulla merkityksellinen muillekin kuin Mureen sisaruksille. Esimerkiksi kansainvälistä siirtolaisuutta tutkineet Sonia Cancian ja Samira Saramo ovat käyttäneet lähteinään siirtolaiskirjeitä 1960- ja 1970-luvun taitteeseen saakka. Siirtolaisten ja evakkotaustaisten kirjeitä yhdistää ainakin se, että läheisistä erilleen joutuminen korosti kirjeiden merkityksiä.¹⁰¹⁸ Ylipäänsä kirjoittaminen liittyi noina vuosikymmeninä läheisiin ihmissuhteisiin, kuten ystävä- ja rakkauskirjeisiin, työhön ja politiikkaan sekä matkustamiseen.¹⁰¹⁹

Mureen sisarusten tallettavalle elämälle löytyy eräänlaista vertailukohtaa muiden siirtokarjalaisten tavoista säilyttää vanhoja esineitä konkreettisina muistoina. Kaija Heikkisen mukaan siirtoväen haastattelujen yhteydessä havaittiin 1970–1980-luvulla, että joihinkin koteihin ja piharakennuksiin oli kerätty Karjalan ajasta muistuttavia esineitä ja kokoelmia, jotka koostuivat esimerkiksi yksittäisistä valokuvista ja muistoesineistä sekä karjalaisiksi mielletyistä työvälineistä. Työvälineitä, kuten haravia, viikatteenvarsia ja auroja, oli paikoin tehty vielä sodan jälkeen ja käytetty 1950-luvulle asti. Konkreettisten muistoesineiden lisäksi perheen ja suvun historiatietoisuudella oli merkittävä sija, eli menneisyyden tapahtumista oli keskusteltu ja tarinoitu. Kokemuksellisia ja elämäntavallisia yhteyksiä vaalittiin etenkin evakkoutta edeltävään aikaan, kun evakkovuosien negatiivisista kokemuksista ei tahdottu kertoa omille lapsille tai haastattelijoillekaan.¹⁰²⁰ Perhearkistojen ja kotimuseoiden keinoin ilmennettiin ja tuotettiin perheidentiteettiä, mitä on tutkittu esimerkiksi 1800–1900-luvun taitteen sivistyneistöperheiden kirjeistä ja päiväkirjoista.¹⁰²¹ Sivistyneistöperheiden piirissä olennaista oli sukupolvien ketju, mutta talvi- ja jatkosodan evakkomatkojen vuoksi siirtoväki menetti osan omaisuudestaan, joten muistoesineitä oli alettu kerätä uudelleen evakkomatkoilta lähtien.¹⁰²² Kuitenkin Tarja Raninen-Siiskonen huomauttaa, että harvat evakkoon joutuneet olivat tallettaneet kesään 1944 liittyviä dokumentteja muistoesineiksi.¹⁰²³

Mahdollisuutta Mureen perheen kirjekokoelman syntymiseen edisti se, että Nasti muutti Urjalaan jo kesällä 1941. Tuosta lähtien aina 1960-luvulle asti Nastin koti oli perhearkiston sijaintipaikkana, ja Nastin roolina oli olla arkistonhoitajana. Vaikka perhekirjeissä hän jäi etäisemmäksi kuin muut sisarukset, hän vaali perhehistoriaa. Kun Nasti muutti Lahteen, hän järjesteli ja poltti arkistojaan¹⁰²⁴. Voi olla, että tuossa vaiheessa hän hävitti joitakin itse kirjoittamistaan kirjeistä, minkä vuoksi kirjekokoelman säilyttäjän ja osittaisen arkistonhoitajan roolistaan huoli-

¹⁰¹⁸ Saramo 2018, 53–71; Cancian 2010.

¹⁰¹⁹ Ks. esim. Forss 2020; Koivisto 2011, 357–384.

¹⁰²⁰ Heikkinen 1989, 194, 315, 340–344, 356–357, 361–362.

¹⁰²¹ Elomaa 2006, 57–59, 239–250, 261.

¹⁰²² Ks. esim. Savolainen 2015, 227–228.

¹⁰²³ Raninen-Siiskonen 1999, 139.

¹⁰²⁴ SAA KK Nasti Johannekselle 20.8.1964.

matta Nasti on jättänyt omista tallettavan elämän motiiveistaan ja kokemuksistaan Johannesta niukemmat jäljet. Vaikka ajoittain Nasti haastoi sisarusten keskinäistä perhestrategiaa, hän koki mitä ilmeisimmin merkitykselliseksi perheen historian säilyttämisen. Häntä on voinut motivoida juuri perheen omien elämänvaiheiden tallentaminen, eli eräänlainen sukutyö, ja kirjeiden arvottaminen historiallisina dokumentteina, koska hän eli erillään muista rajakarjalaistaustaisista ortodokseista. Sukutyön välittömien aikalaismerkitysten eli kirjeitse ylläpidettyjen ja vahvistettujen sukulaissuhteiden vaalimisen sekä perheen ja suvun roolien käsittelemisen lisäksi sukutyö saa toisenkin merkityksen tallettavan elämän kontekstissa.¹⁰²⁵ Esimerkiksi kirjeiden järjestämisen yhteydessä erityishuomion sai Klaudian kirjoittama kirje, joka jäi hänen viimeiseksi kirjeekseen Tatjana-mammalle. Kirje on laitettu vuoden 1951 kuoreen, jonka päälle on kirjoitettu ”Klaudian lähettämä kirje mammalle 28.1.1947.”¹⁰²⁶ Kirje on koettu perhehistoriallisesti erityisen arvokkaaksi. Nasti järjesteli myös Yrjö-veljensä asiakirja-aineistoa 1970-luvun alkupuolella.¹⁰²⁷

Kirjeiden valikoimisen ja järjestelemisen vaiheessa sekä myöhempien valintojen seurauksena kokoelmaan jäi perhe- ja sukulaiskirjeiden lisäksi ystävien ja muiden satunnaisten kirjoittajien kirjeitä. Tätä voi määrittää yksityiskirjeiden yhteisöllisen julkisuuden käsitteellä. Se viittaa aikalaismerkityksessään siihen, että kirjeellä oli laajempi merkitys kuin vain kirjoittajan ja vastaanottajan välinen yhteydenpito. Vastaanottajan lisäksi tietoa välitettiin terveisten muodossa muillekin ja samalla vastaanottaja kertoi muutakin tietoa kirjeestä ja sen lähettäjistä.¹⁰²⁸ Tallettavan elämän kontekstissa kirjekokoelma valottaa laajemman kokemusyhteisön tapoja ylläpitää yhteyttä ja jakaa kokemuksia keskenään sekä on jälki siitä yhteisöstä, jonka piirissä kirjeillä oli yhteisöllisen julkisuuden merkitys. Säilytetyt kirjeet ovat dokumentteina Mureen sisarusten kirjeenvaihtojen osapuolista sekä laajemmasta yhteisöstä. Osa satunnaisista kirjoittajista ei välttämättä kuulunut samaan kokemusyhteisöön, koska kaikki eivät esimerkiksi olleet kokeneet evakkoutta.

Kirjeiden järjestämisen ja mahdollisen valikoimisen tarkoituksena ei ollut ainakaan kaunistella menneisyyttä, vaan säilytetty kirjekokoelma välittää myös vahvoja pettymysten tunteita ja negatiivisia kokemuksia. Tulos olisi toisenlainen, jos näitä kirjeitä olisi seulottu pois ja sitä kautta vaiettu kielteisistä aikalaiskokemuksista samaan tapaan, kuin esimerkiksi Heli Kanasen uudelleen arvioimissa siirtoväen sosiaalisen sopeutumisen haastatteluissa on vaiettu.¹⁰²⁹ Koska Mureen

¹⁰²⁵ Torninoja-Latola 2011, 347; Leskelä-Kärki 2006, 64–65.

¹⁰²⁶ SAA KK Klaudia Tatjana-mammalle 28.1.1947.

¹⁰²⁷ Suomen Asutuseon arkistossa on kirjekuoria, joiden päälle Nasti on mm. kirjoittanut: ”Meijerin lähettämät kunniakirjat”, ”Jotakin papereita – Metsä” ja ”Joutavaa paperia[,] voi kirjoittaa vaikka kauppalappuja” (SAA AMA Maatila 2 kirjekuoret ”Meijerin lähettämät kunniakirjat” ja ”Jotakin papereita – Metsä”; SAA LT Lapinlahden kunnan lähettämä kirjekuori ”Joutavaa paperia[,] voi kirjoittaa vaikka kauppalappuja”).

¹⁰²⁸ Torninoja-Latola 2011, 333; Helsti 2006a, 122.

¹⁰²⁹ Kananen 2018.

sisaruksilla ei ollut aikalaiskokemuksissaan muistelukerrontaa leimaavaa vahvaa sopeutumispakkoa, kirjoitetut kokemukset välittyivät ja säilyivät moniäänisinä – jopa negatiivisia puolia alleviivaavina. Säilyneissä kirjeissä vaikeneminen voi kaikesta huolimatta olla kaksinkertaista, kun joistakin aikalaiskokemuksista on vaiettu ja kun joitakin kirjeitä on hävitetty. Esimerkiksi Klaudian kuoleman ajalta keväältä 1947 ei ole säilynyt sisarusten kirjeitä, mikä voi viitata näiden kirjeiden hävittämiseen tai katoamiseen. Sen sijaan sisarukset eivät täysin vaienneet naimattomuudestaan eivätkä he ole hävittäneet yksittäisiä saamiaan rakkauskirjeitä.

Kirjeiden sisällöt ja kirjoittamisen motiivitkin rinnastuivat ajoittain päiväkirjakirjoittamiseen, eli kirjoittaminen oli intensiivistä ja omia ajatuksia selventävää ongelmien ratkaisemisen lisäksi. Intensiivinen kirjoittaminen tihentyi kielteisten kokemusten aikoihin kuten jatkosodanjälkeisten evakkovuosien asumiskiistoihin, ja näitä kirjeitä värittää ongelmien yksityiskohtainen raportoiminen. Päiväkirjojen kirjoittaminen on näiden kirjeiden tavoin yhdistynyt etenkin ahdistuksen, murheen ja surun aikaan. Päiväkirjojen kirjoittaminen on voinut olla elämäntapa samoin kuin kirjeidenkin kirjoittaminen.¹⁰³⁰ Tämä painottaa Mureen sisarusten kirjeiden merkitystä eräänlaisena vastavoimana sotienjälkeisen ajan itsehillintää ja tulevaisuudenuskoa edellyttäneelle tunneregiimille, jonka mukaan yksityisille murheille ei olisi saanut antaa sijaa. Vastaavasti osa sodan kokeneista miehistä saattoi vaieta tai vetäytyä sosiaalisesti. Tähän verrattuna kirjeet välittävät kuvaa henkisestä rauhankriisistä, jota purettiin juuri tunneregiimejä rikkomalla ja käsittelemällä ongelmia sekä kielteisiä kokemuksia perheen, suvun ja karjalaisyhteisön keskuudessa.¹⁰³¹

Kirjeiden järjestämisestä ja uudelleenluennasta huolimatta kokoelman syntymiseen liittyy sattumanvaraisuutta. Vastavuoroiseen kirjeenvaihtoon on syntynyt aukkoja, eivätkä kaikki osapuolet tallettaneet kirjeitä systemaattisesti tai voimakkaiden tallettavan elämän motiivien innoittamina. Esimerkiksi Yrjö edustaa eräällä tapaa erilaista roolia suhteessa tallettavaan elämään, koska hänen toimintaansa ei niinkään ohjannut Karjala-nostalgia vaan realistinen harkinta.¹⁰³² Johannekselle kirjeet olivat henkilökohtaisen elämän lisäksi työelämän dokumentteja. Kun kanttori Johannes Mure oli kirkollishallituksessa kuultavana 1950-luvun lopulla, hän luki eräitä yksityiskirjeitään näkemyksensä tueksi. Kirjeet olivat eräänlaisena todistusaineistona sekä menneisyyden säilyttäjän ja jäsentäjän roolissa.¹⁰³³ Yksityisen ja julkisen erottamattomuutta korostaa sekin, että Mureen

¹⁰³⁰ Sjö & Leskelä-Kärki 2020, Päiväkirja lajina; Sjö 2020, Päiväkirja kertomisen ja kertomuksen muotona. Päiväkirjoista ks. myös Kauranen (toim.) 2009

¹⁰³¹ Vrt. Malinen 2019, 367–391.

¹⁰³² Vrt. Sallinen-Gimpl 1994, 281, 285, 289, 308. Vrt. kirjekokoelmista myös esim. Stanley 2004, 201–235; Granö 2004; Helsti 2006a, 110–168; Elomaa 2006, 58.

¹⁰³³ SOKHA Kirkollishallituksen pöytäkirjat 1958 Ca 46, 12.–13.5.1958 pöytäkirjan 3 §; SOKHA kirjeistö, oikeudenkäyttö, valitukset ja kantelut Fe 3.I, 1958 F 744, piirinvallvoja Aleksanteri Kasangon 14.2.1958 kokoama ”Kanttori J. Mureta vastaan tehtyjen kantelujen asiakirjat” -aineisto liitteineen, muistiinpanot ”Hodjun ja Mureen asia” ja

sisarukset eivät erotelleet selvärajaisesti virka-arkistojaan ja henkilökohtaisia arkistojaan. Esimerkiksi Nastilla oli kirjeiden joukossa listoja sotavuosien rokote-
tuista ja Johanneksella koulutyöhön ja kirkollisiin toimituksiin liittyviä asiapape-
reita. Tämä pyrkimys eletyn elämän dokumentoimiseen voi selittää myös satun-
naisten kirjoittajien kirjeiden ja korttien säilyttämisen.¹⁰³⁴

Mureen sisarusten tallettavan elämän tuloksena on myös perheen entiselle
asutustilalle muodostettu kotimuseo, joka Suomen Asutusmuseon nimellä esit-
telee siirtoväen ja rintamamiesten asuttamista ja elämää asutustiloilla. Koska si-
sarukset elivät tallettavasti, museokokoelma koostuu pelkästään perheen esi-
neistä. Kirjekokoelman ja museon myötä Mureen sisarusten poikkeuksellisuus
jatkuu heidän kuolemansa jälkeen. Johannes Mure eli sisaruksista pisimpään, ja
hänen kuolemansa jälkeen käytiin oikeutta kanttorin suullisesta testamentista.
Hän oli tahtonut, että koko omaisuus luovutettaisiin ortodoksiselle kirkkokun-
nalle, mutta omaisuus jaettiin kahtia kirkkokunnan ja valtion kesken vuosia kes-
täneen (1987–1992) oikeustaistelun jälkeen. Oikeudenkäyntien aikana Lahden
kaupungin työntekijät pakkasivat kokonaisuudessaan Johannes Mureen asun-
nossa olleen irtaimiston sekä asiakirja-aineiston ja siirsivät ne kaupungin varas-
toon, josta ne noudettiin ortodoksisen kirkollishallituksen tiloihin Kuopioon. Ai-
neistoja lahjoitettiin edelleen ortodoksiselle kirkkomuseolle, jonne luovutettiin
Johannes Mureen työhön liittyvä valokuvakokoelma, ikoneja ja ristejä. Nasti Mu-
reen kättilöntyöhön liittyvä esineistö sekä valokuvat lahjoitettiin Kuopion kult-
tuurihistorialliseen museoon, kun Johanneksen uskonnollinen kirjallisuus sijoit-
ettiin Valamoon ja muu kirjasto annettiin Lahden kirjastotoimelle.¹⁰³⁵ Museon
perustamisen taustalla oli Lapinlahden Karjalaiset ry:n ajatus siitä, että Mureen
sisarusten asutustila sopisi valtakunnallisen asutustoimintaa esittelevän erikois-
museon kiinteistöksi ja että irtaimisto olisi museoon sopiva. Mureen perheen kir-
jekokoelma ja muu asiakirja-aineisto järjestettiin osaksi museon arkistoa. Viimei-
simmät Mureen sisarusten asiakirjoista siirrettiin kirkollishallituksesta Asutus-
museon arkistoon vuonna 2014, kun kirjoitin pro gradu -tutkielmaani.¹⁰³⁶

---

puhtaaksi kirjoitettu pöytäkirja 22.1.1958, 13. Tosin kirkollishallituksessa Johannek-
sen lukemat kirjeet eivät ole osana Mureen perheen kirjekokoelmaa. Luetut kirjeet
koskivat Hodjun hakeutumista Lahteen ja Mureen ja Hodjun keskinäisiä toverillisia
suhteita.

¹⁰³⁴ Vrt. esim. Sjö 2020, Päiväkirja kertomisen ja kertomuksen muotona.

¹⁰³⁵ Etelä-Suomen Sanomat 1.3.1989 ”Ortodoksit hävisivät riidan. Lahtelaiskanttorin pe-
rintö valtiolle”; Etelä-Suomen Sanomat 28.3.1991 ”Ortodoksit jatkavat Johannes Mu-
ren omaisuuden hakemista”; SAA SAPA kopio Valtioneuvoston päätöksestä
10.9.1992; Paavo Kokotin tiedonanto 19.8.2014; Heikkilä 2015, 10.

¹⁰³⁶ Partanen 1999, 3; taloudenhoitaja Paavo Kokotin tiedonanto 19.8.2014. Henkilökoh-
taiset aineistot sisältäneessä pahvilaatikossa oli pakkaajana toimineen henkilön kir-
joittama paperilappu sekä Päivi Partasen seulonnasta kertova paperilappu. Olen jär-
jestänyt näitä aineistoja osaksi Suomen Asutusmuseon arkistoa syksyllä 2015 ja 2016.
Ks. myös Heikkilä 2015, 10. Kirjekokoelmien muodostumisesta ylipäänsä ks. esim.
Granö 2004, 103; Lahtinen et al. 2011, 9–25.

Kirjekokoelma ja museon esinekokoelma havainnollistavat evakkouden kokemusten merkityksiä. Kirjeisiin kirjoitetut aikalaiskokemukset, kirjekokoelma tallettavan elämän dokumenttina, eletty rajakarjalainen elämäntapa ja sisäisen Karjalan vaaliminen yhdistyvät tulkinnallisesti toisiinsa. Aikalaiskokemuksena sisäisen Karjalan vaaliminen ja tallettava elämä olivat jopa niin vahvoja, että kysymys omista lapsista eli seuraavasta sukupolvesta – tai sen puuttumisesta – ei ollut yhteinen keskustelunaihe. Asetelmaa voi suhteuttaa Hanna Elomaan (2006) tutkimaan Hultmanin perheeseen, jonka lapseton pariskunta sukuhaaransa viimeisenä jäsenenä ei juurikaan kirjoittanut lapsettomuudestaan. Lapsettomuuden vuoksi perhearkiston ja menneisyyden rooli olivat tärkeitä myös Hultmanin pariskunnalle.¹⁰³⁷ Mureen sisarusten perhestrategia ei suuntautunut avioliittoihin, vaan sisarusten keskinäiseen hajautettuun perheeseen ja kotitalouteen sekä tallettavaan elämään. Yhteinen katse suunnattiin sisäiseen Karjalaan, ja omaa sotienjälkeistä elämäntapaa suhteutettiin menetettyyn Karjalan aikaan. Muistumat rajakarjalaisista suurperheistä ilmenivät sisarusten keskinäisissä väleissä ja suvun arvostamisessa.

Karjalan ajan keskeisyydestä huolimatta sisarusten tallettavan elämän näkökulmasta kirjeenvaihtojen – etenkin sisarusten keskinäisten kirjeenvaihtojen – ajallinen kaari 1930-luvun lopusta 1980-luvun alkuun koettiin merkitykselliseksi ja säilyttämisenarvoiseksi. Myöhemmin vuosikymmeninä uuskarelianistista¹⁰³⁸ luovutetun Karjalan kaipuuta on tyydytetty kotiseutumatoilla, joihin Mureen sisaruksilla ei ollut mahdollisuutta. Sisarusten aikalaiskokemuksissa Karjalan ajan ja sisäisen Karjalan vaaliminen täytti tätä nostalgista kaipausta eräänlaisena symbolisena kotiinpaluuna, jonka yhtenä osoituksena on tallettava elämä. Näin tulkittuna evakkouden kokemuksia määrittivät etenkin karjalaisen kotiseudun menettäminen, evakkomatkat ja asettuminen uusille asuinseuduille, sisäisen Karjalan vaaliminen ja Karjalan ajan pitäminen eräänlaisena vertailukohtana valitsemille olosuhteille. Evakkouden kokemukset olivat keskiössä siinä elämäntavallisessa kokonaisuudessa, joka vaikutti rajakarjalais-ortodoksisten sisarusten käsityksiin kodista, työstä, eletystä uskonnosta ja yhteisöllisistä asemista.

Mureen sisarusten omana julkilausuttuna motivaationa tallettavalle elämälle tuntuisi olleen Johanneksen toteamus ”älä hävitä”¹⁰³⁹, joka korosti lehti-leikkeiden ja kirjeen arvoa. Dokumenttien arvo oli merkityksellinen sisaruksille itselleen, eli tallettavan elämän pyrkimys tiivistyi perhepiiriin ja sen säilyttämiseen. Tätä asetelmaa havainnollistaa myös se, että Johannes ei ilmeisesti ottanut osaa 1970-luvun alussa alkaneeseen keskusteluun, joka koski suomalaisten miehittämää Itä-Karjalaa ja siellä käytyä kastekiistaa. Johannes Mure sai kesällä 1971 kirjeen apulaisprofessori, biologi Paavo Kontkaselta, joka oli ollut Itä-Karjalassa toimistoupseerina ja -päällikkönä loppuvuodesta 1942 lähtien ja joka aikoi tutkia

¹⁰³⁷ Vrt. Elomaa 2006, 249–250.

¹⁰³⁸ Fingerroos 2007, 16–32; Fingerroos 2010.

¹⁰³⁹ SAA KK Johannes Nastille 18.5.1958; SAA KK Johannes Nastille 29.3.1962.

jatkosodan aikaisia tapahtumia ortodoksien näkökulmasta. Kontkanen julkaisi muutaman artikkelin aiheesta ennen kuolemaansa, mutta artikkeleissa ei viitata Johannes Mureen tiedonantoihin.¹⁰⁴⁰

Mahdollisesti kanttori Mure ei tahtonut palata Itä-Karjalan muistoihin, vaikka hän olisi voinut käyttää muistelun tukena omia kirjeitään. Paavo Kontkanen tavoitteena oli tallettaa ja julkaista tietoa, joka täydentäisi puutteellisia arkistolähteitä. Hän kirjoitti Murelle: ”Kaikki nämä historiallisesti tärkeät asiat jäävät unhoon, ellemme niitä itse kerää.”¹⁰⁴¹ Johannes Mureen suhtautuminen muistitiedon tallentamiseen näyttäisi olleen päinvastainen verrattuna siihen, mitä esimerkiksi Tarja Raninen-Siiskonen esittää. Raninen-Siiskonen oli havainnut haastatteluja tehdessään, että ainakin 1980- ja 1990-luvulla haastatellut kertoivat mielisesti omasta elämänselustaan tutkijalle. Sen sijaan harvoilla haastatelluilla oli evakkomatkaan liittyviä dokumentteja, kuten kalentereita, joihin tukeutua muistelussaan.¹⁰⁴² Siitä huolimatta, että Mure ei osallistunut Kontkanen ideoimaan muistitiedon tallentamiseen, Johannes Mure ja hänen sisaruksensa jättivät perinnöksi merkittävän kirjekokoelman ja asutustilan irtaimistoihin.

KUVA 10 Sisarukset Alapitkän kotinsa keittiössä 1970-luvulla: Nasti (vas.), Anni, Yrjö ja Johannes Mure. Kuva: Suomen Asutumsmuseon arkisto.

¹⁰⁴⁰ SAA KK Paavo Kontkanen Johannes Murelle 8.7.1970; Kontkanen 1972a, 200–202; Kontkanen 1972b, 277–278; Kontkanen 1973, 189–190; Piironen 1991, 59–61. Innoitukseksi Kontkanen kirjeelle oli julkaisu Setälä 1970.

¹⁰⁴¹ SAA KK Paavo Kontkanen Johannes Murelle 8.7.1970.

¹⁰⁴² Raninen-Siiskonen 1999, 66, 139.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä väitöskirjassa olen analysoinut viiden Raja-Karjalasta kotoisin olleen Mureen sisaruksen kirjeenvaihtoja. Säilyneen kirjeenvaihdon alkaessa sisarukset olivat 27–39-vuotiaita ja yhdessä äitinsä kanssa he muodostivat perheen. Lähtökohdiltaan perheenjäsenet olivat maanviljelijäväestöä, mutta osa sisaruksista oli palkkatyössä maatilan ulkopuolella. Sisarukset kävivät neljän vuosikymmenen aikana säännöllistä kirjeenvaihtoa keskenään, minkä lisäksi kukin sisaruksista oli kirjeenvaihdossa sukulaisten, ystävien ja työtovereiden kanssa. Sisarukset tallettivat suurimman osan saamistaan kirjeistä ja korteista, jotka kuuluvat nykyisin Suomen Asutusmuseon kokoelmaan. Asemoin aineistolähtöisen tutkimukseni Karjala- ja siirtoväkitutkimusten, sodan sosiaali- ja kulttuurihistoriantutkimusten sekä historiallisen kirjetutkimuksen kentille. Samalla tutkimuskontekstina ovat myös postwar- ja rauhankriisien tutkimukset, jotka tarkastelevat siirtymiä sodasta rauhaan ja rauhan mukanaan tuomia ongelmia. Kansainvälisesti katsottuna tutkimustehtävän taustalla ovat inhimillisiin kokemuksiin sekä yksilöihin ja ihmisryhmiin kohdistuneet historian ja sen lähitieteenalojen tutkimukset.

Tämän tutkimuksen ensimmäisenä pääkysymyksenä oli: ”Miksi Mureen sisarukset kirjoittivat ja säilyttivät kirjeitä ja millainen rooli kirjeillä oli sisarussuhteiden ylläpitämisessä ja rajakarjalaisuuden säilyttämisessä?” Toinen pääkysymys kytkeytyi yksilölliseen kokemushistoriaan: ”Miten sota-aika, evakkous ja siirtokarjalaisuus vaikuttivat kirjoitettuihin kokemuksiin kodista, työstä, uskonnosta ja yhteisöllisistä asemista?” Kolmas pääkysymys liitti toisiinsa kokemukset ja rakenteet: ”Mitä kirjeenvaihdot kertovat elämäntavan muutoksista suomalaisen yhteiskunnan muuttuessa toisen maailmansodan, rauhankriisin, jälleenrakennuskauden ja yhteiskunnan rakennemuutoksen aikana 1930-luvun lopusta 1970-luvun loppuun?” Vastaan kysymyksiin kootusti pääkysymys kerrallaan, minkä jälkeen teen yhteenvedon.

Työn keskeisimmät analyttiset käsitteet ovat kokemus ja elämäntapa. Kokemus ei ole vain henkilökohtainen tulkinta jostakin tapahtumasta tai elämyksestä, vaan se on yhteydessä omaan aikaansa ja sen rakenteisiin, jotka asettavat puitteita kokemusten muodostamiselle. Kirjeisiin kirjoitetuissa aikalaiskoke-

muksissa kirjeenvaihdon osapuolilla oli merkittävä rooli, koska he jakoivat samoja aikalaiskokemuksia. Kirjoitetut aikalaiskokemukset ovat monella tapaa välittyneitä, kun kirjoittaminen oli riippuvaista kirjeenvaihdon osapuolien lisäksi kirjoittamisen konventioista, sosiaalisista käytänteistä, itsesensuurista ja toisen maailmansodan vuosina postisensuuristakin.

Elämäntapa on käsite, joka nivoo yhteen ihmisten ulkoisen ja mielensisäisen ympäristön, eli se kuvaa ihmisten tapaa elää elämää omien arvojen mukaan. Esimerkiksi Pirkko Sallinen-Gimpl puhuu karjalaisesta elämäntavasta, joka erosi tavoiltaan ja totumuksiltaan länsisuomalaisesta elämäntavasta. Elämäntavalliset erot konkretisoituivat, kun siirtokarjalaiset sijoittuivat Suomen muihin osiin. Kuten tämä tutkimus osoittaa, elämäntapa toimi aikalaisille myös erottautumisen välineenä, kun omaa yhteisöllistä asemaa osoitettiin vaikkapa asumisella tai vaatetuksella.

1. *Kirjoittamisen ja kirjeiden merkitys Mureen sisaruksille: tallettava elämä, kirjeet tunneturvapaikkoina ja kirjoittava elämäntapa*

Kirjeiden kirjoittaminen ja säilyttäminen olivat Mureen sisaruksille kokemuksellisia ja elämäntavallisia valintoja. Kirjeiden rooli oli keskeinen sisarussuhteiden ylläpitämisessä ja rajakarjalaisuuden säilyttämisessä. Säännöllinen kirjeenvaihto oli naimattomiksi jääneiden tai naimattomuuden valinneiden sisarusten perhestrategia, ja kirjoittaminen oli osa heidän elämäntapaansa. Perhestrategia määrityi etenkin läheisten sisarussuhteiden säilyttämisenä eikä avioliittoina, epävarmuuden hallitsemisena ja yhteisen kotitalouden muodostamisena erillään asumisesta huolimatta. Sisarussuhteiden arvostaminen sai tukea sisarusten omaksumasta rajakarjalaisesta perhemallista. Esimerkiksi Kaija Heikkinen (1989) ja Pirkko Sallinen-Gimpl (1994) havaitsivat, että vielä toisen maailmansodan jälkeen keruu- ja haastatteluaineistojen mukaan oli paikoitellen jäljellä muistumia suurperheistä, eli samassa taloudessa asui useampi sukupolvi ja naimisissa olevia sisaruksia perheineen ja sukulaisuuden merkitys oli säilynyt suurena. Mureen sisarusten tapauksessa poikkeuksellista oli kuitenkin viiden rajakarjalais-taustaisen sisaruksen naimattomuus ja lapsettomuus, mutta ainakin osittain se liittyi elämäntapaan, perhestrategiaan ja tallettavan elämän pyrkimykseen.

Kirjeiden merkitystä elämänhistoriaa ja aikaa jäsentävinä dokumentteina kuvaan käsiteellä *tallettava elämä*, joka yhdistyy aiemmassa tutkimuksessa tunnistettuun rajakarjalaisten pyrkimykseen säilyttää omia kulttuuripiirteitään kuten ortodoksista uskontoa. Tallettavalla elämällä on tämän työn kontekstissa siten laajempi käyttötarkoitus kuin aiemmassa tutkimuksessa esiintyvä kirjailijoiden tapa vaalia henkilöarkistojaan. Maarit Leskelä-Kärki (2006) määrittelee tallettavan elämän kirjeiden, asiakirjojen, lehtileikkeiden ja muun arkistomateriaalin systemaattisena kokoamisena. Tässä työssä yhdistän dokumenttien vaalimisen rajakarjalaisuuteen, evakkouden kokemuksiin ja naimattomien sisarusten elämäntapaan. Rajakarjalaisuus ja naimattomuus voimistivat tulkintani mukaan tallettavaa elämää. Näkyvimpiä osoituksia tallettavasta elämästä ovat kirjekokolema ja perheen asutustilalle sisarusten kuoleman jälkeen muodostettu museo.

Tallettavan elämän merkitystä sisarusten aikalaiskokemuksissa voimisti oletettavasti myös se, että heillä ei ollut lapsia. Tämän vuoksi katse suunnattiin hetkessä elämiseen ja menneisyyden vaalimiseen. Menneisyyden korostumisesta huolimatta esimerkiksi kirjeet säilytettiin tulevaisuutta varten, eikä niitä hävitetty viimeisinä elinvuosinakaan.

Aikalaismerkityksissä kirjeet olivat ajankohtaisen viestinnän ja asioiden hoitamisen lisäksi William M. Reddyn (2001) käsittein eräänlaisia *tunneturvapaikkoja* (*emotional refuge*), eli yksityiskirjeiden riveillä pystyi käsittelemään myös niitä negatiivisia kokemuksia, joita ei välttämättä vallitsevien *tunneregiimien* vuoksi lausuttu julkisesti. Kirjeiden tunnepitoisuutta konkretisoi niissä ajoittain käytetty *tunnekieli*, eli suomen kirjakieleen perustuvan kerronnan keskellä on karjalankielisiä sanoja, fraaseja tai lauseita. Erityisen tunteikas sisältö saattoi tuoda julkilausutuksi sisarusten pyrkimyksen tallettavaan elämään. Esimerkiksi silloin, kun perheessä 20 vuotta olleesta lehmästä piti luopua, aihetta käsittelevä kirje piti ehdottomasti tallettaa. Tässä tapauksessa kirje dokumentoi erään aikakauden päättymisen.

Kirjeenvaihtojen käytännöllisempi merkitys yhdistyi perhestrategiaan ja hajautetun kotitalouden malliin, kun kirjoittamalla sovittiin asioista: tavaroita lähetettiin turvaan sodan jaloista, yhteistä omaisuutta käytettiin eri paikkakunnilla, tai sotavuosien ja niiden jälkeisen niukkuuden ja säännöstelyn vuoksi elintarvike-, vaate- ja rakennustarvikehankintoja tehtiin eri puolilta Suomea. Hankintojen ja vaihdannan verkosto koski myös Mureen sisarusten sukulaisia, ystäviä ja asiakkaita, joista etenkin kättilöjen potilaita, ja sisarukset olivat keskeisiä jäseniä näissä yhteisöissä. Sisarusten yhteisöllinen asema oli sidoksissa heidän ammatiansa lisäksi heidän valveutuneisuuteensa ja kanssaihmissiään kohtaan tuntemiinsa velvollisuuksiin. Etenkin kättilösisarten ihanteena oli yhteiskunnallisen äitiyden tehtävä, kun kanttoriveli oli omaksunut opettajan sekä suomalaisuuden ja perinteiden vaalijan roolin. Maanviljelijäveljen työtä ohjasi rationaalisuus ja oikeudenmukaisuus. Annin rooli painottui kotitalouden ja kotieläinten hoitamiseen ja näistä aiheista kirjoittamiseen. Lisäksi Annin kirjeissä arjen uskonnollisuus on toistuva näkökulma. Mureen sisarusten elämäntapaa voi määritellä *kirjoittavaksi elämäntavaksi*.

Mureen sisarusten vastaanottamat kirjeet ja kortit eivät ole yhtenäinen joukko, vaan ne osoittavat kirjeenvaihtojen moninaisuutta ja kirjoittajien erilaisia rooleja kirjeenvaihtoissaan. Etenkin siirtolaiskirjeistä kirjoittajan ja vastaanottajan rooleja on käsitteellistetty kirje-minän (*epistolary self*) ja merkitsevän toisen (*the significant other*) käsitteillä. Esimerkiksi nämä David A. Gerberin (2006) ja Elra Hulda Halldórsdóttirin (2014) käyttämät käsitteet kuvaavat samalla myös raja-karjalaistaustaisten evakkojen kirjekäytäntöjä, koska kirjoittaminen oli riippuvaista osapuolista, rooleista ja motiiveista. Tosin roolien rajat olivat liukuvia, koska yksityisen ja julkisen ero ei ollut selvä.

Kirjoittamisen moninaisuuteen liittyi sekin, että kirjoittajien suhde kirjoittamiseen ja kirjeiden konventioihin sekä kirjeenvaihtosuhteiden kesto ja kirjoittamisen tahti olivat erilaisia. Sisarusten keskinäiset kirjeenvaihtosuhteet kestivät

vuosikymmeniä, kun sukulaisten kirjoittaminen oli satunnaisempaa. Osa kirjeistä voi katsoa ikään kuin päiväkirjamaisina intiimeinä teksteinä, joita esimerkiksi Klaudia kirjoitti sisaruksilleen. Osa perhe- ja ystäväkirjeistä oli yhteisiä sisaruskirjeitä ja osa oli tarkoitettu ystäville ääneen luettaviksi tervehdyksiksi. Kirjoittaminen oli tilannesidonnaista, joten esimerkiksi edeltäneet tapahtumat, kirjoittamishetken kiire ja kokemuksellinen asetelma voimakkaine tunnetiloinen saattoivat viitoittaa kirjoittamista konkreettisesta tapahtumien kuvailusta intensiiviseen assosiointiin tai huolellisesta suunnittelusta konventioiden rikkomiseen.

Moniäänisyydestään huolimatta kirjeet liittyvät eurooppalaisen kirjoittamisen genreen, johon rajakarjalainen tausta tuo omat vaikutteensa perheen ja suvun painottumisena sekä suullisen ja kirjallisen tradition rinnakkaisuutena. Omasta elämästä kirjoittaminen (*life writing*) ei siten ollut kaavamaista vaan jätti tilaa kirjoittajan omille valinnoille. Aiempaan kirjetutkimukseen suhteutettuna nämä havainnot muistuttavat siitä, että perhekirjeistä juontuvia yleistyksiä pitää tehdä varoen. Esimerkiksi Hanna Kuusen (2000) tulkinta siitä, että sisarukset kirjoittivat toisilleen avoimemmin kuin muissa läheisissä kirjesuhteissa, on pelkistävä; myös ystävyysuhteet saattoivat olla yhtä luottamuksellisia kuin sisarussuhteet. Vaikka Mureen perheessä kirjoittaminen oli sisarusten perhestrategia, eivät kaikki sisarukset sitoutuneet säännölliseen ja vastavuoroiseen kirjoittamiseen välttämättä yhtä vahvasti vuodesta toiseen. Esimerkiksi Nasti otti etäisyyttä sisaruksiin, joka tulkittiin läheisten sisarussuhteiden haastamiseksi. Kirjoittamisessa oli taukoja ja kirjekokoelmaan on syntynyt aukkoja, sillä esimerkiksi Johannesen vastaanottamia kirjeitä puuttuu jatkosodan ajalta. Kirjoittava elämäntapa perhestrategiana ja tallettava elämä eivät sulje pois sisarusten yksilöllisyyttä, mikä painottaa aineistolähtöisyyden ja kontekstoinnin toisiaan tukevaa merkitystä.

Mureen sisarusten vastavuoroiset kirjeenvaihtosuhteet jatkuivat toisen maailmansodan jälkeen, vaikka kirjoittamistahti hidastui 1940-luvun lopussa. Sisarusten keskinäinen kirjoittaminen vauhdittui uudelleen 1970-luvun alussa, kun sisarusten elämäntavoissa tapahtui suuria muutoksia maataloudesta luopumisen ja sairastumisen vuoksi. Kuten Laika Nevalainen (2021) on todennut helsinkiläisistä 1900-luvun alun poikamiehistä, ikääntyminen lisäsi naimattomien sisarusten huolenpitoa toisistaan. Sama ilmiö koski myös Mureen sisarusia. Muuttuvien olosuhteiden keskellä kirjoittamisen merkitys sisarusten perhestrategiana korostui, mikä kertoo tottumuksesta kirjeiden kirjoittamiseen ja kirjeiden arvostamisesta. Samalla se muistuttaa siitä, että kirjeiden rooli säilyi puhelinyhteisyyksien rinnalla eläkkeelle siirtyvälle tai eläkeiässä olevalle ikäpolvelle.

2. *Rajakarjalaisten kokemushistoriaa kodin, työn, uskonnon ja yhteisöjen näkökulmista toisen maailmansodan aikana ja siirtokarjalaisuudessa: sisäinen Karjala, kirjoittamisen käytänteet, ristiriitainen sopeutumisen pakko ja hierarkkinen perhemalli*

Toinen maailmansota sekä siitä seurannut evakkous ja siirtokarjalaisuus vaikuttivat kokonaisvaltaisesti sekä muutoksina että jatkuvuuksina Mureen sisarusten kokemuksiin, jotka koskivat kotia, työtä, uskontoa ja yhteisöllistä asemaa. Kotiin,

työhön ja elettyyn uskuntoon liitetyt kokemukset olivat lähtökohtaisesti säilyttäviä. Kodin katsottiin rakentuvan rajakarjalaisen perheihanteen mukaan perhepiirin vanhimman, eli Mureen perheessä Tatjana-mamman, ympärille. Äidin asema oli arvostettu, ja äitiä koetettiin suojella vahingolliseksi koetulta tiedolta. Niin ikään äidille osoitetut kirjeet varustettiin kotiväki-puhuttelulla. Vastaavasti vanhat perhemallit säilyivät esimerkiksi veljesten keskinäisissä suhteissa, kun nuorempi veli tiedusteli vanhemman veljen mielipidettä evakkouden ongelmien keskellä. Lähtökohtaisesti Tatjana-mamman ja Yrjön kirjeet kuvastavat aiemmin tutkimatta jääneitä iäkkäiden evakkojen ja jatkosodan loppuvaiheen kotirintamamiesten kokemuksia. Mamman kokemukset ovat korostuneen välittyneitä, koska ne ovat toisten kirjoittamia. Yrjön kokemuksista on jäänyt niukka kuva, koska hän kirjoitti vain yksittäisen kirjeen vuoden 1944 jälkipuoliskolla.

Talvisota oli murrosaikaa, jolloin koti ja kotieläimet menetettiin. Odotushorisontissa siinsi toivo kodin jälleenrakentamisesta, mikä näytti toteutuvan jatkosodan aikana. Rintamalla olleen Yrjön ja sotilasvirkailijana toimineen Johanneksenkin kirjeissä koti oli yksi keskeisimmistä kirjoittamisen aiheista. Myös Nastin kodista Urjalassa muodostui yksi perheen ja ystävien tukipisteistä, koska Urjalan koti oli aluksi ennen muuta fyysinen turvapaikka ja keskeinen osa hajautetun kotitalouden mallia. Rajakarjalaisen tavan mukaan kodin piiri oli naisen työalaa ja koti oli pyhitetty paikka. Jatkosodan jälkeen yhteinen koti määrittyi omana maana ja perheen yksityisenä tilana, jossa sai toimia oman mielen mukaan. Kirjoittavan elämäntavan ja tallettavan elämän lisäksi työ, eletty ortodoksinen uskonto, yhteisöllisyys ja arjen käytänteet loivat jatkuvuuksia sodan ja siirtokarjalaisuuden vuosina. Maanhankintalain nojalla lunastettu asutustila merkitsi Yrjö ja Anni Mureelle mahdollisuutta oman elinkeinon jatkamiseen, minkä lisäksi asutustila oli kiinnekohta ja tunneturvapaikka sisaruksille, erityisesti Johannekselle. Sota- ja jälleenrakennusvuodet vaikuttivat jännitteinä etenkin kanttori Johannes Mureen kokemuksiin, kun kättilöisarten Klaudia ja Nasti Mureen työ ja yhteisöllinen asema olivat vakaampia.

Kirjeiden välittämät aikalaiskokemukset valottavat muun muassa keruutai muistitietoaineistojen ulottumattomissa olevaa tietoa. Kun esimerkiksi Pirkko Sallinen-Gimpl (1994) ja Heli Kananen (2010) ovat havainneet siirtokarjalaisten omaksuneen uusia tapoja omiensa kustannuksella tai piilottaneen ortodoksista taustaansa, perhetasolla nostalgisen Karjalan ajan vaaliminen saattoi jopa korostua. Menetetyn Karjalan ajan ja niin sanotun *sisäisen Karjalan* aikalaismerkitystä voi tutkia vain aikalaislähteistä. Tulkitsen, että Mureen sisarukset ja heidän sukulaisensa sekä ystävänsä muodostivat kokemusyhteisön, jota yhdistivät evakkouden kokemukset. He olivat jättäneet pakotetun väestösiirron vuoksi kotinsa ja asettuneet uusille paikkakunnille kotimaan rajojen sisällä. Heidän kirjeistään kuvastuu sisäinen Karjala, joka määrittyy karjalaisena identiteettinä. Käytännössä Karjalan kaipuusta seurasi kotitaustan vaalimista ja karjalaiseksi mielletyn elämäntavan jatkamista, mikä tiivistyi perheen ja suvun merkitykseen sekä tapaja juhlaperinteisiin. Rajakarjalaisten kokemuksissa sisäinen Karjala ilmeni pyrkimyksenä rajakarjalaiseen elämäntapaan.

Yksilölliset kirjoitetut kokemukset välittävät aikaisten jakamia sosiaalis-kulttuurisia ja kielellis-ideologisia käytänteitä, eli kirjoittajilla oli omasta taustastaan ja ajastaan juontuvia mahdollisuuksia ja rajoitteita käsitteellistää elämänsi-ään ja kirjoittaa elämäntavastaan. Mureen sisaruksille ja heidän ystävilleen kou-lutus ja ammatti olivat keskeisiä kokemusten jäsentäjiä, ja heidän sosiaalinen ase-mansa paikallisyhteisöissään oli turvattu. Kirjoittajat tiedostivat olevansa keski-vertoevakkoja ja jopa -kansalaisia paremmassa asemassa ammattinsa, sosiaalis-ten suhteidensa ja taloudellisen tilanteensa osalta, mikä sai heidät kantamaan huolta muistakin evakoista. Heille yhteiskunnallinen ja sosiaalinen asema mah-dollisti oikeuksista kiinnipitämisen, auktoriteettien vastustamisen ja muidenkin oikeuksien puolustamisen. Heidän arvojaan ja ihanteitaan – ja näihin kytkeyty-vää elämäntapaa – kuvaavat esimerkiksi talonpoikaisuus, perheen ja suvun ar-vostaminen, säästäväisyys, yhteiskunnallinen aktiivisuus, sivistys, yhteiskunnal-linen äitiys, martha-aate, kansanvalistus sekä sielunhoito. Rajakarjalaisessa 1900-luvun alkuvuosikymmenien kontekstissa kirjoittajat asettuivat taustansa puo-lesta siihen joukkoon, joka kannatti niin sanottua suomalaistamista eli Raja-Kar-jalan integroimista osaksi muuta Suomea.

Koska omasta elämästä kirjoittaminen oli lähtökohtaisesti moninaista, kon-tekstin kirjoitettujen kokemusten analyysille muodostavat kirjoittajien henkilö-kohtaisten seikkojen lisäksi *kirjoittamisen käytänteet*. Toisen maailmansodan vuo-sina kirjeiden kirjoittaminen oli säänneltyä ja käytössä oli sekä siviili- että kent-täposti. Kirjepostin pistokoesensuuri koski kenttäpostia ja osaa siviilipostista. Vi-rallisten postijärjestelmien lisäksi paketit ja kirjeet kulkivat sota- ja kotirintaman välillä molempiin suuntiin asetovereiden mukana, joten nämä niin sanotut sala-kirjeet ovat menneet sensuurin ohi. Yksittäistapauksena Vaajasalon parantolassa oli käytössä oma postisensuuri, eli potilaiden kirjoittamat kirjeet luettiin ennen postittamista. Säilyneiden kirjeiden perusteella sensorin puuttuminen kirjeiden sisältöihin jäi kuitenkin vähäiseksi, sillä vain yksittäisissä kirjeissä tai korteissa on poistettu sijaintitietoja tai osa tekstistä. Sensuurin vaikutus ilmeni etenkin luo-vuutena sen kiertämisessä tai eräänlaisena itsehillintänä, kun omaa ilmaisua ra-joitettiin kenttäpostitse lähetetyissä kirjeissä. Käytännössä kirjoittajat käyttivät erilaisia kiertoilmauksia ja vihjauksia, joilla he kertoivat sanottavansa mahdolli-sesta sensorin luennasta huolimatta. Lisäksi karjalan kielen käyttäminen on voi-nut olla tunnekielen lisäksi keino rajata mahdollisen ulkopuolisen lukijan kykyä ymmärtää kirjeen tai varsinkin ilman kirjekuorta lähetetyn kortin sisältöä.

Evakkouden kokemuksissa yksityisen ja julkisen suhde välittyy ristiriitai-sena. Yhteisöllisyyttä koskevat kirjoitetut kokemukset osoittavat perheen ja su-vun merkitystä, mutta samaan aikaan ne sisältävät myös eräänlaista valituspu-hetta ja yksittäistapauksissa rajakarjalaisuuden piilottamista. Tästä valituspu-heesta piti ehkä vaieta paikallisyhteisössä, mutta kirjeet olivat paikka näiden on-gelmien ratkaisemista tai ainakin käsittelemistä varten. Kirjoittamalla selvitettiin ajatuksia pitkän matkan keskustelun muodossa, kun perheenjäsenet eivät tavan-neet kasvotusten. Kirjeiden rooli tunneturvapaikkoina loi mahdollisuuden käsi-tellä vaikeuksia varsin suoraan, vaikka kirjesensuurin ja itsehillinnän nimissä evakkouden kohtaamistilanteita saatettiin luonnehtia varovaisen positiivisesti.

Kirjoittamisen tarve negatiivisten kokemusten käsittelemisessä korostui, koska sisarusuhteet loivat turvallisen puitteen avoimeen keskusteluun ja kovan sanaiseen, jopa liioittelevaankin, kritisointiin sekä pettymysten, turhautuneisuuden ja vihan kokemusten jakamiseen. Näistä kokemuksista sisarusten tai heidän ystäviensä ei välttämättä tarvinnut vaieta keskinäisissä kirjeissään, vaan he muodostivat tunne- tai kokemusyhteisön, jolle kirjeet olivat arkipäiväisen kanssakäymisen ohella tunneturvapaikkoja. Sen sijaan esimerkiksi keruuaineistoissa kirjoitettujen muistelukerronnan kokemusten ulkopuolelle saattoi jäädä ikäviä elämyksiä, joista vaiettiin. Kirjeiden mahdollistamasta intiimiydestä huolimatta esimerkiksi Tatjana-mamman – ikääntyneen evakkonaisen – sanelemat kokemukset saattoivat olla kaunisteltuja. Esimerkiksi talvisodan aikana hänen kirjeensä välittivät positiivista kuvaa olosuhteista, vaikka sisarukset arvioivat äitinsä vointia kielteisemmin. Yrjön jatkosodan loppuvaiheen kotirintamamiehen kokemukset jäivät niukoiksi, koska tuolloin vanhemmat sisarukset vastasivat kirjeiden kirjoittamisesta. Tämän voi tulkita kertovan myös siitä, että kotirintamamiehen arki oli työntäyteistä, eikä kirjoittamiselle ollut välttämättä aikaa.

Kirjeiden roolia intiiminä kokemusyhteisön keskusteluna ja tunneturvapaikkoina alleviivaa se, että kirjoitettujen kokemusten ulkopuolella – eletyssä elämässä – esimerkiksi Yrjö Mureella oli yhteiskunnallisia luottamustoimia. Jatkosodan loppuvaiheen kotirintamamiehenä ja sotainvalidina Yrjö Mureen itseltään muodostama kirje-minä oli mahdollisesti epävarmempi kuin paikallisyhteisössä vaikuttava Yrjö Mure, ja tämä kirje-minän epävarmuus jatkui 1940-luvun jälkipuoliskon ja 1950-luvun alun rauhankriisin ajan. Tatjana-mamman kokemuksissa toistui ikävä kotiseudulle ja huoli lasten selviytymisestä. Vastaavasti savolaisten moittiminen ja valituspuhe olivat eräänlaisia selviytymisen strategioita, joiden turvin jaksettiin vaikeuksien keskellä. Kirjoitetuissa kokemuksissa hyvän ja huonon leimoja jaettiin varsin paljon ja kevein perustein, mikä oli eräänlaista stereotyyppistä luokittelua hyvään ja pahaan. Varsinkin talvisodan ja jatkosodan jälkeen evakkouteen liitetyt intiimit kokemukset olivat negatiivissävytteisiä, joten tästä puhetavasta poikkeavat tapaukset hämmästyttivät kirjoittajia.

Vaikka Mureen sisaruksilla ei perherakenteensa vuoksi ollut niin suurta *sopeutumisen pakkoa* kuin evakoilla keskimäärin, piilottivat hekin tietyissä tapauksissa rajakarjalaisuuttaan. Nimissä Nastin sijaan suosittiin Astaa, välillä Tatjana oli muodossa Tanja eikä vanhaa nimeä Karpoff tahdottu enää muistaakaan. Karjalan kieltä puhuttiin todennäköisesti oman perheen ja yhteisön kesken, mutta kirjeissä se pilkahteli tunnekielenä. Sen sijaan jälleenrakennusvuosina varsinkin Lapinlahdelle muodostui kirjoitettujen kokemusten perusteella ikään kuin pienoishenkinen Rajakarjala. Kun ympärillä oli muitakin rajakarjalaisia evakkoja, omien tapojen säilyttäminen oli mahdollista.

Kirjeissä painottuivat kirjeenvaihdon osapuolia yhdistävät aiheet, joita olivat etenkin työ ja tuttu kodin piiri. Tämän vuoksi maanviljelys ja karjatalous sekä niihin liittyvät teemat olivat yksi keskeisimmistä keskustelunaiheista, joista kirjoitettiin konkreettisesti. Kirjoitetut aiheet kuvastavat myös rajakarjalaista sukupuolittunutta työnjakoa ja sisarusten rooleja perhepiirissä. Konkreettisesti Anni kertoi kodista ja karjasta, kun Yrjö kirjoitti maa- ja metsätöistä sekä hevosesta ja

lehmistä. Naimattomien sisarusten roolit ylittivät sukupuolittuneet käytännöt, kun vaikkapa Johannes vastasi itse omasta ruokataloudestaan ja kodinhoidostaan tai kun Yrjö teki emännän työt Annin loman ajan. *Perhemalli* oli hierarkkinen, mikä ilmeni sekä keskinäisenä huolenpitona että perheensisäisinä arvoasetelmina. Äidin rooli oli arvostettu, mutta Yrjö oli läpi elämänsä pikkuveljen roolissa suhteessa Johannekseen.

Mureen sisarusten tapauksessa elämänkaaren tapahtumat vaikuttivat kirjoittamiseen, ja esimerkiksi karjalan kielen käyttäminen tunnekielenä painottui niin 1940- ja 1950-luvulle kuin uudestaan 1970-luvulle. Kun kirjoittamisen motiivit ylläpitivät kirjeenvaihtosuhteita aina 1970-luvulle asti, muodostaisivat nämä 1960- ja 1970-luvun kirjeenvaihdot hedelmällisen tutkimuskohteen Mureen perheen kirjekokoelman ulkopuolellekin. Aiempi historiantutkimus on keskittynyt pääosin 1800-luvun tai 1900-luvun alkupuolen kirjeenvaihtoihin, mutta 1900-luvun jälkipuolen kirjeistä voidaan tulkita uutta tietoa esimerkiksi evakkouden kokemusten elämänkaaren mittaisista vaikutuksista.

3. *Elämäntavan muutokset toisen maailmansodan, rauhankriisin, jälleenrakennuskauden ja yhteiskunnan rakennemuutoksen konteksteissa: rajakarjalainen elämäntapa, modernisaatio ja nostalgiset idyllit*

Talvisodan aikana Tatjana-mamma ja Anni-sisar olivat ikään kuin turvassa Kuopiossa, koska Salmin koti oli jäänyt taisteluiden jalkoihin. Odotushorisontissa siinsi talvisodan jälkeen pika-asutustila, mutta jatkosodan syttyminen muutti odotukset kohti pikaista kotiinpaluuta. Kun jatkosodan aikana Mureen perhe palasi Salmiin, äidin ja kotieläinten merkitys oli suuri kodin ja rutiinien rauhaan palaamisen aikalaiskokemuksessa. Takaisin vallatun Karjalan vuosina 1941–1944 Klaudia Mure oli ystäviensä silmissä stereotyyppisen karjalaisnaisen ilmentymä, johon tiivistyi jälleenrakentamisen aikalaismerkitys. Hänen työnsä perheen kodin kunnostamiseksi herätti nostalgisia mielikuvia. Maataloussiirtoväki luotti sodan aikana ja sodan jälkeen, että valtion asutustoiminta ratkaisee heidän rauhankriisinsä, joka tiivistyi kysymykseen maanviljelyn ja karjatalouden jatkamisesta uusissa olosuhteissa. Aikalaiskokemuksissa jatkosodan aika takaisin vallatussa Karjalassa ja sodan jälkeen oli rauhaan palaamista ja jälleenrakentamista, vaikka kyse oli elämäntavallisestakin uudisrakentamisesta. Mureen sisarukset kannattivat talonpoikaisina pidettyjä arvoja, ja maalaiskoti muodosti elämäntavan perustan.

Rauhankriisin näkökulmasta maanviljelys ja karjanhoito sekä eletty uskonto loivat jatkuvuuksia, kun sota ja sen päättymisen aiheuttivat elämäntavallisia muutoksia asumisolosuhteisiin. Niin jälleenrakennettavassa Karjalassa kuin sotien jälkeen maanhankintalain mukaan lunastetulla asutustilalla tavoitteena oli saada elämä mahdollisuuksien mukaan entiselleen. Kotieläimillä oli keskeinen osa henkisen rauhankriisin ratkaisemisessa, koska talonpoikaisessa elämäntavassa esimerkiksi suhde lehmiiin oli läheinen. Asuntoviljelystila jatkoi tilan kokoon ja taloudellisiin näkyymiin liittyvistä ongelmista huolimatta menetetyt kodin perintöä sekä työn ja toimeentulon että henkisen kiintopisteen muodossa.

Vaikka tyyppipiirustuksin säännelty rakentaminen merkitsi erottautumista raja-karjalaisesta rakennusperinteestä, maa-alalla omana tilana oli nostalgisia merkityksiä. Kuitenkaan Mureen sisarukset eivät kokeneet tyyppitaloa niin vieraana kuin Heikki Wariksen (1952) haastateltavat samana aikana.

Yhteiskunnallinen vaikuttaminen paikallisten rakenteiden kautta, kuten kunnallispolitiikka, olivat evakkotaustaisille väylänä omien asioiden edistämiseen, vaikka toisen maailmansodan aikana ja jälkeen ajoittain epäiltiin, että siirtoväen oikeudet olivat paikkakuntalaisia heikommät. Evakkoasumisen ongelmassa käännyttiin viranomaisten puoleen ja siirtoväki järjesti omia tilaisuuksiaan. Silti asutustoiminta ja menetetyt omaisuuden korvaukset olivat osa rauhankriisin ratkaisemisen toimia, joihin siirtoväki luotti. Rajakarjalaisen siirtoväen näkökulmasta keskeisimpiä rauhankriisin kysymyksiä olivat Petri Karosen esittämän mallin (2006 ja 2015) mukaan kohdat, jotka liittyivät asumisen ongelmiin evakuoimisen ja armeijan kotiuttamisen myötä, menetetyt omaisuuden korvaamiseen ja uusille asuinsijoille integroitumiseen. Sotakokemusten käsittely ja henkinen jälleenrakennus toteutuivat pääosin perheen, suvun ja karjalaisyhteisön sisällä, mikä oli Ville Kivimäen (2015b) mukaan osasyynä sille käsitykselle, että valtiojohtoinen rauhankriisin ratkaiseminen oli selviytymistarina.

Elämäntavallisia jatkuvuuksia loi perhepiirissä sekin, että esimerkiksi lehmien samat nimet siirtyivät yksilöltä toiselle. Myös eletyllä uskonnolla oli jatkuvuuksia ylläpitävä merkitys, ja ainakin perhepiirissä suosittiin jo lapsuudessa opittuja ortodoksisia tapoja vainajien muistamisessa, vaikka yhteiskunta oli muuttunut. Mureen sisarusten kirjeenvaihto osoittaa, että läheisten haudalla esitettiin itkuvirsiä ja ruokailtiin vielä 1940-luvun lopulla. *Rajakarjalaista elämäntapaa* kyettiin jatkamaan ainakin jossakin muodossa sotavuosien jälkeenkin. Pohjois-Savoon muodostunut rajakarjalaisasutus, pienois-Raja-Karjala, muodosti kokemusyhteisön, jossa oli edellytykset rajakarjalaisen elämäntavan jatkamiselle.

Kanttori Johannes Mureelle talonpoikaiset juuret ja arvot aiheuttivat jopa työhön liittyviä jännitteitä toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä, kun Lahden ortodoksisessa seurakunnassa oli eri kulttuuritaustaisia jäseniä. Heidä kohtaan kanttori käyttäytyi tavalla, joka oli kirkollishallituksen arvion mukaan sopimatonta. Johannekselle työ oli kuitenkin kutsumus, ja hänen puhetaapaansa leimasi käsitys työhön liittyvien vaikeuksien voittamisesta itse ja Jumalan avulla.

Kätilösisarten työstään jättämät jäljet ovat niukemmat. Heidän työnsä ympärille jäsentynyttä elämäntapaa luonnehtivat kansanvalistajan ja yhteiskunnallisen äitiyden ihanteet, jotka saivat yksityiskirjeissä rinnalleen kriittisiä tulkintoja niin työstä kuin työympäristöstäkin. Klaudia saattoi kirjoittaa tajunnanvirta- tai päiväkirjamaisesti kokemuksistaan, kun koki työn rajoittavan vapaa-ajan mahdollisuuksia tai kun hän pohti menneitä ihmissuhteita.

Sen sijaan kanttorin työssään kokemat paineet heijastuivat kätilösisaria suoremmin perhekirjeisiin, joissa Johannes käsitteli suorasanaisesti ja kaunistelematta seurakuntansa tilannetta sekä ristiriitaista suhdetta esimieheensä. Kanttori koki, että hän jäi yksin, vaikka sai tukea ja ymmärrystä papistolta ja kirkollishallituksen päättäjiltä. Hän otti erimielisyydet henkilökohtaisena loukkauksena.

Toisen maailmansodan jälkeiset tapahtumat olivat osa ortodoksisen kirkon kanonista kriisiä, johon Mure asemoitui suomalaiskansallista uskontulkintaa kannattavana paikallistason kirkonmiehenä. Kun hän edusti jatkosodan vuosina 1941–1944 Itä-Karjalaan soveltuvan suomalaisen karjalaisortodoksin ihannetta, oli hän kanonisen kriisin aikaan ikään kuin vähemmistössä. Ehkä tämä painopisteen muutos yhdessä ortodoksisen Suur-Karjala-haaveen menettämisen kanssa voimisti kanttorin rauhankriisiä. Kirkon ekumenian kausi Kreikan-matkoineen 1960-luvun loppupuolella merkitsi kanttorin kokemuksissa eräänlaista ilmapiirin vapautumista.

Kanttori Mureen henkistä rauhankriisiä ja jälleenrakennuskirkkoon liitettyä negatiivista kaikua voi suhteuttaa Marja Tuomisen (2013) havaintoihin, jotka koskevat Lapin sodan seurauksia Pohjois-Suomen ortodokseihin. Niin Lahdessa kuin Lapissakin kanttorin ja papiston tai seurakuntalaisten kesken oli kiistoja, joiden syyt liittyivät diasporaan joutuneiden seurakuntien olosuhteisiin, asumis- ja toimintaympäristön rajuihin muutoksiin ja mieliä painaviin menetyksiin. Tämän tutkimuksen käsitteillä voisi todeta, että sisäisen Karjalan ja sotienjälkeisen tilanteen kesken vallitsi ajoittain jopa sovittamaton ristiriita. Tuomisen tulkinnaan verrattuna Johannes Mureen henkilökohtaiset dokumentit kertovat ongelmien henkilökohtaisuuksiin menneistä piirteistä, kun sodan ja evakkouden kokemukset sekä kirkolliset näkemykset kärjistikäivät henkilösuhteita.

Ylipäänsä yhteiskunnallinen murros ilmenee kirjeissä talonpoikaisten arvojen ja muuttuvien käytänteiden ristiriitoina. Omasta elämästä kirjoitetut aikalaiskokemukset kuitenkin painottavat jatkuvuuksia jyrkkien murrosten sijaan, koska kirjeissä kokemukset ja elämäntapa kuvastuvat suhteessa aiempaan. Elämäntavallisesti *modernisaatio* toi tuotannollisteknisiä uudistuksia, joita olivat erilaiset koneet ja laitteet. Pääosin nämä muutokset koettiin helpotuksina arkeen, mutta maatalousyhteiskunnan muuttuminen aiheutti epävarmuutta ja syrjään jäämisen kokemusta. Asutustoiminnan vaikutukset ja siirtoväen asema ilmenivät myös poliittisena osallistumisena. Vaikka siirtoväki oli poliittisesti suurimmaksi osaksi maalaisliittolais-keskustalaista, Veikko Vennamon ympärille muodostunut pienviljelijäliike Suomen Pientalonpoikien puolue ja sittemmin Suomen Maaseudun Puolue (SMP) saivat vankinta kannatusta Pohjois-Savon asutustilallisilta. Esimerkiksi Yrjö Mureen itseymmärrys vaihtui maalaisliittolaisesta maanviljelijästä SMP:läiseksi pienviljelijäksi. Muutos ei ollut hänen itseymmärryksessään välttämättä niin yksiselitteinen kuin olosuhteet antoivat olettaa. Tämä havainnollistaa kokemusten yksilöllisyyttä ja aikalaiskokemuksia välittävien lähteiden merkitystä.

Asutustilalle muodostunut omavarainen pienviljelijän elämäntapa järkkyy henkilökohtaisista ja yhteiskunnallisista syistä 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa. Vaikka yhteiskunta muuttui, eivät pientilojaan viljelevät siirtokarjalaiset ja rintamamiehet olleet pelkästään taipumassa olosuhteiden edessä, vaan he toteuttivat tai jarruttivat näitä muutoksia kukin omalla tavallaan. Kirjeissä kuvattiin maataloudesta luopumisen lisäksi investointeja ja suunniteltiin tulevaa. Mureen tilalla maataloustuotanto näytti jatkavan ikään kuin se ei loppuisi koskaan.

Odotushorisonttina oli todennäköisesti se, että maanviljelyä voisi jatkaa pidemmälle 1970-luvulle. Maanviljely ja karjatalous olivat elämäntavallisesti itseymmärryksen keskiössä, joten sisäisen Karjalan vaaliminen ja tallettava elämä voimistivat näiden merkitystä. *Nostalgiset idyllit* ja modernisaatio eivät sulkenee pois toisiaan. Siirtyminen uusiin lehmärotuihin muutti karjatalouden käytänteitä, ja uudet koneet vaikuttivat työtapoihin. Silti esimerkiksi heinätoita tehtiin totuilla tavoilla käsityömaisesti kuin ennen Raja-Karjalassa. Kirjeissä näihin erilaisiin olosuhteiden muutoksiin otettiin kantaa ja samalla muutoksia tuotettiin narratiivisesti ja dialogisesti eli kertomuksin ja keskustellen.

Keskeistä ja yhdistävää sekä evakkouden ja siirtokarjalaisuuden kokemusten että elämäntavan muutosten näkökulmasta oli Mureen sisarusten vaalima sisäinen Karjala. Heillä oli vertailukohtanaan menetetty Karjalan aika, eikä heillä ollut mahdollisuutta palata kotiseudulle edes vierailulle, joten sisarusten keskinäinen perhestrategia ja pyrkimys tallettavaan elämään olivat osoituksia Karjalan ajan muistojen vaalimisesta ja sisäisestä Karjalasta. Toisen maailmansodan kokemusten vuoksi luovutetun Karjalan siirtoväelle muodostui eräänlainen siirtokarjalainen identiteetti. Siirtokarjalaisten itseymmärrykseen on aiemmissa tutkimuksissa liitetty sopeutumisen, ahkeruuden ja selviytymisen eetos, joka sai tässä tutkimuksessa rinnalleen toisten siirtokarjalaisten oikeuksien puolesta taistelemisen ja sopeutumattomuuden sävyjä. Myös näitä negatiivisia kokemuksia välittäviä dokumentteja vaalittiin, vaikka ne tuovat näkyviin sisäisen Karjalan ja uuden asuinympäristön välisiä kokemuksellisia ja elämäntavallisia jännitteitä. Tulkintani mukaan Mureen sisarukset säilyttivät kirjekokoelman, jotta tulevaisuudessa joku voisi palata heidän kirjeidensä pariin ja tuoda julki heidän aikalaiskokemuksiaan. Sisarusten elinaikana kirjeet oli tarkoitettu heidän omaan käyttöönsä, mutta kanttori Johannes Mureen testamentin myötä kirjeet siirtyivät ortodoksiselle kirkolle ja edelleen Suomen Asutusmuseon kokoelmaan.

Kysymystä kirjeiden säilyttämisestä, eli tallettavan elämän lopputuloksesta, ja kirjekokoelman käyttämisestä tutkimuksen lähteenä voi lähestyä tutkimuseteettisesti. Tutkimuksen alkuperäislähteinä kirjeet ovat menneisyyden jälkiä, joita analysoidaan ja kontekstoidaan. Kirjekatkelmien myötä sisarukset sekä heidän läheisensä saavat julki oman äänensä, mutta kirjetekstin välittyneisyyden vuoksi alkuperäislähteiden aineistolainaukset eivät voi puhua puolestaan eivätkä kaikki aikalaismerkitykset välity kirjeenvaihtosuhteiden osapuoliin kuulumattomille lukijoille. Tutkimus ei ole sisaruselämäkerta, vaan sisarusten kirjekokoelma ja kirjeiden sisällöt ovat olleet ikään kuin avaimena omaan aikaansa ja yksityiseen ruohonjuuritason kokemusmaailmaan. Yksityisten aikalaiskokemusten tutkiminen saa laajemman merkityksen, koska yksityinen selittää ja havainnollistaa ruohonjuuritason konteksteja sekä yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnallisten kontekstien suhteita.

Evakkoperheen rajakarjalaisen elämäntavan jäsentämiseen soveltuivat myös perhestrategian ja tallettavan elämän käsitteet, jotka saivat tässä kontekstissa evakkouden kokemuksista juontuvia painotuksia. Perhestrategiat eivät suuntautuneet avioliittoina tulevaisuuteen, vaan rajakarjalaista perheidentiteettiä ja itseä määriteltiin suhteessa menneisyyteen. Evakkotaustan vuoksi kotiin ja

siihen liittyvien emotionaalisten ja elämäntavallisten merkitysten rooli oli keskeinen. Lapsuudenkodin ja kotiseudun menettäminen ilmenivät ikävänä ja nostalgisten idyllien kaipuuna. Mahdollisen jatkotutkimuksen lähdepohjassa voisi olla vielä enemmän yksityisen kirjeaineiston ja julkisten asiakirja- ja sanomalehtiaineistojen ristiin lukemista, koska kirjeissä kommentointiin myös ajankohtaisia keskusteluja ja uutisia. Nämä analyysit voisivat antaa uutta tietoa esimerkiksi nostalgian ja modernisaation rinnakkaisuudesta, koska kirjeiden ja muiden lähteiden näkökulmat voisivat olla toisiaan ristivalottavia.

Erilaisella kysymyksenasettelulla Mureen perheen kirjeillä olisi vielä annettavaa historiantutkijoille, koska edelleenkin osa kirjeiden kirjoittajista jäi sivuosaan. Vastaavasti kirjekokoelman ja siitä tehtävien uusien tulkintojen yhteiskunnallista relevanssia painottaa sekin, että kokoelmalla ja uudella tutkimustiedolla on merkitystä myös Suomen Asutumuseon toiminnalle. Kanttori Mureen henkilökohtaiset dokumentit kertovat ortodoksisuudesta moniäänisesti, joten häntä ja muita kanttoreita tutkimalla löytyisi uutta tietoa seurakuntien ruohonjuuritason ristiriidoista toisen maailmansodan vuosilta 1960-luvulle saakka.

Yhteenvedo: tutkimuksen paikka Karjala- ja siirtoväkitutkimuksen, sodan sosiaali- ja kulttuurihistoriantutkimuksen sekä historiallisen kirjetutkimuksen kentillä

Tämän väitöstutkimuksen anti Karjala- ja siirtoväkitutkimukselle on siinä, että huomio kiinnitettiin rajakarjalaisen ortodoksiperheen kirjekokoelmaan, jonka avulla analysoitiin neljän vuosikymmenen ajan käytyjä yksityiskirjeenvaihtoja. Tutkimuksen tuloksena tarkentui käsitys siitä, millaisia ruohonjuuritason aikalaismuutokset saattoivat olla. Mureen sisarusten kokemukset avaavat näkymiä, jotka kertovat yleisemminkin rajakarjalaisuudesta ja sen muuttumisesta. Samalla ne piirtävät kuvaa sisaruuden merkityksestä naimattomien evakkojen perhesuhteissa.

Aiempiin sodan sosiaali- ja kulttuurihistoriantutkimuksiin suhteutettuna tämä tutkimus valottaa etenkin rajakarjalaisten näkökulmaa toiseen maailmansotaan ja sen jälkeisiin vuosikymmeniin. Samalla korostuvat maaseutuväestön ja ortodoksisen kirkon toimijoiden äänet, jotka kertovat yksilöllisistä aikalaismuutoksista suhteessa selviytymis- ja jälleenrakennuskertomukseen. Maanviljelijöiden rauhankriisiä saattoi tasoittaa asutustoiminnan lisäksi se, että heidän oli mahdollista työskennellä tuttuun kotieläinten, kuten hevosten ja lehmien, kanssa. Kansainvälisissä keskusteluissa tämän tutkimuksen paikka on inhimillisessä ja yksilöihin kohdistuvassa tutkimusperinteessä.

Kirjetutkimusten kentällä olennaista on huomion kiinnittäminen sotavuosien kirjekäytänteiden moninaisuuteen ja sotavuosien jälkeisiin vuosikymmeniin aina 1970-luvun loppuun. Erittely kenttäpostiin, siviilipostiin, sensuurin alaiseen siviilipostiin ja salakirjeisiin havainnollistaa sota-ajan kirjoittamisen kontekstisidonnaisuutta. Keskeiseksi tutkimustulokseksi hahmottuu tallettavan elämän laajempi määritelmä, kun kirjoittavaan ja tallettavaan elämäntapaan yhdistyivät sisarusuhteiden ja rajakarjalaisuuden vaaliminen. Aikalaismuutoksissa kir-

jeillä oli arkisen viestinnän lisäksi elämäkerrallisen ja päiväkirjamaisen kirjoittamisen ulottuvuuksia, ja tallettava elämä painotti entisestään kirjeiden merkitystä muistoesineinä ja elämänhistoriaa jäsentävinä dokumentteina.

Kirjoitettuja kokemuksia voi tulkita tunneilmaisuna ja kokemushistorian moniäänisinä lähteinä. Kokemushistorian kontekstissa kirjeet voivat olla lähdeaineistoa, josta valottuu tunneregiimejä säröyttäviä tunneturvapaikkoja. Samalla kirjeet kuvaavat yksilön ja yhteisön välistä suhdetta ja kertovat maailmankuvasta sekä kokemuksista, mutta kirjeitä pitää lukea välittyneinä menneisyyden jälkinä. Ville Kivimäen (2015b) mukaan sodanjälkeisen ajan kokemukset olivat yksilöllisiä sekä tilanne- ja aluesidonnaisia, ja tätä kontekstisidonnaisuutta alleviivaa tämän tutkimuksen kontekstoiva lukutapa. Lisäksi siirtolaiskirjeiden tutkimuksesta lainatut kirje-minän ja merkitsevän toisen käsitteet jäsentävät kirjeenvaihdon osapuolien rooleja ja omasta elämästä kirjoittamista.

SUMMARY

This doctoral dissertation examines the written experiences of displaced Border Karelians and changes in the Border Karelian and Orthodox way of life from the 1930s to the 1970s. As a consequence of World War II, Finland ceded to the Soviet Union her south-eastern region, which was composed of the Karelian Isthmus, Central Karelia and Ladoga or Border Karelia and Petsamo. As a consequence, over 420,000 people amounting to approximately ten per cent of the Finnish population, lost their homes. Displaced Border Karelian Finns numbered approximately 55,000. Border Karelia was the main area of the Orthodox Church in Finland, and the Church lost about 90 per cent of its property. Border Karelia was also the Livvian-speaking area of Karelia, with its Western and Eastern churches and cultural heritages, the population speaking Finnish, Karelian and also Russian. After World War II, resettlement policies ensured that displaced Karelian farmers received land from other parts of Finland, most of the Border Karelians being resettled in Eastern Finland.

The source of the research is an extensive collection of letters written and collected by members of the Mure family. In the late 1930s, the Mure family lived in Salmi, Border Karelia. The Mure family consisted of five siblings and a mother during World War II: farmer's widow Tatjana Mure (1876–1947), midwife Klaudia Mure (1900–1947), the mistress of the house Anni Mure (1902–1982), midwife Nasti (Asta Anastasia) Mure (1904–1981), cantor Johannes Mure (1907–1987) and farmer Yrjö Mure (1912–1982). The resettlement plot of the Mure family is nowadays a museum, the Finnish Settlement Museum, which exhibits the history of the displaced Karelian population and settled veterans. The letters of the family are archived in the museum, which is located in Lapinlahti, northern Savo.

The research method is a context-oriented approach to the letters. This research asks: Why did the Mure siblings write and preserve letters and what role did the letters play in maintaining sibling relations and Border Karelian traits? How did war, evacuation and being displaced affect the written experiences of home, work, lived religion and roles in the new communities? What do the letters relate about changes in the way of life during World War II, the crisis of the transition to peace, post-war reconstruction, and structural changes in society from the 1930s to the 1970s? This study combines exploration of displaced people, social and cultural research on wars, postwar and peace transition crisis research and historical letter studies.

My material consists of approximately 2,000 letters, 300 postcards, personal documents of the Mure family and other documents. The collection of letters and postcards contains family correspondence and other letters written by friends, relatives and colleagues. Most of the writers were displaced Karelians working, for example, as teachers, midwives, priests and farmers. Most of them were members of the Orthodox Church in Finland. Unfortunately, there are some gaps in the letter collection. For example, almost all the letters sent to Johannes Mure in 1942–1943 are missing. Other documents are located in the National Archives of

Finland, the archives of the Orthodox Church in Finland and archives of Lapinlahti municipality. The documents in these archives are needed to contextualize written experiences.

In accordance with the responsible conduct of research and research ethics, I do not analyse the most intimate private lives, such as private interpersonal issues, in this study. The principally significance of the material lies in the uniqueness and value of the letter collection itself. Members of the Mure family are addressed by their full names. As with family members' names, some of the other recipients, for example Orthodox priests, are addressed by their full names, some by only the first name, which depends on the professional status of the person addressed.

In the Mure family letters, writing was influenced by a hierarchical family model. In the context of Border Karelia, a family with a widowed mother, five siblings and close relatives was like an extended family. The Mure siblings were somewhat exceptional since none of them had either spouses or children. Domestic relations took shape as a hierarchy among the mother and her adult children and among older and younger brothers. The writers tried to reassure their mother, and an older brother could guide a younger one. Due to the family's cultural background, the Livvian language was also used in some of the letters. This was also a means to prevent outsiders from reading the letters. In general, letter writing was under censorship during World War II. In addition to this, self-censorship restricted the letter writers' expression.

The main analytical concepts are 'experience' and 'way of life'. A reflected experience (*Erfahrung*) was not just a personal interpretation of an event or immediate experience (*Erlebnis*), but was related to one's own historical contexts and structures. These contexts and structures set the frameworks for reflected experiences which are referred to as 'written experiences'. In addition to this, contextualization of contemporary written experiences depends on the writer and the recipient of the letter, conventions, social practices, self-censorship and postal censorship during World War II. The contents of the letters are conveyed in many ways. There is always a difference between the self of the letter and the lived self, which can be underlined by the concepts of the epistolary self and the significant other. In general, a letter writer's epistolary self interacts with the recipient, who can be defined as the significant other.

Way of life is a concept which pervades people's external and internal environment and describes the way people live their lives according to their values. For example, the Karelian way of life differed from the Western Finnish way of life. Lifestyle differences became apparent when displaced Karelians resettled in other parts of Finland. As this examination shows, the way of life also served as a means of differentiation when one's own social status was demonstrated, for example, through housing or clothing.

The Mure siblings and their written experiences

The analysis of the letters reveals the written experiences of middle-class and Orthodox displaced Border Karelians. Midwives Klaudia and Nasti Mure studied

in Helsinki in the 1920s when the cantor and candidate for ordination Johannes Mure studied in Sortavala and Vyborg. The midwives worked in their native place, Salmi. Johannes Mure worked as a cantor and religion teacher of the Finnish Orthodox Church in Vyborg. Tatjana, Anni and Yrjö Mure were farmers and bred cattle at the homestead in Salmi. The social status of the siblings was tied to their professions and social awareness. The siblings' way of life was a product of the traditions of Border Karelia and rusticity, which was combined with the ideals of Finnish identity and culture.

The Winter War (1939–1940) and the Continuation War (1941–1944) had profound effects on the Border Karelian way of life and the Mure family members' written experiences. The Mure family members had to leave their home in Salmi twice, first at the outbreak of the Winter War and second at the end of the Continuation War. Thus, the Mure family, like two-thirds of the displaced Karelians, returned to Karelia, which was again a part of Finland during the Continuation War. During the Winter War, the Mure family members were evacuated to Central Finland and northern Savo.

Midwife Nasti Mure moved from Saarijärvi, Central Finland, where most of over 10,000 inhabitants of a municipality of Salmi were evacuated during the Winter War, to the province of Häme in summer 1941. She settled in Urjala until 1964. Urjala was a refuge for the Mure Family during the Continuation War and the crisis of the transition to the peace at the end of the 1940s. Housing for Nasti – also known as Asta – Mure was provided by her employer, the municipality of Urjala. This house was the place in which Nasti started to collect the letters of her family members. During and after the Winter War, midwife Klaudia Mure worked in Sortavala, in Leppävirta, northern Savo, and in the city of Tampere until she returned to Salmi in autumn 1941. The role of Klaudia was that of a restorer. She took part the reconstruction of Salmi by cleaning, taking care of mothers and babies and engaging in social activities, for example the Mannerheim League for Child Welfare. When the Mure siblings were displaced for a second time, Klaudia Mure worked in Lapinlahti and then in Liperi, North Karelia. She died in a traffic accident in 1947.

Unlike the status of a resettled farmer or the role of an Orthodox Church employee, the written experiences of midwives show that the status and role of midwife were secure. As displaced midwives, the profession of Klaudia and Nasti Mure advanced their integration into the new regions. Under these circumstances, the Mure sisters observed their fellow men and patients with the watchful eyes of midwives, which meant a demand for hygiene and health education. In this case, their way of life manifested itself as differences in clothing and manners. During and after the war, the sisters' ideal was the notion of societal maternity, which required unmarried and childless midwives, female health care professionals and female teachers to take motherly care of other people. Nevertheless, the sisters' private letters reveal the complexity of their lived experiences. There were negative emotions concerning personal life, but at the same time letter-writing was like keeping a diary.

Johannes Mure served at the front in the Winter War and at the beginning of the Continuation War. Then he was sent to Olonets, which was occupied by the Finns in the years 1941 to 1944. There cantor Mure worked as a cantor and assistant priest. The purpose of the occupation was to integrate East Karelia into Finland. Johannes Mure and other Orthodox priests considered that East Karelians belonged to Greater Karelian Orthodox Christianity. Their rivals, the Lutheran clergy, favoured Greater Finnish Lutheranism and opposed the Orthodox religion and Karelian Orthodox culture. For this reason, there appeared a controversy in Olonets and some of the Orthodox priests were relocated elsewhere. Johannes Mure deemed his own position significant because he believed that his work among Olonets Karelians was important. Thus, the retreat from East Karelia was dramatic among Mure's written experiences. After evacuation, Johannes Mure worked in Lapinlahti and Karstula, Central Finland, but in Lahti, Päijänne Tavastia, he worked as a cantor and a religion teacher in the years 1945 to 1974.

The postwar written experiences of this Orthodox cantor illustrate the complexity of the crisis of the transition to peace in the Orthodox Church in Finland. The church political context of the tension was the canonical crisis (1945–1957) between the Orthodox Church in Finland and the Russian Orthodox Church. In the local context, there were two language communities, Finnish-speaking and Russian-speaking. These groups fought for dominance in the local parish. The cantor was like a Fennoman. He experienced problems very personally and his written experiences were strongly expressed.

Displaced farmers, like Tatjana, Anni and Yrjö Mure, encountered problems with the resettlement. Their peace transition crisis was combined with dwelling, livestock and farming. They were evacuated from Salmi to Lapinlahti in summer 1944. Exceptionally, the area was the same where they were resettled in 1947. The resettlement was based on the Land Acquisition Act (1945). While resettlement began immediately after World War II, post-war reconstruction lasted until the late 1950s. As the concept of peace transition crisis suggests, the aftermath and hardships caused by the war could be felt most acutely after the war. In the case of the Mure family, the resettlement plot was smaller than their farm in the ceded Karelia, which caused financial instability.

Both the peace transition crisis and problems with the resettlement plot highlighted that the role of family was essential at the grass roots level. For example, the Mure family members wrote to each other about their negative experiences, which was a way to cope as a family although the Mure siblings lived in far apart from each other in Lapinlahti, in Liperi, in Urjala and in Lahti.

Significant structural changes in society and experiences of these sparked a political movement in which small farmers and resettled farmers like Yrjö Mure participated. In his locality, he was active in politics, first as a member of the Agrarian League (*Maalaisliitto*) in the 1950s and then of the Small Peasants' Party of Finland (*Suomen Pientalonpoikien Puolue*) and the Finnish Rural Party (*Suomen Maaseudun Puolue*) from the end of the 1950s to the 1970s. This political movement from Agrarian Party to Finnish Rural Party was linked to Yrjö Mure's life as a resettled farmer who was farming in northern Savo.

In conclusion: written experiences of being displaced and changes in a Border Karelian and Orthodox way of life

As a context-oriented approach to the Mure family letters reveals, correspondence and letters were emotional refuges. Hence, the Mure siblings could write those negative experiences in their private letters that they did not mention in public. At the same time, the privacy of the letters was shown by the so-called 'emotional language'. Emotional language and emotional content went hand in hand, so in practice, there were some Livvian words, phrases or sentences interspersed in the Finnish language.

In written experiences, lived Orthodox religion was experienced as a continuity. In the Mure family members' written experiences, lived Orthodox religion returned to the Border Karelian traditions, meaning in general the liturgical year and in the family demise and the deceased. Sometimes siblings tried to interpret their dreams as signs of deceased relatives. The private and reciprocal correspondence was a vital part of the Mure family's lived religion.

All in all, World War II and being displaced had an effect on the experience of home and some displaced Karelians, for example Johannes Mure, had nostalgic memories. In general, the war was like a turning-point, because some of the letter writers' written experiences stressed the good old days in Karelia before World War II. Postwar experiences were compared to their Karelian years. Earlier research based on analyses of interviews, has shown that the war was experienced as a turning point. The war caused discontinuities, but all in all there was something constant in the written experience. For example, domestic animals, like cows and horses, were experienced as a source of mental security and as a link to their former home. Nostalgia for Karelia did not only emerge in interviews with displaced Karelians; nostalgia was also present in contemporary written experiences.

As this dissertation shows, the Mure siblings had both a Border Karelian and a written way of life. The letters played a considerable part in family relations. Letter writing was a family strategy and the siblings treasured family traditions through their letters. I also propose that the Mure siblings had the so-called 'documentative life' (*tallettava elämä*). This term describes the siblings' activity as letter collectors and the habit of valuing their own letters. I would therefore describe this collection of letters as the representation of the Mure family's memory.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Suomen Asutusmuseon arkisto (SAA), Lapinlahti

Asutustilan ja maatalouden aineistot (AMA)

Kuvat (KVA)

Lehtileikkeitä (LL)

Mureen perheen kirjekokoelma (KK)

Mureen perheen postikortit (K)

Mureen perheenjäsenten henkilökohtaiset aineistot (HA)

Mureen sisarusten kirjeitä ja kirjoituksia -kokoelma (KKK)

Nihvon laidunyhitymän arkisto (NLYA)

Suomen Asutusmuseon perustamisajan asiakirjakokoelma (SAPA)

Yrjö Mure, Luottamustehtävät -kokoelma (LT)

Yrjö Mureen vihkot ja kalenterit (YMVK)

Suomen ortodoksisen kirkollishallituksen arkisto (SOKHA), Kuopio

Kirjeistö 1952–1954 ja 1958

Kirkollishallituksen pöytäkirjat 1952–1954, 1957–1958

Suomen ortodoksisen arkkipiispan kanslian arkisto (SOAKA), Kuopio

Kirjeistö 1947

Kansallisarkiston Joensuun toimipiste (JoMA), Joensuu

Iisalmen tuomiokunnan arkisto (IT)

Itä-Suomen hovioikeuden arkisto (ISH)

Kuopion asutuspiiri (KAP)

Kuopion läänin asukkaanotto- ja maanlunastuslautakuntien sekä maankäyttötoimikuntien kokoelma (KLAMMK)

Kuopion maanviljelysseuran asutustoiminnan johtajan arkisto (KMAJ)

Kuopion maatalouspiiri (KM)

Kuopion tarkastusoikeuden arkisto (KT)

Liperin tuomiokunnan arkisto (LT)

Lapinlahden kunnan keskusarkisto (LKA)

Keskusvaalilautakunnan pöytäkirjat (KEVL), keskusvaalilautakunta I.1:2–3 pöytäkirjat 1945–1974

Kunnanhallituksen kunnalliskertomukset (KUKE) 1946–1974

Kunnanvaltuuston pöytäkirjat (KUVL) 1945–1974

SA-kuva-arkisto (SA-kuva)

<http://sa-kuva.fi/neo?tem=webneofin> (viitattu 23.3.2021)

Sanomalehdet

Etelä-Suomen Sanomat 1958, 1989 ja 1991
 Karjala 1919–1928
 Karjalainen 1947
 Karjalan Ääni 1920–1928
 Laatokka / Sisämaa-Laatokka 1909–1951
 Länsi-Savo 1957 ja 1960
 Maakansa 1926
 Sortavalan Sanomat 1915–1917

Internet

Suomen Asutusmuseon verkkosivut
<https://www.asutusmuseo.fi/> (viitattu 23.10.2020)

Karjalan kielen verkkosanakirja
<http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/karjala.cgi> (viitattu 30.5.2017)

Kansalliskirjaston Historiallinen sanomalehtiarkisto
<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/search> (viitattu 11.1.2019)

Suulliset tiedonannot

Suomen ortodoksisen kirkon taloudenhoitaja Paavo Kokotti, 19.8.2014;
 muistiinpanot keskustelusta tekijän hallussa

Painamattomat opinnäytteet

- Aalto, H. 2008. "Sota-aikaan riiattiin kenttäpostin välityksellä". Etnologinen tutkielma sota-ajan kirjeissä kerrotuista kokemuksista. Etnologian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Cancian, S. 2007. Transatlantic correspondents. Kinship, gender and emotions in postwar migration experiences between Italy and Canada, 1946–1971. Montreal: Concordia University.
- Ek, A. 2018. Saanhan olla sinun rinnallasi, rakas oma sulhaseni. Puhuttelum muodot ja affektiivisuus sota-ajan henkilökohtaisissa kirjeissä. Suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Eskelinen, A. 2020. Ei tarupajasta, ei kirjailijan pöydältä. Siirtoväelle suunnattu propaganda Maan Turvan radio-ohjelmissa vuosina 1939–1940. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Fyrqvist, S. 2017. Kotimaa-lehden kuva ortodoksisesta kirkosta sotien jälkeisellä kaudella 1944–1949. Läntisen teologian pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen Yliopisto.

- Fyrqvist, S. 2019. Kanonien soveltaminen papiston kurinpitotoimissa arkkipiispa Paavalin kaudella (1960–1987). Käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen Yliopisto.
- Heikkilä, H. 2015. ”Hänen ammattiloil ei juuri helpol piä elä”. Evakkouden, siirtokarjalaisuuden ja asutustilallisuuden määrittämä Mureen sisarusperheen elämäntapa Lapinlahden Alapitkällä 1944–1974. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Hemmilä, I. 2017. Valkohangilta valkokankaille. Talvisodan kulun ja osapuolten kuvaaminen suomalaisissa uutisfilmeissä 1939–1940. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Hoppa, K. 2010. Paarmuskoista koulutettuihin kättilöihin. Kunnankättilön työ sekä raskauden seurannan ja synnytyksen medikalisoituminen Pohjois-Suomessa vuosina 1900–1960. Kansatieteen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Juutinen, T. 2008. Toisten nurkista omiin tupiin. Siirtoväen saapuminen sekä aineellinen ja kulttuurinen sopeutuminen Nilsiaän jatkosodan jälkeen. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Juurela, T. 2008. ”Erottaa erottamatta”. Raja-Karjalan ortodoksien näkemys kuolemariiteistä maailmansotien välisenä aikana. Käytännöllisen teologian lisensiaattityö. Joensuun yliopisto.
- Kananen, H. K. 2002. Ortodoksina luterilaisten keskellä. Siirtokarjalaisen ortodoksiväestön sopeutuminen Kiuruvedelle. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Kempainen, K. 2013. ”Olkaamme veljiä vieraalla maaperällä”. Oulun Karjalaseura vuosina 1940–2010. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Keravuori, K. 2012. Itseoppineet kirjoittajat, kirjeenvaihdon kulttuuri ja kirjeet egodokumentteina. Tutkimus Janssonin laivuriperheen kirjeenvaihdosta 1860- ja 1870-luvulla. Suomen historian lisensiaattitutkimus. Turun yliopisto.
- Kivimäki, V. 2013a. Battled nerves. Finnish soldiers’ war experience, trauma, and military psychiatry, 1941–44. Väitöskirja. Åbo Akademi.
- Kojo, H. 2019. Käytäntö, estetiikka, elämäntapa. Modernisoituva koti 1950–1960-lukujen Suomessa. Historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Koskinen-Koivisto, E. 2013. A greasy-skinned worker. Gender, class and work in the 20th-century life story of a female labourer. Etnologian väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.
- Kovanen, M. 2012. ”Ihmisen kokoinen”. Eläinsuhde ja sosiokulttuurinen kestävyys pientilojen asukkaiden lehmämuistoissa. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Kukkonen, I. 2019. Karjalaisiin asennoituminen suomalaisessa koulujärjestelmässä ja siirtoväen koulukokemukset 1944–1994. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

- Lahdelma, P. 2009. Katkeransuloiset Karjalan kuvat. Kontekstualisoiva tutkimus Karjala-kuvateoksista 1940–1942. Maisemantutkimuksen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Lahti, A. 2014. Ammattina kättilö. Maalaiskättilön työ 1900–1920 Jyväskylän piirilääkäripiirissä ja kättilöiden kirjoituksissa. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Laitala, A. 2006. Suistamolta Pohjois-Savoon. Sotapoliisi ja ilmasuojelujoukot kuntaa evakuoimassa – Suistamon kunnan evakuoinnit ja väestönsiirrot viime sotien aikana. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- Lamminpää Hannele 2014. ”Kirjeet täällä korvessa ovat ainoat, jotka tuovat jonkinlaista merkitystä”. Jatkosodan kirjeet sotilaan ja kotiväen selviytymisen välineenä. Historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Liesmäki, E. 2002. Sopeutumisen satoa. Hiitolalaisiirtoväen maanviljelys ja karjanhoito sodanjälkeisessä Ulvilassa. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Liukko-Sipi, M. 1999. Kannakselta Satakuntaan. Tyrvään ja Vammalan kauppalan siirtokarjalaiset 1944–1960. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Majuri, E. A. 2012. ”Koivistolaisten yhdysmies ja Jumalan armon kauppias”. Mauno Koivunevan toiminta koivistolaisten evakkopappina ja siirtokarjalaisten sielunhoitajana 1944–1951. Läntisen teologian pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- Metsberg, K. 2012. ”Kirjoitan sinulle vähän vaikka ei täältä mitään erikoista kuulu”. Jatkosodan arkea kahden perheen kirjeissä. Historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Nahkuri, J. 1977. Tutkimus Lapinlahden kylmien tilojen taloudellisesta menestymisestä. Sosiologian lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto.
- Niiles, K. 2008. Siirtolaisperhe kodissani tai naapurissani. Lasten suhtautuminen sotien jälkeisiin siirtolaisiin Suomessa vuonna 1949. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Partanen, P. 1999. Pientalopoika Yrjö Mure ja asutustoiminta sodanjälkeisessä Suomessa: ”Jokohan ensi kesäksi pääsemme kotiloih, vai viegö viskattannoh etehpäi?” Moniste. Lapinlahti: Asutusmuseo.
- Patronen, O. 2009. Rajakarjalainen sukunimistö ja sen muuttuminen. Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden isensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto.
- Pekkarinen, S. 1999. Kirjeet sodan perheyhteytenä. Perheen koossapitäminen sota-ajan kirjeenvaihdossa. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Prauda, P. 2012. ”Isänmaallista yhteydentuntoa syventämään”. Siirtolaisiin kohdistuneet asenteet sanomalehti Ilkassa sekä Savon Sanomissa vuosina 1939–1945. Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, filosofinen tiedekunta, ortodoksinen teologia.

- Rautiainen, M. 2007. "Sisaret tapaavat toisensa". Itä-Karjala ja Suur-Suomi-suunnitelmat neljässä suomalaisessa sanomalehdessä kesäkuusta joulukuuhun 1941. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- Remes-Ylönen, S. 2008. Kahden uskonnon törmäyskohdassa. Siirtokarjalaisen identiteetin muotoutuminen seka-avioliittojen ja lasten kastamisen sekä koulunkäynnin näkökulmasta Iisalmen ortodoksisessa seurakunnassa 1950–1980. Historian pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- Riihonen, H. 2019. "On vallan perkelettä kun et kirjoita". Kiroilu sota-ajan kirjeissä. Suomen kielen tutkinto-ohjelman pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Rintala, J. 2018. Etelä-Pohjanmaan murre sota-ajan kirjeissä. Suomen kielen tutkinto-ohjelman pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Rintala, L. 2019. Yhtenäisen ammattikunnan voima. Kätilöiden järjestäytyminen ja vaikutusmahdollisuudet 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Rojo, O. M. 2011. Salmin Kirkkojoelta Lapinlahden Alapitkän kylään. Yhteisöllisen elämän muutoksen tarkastelu yhden perheen (Rojon) näkökulmasta. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Rosi, J. 2018. "Mutta ei me surra. Meidän teltassa kukoistaa hirtehisuumori". Huumori sodanaikaisissa kenttäpostikirjeissä. Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Sinokki, R. 2019. Siirtoväen asuttaminen ja huolto Kiuruvedellä 1948–1959. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Sjö, K. 2016. Näkyväksi kirjoitettu elämä. Kertomukseksi muodostetut kokemukset Kirsti Teräsvuoren (1899–1988) nuoruuden päiväkirjoissa. Kulttuurihistorian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Still, S. 2015. "Monia armorikkaita vuosia". Oulun ortodoksisen seurakunnan perustaminen ja kehitys vuosina 1950–1990. Historian pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Tallavaara, R. 2016. "Voi sen ajan terveyssisaria!". Lappilaisen terveyssisaren muisteltu työ 1930-luvun lopulta 1960-luvun alkuun. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Taskinen, I. 2012. Sopeutumiskyvyn dokumentit. Sodan kokemusten hallinta jatkosodan kirjeissä. Historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Tepora, T. 2011. Lippu, uhri, kansakunta. Ryhmäkokemukset ja -rajat Suomessa 1917–1945. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Tuikkala, T. 2019. "Raskaaksi alkaa käydä tämä sota". talvi- ja jatkosodan kokemukset Pentti Tuikkalan päiväkirjoissa. Historian pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Tuomi-Toljola, S. 2008. Aviopuolisoiden välinen suhde talvi- ja jatkosodassa. Suhteen merkitys ja naisten selviytyminen sodan ajan arjessa kotirintamanaisten kerrotuissa muisteluissa. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

- Töyrylä, L. 2020. "Kyllä se on armosta eikä ansiosta". Körttiläispariskunnan sodanaikainen kirjeenvaihto ja kokemukset 1939–1941. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Vehkalahti, M. 2003. "Kaikki loppuu aikanaan. Armonsa ei milloinkaan." Vanhenemisen kokemus ruustinna Elli Paunun kirjeissä ja päiväkirjoissa 1931–1953. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Yli-Luukko, E. 2015. Kirjeisiin kirjoitettu sota. Avioparin kirjeenvaihdossa rakentuvat merkitykset vuonna 1944. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Tutkimuskirjallisuus

- Ahlbäck, A. 2006. "Mitä miehen on kestettävä. Kokemuksia suomalaisesta sotilaskoulutuksesta 1920- ja 1930-luvuilta sukupuolihistorian valossa". Teoksessa: Kinnunen, T. & Kivimäki, V. (toim.), Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 107–124.
- Ahlström, C., Haapio, M., Mäkinen, Y. & Lehmusvaara, I. (toim.) 1982. Karjala. 3, Karjalan yhteiskunta ja talous. Hämeenlinna: Karisto.
- Ahokas, L. 2009. Evakkomatalla. Karjalaisten kokemuksia ensimmäiseltä evakkomatkalta. Suomen historian julkaisuja 1. Turku: Turun yliopisto, Suomen historia.
- Ahponen, P., & Järvelä, M. 1983. Maalta kaupunkiin, pientilalta tehtaaseen. Tehdastyöläisten elämäntavan muutos. Porvoo: WSOY.
- Aineistonhallinnan käsikirja. Verkkojulkaisu. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistonhallinta/>>. (Viitattu 23.10.2020).
- Ambrosius, Haapio, M., Mäkinen, Y. & Lehmusvaara, I. (toim.) 1981. Karjala. 1, Portti itään ja länteen. Hämeenlinna: Karisto.
- Annola, J. 2011. Äiti, emäntä, virkanainen, vartija. Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918. Bibliotheca historica 131. Helsinki: SKS.
- Annola, J. 2019. "A place in the sun? Education as a middle-class family value in nineteenth century Finland". Teoksessa: Aatsinki, U., Annola, J. & Kaarninen, M. (toim.) Families, values, and the transfer of knowledge in Northern societies, 1500–2000. New York: Routledge, 186–205.
- Annola, J., Kivimäki, V. & Malinen A. (toim.) 2019. Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen. Tampere: Vastapaino.
- Anttila, V. 1974. Talonpojasta tuottajaksi. Suomen maatalouden uudenaikaistuminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Apo, S. 1985. "Rahvas elämäntapansa puolustajana". Teoksessa: Tiede & edistys. Monitieteinen aikakauslehti 10 (3), 238–241.

- Armstrong, K. 2004. *Remembering Karelia. A family's story of displacement during and after the Finnish wars.* New York; Oxford: Berghahn Books.
- Attebery, J. E. 2007. *Up in the Rocky Mountains. Writing the Swedish immigrant experience.* Minneapolis: University of Minnesota.
- Atwood, P. L. 2010. *War and empire. The American way of life.* London: Pluto Press.
- Aunila, S. 2020. *Kuinka naistenlehdistä tuli osa sotapropagandaa. Naisihanteen muodostuminen ja muokkautuminen Kotiliesi-lehdessä toisen maailmansodan aikana.* JYU Dissertations 269. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Autti, M. 2010. *Etsimessä neitikulttuuri. 1900-luvun alun valokuvaajanaisia Rovaniemellä. Kuvista sanoin 8. Suomen valokuvataiteen musen julkaisuja 29. Acta Universitatis Lapponiensis 178.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Musta taide.
- Autti, M. 2013. *"Erilaiset elämät. Auttin neidit ja leskirouva Selma Ollanketo". Teoksessa: Autti, M. & Rantala, P. (toim.) Tavallisen epätavallisia naisia. Historian naisten elämänvalintoja pohjoisessa.* Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 39–61.
- Autti, O. 2018. *"Aina vaan tuli iso lasti herroja' - Elämäntavan nopea muutos Kemijoella". Teoksessa: Tuominen, M. & Löfgren, M. (toim.), Lappi palaa sodasta. Mielen hiljainen jälleenrakennus.* Tampere: Vastapaino, 308–333.
- Barman, J. 2004. *Sojourning sisters. The lives and letters of Jessie and Annie McQueen.* Toronto: University of Toronto Press.
- Barton, D. & Hall, N. 2000. *"Introduction". Teoksessa: Barton, D. & Hall, N. (toim.), Letter writing as a social practice. Studies in written language and literacy.* Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–14.
- Bessel, R. & Schumann, D. (toim.) 2003. *Life after death. Approaches to a cultural and social history during the 1940s and 1950s.* Publications of the German Historical Institute. Washington, D.C: German Historical Institute & Cambridge University Press.
- Biess, F. 2010. *"Feelings in the aftermath. Toward a history of postwar emotions". Teoksessa: Biess, F. & Moeller, R. G. (toim.), Histories of the aftermath. The legacies of the Second World War in Europe.* New York: Berghahn Books, 30–48.
- Bland, C. 2011/2004. *"In case the worst comes to the worst'. Letters home from Berlin, 1942–1945". Teoksessa: Bland C. & Cross M. (toim.), Gender and politics in the age of letter-writing, 1750–2000.* Farnham, Surrey: Ashgate, 225–239.
- Bourke, J. 2001. *The Second World War. A people's history.* Oxford: Oxford University Press.
- Bourke, J. 2003. *"Going home'. The personal adjustment of british and american servicemen after the war". Teoksessa: Bessel, R. & Schumann, D. (toim.), Life after death. Approaches to a cultural and social history during the 1940s and 1950s.* Publications of the German Historical Institute.

- Washington, D.C: German Historical Institute & Cambridge University Press, 149–160.
- Bourke, J. 2006. "Uusi sotahistoria". Teoksessa: Kinnunen, T., & Kivimäki, V. (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 21–42.
- Brewer, J. 2010. "Microhistory and the histories of everyday life". Teoksessa: *Cultural and Social History* 7 (1), 87–109.
- Byström, M. 2006. *En broder, gäst och parasit. Uppfattningar och föreställningar om utläningar, flyktingar och flyktingpolitik i svensk offentlig debatt 1942–1947*. Stockholm studies in history 85. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Cancian, S. 2010. *Families, lovers, and their letters. Italian postwar migration to Canada*. Winnipeg: University of Manitoba Press.
- Cassity, M. J. 1989. *Defending a way of life. An American community in the nineteenth century*. Albany: State University of New York Press.
- Crawford, R. 2008. *The use of sports to promote the American way of life during the cold war. Cultural propaganda, 1945–1963*. Lewiston, N.Y: Edwin Mellen Press.
- Dahlbäck, K. 1994. *Ändå tycks allt vara osagt. August Strindberg som brevskrivare*. Stockholm: Natur och kultur.
- Dahlberg, J. 2016. "Konst och vetenskap. Intellectuell gemenskap i Helena Westermarcks brev till sin bror". Teoksessa: *niin & näin* 23 (2), 57–66.
- Davidoff, L. 2012. *Thicker than water. Siblings and their relations 1780–1920*. Oxford: Oxford University Press.
- Dodd, L. & Michallat, W. 2017. "Hidden words, hidden worlds. Everyday life and narrative sources (France 1939–1945)". Teoksessa: *Essays in French Literature and Culture* (54), 7–11.
- Eilola, J. 2017. "Kohti tulevaisuuden etiikkaa". Teoksessa: Lidman, S., Koskivirta, A. & Eilola, J. (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 223–232.
- Eiranen, R. 2015. "The narrative self. Letters and experience in historical research". Teoksessa: Koehler, K. & McDonald-Miranda, K. (toim.), *Private and public voices. An interdisciplinary approach to letters and letter writing*. Oxford: Inter-Disciplinary Press, 77–99.
- Eiranen, R. 2019. *Lähisuhteet ja nationalismi. Aate, tunteet ja sukupuoli Tengströmin perheessä 1800-luvun puolivälissä*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 79. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ekholm, L. K. 2013. *Boundaries of an urban minority. The Helsinki jewish community from the end of imperial Russia until the 1970s*. Publications of the Department of Political and Economic Studies 11. Helsinki: University of Helsinki.
- Ekholm, L. K. 2014. "Suomenjuutalaiset. Tehty sopiviksi vaan ei näkyviksi". Teoksessa: Markkola, P., Snellman, H. & Östman, A.-C. (toim.), *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*. Historiallinen arkisto 142. Helsinki: SKS, 163–184.

- Elomaa, H. 2001. "Mikrohistoria johtolankojen jäljillä". Teoksessa: Immonen, K. & Leskelä-Kärki, M. (toim.), *Kulttuurihistoria: Johdatus tutkimukseen*. Tietolipas 175. Helsinki: SKS, 59–74.
- Elomaa, H. 2006. *Idylliä etsimässä. Identifikaatiot ja itseymmärrys tammisaarelaisessa sivistyneistöperheessä 1880-luvulta 1930-luvulle*. Turku: k&h.
- Enlund, M. 2014. "Bröderna Witick och den amerikanska drömmen". Teoksessa: *Genos* 85 (1), 2–7.
- Enävaara, R. 1979. *Unohdetun kansan puolesta. SMP 20 vuotta 1959–1979*. Helsinki: Suomen Maaseudun Puolue.
- Fingerroos, O. 2000. "Sähkö ja valon aika. Näkökulma maaseudun moderniin muutokseen ennen 1960-lukua". Teoksessa: *Sananjalka. Suomen kielen seuran vuosikirja* 42, 181–208.
- Fingerroos, O. 2004a. *Haudatut muistot. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 985. Helsinki: SKS.
- Fingerroos, O. 2004b. "Suomen sähköisin pitäjä. Näkökulmia Paimion kehitykseen ennen 1960-lukua". Teoksessa: *Tekniikan waiheita* 22 (1), 12–23.
- Fingerroos, O. 2007. "Uuskareliaanit nyky-Karjalassa". Teoksessa: Fingerroos, O. & Loipponen, J. (toim.), *Nykytulkintojen Karjala. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja* 91. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 16–32.
- Fingerroos, O. 2010. *Karjala utopiana. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja* 100. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Fingerroos, O. 2012. "Karjalan kysymyksen kolme aaltoa". Teoksessa: Fingerroos, O. & Häyrynen, M. (toim.), *Takaisin Karjalaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 1250. Helsinki: SKS, 23–45.
- Fingerroos, O. (toim.) 2015. *Karjala – karjalaisuus. Karjalan liitto ry 1940–2015. Juhlajulkaisu*. Helsinki: Karjalan liitto.
- Fingerroos, O. & Haanpää, R. 2006. "Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä". Teoksessa: Fingerroos, O., Haanpää, R., Heimo, A. & Peltonen, U.-M. (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas* 214. Helsinki: SKS, 25–48.
- Fingerroos, O. & Haanpää, R. 2009. "Vieraita idästä. Siirtokarjalaisten ja venäläisten paluumuuttajien kotoutuminen Suomeen". Teoksessa: Ruotsala, H., Saarikoski, P. & Santikko, M. (toim.), *Matkalla. Juhlakirja Outi Tuomi-Nikulalle hänen täyttäessään 60 vuotta 19.10.2009. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja* 18. Pori: Turun yliopisto, 133–146.
- Fingerroos, O. & Häyrynen, M. (toim.) 2012. *Takaisin Karjalaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 1250. Helsinki: SKS.
- Fingerroos, O. & Savolainen, U. 2018. "Luovutetun karjalan yllirajainen muisti". Teoksessa: Kanervo, P., Kivistö, T. & Kleemola, O. (toim.), *Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani. Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä*.

- Siirtolaisuusinstituutti, Tutkimus 1 & Sigillum, Bibliotheca Sigillumiana 8. Turku: Siirtolaisuusinstituutti & Oy Sigillum Ab, 149–166.
- Forss, T. K. 2020. Unohtumattomia kirjeitä Suomesta. Helsinki: Like Kustannus Oy.
- Frigren, P. 2017. "Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä? Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa". Teoksessa: Lidman, S., Koskivirta, A. & Eilola, J. (toim.), Historiantutkimuksen etiikka. Helsinki: Gaudeamus, 51–70.
- Frigren, P. 2019. "Merimies- ja siirtolaisuuslähetys pastorinnan silmin. Saima Renvallin kirjeet San Franciscosta 1901–1906". Teoksessa: Annola, J., Kivimäki, V. & Malinen A. (toim.), Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen. Tampere: Vastapaino, 179–215.
- Gadamer, H.-G. 2004. Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa. Valikoinut ja suomentanut Nikander, I. Tampere: Vastapaino.
- Gerber, D. A. 2006. *Authors of their lives. The personal correspondence of British immigrants to North America in the nineteenth century.* New York: New York University Press.
- Gerber, D. A. 2016. "Moving backward and moving on. Nostalgia, significant others, and social reintegration in nineteenth-century British immigrant personal correspondence". Teoksessa: *The History of the Family* 21 (3), 291–314.
- Ginzburg, C. 1996. *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista.* Suomentanut Vuola, A. Helsinki: Gaudeamus.
- Granberg, L. 2004. "Tuotannon kasvun vuosikymmenet". Teoksessa: Markkola, P. (toim.), *Suomen maatalouden historia. 3, suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 914:3. Helsinki: SKS, 141–186.
- Granö, P. 2004. "Melkein kotonaan. Koti paikkana Wecksellin sisarusten kirjeissä 1900-luvun alussa". Teoksessa: Granö, P., Suominen, J. & Tuomi-Nikula, O. (toim.), *Koti. Kaiho, paikka, muutos. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja 4.* Pori: Turun yliopisto, 103–150.
- Haapala, P. 2004. "Väki vähenee – Maatalousyhteiskunnan hidas häviö 1950–2000". Teoksessa: Markkola, P. (toim.), *Suomen maatalouden historia. 3, suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 914:3. Helsinki: SKS, 233–254.
- Haapala, P. & Lloyd, C. 2018. "Johdanto. Rakennehistoria ja historian rakenteet". Teoksessa: Haapala, P. (toim.) *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000).* Tampere: Vastapaino, 6–30.
- Haapala, P. & Peltola, J. 2018. "Elinkeinorakenne 1750–2000". Teoksessa: Haapala, P. (toim.) *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000).* Tampere: Vastapaino, 170–209.

- Haapio, M., Mäkinen, Y. & Hietanen, S. (toim.) 1983. Karjala. 4, Karjalan vaiheet. Hämeenlinna: Karisto.
- Hagelstam, S. 2006a. "Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa". Teoksessa: Kinnunen, T. & Kivimäki, V. (toim.), Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 213–227.
- Hagelstam, S. 2006b. "Velvollisuus ja vastahakoisuus. Ambivalentti sotilasidentiteetti jatkosodanaikaisissa kirjeissä". Teoksessa: Moilanen, L.-K. ja Sulkunen, S. (toim.), Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle. Historiallinen arkisto 123 [126]. Helsinki: SKS, 142–167.
- Hagelstam, S. 2011. "Rakas sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa". Teoksessa: Leskelä-Kärki, M. et al. (toim.), Kirjeet ja historiantutkimus. Historiallinen Arkisto 134. Helsinki: SKS, 299–328.
- Hagelstam, S. 2014. Röstet från kriget. En etnologisk studie av brevdialoger mellan frontsoldater och deras familjer 1941–1944. Diss. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Hagelstam, S. 2018. Rintamakirjeissä rakentuva sodan maisema. Teoksessa: Elore 25 (1), 28–49.
- Hagelstam, S. & Taskinen, I. 2015. "Hiljaisuuden myytit. Postisensuuri, vaikeneminen ja etulinjan kokemukset sota-ajan kirjeissä". Teoksessa: Tikka, M., Taskinen, I. & Nevala-Nurmi, S.-L. (toim.), Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina. Tampere: Tutkimuksia ja kuvauksia 12. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja 18. Tampere: Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura, 44–59.
- Haikari, J. 2006. "Kun sota loppuu mutta velvoitteet jatkuvat. Suomen jälleenrakentaminen Kotiliesi-lehdessä 1940–1941". Teoksessa: Karonen, P. & Tarjamo, K. (toim.), Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. Historiallinen arkisto 124. Helsinki: SKS, 266–309.
- Hakosalo, H. et al. 2014. "Elämää suurempaa". Teoksessa: Hakosalo, H. et al. (toim.), Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus. Historiallinen arkisto 141. Helsinki: SKS, 7–23.
- Hallamaa, J. 2002. "Tieteen etiikka. Ei mitään sensaatioiden siveysoppia". Teoksessa: Tieteessä tapahtuu 20 (4), 25–28.
- Halldórsdóttir, E. H. 2007. "Fragments of lives. The use of private letters in historical research". Teoksessa: NORA – Nordic Journal of Women's Studies 15 (1), 35–49.
- Halldórsdóttir, E. H. 2010. "The narrative of silence". Teoksessa: Life Writing 7 (1), 37–50.
- Halldórsdóttir, E. H. 2014. "Elämä kirjeissä. Miten representoida jo representoitua elämää". Teoksessa: Hakosalo, H. et al. (toim.), Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus. Historiallinen arkisto 141. Helsinki: SKS, 172–185.

- Halldórsdóttir, E. H., Kinnunen, T. & Leskelä-Kärki, M. 2016. "Doing biography". Teoksessa: Halldórsdóttir, E. H. et al. (toim.), *Biography, Gender and History. Nordic Perspectives. Cultural history – Kulttuurihistoria* 14. Turku: k&h, 7–34.
- Hannikainen, M. 2018. "Rakennemuutos ja hyvinvointivaltio 1900–2000". Teoksessa: Haapala, P. (toim.), *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Tampere: Vastapaino, 244–267.
- Heikkilä, H. 2016. Evakosta pienviljelijäksi. Kirjeitä ja arkielämää Anni ja Yrjö Mureen asutustilalla Lapinlahden Alapitkällä vuosina 1944–1974. Väärnin Pappilan julkaisuja 18. Lapinlahti: Väärnin Pappila Oy.
- Heikkilä, H. 2017. Kirkkojoki. Väärnin pappilan julkaisuja 19. Lapinlahti: Väärnin Pappila Oy & Asutusmuseosäätiö.
- Heikkilä, H. 2018. "Raivaamisesta ja rakentamisesta pakettipeltöihin ja lehmäntapporahoihin. Asutustilallisen arkea Pohjois-Savossa 1950-luvulta 1970-luvun alkuun". Teoksessa: Kokkonen, J. (toim.), *Sama mua, uvvet rannat. Salmilaiset 1948–2018*. Kuopio: Salmi-Säätiö, 92–107.
- Heikkilä, H. 2020. "'Rakas ystäväni Klaudia!' Evakkoon joutuneiden ystäväysten kirjeet talvi- ja jatkosodan vuosina kättilö Klaudia Mureen kirjeenvaihdossa". Teoksessa: *Genos*, 91 (2), 79–93.
- Heikkilä, R., Haapio, M., Mäkinen Y.-P., Lehmusvaara, I. (toim.) 1982. *Karjala. 2, Karjalan maisema ja luonto*. Hämeenlinna: Karisto.
- Heikkinen, K. 1989. *Karjalaisuus ja etninen itsetajunta. Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 9*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Heinonen, J. 1990. *Pienviljelijäprojektista sosiaalivaltioon. Näkökulma suomalaisen sosiaalipolitiikan syntyyn, kehitykseen ja murrokseen 1800-luvulta nykypäivään*. Acta Universitatis Tamperensis, Ser. A 302. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Heiskanen, A. 2018. *Naisen kokemus, sota ja selviytyminen. Kolmanteen valtakuntaan 1944 lähteneet suomalaiset naiset. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja – Publications of the Faculty of Social Sciences 86*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Helander, V. (toim.) 1971. *Vennamolaisuus populistisena joukkoliikkeenä*. Turku: Turun yliopiston valtio-opin laitos.
- Helsti, H. 2000. *Kotisynnytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 785*. Helsinki: SKS.
- Helsti, H. 2006a. "'Rakkaat omaiset'. Heikkilän sisarusten kirjeet ja perhestrategiat 1901–1919". Teoksessa: Helsti, H., Stark, L. & Tuomaala, S. (toim.), *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1101*. Helsinki: SKS, 110–168.
- Helsti, H. 2006b. "Verkostoja, vaihtoa ja välittämistä. Tekstiilityö perhestrategiana". Teoksessa: Kupiainen, T. & Vakimo, S. (toim.) *Välimatkoilla. Kirjoituksia etnisyydestä, kulttuurista ja sukupuolesta*.

- Kultaneito VII. Joensuu, Helsinki: Suomen kansantietouden tutkijain seura, 180–199.
- Helsti, H. 2008. ”Ei äitiin tarte sitä murehtia että miinä hukun ioutun’.
Kirjeiden kirjoittaminen Savalojan sisarusten perhestrategiana”.
Teoksessa: *Kasvatus & Aika* 2 (3).
- ”Henkilötietoja rehtoreista, opettajista, oppilaista ja henkilökunnasta”, 1948.
Teoksessa: Kasanko, M., Suhola, J. & Surakka, A. (toim.), Suomen kreikkalaiskatolinen pappisseminaari 1918–1948. Kuopio: s. n., 141–175.
- Hernberg, E. 1992. Sinisen kirkon runoilija-pappi: Aari Surakan elämästä ja tuotannosta. Joensuu: Ortokirja.
- Hietala, M. 2001. ”Evakkopolulla. Mikrohistoriallinen katsaus Viipurin läänin Johanneksen pitäjän Kaijalan kylän naisten selviytymistarinaan”.
Teoksessa: Korpela, J., Hämynen, T. & Nevala, A. (toim.), Ihmisiä, ilmiöitä ja rakenteita historian virrassa. Professori Antero Heikkiselle 60-vuotispäivänä omistettu juhlakirja. *Studia Carelica Humanistica* 16.
Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta, 245–256.
- Hietala, M. 2018. ”Ikuinen ikävä – kirjeet tunteiden tulkkeina”. Teoksessa:
Kanervo, P., Kivistö, T. & Kleemola, O. (toim.), Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani. Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä. Siirtolaisuusinstituutti, Tutkimus 1 & Sigillum, *Bibliotheca Sigillumiana* 8. Turku: Siirtolaisuusinstituutti & Oy Sigillum Ab, 186–205.
- Hietanen, S. 1982. Siirtoväen pika-asutuslaki 1940. Asutuspoliittinen tausta ja sisältö sekä toimeenpano. *Historiallisia tutkimuksia* 117. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Hinkkanen, M. L. 1995. ”Onko historian henkilöillä intimitteettisuoja?”
Teoksessa: *Historiallinen aikakauskirja* 93 (2), 191–192.
- Hirvonen, S. 2015. Keisarin luostarista marginaaliin. Valamon veljestö ja kansallinen identiteetti 1910–1939. Sosiaalihistoriallinen tutkimus munkkiyhteisöstä ja sen sopeutumisesta. *Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies* 99.
Joensuu: Itä-Suomen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta.
- Hirvonen, T. 2017. Suomenkielinen ennenpyhitettyjen lahjain liturgia. Kirkkopoliitiikan pyörteistä liturgiseksi liikehdinnäksi. *Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Education, Humanities, and Theology* 118. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Hokkanen, K. 2002. Maalaisliitto-Keskustan historia. 4, Kekkonen maalaisliitto 1950–1962. Helsinki: Otava.
- Holmila, A. 2008. ”Jälleenrakentamisen narratiivit ja niiden muotoutuminen Suomen lehdistössä 1944–1945”. Teoksessa: *Elore* 15 (2).
- Holmila, A. & Mikkonen, S. 2015. Suomi sodan jälkeen. Pelon, katkeruuden ja toivon vuodet 1944–1949. Jyväskylä: Atena.
- Honkanen, S. 1996. Viljelijävestö hyvinvointivaltiota rakentamassa. Tutkimus maataloustulojärjestelmän synnystä ja maatalojen tuotantotoiminnan

- järjestämisestä 1950-luvulla. Julkaisuja / Helsingin yliopisto, osuustoimintainstituutti 12. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Husso, K. 2011. Ikkunoita ikonien ja kirkkoesineiden historiaan. Suomen autonomisen ortodoksisen kirkon esineellinen kulttuuriperintö 1920–1980-luvuilla. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 119. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Husso, K. 2017. "Näkökulmia taide- ja kulttuurishistorialliseen sanastoon. Ortodoksisten kirkkoesineiden ja ikonien terminologian suomalaistamisesta 1930–80-luvuilla". Teoksessa: Ortodoksia 57, 96–120.
- Huuhtanen, T. 1984. "Sota-ajan kirjeet ja historian tutkimus". Teoksessa: Suojanen, M. K. (toim.), Sota-ajan kirjeet. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen moniste 6. Tampere, Tampereen yliopisto, 27–31.
- Huuhtanen, T. (toim.) 1984. Talvisodan kirjeet. Helsingissä: Otava.
- Huuhtanen, T. (toim.) 1986. Jatkosodan kirjeet. Helsingissä: Otava.
- Huuskonen, A. 1978. "Kirkot ja uskonnollinen elämä". Teoksessa: Viipurin kaupungin historia. V osa. Vuodet 1917–1944. Helsinki: Torkkelin Säätiö, 201–222.
- Huuskonen, M. 2007. "'Pitkäkestoisen kenttätyöprojektin ilot ja surut'. Yleiskeruusta syvätkäytökseen". Teoksessa: Jouste, M. (toim.), Kohtaaminen = Gávnnadeapmi. Seminaari suomalaisten äänitearkistojen saamelaisaineistoista, keräyksestä ja käytöstä. Saamelaismuseo SIIDA, 4–5.9.2006. Inari: Sámi Museum – Saamelaismuseosäätiö. Yhteispohjoismainen joikuarkistoprojekti 2007, 62–75.
- Hynninen, A. 2011. "Elämää kerroksittain. Arkistokirjoittamisen kontekstualisointi". Teoksessa: Lakomäki, S., Latvala, P. & Laurén, K. (toim.), Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1314, Tiede. Helsinki: SKS. 259–295.
- Hynninen, A. 2017. Minä, lotta, vaimo, äiti. Kerronnan variaatio ja toimijuus aktiivikertojan muistelukerronnassa. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, Scripta lingua Fennica edita 433. Turku: Turun yliopisto.
- Hyry, K. 2011. Meistä jäi taas jälki. Miten Vienan pakolaiset etsivät paikkaansa, kertoivat kokemastaan ja tulivat kuuluiksi 1900-luvun Suomessa. Acta Universitatis Lapponiensis 199. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Hytönen, K.-M. 2014. "Ei elämäni lomaa mahtunut". Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana. Kultaneito XIII. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.
- Hytönen, K.-M. 2019. "'Olen niin lopen väsynyt kaikkeen'. Naisten väsymys talvi- ja jatkosotien kotirintamalla". Teoksessa: Annola, J., Kivimäki, V. & Malinen A. (toim.), Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen. Tampere: Vastapaino, 341–366.
- Hyytiä, O. 2008. "Helmi Suomen maakuntien joukossa". Suomalainen Itä-Karjala 1941–1944. Helsinki: Edita.

- Häggman, K. 1994. Perheen vuosisata. Perheen ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. *Historiallisia Tutkimuksia* 179. Helsinki: SKS.
- Häggman, K. 1996. Johdatus perhehistoriaan. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 11. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Häkkinen, A. 2008. "Kiertävät kulkijat, nimittelykäytännöt ja sosiaalinen pääoma". Teoksessa: Keskinen, J. & Teräs, K. (toim.), *Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia. Historia mirabilis* 5. Turku: Turun historiallinen yhdistys ry, 174–204.
- Hämmerli, M. & Mayer, J.-F. (toim.) 2014. *Orthodox identities in western Europe. Migration, settlement, and innovation*. Burlington: Ashgate.
- Hämynen, T. 1993. Liikkeellä leivän tähden. Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880–1940. *Historiallisia tutkimuksia* 170. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Hämynen, T. 1995. Suomalaiset, venäläistäjät ja rajakarjalaiset. Kirkko- ja koulukysymys Raja-Karjalassa 1900–1923. *Ortodoksisen teologian laitoksen julkaisuja / Joensuun yliopisto* 17. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Hämynen, T. 2008. "Talvi- ja jatkosodan väestönsiirrot Suomessa". Teoksessa: Häggman, K. (et al.) (toim.), *Suomalaisen arjen historia*. 4, hyvinvoinnin Suomi. Porvoo: Weilin+Göös, 26–43.
- Hämynen, T. 2010a. "Toimeentulo ja elinkeinot Viipurin läänissä 1917–1939". Teoksessa: Kaukiainen, Y. & Nurmiainen, J. (toim.), *Viipurin läänin historia*. VI, Karjala itärajan varjossa. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino Oy, 89–136.
- Hämynen, T. 2010b. "Uskonnot ja kouluolot monikulttuurisessa läänissä". Teoksessa: Kaukiainen, Y. & Nurmiainen, J. (toim.), *Viipurin läänin historia*. VI, Karjala itärajan varjossa. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino Oy, 137–159.
- Hämynen, T. 2013. "Rajakarjalaisen kieliyhteisön rapautuminen ja karjalankielisten määrä suomessa". Teoksessa: Suutari, P. (toim.), *Karjalakuvaa rakentamassa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 1389. Helsinki: SKS, 182–213.
- Hämynen, T. 2016/2015. "Salmin väestökehitys 1800-luvun alusta toiseen maailmansotaan". Teoksessa: Kokkonen, J. (toim.), *Rajoil da randamil. Salmi ja salmilaiset 1617–1948*. Kuopio: Salmi-Säätiö, 176–229.
- Hämynen, T. 2018. "Etnisenä vähemmistönä Suomessa. Salmin väestö 1940–2016". Teoksessa: Kokkonen, J. (toim.), *Sama mua, uvvet rannat. Salmilaiset 1948–2018*. Kuopio: Salmi-Säätiö, 108–140.
- Hölsä, M. 2006. On uuden huomenen saava. Suomalainen kansakoulu Itä-Karjalan sotilashallinnon kasvatustavoitteiden toteuttajana miehitysajan aunukselaiskylässä 1941–1944. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 45. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Ijäs, U. 2015. Talo, kartano, puutarha. Kauppahuoneen omistaja Marie Hackman ja hänen kulutusvalintansa varhaismodernissa Viipurissa. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, *Scripta lingua Fennica* edita 402. Turku: Turun yliopisto.

- Ilmakunnas, J. 2009. Kuluttaminen ja ylhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ilmakunnas, J. 2016. "Sisarusten perhehistoriaa". Teoksessa: Kasvatus & Aika. Kasvatuksen historiallis-yhteiskunnallinen julkaisu 10 (1), 113–115.
- Ilonen, A. 2013. Rajan lapset. Identiteettityö Kannaksen evakkojen sukupolvissa. Acta Universitatis Lapponiensis 258. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Jalovaara, V. 2007. Kirkko, Kekkonen ja kommunismi poliittisina kriisivuosina 1958–1962. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 200. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Jalovaara, V. 2011. Kirkko, Kekkonen ja politiikka 1962–1982. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 219. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Jalovaara, V. 2019. On suurempi koti. Martat 120 vuotta. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Jetsu, L. 2001. Kahden maailman välillä. Etnografinen tutkimus venäjänkarjalaisista hautausrituaaleista 1990-luvulla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 853. Helsinki: SKS.
- Johannisson, K. 2001. Nostalgia. En känslas historia. Stockholm: Bonnier.
- Jokinen, M. 1982. Karjalaisen siirtoväen korvauskysymys. Suomi toisessa maailmansodassa -projektin julkaisuja 6. Helsinki: Suomi toisessa maailmansodassa -projekti.
- Jokipii, M. 1988. "Asutusprojektin vaiheet ja nykytilanne". Teoksessa: Jokipii, M. (toim.), Tutkielmia sodanjälkeisestä asutustoiminnasta Suomessa. Jyväskylän yliopistossa marraskuussa 1987 pidetyn tutkijaseminaarin esitelmät. Suomen historian julkaisuja N:o 13. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston historian laitos, 5–8.
- Junila, M. 2000. Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944. Bibliotheca historica 61. Helsinki: SKS.
- Juurela, T. 2013. "Kalmoilla pomilointi kansanuskon ja kirkon tradition vaikutuspiirissä". Teoksessa: Suutari, P. (toim.), Karjala-kuvaa rakentamassa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1389. Helsinki: SKS, 241–262.
- Jyrkilä, F. 1973. The adjustment on the cold farm. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisu 10. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, sosiologian laitos.
- Jyrkilä, F. 1975. Siirtoväen sopeutuminen kylmillä tiloilla. 1, maatila, talouskeskus ja koti. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisu 14. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, sosiologian laitos.
- Jyrkilä, F. 1976. Siirtoväen sopeutuminen kylmillä tiloilla. 2, fyysinen ja sosiaalinen sopeutuminen. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisu 16. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, sosiologian laitos.
- Jyrkilä, F. 1977. Työmenetelmät karjalaistiloilla. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisu 20. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Jyrkilä, F. 1979. Siirtoväen sopeutuminen lämpimillä ja kylmillä tiloilla. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisu 23. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jyrkilä, F. 1980. The adaptation of the resettled karelian farmers. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisu 24. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jäntti, M., Sarvimäki, M. & Uusitalo, R. 2009. "Long-term effects of forced migration". Teoksessa: IDEAS Working Paper Series from RePEc. St. Louis: Federal Reserve Bank of St Louis.
- Järvinen, I.-R. 2004. Karjalan pyhät kertomukset. Tutkimus livvinkielisen alueen legendaperinteestä ja kansanuskon muutoksista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 962. Helsinki: SKS.
- Kaarlenkaski, T. 2012. Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta. Kultaneito IX. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Kaarlenkaski, T. 2016. "Cattle tending in the 'good old times'. Human-cow relationships in late nineteenth-century and early twentieth-century Finland". Teoksessa: Nyman, J. & Schuurman, N. (toim.), *Affect, space and animals*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Kaarninen, M. 2015. "'Jätimme kotimme ja astuimme junaan'. Kahden koulutytön kirjeenvaihto 1942-1945". Teoksessa: Tikka, M., Taskinen, I. & Nevala-Nurmi, S.-L. (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Tampere: Tutkimuksia ja kuvauksia 12. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja 18. Tampere: Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura, 180-199.
- Kalela, J. 2000. *Historiantutkimus ja historia. Hanki ja jää*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalela, J. 2017. "Historian rakentaminen eettisen hankkeena". Teoksessa: Lidman, S., Koskivirta, A. & Eilola, J. (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 92-112.
- Kalhama, M. & Koironen, K. 1986. "Siirtolaiskirjeet siirtolaistutkimuksen lähteinä". Teoksessa: *Siirtolaisuus* 13 (4), 23-27.
- Kalleinen, K. 2009. "Venäläinen Suomi". Teoksessa: Lähteenmäki, M. (toim.), *Maa, seutu, kulmakunta. Näkökulmia aluehistorialliseen tutkimukseen*. Historiallinen arkisto 129. Helsinki: SKS, 224-247.
- Kananen, H. K. 2010. *Kontrolloitu sopeutuminen. Ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946-1959)*. Jyväskylä studies in humanities 144. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kananen, H. 2015. "Kylmille asuinsijoille. Miten paikallisväestö otti vastaan ortodoksinen siirtoväen". Teoksessa: Kivimäki, V., & Hytönen, K. (toim.), *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944-1950*. Tampere: Vastapaino, 103-125.
- Kananen, H. 2018. "Wariksen aineiston kertomaa. Pohdintaa muistitiedon sisältöä ohjaavista tekijöistä". Teoksessa: *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* 18 (1).

- Kananen, I. 1986. MTK ja Suomen maatalouspolitiikka. Elintarvikepulasta omavaraisuuteen 1917–1949. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Kanervo, P., Kivistö, T. & Kleemola, O. (toim.) 2018. Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani. Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä. Siirtolaisuusinstituutti, Tutkimus 1 & Sigillum, Bibliotheca Sigillumiana 8. Turku: Siirtolaisuusinstituutti & Oy Sigillum Ab.
- Kangas, L. 2010. "Ensimmäisten osuuskassojen perustamisen taustasta ja merkityksestä Keski-Suomessa 1903–1914". Teoksessa: Ojala, J., Eloranta J. & Roiko-Jokela, H. (toim.), Monelta kantilta. Ilkka Nummelalle omistettu juhlakirja. Jyväskylän yliopisto, 361–370.
- Kansanaho, E. 1991. Papit sodassa. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Karemaa, O. 1998. Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha suomessa 1917–1923. Bibliotheca historica 30. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Karonen, P. 2006. "Johdanto. Kun rauha tuo omat ongelmansa". Teoksessa: Karonen, P. & Tarjamo, K. (toim.), Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. Historiallinen arkisto 124. Helsinki: SKS, 9–22.
- Karonen, P. 2012. "Pitkä parlamentti ja rauhankriisi toisen maailmansodan jälkeen". Teoksessa: Enbuske, M., Mäntylä, M. Salo, M. & Satokangas, R. (toim.), Historian selkosilla. Jouko Vahtolan juhlakirja. Studia historica septentrionalia 65. Oulu: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, 163–172.
- Karonen, P. 2013. "Sodasta rauhaan ja takaisin – Suomi 1500–2000". Teoksessa: Hämeen-Anttila, J. et al. (toim.), Kaikki syntyy kriisistä. Helsinki: Gaudeamus, 184–197.
- Karonen, P. & Tarjamo, K. (toim.) 2006. Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. Historiallinen arkisto 124. Helsinki: SKS.
- Katajala, K. 2013. "Konstruoitu Karjala. Suomalaisen historiantutkimuksen Karjala-paradigmat 1900-luvulla". Teoksessa: Suutari, P. (toim.), Karjalakuva rakentamassa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1389. Helsinki: SKS, 29–82.
- Katajala, K., Mäkinen, A., Kujala, A. (toim.) 2010. Viipurin läänin historia. III, Suomenlahdelta Laatokalle. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino.
- Katajisto, K. 2017. Verraton Virolainen. Johannes Virolainen 1914–2000. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Kauhanen R. & Kleemola O. 2020. "Maanlunastukset Lounais-Suomen rannikolla vuosina 1945–1951". Teoksessa: Historiallinen aikakauskirja 118 (1), 33–49.
- Kaukiainen, Y., Marjomaa, R. & Nurmiainen, J. (toim.) 2013. Viipurin läänin historia. IV, Vanhan Suomen aika. Joensuu: Karjalan kirjapaino.
- Kaukiainen, Y., Marjomaa, R. & Nurmiainen, J. (toim.) 2014. Viipurin läänin historia. V, Autonomisen Suomen rajamaa. Joensuu: Karjalan kirjapaino.

- Kaukiainen, Y & Nurmiainen, J. (toim.) 2004. Viipurin läänin historia. II, Viipurin linnaläänin synty. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino Oy.
- Kaukiainen, Y. & Nurmiainen, J. (toim.) 2010. Viipurin läänin historia. VI, Karjala itärajan varjossa. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino Oy.
- Kauranen, K. 2013. "Mitä ja miksi kansa kirjoitti?" Teoksessa: Laitinen, L. & Mikkola, K. (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1370*. Helsinki: SKS, 19–54.
- Kauranen, K. (toim.) 2009. *Työtä ja rakkautta. Kansanmiesten päiväkirjoja 1834–1937. Kansanelämän kuvauksia 75*. Helsinki: SKS.
- Keinänen, M. 2006. "'Pese pöyät, laiat muista, jalvoja elä unoha!'. Naisten rituaalistetut taloustyöt". Teoksessa: Kupiainen, T. & Vakimo, S. (toim.), *Välimatkoilla. Kirjoituksia etnisyydestä, kulttuurista ja sukupuolesta. Kultaneito VII*. Joensuu, Helsinki: Suomen kansantietouden tutkijain seura, 233–249.
- Keinänen, M. (toim.) 2010. *Perspectives on women's everyday religion. Stockholm studies in comparative religion 35*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Kempainen, I. 2006a. *Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana. Bibliotheca historica 102*. Helsinki: SKS.
- Kempainen, I. 2006b. "Isät, äidit ja isänmaan toivot. Käsityksiä lapsista ja vanhemmista sotavuosien Suomessa". Teoksessa: *Historiallinen aikakauskirja 104 (2)*, 163–173.
- Kemppi, H. 2016. *Kielletty kupoli, avattu alttari. Venäläisyyden häivyttäminen Suomen ortodoksisesta kirkkoarkkitehtuurista 1918–1939. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 123*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Keravuori, K. 2011. "Itseoppineet ihmiset kirjeenkirjoittajina. Perhekirjeenvaihtoa 1860-luvun saaristosta". Teoksessa: Leskelä-Kärki, M. et al. (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus. Historiallinen Arkisto 134*. Helsinki: SKS, 163–191.
- Keravuori, K. 2015. "Rakkaat poikaiset!". *Simon ja Wilhelmina Janssonin perhekirjeet egodokumentteina (1858–1887). Annales Universitatis Turkuensis C 411*. Turku: Turun yliopisto.
- Keravuori, K. 2017. *Saaristolaisia. Elämä, arki ja vanhemmuus laivuriperheen kirjeenvaihdossa. Historiallisia tutkimuksia 276*. Helsinki: SKS.
- Keränen, S. 2015. *Vallan leppymättömät. Urho Kekkosen ja Veikko Vennamon taistelujen vuodet*. Helsinki: Auditorium.
- Kietäväinen, A. 2009. *Metsään raivatut elämänpolut. Toimijuus ja identiteetti asutustilallisten elämäkertomuksissa. Acta Universitatis Lapponiensis 158*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Kilpeläinen, H. 2000. *Valamo – karjalaisten luostari? Luostarin ja yhteiskunnan interaktio maailmansotien välisenä aikana. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 799*. Helsinki: SKS.

- Kilpeläinen, H. 2018. "Saarelaiset Savossa. Uskontoantropologinen näkökulma aikaan ja muutokseen lunkulan- ja mantsinsaarelaisten uskonnossa". Teoksessa: Kokkonen, J. (toim.), Sama mua, uvvet rannat. Salmilaiset 1948–2018. Kuopio: Salmi-Säätiö, 188–217.
- Kinnunen, E. 2006. "Savon poliittinen ilmasto". Teoksessa: Kinnunen, E., Lyytinen, E., Soikkanen, H. & Vihola, T. (toim.), Savon historia. 6, heimomaakunnasta maakuntien Eurooppaan 1945–2000. Mikkeli: Savon Säätiö, 225–254.
- Kinnunen, T. 2006. Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen. Helsinki: Otava.
- Kinnunen, T. 2019. "Naishistorian biografisia ja eettisiä avauksia". Teoksessa: Historiallinen aikakauskirja 117 (1), 84–88.
- Kinnunen, T. & Kivimäki, V. (toim.) 2006a. Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki: Minerva Kustannus Oy.
- Kinnunen, T., & Kivimäki, V. 2006b. "Johdatus koettuun sotaan". Teoksessa: Kinnunen, T., & Kivimäki, V. (toim.), Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 9–18.
- Kinnunen, T. & Kivimäki, V. (toim.) 2012. Finland in World War II. History, memory, interpretations. Leiden: Brill.
- Kinnunen, T. & Kivimäki, V. 2018. "Sota sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä. Toinen maailmansota ja uusi sotahistoria suomalaisissa väitöstutkimuksissa". Teoksessa: Historiallinen aikakauskirja 116 (4), 373–383.
- Kirkinen, H., Nevalainen, P. & Sihvo, H. 1994. Karjalan kansan historia. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Kirmo, O. 2005. "Tampereen venäläinen väestö vuosina 1918–1950. Etninen identiteetti ja sosiaaliset suhteet". Teoksessa: Häkkinen, A., Pulma, P., & Tervonen, M. (toim.), Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa. Historiallinen arkisto 120. Helsinki: SKS, 342–366.
- Kivimäki, V. 2006. "Sodan kokemushistoriaa. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa". Teoksessa: Kinnunen, T., & Kivimäki, V. (toim.), Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 69–86.
- Kivimäki, V. 2013b. Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945. Helsinki: WSOY.
- Kivimäki, V. 2014. "Rintamamiesten Suur-Suomi. Odotukset, kokemukset ja tunteet jatkosodassa". Teoksessa: Näre, S. & Kirves, J. (toim.), Luvattu maa. Suur-Suomen unelma ja unohdus. Helsinki: Johnny Kniga, 259–319.
- Kivimäki, V. 2015a. "Hämärä horisontti, avautuvat tulevaisuudet. Suomalaissovitilat ja syksyn 1944 tunnemaisema". Teoksessa: Kivimäki, V., & Hytönen, K. (toim.), Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950. Tampere: Vastapaino, 73–100.
- Kivimäki, V. 2015b. "Uusi Suomi. Sotasukupolvi ja sodanjälkeinen aika". Teoksessa: Kivimäki, V., & Hytönen, K. (toim.), Rauhaton rauha.

- Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950. Tampere: Vastapaino, 285–321.
- Kivimäki, V. 2018. "Sodanjälkeisiä hiljaisuuksia – kokemusten, tunteiden ja trauman historiaa". Teoksessa: Tuominen, M. & Löfgren, M. (toim.), Lappi palaa sodasta. Mielen hiljainen jälleenrakennus. Tampere: Vastapaino, 34–57.
- Kivimäki, V. 2019. "Reittejä kokemushistoriaan. Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa". Teoksessa: Annola, J., Kivimäki, V. & Malinen, A. (toim.), Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen. Tampere: Vastapaino, 9–38.
- Kivimäki, V. & Hytönen, K.-M. (toim.) 2015. Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950. Tampere: Vastapaino.
- Kivimäki, V., Hytönen, K.-M. & Karonen, P. 2015. "Ennen huomispäivää. Toisen maailmansodan päättyminen Suomessa ja Euroopassa". Teoksessa: Kivimäki, V. & Hytönen, K.-M. (toim.), Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950. Tampere: Vastapaino, 11–36.
- Kivimäki, V. & Karonen, P. (toim.) 2017. Continued violence and troublesome pasts. Post-war Europe between the victors after the Second World War. *Studia Fennica, Historica* 22. Helsinki: Finnish Literature Society SKS.
- Kivimäki, V. & Männistö, A. 2016. Sodan särkemä arki. Helsinki: WSOY.
- Kohvakka, K. 1989. Luvattu ja lunastettu maa. Vuoden 1945 maanhankintalain vaikutus Pihtiputaan Muurasjärven kylään. Tutkimuksia / Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos 23. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Koivisto, H. 2011. "Tunteita, luottamusta ja ystävyyttä. Kirjeitä Raoul Palmgrenille 1930–1960". Teoksessa: Leskelä-Kärki, M. et al. (toim.), Kirjeet ja historiantutkimus. *Historiallinen Arkisto* 134. Helsinki: SKS, 357–384.
- Kokko, M. 2017a. "Henkilötiedot historiantutkijan työprosessissa". Teoksessa: Lidman, S., Koskivirta, A. & Eilola, J. (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 71–73.
- Kokko, M. 2017b. "Henkilötietojen suoja-aika esimerkkinä historiantutkimuksen tutkimuseettisistä kysymyksistä". Teoksessa: Lidman, S., Koskivirta, A. & Eilola, J. (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 90–91.
- Kokkonen, J. (toim.) 2016/2015. *Rajoil da randamil. Salmi ja salmilaiset 1617–1948*. Kuopio: Salmi-Säätiö.
- Kokkonen, J. (toim.) 2018. *Sama mua, uvet rannat. Salmilaiset 1948–2018*. Kuopio: Salmi-Säätiö.
- Konkka, U. 1985. Ikuinen ikävä. Karjalaiset riitti-itkut. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 428. Helsinki: SKS.
- Kontkanen, P. 1972a. "Eräitä näkökohtia ja mielipiteitä Itä-Karjalan kirkollispoliittisista tapahtumista 1941–1944". Teoksessa: *Aamun Koitto* 16/1972, 200–202.

- Kontkanen, P. 1972b. "Eräitä näkökohtia ja mielipiteitä Itä-Karjalan kirkollispoliittisista tapahtumista 1941-1944". Teoksessa: *Aamun Koitto* 23/1972, 277-278.
- Kontkanen, P. 1973. "Taas kerran Itä-Karjalan Ristiretkestä ja kastesäännöstä". Teoksessa: *Aamun Koitto* 13/1973, 189-190.
- Korhonen, T. 2005. "Suomen venäläisten kansalaisjärjestötoiminta 1860-luvulta talvisodan alkuun". Teoksessa: Häkkinen, A., Pulma, P., & Tervonen, M. (toim.), *Vieraat kulkijat - tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Historiallinen arkisto 120. Helsinki: SKS, 195-221.
- Korjonen-Kuusipuro, K. 2012. *Yhteinen Vuoksi. Ihmisen ja ympäristön kulttuurinen vuorovaikutus Vuoksen jokilaaksossa 1800-luvulta nykypäiviin*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 109. Oulu: Oulun yliopisto.
- Korkiakangas, P. 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen arkisto 42. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Kortti, J. 2003. *Modernisaatiomurroksen kaupalliset merkit. 60-luvun suomalainen televisiomainonta*. Bibliotheca historica 80. Helsinki: SKS.
- Koselleck, R. 2004. *Futures past. On the semantics of historical time*. New York: Columbia University Press.
- Koskinen-Koivisto, E. 2014. "Tutkimuskohteena läheinen ihminen. Refleksiivisen ja dialogisen tutkimusotteen mahdollisuudet ja rajoitukset etnografisessa tutkimuksessa". Teoksessa: *Elore* 21 (2).
- Koskivirta, A. 2010. "Luovutetun Karjalan julkisoikeudelliset yhteisöt". Teoksessa: Kaukiainen, Y. & Nurmiainen, J. (toim.), *Viipurin läänin historia. VI, Karjala itärajan varjossa*. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino Oy, 249-276.
- Koskivirta, A. 2014. "Karjala kansallisen herätyksen innoittajana". Teoksessa: Kaukiainen, Y., Marjomaa, R. & Nurmiainen, J. (toim.), *Viipurin läänin historia. V, Autonomisen Suomen rajamaa*. Joensuu: Karjalan kirjapaino, 399-418.
- Koskivirta, A. & Lidman, S. 2017. "Historioitsija eettisten valintojen äärellä". Teoksessa: Lidman, S., Koskivirta, A. & Eilola, J. (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 11-25.
- Koskivirta, A., Paavolainen, P. & Supponen, S. 2016. "Viipurin historiankirjoitus. Poliittikkaa, teemoja, aukollisuuksia". Teoksessa: Koskivirta, A., Paavolainen, P. & Supponen, S. (toim.), *Muuttuvien tulkintojen Viipuri. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita osa 18*. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, 7-17.
- Kotioja, E. 2018. *Uskallus puhua. Sukupiiri ja sosiaalinen pääoma Adelaïde Ehrnroothin yhteiskunnallisen toiminnan mahdollistajina*. Helsinki: Helsingin Yliopisto.
- Kotioja, E. 2020. *Hyvän lapsuuden rakentajat. Mannerheimin Lastensuojeluliitto 1920-2020*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

- Koukkunen, H. 1982. Tuiskua ja tyventä. Suomen ortodoksinen kirkko 1918–1978. Valamon luostarin julkaisuja. Heinävesi: Valamon luostari.
- Kuha, M. 2016. Pyhäpäivien vietto varhaismodernin ajan Savossa (vuoteen 1710). *Jyväskylä studies in humanities* 286. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kuikka, N. 1999. Evakkojen elämää. Siirtoväen ja paikkakuntalaisten muistoja ja kokemuksia Lapinlahdella vuodesta 1944 alkaen. Lapinlahti: Lapinlahden karjalaiset.
- Kulha, K. K. 1969. Karjalaisen siirtoväen asuttamisesta käyty julkinen keskustelu vuosina 1944–1948. *Studia Historica Jyväskylälänsia VII*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kulha, K. K. 2019. "Karjalainen heimo mieron tiellä". Teoksessa: Kulha, K. K. et al. (toim.), *Evakkotaival. Karjalan siirtoväen tarina*. Somerniemi: Amanita Oy, 16–281.
- Kupari, H. 2011. "Remembering God' through religious habits. The daily religious practices of evacuee Karelian Orthodox women". Teoksessa: *Temenos. Studies in comparative religion* 47 (2), 197–222.
- Kupari, H. 2015. Sense of religion. The lifelong religious practice of the evacuee Karelian Orthodox women in Finland. Helsinki: University of Helsinki.
- Kupari, H. 2016. Lifelong religion as habitus. Religious practice among displaced Karelian Orthodox women in Finland. *Studies in the history of religions* 153. Boston: Brill.
- Kuparinen, E. (toim.) 1985. Maitten ja merten takaa. Vuosisata suomalaisia siirtolaiskirjeitä. Turun historiallinen arkisto 40. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Kupiainen, H. 2007. Savotta-Suomen synty, kukoistus ja hajoaminen. Talonpoikaisen maanomistuksen muutos ja elinkeinot Savossa ja Pohjois-Karjalassa 1850–2000. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 79. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kuula, A. 2015. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kuusi, H. 2000. "Sisarukset sodassa. Perheen selvitymisstrategioita sotavuosina". Teoksessa: Oittinen, R. & Rahikainen, M. (toim.), *Keulakuvia ja peränpitäjiä. Vanhan ja uuden yhteiskunnan rajalla*. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 347–365.
- Kuusisto-Arponen, A. & Savolainen, U. 2016. "The interplay of memory and matter. Narratives of former Finnish Karelian child evacuees". Teoksessa: *Oral history*, 44 (2), 59–68.
- Kurkinen, L. 2020. Tiskin takana. Kauppiaselämäkerrat maaseudun murroksen kuvaajina. *Kansatieteellinen arkisto* 60. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Laakkonen, S. & Vuorisalo, T. (toim.) 2007. Sodan ekologia. Nykyaikaisen sodankäynnin ympäristöhistoriaa. *Historiallinen arkisto* 125. Helsinki: SKS.

- Lagerblom, K. 2000. "Kiivakasta on menon kyyti". Kuopion ja Iisalmen välisen radan sekä Lapinlahden aseman vaiheita 1890–2000. Lapinlahti: Lapinlahden kunta.
- Lahtinen, A. et al. 2011. "Kirjeiden uusi tuleminen". Teoksessa: Leskelä-Kärki, M. et al. (toim.), Kirjeet ja historiantutkimus. Historiallinen Arkisto 134. Helsinki: SKS, 9–27.
- Laine, A. 1982. Suur-Suomen kahdet kasvot. Itä-Karjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941–1944. Helsinki: Otava.
- Laine-Frigren, T. 2010. "Sotainvalidien työhuolto Suomessa". Teoksessa: Laine-Frigren, T. (toim.), Kiveen hakattu. Jyväskylän seudun sotainvalidit 1940–2010. Jyväskylä: Jyväskylän seudun sotainvalidit ry, 169–194.
- Laine-Frigren, T. 2018. "Sotainvalidien aivovammat ja niiden kuntoutus 1940-luvun Suomessa". Teoksessa: Historiallinen aikakauskirja 116 (4), 408–421.
- Laitila, I.-M. 1993. Ortodoksisuus Hämeenlinnassa. Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo 1.4.–23.5.1993. Hämeenlinna: Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo.
- Laitila, T. 2004. Uskon luotsi. Sergei Okulov Suomen ortodoksien vaiheissa. Kuopio: Aamun koitto.
- Laitila, T. 2005. "Ortodoksikarjalaiset idän ja lännen rajalla. Suomalaisuus, karjalaisuus, venäläisyys ja kansallisen identiteetin rakentaminen". Teoksessa: Niinisalo, S. (toim.), Epäluulosta ekumeniaan. Ortodoksisen ja luterilaisen kirkon vuoropuhelu. Lappeenranta: Lappeenrannan teknillinen yliopisto, Etelä-Karjala-instituutti, 107–130.
- Laitila, T. 2007. "Bolsevikkien ja suursuomalaisten välissä. Ortodoksit Itä-Karjalassa 1917–1944". Teoksessa: Fingerroos, O. & Loipponen, J. (toim.) Nykytulkintojen Karjala. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 91. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 120–141.
- Laitila, T. 2009. "Epäluuloja, välinpitämättömyyttä ja arvostusta. Ortodoksis-luterilaiset suhteet Suomessa toisen maailmansodan jälkeen ortodoksisesta näkökulmasta". Teoksessa: Mustakallio, H. (toim.), Terve sielu terveessä ruumiissa. Juhlakirja professori Paavo Kettusen täyttäessä 60 vuotta 27.11.2009. Karjalan teologisen seuran julkaisuja 1. Joensuu: Karjalan teologinen seura, 331–340.
- Laitila, T. 2016. "Huolenpito ja vieraanvaraisuus. Hyvän kuoleman ihanne ortodoksisessa Raja-Karjalassa vuosina 1870–1939". Teoksessa: Historiallinen aikakauskirja 114 (4), 415–431.
- Laitila, T. & Loima, J. 2004. Nationalism and Orthodoxy. Two thematic studies on national ideologies and their interaction with the church. Renvall Institute publications 15. Helsinki: Renvall Institute.
- Laitinen, E. (toim.) 1995a. Rintamalta raivioille. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta. Jyväskylä: Atena.
- Laitinen, E. 1995b. "Vuoden 1945 maanhankintalain synty, sisältö ja toteutus". Teoksessa: Laitinen, E. (toim.), Rintamalta raivioille. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta. Jyväskylä: Atena, 52–138.

- Laitinen, E. 1996. "Sankaritarina vai virheliike? Karjalaisen siirtoväen ja rintamamiesten asuttaminen toisen maailmansodan jälkeen". Teoksessa: Roiko-Jokela, H. (toim.), Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa. Jyväskylä: Kopijyvä, 236–261.
- Laitinen, E. 2010. "Pientilavaltaisen maatalouden nousu, kukoistus ja kuihtuminen. Paikallinen näkökulma". Teoksessa: Ojala, J., Eloranta J. & Roiko-Jokela, H. (toim.), Monelta kantilta. Ilkka Nummelalle omistettu juhla- ja muistokirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 371–383.
- Laitinen, L. & Mikkola, K. (toim.) 2013. Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1370. Helsinki: SKS.
- Lakomäki, S., Latvala, P. & Laurén, K. 2011. "Menetelmien jäljillä". Teoksessa: Lakomäki, S., Latvala, P. & Laurén, K. (toim.), Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1314, Tiede. Helsinki: SKS. 7–27.
- Lassi, M. 2005. "Karjalaisten ja kantaväestön kohtaaminen Kangasalla". Teoksessa: Häkkinen, A., Pulma, P., & Tervonen, M. (toim.), Vieraat kulkijat - tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa. Historiallinen arkisto 120. Helsinki: SKS, 296–341.
- Launis, K. 2017. Kynän kantama elämä. Kirjoittavat Hiiskun sisaret. Turku: Sigillum.
- Lavin, F. L. 2016. Home front to battlefront. An Ohio teenager in World War II. Athens: Ohio University Press.
- Lehtola, V. 2004. Saamelainen evakko. 2. uudistettu painos. Inari: Kustannus-Puntsi.
- Lehtonen, M. 2004/1996. Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Tampere: Vastapaino.
- Leino-Kaukiainen, P. & Heikkinen, A. 2011. "Yhteiskunta ja koulutus". Teoksessa: Heikkinen, A. & Leino-Kaukiainen, P. (toim.), Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1266:2, Tiede. Helsinki: SKS, 16–33.
- Leitzinger, A. 2008. Ulkomaalaispolitiikka suomessa 1812–1972. Helsinki: East-West.
- Leskelä-Kärki, M. 2006. Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1085. Helsinki: SKS.
- Leskelä-Kärki, M. 2017. Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkerroista. Vantaa: Avain.
- Leskelä-Kärki, M., Lahtinen, A. & Vainio-Korhonen, K. (toim.) 2011. Kirjeet ja historiantutkimus. Historiallinen Arkisto 134. Helsinki: SKS.
- Levi, G. 1992. Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Tutkijaliiton julkaisusarja 73. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Lidman, S., Koskivirta, A. & Eilola, J. (toim.) 2017. Historiantutkimuksen etiikka. Helsinki: Gaudeamus.

- Liljewall, B. 1995. Bondevardag och samhällsförändring. Studier i och kring västsvenska bondedagböcker från 1800-talet. Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg 10. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Liljewall, B. 2007. "Ack om du vore här". 1800-talets folkliga brevkultur. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Lipitsäinen, M. 2001. "Sielunhoitopiiristä seurakunnaksi. Lahden ortodoksisen seurakunnan alkuvaiheita arkistojen kuvaamana". Teoksessa: Merras, M. (toim.), "Jumalan laskema perustus pysyy lujana". Lahden ortodoksisen seurakunnan 50-vuotisjuhla-julkaisu. Lahti: Lahden ortodoksinen seurakunta, 13–32.
- Loehr, J. et al. 2017. "Newly digitized database reveals the lives and families of forced migrants from Finnish Karelia". Teoksessa: Finnish Yearbook of Population Research 52, 59–70.
- Loima, J. 1999. Esipaimen siunaa. Suomen ortodoksiset piispat 1892–1988. Kuopio: Pyhän Sergein ja Hermanin veljeskunta.
- Loima, J. 2001. Muukalaisina Suomessa. Kaakkoisen Kannaksen kreikkalaiskatoliset venäläisseurakunnat kansallisena ongelmana 1889–1939. Helsinki: Yliopistopaino.
- Loima, J. 2004. "Nationalism and the Orthodox Church in Finland 1895–1958". Teoksessa: Laitila, T. & Loima, J. (toim.), Nationalism and Orthodoxy. Two thematic studies on national ideologies and their interaction with the church. Renvall Institute publications 15. Helsinki: Renvall Institute, 93–197.
- Loima, J. 2005. "Venäläinen vai suomalainen? Karjalan asukkaiden ortodoksinen identiteetti sodissa ja kulttuurimurroksissa 1918–1958". Teoksessa: Niinisalo, S. (toim.), Epäluuloista ekumeniaan. Ortodoksisen ja luterilaisen kirkon vuoropuhelu. Lappeenranta: Etelä-Karjala-instituutti ja Lappeenrannan teknillinen yliopisto, 89–105.
- Loipponen, J. 2004. "Tekstiryijä tekemässä". Teoksessa: Latvala, J. & Peltonen, E. & Saresma, T. (toim.), Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 79. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 137–159.
- Loipponen, J. 2006. "Sodan ajat ja kerronta. Sotalesket ja muisti". Teoksessa: Kinnunen, T., & Kivimäki, V. (toim.), Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 329–341.
- Loipponen, J. 2008. Telling absence. War widows, loss and memory. Edinburgh: Edinburgh University.
- Lüdtke, A. 1995. "Introduction. What is the history of everyday life and who are its practitioners?" Teoksessa: Lüdtke, A. (toim.), the History of everyday life. Reconstructing historical experiences and ways of life. Translated by Templer, W. Princeton Studies in Culture / Power / History. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 3–40.
- "Luettelo pappiseminaarin ja kanttoriseminaarien opettajista ja oppilaista", 1978. Teoksessa: Piironen, P., Hakkarainen, J. & Mäkirinta, T. (toim.),

- Suomen ortodoksinen pappisseminaari 1918–1978. Kuopio: Suomen ortodoksisen pappisseminaarin oppilasyhdistys, 178–208.
- Luttinen, J. 2015. Ortodoksinen kirkkopolkumme. Kiuruveden ortodoksisen seurakunnan historia 1950–2015. Kiuruvesi: Kiuruveden ortodoksinen seurakunta.
- Luttinen, J. 2019. "Miltä mielestä tuntui, ei arvaa kukkaan". Sodan kuormittavuus ja kriisinkestävyys Iisalmen pitäjän kotitalouksissa 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. JYU dissertations 142. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lyons, M. 2013a. "A new history from below? The writing culture of European peasants, c. 1850–c. 1920". Teoksessa: Kuismin, A. & Driscoll, M. J. (toim.) *White field, black seeds. Nordic literacy practices in the long nineteenth century*. *Studia Fennica, Litteraria* 7. Helsinki: Finnish Literature Society, 14–29.
- Lyons, M. 2013b. *The writing culture of ordinary people in Europe, c. 1860–1920*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lähtenmäki, M. 1999. Jänkääjäkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945. *Historiallisia tutkimuksia* 203. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Lähtenmäki, M. 2013. "Kannaksen karjalaisuus. Heimopuheen synty Karjalan syrjässä". Teoksessa: Suutari, P. (toim.), *Karjala-kuvaa rakentamassa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 1389. Helsinki: SKS, 83–107.
- Magnússon, S. G. 2016. "The love game as expressed in ego-documents. The culture of emotions in late nineteenth century Iceland". Teoksessa: *Journal of Social History* 50 (1), 102–119.
- Makkonen, A. 1985. "Kuolemaan liittyvä ortodoksinen tapaperinne Salmassa ja Rautalammillä". Teoksessa: Kukkonen, J. (toim.), *Rautalammin kirja. JYY:n kotiseutusarja* 20. Rautalammi: Rautalammin kunta. 464–479.
- Makkonen, H. 1989. Kuolema ortodoksisessa perinteessä. Tutkimus kuolemaan liittyvän perinteen elinvoimaisuudesta entisen Aunuksen kaupungin ja Suojärven pitäjän alueella syntyneiden ortodoksien elämässä synnyinseuduilla ja Keski-Suomessa vuosina 1930–1985. Joensuun yliopiston teologisia julkaisuja 1. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Makkonen, H. 1992. Palvelevatko radio ja televisio kirkkoa? Suomen ortodoksisen kirkkokunnan yhteistyö oy Yleisradio ab:n kanssa vuosina 1930–1990 ja mahdollisuudet toteuttaa kirkon uskontokasvatusta radion ja television välityksellä. Joensuun yliopiston teologisia julkaisuja 2. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Malinen, A. 2014. Perheet ahtaalla. Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 59/2014. Helsinki: Väestöliitto.
- Malinen, A. 2019. "Ristinkantajat. Maalaisemäntien sisäiset ristiriidat ja niiden sielunhoidollinen käsittely toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa".

- Teoksessa: Annola, J., Kivimäki, V. & Malinen A. (toim.), *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Tampere: Vastapaino, 367–396.
- Mannila, O. 1969. Karjalainen suurperhe ja sen hajoaminen Salmin kihlakunnassa. Sosiologian lisensiaattityö. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia 124. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Markkanen, A. 2008. "Romanikentän ääniä – veden äänistä kiven hiljaisuuteen". Teoksessa: Fingerroos, O. & Kurki, T. (toim.), *Ääniä arkistosta. Haastattelut ja tulkinta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1194*. Helsinki: SKS, 84–106.
- Markkola, P. 2002. Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 888. Helsinki: SKS.
- Martikainen, E. 2013. Kirjoitettu sota. Sotadiskursseja suomalaisessa kaunokirjallisuudessa (1917–1995). *Acta Universitatis Tamperensis 1885*. Tampere: Tampere University Press.
- Martikainen, T. & Tiilikainen, M. 2007. "Maahanmuuttajanaiset. Käsitteet, tutkimus ja haasteet". Teoksessa: Martikainen, T. & Tiilikainen, M. (toim.) *Maahanmuuttajanaiset. Kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: Väestöliitto, 15–37.
- Meinander, H. 2009. *Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaishetki*. Helsinki: Siltala.
- Merras, M. (toim.) 2001. "Jumalan laskema perustus pysyy lujana". Lahden ortodoksisen seurakunnan 50-vuotisjuhla-julkaisu. Lahti: Lahden ortodoksinen seurakunta.
- Merras, O. 2000. "Lahden Pyhän Kolminaisuuden seurakunta 50 vuotta". Teoksessa: *Aamun Koitto 15/2000*, 18–19.
- Metsberg, K. 2015. "Kirjeenvaihdon valvojat. Kenttäpostin ja kirjesensuurin järjestäminen talvi- ja jatkosodassa". Teoksessa: Tikka, M., Taskinen, I. & Nevala-Nurmi, S.-L. (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Tampere: Tutkimuksia ja kuvauksia 12. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja 18. Tampere: Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura, 30–43.
- Mikkola, H. 2011. "'Sano äitillen semmosia terveisiä...'. Äitien ja äitihahmojen feminististä etsintää korsuperinneteksteistä". Teoksessa: Lakomäki, S., Latvala, P. & Laurén, K. (toim.), *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1314, Tiede. Helsinki: SKS. 75–95.
- Miller, K. I. 2008. "My father and his father. An analysis of World War II correspondence". Teoksessa: *Journal of Family Communication 8 (2)*, 148–165.
- Muir, S. 2016. *Ei enää kirjeitä Puolasta. Erään juutalaissuvun kohtalonvuodet*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Mustanoja, L. (toim.) 2017. *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita. Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944*. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Mustola, K. 2006. "Homoseksuaalisuus ja sota". Teoksessa: Kinnunen, T. & Kivimäki, V. (toim.), Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 171–189.
- Mylly, J. 2005. "Asutuspolitiikasta suureen muuttoon. Pientila-Suomen kuihtuminen". Teoksessa: Pernaa, V. & Niemi M. K. (toim.), Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia. Kleio. Helsinki: Edita, 150–170.
- Naskila, M. (toim.) 1984. Rakentamisen aika. Asutus ja maanhankinta. maanhankintalain 40-vuotisjuhla-julkaisu. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Neuvonen-Seppänen, H. 2020. Menetetyn Karjalan valot ja varjot. Siirtokarjalaisuus evakon lapsen elämässä ja muistoissa. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies 226. Kuopio: University of Eastern Finland.
- Nevakivi, J. 2009. "Jatkosodasta nykypäivään. 1944–2009". Teoksessa: Jussila, O. Hentilä, S. & Nevakivi, J. (toim.), Suomen poliittinen historia 1809–2009. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit OY, 213–371.
- Nevalainen, L. 2021. "Kotoisuutta, valmiita aterioita ja huolenpitoa. Perhetalouden käytännölliset, taloudelliset ja emotionaaliset edut ja merkitykset keskiluokkaisille poikamiehille 1900-luvun alun Helsingissä". Teoksessa: Genos 92 (1), 32–49.
- Nevalainen, P. 1990. Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla. Helsinki: Otava.
- Nevalainen, P. 1994. "Ensimmäisestä maailmansodasta nykypäivään". Teoksessa: Kirkinen, H., Nevalainen, P. & Sihvo, H. Karjalan kansan historia. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 345–550.
- Nevalainen, P. 1999. Viskoi kuin luoja kerjäläistä. Venäjän pakolaiset Suomessa 1917–1939. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 742. Helsinki: SKS.
- Nevalainen, P. 2006. Karjalan kansaa valistamassa. Itä-Karjalan pakolaiset opinteillä Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1091. Helsinki: SKS.
- Nevalainen, P. 2010. "Siirtoväen asuttaminen ja asettuminen Kanta-Suomeen". Teoksessa: Kaukiainen, Y. & Nurmiainen, J. (toim.), Viipurin läänin historia. VI, Karjala itärajan varjossa. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino Oy, 228–248.
- Nevalainen, P. & Sihvo, H. (toim.) 1998. Karjala. Historia, kansa, kulttuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 705. Helsinki: SKS.
- Nevala-Nurmi, S. 2012. Perhe maanpuolustajana. Sukupuoli ja sukupolvi Lotta Svärd- ja suojeluskuntajärjestöissä 1918–1944. Acta electronica Universitatis Tamperensis 1178. Tampere: Tampere University Press.
- Niemelä, J. 2004. "Hevosista traktoreihin, lannasta väkilannoitteisiin". Teoksessa: Markkola, P. (toim.), Suomen maatalouden historia. 3, suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 914:3. Helsinki: SKS, 187–229.

- Niiranen, P. 2000. Kekkonen ja kirkko. Tasavallan presidentti Urho Kekkonen ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhteet vuosina 1956–1981. Helsinki: Kirjapaja.
- Nokelainen, M. 2010. Vähemmistövaltiokirkon synty. Ortodoksisen kirkkokunnan ja valtion suhteiden muotoutuminen Suomessa 1917–1922. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 214. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Nordlund, T. 2013. "Kirjeet. Keskustelua yli ajan ja paikan". Teoksessa: Laitinen, L. & Mikkola, K. (toim.), Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1370. Helsinki: SKS, 107–138.
- Nummela, I. 1993. *Inter arma silent revisores rationum*. Toisen maailmansodan aiheuttama taloudellinen rasitus Suomessa vuosina 1939–1952. *Studia historica Jyväskyläänsia* 46. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nygård, T. 1978. Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa. Helsinki: Otava.
- Nygård, T. 1980. Itä-Karjalan pakolaiset 1917–1922. *Studia Historica Jyväskyläänsia* 19. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Näre, S. & Kirves, J. (toim.) 2007. Sodassa koettua. Osa 1, haavoitettu lapsuus. Porvoo: Weilin + Göös.
- Näre, S. & Kirves, J. (toim.) 2008a. Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia. Helsinki: Johnny Kniga.
- Näre, S. & Kirves, J. (toim.) 2008b. Sodassa koettua. Osa 2, uhrattu nuoruus. Porvoo: Weilin + Göös.
- Näre, S. & Kirves, J. (toim.) 2014. Luvattu maa. Suur-Suomen unelma ja unohdus. Helsinki: Johnny Kniga.
- Ollikainen, A. 1961. Kuopion maanviljelysseura 100 vuotta. Kuopio: Kuopion maanviljelysseura.
- Ollila, A. 1993. Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. *Historiallisia tutkimuksia* 173. Helsinki: SKS.
- Ollila, A. 1995. "Mitä mikrohistoria on?" Teoksessa: Mäkinen, K. & Rossi, L. (toim.), Rakkautta, ihanteita ja todellisuutta. Retkiä suomalaiseen mikrohistoriaan. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:42. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, 7–14.
- Ollila, A. 1998. Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 711. Helsinki: SKS.
- Ollila, A. 2000. Aika ja elämä. Aikakäsitys 1800-luvun lopussa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 795. Helsinki: SKS.
- Olsson, P. 2005. Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa. Helsinki: Otava.
- Pajari, I. 2018. "Lyhyen sodan ja suuren tulevaisuuden odotus Suomessa kesällä 1941". Teoksessa: *Historiallinen aikakauskirja* 116 (4), 394–407.
- Palomäki, A. 2011. Juoksuhaudoista jälleenrakennukseen. Siirtoväen ja rintamamiesten asutus- ja asutokysymyksen järjestäminen kaupungeissa 1940–1960 ja sen käännteentekevä vaikutus asuntopolitiikkaan ja

- kaupunkirakentamiseen. Acta electronica Universitatis Tampereensis 1062. Tampere: Tampere University Press.
- Parppei, K. 2010. Saints, legends and forgeries. The formation of the historiographical image of Valaam monastery. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies 5. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Parppei, K. 2013. "Karjalaiset ortodoksit kahden kulttuurin välissä. Valistustyötä ja mielikuvien muokkausta Aamun koitto -lehdessä 1896–1907". Teoksessa: Suutari, P. (toim.), Karjala-kuvaa rakentamassa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1389. Helsinki: SKS, 214–240.
- Partanen, J. 2004. Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750–1870. Bibliotheca historica 86. Helsinki: SKS.
- Partanen, J. 2016a/2015. "Elinkeinot 1800-luvun jälkipuoliskolta 1930-luvulle". Teoksessa: Kokkonen, J. (toim.), Rajoil da randamil. Salmi ja salmilaiset 1617–1948. Kuopio: Salmi-Säätiö, 338–361.
- Partanen, J. 2016b/2015. "Salmi talvisodassa". Teoksessa: Kokkonen, J. (toim.), Rajoil da randamil. Salmi ja salmilaiset 1617–1948. Kuopio: Salmi-Säätiö, 450–473.
- Partanen, J. 2018. "Salmin evakot politiikan pyörteissä Pohjois-Savossa". Teoksessa: Kokkonen, J. (toim.), Sama mua, uvvet rannat. Salmilaiset 1948–2018. Kuopio: Salmi-Säätiö, 260–285.
- Patronen, O. 2017. Rajakarjalaisen sukunimistön kehittyminen osana Suomen karjalankielisen ortodoksivähemmistön suomalaistumista 1818–1925. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Paukkunen, L. 1989. Siirtokarjalaiset nyky-Suomessa. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia A 5. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Paukkunen, L. 1997. Siirtokarjalaisten sijoittuminen vuonna 1994. Aineksia tulevaisuuden visioon vuosilta 1940–1996. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan työpapereita 100. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pehkonen, E. 2015. "Kirjetutkimuksen etiikkaa. Yksityistä sota-ajan kirjeenvaihto tutkivan eettismetodologiset haasteet". Teoksessa: Tikka, M., Taskinen, I. & Nevala-Nurmi, S.-L. (toim.), Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina. Tampere: Tutkimuksia ja kuvauksia 12. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja 18. Tampere: Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura, 60–73.
- Pehkonen, E. 2013. "Poikasi täältä jostakin". Narratiiviset resurssit, diskurssit ja luovuus kirjoittaen kerrotuissa identiteeteissä jatkosodan aikaisissa kirjeissä. Jyväskylä studies in humanities 217. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pelkonen, E. 1958. Marttatyötä Laatokan Karjalassa. Pieksämäki: Siirtomarttojen Pohjoinen Piiriliitto.

- Peltokorpi, K. 2011. On elettävä kun koska tahansa voi kuolla. Lottien selviytyminen sodassa 1939–1945. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 90. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Peltonen, M. 1992. Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Helsinki: Hanki ja jää.
- Peltonen, M. 1999. Mikrohistoriasta. Hanki ja jää. Helsinki: Gaudeamus.
- Persson, K. 2005. Svensk brevkultur på 1800-talet. Spårklig och kommunikationsetnografisk analys av en familjebrevväxling. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 68. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Perämäki, A.-L. 2020. Kirjoitettu vaino. Selviytymiskeinot juutalaisvainoista nuorten naisten päiväkirjoissa 1940-luvun Ranskassa ja Alankomaissa. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, Scripta lingua Fennica edita 487. Turku: Turun yliopisto.
- Petsalo, O. 1980. Iisalmen ortodoksinen seurakunta 1950–1980. Iisalmi: Iisalmen ortodoksinen seurakunta.
- Pietiäinen, J.-P. 1988. Suomen postin historia. 2. Helsinki: Posti- ja telelaitos.
- Pietiäinen, J.-P. 1992. Leivän syrjässä. Maatilahallitus ja sen edeltäjät 1892–1992. Helsinki: Otava.
- Pietiläinen, T. 2017. ”Lapsi muuttaa arjen”. Teoksessa: Ranta, S.-L. (toim.), Sydän Karjalassa. Arjen ja perheen historiaa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 135–157.
- Piha, K. 1964. Suurperhe karjalaisessa työyhteisössä. Karjalainen suurperhe sosiaaliantropologian ja sosiaalipsykologian valossa. Turun yliopiston sosiologian laitos. Sarja B 6. Turku: Turun yliopisto.
- Piiroinen, E. 1982. Tsasounien Karjalassa. Uskollisuutta uskonperinteelle, ahkeraa kirkollista toimintaa ja luterilais-ortodoksinen ystäväyden synnytykskipuja Itä-Karjalassa 1941–1944. Joensuu: Ortodoksinen kirjallisuuden julkaisuneuvosto.
- Piiroinen, E. 1991. Sielunpaimenia ja kirkonmiehiä. Sodan aikana ja sen jälkeisinä vuosina. Joensuu: Ortokirja.
- Piiroinen, E. 1993. ”50 vuotta rehtori Nikolai Valmon kuolemasta”. Teoksessa: Ortodoksinen kulttuuri 12 (5), 140–147.
- Pilke, H. 2011. Julkaiseminen kielletty. Rintamakirjeenvaihtajat ja päämajan sensuuri 1941–1944. Historiallisia tutkimuksia 257. Helsinki: SKS.
- Pilke, H. 2017. Propagandaa Itä-Karjalaan. Heimokansan suomalaistajat 1941–1944. Kirjokansi 133. Helsinki: SKS.
- Pimiä, T. 2007. Sotasaalista Itä-Karjalasta. Suomalaistutkijat miehitetyillä alueilla 1941–1944. Helsinki: Ajatus Kirjat.
- Pimiä, T. 2009. Tähtäin idässä. Suomalainen sukukansojen tutkimus toisessa maailmansodassa. Jyväskylä Studies in Humanities 124. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pirhonen, S. & Kuorsalo, A. (toim.) 2010. Evakoista kavereiksi. Urjala: Urjalan Karjalaiset ry.

- Pohjola, L. G. (toim.) 1953. Vaienneet tempelit. Suomen Neuvostoliitolle luovuttaman alueen kirkot sanoin ja kuvin. Toinen painos. Jyväskylä: Kustannusliike Pohjola ja Kumpu.
- Pulma, P. 2005. "Piirteitä suomalaisesta etnopolitiikasta". Teoksessa: Häkkinen, A., Pulma, P., & Tervonen, M. (toim.), Vieraat kulkijat - tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa. Historiallinen arkisto 120. Helsinki: SKS, 453-468.
- Pulma, P. 2011. "'Mustalaisia varten lienee perustettava keskitysleiri, eihän niistä muuten selviä'. Karjalan evakkoromanit ja kaksinkertainen syrjintä". Teoksessa: Junkkarinen, M. et al. (toim.), Ajan valtimolla - mukana muutoksessa. Professori Tapio Hämysen 60-vuotisjuhlakirja. Joensuu: Itä-Suomen yliopiston historia- ja maantieteiden laitos, 165-177.
- Pulma, P. (toim.) 2012. Suomen romanien historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1372. Helsinki: SKS.
- Pulma, P. 2017. "'Entä jos he eivät halua, että heidän historiansa kirjoitetaan? Etnisen vähemmistön historian tutkimisen etiikka". Teoksessa: Lidman, S., Koskivirta, A. & Eilola, J. (toim.), Historiantutkimuksen etiikka. Helsinki: Gaudeamus, 184-199.
- Pyöli, R. 2013. "Rajakarjalaiset ja muuttuva identiteetti". Teoksessa: Suutari, P. (toim.), Karjala-kuvaa rakentamassa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1389. Helsinki: SKS, 159-181.
- Pöllä, M. 2001. Vienankarjalainen perhelaitos 1600-1900. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 805. Helsinki: SKS.
- Pölonen, P. 1995. Evakossa, evakosta, evakkoon. Salmilaisten vaiheita sotavuosina 1939-1944. Kuopio: Salmi-säätiö.
- Pöysä, J. 2014. "Raja-Karjalan kerrottu toiseus". Teoksessa: Markkola, P., Snellman, H., & Östman, A. (toim.), Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu. Historiallinen arkisto 142. Helsinki: SKS, 268-302.
- Pöysä, J. 2015. Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen. Kultaneito XVII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Raivo, P. J. 1990. Hiekan pyhä Konevitsan luostari. Konevitsan luostarin vaiheet ja sen aiheuttamat paikkaidentiteetin muutokset Keitelelen Hiekassa 1940-1956. Sonkajärvi: Ylä-Savon instituutti.
- Raivo, P. J. 1996. Maiseman kulttuurinen transformaatio. Ortodoksinen kirkko suomalaisessa kulttuurimaisemassa. Nordia geographical publications 25, 1. Oulu: Department of Geography, University of Oulu: Geographical Society of Northern Finland.
- Raninen-Siiskonen, T. 1999. Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 766. Helsinki: SKS.
- Raninen-Siiskonen, T. 2013. "Karjalaisen siirtoväen sopeutuminen tutkimusten kohteena. Millaista karjalaa tutkimus tuottaa". Teoksessa: Suutari, P.

- (toim.), Karjala-kuvaa rakentamassa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1389. Helsinki: SKS, 122–155.
- Ranta-Knuuttila, J. J. 1992. Sodan aivovammaiset. Sotainvalidien Veljesliiton Aivoinvalidit ry. 1941–1991. Helsinki: Sotainvalidien Veljesliiton Aivoinvalidit ry.
- Reddy, W. M. 2001. The navigation of feeling. A framework for the history of emotions. Cambridge: Cambridge University Press.
- Renders, H., Haan, B. d. & Harmsma, J. (toim.) 2017. The biographical turn. Lives in history. Abingdon: Routledge.
- Reuter, A. 2020. "Kansaamme pirstotaan". Inkerinsuomalaisten karkotukset ja diaspora Neuvostoliitossa 1930-luvun kirjeissä kuvattuna". Teoksessa: Historiallinen aikakauskirja 118 (1), 5–19.
- Potter, A. (toim.) 2006. Shared histories. Transatlantic letters between Virginia Dickinson Reynolds and her daughter, Virginia Potter, 1929–1966. The Publications of the Southern Texts Society. Athens: University of Georgia Press.
- Rhinehart, M. D. 1992. A way of work and a way of life. Coal mining in Thurber, Texas, 1888–1926. College Station: Texas A&M University Press.
- Riikonen, J. 2007. Kirkko politiikan syleilyssä. Suomen ortodoksisen arkkipiispakunnan ja Moskovan patriarkaatin välinen kanoninen erimielisyys 1945–1957. Joensuun yliopiston teologisia julkaisuja 18. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Riikonen, J. 2011. "Karjalan ortodoksit Venäjän ja Suomen ristipaineessa 1880–1925". Teoksessa: Kajannes, K. (toim.), Itä meissä. Artikkeleita ortodoksisesta kulttuurista ja suomalais-venälisestä vuorovaikutuksesta. Joensuu: Kustannusosakeyhtiö Hai, 8–15.
- Riikonen, J. 2018. "Suomen ortodoksisen arkkipiispakunnan ulkosuhteet arkkipiispa Paavalin luotsaamina 1960-luvulla". Teoksessa: Ennen ja nyt. Historian tietosanomat 18 (1).
- Ripatti, J. 2014. Karjalan luterilaiset seurakunnat evakossa. Viipurin-Mikkelin hiippakunta, sota ja siirtoseurakunnat 1939–1949. Kirjokansi 55. Helsinki: SKS.
- Rissanen, A. 2018. "Silmitön ja väkivaltainen. Erään mielisairaalapotilaan ura 1900-luvulla". Teoksessa: J@rgonia 16 (31), 41–66.
- Riutamaa E. 2016. Maan korvessa kulkevi. Evakkolasten kasvukokemusten tunnemuistot ja hyvinvointi. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, Scripta lingua Fennica edita 424. Turku: Turun yliopisto.
- Roiko-Jokela, H. 2004. "Asutustoiminnalla sodasta arkeen". Teoksessa: Markkola, P. (toim.), Suomen maatalouden historia. 3, suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 914:3. Helsinki: SKS, 27–90.
- Roos, J. P. 1987. Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 454. Helsinki: SKS.

- Roos, J. P. 1988. Elämäntavasta elämäkertaan. Elämäntapaa etsimässä 2. Tutkijaliiton julkaisusarja 53. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Roper, M. 2011. "Nostalgia as an emotional experience in the great war". Teoksessa: *The Historical Journal* 54 (2), 421–451.
- Roselius, A. & Tepora, T. 2020. Muukalaisten invaasio. Siirtoväki Suomen ruotsinkielisillä alueilla 1940–1950. E-kirja. Helsinki: Kustantamo S&S.
- Rytkölä, H. 1988. Ristit tievarsilla. Kainuun ortodoksien vaiheita. *Scripta historica* 14. Oulu: Pohjoinen.
- Rytty, S. 2018. "Kavalat kaupungit ja modernin elämäntavan kirous. Paluu luontoon 1900-luvun alun urbanisoituvassa Suomessa". Teoksessa: Artukka, T., Keskinen, J. & Saarenpää, T. (toim.), *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa. Bibliotheca Sigillumiana* 5. Turku: Sigillum, 95–109.
- Saarelainen, J. 2012. "Konteksti ja kontekstualisoiminen". Teoksessa: Nivala, A. & Mähkä, R. (toim.), *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä. Cultural history – Kulttuurihistoria* 10. Turku: k&h, 244–268.
- Saarenmaa, L. 2012. "Unohdetun kansan Leena. SMP:n nousu ja nuoret naiset – lähihistorian yhteen sopimattomat elementit". Teoksessa: Railo, E. & Oinonen, P. (toim.), *Media historiassa. Historia mirabilis* 9. Turku: Turun historiallinen yhdistys, 151–173.
- Saarikangas, K. 1993. Model houses for model families. Gender, ideology and the modern dwelling. The type-planned houses of the 1940s in Finland. *Studia Historica* 45. Helsinki: Finnish Historical Society.
- Saarimäki, P. 2017. "Aviottomien lasten elatuksen eettinen tutkiminen". Teoksessa: Lidman, S., Koskivirta, A. & Eilola, J. (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 74–89.
- Saarnisto, M. (toim.) 2003. Viipurin läänin historia. I, Karjalan synty. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino.
- Sallinen, S. 2004. "Koti-ikävä ja nostalgia arjen kokemuksena". Teoksessa: Granö, P., Suominen, J. & Tuomi-Nikula, O. (toim.), *Koti. Kaiho, paikka, muutos. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja* 4. Pori: Turun yliopisto, 79–102.
- Sallinen-Gimpl, P. 1987. Elävä karjalaisuus. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Sallinen-Gimpl, P. 1994. Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen. *Kansatieteellinen arkisto* 40. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Sallinen-Gimpl, P. 1995. "Asutustoiminta ja siirtoväen perinne". Teoksessa: Laitinen, E. (toim.), *Rintamalta raivioille. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta*. Jyväskylä: Atena, 269–302.
- Salmi-Niklander, K. 2004. Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjottavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 967. Helsinki: SKS.
- Salmi-Niklander, K. 2006. "Tapahtuma, kokemus ja kerronta". Teoksessa: Fingerroos, O., Haanpää, R., Heimo, A. & Peltonen, U.-M. (toim.),

- Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki: SKS, 199–220.
- Salminen, P. 2013. Miehittäjän morsiamet. Rakkautta ja petoksia jatkosodan Itä-Karjalassa. Jyväskylä: Atena.
- Sappinen, E. 2000. Arkielämän murros 1960- ja 1970-luvuilla. Tutkimus suomalaisen työväestön elämäntavoista ja niiden paikallisista raumalaisista piirteistä. Kansatieteellinen arkisto 46. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Saramo, S. 2018. "‘I have such sad news’. Loss in Finnish North American Letters". Teoksessa: *European Journal of Life Writing* 7, 53–71.
- Sarhimaa, A. 2017. Vaietut ja vaiennetut. Karjalankieliset karjalaiset Suomessa. Tietolipas 256. Helsinki: SKS.
- Sauli, L. 1987. MTK ja Suomen maatalouspolitiikka. Maatalousyhteiskunnasta teollisuusvaltioksi 1950–1980. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Savolainen, U. 2015. Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poetiikasta. Kultaneito XV. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Seitsonen, O. & Koskinen-Koivisto, E. 2018. "‘Where the F... is Vuotso?’ Heritage of Second World War forced movement and destruction in a Sámi reindeer herding community in Finnish Lapland". Teoksessa: *International Journal of Heritage Studies* 24 (4), 421–441.
- Setälä, V. 1970. Suomalaista kirkollista idänpolitiikkaa 1917–1944. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 82. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Siegelbaum, L. H. & Sokolov, A. K. 2000. *Stalinism as a way of life. A narrative in documents*. New Haven, Conn: Yale University Press.
- Sihvo, H. 1973. Karjalan kuva. Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 314, Joensuun korkeakoulun julkaisuja, Sarja A 4. Helsinki: SKS.
- Sihvo, H. 2003. Karjalan kuva. Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana. 2. tarkastettu ja täydennetty painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 940. Helsinki: SKS.
- Sihvo, H. (toim.) 1983. *Karjala. 5, laulun ja sanan maa*. Hämeenlinna: Karisto.
- Siirtokarjalaisten tie. 1. 1970a. Turku: Nyky-Karjala.
- Siirtokarjalaisten tie. 2. 1970b. Turku: Nyky-Karjala.
- Siirtokarjalaisten tie. 3. 1970c. Turku: Nyky-Karjala.
- Siirtokarjalaisten tie. 4. 1971. Turku: Nyky-Karjala.
- Simonen, S. 1965. *Paluu Karjalaan. Palautetun alueen historiaa 1941–1944*. Helsinki: Otava.
- Sirén, K. 1999. Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla. *Bibliotheca historica* 38. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Sjö, K. 2020. "Päiväkirjakertomus (sairaasta) itsestä ja elämästä. Kirsti Teräsvuoren vuosien 1916–1918 päiväkirjojen äärellä". Teoksessa: Leskelä-Kärki, M., Sjö, K. & Lalu, L. (toim.), *Päiväkirjojen jäljillä*.

- Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen. E-kirja. Tampere: Vastapaino.
- Sjö, K. & Leskelä-Kärki, M. 2020. "Päiväkirja, minuus ja historia". Teoksessa: Leskelä-Kärki, M., Sjö, K. & Lalu, L. (toim.), Päiväkirjojen jäljillä. Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen. E-kirja. Tampere: Vastapaino.
- Sorvali, S. 2006. "Ortodoksien äänenkannattajan Aamun Koiton rooli talvi- ja jatkosodan aikana". Teoksessa: Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 96. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura, 102–132.
- Stanley, L. 2004. "The epistolarium. On theorizing letters and correspondences". Teoksessa: *Auto / Biography* 12 (3), 201–235.
- Stanley, L. 2016. "Settler colonialism and migrant letters. The Forbes family and letter-writing in South Africa 1850–1922". Teoksessa: *History of the Family* 21 (3), 398–428.
- Stark, L. 2002. Peasants, pilgrims, and sacred promises. Ritual and the supernatural in Orthodox Karelian folk religion. *Studia Fennica, Folkloristica* 11. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Stark, L. 2006. "Johdanto. Pitkospuuta modernisaation suolle". Teoksessa: Helsti, H., Stark, L. & Tuomaala, S. (toim.), *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1101. Helsinki: SKS, 9–46.
- Suodenjoki, S. 2010. Kuriton suutari ja kiistämisen rajat. Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909. *Bibliotheca historica* 129. Helsinki: SKS.
- Suojanen, M. K. 1984a. "Rintamalta. Kirjeiden tutkimus ja Kansanperinteen laitoksen kokoelma". Teoksessa: Suojanen, M. K. (toim.), *Sota-ajan kirjeet*. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen moniste 6. Tampere: Tampereen yliopisto, 7–21.
- Suojanen, M. K. (toim.) 1984b. *Sota-ajan kirjeet*. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen moniste 6. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Suolahti, G. 1912. *Suomen pappilat 1700-luvulla*. Porvoo: WSOY.
- Suolinna, K. & Sinikara, K. 1986. Juhonkylä. Tutkimus pohjoissuomalaisesta lestadiolaiskylästä. *Suomi* 134. Helsinki: SKS.
- Surakka, A. 1936. Suomen ortodoksisen kirkon historiallisia vaihteita. Sortavala: Suomen kreikkalaiskatolisen kirkon suomennos- ja toimituskomitea.
- Suutari, P. (toim.) 2013. *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1389. Helsinki: SKS.
- Taira, T. 2004. "Identiteettipolitiikan vaihtoehto? Paikantuminen ja henkilökohtaisuus sitoutumisena". Teoksessa: Latvala, J. & Peltonen, E. & Saresma, T. (toim.), *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 79. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 109–133.
- Tajakka, T. 1998. Isä Dimitri Tarvasaho ortodoksisena kasvattajana. Joensuu: Ortodoksisen kulttuurin säätiö.

- Takala, E. 2011. Evakkomunkit Heinävedellä. Uuden Valamon arkea 1940–73. Heinävesi: Valamon luostari.
- Tarjamo, K. & Karonen, P. 2006. "Kun sota on ohi. Loppusanat". Teoksessa: Karonen, P. & Tarjamo, K. (toim.), Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. Historiallinen arkisto 124. Helsinki: SKS, 377–398.
- Tarma, H. (toim.) 2001. Aunuksen Repola. Joensuu: Repola-seura.
- Taskinen, I. 2015. "Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta". Teoksessa: Tikka, M., Taskinen, I. & Nevala-Nurmi, S.-L. (toim.), Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina. Tampere: Tutkimuksia ja kuvauksia 12. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja 18. Tampere: Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura, 12–29.
- Taskinen, I. 2018. "Kokemuksista yllirajaisuuteen. Sotahistorian uudet virtaukset ja kansainväliset keskustelut 1990-luvulta tähän päivään". Teoksessa: Historiallinen aikakauskirja 116 (4), 384–393.
- Tepora, T. 2015. "Ahneet isännät ja laiskat evakot. Talvisodan aikana tunteet kävivät kuumina siirtoväkeä vastaanottaneissa pitäjissä". Teoksessa: Fingerroos, O. (toim.), Karjala – karjalaisuus. Karjalan liitto ry 1940–2015. Juhlajulkaisu. Helsinki: Karjalan liitto, 16–18.
- Tepora, T. 2018. "Itsekkäät evakot ja ahneet isännät. Talvisodan evakuoinnin kokemushistoriaa". Teoksessa: Kanervo, P., Kivistö, T. & Kleemola, O. (toim.), Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani. Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä. Siirtolaisuusinstituutti, Tutkimus 1 & Sigillum, Bibliotheca Sigillumiana 8. Turku: Siirtolaisuusinstituutti & Oy Sigillum Ab, 52–72.
- Tervonen, M. 2014. "Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta. Yhtenäisyyden harha". Teoksessa: Markkola, P., Snellman, H., & Östman, A. (toim.), Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu. Historiallinen arkisto 142. Helsinki: SKS, 137–162.
- Tikka, M., Taskinen, I., & Nevala-Nurmi, S. 2015. "Kirjeiden tutkimaton maailma. Johdanto". Teoksessa: Tikka, M., Taskinen, I. & Nevala-Nurmi, S.-L. (toim.), Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina. Tampere: Tutkimuksia ja kuvauksia 12. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja 18. Tampere: Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura, 6–9.
- Tilli, J. 2012. The Continuation War as a metanoic moment. A Burkean reading of lutheran hierocratic rhetoric. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 449. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Tilli, J. 2014. Suomen pyhä sota. Papit jatkosodan julistajina. Jyväskylä: Atena.
- Tornioja-Latola, J. 2011. "Sisarelta sisarille. Elvi Sinervon jatkosodan aikaiset kirjeet vankilasta Sylvi-Kyllikki Kilvelle ja Aira Sinervolle". Teoksessa: Leskelä-Kärki, M. et al. (toim.), Kirjeet ja historiantutkimus. Historiallinen Arkisto 134. Helsinki: SKS, 329–356.

- Tuohela, K. 2008. Huhtikuun tekstit. Kolmen naisen koettu ja kirjoitettu melankolia 1870–1900. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1161, Tiede. Helsinki: SKS.
- Tuomaala, R. 2008. "Kyllähän nyt pitäis olla jo semmoinen aika, että pääsis niinkö keskustelemhan näistä asioista". Tutkimus lappilaisten huutolaisten, sotavankien ja partisaanien uhrien elämänkulusta, voimavaroista, terveydestä ja sairauksista. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, Scripta lingua Fennica edita 274. Turku: Turun yliopisto.
- Tuominen, M. 2013. "Esi-isien perinteitä ja modernia tyyliä. Ortodoksisuuden jälleenrakentaminen Suomen Lapissa toisen maailmansodan jälkeen". Teoksessa: Junila, M. et al. (toim.), Pappi, partisaani ja pirtuhevonen. Poimintoja pohjoisen historiasta. Scripta Historica 36. Oulu: Oulun Historiaseura, 245–259.
- Tuominen, M. 2018. "Vähemmän pyhää? Pohjoinen ortodoksia jälleenrakennuksen murroksessa". Teoksessa: Tuominen, M. & Löfgren, M. (toim.), Lappi palaa sodasta. Mielen hiljainen jälleenrakennus. Tampere: Vastapaino, 200–224.
- Tuominen, M. & Löfgren, M. (toim.) 2018. Lappi palaa sodasta. Mielen hiljainen jälleenrakennus. Tampere: Vastapaino.
- Turtola, M. & Hagelstam, S. (toim.) 2008. Sodassa koettua. Osa 3, Arkea sodan varjossa. Helsinki: Weilin + Göös.
- Turtola, M. & Heikkilä, M. (toim.) 2009. Sodassa koettua. Osa 4, Yhdessä eteenpäin. Helsinki: Weilin + Göös.
- Turtola, M. 2010. "Viipurin lääni toisessa maailmansodassa". Teoksessa: Kaukiainen, Y. & Nurmiainen, J. (toim.), Viipurin läänin historia. VI, Karjala itärajan varjossa. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino Oy, 172–225.
- Turunen, K. E. 1995. Tieto ja tiede. Jyväskylä: Atena.
- Tykkyläinen, M. & Kavilo, S. 1991. Maaseudun asuttaminen ja talouden rakennemuutos Suomessa. Kulttuuri- ja suunnittelumaantieteen tutkimuksia / Joensuun yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta 2. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Uljas, P. 2012. Hyvinvointivaltion läpimurto. Pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikehdinnän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina. Helsinki: Into Kustannus Oy.
- Vainio-Korhonen, K. 2008. Sophie Creutzin aika. Aatelistämää 1700-luvun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1183. Helsinki: SKS.
- Vainio-Korhonen, K. 2012. Sofie Munsterhjelmin aika. Aatelist naisia ja upseereita 1800-luvun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1383. Helsinki: SKS.
- Vainio-Korhonen, K. 2017. "Vastuullinen historia". Teoksessa: Lidman, S., Koskivirta, A. & Eilola, J. (toim.), Historiantutkimuksen etiikka. Helsinki: Gaudeamus, 29–47.

- Valtonen, H. 2004. Minäkuvat, arvot ja mentaliteetit. Tutkimus 1900-luvun alussa syntyneiden toimihenkilönaisten omaelämäkertoista. *Jyväskylä studies in humanities* 26. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vares, V. 2019. "Porvarillinen ja demokraattinen maakunta. Luovutetun Karjalan porvarilliset puolueet 1900-luvun alusta vuoteen 1939". Teoksessa: Koskivirta, A. & Mainio, A. (toim.), *Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita* 21. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, 303–338.
- Viitaniemi, O. 2014. "Onko kilvoituksella käsikirjoitusta? Mikrohistoriallinen tutkimusretki opettajatar Selma Hypénin kirjeenvaihtoon ja hengellisyyden jäsentämisen malleihin 1800-luvun lopun Suomessa". Teoksessa: Ketola, H.-M. et al. (toim.) *Suurmiehistä rahvaannaisiin. Yksilö ja yhteisö kristinuskon historiassa. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia* 229. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura, 106–145.
- Viljanto, A. 1952. *Salmi. Salmin pitäjän muistojulkaisu*. Pieksämäki: Salmi-Säätiö.
- Vilkuna, A. 1960. *Suomalaisen karjasuojan vaiheita*. Kansatieteellinen arkisto 14. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Vilkuna, K. 1962. *Sanan valvontaa. Sensuuri 1939–1944*. Helsinki: Otava.
- Vilkuna, K. H. J. 2014. "Suomen kansan heimot". Teoksessa: Markkola, P., Snellman, H. & Östman, A.-C. (toim.), *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*. Historiallinen arkisto 142. Helsinki: SKS, 25–53.
- Villstrand, N. E. & Karonen, P. 2017. "Tirkistysaukkohistoriaa vai avoimia tulevaisuuksia?" Teoksessa: Villstrand, N. E. & Karonen, P. (toim.), *Kulkemattomat polut. Mahdollinen Suomen historia*. Helsinki: Gaudeamus, 7–20.
- Virtanen, A. 2018. *Vennamo. Mies ja hänen puolueensa*. Helsinki: Art House.
- Väyrynen, A.-L. 2014. "Lokan allasevakkujen hukutettu kotiseutu. Menetettyt maisemat aineellisen ja henkisen kulttuuriperinnön kuvaajina". Teoksessa: Steel, T. et al. (toim.), *Muuttuva kulttuuriperintö = Det föränderliga kulturarvet*. Ethnos-toimite 16. Helsinki: Ethnos, 243–273.
- Waris, H. et al. 1952. *Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta*. Helsinki: Otava.
- Ylä-Jussila, A. 2020. *Heimo, uskonto ja isänmaa. Kirkollinen kansallistamistoiminta Itä-Karjalassa 1941–1944*. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Education, Humanities, and Theology 159. Joensuu: University of Eastern Finland.

LIITTEET

TAULUKKO 1 Mureen perheenjäsenten toisilleen lähettämät säilyneet ja ajoitetut kirjeet ja kirjepostikortit (taulukossa lyhenteellä pk) sekä muiden lähettämät säilyneet ja ajoitetut kirjeet ja kirjepostikortit (taulukossa lyhenteellä mk) vastaanottajan mukaan vuodesta 1939 vuoden 1947 loppuun.

Vuosi	Tatjana		Klaudia		Anni		Nasti		Johannes		Yrjö		Kirjeitä yhteensä		Kaikki
	Pk	Mk	Pk	Mk	Pk	Mk	Pk	Mk	Pk	Mk	Pk	Mk	Pk	Mk	
1939	9	1	5	-	1	-	-	-	7	5	1	-	23	6	29
1940	37	4	29	9	7	1	46	6	40	21	4	1	163	42	205
1941	27	-	37	22	28	-	38	5	35	10	34	-	199	37	236
1942	16	1	44	46	21	-	39	7	1	-	1	-	122	54	176
1943	15	-	42	31	-	-	51	7	2	1	15	6	125	45	170
1944	2	-	2	12	-	-	27	20	-	11	-	1	31	44	75
1945	9	-	14	20	-	-	35	11	34	25	-	-	92	56	148
1946	1	-	13	18	-	-	28	11	34	6	2	-	78	35	113
1947	3	-	7	7	-	1	17	11	22	14	1	1	50	34	84
Yht.	119	6	193	165	57	2	281	78	175	93	58	9	883	353	1236

Lähde: Suomen Asutuseon arkisto Mureen sisarusten kirjekokoelma ja kirjepostikortit.

TAULUKKO 2 Mureen perheenjäsenten toisilleen lähettämät säilyneet ja ajoitetut kirjeet ja kirjepostikortit (perhekirjeet) sekä muiden lähettämät säilyneet ja ajoitetut kirjeet ja kirjepostikortit (muut kirjeet) vastaanottajan mukaan vuoden 1948 alusta vuoden 1982 loppuun.

Vuosi	Anni		Nasti		Johannes		Yrjö		Kirjeitä yhteensä		Kaikki kirjeet
	Perhekirjeet	Muut kirjeet	Perhekirjeet	Muut kirjeet	Perhekirjeet	Muut kirjeet	Perhekirjeet	Muut kirjeet	Perhekirjeet	Muut kirjeet	
1948	-	-	19	9	3	2	-	-	22	11	33
1949	-	-	13	-	5	4	-	-	18	4	22
1950	-	-	9	1	1	2	1	-	11	3	14
1951	-	-	10	1	10	2	3	1	23	4	27
1952	2	1	6	-	12	-	6	1	26	2	28
1953	-	-	9	-	5	-	-	-	14	-	14
1954	-	-	5	-	10	3	-	-	15	3	18
1955	-	-	5	-	3	1	-	-	8	1	9
1956	-	-	13	-	5	2	-	-	18	2	20
1957	-	-	9	-	5	11	-	-	14	11	25
1958	-	-	7	3	6	2	1	-	14	5	19
1959	1	-	6	2	10	1	4	-	21	3	24
1960	4	-	10	-	10	3	4	-	28	3	31
1961	-	-	8	-	5	2	1	-	14	2	16
1962	1	-	6	1	6	2	1	-	14	3	17
1963	-	-	7	-	16	3	-	-	23	3	26
1964	-	-	2	-	10	3	-	-	12	3	15
1965	-	-	1	3	2	3	-	-	3	6	9
1966	-	-	-	2	4	2	1	-	5	4	9
1967	3	-	1	1	8	-	3	-	15	1	16
1968	1	-	5	-	7	1	2	-	15	1	16
1969	1	-	4	6	11	-	9	-	25	6	31
1970	5	-	4	1	16	4	7	-	32	5	37
1971	6	-	5	5	17	2	8	-	36	7	43
1972	2	-	1	-	7	-	11	-	21	-	21
1973	7	2	16	3	27	-	9	1	59	6	65
1974	2	-	15	3	8	-	16	-	41	3	44
1975	2	-	2	-	2	-	-	-	6	-	6
1976	-	-	-	3	3	-	-	1	3	4	7
1977	-	-	-	2	3	-	4	3	7	5	12
1978	-	-	-	1	8	1	5	1	13	3	16
1979	-	-	-	1	8	-	2	-	10	1	11
1980	2	-	1	2	8	-	6	-	17	2	19
1981	1	-	-	-	5	3	3	1	9	4	13
1982	-	-	-	-	4	-	-	-	4	-	4
Yht.	40	3	199	50	270	59	107	9	616	121	737

Lähde: Suomen Asutuseon arkisto Mureen sisarusten kirjekoelma ja kirjepostikortit.